

UNIVERSAL
LIBRARY

OU-232902

UNIVERSAL
LIBRARY

فَكَرِهْتُ أَنْ تَصْلُوا إِلَيْنَا اللَّهُ رَسُولُهُ
تَرَكْتُ أَمْرِي وَأَمَّا مَقْصِدِي مِمَّا وَصَلْتُهُ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَمِنْ أَحْمَدَ بَاهِمَا مَحْيَا حَيْدِ الْخَلْقِ

۵

بسم الله الرحمن الرحيم

۲۰

۲۳۴ هـ

الحمد لله رب العالمين والصلوة على رسوله محمد وآله واصحابه اجمعين اما بعد
واضح باو که از مدت بسیار مردم این دیار به سبب اختلاف کفار مونس
معمولات اشعار ناقرار سنن سیدالابرار بودند و همیشه مماثل بفحائر
و عادات کفره را اس الشقاوات اوضاع جدید و رسوم ناپسندیده در
عبادات و معاملات اختراع مینمودند و علمای قری و امدار بخوف
فتنه زمار بند ان فساد و فحار مجال لب کشدن به امر بالمعروف و نهی
عن المنکر نمیداشتند ناچار بر دوزخ غرقات و بدعات اینان نمیداشتند
رفته رفته نوبت تا به اینجا رسید که تحسین فحائر عوام کلام نام گردید
پس بهیچ از ظلمات شرک و بدعت معیشت و عالمی از انوار توحید و سنت
پاک نور و در سنن ابی داود از ابیهیره رضی الله عنه مروی است که حضرت صلی الله علیه
و علی آله و اصحابه و سلم فرموده اند که ان الله یفرج لکم سبله الله علیه علی کل مائة سنة

من یکدیگرها و بینها یعنی تحقیق خدا عزوجل مبعوث خواهد کرد بر اے
 این امت بر سر هر صد سال کسی را که تجدید کند بر اے این امت دین
 وی را ظهور این اعجاز در رس مائتة ثالثة عشر بدین انداز گردیده که
 حاجی و شهید فاضل نبیل مولانا محمد اسمعیل رحمة الله علیه طرح احیاء
 سنت در دشرک و بدعت انداختند و بفضل تعالی در عرصه قلیل
 از سعی مشکور حضرت ایشان هزار نامردم که اعتقاد ایشان شرک بالبد
 و استخفاف نماز و روزه و عمل ایشان اهتمام بدعات و نوش بنگ
 و بوزه بود به استغفار از شرک و معاصی خلاف ملت و اعتقاد توحید
 و اتباع سنت هدایت یافتند و صد اهل هند در توحید و سنت
 و شرک و بدعت که سابقاً درینها امتیاز میگردید متمیز حاصل
 نمودند چون شرار الناس که طالب مجازاة علماء و حمارة سفها بودند و افتوا
 بغیر علم فضلو و اضلو شعار ایشان و یقولون لا یفعلون و یفعلون مالا
 یومرون و تار اینان بود از ظهور امر مسطور کاسد بازاری و دوکان زور
 مشا به نموده نار حرد و عناد را در گوانین صد در خود با مشتعل ختن
 و انواع افترا را بر قامعین بدعت خصوصاً بر فاضل مدوح محیی
 سنت بر بستند و ناسزا می نیت که نسبت به این کبر انکر و ندانند از
 خایت تعنت به ترویج مخترعات اسلاف سنخاف و تجوین منتزعات
 آب از یاف صرف همت ساختند و به تکثیر و افراط در بدعات خود
 را فوق همه اهل بدعات رسانیده در خلق اند مورد اطلاق اهل بدعت
 شدند و از سعی در توهمین و ایدائے متبعین جناب سرور کائنات
 همچو سخی الی لیب در توهمین و ایدائے حضرت علیه الصلوات و التحیات

به لقب لہابیہ بضم لام نسبت ابو لہاب کہ مراد از ابی لہب بحسب معنی
 وصفی است ملقب گردیدند و همچو شمار بسیار اند و ذریہ ہائے
 ایمان بے شمار و از غلۃ این شمار صاحب بوارق سہا در فض
 علم اضلال افزاختہ محمدانہ باغوسہ جمال پر داختہ لمیکن چون نصرت
 الہی ہمد طائفہ اہل سنت بود جز خبیثہ و خسران و کیتہ و خذلان
 حاصل نمود و ناگزیر بمقتضای تقیہ و نفاق بعد ہجرت شیخ الافاق مولانا
 محمد اسحاق رحمۃ اللہ علیہ حیلہ دیگر انگشت و کجیل و دعا و غل و آونیت
 کہ از اہل دنیا و پیرزدگان ہندگان درم و نان معروف باہل سنت
 در مردمان و نئے الواقع اعداء مقتضین آثار سنت بل اہل ایمان آمیختہ
 از مہفوات باطلہ در باب توحید و سنت آبروی دین خود ریختہ بہ قوت
 کسان مذکورین بے دغدغہ مکنونات ضمیر خباثت تخمیر در پایہ ابراز و اظہار
 آورد و در ترویج و تبلیس بر ملاحدہ ماضیین تفوق برد و تصویر رسوم
 بے بنیاد بہ وجہ آغاز نہاد کہ جماعت بدعات آبائی را دین قرار داد
 پس فسادے عظیم در امت محمدیہ علی الصلوۃ و التجمۃ افتاد و تفرق
 بین المسلمین درست داد و صد داد افتاد کہ اگر اک کتہ حیل ثعلابی
 این کیا و نہ رسیدند از انہماک در حب عناد قاصدین بدعت صید
 دام مکرش گردیدند و بنظر حصول مطلوب کہ بقای رسوم جاہلیت
 بودہ از تہذیب بہ مددش تفاخر و رزیدند پس ایمان بر خلاف
 قیاس و نسبت مرکب همچو عشمی در نسبت عبد الشمس خلعت
 نقب فرمود لیہ پوشیدند بالجمہ بر شے بیان مضاعف عقائد این بد مال
 و فضائل مکانہ و اعمال این دجال و قمریے با بد شمع ازان بجای دیگر

زیب تحریر میا بد لیکن کید عام این فریق شریر الانجام پس تمسید با بطل و منفردات سنت
شیخ عبد الواب و اتباع شیخ عالی قباب پیش طوائف انام تلقیب اہل سنت
و جماعت بہ و باہرہ ہجو تلقیب روافض ایشان را بہ ناصبیہ و خارجہ بمصدق و مکر و
مکر اکبارا بودہ تا جہاں انام گوش بکلام علماے اعلام نہند و اقوال ایشانرا نشنوند
و از جانب خطبائے اتقیا و ابرارہ غیر از فرار چیزے را بخاطر راہ ند بند لطف الگہ قطع
نظر ازین معنی کہ شیخ عبد الواب بزرگے صوفی مشربہ سالک سالک طریقت بود و کسے
را از اہل حرمین حرف شکایت سویی و کسے نیت و ایچہ بر زبانست حال سمع و
ہست و آہنم نہ از جہت منع بدعات بلکہ از قصد بیع دیگر امور است پس اہل سنت
را در انتساب بہ و کسے چہ قباحست باشد کہانی را کہ این بد مذہبان منسوب
بہ شیخ عبد الواب میکنند کہ ان مذکورین از حال شیخ مدوح ہم الگہی
نذارند پس چہ جائے انتساب بہ وی و سلوک طریق وی شیخ الفرسولیہ
این کید را در بوارق باب و تاب کذب و افترا جلا دادہ از مزیدے بران
گوی سبقت بر ہمہ ہم شرمان رہود کہ بعض اکابر سابقین متبعین سنت قاصدین
بدعت را نیز بہ داعیہ رفض اصلے منسوب بہ نصب و خروج نمود و تلقیب اہل
اسلام بہ القاب مذمومہ مخصوص بہ این طائفہ راس اللیام نیت بلکہ طریق عام
حسن ہمہ مخالفین شرور انجام است مشرکین محمدیان را صابی می گفتند
و کفار قریش حضرت مارا عوض محمد صلی اللہ علیہ و سلمے اصحابہ وسلم
بہ مذمہ تعبیر مینمودند اخرج البخاری فی صحیحہ عن ابی ہریرہ قال قال رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الاتجبن کیف یصرف اللہ عنی شتم قریش و لعنہم
یسمن مذمما یلعنون وانا محمد برگاہ منبائے کتاب بوارق استخفاف
طریق توحید و سنت و ترویج شرک و بدعت و تحقیر اعظم اہل سنت

و توفیق اکابر ملت بود به روشش بر و ا ختم وار و جوه تفضیلات و مہفوات
 رئیس الفجار کہ کتاب مزبور پر از ہموچہ امور است کشف استار ساختم و این لہف
 را بالصواعق الالہیہ لطر الشیاطین اللہابیہ و سیف الرحمن علی رأس الشیطان
 موسوم و ملقب گردانیدہ و عار قبول از ایزد مستعال خواستم و رجاء پذیرائی
 از رحمت رحم الراحمین در شتم و ہمو مالک یوم الدین ایک نقبہ و ایک نستین
 قولہ صل و صحیح بخاری از عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہ مرویست کہ فرمود
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم در حق نجد ہناک الزلازل و الفتن و بہا یطلع
 قرن الشیطان یعنی در نجد زلزلہ ہا و فتنہ ہا شدنی است و در نجد خواہد بر آمد
 امت الشیطان ظہور این اعجاز بدین انداز گردیدہ کہ سال سوم از صد نیر دم
 بہ وفات سلطان عبد المجید خان الخاقول تعیین مور و حدیث بہ حدو
 شیخ الاسلام عبد الوہاب و واقعہ سعود قطع نظر از آنکہ انجہ بہ شاعت
 امام الطریق عبد الوہاب تسوید ساختہ ہمہ کذب است و افترا و انجہ در
 واقعہ سعود نوشتہ اکثرش غلط است و بیجا تحریف کلام خیر الانام علیہ التعمیۃ
 و السلام است چہ حدیث فاقد دلیل تعیین است و بشرح کہ قتل عثمان
 و واقعہ جمل و واقعہ صفین و ظہور خوارج و خروج دجال و یاجوج و ماجوج
 و فتنہ ہا ترک را بہ ذیل شرح این حدیث و نحو آن ذکر میکنند موارد
 محتملہ حدیث بیان می سازند نہ آنکہ تعیین مور و دش بدین مذکور کردہ
 باشند و معہذا حدو ث شیخ عبد الوہاب و واقعہ سعود خارج از موارد
 مذکورہ است شیخ ذہلوی در ترجمہ مشکوۃ گفتہ و نجد در سنین حجاز
 را گویند انتہی و شیخ علی قاری در مرقاۃ شرح مشکوۃ نوشتہ و ہمو
 اسم خاص لما دون الحجاز انتہی و عینی در شرح صحیح البخاری نوشتہ

ونجد من المشرق وقال الخطابي نجد من جهة المشرق ومن كان بالمدينة
 كان نجد بادية العراق ونواحيها وهي مشرق اهل المدينة انتهى وكرمانی در شرح
 صحیح البخاری گفته ومن كان بالمدينة الطيبة صلى على ساكنها كان نجد
 بادية العراق ونواحيها وهي مشرق اهلها انتهى وبعيني در شرح صحیح البخاری
 نوشته و بها ای و نجد بطلع فوق الشيطان ای امة و حزبه و قال كعب
 يخرج الدجال من العراق انتهى و قال ايضا فيه فاجبران الفتنة تكون
 من تلك الناحية وكذلك كانت وهي وقعة الجمل و وقعة صفين ثم ظهور
 الحوارج فی ارض نجد و العراق و ماوراء من المشرق و كانت الفتنة الكبرى
 مفتاح فادوات البين قتل عثمان و كان عليه السلام يحذر من ذلك
 و يعلم به قبل وقوعه و ذلك من دلائل نبوته صلى الله عليه وسلم
 انتهى و كرماني در شرح صحیح البخاری نوشته فاجبران الفتنة تكون من
 ناحيتهم كما ان وقعة الجمل و صفين و ظهور الحوارج فی ارض نجد و العراق
 و ماوراء كانت من المشرق و كذلك يكون خروج الدجال و ياجوج و
 ما يوج سبها انتهى و نووي در شرح صحیح مسلم نوشته والمراد بذلك خصاص
 المشرق بمزيد من تسلط الشيطان و من الكفر كما قال فی حديث آخر
 راس الكفر نحو المشرق و كان ذلك فی عهده صلى الله عليه وسلم حين
 قال ذلك و يكون حين يخرج الدجال من المشرق و هو فيما بين ذلك
 من ان الفتنة العظيمة و منار الكفرة الترك العاصمة العاتية الشديدة
 الباس انتهى بالجمله تعيين سور و حديث به واقعه سحود و ظهور شيخ عبد
 الوهاب که از امام الفرسوليه واقع شده از قبيل آنست که جناب حجة الهندي
 امام المحدثين قدوة المفسرين در تفسيره فتح العزيز به ذيل آيه كرميه

لا تلبسوا الحق بالباطل در اقامت شبه کردن حق را به باطل افاده فرموده اند
 از آنجمله آنست که اشاره بخیز و واقع شده باشد و آن اشاره بر چیز
 دیگر منطبق سازند چنانچه در افضل درین حدیث که الا ان الفتنة بهنا من حيث
 يطلع قرن الشيطان که اشاره به مشرق زمین فرموده است و کرده بودند
 برچه حضرت عائشه رضی الله عنها که جانب مشرق بود محل کردند و علی بن ابی طالب
 از پی رئیس سفیانمیداند که حجة باین حدیث در امر مذکور بر خصم تمام نمی شود
 مگر وقت بودن امر مذکور از فتن عند الخصم و هو لا یسلمه والا خصم هم میتوان
 گفت که در صحیح البخاری از عبد الله بن عمر مروی است انه سمع من رسول الله
 صلی الله علیه وسلم وهو مستقبل المشرق يقول الا ان الفتنة بهنا من حيث
 يطلع قرن الشيطان و اشار الیه درین حدیث شهر بدایون است که به جانب
 مشرق مدینه شریفه واقع و مراد از فتنه فتنه انحراف شیخ بدایونی و حزب
 وی است و مراد از قرن شیطان خود شیخ بدایونی و حزب و و نیز در
 صحیحین از ابی بریره رضی الله عنه مروی است که قال رسول الله صلی الله علیه
 وسلم راس الکفر نحو المشرق و مراد از راس الکفر مولد صاحب بوارق بدایون
 است که نحو مشرق مدینه شریفه بوده بلکه بر فریق بدین طریق بر ضلالت مقابل
 خود حجة قائم کردن میتواند بسیار از ائمه امت قدوه اهل سنت در عراق و
 نواحی آن که مجذبه مدینه شامل آنست متولد گردیده اند حال آنکه ایشان صرف
 توحید و اتباع سنت را مسلک خود گردانده اند فیا ایها المبتدع الکفر
 علی نفسك و طریقک بل علی اهل السنة و طریقتهم نور و امتثال نهاده الا
 كما تنکر علی الشیخ عبد الوهاب و طریقه التي هی مسلک الاخیار قوله ص
 شیخ عبد الوهاب بواوید انقلاب و هرج و مرج در مملکت و تحلل سلطنت

در فکر تحصیل ریاست و امارت اقتاده الم اقول به روایت ثقات چنان
 معلوم است که شیخ عبد الوهاب امامی از ائمه طریقت ناهبی عن الممنوع
 امر بالمعروف و نهی عن المنکر بود و به عهد خود در دعوت توحید و اعتصام بالسنه و
 اجتناب از شرک و بدعت بر کبرای معاصرین گوی سبقت می ربود
 و پوئی از فکر ریاست به مقام خاطر خویش نمیداشت آن مردم را
 سوئے بیعت طریقت و ارادت میخواست لکن مردمان اطراف و کناف
 جوق جوق رسیده منکک سلسله و میگردد و داخل محبت و
 محبت اندام عرب و مشایخ مین در مباح و منافی جمیلش فضا
 نوشته اند از انجمله قصیده امام محمد امیر شریح جامع غیر ستاد استاذ علم
 صنعا و زبید و در منقبت و معروف و یار عرب است مطلع قصیده
 مذکوره اینست سلام علی بخند و من حل فی نجد و انکان تسلیمی
 علی البعد لا یجد پس مطاعن این طاعن صرف افترا است و مقتضا
 آن نیست مگر اتباع هوا قول صل از ابتدا که روز اجلاس امامت
 که انتظام ملکی را تعویض به ذریات خود ساخته در کین فرصت اختراع
 مذمبیکه از مذاهب اهل سنت و سایر فرق اسلامییه مباینت کلمه و
 و مخالفت قطعی که فرق کفر و اسلام به میان باشد پرداخته الی قوله در صغیر
 نهیب خیر البلاد و ثواب جهاد اقول همه مذکور صریح کذب و افترا است
 داعی آن فادعقیده این بیجا است شیخ عبد الوهاب از مشایخ
 حنابلہ بر مذهب حق مذاهب اهل سنت و جماعت بود مردم را همیشه
 دعوت توحید و اتباع سنت مینمود و به ترک شرک و بدعت
 میفرمود رساله مختصره و معروف درین بلاد است و قانع بنیاد

شرک و الحاد جرح بران داء عضال اهل شرک و بدعت است و طعن بر طعن
 آن مقتضای خبث طیت و کتاب التوحید محمد بن عبد الوهاب مثل آنست
 نه چنانکه مزعوم این رئیس بد مذہبان قوله صـ چون ایند عا کرسی نشین
 شد سعود و نام سعود اخبث ذیت آن ناعاقبت محمود در سلطه ۱۲
 او اخر ایام سلطنت سلطان سلیم ثالث بنام نهاد زیارت کفیه بیت
 کثیر عزم بیت الله نمود اکثر اهل حرمین که بادرک حال اولین از اتباع
 سنت و بدعت و اشاعت عدل و احیای دین از آمدنش خورم
 و منتظر خیر مقدم و متناقض ملاقات با هم مگر کسیکه در قرب زمان اختراع
 دین جدید در آن بلاد رسید و از چشم و گوش آنهمه ماجرا دید و شنید
 در مکّه معظمه افت کمال آن گروه بد مال نموده منہیان به شریف رسانیدند
 و درخواست نمودند که عسکر ترک از شام و مصر طلب زد یا به جمع قبائل
 عوب پردازد الحاق قول کذب این و حال و اقراء این بد مال معلوم
 است پس صلاحیت اعتماد از رویتش معدوم و رصل حال این
 نزاع و جدال بالا جمال بدین منوال است که سعود نام امیر مغلّه
 اهل ارادت سلسله طریقت شیخ عبد الوهاب ثذلی معروف
 به سعود و بابی همچو فلان چشتی و فلان قادری بر حرمین شریفین استیلا
 یافته توحید و سنت را رواج داد و استیصال رسوم شرک و بدعت
 را آغاز نهاد و بعضی قباب قبور کبار را که به او امر سلاطین زمان تعمیر
 یافته بودند به بدم رسانید و اشاعت عدل و داد در عایت امور شرع
 در هر مراد جاری گردانید چون امثال این امور موجب فتور گرم باناری
 خدام شاه و قبور و باعث مضار و سلب منافع دست درازان

جور و تعدی اهل شهر و روستا بودند لهذا این خدام و ظالمین در دربار می
 امرا و سلاطین زبان شکایت سعود به افترا دراز کردند و به ترسیل ^{نقص} امر
 مشعر مضامین کاذب و پرداختند حتا که از شور و شغب اینان مواویلا
 این ناما عاقبت اندیشان قصد توجه جانب سعود به خاطر شاه روم افشا
 و شاه مذکور شکر دراز سونے حجاز بمقابلہ سعود فرستاد سعود معتقد به
 اعتقاد محمود پس دریافت خبر روانگی لشکر بپاس ادب از حرم محرم
 بیرون شده مورچه سمت جدہ بستم بمقابلہ لشکر شاه در رسید
 و فیما بین محاربه واقع گردید و شد آنچه شد و سلطان روم ظفر یافت
 و سعود جانب بخد شتافت آخر کار درین موکه نوبت مقتولی سعود
 رسید و بعد وفاتش در میان عائد مرعی حاکم عسیر خلیفہ سلطان
 روم یعنی سلطان مصر مقاتله و محاربه واقع گردید عائد با جمعی قلیل به نحو
 کم من فئۃ قلیلة غلبت فئۃ کثیرۃ باذن اللہ بادشاه مصر اشک
 داد و شاه مصر بانکه خود رو به فرار نهاد و بسیار از رؤساء عکزش
 را بسیر ساخت و بر تمامی بلاد نجد و عسیر تسلط تام یافت و بفضلہ قحطی
 الی الان در تمامی این بلاد تصرف این حضرات موجود است و فی الحال حاکم
 عسیر محمد بن عائد است و حاکم نجد امیر فیصل از اولاد سعود و قول تعدی
 سعود بر شرفاء مکہ و غیرہم واقفای علمای عربین بتکفیر و ابیہ
 و بدیم مساجد معظمه و قصد بدیم روضہ مقدسه بنویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ
 والسلام و نام نهادنش صنم اکبر و رسیدن جماعتی به قصد بدیم آن و بر
 آمدن اردوای به مجرد کشادنش و طلب عمر عبد الرسول به مواخذہ
 مہر تکفیر و مناظرہ با وی ہمہ افترا کے محض است و کذب بحت ہر گاہ تا بیج

محمد بن نصر الشامي خود مجهول است پس از حواله اش در التقاطيع
مضامين چه حصول بالغرض اگر کتاب مسطور وجود واقعي دارد و لغش
باليقين از کوچک ابدالان لها بيه بود قوله **ملا** بعد تسلط تام و غلب
تمام با قيمانگان را از ارباب خواتيم به دار و گير آورده در حرم حاضر ساخته
تعرض شروع نمودند چون مهر حضرت عمر عبدالرسول هم بران فتوى ثبت
بود حضرت مدوح متبوع و مقتداى كل مسند وقت در علم و فضل
و زهد و تقوى و كمال ظاهري و باطني بر كافه اقران و امانل فاضل همه احواله
بر آنحضرت كردند همانوقت حاضر آورده شد سعود خاجي به طريق مختصر
گفت السلام عليك يا شيخ المحمده حضرت شيخ فرمود عليك السلام يا شيخ الخ
پرسيدن اين كلمه بر هم شده گفت مراوشنام دادى فرمود كه همه تعليم است
مراسبت كردى به بلد من ترانسبت كردم بلد تو برايه كريمه اذاجيتم تجية فخوا
بمشله اعل كردم گفت كه تو مهر برين فتوى كرده گفت كه برضا و رغبت خود با
آنكه جبرى و اگر چه بميان باشد حق فهميده و دانسته مهر كرده ام گفت بچه
سبب حكم كفر ما كرده فرمود كه كتاب التوبيخ خود بيار تا مفسلان شان
و هم كتاب حاضر بويه دست شيخ داد حضرت شيخ همين كه اورا كذا در
اول صفحه مرقوم بود كه ياد كردن اموات بنى باشد يا ولي به نداي غير وقت
زيارت قبور شرک است حضرت شيخ فرمود كه بخوان همين عبارت را و درياف
كه اين عجب شرک است كه در نماز داخل السلام عليك ايها النبى اگر ترا كافر
نه گویند و عقیده ترا مسلم دارند پس متنعس تا صحابه از كفر نجات نمى يابد
نحو ذالسد من نه العقيدة الفاسدة الحاقول نقل اين حكایت سر
بطالت اول دليل است بر كذب و افتراء اين مایه غباوت عمر

عبد الرسول بمحو این بود الفضول جاهل نبود که چنین میگفت ایامنی است
 که در خطاب التحمیات اتباع لفظ رسول الله صلی الله علیه و علی اله و اوصیاه
 وسلم بعینه است نه انشاء خطاب من حیث الخطاب بمن متبع لفظ رسول الله
 صلی الله علیه وسلم بعینه حین علم الحاضرین من الصحابة کیفیه التسلیم كما فی شرح
 المحسن المحصین لمحمد الحنفی و بنفید که از عبد الله بن مسعود و رصیح بخاری مروی
 است یقول علمنی النبی صلی الله علیه وسلم و کفی بمن کفیه التشهد كما یعلمنی
 السورة من القرآن التحمیات لله و الصلوات و الطیبات السلام علیک
 ایها النبی و رحمة الله و بركاته السلام علینا و علی عباد الله الصالحین استشهد
 ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا عبده و رسوله و هو بمن ظهرا انما قلنا قبض
 قلنا السلام علی یعنی علی النبی صلی الله علیه وسلم انتہی قوله صلا اما کیفیت
 شیوع آن در هند و ستان پس بدین عنوان است که شاه عبد العزیز
 صاحب در آخر عمر کل ملکات خود منقول و غیر منقول که بر قسم بکثرت بوده
 است بهرم و اولاد و دختر خویش به بنموده قاض و مقرف گردانیدند
 مولوی اسمعیل برادر زاده شاه صاحب سیه گریده به اتفاق مولوی
 عبد الحی داماد شاه صاحب که هم در آن ایام از نوکر محری عدالت انگریزی
 ضلع میرتھه موقوف گردیده به دہلی رسیده بودند سید احمد نام برید شاه
 را به پیری و مرشدی خود برداشته سیر و سیاحت شروع نمود الی قوله
 در صفحه ۲۳ بالجله شهرت سید احمد محیط سواد هند گردید و و فور خلفا
 و و عاظم و مریدین بظهور رسید اقول شرح اغواق افترقات امام
 المغترین در تحریر نمیکند و بیان غلو کذب رئیس الکاذبین بشرح تقریر
 نمی آید آنچه به تمهید ارادت مولانا محمد اسمعیل و مولانا عبد الحی رحمة الله

علیهما از جناب سید صاحب قدس سره الغریر نوشته همه از پیرایه
 راستی عاری است و جمله از وقوع واقع خالی تقول به همچو اقوال پیش
 مشایران حالات اینحضرات که هنوز صد با موجود اند چه حیا است و اجتناب از برین
 کذب و افترا که دام مرتبه مکر و غناست برناظرین کتب صوفیه مخفی نیست که اکثر
 مضامین صراط مستقیم موافق مذاق متأخرین ایشان بوده اند امام الله باین اگر
 از معتقدین کلمات صوفیه متأخرین است پس وجه کلامش در صراط مستقیم
 معلوم نمیشود و اگر منجمله معترضین از اقوال ایشان است پس اظهار اینست
 نباید تا طرح کلام با دی به طرق معتقدش انداخته آید قوله ص ۲۳ دعا
 طویه و دعایات جزئیة و افراط و غلو در مناقب جمیلہ و در پرده تمهید
 مبادی رسالت و ادعای نبوت و تفوق بر کالین سابقین و تفضیل
 بر جمله اولیاء ماضیین و امثال ذلک الهفوات مردم را گونه ترو و بیخاطر
 گذشتن آغاز نهاد اقول صدور همچو اقوال از اساس الاضلال یا
 بجهت ناوافقیته علوم دینی و کلمات متأخرین صوفیه است و یا بسبب
 تعصب و عناد با اکابر امت خیر البریه امل خیر علاج پذیر نیست اهل
 ایمان را مبتلایش کند و من یضلل الله فلیسل له یاد و به نظر امر اول گفته
 می شود که افراط و غلو در مناقب جمیلہ اگر مذموم است صرف به نسبت
 خاص جناب سید احمد صاحب قدس سره الغریر است و یا به نسبت هر
 شخص عموماً بر اختیار شوق اخیر کتب ناقصین حالات جناب سید عبدالقادر
 جیلانی رحمۃ الله علیه که باعتقاد امام الله بیه منبر له حدیثی مانعی بوده اند بعض
 دیگر اولیادیده همین حکم اصدار فرماید و بر اختیار شوق اول باید که شرح و حجت
 مخصوصیت پر از د و نسبت تفضیلی بر جمله اولیاء ماضیین محض اتهام

این فصل الانام است و به فرض تسلیم آیا ان تفضیل در امرے خاص است
 ما در جمیع امور بر تقدیر اول میسرسم که کدام محد و شرعی از ان لازم می آید
 و بر تقدیر ثانی کذب بعد کذب بود اسی جا بل فهم پیشه گیر و بشتو که از بیان
 مشابہت و تشبیه مساواة شبهه با شبهه به لازم نمی آید تشبیه غیر انبیا به انبیا
 در اخبار و آثار کثیره وارد ایلمی بیند که محمد بن اسمعیل بخاری در صحیح خود
 از صاحب سیر رسول الله ابی عبد الله حدیثه بن الیمان روایت کرده که
 قال ان اشبه الناس برسول الله صلى الله عليه وسلم لابن ام عبد یعنی فرمود
 حدیثه که مشابہ ترین مردم از رسول است و طریقه و خصلت به پیغمبر خدا صلی
 الله علیه و علی اله و اصحابه وسلم بر آئینه ابن ام عبد است ای عبد الله بن مسعود
 و از خادم رسول الله انس رضی الله عنه روایت فرموده که انہ قال لم یکن
 احد اشبه بالنبی صلی الله علیه وسلم من الحسن بن علی و قال فی الحین
 رضی الله عنه ایضا انہ کان اشبه بهم رسول الله صلی الله علیه وسلم یعنی گفت انس
 بنود هیچ یکے مشابہ تر با نبی صلی الله علیه وسلم از حسن بن علی و گفت انس در
 حق امام حسین رضی الله عنه که وی بود مشابہ ترین مردم با پیغمبر خدا صلی الله علیه
 وسلم و ابوداؤد و در سنن خود از ابی احمق سبعی تابعی نقل کرده که قال قال
 علی و نظر الی ابنه الحسن قال ان ابنی هذا سید کما سماه رسول الله صلی الله
 علیه وسلم و یخرج من صلبه رجل یسما باسم نبیکم لیسبیه فی الخلق و لا
 یشبیه فی الخلق یعنی گفت ابوداؤد که فرمود حضرت علی کرم الله وجهه و راوی
 نگاه کرد سوے پسر خود که امام حسن بودند گفت حضرت علی که بر سبب
 این پسر مسیح است چنانکه نام کرده است او را سید پیغمبر خدا صلی الله
 علیه وسلم و نزدیک است که بیرون آید از پشت و فرود آید نامیده

میشود بنام پیغمبر شماست باهت دارد این مرد پیغمبر خدا را در سیرت باطنی و
 مشابهاست ندارد آنحضرت را در صورت ظاهری بهیچ چیز و شبهه و وجه و در صحن
 از برای بن عازب مروی است که فرمود آنحضرت صلی الله علیه و سلم بر
 جعفر بن ابیطالب استبہت خلق و خلق یعنی مشابہت داری صورت ظاهری
 مرا و سیرت باطنی مرا همچنین در اختیار کنی و تشبیه عروہ بن مسعود و علی بن
 ابیطالب و ابی ذر بن عیس علیہ السلام و تشبیه ابی بکر بن ابراہیم علیہ السلام
 و تشبیه عمر بن نوف و موسی علیہما السلام و تشبیه عثمان بن عفان و ابی
 علیہما السلام و تشبیه علی بن ابیطالب بحضرت ماویہ بنی علیہما السلام موجود
 اخرج مسلم عن عبد الله بن عمر عن رسول الله صلى الله عليه وسلم
 عيسى ابن مريم كانه عروہ بن مسعود و اخرج عن ابي هريرة عن رسول الله
 صلى الله عليه وسلم واذا عيسى تايم يصلي اقرب الناس بشبها عروہ
 بن مسعود و اخرج عن جابر عن رسول الله صلى الله عليه وسلم و رایت
 عيسى ابن مريم فاذا اقرب من رایت به شبها عروہ بن مسعود و اخرج
 احمد عن علي قال قال لى رسول الله صلى الله عليه وسلم فيك مثل من عيسى
 و اخرج الترمذی عن ابی ذر ما اطلت الخضر و لا اقلت الغر من ذی
 هجة اصدق و لا اوفى من ابی ذر تشبیه عیسی بن مریم یعنی فی الزهد و اخرج
 ابن عساکر فی تاریخہ عن جابر بن عبد الله ما من نبی الا وله نظیر من امتی و لا یبک
 نظیر ابراہیم و عمر نظیر موسی و عثمان نظیر اردون و علی بن ابیطالب
 نظیر و اخرج نسیه ایضاً عن انس عن النبی صلی الله علیه و سلم
 من احب ان یزطر الی ابراہیم فی خلعة فلیزطر الی ابی بکر فی سماعة
 و من احب ان یزطر الی نوح فی شدة فلیزطر الی عمر فی شدة

ومن احب ان ينظر الى اندیس فی رفعتہ فلینظر الى علی ابن ابی طالب نے طہارت
 و اخرج الحافظ ابو نعیم احمد بن عبد اللہ الاصفہانی فی فضائل الصیابة مثل
 ابی کبر و عمر مثل نوح و ابرہیم فی الانبیاء و اخرج الحافظان ابو احمد عبد اللہ بن
 عدی فی الکامل و ابوالقاسم سلیمان بن احمد الطبری فی المعجم الکبیر نحوہ پس
 از بیان مخلوق شدن کسے بر کمال مشابہت آنحضرت صلی اللہ علیہ و علی آلہ و اصحابہ
 وسلم در بدو فطرت و نبوت ظلی از ظلال امیت بر آید کہ احد سے اپنے حصول
 صفائی لوح فطرت و کسے از نقوش علوم رسمیه و راہ دانشمندان کلام
 و تحریر و تقریر بطور تاسی و تبعیت آنحضرت از جهت مشابہت مذکورہ
 متہید سبادی رسالت و ادعاے نبوت و تفوق بر کاملین سابقین و تفضیل
 بر جملہ اولیاء ماضین فہمیدن جز نادانی امرے بیش نبود و فہم انید عا ازین
 کلام کہ حضرت ایشان از بدو فطرت بر کمالات طریق نبوت اجمالاً مجہول
 بودہ اند غیر جبل ان اصطلاحات متاخرین صوفیہ چہ تصوریدہ آید قال
 القاضي فی التفسیر المنظری بعد کمال من الرجال الانبیاء و لم یکمل من النساء
 الا سیتہ امیرۃ فرعون و مریم بنت عمران قلت لعل المراد بالکمال البلوغ
 الی کمالات النبوة و ما فوقہا و روایۃ الصحیحین کا نہا اخبار عن الاحم الراضیہ حیث
 کثر الانبیاء فہم ولم یبلغ درجۃ کمالات النبوة من النساء الا سیتہ و مریم ہی
 و قال الشیخ ابوالبرکات البخاری فی ہدایۃ الکلیں اذا انصف الساک
 کمالات النبوة فقد کمل انتہی و قال محمد الحائثہ الاولی من الالف الثانی
 الشیخ احمد السہندی قدس سرہ العزیز نے مکتبہ و کمالات نبوت کہ کمال
 با بعاثر بطریق تبعیت و وراثت انبیاء علیہم الصلوٰت و التسلیمات
 حاصل سیکرد و نیز درین موطن است طریقت و حقیقت کہ محصلان

ولایت اندکونیاست از برکت تحصیل حقیقت بشریعت و تحصیل
 کمالات بنویت ولایت را همچو طهارت باید داشت انتهی و قال ایضا
 فیها حصول کمالات بنوت مرتباً بعد از طریق تبعیت و وراثت بعد از بعثت
 حاتم علیه و علی جمیع الانبیاء و الرسل الصلوات و التیمات منافی حاکمیت
 او نیست علیه و علی الصلوة و السلام فلا یکن من المتمرین بدان استعد
 الله تعالی را میبایست که به کمال بنوت موصول اند و است الخ انتهی و قال
 الشیخ محمد المعصوم فی مکاتیبہ و از حصول کمالات بنوت مرتباً افراد است
 را بطریق تبعیت و وراثت لازم نمی آید که آن نبی باشد یا ساداه
 با نبی پیدا کند چه حصول کمالات بنوت دیگرست و حصول منصب بنوت
 دیگر انتهی و قال الشیخ ابو حامد الغزالی فی کیمیاء السعاده اینهمه تعلیم ریاست
 و مجاهده است تا اول صافی شود از عداوت خلق و از شهرت دنیا و از
 تعلقه محسوسات و راه صوفیان اینست و این راه بنوت است اما حاصل
 کردن این علم بطریق تعلیم راه علما است و این نیز بزرگ است لیکن محکم است
 به اضافه باره بنوت و با علم انبیاء و اولیا که بس و سطه انبیاء و اولیا و بسو سط
 تعلیم آدمیان از حضرت عزت بر و لهائے ایشان میریزد و در سینه این را
 به تجربه معلوم شده است خلق بسیار انتهی و علی هذا القیاس اباراز از نفع
 توسط و مشایخ و مکالمه بطریق الهام نیز ناشی از بهمان ناواقفی و جبل و
 نادانی است قال مجد الدلائل الاولی من الالف الثانی الشیخ احمد السبکی
 فی مکاتیبہ اعلم ایها الاخ الصدیق الصدیق ان کلامه سبحانه مع البشر قد
 یوزن شفا و اولک الافراد من الانبیاء علیهم الصلوات و التیمات و قد
 یمون ذلک لبعض اکمل من متابعتهم بالتبعیه و الوراثه ایضا و اذا کثر

هذا القسم من الكلام مع واحد منهم سبي محمد شاكى كان امير المؤمنين ع
 رضى الله عنه وبذا غير الالهام وغير الانتار في الردع وغير الكلام الذي مع
 الملك انما يحاط به هذا الكلام لان الكامل الجا مع لعالمى الامر والخلق والروح
 والنفس والعقل والخيال والله مختص برحمته من يشار والله ذو الفضل العظيم
 ولا يلزم من كون الكلام شفاهاً ان يكون المبكلم مرئياً لاسمع لجواز ان يكون السامع
 ضعيف البصر لا يتجلى شئان انوار كما قال عليه وعلى الله الصلوة والسلام في جواب
 سوال الروية عنه نوراني اراه ولان في الشفاة خرق الحجب الشهودي لا الوجودي فافهم
 فان هذه معرفة شرعية قلما تكلم بها احد والسلام على من اتبع الهدى انتهى وقال
 على بن الحسين الكاشفى في الرشحات نهائينيكه اوليا به ان مير سندا انت كشيء
 از ايشان غائب نشود انتهى وقال ايضاً فيها رشمه ميغرموند كه شيخ ابو يزيد
 قدس سره گفته كه سى سال با حق سبحانه سخن گفتم واز حق عز وجل تعالى سخن
 شنيدم وخلق پنداشتند كه با ايشان سخن ميگويم واز ايشان سخن ميگويم
 واز ايشان مى شنوم انتهى واخر ج عبد الله بن حنين بن علي الكلي في
 الرسالة النونية عن الشيخ عبد القادر الجيلاني طاب الله ثراه وجعل الجنة مثواً
 قال قال الله تعالى يا عنوت الاعظم تعلت لبك يارب العوت انتهى واخرج
 ايضاً فيها عنه قال ثم سالت يارب بل لك مكان قال لي يا عنوت انا كمون و
 ليس لي مكان الا سر الان ولان سرى دانا سره انتهى واخرج
 ايضاً فيها قال العوت رايت الرب سالت يارب ما معنى العشق قال يا
 عنوت طهر قلبك عن سوارى انتهى واخرج صاحب فوائد العواد عن السلطان
 نظام الدين رضى الله تعالى عنه بر كس كه در نماز نه ميند جمال دوست + فتو
 سميدم كه نمازش قضا كند وقال الشيخ ابن العربي في الباب السادس

والستين من المائة الاربعة الابواب الفتوحات جميع ما كتبه في مصنفاتي
ليس هو عن فكر ولا روئية وانما هو عن نقشة في روعي من تلك الالهام
انتهى وقال الشيخ عبد الواب بن احمد بن علي الشعراني في الودقيات
والجواهر وقال في الباب العاشر والسبعين وتلخيص جميع ما كتبه وكتبه
انما هو عن اطاء الهي والتعارفاني او نقشة روحاني في روع كتابي كل ذلك حكم
الارث لا بحكم الاستقلال فان النفس في الروع منقط عن رتبة وحي الكلام
وحي الاشارة والعبارة ففرق يا اخي بين وحي الكلام وحي الالهام لكن
من العلماء الاعلام انتهى وقال الشيخ عبد الرحمن الجامي في شرح
الغصون فاعلم ان الحكم الغائضة على قلوب كل عباده وخلص عبده على
النوع منها ما يعيض عليهم بواسطة الملكة المقربين بالفاظ وعبادات محفوظة
عن التغير والتبدل مراودة لادتها وهو القرآن المنزل على نبينا صلى الله عليه
وسلم والاصحاب وسلم بواسطة الروح الامين ومنها ما يعيض عليهم بواسطة
او بغير واسطة لمعان صرفة او معجزة بعبادات مخصوصة غير متلوة ومن هذا
القبيل الاحاديث القدسية لبي امانا فاصنت عليه صلى الله عليه وسلم
معان صرفة لكنه بالكتابة عبارات الخاصة والعبادات مخصوصة غير مراد
ضبطها وتلاوتها ونحو النوع ليس بمخصوص بالانبياء بل يعم الاولياء والصلحي
المؤمنين انتهى وقال القيصري في شرح الغصون الفرق بين
الالهام والوحي ان الالهام قد يحصل من الحق تعالى من غير واسطة الملك
بالوجه الخاص الذي له مع كل موجود والوحي يحصل بواسطة ولذلك لا يسمى
الاحاديث القدسية بالوحي والقران وان كانت كلام الله تعالى وايضا
قد مر ان الوحي قد يحصل بشهود الملك وسماع كلامه فهو الكشف ^{الطبيعي}

المتضمن للكشف المعنوي والالهام من المعنوي فقط واليضم الوحي من حواصل النبوة
 المتعلقة بالظواهر والالهام من خواص الولاية واليضم هو شروط التبليغ دون
 الالهام انتهى وقال الشيخ شهاب الدين السهروردي في عوارف المعارف
 وقد نقل عن جعفر الصادق ايضا انه خرج من شيلوه في الصلوة فسل عن
 ذلك فقال ما زلت ارد الالة حتى سمعتها من المتكلم بها انتهي وقال
 ايضا فيها فيصير سماعه بالست بر يكلم كشافا وعيانا لا توحيده وعرفانه بتيانا
 وبرمانا ويتدرج بها علم الاطوار في لوا مع الانوار فان بعضهم انا اذكر الست
 بر يكلم اشارة منه الى هذا الحال فاذا تحقق الصوفي بهذا الوصف صار وقته
 سرمد وشهوده موبدا وسماعه متواليا متجدد السمع كلام الله سبحانه و
 تعالى وكلام رسوله عليه الصلوة والسلام حق السماع انتهي وقال الشيخ
 عبد الرؤف المناوي في الكواكب الدريئة وقال ابو يزيد اوقفتني ربّي بين
 يديه قال يا ابا يزيد يا بني شئ جيتني قلت بالزبد بالدنيا قال انما مقدار الدنيا عندني
 جناح بعوضة فم زبدت فقلت الهي استغفرك من ذلك جيت بالتوكل اليك
 فقال عند ذلك قبلناك انتهي وقال الشيخ وجيه الدين العلوي في الحقيقة
 المحمدية قطب العالم يستفيض من الله تعالى بلا واسطة انتهي وقال الشيخ
 عبد السلام الغانم القدسي في حل الرموز ان العلم علان علم باللسان وكلم
 بالقلب واما علم الله فهو حجة الله على العباد واما علم القلب فهو تلقين من
 الله تعالى بلا واسطة ملك ولا سفارة رسول انتهي وقال صاحب مختصر الفتوح
 ما يميز اهل الله الا باخذهم العلم عن الله تعالى بلا واسطة مخلوق انتهي وقال
 صدر الدين القونوي في شرح الاربعين ارتباط الموجودات بالحق ثابت
 من جهتين احدهما سلسلة الوسائط والاخرى جهة لا واسطة فيها بينهما وبين

ربها همي جهة معية الحق ولا يتضح ذلك الباب بحيث ياخذوا منه عن الله
 بلا واسطة الا لئلا يدر من الانبياء والاولياء واكابر المتحققين يسعون بذه
 الجهة بالوجه الخاص انتهی و قال الشيخ فريد الدين عطار فی تذکرتہ فی
 حال اہل حفظ الحداد معلم و ملحق و بلا واسطہ حق تعالی بود انتهی
 و قال بحر العلوم فی شرح مشنوی البروجی عارف کامل چون بکمال
 متاہدہ رسد اگر چه کلام الہی از حق می شود و بلا واسطہ چنانکہ در وصلہ از
 باب خرائن از فتوحات مذکور است کہ حضرت ابوبکر صدیق کلام حق از بجا
 می شنید کہ رسول الله صلی الله علیہ وسلم منزل علیہ می شنید لیکن رسیدن
 بہ این مرتبہ از وساطت اشہد و صلی الله علیہ و علی الوالدین و سلم
 بود و بدین نفی وساطت نیست بلکہ وساطت رسول بر وجه اکل است کہ
 متاہدہ و سماع منزل در وقت نزول بر رسول از بجا کہ رسول شنید بواسطہ
 رسول صلی الله علیہ وسلم پیدا شدہ انتهی و قال فی شرح المنار آل
 نبی عبارت اند از کسانیکہ بر جادہ محمدی مستقیم باشند و بدین مرتبہ
 رسیدہ باشند بواسطت محمد صلی الله علیہ وسلم کہ اخبار از الله تعالی
 بشنوند و اسرار و ہمیہ از الله تعالی بگیرند و واسطہ میان ایشان و میان
 الله تعالی بر خیزد انتهی و قال والدہ و استاذہ نظام اللہ والدین فی
 شرح المسلم فی ذکر الالبام ہل یو خط غیر الانبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام
 و الحق انہ خط و ہو من الاولیاء غایتہ الامر ان الاولیاء مخصوصون بطریق
 لا یوجد فی غیرہم و کیف ینکرم مسلم فان قطب الاقطاب الغوث الاعظم
 الشیخ عبدالقادر محی الدین رضی الله عنہ و عن معتقدیہ و اتباع اتباعہ
 قد تکلم مع الحق و ہو مشروح فی الرسالۃ الغوثیۃ نفعا الله تعالی

بها وخلص عباده فلا يستبعد الامن للاحلاق له عند الله تعالى انتهى و قال
 الشيخ علي القاري في المرقاة شرح المشكوة في شرح قوله عليه السلام
 لقد كان فيما قبلكم من الاعم محدثون الحديث قال التوربشتي المحدث في
 كلامهم هو الرجل الصادق الطن وهو في الحقيقة من القبيح في روعه شني
 من قبل الملاذ الاله فيكون كالذي حدث به انتهى همه مذکور مفید
 ایتمعه است که قلوب بعض اولیاء مفاض بعض فیوض از مسدود فیاض
 بلا وساطت انبیا باشند پس ارباب عقل و دانش با وجود علم
 ایتمعه چگونه هم استاد و شاگردی این اولیاء از انبیا مستبعدند
 و عصمت خلا فی اهل سنت و امامیه موافق کلام صاحب تحفه بمعنی اشتغال
 صدور خطا در علم و گناه در عمل بوده نه بمعنی مصون و محفوظ بودن از افعال
 نامرضیه و عقائد باطله و اخلاق مذمومه در رسوم فاسده و از صراط مستقیم
 اثبات عصمت بر غیر انبیا فرضا اگر مفید است بمعنی اخیر است نه بمعنی
 اول فلا محذور و قد نقل عن الشيخ المنیری فی طغوظاته ذکر کرده این
 افتاد که بعضی از اهل سلوک کار بر خلاف ظاهر روایت کرده اند مولانا
 نظام الدین درون حصاری و صدق است اگر از ارباب قلوب کس خلا
 ظاهر روایت علمی میکنند علمای ظاهر آنرا چگونه تسلیم دارند و اگر ایشانرا
 مناقض کنند جواب چگونه گویند بندگی مخدوم فرمود این را جواب و در طریق
 اندکی آنکه از بیعت که این طائفة جائز است عصمت اند نه واجب العصمة پس اگر خلا
 بر سبیل ندرت استلزام امتحان از ایشان در وجود آید جائز بود اما ایشانرا
 بران اصرار نباشد و مقرون بود به توبه دوم آنکه کسیکه بر این طائفة ایمان دارد
 او خود تسلیم نماید و استقامت و قد نقل ایضا فیها عنه این را نیز جواب

دو طریق اند یکی همان که اینان جائز العصمة اند نه واجب العصمة چنانکه
 بالا ذکر رفته انتہی و اخرج صاحب فوائد الفوائد عن السلطان نظام
 الدین لخصیسخن در عصمة اولیاء اقطاد فرمود که انبیاء معصوم اند نزدیک
 فقہاء اولیاء رہم لیکن انبیاء واجب العصمة و اولیاء جائز العصمة انتہی و
 قال ابن اسد الله المودودی فی المکاشفات حاشیة النہجیات ثم
 قال ای صاحب الیوم اقیبت فی المبحث الخامس الاربعین قد ذکر الشیخ
 ابو الحسن الشاذلی ان للقطب خمس عشرة علامة ان عید و بحد و العصمة
 و الرحمة و الخلافة و النیابة و مدد حلة العرش و یکشف له عن حقیقة الذا
 و احاطة الصفات الی آخره فہذا صرح مدبب من ذہب الی کون غیر النبی
 معصوما انتہی و قال بحر العلوم فی شرح تحریر ابن الہمام و قال
 الشیخ الاکبر خاتم الولاية المحمدیة فی الفتوحات الکیة و لہذا قال صلے
 اللہ علیہ وسلم فی عمر بن الخطاب بذكر ما اعطاه الله من القوة یا عمر
 ما لقیک الشیطان فی فحی الاسکاف فی غیر محک فذل علی ان عمر بن الخطاب
 معصوم انتہی قولہ ص ۲۲ در همان قرب داعی اجل را بسیک گفتند در اشار
 دور با کتاب التوحید نجدیہ ملاحظہ مولوی اسمعیل گدشتہ بمقتضای
 کل جدید لذید پسند ساخته طرح و عطر بر همان روش انداختہ لود تشہیر
 این مسلک برافراختہ کتاب التوحید را بہ تصرف قلیلی تقویۃ الایمان
 نام نہادہ باز در نهدی ترجمہ کردہ کار بجای رسانید کہ دعا و دعا
 و خلفا و امنا بہ نشر آن در بلاد منتشر و محرک فادگر دیدند الی قولہ
 در ص ۲۹ اینست آغاز و انجام و ایمان در غنہ و ستان اقول
 روش تقویۃ الایمان فاندازد و عظ قد وہ اہل ایمان یعنی جناب مولانا

محمد اسماعیل رحمة الله العجلی بالفرض اگر مناسب موافق کتاب النوحید
 بوده باشد کدام محمد و رشتہ عی با عقلی لازم می آید کالشمس فی راقبه النہا
 در پایه استمار است که بر برکت و غلط و تصانیف ابن حضرت شیخ شریک
 و بدعت و حسن و عقیده سنت چنان مباح و خواص و خواص و عوام است
 که بر چند این خناس بمقتضای عادت جلی خود تصور در اغوا می باشد
 نمکند بر گزیده و سوس این نوسوس در وال لکن امکان ندارد ای
 مفصل خلق السدای مبین اهل السدای این حضرت صرف محافظه
 وضع توحید و سنت و محض صیانت مروج از غوائل شرک و بدعت
 بودند تکلف است محمدیه علیه الصلوٰۃ و التحیہ اصل مذکوب لہابیه ترویج شرک و بدعت
 در پرده حب اولیا و تعظیم انبیاء است و طواف قبور و اثبات غیوب
 و نظائر بہا بہ عققت و این گروه تفاوت پرده تعظیم و حب این
 اصنیاء است لہذا ما بعین امثال ابن افعال و ذواتین سچو عقائد
 و خصال را متهم بکفر است مروجہ و اہانت انبیاء و اولیا میکنند
 و در مقام اذل خطبہ کہ از تعظیم ابرار و حب اختیار این حضرت و ہم
 نہ بیان آنحضرت را داده اند کسی را از نفس اسلامیدہ لایما طاعتیہا
 و صفتش نہ بولیدہ را اصلان داده اند بلکه این طائفہ در حقیقت بی نصیب
 ازین دولت است بنا برین در بے نحسین شرک و بدعت و حکایت
 بقیم مولوی رشید الدین خان ہ مولانا محمد اسماعیل و مولانا عبدالحی
 رحمة الله علیہما افترا می این منقشری و روایت گفتگوی مسجد جامع دہلی از
 کذب محلو و از پیرایہ راستہ عاری است خلاف خان صاحب از جناب
 مولانا محمد اسماعیل رحمة الله علیہ بطور اختلاف ظاہر فیما بینہم بودند بطور نزاع

بنده عین از اهل سنت تا گمان برده شود که خانصاحب با مولانا جدل می نمود
 خان و الا نشان روبروی مولانا به کمال ادب قدم در تحکم می نهاد و محض
 مولانا و فعلی در سخنی نمیداد و همیشه پسر و فضائل و مناقب جمیله وی
 جناب طب اللسان بود و دائمی تذکره محاسن و محامدش بقیه اش
 عذب البیان و حق آنست که کسی از اقران تاب گفتگو پیش آن
 فرید زمان نمیدانست و هر که از معذورین مثل مولوی مخصوص الله و مولوی
 موسی محق خود ظاهر شد بخت به مضحکه اطفال خود را راست خلاصه
 بحث اینست که اهل بدعت فتوای بعضی مسائل متنازع فیه مثل
 یوسه قبر و غیره با کمال خطه مولانا عبدالحی حمزه الله علیه پیش کردند همانوقت
 مولانا جواب با صوابی اندوخته بود که هر که به خلاف ما پردازد و طرق
 منطوره را از دست نهد و بالفرض اگر روایتی فقهی معارض قول ما
 پیش نماید ما و اسیکه آن روایت روایت فقهای طبقه انجینیه و محمد و ابیوسف
 رحیم الله تعالی و ما دون ایشان تا طحاوی و کرخی و صاحب بدایه و انبایه
 نباشد اصلاً قابل قبول نبود و روایت فقهای طبقه سابعه تا آنکه به محکم
 کتاب و سنت در امتحان نیاید و موافق اصول و قواعد شرعی نباشد
 مقبول نگردد و درینوقت زبان همه اهل علم از مخالفین بجهت عجز و غلظت
 لال گردید لیکن برگاه از جهت بیهوده سراسر ای جهال بمقتضای بیجانی و غیله
 رفع خجالت و رسوائی نوبت شرف و می رسید حضرت مولانا فتوا
 موسویه را القصد دفع این فتنه مزین بدین کوشش گردانید که قیاس را
 مستقдам و در قیاسیات و جهت ادیات متعلقه مذنب حنفی ام انتی و آنچه
 مولوی فضل حق بمقابل مولانا محمد اسماعیل قدس سره العزیزه تصدی تحریر

در نفی قدرت به ایجاد مثل بعضی کلمات از حق تعالی که کسی به تحقیق الفنون
 است شده بود مولانا حمید علی رامپور کے رحمۃ اللہ علیہ بہ قریح تحریر میں
 پرداختہ و جمل نامواقفی و سے از علوم دینیہ بل از فنون عقیدہ نیز بظاہر
 و بعضی ہم شعبہ بان و اخلاقی ہومی مثل مولوی مرزا حسن علی لکھنوی
 و مفتی محمد صدرا الدین خان دہلوی و مولوی سراج الدین وغیرہم نیز
 بمخالفہ وی و رہناب بر خاستہ و بہ واصل ہر امش تحقیق وی را مرضی
 و قبول نداستہ پس مشک بہ تحقیق مردود و تلفاضہ بران جزو است
 رسوائی نتیجہ ندارد و سوا کے تفانی جہل مقتدای خود از نہایت بیجائی
 چہ باثبات قولہ طحاوی واضح باد کہ نجدیہ عرب صرف عناد و بہ انبیاء و اولیاء
 داشتند بافقہ و فہما چندان در جز طبع ایشان را نسخ نمود خود را بنیاد
 مذہب می گفتند و تکلیف را منحصر در تقلید یکے از ائمہ اربعہ می نمودند
 و بہند و با بیہ باطل ہر یہ ترکیب یافتہ طرفہ معونی مرتب شد اشارتے
 و کلمات بتجدوت و شیوع ظاہر یہ ہم ضرورت اقول افزائے
 این مفتی را بہند کہ نسبت عناد و انبیاء و اولیاء کہ کفر صریح است
 جانب نجدیہ عرب کہ در تقوی و دیانت و اقبال سنت مسلم در و بار عرب
 اندینمایند و از نہات عبادت و غواہت نیست اند کہ ہمہ صرف اسلامیہ
 ازین امر فہم بتری میکنند پس متصدین اتباع سنت چگونه ترکب آن
 شوند عاشا ثم عاشا کہ نجدیہ عرب شاہ غنا و انبیاء و اولیاء خود را طرہ خود
 داشتند باشند بلکہ ایشان حب انبیاء و اولیاء و اتباع ایشان را موجب
 نجات میداند و کافی را کہ این گمراہ و با بیہ مرکب بظاہر یہ گفتہ از مسلک
 ظاہر یہ نہایت دور اند مسلک ایشان مسلک فقہائے تحقیقین است

یا پنج محدثین متفقین بر چظاهر مقلدین داود ظاہری الگویند و این کسان
 اصلاً تقلید داود نمیکند بعضی ایشان خود را حنفی میگویند و بعضی دیگر آن
 خود را عامل با حدیث میدانند شیوه فریق اول اتباع مذہب حنفی است
 مگر در آنکه صحیح مخالف حدیث باشد و وظیفه فریق ثانی عمل با حدیث
 است هر چند بیکه موافق باشد قال اند خستی فی تہاجیم الحفاظ داود
 بن علی الاصبہانی علیہ السلام اہل الظاہر ذکرہ فی نسۃ الظاہری وقال
 ہذہ النسبۃ الی اصحاب الطوایر و ہم طائفتہ یثخولون مذہب اود بن علی
 الاصبہانی صاحب الظاہر خاتم سجدون التصوص علی ظاہرہ انتہی و ہو
 عقیدت از اہل حدیث کہ اعتقاد این جنبیت است امرے بس مذہب است
 محبت خاتم الرسل علیہ الصلوۃ والسلام کہ مقتضای ایمان و تیرہ اہل
 اسلام است باین اخفا و معلوم اکابریت بدوح اصحاب حدیث عند البیان
 پودہ اند و بر طاعن محدثین تشبیح نموده اند ابن حبان در صحیح خود بعد حدیث
 ان اولی الناس فی یوم القیامۃ اکثرہم علی صلوۃ نوشتہ فی ہذا
 الحدیث بیان صحیح علی ان اولی الناس رسول اللہ علیہ السلام فی القیامۃ
 اصحاب الحدیث از پس من بدہ الامۃ قوم اکثر صلوۃ علیہم و قال
 ابن التعمان لیس فی الدنیا سبتدع الا و ہو یجب علی اہل الحدیث وقال
 الساکم لولا کثرہ طائفتہ المحدثین علی حفظ الاسانید لیس مسار
 الاسلام و لتکن اہل الاحاد و المتبدعۃ من وضع الاحادیث کذانی
 ارشاد الساری شیخ صحیح البخاری للقطانی و فی جوامع
 الاصول و روی عنہ علی اللہ علیہ وسلم اذا کان یوم القیامۃ جا
 اصحاب الحدیث ما بین بدی اللہ و معہم الحجاز فقیول اللہ انتم اصحاب

الحديث فانما كنتم تعلمون على النبي صلعم ادخلوا الجنة وفي البدو سائر
 لكل طائفة امام قديم كما قال الله تعالى يوم نذكر كل اناس بما هم بم
 وقال بعض السلف علي هذا اكثر شرفا لاصحاب الحديث لان امامهم النبي
 صل الله عليه وسلم وفي اداب المريدين العلماء الجاهدين في متابعتهم
 رسول الله صلعم المتقدمون بالصحة ثلثة اصناف اولي بالصحة والعقار والعلما
 الصوفية فالاصحاب الحديث فانهم معلقوا الظاهر الحديث فاشتغلوا بسماعه و
 نقله وبميز صحيحه من سنيته وهم حراس الدين ورعاه وقال الشيخ علي القاري
 في تبيين العبارة لتحسين الاستدلال يعني في موجب تكفير الكيد انة
 امانة للمحدثين الذين هم عمدة ائمة الدين المفهوم من قوله كابل الحديث
 المنقصة الى قلة الادب الحقيقية لانه الخاتمة او من المعلوم ان اهل القرا
 اهل البدو اهل الحديث اهل رسول الله صلعم عليه وسلم قوله لا فليس
 انيكه وودين على اصحابه في حديث جليل الشان بتلامي وسيد شيطان
 كرويه قائل به طبع قرآن وحدوث ان كشته رساله در رد قياس الما
 بنود الخ اقول عاريت مورظن است كه انچه رطب بالبس مے باند
 به جمع آن مے پروازند اعتماد بر محض نقل ايشان بدون تصديق يعني
 كه اين منقول ايا راست است يا دروغ و اگر راست هم است خالص
 از شائبه دلوت اغراض ونيويه و مفاسد شرعيه هم است ياني از اهل
 فواست واصحاب ديانت بسا بعيد است تاج الدين سبكي كه يك
 ار معتمدن شيخ اللهايه است در طبقات اثنا عشرية كفته ولو اطلقا تقديم
 البحر لما سلم لنا احد من الائمة اذ ما من امام الا وقد طهر قلب
 طاعنون وملك فيه بالكون وقال ابن عبد البر جواب باب غلط

فيه كثير من وضعت فيه فقه جليل لا تدري ما عليها في ذلك ثم قال
 ان السلف قد سبق بعضهم من بعض كلام كثير في حال غضب منه
 ما حمل على الحق ومنه ما حمل على التاويل مما لا يلزم المقول فيه شيء
 منه وذكر من كلام الصحابة والتابعين وتابعيهم من النظر او بعضهم في
 بعض شيئا كثيرا لم يثبت اليه احد من العلماء ولا عولوا عليه
 لانهم لم يثبتوا ورضون والقول في الرضى غير المقول في
 المتغيب فمن اراد ان يقبل قول العلماء بعضهم في بعض
 علم لا يقبل قول من ذكرنا من الصحابة بعضهم في بعض وقولنا ذكر
 من التابعين وائمة المسلمين بعضهم في بعض فمن فعل ذلك فقد
 ضل صلا لا بعيدا وحسره انما بينا وان لم يفعل ولن يفعل ان
 عناه الله والحمد لله طيف عندنا فانه الحق الذي لا يصح
 تحريمه الله تعالى انتهى وقال الحافظان الذهبي وابن حجر
 ان قول الاقران بعضهم في بعض غير مقول انتهى كذا في القلائد
 ايانا نذير كذا ابراهيم در شعبي شعبي در حكره وملك و ابن السخري
 وابن ابى ذؤيب وعبد العزيز بن ابي سلمة وعبد الرحمن بن زيد بن اسلم
 بن ابى حازم وابن ابى شامة وابراهيم بن سعيد وابن ابى الزناد و
 ابن امام مالك وسفيان الثوري وغيره مدعي امام اعظم احنيفه وابن سريج
 و امام شافعي و حارث بن اسد الحارثي و كرايسي و امام احمد
 كذا كلاما كرهه الله و لما به كذا سخن رسانيده اند اگر اعتقاد بر سنجو او نموده شود
 سلسله دين بگمشت برهم منجور و قال السبكي في طهقات الشافعية
 فلا يثبت بكلام الثوري وغيره في احنيفه و ابن ابى ذؤيب وغيره

فی مالک و ابن سعید فی الشافعی و النبی فی احمد بن صالح و نحو ذلک
 انتهى و ايضا قال فیما لا یزال طالب العلم یبذل حتى لا یخوض فیما جرے
 من السلف الماضین و یغنی بعضهم الی بعض فاباک ثم اباک ان یصغی
 الی ما اتفق بین ابن الجثیر و سفیان الثوری و ابن احمد بن حنبل و النسا
 و ابن احمد و الثعلبی بن ابی المحاسب و یلمونهم بوجوه استقصاء غلط و شین
 پس باید شنید که نسبت مولود و خلق قرآن جانب داود و افرات
 از عداوت و جد جدی علیه الرحمة انکار از ان کرده حین انچه از کلام صالح
 بن احمد ظاهر می گردد و قال اسمعانی فی الانساب قد حلی
 لاحمد بن حنبل عنه قول فی القرآن بدت فیه و اتنع من الاجتماع معه بسببه
 و استاذن له ابنه صالح بن احمد ان یدخل علیه فانتع و قال کتب الی
 محمد بن سحیح الذہلی من نیشاپور انه نعم ان القم ان محدث فلا تقربنی
 قال یا ابی انه یثقی من هذ او یکره فقال احمد بن حنبل محمد بن سحیح
 اصدق من لا تاذن له فی المصیر الی انتهی و اگر چه داتمام در بعض
 بی اعتبار می رسد و اند لازم که سور عقیدت از اکثر ایه اسلام مخصوصا
 از امام ابوحنیفه رحمه الله علیه پس کند مردم بخاری صاحب صحیح و ابوحنیفه
 را نیز مترجم به ابن قول کرده اند و نسبت ارجاء و غیره جانب امام ابوحنیفه
 و محمد بن حسن شیبانی نموده اند قال ابن سیف الدین فی تحصیل الرجال
 فی ترجمه محمد بن اسمعیل البخاری و حین وقع الفتنه و استند المحدثه فی
 مسله خلق القرآن رجع من بغداد الی بخارا فلقبها بلهنا بالنعیم و الکرامه و
 استقبلوه الی فرسخ الح و قال ابن الاثیر فی جامع الاصول فی
 ترجمه ابوحنیفه رحمه الله تعالی و قد نسب الیه من الاقوال المختلفه الیه

یجوز قدره منها یشتره منها من القول بخلق القرآن والعول بالقد
 والقول بالارحار وعبد ذلك انتهى وقال ابن حجر المکی فی الظلاء
 لما قبل لاحد بن حنبل بالذی نفهم علیه قال الرازی قال یس مالک
 حکم بالرازی قال لی ذلک ابن ابی شیبہ اکثر ابا منه قبل فیلما حکمتم فی هذا
 بحقیقه و فی هذا بحقیقه فکلت احمد انتهى وقال ابن حجر العسقلانی
 فی لسان المیزان قال حنبل بن اسحق عن احمد کان ابو یوسف
 مستطانی السحدیث واما محمد بن الحسن وشیخه کفانا مخالفین للماثر
 انتهى وروى البخاری عن محمد فی تاریخ الصغیر قال حدثنا
 نعیم بن حماد حدثنا القزاز قال كنت عند سفیان ففی النخاع فقال
 احمد لکان یفرض الاسلام عروة عروة ما ولد فی الاسلام
 اشام منه انتهى وقال الغزالی فی النحول ان ابا حنیفة نزل حماد
 وبنه فی تصویر المائس ولتقرر المذاهب وکثر خطب لذلك ولیند تنکف
 ابو یوسف ومحمد عن اتباعه فی ثلثی مذبه لمار ابا فیه من کثرة التخط
 والتخلط والتورط فی المناقضات انتهى والیضا قال فیه واما ابو حنیفة
 فحده قلب الشر لیس البطل وشره مسلکها وحبهم نطاقها
 انتهى والیضا قال فیه ولا یخفی فساد مذبه ای مذبه ابحنیفة فی
 تفاصيل الصلوة والقول فی تفاصيلها یطول وشره خطبه
 بین فیه عا والیه اقل الصلوة عنده فلو عرض اقل صلوة علی کل
 عامی حلف کاع لا منع عن اتباعه فان من العزم فی مستفتح
 ینبذ وخرج فی جلد کلب مدبوع ولم یفوا احدهم للصلوة سبلا
 صیفة التکبر ترجمته ترکیا کان او یند یا و امقر من القرارة علی ترجمته

قوله مدامتان نم ترک الركوع و تنقر فقرتين لا قعود بينهما ولا يقدر
 التشديد ثم يحدث عمدا في آخر صلوة بدلا عن التسليم ولو سبقه
 حدث بسبب الوضوء في أثناء صلوة و يحدث بعده عمدا لانه
 لم يكن قاصدا في حدثه الاول تحلل عن صلوة على الصحة
 والذي ينبغي ان يقطع به كل ذي دين ان مثل هذه الصلوة
 لم يبعث بها النبي ولا يفتي محمد بن عبد الله بدعا للناس
 اليها و يهبط الى قطب الاسلام و عماد الدين و قد زعم ان هذا القدر
 اقل الواجب في الصلوة التي يفتي بها النبي و ما عداها ادب
 و سنن انتهي و انكار داود و كنهه بالمذهب بوقياس اقبل ان راعيا
 اجماع و رحمة ان يخرج و من ازال تقوى و ديانته فودعه
 جاك انك يخرج و من ازال سنت و جماعت باشد كيف و قد
 قال عبد الله الجعفي في شرح المنهاج و انما انه قد استمر
 من اهل البيت كالباقية و الصادق و غيره بها من الائمة رضوان
 الله تعالى عليهم اجمعين انكار القياس كما اشتهر من ايجيفه
 و الشافعي و مالك القول بوجوب العمل به اشتهى و قال الحافظ
 ابن حجر في فتح الباري شرح صحيح البخاري بعد نقل قول ابن
 بطلان و يعقب بعضهم الاوليه انما ادعى ابن بطلان بان
 انكار القياس ثبت عن ابن مسعود و من الصحابة و من التابعين عن
 عامر الشعبي بن فقهار الكوفة و عن محمد بن سيرين بن فقهار البصرة
 و ذلك مشهور عنهم نقله ابن عبد البر و من قبله الدارمي و غيره عنهم
 و عن غيرهم و مع هذا مراد القياس و انكار داود و ازان حبيت

مطلق قیاس بملکیه باشد یا قیاس فی الجملة در محال مخصوصه بر شوق
 اول نسبت انکار جانب وی افتد ای صریح است زیرا که در کتب
 اصول صریح است که داو و منکر قیاس حلی اصلا غایت و قیاس
 در مقام اولویه و مساواة حجت میداند بلکه ذی از محوزین بقید است
 بقیاس غیر حلی نیز عقلا انکار و س از صرف وقوع قیاس
 غیر حلی و تعبد به آنست شرعا و بر شوق ثلثه ابو حنیفه نیز منکر قیاس
 در صدد دو کفارات و رخص و تقدیرات
 فی شرح

جمع الجوامع و منع داو و غیره بجلی منه بخلاف الجلی الضاوق بقیاس
 الاولی و المساوی کما یعلم مما سیاتی و اقتصرت فی شرح المختصر
 علی انه لا ینکر قیاس الاولی و هو یا کمون ثبوت الحکم فیه فی الفرع
 اولی منه فی الاصل کما سیاتی و منعه ابو حنیفه فی الحدود و الکفارات
 و الرخص و التقدیرات انتهی و قال جمال الدین عبد الرحیم الاستو
 فی شرح المنهاج و انکر داو و الظاهر ی و اتباعه المتعبدیه شرعا
 ای قالوا لم یرو فی الشرع ما یدل علی العمل بالقیاس و امکان
 جائز اعتقلا و هذا الذی ذکره المحم مخالف لما فی المحصول
 و الساصل فان المذکور فیهما ان داو و اصحابه قالوا استحیل
 عقلا التعبد بالقیاس کالمذنب الذی ذکره المحم لکنه موافق
 لما نقله النخالی و امام الحرمین و هو مقتضی کلام الامدی و ابن
 الساجب الص انتهی و ایضا قال فیه ان المصنف قد ذکر بعین
 ان القیاس الحلی لم ینکره احد انتهی و قال حبیب الله القدیر
 فی مستنیر المحصول المبحرین للتعبدیه قالوا ان یوقعه الا داو و

الظاهر یے واینه والقاساس فی والنه واس فی فم انکروه سمعا انتهی واین
 حیدر السلام کہ یکی از مستندین شیخ المند عین است نیز منکر قیاس است بدون
 وقوع حادثه **قال السبکی فی شرح جہم الجوامع ومنہ ابن عبد السلام**
ما لم یحظر الیہ بوقوع حاوثة لم یوجد نص فیہا یجوز القیاس فیها للمحاجة الیہ بخلاف
 ما لم یقع فلما یجوز القیاس فیہ لا ینقار فائدة انتهی وای برین بدال کہ از عناد
 اہل کمال انکار احمد را از لقار داود وز لعیہ وریڈ و متہ خود کرد و انسیدہ زبان
 طعن و تشنیع بردا و علیہ الرحمۃ بکشد و در پی عیب جوئی وی نقاد
 قدوة اہل بدعت را بادی کہ احوال اکابر است دیدہ از ف و مقیدت برین
 اید و ناحی عاقبت خود را بر باد از و **قال ابن الاثیر فی النہایہ و ہجر**
جماعۃ من الصحابة جماعة منهم و ما تو اہما جریں **قال السیوطی فی التذکرۃ**
المسماہ بالفکک المشہون سعد بن ابی وقاص کان حجاجا العمار بن باسر
حتی ماتا و عاشتہ کانت مباحبۃ بحفصۃ و عثمان بن عفان کان حجاجا
لعبد الرحمن بن عوف و کان طیار و س حجاجا العوب بن منبہ حتی ماتا
و جری بین الحسن و ابن سیرین شئی فمات الحسن و لم یثمد ابن سیرین
جنازہ و سعید بن السبب ہجر اباہ حتی مات و کان الثوری یعلّم من ابن
ابی لیلی فمات ابن ابی لیلی و لم یثمد الثوری جنازہ انتہی او قال
الذہبی فی طبقات السخفاط ہجر احمد بن حنبل یحیی بن عیین و انما
الحاسبی و ابانور انتہی و قال ابو الحجاج المزنی فی تہذیب الکمال فی
ترجمہ ابراہیم بن المنذر الحرامی شیخ البخاری یے قال عبد اللہ بن احمد
الہمدانی سمعت ابا حاتم الرازی یقول ان ابراہیم بن المنذر عارف الحدیث
حاجر الی احمد بن حنبل فاستأذن علیہ فلم یأذن لہ و جلس حتی خرج فلم علیہ

فلم یرو علیہ السلام وقال ذکر یا الساجی یعنی ان احمد بن حنبل کان یحکم
 فیہ ویزنه وقصد الیه ببغداد لیسلم علیہ فلم یاذن له ان یتقی وتشد ابوہم
 رازی وریب رجال مشہور است پس قولش علی الاطلاق درین باب
 مقبول نیست عند الجمہور قال شمس الدین ابن الیثم فی شرح
 الی داود فان اباحاتم الرازی یجہل رجالا وہم ثقات معروفون و
 ہوشد و فی الرجال انتہی بہن ابوہم و ابو زرعہ محمد بن اسمعیل
 بخاری صاحب صحیح را شہم یخلق قرآن نزد وہم بن محمد بن سہج ذلی
 کہ شکایت داود نزد احمد کردہ این اتہام را زرعہ احدث فتنہ بر محمد بن اسمعیل
 بخاری و زینیا پور گردانیدہ فی ارشاد اللیب لما الف البخاری کتاب الصحیح
 عرض علی احمد بن حنبل و سہج بن یحیی و علی بن المدنی و غیر ہم فاجمعا
 و شہدوا لہ بالصحة الا فی رابعہ احادیث قال العقیلی و الثقل فیہا
 قول البخاری و ہی صحیحہ و قد من بنیاء یورسنہ خمس و مائتین مخرض محمد شہا
 محمد سہج الذہلی الہما علی السماع منہ و اتنی علیہ محدث بہامہ ثم وقع مبین
 الذہلی ما وقع فامر ہم الذہلی بالانقطاع عنہ فانقطع اکثرہم و بقی سلم بن الجاج
 یحضر مجلس الذہلی فقال الذہلی یوما الا من قال یسئل قول البخاری فلا
 یحل لہ ان یحضر مجلسنا فخذ مسلم رواہ فوق عمامتہ و قام علی رؤوس
 الناس فنبعث الی الذہلی بجمیع ما کان کتب عنہ علی طہر حال کذا ذکر الحاکم و قد
 انصف مسلم فلم یحدث فی کتابہ الا عن ہذا و لا عن ہذا انتہی و بہن سعید
 بن عمر بر دے کہ مجلس ابی زرعہ از عبد الرحمن بن حنبل اش کفر داود و نقل
 کردہ از ابی زرعہ جمعی بودن ابن جندیہ و محمد رحمہما اللہ تعالی ناقل گزیدہ قال
 اسحاق ابن مجہر فی لسان المیران قال سعید بن عمر البردعی سمعت ابی زرعہ

الرازی بقول کان محمد بن الحسن حمیاد کذا شیخہ انتہی الحال اقوال نقادین
 رجال کہ متصف اند بہ صدق و عدالت و بیایہ اعتماد اند و انہ اہل عیت
 و حق و داود علیہ الرحمۃ نشونود و از وریدہ و سنیہ باز آیند قال النودمی فی شہید
 الاسما فضائل داود و زہدہ و ورعہ و متابعتہ لاسنۃ مشہورہ و اخلاف المسلما
 بل یعتبر قولہ فی الاجماع الی ان ذکر قال الشیخ ابو عمر و ابن الصلاح بعد ان ذکر
 ما ذکرہ او مغلطہ قال الذی اختار الاستاذ ابو منصور و ذکر انہ الصحیح من المذہب
 انہ یعتبر خلاف داود و قال الشیخ و ہذا ہو الذی استقر علیہ الامر اخر ا
 لما ہو لا علیہ من صفوہ الائمۃ المتأخرین الذین اور و داؤد مذہب داود فی
 مصنفاتہم مشہورہ کاشیخ الی حامد و اسحاق علی و الماوروسی و القاسمی
 ابی الطیب و شہبہم فلو لا اعتدادہم بہ لما ذکر و اندیہ فی مصنفاتہم انتہی
 و ایضا قال فہ قال تغلب کان داود و عطلہ اکثر من جملہ و قال ابو عبد
 المحاملی رایت داود و یصلی نماز بیت مصلیا شہید فی حسن تواضعہ و روی الخلیل
 عن الی عمر و السیملی قال رایت داود و الطاہر سکرید علی ابی بن ابوہ
 و رایت احد قبلہ و لا بعدہ بر علیہ بیۃ انتہی و قال الخلیل فی تاریخہ
 ان داود کان زاہد اور عانا کانتہی و قال الذہبی فی المیزان قال
 ابو اسحق مولدہ سنۃ اثنتین و مائتین و احب العلم عن اسحق و ابی یوسف کان
 زاہد مستقل انتہی و قال السیملی فی شرح جمع الجوامع ان داود کان
 جلا من جبال العلم و الدین و لم یمن سواد النظر و سحر العلم و وفور البصر
 و الاطاعتہ باقوال الصحابة و التابعین و القدرۃ علی الاستنباط ما تعظم
 وقعہ و قد دونت کتبہ و کثرت اتباعہ و ذکرہ الشیخ ابو اسحق الشیرازی
 فی طبقاتہ من الائمۃ المتبعین فی الفروع و قد کان مشہور فی زمن

الشيخ وبعده كثير الاسما في بلاد فارس من شيراز وما والاها الى
 ناحية العراق وفي بلاد المغرب وقال اين خلكان في
 تاريخه البوسليمان داود بن علي بن خلف الاصبهاني في الامام
 المشهور المعروف بالطاهر كان زاهدا متقلا كثير الورع
 اخذ العلم عن اسحق بن راسويه والي ثور وكان من اكثر الناس
 تحصي الامام الشافعي ووصف في فضائله والثناء عليه كتابين كان
 صاحب نديب يستعمل تجميع كثير يوفون بالطاهر انتهي وقال السلي
 في طبقات الشافعية داود بن علي بن خلف بوسليمان البغدادي
 الاصبهاني في الامام ابي الطاهر حله سنة مائتين وقيل سنة اثنتين
 ومائتين وكان حمدا له المسلمين ودايم له في فضل الشافعي
 مصنفات انتهي وقال السمعاني في الانساب هو الامام اصحاب
 الطاهر وكان ورعانا سكا زاهدا انتهي وقال الكرماني في شرح
 صحيح البخاري في حال مالك رحمه الله تعالى واعلم انه احد الائمة
 السنة اصحاب المذاهب المتبعة في الامصار وهم ابو حنيفة والشافعي
 وسفيان الثوري وداود الاصبهاني والطاهري وقد جمع الامام
 ابو الفضل يحيى المحضلي الخطيب الشافعي اسماءهم فقال
 ان نسبت اركان الشريعة فاسمع به لتعرفهم واحفظ اذا كنت سامعا
 محمد والنعمان مالك واحمد وسفيان واذا ذكر بعد داود تابعا
 انتهي وقال عبد الكريم الشمرستاني في الملل والنحل ثم المجتهدون
 من ائمة الائمة محصورون في صنفين لا يعدون الى ثالث
 اصحاب الحديث واصحاب الراي اصحاب الحديث وهم اهل الصحاح

وہم اصحاب مالک بن انس واصحاب محمد بن ادریس الشافعی
 واصحاب سفیان الثوری واصحاب احمد بن حنبل واصحاب اودبن
 محمد الاصفہانی وانما سمو اصحاب الکحدیث لان عنایتہم بحصول الاحادیث
 ونقل الاخبار ونباء الاحکام علی النصوص ولا یرجعون الی القیاس الخجے واخر
 قولہ من بعد مدنی ابن جزم ظاہری وراشد بس کہ بقیہ حکومت بنی مروان
 دران زمان بود اعتقاد حقیقت امامت بنی امیہ و فرط عقیدت باماضین
 ظاہر بنود اعیان دولت را بدین دام صید ساختہ خاطر خواہ بہ اظهار
 مکنونات پر واختہ البحر اقول بالامشرع گردین کہ صدور حکم اخراج
 وجہس و تکفیر و تضلیل از ملوک و اقران نسبت علما علی العموم موجب
 تنقیص شان ایشان نمیکرد و الامورث سور عقیدت از کبرای است باشد
 بہ احدی از اکابر سلف تا خلف الاماشارہ سازند گذشتہ کہ مبتلا می این بلا
 نشدہ باشد و جرمہ ازین شربت بخشیدہ باشد قال رسول اللہ صلی
 علیہ وسلم استند الناس بلاء الانبیاء ثم العلماء ثم الصالحون
 رواہ الحاکم فی مستدرک و اخرج البیہقی ان کعب الجبار
 قال لا بیعہ می الخولا لے کیف تجد قومک بک قال مکررین
 مطیعین قال با صدقت التورۃ حینذوا یم السد ما کان رجل حکم
 قط فی قوم الا بنوا علیہ و صدودہ و اخرج ابن عساکر
 مرفوعا ازہ الناس فی العالم املہ و جیسہ انہ کان فی جیبہ
 شئی غیرہ و کان عمل فی عمرہ و بنا عیسرہ و آورد الشعر الی فی القیاس
 عن السیوطی قال اعلم ان ما کان کبیر قط الا کان لہ عدو من السفلی
 اذا الاشراف لم نزل بنتی بالاطراف اہل عصر از عبد اللہ بن عمر بنہ ترشد

پیش از آمدن و محمد بن عباس را اندامی شدید می رسانیدند و میگفتند
 که آنه فیض القدر ان بغیر علم و در اندامی سعد بن ابی وقاص سعی مینمودند
 چنانچه به عمر بن الخطاب رسانیدند که انه لا یحسب ان یصلی و عبد الله بن
 راسنوب بر یا و نفاق می گردند چنانچه در عین حالت صلوة آب
 بسیار گرم بر سر ایشان انداختند و امام احمد بن حنبل را به ضرب و جستن
 ساختند و محمد بن اسماعیل بخاری را از بخارا تا خرتنگ بیرون نمودند حتی
 قال بعد ما فرغ من تجده اللهم قد صافت علی الارض بما رحبت قال
 الیک فاقم السهرخه فی ریح الله تعالی علیه و بائید بسطامی را هفت بار
 از بسطام و محمد بن فضل بلخی را از بلخ و حسین رازی را از رمی و سهل بن عبد
 تستری را از شهردمی جانب نصره و ابو الحسن بوشنجی را از وطن شان
 جانب نیشاپور و ابو مدین را از نجاشیه به تلمسان و ابو بکر نابلسی را بعد سلخ از
 ملک مغرب جانب مصر و ابو عثمان مغربی را بعد تشهیر و ضرب از که
 جانب بغداد و فو النون مصری را بعد تغلیل و کفیر و نسبت زند و قید
 به طوق قید نیز از مصر جانب بغداد بیرون ساختند و به کفیر ابو سعید
 خزار قومی دادند و کفر جنید و شبلی و ابو القاسم بن قسی و سید احمد غازی
 و ابو القاسم بن جمیل ظاهر نمودند و ابن سمعون کا منسوب جانب
 اموری چند کرده بر جنازه وی نماز خواندند و ابو الحسن شافعی را با یحیی
 وی از بلاد مغرب اخراج کرده به اطراف حاکم نامه با فرستادند
 که مغربی زندیق است از بخا بیرون کرده شده است و بلاد خود ویرا
 بارند و حکیم ترمذی را به نسبت قول افضلیت اولیا از انبیا جانب
 بلخ اخراج نمودند که تهاست و می رانند و آورده بدریاند و خستند

و به اتفاق مجلس تکفیر عزالدین ابن عبدالسلام از جهت کلماتیکه در عقائد
 گفته بود در ذواتناج الدین سبک را گفتند که محروک و اوطت را مباح میگوید
 و به شب لبس غبار بینماید و برابر اسم جبری و حسین عاکی که از شیوخ شمران
 بودند استند انکار نمودند و از جلوس بر کرسی و غلط مانع آمدند و فتوای
 تفصیل غزالی و احسان کتاب احیاء العلوم دادند و چند نسخه های اجبار
 را سوختند و قاضی عیاض صاحب شفاء الی نسبت یهودیت و حرام
 قتل رسانیدند پس اگر به رسم این برادرش سلطان صدور تفصیل از اهل
 زمان و وقوع خسراج بحکم امیر و سلطان موجب بدبختی باشد
 قطعاً منجر به سوء اعتقادی از شیوخ مذکور شود و دیگران که ذکرشان درین
 کتاب از جهت غایت مقام متروک نشده اند و صد و خطا و
 وقوع غلط در بعض سائل نیز دستوری به این معنی نمیدهد که عصمت
 از خطا در حینه انبیا کم است که یافته شود و اعتقاد حقیقت امامت نبی است
 که ابن حزم ظاهر نموده موافق اعتقاد علماء اهل سنت و جماعت
 بوده فان اکثر الصحابة كانوا يرون بنی اسیه ائمة و هم بنو مروان حتی
 كانوا يصلون الخليفة بنو مروان قضا یا هم نافذه و کذا الصالحون و التابعین
 کذا قال البردوی فی عقائده و الايض قال فی عقائده و اجمع
 العلماء علی اسم سار و الائمة انتمی و قال التفنازانی فی شرح
 العقائد بعد قول السننی و الخلافه ثلثون سنة ثم بعد ما ملک اماره
 فتفاوتیه و من بعده لیکون خلفا بل ملوکا و اماره و هذا مشکل لان اهل
 اهل و العقده من الائمة قد كانوا متفقین علی خلافة الخلفاء و العتبات
 و بعض المرءاتیه کمر بن عبد العزیز مثلاً لعل المراد ان الخلافه الکامله التي

لایثوبہاشی من الخافعة و میل عن المتابعة تكون ثلثین سنة و بعد باقہ
 حکون وقتہ لا تكون انتہی حال ابو الولید باجی را کہ سجدہ اراکین زیر حجاب
 ازندگان ابن حزم سے شمار و ابن خلکان در ترجمہ و سہینوید
 و بینہ و بین ابی محمد بن حزم المعروف بالطاہری مجالس و مناظر
 و فصول بطول شہرہ انتہی نشود کہ شیخ عبدالحق در مایع النبوة
 میں گار و می دعویٰ کردہ کہ نوشتہ آنحضرت بدست مبارک خود
 بعد از انکہ نمیدانست نوشتن را پس شنیع کردند بروے علمائے
 اندلس و زمانہ وی و نسبت کردند اور اکبر و زندقہ بسبب قولیکہ
 کہ مخالفت نظر سے انتہی حال اپنے نقاد بن رجال و حجت بن
 ابن دجال در حال ابن حزم نوشتہ اند بگوش ہوش نشوند و از
 گستاخی و بی ادبی در خدمت امہ کبار کہ شمار رئیس الاسناد است
 استغفار نمایند قاضی ابن خلکان سے و فیات الاعیان ابو محمد علی
 بن احمد بن سعید بن حزم بن غالب بن صالح بن حلف بن سعدان
 بن سفیان بن یزید بن مولیٰ یزید بن ابی سفیان صحابہ حرب
 بن اسید بن عبد السمہ الاموی و جدہ یزید اول سنہ ۱۸۱ سنہ ۱۸۲
 و اصلہ من فارس و مولدہ بقرطبة من بلاد الاندلس یوم الایضا
 قبل طلوع الشمس سلخ شہر رمضان سنہ ۴۰۰ و ثمانین و ثلثمائے
 من الجانب الشرقی منها و کان حافظا عالما بعلوم الحدیث فقہا
 مستقیلا للحکام من الکتاب و السنۃ بعد ان کان شافعی المذہب
 فانتقل الی مذہب اہل الطاہر و کان متقنا فی علوم حجتہ عالما بمعلمہ
 زایدان فی الدنیا بعد الریاستۃ التہ کان لہ ولایہ من قبلہ فی

الوزاره و تدبير الممالك متواضعا ذا فضائل حمية و تواليف كثيرة انتهي و انتهى
 قال فيه قال ابن الشكوال في حقه كان ابو محمد لجمع اهل الاندلس قاطبة
 العلوم الاسلام و اوسعهم معرفة مع نفسه في علم اللسان و فوره خطه
 من البلاغة و الشعر و المعرفة بالسير و التاريخ و خبره والده الكوراء الفاضل انه
 جمع عنده بخط ابنيه من تاليفه نحو اربع مائة مجلد شتمل على قريب من ثمانين
 الف ورقة و قال الحافظ ابو عبد الله محمد بن قنبر الحميدي ما راينا مثله
 فيما اجمع له من الزكوار و سعة الحفظ و كرم النفس و اتين و ما رآب
 من يقول الشعر على البداهة اسرع منه الخ قال ابو سالم عبد الله
 بن محمد العباسي المعزني في مقاييس كثر الدراري قال الحافظ النجاشي
 في التذكرة هو الامام العلامة الفقيه المجتهد ابو محمد علي بن احمد بن يحيى
 بن خرم بن غالب بن صالح بن حلف بن سعدان بن سفيان بن يزيد
 مولى يزيد بن ابى سفيان بن حرب الفاسي الاصولي الاموي البزنجي
 القرطبي الظاهري صاحب التصانيف كان جده خلف اول من دخل
 الاندلس ولد ابو محمد بقبر طبة سنة اربعين و ثمانين و ثمانه و سبع من
 ابى بكر الطليكي و عبد الرحمن بن عبد الله بن خالد و يوسف بن عبد الله
 القاضي و خلق سواهم روى عنه ابو عبد الله الحميدي فاكثروا و ابنه البوراء
 الفضل بن علي و طائفة و اخر من روى عنه بالاجازة شيخ ابن محمد
 و كان ينتهي في الزكوار و الحفظ و سعة الدائرة في العلوم و كان شافعا
 ثم انتقل الى القول بالظاهري و نفى القول بالقباس و تسبب بالعموم
 و البراءة الاصلية و كان فيه دين و قورع و تزهد و خ للصدق و كانت له
 كتب غيرة لا يساكن الحديث و الفقه انتهي و قال ابن حجر المكي في

خلاصة الايمان الشيخ الامام العلامة او محمد صاحب المصنفات العالية الكافية
 ابو محمد بن حزم الاندلسي رح كان من اعظم العلماء واعيان الاواباء امارح
 في الحديث والفقه والكلام وهو امام الاصوليين وكان احتفاظا لثامه واورثهم
 وادفعهم سمع منه الحديث والفقه جماعة من اعلام المحدثين والفقهاء وكان
 من اكابر المجتهدين النافذين كثير الجهد في تجميع الفقه عن الطوائف
 والاراء احر وقال السهاسي في الانساب انه كان ركنا من كان
 السنة في بلدة امني وقال الشيخ ابو طاهر العزالي في شرح الاسمار
 احسن وجهت لبالي محمد بن حزم كلاما في الاسمار يدل على عظم
 حفظه وسيلان ذنبه امني وقال عمر الدين بن عبد السلام ما رايت
 في كتب الاسلام مثل الحمل لاس حزم والمعنى للشيخ الموفق امني
 وقال الحميدي كان ابن حزم عاقل الحديث مستنبط للاحكام من
 الكتاب والسنة متقنا في علوم حمة عالما بعلمه ما راينا مثله فيما اجتمع له
 من الزكاء وسرعه الحفظ والتهذيب وكرم النفس وكان له في الاثر
 باع واسع وما رايت من يقول الشعر اسرع منه وقد سمعت شعرا
 على عروق العجم امني وقال ابن صاعد بن احمد الربيعي كان ابن
 حزم اجمع اهل المائدة من كلهم بعلمهم الاسلام واوسعهم معرفة وابعثهم في
 نوح في علم البيان وخط من البلاغة ومعرفة بالسير والانساب
 اخبرني ولده انه اجتمع عنده بخط ابيه من ثوابه اربع مائة مجلد
 على نحو ثمانين الف ورقة امني وقال البيه المورخ العباسي
 بان محفوظ البحر العجاج ولقد حفظ على المسلمين علومهم واورثا
 على كل اهل دين والفن الملل والنحل امني كذا ذكره السخا في حزم

فی لسان المیزان وقال الشيخ ابن العری فی الفتوحات
 المکیة رایت البنی صلی الله علیه وسلم وقد عانق ابا محمد بن خرم المحدث
 فغاب الواحد فی الآخر فلم یزالا واحدا ویرسل الله صلی الله
 علیه وسلم فمذه غایه الوصله وهو المعبر عنه بالاتحاد انتهى وقال فی
 المبشرات رایت فی النوم رسول الله صلعم یعانق الامام المحدث
 ابا محمد علی بن احمد بن حزم الفاسی صاحب المحلی کان اماما فی
 الحديث عالما به عالما ومن عینی الموروثات رسول الله وراثت ابن
 خرم وقد انقضت کانتهاج واحد فمذه امن بركة الحديث انتهى
 قوله بس از ان ابن قیم وغیره تلامذه اشس هم بتایید او بر تائید
 وکتا به نامی عجیبه تصنیف نمودند فاما علی ابن مفسده من دفع گروه
 اقول ابن خرم را منجمه تلامذه ابن خرم شمردن و برخاستنش
 بتایید ابن خرم نوشتن چه قدر جرات بر کذب و افترا است
 و بیایکی به ابن ثقفوه چه مقتضای حیات تولد ابن قیم در ۶۹۱
 یک و نود و از مائه سال بعد و وفات ابن خرم در مائه و هشتاد و یک
 چهار و پنجاه یا شش و پنجاه پس اثبات تلمذ قبل از تولد جزو انتمی
 این پیر نابالغ بدایون چه تصویریده شود و نمیشه از نادان و احمق ابن خال
 از احوال رجال چه خیال کرده آید شمس الدین ابن القیم از تلامذه
 شیخ الاسلام فنی الدین ابن تمیمه منبلی بود تصانیف وی در رده
 و شرک و شرح احادیث مشتهر و افاق اندر او المعاد و اعانه
 اللہ تعالی و شرح سنن ابی داود و بالفعل پیش نظر فقیر موجود و شرح
 سنن ابی داود بر ابن خرم اعتراضها میکند و در مقامی از کتاب

مذکور ہے نگار و دویم الظاہرۃ البحتۃ فانہا نقشی القلوب و تجہا عن ویت
 محاسن الشریعہ و مجتہد او و عتہ من احکم المصلح والعدل والرحمة
 انتہی قال النخاط ابن حجر فی الدرر الکاشفة فی ترجمہ قال ابن کثیر
 کان ملازمًا للاستغفار لیلًا ونہارًا کثیر الصلوة والتلاوة حسن الخلق کثیر
 التودد والاحید ولا یعتقد ثم قال لا عرف فی زمانہا من اہل العلم
 اکثر عبادة منه وکان تطیل الصلوة جدا و یمد کوعھا و یجودہا الی ان قال
 وکان اذ اصلى الصبح مجلس یمکنہ ذکر المذنبات النہار ویقول ابن خلدی
 لو لم اتخذہا سقطت فواحدی وکان یقول بالصبر والفقر نبال الامامة
 فی الدین وکان معمری جمع الکتاب فحصل منها ما لا یحصی حتی کان اولادہ
 یمعون منها بعد موتہ وبراہیلہا سوی ما اصطوفوہ منها لانفسہم الی ان قال
 وکان ذکر قبل موتہ بمدة اتمہ راہی شیخ ابن تیمیہ فی المسام و اخر سالہ
 عن منزله فقال انزل منزله فوق فلان وسمی بعض الاکابر قال لہ وانت کذا
 یلمن بہ ولكن انت فی طبقہ ابن خزيمة انتہی وقال السیوطی
 بغیة الوعاة محمد بن ابی بکر بن البوب بن سعید بن حریر الشمر بن
 القیم الکھنلی العلامة ولدہ فی سابع صفر سنہ احدى و سبعین ستامة
 وقر العربیة علی المجد التونسی وابن ابی الفتح البعلی والفقه والفرا
 علی تیمیہ والاصیلین علیہ و علی الصفی البندی وسمع الحديث من النقی
 سلیمان و ابی بکر بن عبدالرحم و ابی نصر بن السراہی و علی الطعم و غیرہم
 وصنف وناظر واجتہد وصار من الائمة الکبار فی التفسیر والحديث
 والفروع والاصیلین والعربیة وله من التصانیف زوا المعاد وفتح
 دار السعادة و مذهب سنن ابی داود و سفر النجدين بن رفع الیدین

الصلوة ومعالم الموقعين عن رب العالمين والكافية والتافية ونظم
الرساله الجليله في الطرقيه المحمديه وتفسير الفاتحه واسرار القرآن والروح
وبیان الاسماء على بطلان محلل السباق والفضال وجمال الافهام
في حكم الصلوة والسلام على خير الانام وسعاني الادوات والحروف
ویدایع الفوائد مجلدان ویدایع الفوائد اکثره مسائل سحویه مات فی حب
سنة احدى وخمسين وبيع مائة اتمت قولہ حدیث بعد فی شقی
ابن تمیمہ در عهد خود اشتراع دین جدید نموده هنگام گرم ساختن الخ
اقول در نسبت تفاوت جانب معتد است چه مثل باکی این
بے حمیت اساس شرک و بدعت گردیدہ کہنے محاباد تنقیص
شان و سہ و بان خود دیدم بالاعتقاد شدہ کہ قول معاصرین
واقوان در حق طائفہ علما عموماً دلیل بر انتفاص شان ابن طائفہ علیہ
نباشد و جو سلاطین جائزین بحبس یا تخریج یا ضرب یا قتل برخطا
مراتب مظلومین حجتہ نبود نسبت تحریم سفر بر اسے زیارت قر شریف
صاحبہ الصلوٰۃ والسلام جانب شیخ الاسلام گوید بعض کتب سطوت
لیکن انکاران از ناصرین شیخ الاسلام بمقابلہ مدعیین ابن اتہام نیز
مشہور **قال** ابن حجر العسقلانی فی فتح الباری شرح صحیح
البخاری والحاصل انہم الزیوا ابن تیمیہ تحریم شدہ الرجل الی زیارۃ
قبر سیدنا رسول اللہ صلعم واکثر ناصر وہ ذلک و فی شرح ذلک سن
الطرفین طول اتمت و ممکن است تطبیق بحمل تحریم بر تحریم صورت
خاصہ یا بہ تاویلی دیگر **قال** الشیخ علیہ القاری فی شرح الشفا
نعم ممکن حمل کلام من حریم او کرہ علی صورتہ خاصہ من الزیارۃ

إلى صرح في وقت خاص على هيئة منكرة أو صفة مكرهة من اجتماع
 الرجال والنساء في وقت واحد فيه من اتخاذ قبره عبد الموجب
 لما ورد فيه وعبد المني وقال الغفني في مجمع البحار ذكره مالك
 أن يقال رزنا قبره صلى الله وسلم وعلوه بان لفظ الزيادة صار
 مشتركا بين ما شرع ولم يشرع فإن منهم من قصد لزيارة قبور الأئمة
 والصالحين أن يصعد عند قبورهم ويدعو عند ما ويسألهم الحاج في هذا
 لا يجوز عند أحد من علماء المسلمين انتهى وقال القسطلاني في
 شرح صحيح البخاري بعد حكاية تحريم الزيارة عن تقي الدين ابن
 تيمية وقد أجاب المحققون من أصحابه أنه كره اللفظ أو بالأصل الزيارة
 فإنها من أفضل الأعمال وأجل القربات الموصلة إلى ذلك
 الجلال وإن مشروعية ما عمل إجماع بلا نزاع انتهى وبرقة تير صحت
 ابن نسبت تخطئه وهي درين باب كافه است وشیخ الاسلام مجتهد
 بود والمجتهد خطی وبصیب پس احتیاطا موجب خروجش از دائره اهل سنت
 نباشد و باعث بر مطعونے نوی نه گردد و مجمع علیه بوبون مذبح غیر
 زیارت نزد خصم مسلم نبود و تصحیح نقل إجماع از اهل إجماع مدعی إجماع
 بر خود لازم و اند نسبت تخفیم و اثبات جهت جانب شیخ الاسلام محض قرا
 است و قولش با جرائد خصوص اسما و صفات بر ظاهر موافق اقوال
 قدماست قال الشيخ على الفارسي في رسالة الغدة بعد نقل كلام
 ابن حجر المكي عن شرح الشامل قلت صاحبها السيد الحسن عن هذه
 الصفة القبيحة والسمعة الفظيعة ومن طالع شرح سنن الأئمة من بين
 له أنها كاذبة من أكابر أهل السنة والجماعة ومما ذكره ابن القيم في الشرح

المذكور بالنسبة وبذلك الكلام من شيخ الاسلام في الشيخ ابا عبد الله الانصاري
 قدس سره صاحب المنازل يعين لمرتبة من السنة وسقاده من العلم
 وانه برى مائة اعداءه البهيمة من التشبيه والتمثيل على عاودتهم من
 ربيهم اهل الحديث والسنة بذلك كرم الرفعة لهم بانهم نواصب
 والمعتزلة بانهم نواب حشوية وذلك ميراث من اعداء رسول الله صلى الله
 عليه وسلم في زمنه ورضي اصحابه بانهم صباه وقد ابتدعوا دنيا محدثا و
 بذات ميراث لاهل الحديث والسنة من فيهم بتلقيب اهل الباطل لهم با
 لاقاب المذمومة وقد من الله روح الشافعي حيث يقول وقد نسب
 الى الرضا **ع** ان كان فضاحب ال محمد فليشهد الثقلان اني راض
 ورضي السر عن شحما ابي عبد الله من تيممه وقد نسب الى النقيب
 حيث يقول **ع** ان كان نصبا صاحب محمد فليشهد الثقلان
 اني ناصب به وعفا الله عن الثالث به فان كان تجبما نبوت صفاته
 وتبرها عن كل عيب مفر به فانه محمد الله ربني مجسم به فهو شهودا
 واحضروا كل محضر به قال في الشرح المذكور حماد بن علي بن
 عقيده وزين طريفة بالنسبة ان حفظ حرمة النصوص الاسماء والصفات
 باحسان اجار به على طواهيها وعبادتها ومفهومها المتبادر
 الى افهام العامة ولا يخفى بالعامية الجهال بل عامة الامة كما
 قال مالك رحمه الله تعالى وقد سئل عن قوله نعم الرحمن
 على العرش استوى كيف استوى فاطرق مالك حتى علمه
 الرضا قال الاستوار معلوم والكيف غير معقول والايمان
 به واجب والسؤال عنه بدعة فرق بين المعنى المعلوم من بداهة

اللفظ وبين الكيف الذي لا يعقله البشر وبذا الجواب من مالك
 شاف عام في جميع مسائل الصفات من السمع والبصر والعلم
 والحياة والقدرة والآرادة والنزول والغضب والرحمة والحق
 فغايها كلها معلومة وأما كيفيتها فغير معقولة أو تعقل الكيف
 العلم بكيفية الذات وكنها فإذا كان ذلك غير معلوم فكيف يعقل
 لهم كيفية الصفات والعصمة النافذة في هذا الباب أن لا يصف
 إلا بما وصف الله به نفسه وبما وصف به رسوله من غير تحريف
 ولا تعطيل ومن غير تكيف ولا تمثيل بل ثبت له الاسماء
 والصفات وتنقي سنة مشابهة المخلوقات فيكون إثباتها
 منزها عن التشبيه ونفيها عن المنزها عن التعطيل فمن نفى حقيقة
 الاستوار فهو معطل ومن شبه باستوار المخلوق فهو ممثل و
 من قال هو استوار ليس كمثله شيء فهو الموحد المنزه انتهى كلامه
 وتبين مراده ظهرا من معتقده هو محمد جمهور السلف وأكثر خلف
 من أهل السنة والجماعة وحيث انقضى عنه وعن شيخه التجسيم
 فالمعنى البديع الذي ذكره في الحديث له وجه وجبه عند
 أرباب الذوق السليم الحرف قال ابن أبي شيبة في تاريخه
 حدثنا يارون بن معروف بن ضرة اليمى قال سمعت سليمان
 اليمى يقول لو سئلت ابن الله ثقلت في السمار وقال
 حنبل قلت لأبي عبد الله ما معنى قوله وهو معكم وهو البعير
 قال عليه السلام الغيب الشهادة علمه محيط كل شيء يعلم الغيب هو على العرش قال الحسن بن أبوة
 ثنا إبراهيم بن حكيم بن ابان عن أبيه عن عكرمة في قوله تعالى

لولا بهیم من بین ایدیهم ومن خلفهم وعن ايمانهم وعن شما علمهم
 فان لم يتطوع ان يقول من فوقهم علم ان الله من فوقهم انتهى وقال
 عبد الرحمن بن ابی حاتم في كتاب السنة ناقلا عن الشافعي
 رحمه الله تعالى في السنة التي انا عليها ورايت اصحابنا عليها اهل
 الحديث الذين رايتهم فحدث عنهم مثل سفیان و مالک و غیرهما
 الاقرار بشهادة ان لا اله الا الله وان محمدا رسول الله وان الله
 على عرشه في سماءه يقرب من خلقه انتهى وقال ايضا في كتابه
 المذکور سالت ابی داود زرعة عن مذاهب اهل السنة في اصول
 الدين وما اوردكا عليه العلماء في جميع الاسصار وما يفتقدون
 في ذلك فقالا اوردكنا العلماء في جميع الاسصار حجارا وعراقا و
 مصر او شاما ومينا كان من مذاهبهم ان الايمان قول وعمل يزيد
 وينقص والقرآن كلام الله غير مخلوق بجميع جهاته و قدره ونوره
 من الله تعالى وان الله تعالى على عرشه ماسن خلقه
 كما وصف نفسه في كتابه وعلى لسان رسوله بلا كيف احاط كل شئ
 علمه ليس كمثل شئ وهو السميع البصير انتهى وقال ابو القاسم
 في كتاب شرح السنة له وحدث في كتاب ابی حاتم الرازي
 نذيريا واحيارنا اتباع رسول الله صلعم واصحابه والتابعين من
 بعدهم والتمسك بمذاهب اهل الاثر مثل ابی عبد الله احمد بن
 حنبل واسحق بن ابراهيم وابی عبد القاسم والشافعي ومهمهم
 الله تعالى ولزوم الكتاب والسنة وتبطلون ان الله عز وجل
 على عرشه ماسن خلقه ليس كمثل شئ وهو السميع البصير انتهى وقال

ابو الحسن الاشعری نے کتاب مقالات المضلین لہ فی
 باب ترجمہ باب اختلافہم فی الباری بل ہونے مکان دون
 مکان ام لا فی مکان وکل حملۃ العرش ثمانیہ املاک ام ثمان
 اصناف من الملائکہ اختلفوا فی ذلک علی سبع عشر مقالہ ثم
 قال وقال اہل السنۃ والحديث انہ لیس بحمیر ولا نینہ الاشیا
 وانہ علی العرش کما قال الرحمن علی العرش استوی
 ولا یقدم بن بدی السد فی القول بل یقول استوی بلا کیف
 وان لہ وجہا کما قال ویحق وجہ ربک وان لہ یدین کما قال خلقت
 بدی وان لہ عینین کما قال یجری بھینا وانہ یحیی یوم القیامۃ ہو
 و ملائکہ کما قال وجار ربک والملك صفا صفا وانہ ینزل الی سمار
 الدنیا کما جاز فی الحدیث ولم یقولوا شینا الا ما جاز فی الکتاب
 او جازت بہ الروایہ عن رسول اللہ صلعم انتہی وقال فی الابانۃ
 نقول ان اللہ استوی علی عرشہ کما قال الرحمن علی العرش
 استوی انتہی وقال الحافظ ابو نعیم الاصفہانی فی عقیدۃ طریفا
 طریقۃ المتبعین لکتاب اللہ والسنۃ واجماع الائمۃ فاعتمدوہ وان
 الاحادیث لکن بنیت عن رسول اللہ صلعم فی استوارہ
 علیہ یقولون بہا واستوارہا من غیر کیفیۃ امتی وقال عبد اللہ
 الشترستانی فی الملل والنحل اما السلف الدین لم یعرضوا
 للتاویل ولا یبدعوا للتشبیہ فمنہ مالک بن انس او قال لا استوا
 معلوم والکیف مجهول والایمان بہا واجب والسوال عنہ بدیۃ
 ومثل احمد بن حنبل وسفیان الثوری وداود الاصفہانی و

سن تابعهم حتی انتہی الزمان الی عبد الدین سعید الکلاسی
 و ابی العباس القلاسی و الحارث بن اسد الحامی و ہولار
 کا نواسن جملہ السلف الا انہم با شہ و اعلم الکلام و اید و احقا
 السلف صحیح کلامیہ و براہین اصولیہ و صنف بعض و درس بعض
 انتہی و قال الصرخہ فاما احمد بن حنبل و داود بن علی الاصفہا
 و جماعة من ائیمہ السلف فجزوا علی منہاج السلف المتفقہ میں علیہم
 من اصحاب الحدیث مثل مالک بن انس و مقاتل بن سلیمان و سلمو
 طریق السلاۃ فقالوا تو من بما و ردہ الکتاب و السنۃ و لا تتعرض
 للفتاویٰ بعد ان تعلم قطعاً ان الصدوق جعل لا یشبہ شیئاً من المخلوقا
 و ان کل ما مثل فی الوہم فانه خالقہ و مقدرہ و کانوا یحترمون عن تشبہ
 انتہی و قال السید عبد القادر الجیلانی طاب اللہ ترہ و جعل خیرۃ
 ستواہ فی غنیۃ الطالبین کل من علیہا فان و یبقی و جہ ربک
 ذوالجلال و الاکرام و ہو جہۃ العلو مستوی علی العرش محمود علی
 الملک انتہی و نسبت توہین خلفای اربعہ جانب شیخ الاسلام صرح
 افزا است عنہاج السنۃ یہ جواب کتاب ابن مطہر علی شعبی برین افزا
 دلیل روشن و اجلی است و مخالفت مجتہدی ارجحہدین است ازو
 کہ نیز مجتہد و رند ب جنبے بود بحت ظہور خطای ان مجتہد بنظر دلائل
 شرعیہ کہ ام جرم و چہ ناسزا است و کتابش صراط المستقیم و اثبات
 توحید و در شرک و بدعت اسم با سمی است و نسبت منع از توسل
 عموماً جانب وی صرف افزا است و نسبت دمی منکر مگر از تو سلیکہ باشد

مماثل توسل شرکین و مبتدعین بجا کما نص علیہ فی کتاب الوسیلہ
 و آنچه بکے و امثال وی بعد وفات وی بمقابلہ تحریر نموده اند تعقیب
 ان حافظ شمس الدین بن عبد البہا و غیرہ فرمودہ اند قال الحافظ ابن
 حجر فی فتح الباری بعد نقل کلام الکرام نے قلت یشیر الی ماروی
 الشیخ تقی الدین السبکی و غیرہ علی الشیخ تقی الدین ابن تیمیہ و ما
 انصر بہ الحافظ شمس الدین بن عبد البہا و غیرہ لاین تیمیہ و ہی شہو
 فی بلادنا انتہی لیکن ابن تحریرات از طرفین بر دواب بحث علما
 بودند نہ بطور تحریرات اہل سنت بمقابلہ فرق ضالہ گفتہ اند کہ شیخ
 الاسلام تقی الدین ابن تیمیہ عند المناظرہ گاہی از کسی الزام بخورہ
 و در حق گوی ہرگز خوف لومۃ لائم بخاطر نبودہ بنہد کہ سبکی و کمال الدین
 ز ملکاتے و دیگران از مقدمین رئیس المبتدعین و مستذنبین وی
 در حق وے چہ مینویسند و اتفاق اجبار و اعداد بر تقوی و دیانت اتباع
 سنت و عامیۃ کمالات علمی و عملی وی ملاحظہ نمودہ الضاف نمایند و بر حو
 و عناد شیخ الفرسولیہ نفرین کنند قال الحافظ ابن حجر فی الدرر
 الکامنۃ و کتب الذہبی الی السبکی بجایۃ سبب کلام وقع منہ فی
 حق ابن تیمیہ فاجابہ و من جملة الجواب و اما قول سیدی فی الشیخ
 تقی الدین فاما ملوک بحق کبر قدرہ و زخارۃ بجرہ و توسعۃ فی العلوم
 النقلیہ و العقلیہ و فرط ذکارۃ و اجتہادہ و بلوغہ فی کل ذلک المبلغ
 الذی یتجاوز الوصف و الملوک یقول ذلک و اما قدرہ فی نفسہ
 اکبر من ذلک و اہل ما جمہ العدرہ من الزاۃ و الورع و الدیانۃ و نضرہ

والقيام فيه للعرض سواء جريه على سنن السلف واخذه من ذلك
 بالماخذ المأدونة وعناية مثله في هذا الزمان بل الزمان انتهى وقال
 ابن عبد البر في تذكرة الحفاظ قال العلامة كمال الدين الزمكاني
 كان نفي الدين ابن تيمية اذا سئل فاما من الفنون ظن الراسي ولسامع
 انه لا يعرف غير ذلك الفن وحكم ان احدا لا يعرف مثله وكان الفقهاء
 من سائر الطوائف اذا جلسوا معه استفادوا في مذاهبه منه ما لم
 يكونوا يعرفونه قبل ذلك ولا يعرف انه ناظر احد افانقطع عنه ولا يتكلم
 في علم من العلوم سوا كان من علوم الشرع او غير ذلك الا فاني منه ابله
 وكانت له اليد الطولى في حسن التصنيف وجودة العبارة والتركيب
 والتقسيم والتبيين ووقعت سئل فرعية في قسمه جري فيها اختلاف
 بين المتسقين في العصر فكتب فيها مجلده كبيرة وكذلك وقعت سئل
 في حد من السجد ووقعت فيها المجلد كبيرة ولم يخرج في كل واحد
 من سلسلة الاطول تجلنط الكلام والدخول في شئ واخرج من
 واتي في كل واحد بما لم يكن من الاوهام والخواطر واجتمعت
 فيه شروط الاحتماد وقررت بخط كمال الدين ايضا على كتاب
 رفع الملام عن الائمة الاعلام ليشرحها تاليف الشيخ الامام العالم العلامة
 الا واحد الحافظ المجتهد الزاهد العالم القدوة امام الائمة قدوة الائمة
 علامة العلماء وارت الاخبار اخر المجتهدين اوحد علماء الدين بركة الامام
 حجة الاعلام بربان المتكلمين قاصع المبتدعين محي السنة ومن عطلت
 به بعد علينا المنية وقامت به على اعدائه الحجة واسننات ببركة
 وهدية الحجة نفي الدين ابى العباس احمد بن عبد الحكيم بن عبد السلام

بن تيمية الجبرائي على الدمنارة وشهد به من الدين اركانها فاذا
 يقول الواصفون له وصفاته جلبت عن المحصر وهو حجة لمدقاهه هو من
 بنينا اعجوبة الدهر هو اية في اسخلق ظاهرا الوار باريت على الفخر انتهى
وقال العيني في تاريخه ابن تيمية هو الشيخ الامام العلامة ثقة الدين
 ابو العباس احمد بن عبد الحكيم بن عبد السلام تيمية المحر في علم الدين
 الحنبلي وكان اماما فاضلا بارعا في الفنون كثيرة لاسيما علم الحديث
 والتفسير والفقه والاصول وكان سيفا صارما على المبتدعين
 وله مواجيد حسنة واوقات طيبة وكان على مكانة عظيمة من الورع
 وخاصة العيش والفساحة والكف عن خط الدنيا وله تصانيف مشهورة
 كثيرة وكتب على بعض مصنفاته فاضله القضاة كمال الدين الملكا
 ماذا يقول الواصفون له وصفاته جلبت عن المحصر وهو حجة لمدقاهه هو من
 بنينا اعجوبة العصر هو اية اسخلق ظاهرا الوار باريت على الفخر وكان
 اعرابا معروفا وما بها عن المنكر وكان ذاهبا ومشي عنه اقدام وجرى
 له حكايات كثيرة فيما تعلق بمائل الطلاق وقد ذكرنا بعضها في اثنار
 السنين الماضية انتمى **وقال** ابن عبد الباد المذكور في تذكرة الحقا
 قال شيخنا الحافظ ابو اسحاق ما رايته سقلا ولا راى هو مثل نفسه
 وما رايته احدا علم بكتاب الدعوة سنة رسوله ولا اتبع له امينة
 انتمى **وقال** الشيخ عماد الدين الواسطي وكان من العلماء العارفين
 وقد ذكره هو شيخنا السيد امام الامة الهام محي الدين قاسم البدة
 ناصبه الحديث سفتي الفرق الفائق عن اسحقا في وموصلها
 بالاصول الشرعية الطالب الذائق السامع بين الظاهر والباطن

فهو يقصده بالحق ظاهره وقلبه في الجلي باطنه الموفق الخلفاء الراشدين
 وللمائة المهديين الشيخ الامام تقي الدين ابو العباس احمد بن عبد الحليم
 بن عبد السلام بن بيمية افاد الله ببركة ورفع الى مدارج العليا ورحمة ثم
 قال في انشأه كلاسهم والديهم والديهم والديهم تحت اديم السماء مثله
 حله وعلوه وعلوه وعلوه وعلوه وعلوه وعلوه وعلوه وعلوه وعلوه وعلوه
 عند انتهاك حرمة ثم اطال في النثر عليه امتي كذا نقل الصفح
 في ذيل تاريخ ابن خلكان وقال الشيخ علم الدين في معجم نفوسه
 احمد بن عبد الحليم بن عبد السلام بن عبد الله بن ابي القاسم محمد بن
 تيمية السمرقاني الشيخ تقي الدين ابو العباس الامام جامع علمه
 فضله ونبله ووفيه قرارة الفقه وبرع في العربية والاصول وصر
 في علم التفسير والحديث وكان اماما لا يمحى عبارة في كل شيء وبلغ
 رتبة الاجتهاد واجتمعت فيه سبعة وط المجهدين السخرو قال في
 موضع اخر رايت في اجازة لابن الشهد وروى الموصلي خط
 الشيخ تقي الدين وقد كتب تحفة الشيخ شمس الدين الذهبي في
 خط شيخنا الامام شيخ الاسلام فرد الزمان سحر العلوم تقي الدين
 مولده عاش ربيع الاول سنة احدى وستين وستمائة وقر القرآن
 والفقه وناظر واستدل وهو دون البلوغ وبرع في العلم والتفسير
 وافتي ودرس وله نحو العشر من وصف النصفان وصار من
 اكابر العلماء في مائة شيوخه الشرو قال الذهبي في موضع
 اخر كان آية في الزكوة وسعة الادراك راسا في معرفة الكتاب
 والسنة والاخلاق سحر في التعليلات هو في زمانه فرد عصر علماء زمانه

وشجاعة وسخاوة وأمر بالمعروف ونهايا عن المنكر وكثرت تصانيفه
إلى أن قال فإن ذكر التفسير فهو حال لوائه وإن عبد الفقير فهو مجتهد
هم المطلق وإن حضر الحفاظ لطق وخرسوا وسردوا ولبتوا واستغنى وأفلسوا
وإن سمي المتكلمون فهو مفرودهم واليه مرجعهم وإن لاج ابن سينا يقدم الفلاسفة
فليسهم ويهتتم ويتك استارهم وكشف عوراتهم النحر وقال الشيخ
فتح الدين ابن سيد الناس بعد أن ذكر ترجمة شيخنا الحفاظ إلى الحجاز
المعزى رحمه الله تعالى وهو الذي حداني على روية الشيخ الإمام
الشيخ تقي الدين أبي العباس أحمد بن عبد الحلیم بن تيمية فافهمته
أدرك سن العلوم خطا وكاف يستوعب السنن والأنا حفظا أن تكلم
في التفسير فهو حال رأيت أو افتي في الفقه فهو مدرک غايته أو ذكر
بالحديث فهو صاحب علمه ودور واية وحاصره بالنحل والملل
لم يراوس من نخلة ولا ارفع من دراية النحر كذا نقل ابن عبد الهادي
في تذكرة الحفاظ وقال ابن حبه في الدرر الكامنة في ترجمة
أن نظره في الرجال والعلل وتفقه وتميز وتميز وتقدم وصنف
ودرس وافتي وفاق الأقران وصار عجبا في سرعة
الاستحضار وقوة الجمان والتوسع في المنقول والمعقول
والاطلاع على مذاهب السلف والنخلف النحر واليض قال
فيما أن قال في الخفية بدش وهو شمس الدين ابن المعزى
انقر لابن تيمية وكتب في حقه محضر بالبنار عليه بالعلم والعظم
وكتب فيه بخط ثلثة عشر سطر امن جملتها انه منذ ثلثمائة سنة
ماراى الناس مثله النحر واليض قال فيها ورناء محمدا

بن علي الاسوي ومحمد الدين ابن الخطيب وصفي الدين عبد المؤمن
 البغدادي وجمال الدين ابن الاثير وتقي الدين محمد بن سليمان الجعفي
 وعلاء الدين بن خاتم وشهاب الدين ابن فضل الله فزين الدين ابن
 الورودي ونقل عن الذهبي فانه كان مع سعة علمه وفرة شجاعة
 وسيلان فوهة وتعليق محرمات الدين لغيره من البشر بعترية حادة
 في البحث وغضب وشطط للخصم تزيح له عداوة في النفوس
 والاولو لا تطف خصومه فكان كلمة اجماع وان كبارهم خاضعون لعنايته
 مستخفون تعوقه مقررون بعلو خطابه وانه سحر لا ساحل له وكثر لا نظير له
 الى قال وكان محافظا على الصلوة والصوم منظم للشرايع
 ظاهر او باطنا الى ان قال ولا يطلق لسانه بما اتفق بل يحجج بالكتاب
 والحديث والقياس مبرهن وناظر اسوة من تقدمه من الائمة
 فله اجر على خطا وحران على اصابته الخ وقال جمال الدين
 اسحق مزني في اماليه ومن عجائب ما وقع في الخط من اهل
 زماننا ابن تيمية كان يرب بالكتاب مطالعة مرة فينتقش في ذهنه
 فيفعله في تصفياته بلفظه ومعناه انتهى وقال الاقشيري في
 رحلته في حق ابن تيمية بايع في الفقه والاصول والفرائض
 والحساب وفنون اخر وما من فن الا وله فيه يد طويلة وقلم لسانه
 مستقار بان انتهى وقال الشيرازي في طبقاته واما قبل السك
 فاجتمع الاجتهاد في الاحكام والحديث فخلق منهم ابن تيمية وابن
 دقيق العيد والنودي وقبله البوشاشة وقبله ابن الصلاح واما قبله
 من المتقدمين فكثير جدا انتهى وتفضيل ابن محال است ورساله حسن

الاقوال نے معنی حدیث لاشد الرجال قولہ ۳۳۱ از کلمات نجفیہ و
 ابوبکر و عمر رضی اللہ عنہما ولی الامر و اللہ تعالیٰ ایدہما علی الامر
 و طاعة ولی الامر طاعة اللہ و معصیۃ اللہ من تحت طاعة و حکمہ فقد سخط امر اللہ
 و حکمہ و علی و فاطمہ رضی اللہ عنہما و خطا حکمہ و کرا رضی اللہ عنہما ان الامر بربنا
 طاعة و طاعة ولی الامر طاعة من کره طاعة ولی الامر فقد کره رضوان اللہ و اللہ
 یسخط بمعصیۃ و معصیۃ ولی الامر معصیۃ من اتبع معصیۃ ولی الامر فقد اتبع ما اسخط
 اللہ و کره رضوانہ انتهى کلمۃ نجفیہ الکافیۃ لایات نبیائے و بحث من بعد و قبلہ
 وہ افقہ فی مخترع احکامہ اقول این کو چک ابدال اہل ضلال و بیز
 مقال متقلد صاحب منتہی المقال بہت پس برائے تشریف مقال
 پر اعتلال وی انچہ در احسن المقال غیر ریافتہ کافی و و افیت مجلس
 انیکہ انیمہ افر است بر شیخ الاسلام بہ تشریف و تصرف کلام آن بہام
 چہ وی رحمہ اللہ تعالیٰ و در سہاج السنۃ کہ معروف بہ رد و افضل کبیر
 ست الزاماتہ جواب تشنیع ابن حجر علی کہ در سہج الکراتہ بر صدیق
 اکبر رضی اللہ عنہ بدینطور منوودہ و کہ ابیہان حضرت فاطمہ رضی اللہ
 عنہا را از ردہ ساختند و رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم فرمودہ
 اند من اغضبہا فقد اغضبہ اللہ مستندہ بود کہ تمہ اذا عارض معارض ابوبکر
 و عمر و لیا الامر ای قولہ و کره رضوانہ کان ہذا التشنیع اوجہ من تشنیع الرافضیۃ
 علی ابی بکر و عمر انشی بس محرف بہ غاییش انکہ سلاک شیخ الاسلام
 طعن و تشنیع بر اہل بیت کرام سے از اول اذا عارض معارض
 از احسن کان ہذا التشنیع اوجہ من تشنیع الرافضیۃ علی ابی بکر و عمر
 حذف کردہ میاتے را کہ فیما بین شرط و جزا بہ تقریر معارضہ واقع بود

نقل نموده صد و عجزند را به تقویگان کلم بکن از جبار بوده و این بس است
 براسے اثبات خبثت ابن ابیسن و برهان قاطع است بر تزویر و قلمبیس ابن
 دنی و خیسر قوله صد و ۳۲ واضح باد که اکثر ظاہر یہ بلحاظ نصب خسرو و جرم
 داشتند انحراف قول غنا و از محدثین و ظاہر یہ و رمی ایشان به نقیض
 نہ خاص طبرق امام الہایین بمقتضای رفض سبطون ابن بی دین
 بلکه طبرق عام و وافض و سبب عین سہن است قال الشیخ العجلا
 طاب اللہ شاہ فی الغنیۃ و اعلم ان لای اہل البدع علامات يعرفون
 بہا فعلاستہ اہل البدع الوقیۃ فی اہل الاثر و الیض قال فیہا و علامتہ
 شمتیہم اہل الاثر ناصبہ کل ذلک عصیۃ و عیاط لایل السنۃ و لا اسم لہم الا و
 و ہوا صاحب الحدیث و لا یلتصق بہم بالقبوع اہل البدع کما لا یلتصق بایسن
 صلی اللہ علیہ وسلم تسمیۃ کفار کتہا و شاعر او مجنون و منقون و کائنہا
 و لم یکن اسمہ عند اللہ و عند ملائکہ و عند جنہ و النہ و سایر قطعہ الارسلانبار یا
 سن العاہات کلہا قال اللہ تعالیٰ و النطر کیف ضربوا الک الاشمال فضلوا
 قلا یطیعون سبیلان شتی قوله صد و ۳۲ شاہ ولی اللہ دہلوی کہ برکت ابن
 قوم مشرف گردیدہ و تصانیف شان کلمات ظاہریان و غلیافہ اخرا
 اقول امام الاشقیابی محابا در بے فقر ابر شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ تعالیٰ
 است جناب شاہ صاحب را از ظاہر یہ چه مناسب و کدام موافقہ تسلک
 و می علیہ الرحمۃ طریق محققین فقہای محدثین است و مخالفۃ ایشان با ظاہر
 و عقد العجید شرح کما لا یخفی علی الناظرین قال الشیخ ولی اللہ
 رحمہ اللہ تعالیٰ فی عقد العجید اعلم ان فی الاخذ ہذہ المذائب
 الارقبہ بصلی عظیم و فی الاعراض عنہا کلہا سفیدہ کبیر و نحن بنین کل

بوجوه انتهى ثم قال بعد ذكر الوجوه فما ذهب اليه ابن خزم حيث قال
 التقليد حرام ولا يحمل لاحد ان ياخذ قول احد غير رسول الله صلى الله عليه وسلم بل بان يقول
 نعم اتبعوا ما نزل اليكم الى احس كلام ابن خزم انما يتم فحين له ضرب من الاجتهاد
 ولو في مسألة واحدة فحين ظهر عليه ظهورا فبان ان النبي صلى الله عليه وسلم امر بكذا او نهي
 عن كذا وانه ليس بمنهج الى ان قال وليس محله فحين لا يدين الا بقول النبي
 صلى الله عليه وسلم ولا يعتقد خلا لا الا ما احل الله ورسوله ولا احس ما لا
 حرمه الله ورسوله لكن لما لم يكن له علم بما قاله النبي صلى الله عليه وسلم لا بطريق الجمع
 من المخلفات من كلامه ولا بطريق الاستنباط من كلامه اتبع عالما
 على انه يصيب فيما يقول ويفتي ظاهرا يتبع سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم فان
 ظهر خلاف ما يظنه اقلع من ساعته من غير جدال ولا اصرار فكذا كيف
 ينكره اصح ان الاستفتاء والافتاء لم يزل من المسلمين من عند النبي
 صلى الله عليه وسلم حتى قال ولو لا ذلك لما قدسوا من يجهلوا واليض قال فيه بعد
 ذكر الطريق المرفوعة للفقهاء اصحاب الترجيح والمجتهدين في المسائل فبذه
 طريقة المحققين من فقهاء الحديث قبل ما هم وهم غير الظاهرية من اهل الحديث
 الذين لا يقولون بالقياس ولا الاجماع وغير المتقدمين من اصحاب الحديث
 هم من لم يلتفتوا الى اقوال المجتهدين اصلا ولكنهم شبهوا الناس باصحاب
 الحديث لانهم صنعوا في اقوال المجتهدين ما صنع اولئك في سائل
 الصحابة والتابعين انتهى قوله صلى الله عليه وسلم في انشاء نوشته بايد دانست كه
 فيقدم استقلال ندارد بلكه امر او بعد از آنكه نظر باتباع صاحب فرمود
 او نوشته و مطمح قصد معرفت مقصد شارع باخته مجتهدين و محدثين را روا
 دين دانسته انحر اقوال باتباع الزاويل تا اخره ديده شد انرجمي بن

بقية

عبارت در آن نسبت و به فرض صحت نقل از مسلک ظاهر به هیچ علاقه ندارد
 ظاهرش موافق مذاق محققین فقهای محدثین است مستندین و معتدین
 قدوة الزائنین مزیدی برین گفته اند آنچه جواب از جانب ابن اکابر میرسد
 همان جواب از جانب شافعی صاحب بداند **قال** الشيخ عبد القادر الجبلی فی
 طب السدشاه وجعل السنة مثنواة فی فتوح الغیب اجعل الکتاب
 والسنة امامک واعمل بها ولا تفتربا **قال** والقیل انتی **وقال** صاحب
 بحجة الاسرار فی احواله انه کان یفتی علی مذهب الشافعی و احمد
 بن حنبل انتی **وقال** الدسیری فی حیدرة الحیوان فی ترجمة یعقوب
 بن یوسف بن عبد المؤمن کان الامیر یعقوب امر برفض فروع الفقه
 وان لا یفتی العالم الا بالکتاب والسنة النبویة ولا یفقد احدا
 وان یکون احکامهم بما یودی الیه اجتهادهم من استنباطهم القضايا
 من الکتاب والسنة والاحادیث والاجماع والقیاس ووصل من المغرب جماعة
 علی تلك الطریق منهم ابواسطاب عمر بن وعیة انتی **وقال** المقرانی
 فی التفتیح الاجماع علی من اسلم فله ان یقلد من شار من العلماء
 من غیر حجة وایجمع الصحابة علی ان من استفتی ابابکر و عمر ان یفتی
 ابابکر و معاوی بن جبل و عیسه و یعمل بقولهما من غیر تکبیر انتی **وقال**
 الامام ابوشامة شیخ النودی فی الکلمات الموعلة فی الرد الی الامر
 الاول وینعی من اشتغل بالفقه ان لا یقرر علی مذهب امام ویعتقد
 فی کل سلة صحة ما کان اقرب الی دلالت الکتاب والسنة الحکمة ویک
 سهیل علیه اذا کان اتقن نظم العلوم المتقدمة ویمتنع التعصب وینظر
 فی طرائق الخلاف الماخرة انتی **وقال** الشيخ عزالدین بن عبد السلام

في كتابه ومن العجب العجيب ان الفقهاء المقلدين يقف احدهم
 على ضعف ما خذ امامه بحيث لا يجد ضعفه مدفعا ويومع ذلك تقليده
 فيه وينكر من شهد الكتاب والسنة والاقيسته الصحيحة لمذبههم حجة
 على تقليد امامه بل يحيل كدفع ظاهر الكتاب والسنة وبها بالكتاب
 البعيدة الباطنية فضلا عن مقلده انتهى وقال الشيخ ادم بن النضر
 السابون من اتفق من العلماء من غير تقليد لمذهب ولا انكار على
 احد من السالين الى ان ظهرت هذه المذاهب واستعصوا من المتقين
 فان احدهم تبع امامه مع بعد مذبه عن الادلة مقلد له فيما قال كان
 بنى ارسلا وبذا نامى عن الحق وبعد عن الصواب وما يرضى به احد
 من اولى الالباب انتهى وقال الشيخ ابن العربي في الفتوحات
 الملكية واعلم انه باغلب الامور على النفوس وطلبت العليار
 المراتب عند الملوك تركوا المحجة البيضاء وحجوا الى التاويلات البعيدة
 ليمتوا اخر ارض الملوك فيما لهم بهوار نفس ليستدوا في ذلك
 الى امر شرعى مع كون الفقيه رجلا لا يعتقد ذلك ويفتي به وقد
 راينا منهم جماعة من قضائهم وفقهارهم الى ان قال في حال
 بعض الفقهاء انه يروى الاما ديت النبوية ويقول لو ان هذا الحديث
 يكون صحيحا وان كان صحيحا ولم يكن له خبر اخر يعارضه وهو ناسخ
 لقول به الشافعي ان كان هذا الفقيه شافعي او قال به ابو حنيفة ان كان هذا
 الرجل حنفي وبكذا قول اتباع هؤلاء الائمة كلهم ويرون ان الحديث
 والاخذ به مفضل وان الواجب تقليد هؤلاء الائمة وانما لهم فيما حكموا
 وان عارضت اقوالهم الاخبار النبوية فالاولى الرجوع الى قائلهم

وترك الاخذ بالاخبار والكتائب فاذا قلت لهم قدر دينا عن الشافعي
 رضي الله عنه انه قال اذا اتاكم الحديث معارض قولي فاضربوا
 بقولي الحائط وخذوا بالحديث قال مذهبي الحديث وقدر دينا
 عن البخاري انه قال لا صحابة حسنة ام علي من امتي كجلاس
 ما لم يعرف دليلي وما رينا شيئا من هذا عن البخاري الا من طريق
 الخلفين ولا عن الشافعي الا من طريق الشافعية وكذلك المالكية
 والحنابلة فاذا جادلتهم في محال الكلام ربوا وسكتوا وقدر دينا
 لنا معهم بذا امر ابا المغرب وبالمشرق فما منهم احد على مذهب
 من يزعم انه على مذهبه فقد انتسخت الشريعة بالاسلام وانكاست
 الاخبار الصالح موجودة مستطرة في الكتب الصالح وكتب
 التواريخ بالتجريح والتعديل موجودة والاسانيد محفوظة مصنوعة
 عن التخييل والتبدل ولكن اذا ترك العمل بها واشتغل الناس
 بالمراسي ودانوا أنفسهم بقضايا المتقدمين مع معارضة الاخبار
 الصالح لها فلا فرق بين عدوها ووجودها اذا لم ينولها حكم عندهم
 واما نسخ اعظم من هذا واذا قلت لاحد منهم في ذلك يقول
 لك هو المذهب وسواء له كاذب فان صاحب المذهب قال له
 اذا عارض النجاشي فخذ بالحديث وترك كلامي في الحسن قال
 مذهب الحديث فهو نصف المكان على مذهب الشافعي من ترك كلام
 الشافعي للحديث المعارض انتهى وقال الامام الرازي في
 التفسير الكبير قد شابت جماعتهم من عقلة الفقهاء فربما يظلمهم
 آيات كثيرة من كتاب الله في بعض المسائل كانت مذاهبهم

بخلاف تلك الايات فلم يقبلوا تلك الايات ولم يفتتوا اليها
وكانوا ينظرون الى كالتعجب يعني كيف يمكن العمل بظواهر هذه الايات
مع ان راوية سلفنا وروت على خلافتها ولو تأملت حق التأمل وجدت
هذا ساريا في عرف الاكثر من من اهل الدنيا انتهى قوله ۳۳ در قره
العينين نوشته اشاعره و وقتي اندر متبلمان که در مناظره و محامسه
سهم اعلیٰ نصیب ایشان شده اما در حدیث تجریمی ندارند مثل ابوبکر
باقلانے و امام رازی و قاضی بضاوی و قاضی عضد و ملا سعد و
محمدین که در حدیث و توسیع روایات قدح او فی یافیه اما در علم
مناظره و محامسه و مرافعه خود نموده مثل حسینی و بهقی و بعد ازین
همه ما مردم از ریزه هردو خوان تناول نمودیم و کاسه هردو فروغ
لبسیدیم پس عجب نیست که در صورت اجتماع امری ظاهر شود که در هر
واحد منها موجود نبوده ۳۵ ازین انیون که ساقی در می افکند ۳۶
حریفان را نه سرماند و نه دستار اقول شیخ المبتدعین از
عناد برادر رسیده از فساد اعتقاد حق را بصورت باطل دیده بنقل
کلام نامتاسم محدث اناس عقیدت عوام را میگرداند و از توپین شان
آیه ذوی الاحترام ناحی آخرت خود را بر باد میارزد و مقصود
صاحب قره آنت که ابوبکر باقلانے و غیره که قائل ظنبت مسئله
تغییل شیخین برخلاف ابوالحسن اشعری گردیده اند موجبش
صرف تصور نظر ایشان در حدیث است نه خطای ابوالحسن اشعری
لذا ما مردم از متاخرین که نصیب از فتنه و التئمنه می و خطی از حدیث
هر دو داریم به تائید ابوالحسن اشعری در اکثر مسائل خصوصا در مسئله

قطعیست تفضیل می برداریم و صواب جانب ابوالحسن اشعری رحمه
 الله تعالى میداریم تمام عبارت قرة العینین در وجه دوم جواب
 سوال اینمفنی که اقوال بسیاری از شکلمان دلالت میکنند بر طریقت
 این مسئله اینست وجه دوم آنکه شیخ ابوالحسن اشعری که را
 رئیس اهل سنت است و الزم ایشان به طریقه صحابه و تابعین
 به قطعیست رفته قال النودمی و اختلف العلماء فی ان التفضیل
 المذكور قطعی ام لا و من قال بالتقطع ابوالحسن الاشعری و قال
 بهم فی الفضل علی ترمذیهم فی الامامة و من قال بانه اجتهاد
 ظنی ابوبکر بن الباقلانی انتمی و چون شیخ اشعری بجانب ما باشد
 مساللات نداریم مبادون او و لیس نه اول قاروره کسرت ابن
 نه یک مسئله است تنها که شیخ ابوالحسن و متاخران با هم در آن
 منازعت دارند بلکه بسیاری از سائل کلامیه از همین جنس است
 مثل ربوبت و کلام و عینیه و وجود با پایه و مسئله صفات و غیره آن
 کما لا یجفی علی منتج علم الکلام و ما در همه این مسائل بجز اول الله و قوته
 اثبات مختار شیخ میکنیم بذل ذلیل او عزیز و در معرکه دار و گیر و جز
 حیدری می میداریم اما الذی ستمتی امی حیدره که او فهمیم
 بالاصح کیل السندره که و سبب بسیاری از این جنس است که اشاعره
 دو قسم اند الی اخره نقله رئیس المبتدعین قوله ص ۳۵ و هم در آن
 کتاب بعد ذکر مطاعن خوارج بر حضرت علی کرم الله وجهه و نقل جواب
 آن نوشته است است از انتیخه بر السنة اشاعره جاریست و فیه
 مافیه و این بنده اعتماد و نثار و برین مقالات بلکه اعتماد بر احادیث

صحیح است انتہی اقول این نائب شیطان از فہم کلام محدث
 زمان معذور است و از نقل پاره کلام تا ناظر مضمونش بہ نوع دیگر
 فہم اظهار صداوت مبطون باطن تفاوت مشہون منطوری لغو
 قرہ اول نوشتہ بود کہ مطاعن مرتضی و قسم است قسمی است
 کہ اہل شام و اعران ایشان بہ آن تکلم ننمودہ اند و قسمی است کہ حروریہ
 بہ قائل شدہ انتہی و بعد بیان قسم اول از شدہ و از قیامک و در یہ نقیہ
 کردہ اند انتہی کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در حجتہ الاولیٰ فرمود
 بودند لا ترجوا بعدی کفار البیض بعضکم رقاب بعض و جبیکرین
 فتہ واقع شد ندیعہ حضرت مرتضی و حکمران با و اول جماعتی
 است کہ مخالفہ ای حکم کردند و آنحضرت فرمود القائل و المقتول کلا سہما
 فی النار و حضرت مرتضی حکم کرد و ابوسوسی اشعری را و خدای تعالی
 فرمودہ است ان احکم الا لہ و اگر خلافت حق او بود چہ را بہ حکم
 راضی شد انتہی و بعد ذکر جواب مطاعن قسم اول در جواب
 مطاعن قسم ثانی نوشتہ قولہ آنحضرت فرمودہ اند کہ لا ترجوا
 بعدی کفار امیکوم انجیدیت محض است یعنی بہتہی است کہ را
 عرض نفسانی قائل کنند نہ انکہ با عی را واقع کنند قولہ ان احکم الا لہ
 گویم حضرت مرتضی عبد اللہ بن عباس را بر اس کے مناظرہ حروریہ
 فرستاد و وی جواب داشتانی تہریر نمود اینست انجہ بر السنہ
 اشاعرہ حباریت و فنیہ مافیہ و این بہت ضعیف اعتماد دارد و برین
 مقالات بکہ اعتماد نہ بر احادیث صحیحہ است عن ابی ایوب الانصاری
 قال مر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم علی بن ابیطالب یقتال

الناکثین و الفاسطین و المارقین اخرجہ الحاکم و عن ابی سعید نخو
 من ذلک پس لفظ ناکثین و فاسطین و مارقین باظهار وصفی که مبیح
 قال باشد و دلالت میکند بر آنکه این قوال حق است و همچنین لفظ
 امر اگر محفوظ باشد و الله اعلم دلالت میکند بر ایاحت قوال یا وجوب
 ان و اینهمه اقتضا میکند که خلافت مرتضی منعقد بود و اما توقف جمعی غیر
 از صحابه از محابه پس از جهت تضووض قویہ است که دلالت میکرد بر توقف
 از قوال و اینمضی مستلزم عدم اعتقاد خلافت نمیشود انتہی کسی را که چشم
 بنیاست انصاف کند که مفاد کلام شایع صاحب دفع سطا عن خروج
 از جناب مرتضی به احادیث صحیح و عدم اعتماد بر اجوبہ استماعی که برآید
 از تکلفات بارده و توجہیات رکبکہ است یا منقبض نشان خلیفہ رابع
 پس حمل کلام سید الکملین سید المحدثین بر توہین روج سیدہ نسار
 العالمین مقتضای همان رفض جمعی امام الہدایین است قوله ۳۵
 و ایضا فیہ و مفسر است کہ بکثرت اتباع ثواب مستوع میرسد اتباع
 شیخین اہل سنت اند کہ غالب فاش در بلدان و از ذریہ مرتضی
 سہ فرقہ ضالہ زیدیہ و اسماعیلیہ بر آمدند کہ مبیح نقض نیز نکردند
 در بسم زون دین محمدی اگر حفظ او لغای نشانہ شامل حال
 ابن ملت نہ بودی انتہی اقول این اجمل خلوق اند از عداوت
 اہل اہل مبتلا می مرضی عکس بینی و گرفتار قرالہی است پس رجا
 فہم اصل دعا و اصحاب راستی در امور دینیہ ازین جمیع است
 ذکر احرار از شیخین براسے فضل و فضل ان فضل مذکور و جناب
 مرتضی محمول بر بیان منقصت نشان جناب محمد و عاقبت نشان

نمیتواند خود درین مقام بعد عبارت مذکور مخصوصست که حضرت
 مرتضی از ثبوت اتباع استوار بری است و نقصان اتباع موجب
 نقص نشان متبوع میگردد و در قره العینین معین کلام بلا فصل مرقوم
 است از آنجمله شیعه امامیه که نزدیک ایشان قرآن منقل ثقات ثابت
 نیست زیرا که نقل صحابه و قرآن سبعة پیش ایشان محبت نیست و روایت
 از ایشان منقطع است و همچنین احادیث مرفوعه روایت ندارند
 و استقامت احادیث پیش ایشان متصور نیست و در ختم نبوت زندقه
 پیش گرفته اند و زیدیه اکثر عقاید اسلامی که با احادیث ثابت شده
 منکر اند و سبب جنگها و جدلیها شدند و اسمعیلیه خود اخبث اند
 از همه بحقیقت مذہب ایشان سست کردن اسلام است و بدعا
 بشمار در عقیده و عمل اهل اسلام ازین سه فریق پیدا شده که
 تفصیل ان طوے تمام میطلبد اگر چه حضرت مرتضی از ثبوت ایشان
 بری است و وبال ایشان راجع نیست مگر ایشان لیکن ثواب هم
 از جهت ایشان بحضرت مرتضی راجع نشد پس به شیخین انتفاع
 بیشترند و انتفاع از ایشان غیر مشوب است به ضرر و ثوابیکه
 به شیخین راجع است باعتبار تابان اکثریت از ثوابیکه بحضرت
 مرتضی راجع شود پس شیخین افضل اند باعتبار کثرت ثواب انتهی
 و معین کلام شاه صاحب واقع است به محل معارضه و مجوز فی المعارضا
 مالا یجوز فی غیره قولہ ص ۳۶ و ایضافیه اگر در اولاد حضرت مرتضی
 اخبار اعلام پیدا شده اند غیر ان غیر پیدا شده اند الحق قول امام
 الله ابی صرف ناوقف از اداب مناظره و بی شعور از طریق

معارضه نیست بلکه از عقل سلیم نیز نصیبی ندارد و چه ظاهراً که اگر در تفصیل
 جناب سرور عالم صلی الله علیه و سلم بر حضرت نوح علی نبیا و
 علیه الصلوٰه والسلام گفته شود که احدی در انبیا و نبیات سرور
 عالم صلی الله علیه و سلم شریبی نوله ننمود بخلاف حضرت نوح علیه السلام
 که سپردی جناب کنعان کافربود عاقلی این مقوله را محمول بر تقصیر
 نشان حضرت نوح علیه السلام نخواهد نمود پس هرگاه عقل سلیم حمل
 این مقوله بر تقصیر نشان حضرت ممدوح جائز نمیدارد و حمل کلام شایه صاحب
 در تفصیل شخین بر جناب مرتضی رضی الله عنہم که زیاده برین نیست
 بر بیان منقصت جناب مرتضی رضی الله عنہ چگونه روا دارد و قوله
 و ایضاً فیہ و اصحاب مرتضی مختلف شدند و در فهم کلام او و براتب شتی
 روینادند انما اقول شیخ اللہابیه در زہ شراب قہر الہی محبوب است
 لهذا از فهم کلام شایه صاحب معذور مقصود شایه صاحب تفصیل جناب
 فاروق است بر جناب مرتضی رضی الله عنہما بنظر ترقی که هر یکی به صفتی
 مخصوص شده جناب مرتضی به صفت بابیتہ مدنیۃ العلم مخصوص گردیده
 و مقتضای این صفت آنست که کلام صاحب این صفت دقیق
 باشد هر یکی پی به آن نبرد و بنا برین اصحاب مرتضی مختلف شدند
 و حضرت عمر فاروق به صفت تقریر دین مخصوص گردیده و مقتضای
 این صفت آن باشد که کلام صاحب این صفت نہایت سلیم بود
 لهذا اصحاب فاروق مختلف شدند و صفت ثانیہ افضل است از صفت
 اولی لیکن ہر دو صفت فی انفسہما از صفات فاضلہ اند و در قرۃ العینین
 قبل عبارتیکہ شیخ اللہابیه در اینجا نقل نموده مرقوم است و آنحضرت صلی

به اختصاص هر یکی به جفتش اشاره فرموده چنانکه در باب فاروق
 فرموده قاضی الدین و در باب مرتضی فرموده افضا کم علی وانا
 مدتیة العلم و علی با هم با زیر که قضا موقوف بر سرعه انتقال ذہن
 و حکمت نیز انجمن و دین عبارت از چیر نیست که مردمان بروی
 جمع شوند از صاحب مله نقل کنند انشی و بعد از مسطور است احتیاج
 به سنجیدن قیسه متعارضه به مثالی واضح کنیم مشکله زن کردن سیر عمر
 انتقال به آن خصیصه مرتضویه و سنجیدن او به اوله شرع و تنبیه
 به آنکه بسیار از وجوه معرفت حال که اطباء به آن قائل اند و تجربه
 به آن مشاهدات میدهند و شرع معتبر نیست مثل آنکه علامت
 بلوغ اشتقاق از سه اطباء دانسته اند و در شریعت بجز بلوغ خمس
 عشر و اعتلام و اجلال حیض و نبات عامه معتبر ندانسته اند پس
 وزن سیر به چند اصلی دانسته باشند و در نظران کلیه شرع معتبر
 ندانسته اند و لهذا در مذاہب اربعه حکم این مسأله بجز مشاهدات
 یا یونین نگفته اند این سنجیدن خصیصه فاروقیه است مثلاً تنبیه بدانکه
 فرعه در امور مستحبیه فیصل گننده است از خصایص مرتضویه است و
 نشست و اون او به آنکه و شرعه در جای است که حقوق ممتاز و به
 جمع شوند نه براس اثبات حتی الحی قولہ ۳ و البعض فیه اما بنا
 تا نیز اقوال پس بیان نشانت که سلمین در زمان شیخین متفق
 بودند بر آنکه به سنت ظاهره که معتبر به فقه است و باطنه که معتبر
 احسان است و مواخذه شیخین اصحاب را به این طریقه بود
 بود چون نوبت خلافت به مرتضی رسید قلوب ایشان متفرق شدند

اقول اصل عبارت قره العینین را که شیخ اللمایه در نجاشی
و تصرف نقل نموده دیده انصاف کنند که مقصود و مفهوم این عبارت
تفضیل شیخین است در تاثیر اقوال یا توهمین جناب مرتضی چنانکه فرمود
این بجای است اصل عبارت مذکوره اینست اما افضلیت شیخین به
اعتبار زیادت و حسن و عملی نفس با طبع به نسبت تاثیر صحبت و نفوس
هم نشانی و معامله کنندگان بواسطه استماع انجامة اقوال ایشانرا
و مشاهده انجامة احوال و افعال ایشانرا پس ظاهر است اما تاثیر
اقوال پس بیان آن آنست که سلیمین در زمان شیخین متفق بودند
بر اخذ به سنت ظاهر که معبر به فقه است و باطن که معبر به احسان
و طریقت است و مواخذة شیخین اصحاب را باین دو طریق و تادیب
ایشان باد بود یک شرف صحبت آنحضرت صلعم دریافتند بودند و باین
در اصل صحبت و علم و جهاد و یحسان بودند مانند سعد بن ابی وقاص و
سعد بن جبل و ابو صبیحة بن الجراح و حذیفه و عبداللہ بن مسعود
شواهد آن بسیار است تا جائیکه ناظر متعجب شود و داند که این
تأثیر قلبی است به هیبت حق است این از خلق ثبت و ثابت
این مرد صاحب لوق منیت با و قصه بنا کردن سعد بن ابی وقاص
خانرا و لقب کردن در وازه بر اسلوب خانلے اکاسه
باز شکستن آن به موغلت فاروق مشهور است و غزل خالہ به
انہم شجاعت و جلالت که داشت و مواخذہ کردن فاروق
اور ابر صله شاعری و عدم نوران فتنہ ازان و تہدیدات فاروق
حمرو بن العاص را و امثال او در کتب تواریخ و وقایع مذکور است

و تقریر او مسائل را و اجماع را بر او برانجه مقتضای رای
 او بود مثل حادثه وضع سراج در کتب انمار مسطور چون نوبت
 خلافت بر مرتضی رسید قلوب آن متفرق شدند و نفوس ایشان
 سر بر آورده و در سلسله اثبات خلافت و جواز حکیم و عذر از
 استغفار قصاص حضرت ذبی النورین بر عذر تقریر مطول تر شد
 مغلق تر گشت و شبهات بیشتر در میان آمدند و لاسیما از صحابه
 هیچکس از رای خود برگشت و این حکایت بارها موافق و مخالف
 هر دو متفق اند اگر چه هر یک سر و حکایت بمقتضای مذیب خود
 کرده باشند و اما تاثیر احوال السحر صاحب قرۃ العینین به نفس نفس
 خود در احسن کلام درین مقام به دفع وجه این رای اس الظلام
 پر و اختصار جهت قال گویم احوالی هیچ نقضی بر مرتضی رضی الله عنه عاید نیست
 و مذیب اهل سنت اثبات نقض بر مرتضی به وجهی از وجه نیست بخت و
 فضیلت و افضلیت به اعتبار نسبت به پنجاه مرتبه صلی الله علیه و سلم میرود
 انستی قوله و البغیه همچنین دعوی مایل بودن به تجرد با وجود انهمه
 بد اخلاص و منازعات و کشمکش و کوشش که سابق از هیچکس مثل آن
 ظاهر نشد اگر چه بیعت خرافات نه گردیده گنجایش تسلیم ندارد اقول مقصود
 ازین کلام ایراد منع است بر قول روافض که میگویند که قلت یا
 احوال مرتضی از انجنت بود که احوال مرتضی به تجرد و ملکیت
 مایل تر بود و احوال شیخین بکثرت به و اضطرار مناسب تر و شناخته
 شرط است در میان مؤثر و متاثر پس اختلاف قوم همه ماضی از کمال
 و افضلیت مرتضی است انستی و حاشا که مطلوب از ان خبر تفصیل

شیخین نوین جناب مرتضی بوده باشد خود شایه صاحب درین مقام
 نیز در احسن کلام بدفع این وهم پرداخته و در قره العینین بعد همین
 عبارت متصلا نوشته اند و بون باطن است در آنکه همه عریب بعد
 انماک در زائل نفس ازین مهالک صعبه بقیض انحضرت صلی الله
 علیه وسلم بقدر استعداد خود با خلاص شوند الا مار و میتر و می که ختم الله
 علی قلوبهم صفت اوست و قلیل مایه و همه عریب بعد خلاص از زائل
 و تمرین بر فضائل و در مهالک صعبه واقع شوند بقدر استعداد خود با الا بزرگ
 بخشی که با وجود اوست بکفایت او را بجهانند و قلیل مایه و اگر چه این چیز با درجیات
 مرتضی قبح نمیکند زیرا که در ان مخالفان بر ان مخالفان است فقط لیکن
 چون رجوع ثواب اعمال به ثواب قوم امر مقرر است میباید که اجور اعمال تابعان
 به شیخین زیاده عائد شوند و به حضرت مرتضی ابر بعضی تابعان عائد شود و از دیگران
 نه ابر عائد شود و نه زرد و ابیضی ورافضیت کافی است انهمی قوله ۳۲ و در کتاب
 از الة انخفا عن خلفاء نوشته و اما ما بستدل به علی خلافتهم من حدیث
 القرون الثله فقد اخرج احمد الی ان قال و بنای این استدلال بر توجیه صحیح است
 که اکثر احادیث شاید الست قرن اول از زمان هجرت انحصرت تا زمان و ثانی
 و قرن ثانی از ابتدای خلافت صدیق تا وفات حضرت فاروق و قرن ثالث
 قرن حضرت عثمان بعد از ان اختلاف واقع شد و فتنا ظاهر گردید اقول مقتضی
 امام المؤمنین و الفضلا صاحب از الة انخفا درینجا تفصیل خلفای ثلثه است به
 جناب مرتضی به اعتبار سهون ماندن عصر خلافت ایشان از فتنه
 و مخبر به خیرت بودن زمان امامت این ثلثه ثلثه نه تعرض بر حضرت مرتضی
 چنانکه اظهار این بیجا است تمام عبارت از الة انخفا نیست و اما ما بستدل

به علی خلافتهم سن حدیث القرون الثلاثة فقد اخرج احمد عن ابراهيم
 عن عبدة عن عبد الله قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم خير الناس
 قرني ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم ثم ياتى بعد ذلك قول بسبق
 شهادتهم ايمانهم وايمانهم شهادتهم ونبأى ابن اسد لال برتوجه السجدي
 که اکثر احادیث شهادت آنست قرن اول از زمان هجرت انحضرت صلی
 الله علیه وسلم تا زمان وفات وحی صلی الله علیه وسلم و قرن ثانی از ابتدا
 خلافت حضرت صدیق تا وفات حضرت فاروق رضی الله عنهما و قرن
 ثالث قرن حضرت عثمان رضی الله عنه و هر قرنی قریب به دو اوده سال
 بوده است قرن و لعنت قوم متقارین فی الش بعد از آن فومیکه
 در ریاست و خلافت سقنن باشند قرن کفنه ش چون خلیفه دیگر
 باشند ووزار حضور دیگر و امرای امصار دیگر و رؤسا پیشوایان دیگر و جریا و دیگر و زیان
 دیگر تفاوت قرن بهم میرسانند و عبارت بعد از آن اختلافها واقع
 شد و فقها ظاهر گردید انصنی که شیخ اللمایه نقل نموده در نسخه حاضره از
 انصفا بر نیاید جویش یا تحریف است و یا سهو قلم یا نسخ بهر حال افاده
 مدعای ناقل صحیحاً نمیکند قوله ص ۳ و الیضفیه از انجمله حدیث ابی هریره
 اختلافه بالمدينة و الملک بالثام از بنیاد انستند که خلافت راشده
 به مدینه خواهد بود و در خارج غلبه خلفای ثلثه در مدینه اقامت نه نمود
 اقول مراد صاحب از انستند انخفا از خلافت راشده در بنیاد خلافت
 مستقره است یعنی خلافتیکه زمان آن خالی باشد از تزلزل و
 تغیر و سالم باشد از فساد و شر پس در حقیقت ان خلافت متصف
 بر شد و هدایت نه خلافتیکه صرف خلیفه آن متصف بود بر شد و هدایت

و زمان آن زمان شرف و بود و شک نیست و در انحصار مثل این
 خلافت در خلفای ثلثه و لا محذور فيه و لا منافعه فی الاصطلاح
قال الشيخ علی القاری و غیره فی شرح قوله علیه السلام الخلافة
 بالمدينة ای غالباً لكون علی رضی الله عنه فی الکوفة زمن خلافة
 او المراد ان الخلافة المستقرة فی المدينة قوله ص ۳ و ایضاً فی
 و اما تعیین زمانه فتنه پس در حدیث ابن مسعود قال رسول الله صلی
 الله علیه وسلم ان ریحی الاسلام ثم وربع خمس وثلثین فان یملکوا
 فیسبیل سن قد ملک وان یقی لهم وینهم بقی سبعین سنة یضمنون
 این حدیث در خارج ظهور یافت زیرا که در سنه خمس و ثلثین حضرت
 عثمان مقتول شد و امر جاد برهم خود باز در زمان حضرت معاویه
 امر جاد قائم گشت و از آن تاریخ بعد هفتاد و سال دولت بنی اسیه
 شتلاشتی شد انشی اقول از بیان برهم خوردن امر جاد در سنه
 خمس و ثلثین و قیام امر آن در زمان معاویه منقصه نشان جناب
 مرتضی فهمیدن از کسیکه عقل سلیم وارد نهایت استبعاد معلوم میشود
 اصل عبارت از الة اخفا نیست اما تعیین زمان این فتنه پس در حدیث
 ابن مسعود آمده قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان ریحی الاسلام
 ستدر بعد خمس و ثلثین اوست و ثلثین او سبع
 و ثلثین سنة فان یملک فی سبیل سن قد ملک وان یقیم لهم وینهم
 یقیم سبعین سنة قال عمر رضی الله عنهما بنی السد جاسفی او بمابقی قال
 لابل بمابقی و یضمنون این حدیث در خارج ظهور یافت زیرا که در سنه
 خمس و ثلثین حضرت عثمان مقتول شد و امر جاد برهم خورد و

و باز در زمان معاویه بن ابی سفیان امر جدا و قائم گشت و از آن تاریخ
 بعد هفتاد سال دولت بنی امیه متلاشی شد اما تعیین چندی که این فتنه
 انجام خواهد بود پس مر حدیث ابن عمر و جماعه من الصحابه و هذا حدیث مستفیض
 الا ان الفتنه منها حیث یطلع قرن الشیطان و در خارج همچنان واقع
 شد فتنه ای که بعد مقتل حضرت عثمان پیدا شد همه در عراق بوده است
 و آن شرفی مدینه است انتهی قوله ص و ایضا باز آنحضرت صلی الله
 علیه و سلم خبرت حال مسلمین پیش از فتنه و شریبه حال ایشان بعد فتنه
 بیان فرمودند و در بنیاب استقصا نمودند به وجه بسیار المرحه اقول از بیان
 خبرت حال مسلمین پیش از فتنه و شریبه حال ایشان بعد از فتنه تو بین حضرت
 مرتضی فمیدن جز این سببه و دلی مبتلای مرض رفض جلی از کسیکه عقل و شعور
 داشته باشد متصور نیست شریبت رعایای حاکم موجب شریبت حاکم نبود و
 اهل زمان هیچ زبان در خلافت خلیفه برحق نمیرساند قوله ص و ایضا فیه نقل
 ستوار که در شریبات نقلی معتمد تر از آن یافته نمی شود به نبوت پیوسته
 که آنحضرت صلی الله علیه و سلم فتنه را که نزدیک مقتل حضرت عثمان پیدا
 شد مطمح اشاره ساخته اند الی قوله ازین تاریخ برکات ابام نبوت
 حقیقی شد اقول مراد جناب شاه صاحب در اینجا از خلافت علی
 منهاج النبوة خلافتی است که متفق علیها بدون خلافت و نزاع مسلمین
 باشد و در نفاذ حکم صاحب آن خلافت احدی از مسلمین چون چه را
 نماید و از ملک مخصوص مقابل آن و شک نیست و را انحصار این خلافت
 در خلفای ائمه و در بدون غیر این خلافت ملک مخصوص بدین معنی و الا محدود
 فیه و حاشا که مقصود شاه صاحب نفی خلافت نبوت و رحمة بعضی متعارف

از جناب رضی باشد و اثبات ملک مخصوص بمعنی شایع بر ائمه و بی حجاب
 بود کیفیت و خود شاه صاحب در همین اراده انحصار میفرماید و آنحضرت صلی الله
 علیه و سلم در احادیث مستفیضه خبر دادند که بعد وفات وی صلی الله علیه و سلم
 خلافت نبوت و خلافت رحمت خواهد بود و بعد از آن ملک مخصوص و آنچه متصل و قائم
 آنحضرت صلی الله علیه و سلم واقع شد خلافت خلفای اربعه بود پس خلافت ایشان
 خلافت نبوت و رحمت باشد و اگر سیرت این خلفا شبیه سیرت انبیاء نبی بود
 یا ایشان به غضب خلافت را گرفته بودند خلافت نبوت و رحمت نبی بود و آنحضرت
 در احادیث مستفیضه اعلام فرمودند که خلافت تا سی سال است و سفینه
 تفسیر کرد انرا به خلافت خلفای اربعه و عقل نیز بران دلالت میکند زیرا که
 مطلق ریاست معرفت به سی سال نیست پس این خلفا متصف به خلافت
 بودند که غیر ملک مخصوص باشد پس این خلافت مدوح بود و خلافیکه به غضب
 و جور باشد مدوح نمی شود انشائی **اخرج** الترمذی و ابوداود
 حن ابی بکر ان رجلا قال لرسول الله صلی الله علیه و سلم رایت کان
 مینا انانزل من السماء فورت انت و ابوبکر فرجبت انت و وزن
 ابوبکر و عمر فرجج ابوبکر و وزن عمر و عثمان فرجج عمر ثم رفع
 المیزان فاستار لهما رسول الله صلی الله علیه و سلم بعینه فاره
 ذلک فقال خلافة نبوة ثم بولی الله الملك من ینار قال الشیخ علی
 القاری فی المرفاة و انما لم یوزن عثمان و علی لان خلافة علی فیها
 اختلاف الصحابة فرقة معه و فرقة مع معاوية فلا تكون خلافة مستقره

شفا علیها ذکره ابن ملک انتہی **وقال** الشيخ الدہلوی فی اللغات
 قدلت بذہ الروای علی ان خلافتہ الحق بحجت لم یشب فیہا من طلب الملک
 ینتہی بانقصار خلافتہ عمرہ کون المرء حجة انتہت بعثمان ودل علی حصول
 المنازعة فیہا وانہا فی زمن علی مشونہ بملک لکنہا لیس بمقبوض ولعده یکون
 ملکاً مقبوضاً انتہی **قولہ** ۳۹ والیوم فیہ مادۃ ثانیہ صغیر انحضرت صلی اللہ علیہ
 وسلم از ان خبر دادند الی قولہ فان نیز اشارہ می کند بہ خلافت بنجین **اقول**
 ہمہ این وسوسہ ناشی از از حداد یا از عدم شعور بہ مراد حضرت شاہ صاحب
 از خلافت خاصہ منتظم و خلافت راشدہ و خلافت علی منہاج النبوة خود شاہ صاحب
 در از الہ الحفاری فرماید خلافت خاصہ منتظمہ مرکب است از دو وصف وصف
 اول وجود خلیفہ خاص و وصف ثانی نفاذ تصرف و اجتماع کلمہ مسلمین در شمار
 مجموع حاصل میشود بنفی یکی از دو وصف و بہ نفی ہر دو معا و حکمت الہی
 متعقبنی تدریج است بین کل ضدین پس در حالت اولی این مجموع منفقہ و شد
 بفقہ و صف اجتماع کلمہ مسلمین و عدم انتظام ملک پس حضرت مرتضیٰ
 بصفت کاملہ خلافت خاصہ تصاف داشتند و خلافت ایشان شدہ خاص
 منفقہ شد لیکن فرقت مسلمین پدیدار گشت و تصرف ایشان در اقطار
 ارض نفاذ یافت انتہی **قولہ** ۴۰ بالجملہ لب لباب آن کتاب النقطاع
 خلافت راشدہ و خلافت خاصہ و خلافت رحمۃ بہ شہادت عثمان و بودن
 زمان حضرت مرتضیٰ زمان زمان فتنہ و زمان شرور و منہاسد و ملک
 مخصوص و وقت ہلاک البحر **اقول** و اسی برین بجای و جف برین مایہ فخر

که خبری از نهیب اهل سنت وارد و نه شعری بسکک خوارج بالا بوضوح پیوست که از
جناب شامیه صاحب اثبات خلافت راشده و خلافت خاصه و خلافت رحمت و در هیچ مقام
معارضت با آنچه در مقام اثباتش برای خلفای اربعه مراد داشته اند و علی هذا القیاس است
حال ملک عضو من پس نزاع لفظی در پی اغوای مردم گردیدن کار اهل دین و طایفه
مسلمین نیست **قول ۳۱** حاصل شاه ولی الله صاحب آنچه نوشته اند مخالف اهل
سنت و جماعت است **ایح** **اقول** نوشته شامیه صاحب را مخالف اهل سنت و جماعت
گفتن یا جعل مرکب است بقضای بود بدعت و باطلان نهی است نهی شای عناد و جت
طینت **قول ۳۲** در مسئله عصمت غیر اینها که از عمده خلافت امامیه و اهل سنت است
در تحفه اشاعه عشره و غیره باید دید و مقررین امامیه که این مسئله را هم از اقوی اسباب تکفیر قرار
میدهند شاه ولی الله در کتاب تفهیمات بعد بیان عصمت عمر بنیاد و تفهیم تخلص قوله

لما عصمت عمر بنیاد

بما و اثباتا لغيره بنی البقاء علامه و مقرر جماع المسلمین بل بیکر با اهل الکفارة و اهل العزة
اقول برواقف مسائل کلامیه پوشیده نیست که خلاف اهل سنت با امامیه و راستی
و وجوب عصمت مصطلح است برای امام یعنی برای صحت امامت امام عصمت نزد اهل
سنت شرط نیست و نزد امامیه شرط است اما اثبات عصمت بمعنی مصطلح یا بمعنی غیر مصطلح
برای غیر بنی محل نزاع نیست جناب شامیه صاحب و تفهیمات نفرموده اند که عصمت
مصطلح شرط امامت غیر عینی است تا مورد طعن باشد و در داون مقررین امامیه این مسئله
را از اقوی اسباب تکفیر اگر چه بود شرط عصمت مصطلح برای صحت امامت باشد نه
اثبات عصمت برای غیر بنی خود و ما در زیر کلامیه مسطور است که عصمت نزد اهل سنت و جماعت
عبارت است از یا فریدن خدا تعالی گناهی را در خداوند عصمت و نیز حکامی خلاصه عبارت
ست از ملکه نفسانی که باز دارد صاحب خود را از غرور و بعضی علما گفته که همین است قول
جمهور متکلمین و منتهی عصمت و نیز قومی عبارت است از اخلاصی نفس شخص یا بدن و می

كسبب ان منتهى بائد ودر گناه از وی **قال** ایضا و فی الطول العصمة ملکه
 نفسانیت صاحبها عن الفجر و توقفت علی العلم بمشالب الغاصی و مناقب الطاعات
 و تماثل فی الامنیات بتابع الوحی علی التذکر و الاعتراف علی المصیر و العقاب علی ترک الاولی
 و تمیل بی کون الشخص بحیث یتمتع الذنب منه بحجاصیت فی نفسه او منه انتی و ایضا فی
 ولا یشرط فیسم العصمة خلافا لاسمعیلیه و الاثنا عشریه لنا سبیل انشاء الدنایا امانتی
 بکرمی الدعوه و الامة اجمعت علی کونه غیر واجب للعصمة و لا اقول انه غیر معصوم انتی **قال**
 الرضی شرح الطول العجم و من المکملین و حکما و قاضی العصمة ملکه ای صفة راسخة
 نفسانیت یتمتع ملک الملکه المتصف بها عن الفجر و الفسوق انتی و لصیافه
 ولا یشرط فیسم العصمة قد عرفت معنا بخلاف اسمعیلیه و الاثنا عشریه ای الایامیه
 فاسم اشتراط و وجوب العصمة فیسم لنا عدم اشتراطها ای العصمة ای وجوبها انا سبیل
 انشاء الدنایا امانتی بکرمی الدعوه و الامة اجمعت علی کونه غیر واجب للعصمة لا علی
 انه غیر معصوم فلا یكون و وجوب العصمة بشرطها و الا لا یکان اماما با خلف انتی **وقال**
 الاصفهانی فی شرح الطول العجم و الاثنا عشریه فی الایامیه العصمة خلافا لاسمعیلیه و الاثنا عشریه
 ای الایامیه فاسم اشتراط العصمة فی الایامیه لنا سبیل انشاء الدنایا امانتی بکرمی الدعوه و الامة
 اجمعت علی کون ابی بکر غیر واجب للعصمة لا علی انه غیر معصوم فلا یكون العصمة بشرطها
 فی الایامیه لا نه لو کان شرا لوجب عصمة الامام و الا لازم باطل لان العصمة غیر واجب لکرمی
وقال القاضی عضد الملک و الدین فی الموقف و السبیل فی شرح المقصود
 لا وس فی حقیقه العصمة اخرها عن المتقدمین لوجود بلان الماتیه حقیقه توقفت
 علی البایه و هی عندنا علی القیضه احسان من استناده و الاستیاضه و علی ان الفاعل المنسب
 ابتدا ان لا یخلق الیه یسم و بنا وی عند حکما و بنا علی ما یرویه الیه من القول لا یحی
 اعتبار استدلال القول بکرمی الدعوه و الا یحی فی هذه الحقیقه النفسانیه اعتبارا بالعلم بمشالب

المعاصي ومناقب الطاعات قارة الزاجين المعصية والداعي الى الطاعة وتترشح
 هذه الصفة فيهم يتابع الموجي اليهم الامور الهادية الى ما ينبغي والنواهي الزاجرة عما لا ينبغي
 والاعراض على البصيرة من الله تعالى يسودوا حكمه عند من يجوز قومه يادون ترك الله الى
 وانما فضل فان الصفات النفسية تكون في ابتداء حصولها احوالا غير راسخة في محملها
 بالتدريج وقال قوم العصمة تكون خاصية في نفس الشخص اذ في بدنه تمنع بسببها صدور
 الذنب عنها انتهى **قال** النقضاني في شرح المقاصد التوفيق خلق قدرة الطاعة
 واخذ لان خلق قدرة المعصية والعصمة هي التوفيق بعينه فان عصمت كانت توفيقا عاقلا
 وان عصمت كانت توفيقا خاصا كادركا طام المحرمين وقال خرم الموفق لا يعصى اذ لا قدرة
 له على المعصية وبالعكس بناء على ان القدرة مع الفعل ليست نسبتا الى المطلقين على
 سواهم ومن اصحابنا من قال لعصمة ان لا يخلق الله في العبد الذنب وقالت الفلاسفة
 هي ملكة تقع الفجور مع القدرة على وتبيل خاصة في نفس الشخص اذ بدنه تمنع بسببها صدور
 الذنب عنه وروى عنه فيمنع لا يتحقق الذنب ترك الذنب ولا الثواب عليه ولا التكليف به انتهى
 وايضا فيهم من سقطت الحكايات مع الشيعة اشترطهم ان يكون
 الامام معصوما وقد عرفت معنى العصمة واضمالاتنا في القدرة على المعصية بل ربما يستلزم معصا
 اصحابنا على عدم وجوب العصمة بالاجماع على ائمة ابي بكر وعمر وعثمان رضي الله عنهم مع الاجماع
 على انهم لم يجب عصمتهم وكافوا معصومين بمعنى انهم اذا استوا كان لهم ملكة اجتناب
 المعاصي مع الكمكن منها انتهى **وقال** المحقق الدواني في شرح العقائد
 العشرية والعصمة عندنا ان لا يخلق الله فيهم ذنبا وعند الفلاسفة ملكة تمنع الفجور انتهى
وقال سراج العلوم في شرح **المسلم** - فاعلم ان العصمة قد تطلق على الاحتياط
 عن الكسائر والاطلاق الباطلة الذميمة والاشك ان عصمتهم بهذا المعنى لانه لا يرتاب
 فيه الا سفيح خالص رقة الاسلام من عقده وقد تطلق على الاحتياط عن الصغائر مع ذلك

الاجتناب و تزویج آن کونوا معصومین بنده عصمته و علی عدم صدور ذنب لاعمال و لاسهل
 و لا اخطار و مع ذلک عدم الوقوع فی خطایه اجتدادی فی حکم شرعی و نیز ابو محل اختلاف بینا
 و بنیه فافهم استی قال الشعرانی فی الیواقیت فی ذکر المهدی ناقله عن ابن العربی
 و انه معصوم فی حکم اذ لا معنی للمعصوم فی حکم الا انه لا یخطئ و حکم رسول لا یخطئ فانه لا ینطق
 عن الهوی ان هو الا وحی یوحی و قد اخبر عن المهدی انه لا یخطئ و جعله طبقاً بالانبیاء
 فی ذلک حکم استی و قال خواجہ یارسانی فی فصل الخطاب من شرط الانام الباقین
 ان یکون معصوماً استی و الاضافیه و بنه صلی الله علیه و سلم علی عصمته من اسرار
 بقوله صلی الله علیه و سلم فمن اعطاه من مسکة و کل الیها و من جارية من غیر مسکة
 و کل الله تعالی به لکما یسره و ذی المعنی العصمة استی و قال مولانا عبد الغزیز الدهلوی
 فی فتح العزیز در حدیث شریف دارد ست مثل اهل بی فیکلم مثل سفینه نوح
 من رکبها نجی و من تخلف عنها غرق و در وجه تخصیص حضرات اهل بیت باین مراتب
 و تمیز است که گشتی حضرت نوح علیه السلام صورت کمال عملی جناب خاتم المرسلین
 گردانیده بود که عبارت از طریقت است زیرا که کمال عملی جناب بدون مناسبت
 مختص با جناب و رتوای روحیه و در عصمت و حفظ و نفوذ و ساحت تصورات
 که در کسی جلوه گر شود و این مناسبت بدون ولایت و علامه انصاریت و فرعیست ممکن
 الحصول نیست پس این کمال را با جمیع وسعت آن که معدن ولایات مختلفه است در
 این مجری جاری کردند و ازین نام و دان ریخته و همین است معنی امامست که یکی مر
 و دیگری را از ایشان بان دمی می ساخت استی قوله ۴۲ سبب این تفصیل
 و باعث برین تطویل آنکه اعیان این مسلک به بعض کلمات شاه ولی الله بنا و افتخار
 و رشک می اندازند و رفع آن خلجان بدون این بیان که مذاق شاه ولی الله کثرت
 تفضن راغب و عدم تمسید کلام به پنج تسنن بر فوق شان غالب بودن انگیزه کلمات

در بعضی خلاف مذرب تصور اهل سنت و مخالف محتار جمهور جامعه مفید نیست
 و نه قابل تساؤنه لایق اعتماد و در حالت حیات شان که اثری از حکومت اسلام
 و بقیتی از علمای اعلام در دلی بود ظهور و شیوع مجموع کلمات امکان داشت و اولاد محار
 ساه ولی آمد که این گونه تصنیفات را ذائع و شائع ساختند و در پرده کتمان داشتند
 گو یا پرده بزرگی بر روی گمانی والد ماجد خود انداختند مولوی محمد اسماعیل زمانه را فارغ از حکومت
 اسلام و خالی از علمای اعلام یافته حدت جلی نه خیلی بلند آوازه ساخته ان احوال انصروه
 زیر خاکستر اگر کما میغی مشتعل نموده و تخم پوشیده ته خاک را آب داده حسن نبات الارض
 من کرم البذر ایمیه کرام و متجان هر چهار امام بدف سهام ملام و دوان عوام کالانعام فی الکاف
 اقول اشتهار تقیید کلام شایع صاحب به پنج لشن در امصار کالشس فی رانیه
 انهار است اعتقاد ان از تشکیک این مشکک بدر و انرا مل نتوان شد چه با نیکه
 تصانیف جناب شایع صاحب شایع برین تقید بوده باشد و در حالت حیات جناب
 شایع صاحب که تسلط و نفوذ در دلی بود اگر بخوف جور این فریق اطهار و شاعت کلمات
 حقه ممکن نشد مطلقان حقیقت آن لازم نمی آید و معلوم نیست که مراد از ان کلمات که نسبت
 انضای ان بجناب شایع صاحب نموده جهانت که درین کتاب از انرا نه انضا و غیره نقل
 نموده یا کلمات دیگر بر شوق ثانی بیان آن ضرور بود و بر شوق امل عدم ظهور شیوع ان
 ممنوع است زیرا که تصانیف وی جناب از ما وقت متداول نام از و نسبت ان
 تصانیف اینگونه بسوی اولاد و مجابوش نیز غلط است ایما ندیده که حضرت مولانا شاه عبدالغنی
 و بلوی از اولاد و مجابوش در کتاب تحفه چه مدح و ثنا کتاب از انرا انضا فرموده و ادب اضاف
 داده است عبارت تحفه نیست با جمله ذوال سنت از مقررات است که امامت بکلام
 ماسی سال امتداد یافت و بصلح امام حسن که پانزدهم ماه جمادی الاولی در سنه چهل و یک
 بوقوع امر انقطاع پذیرفت و نیز ترتیب خلافت بر وجه واقع حق و صواب ان تقدیم

بیاخته التاخر واران را و نیاخته بود پس بعد از حلت حضرت پیغمبر اکبر امام بحق بود و اول
 کتاب و اقوال عمرت برین عتیده نزد ایشان موجود است چنانچه از ازاله الحقا من حلاوته
 اختلاف هزاران دلال از کتاب و سنت و جماع است و اقوال عمرت به تقریبی و شوقی
 که میرا به کوشش و دشمنان و روزگار و سایر جمیع نواظر متعیرین این است است
 و چون یافته و مصنف این کتاب مستطاب را که در شهر مکه مدعی سکونت است دست می
 از آیات الهی و معجزه از معجزات نبوی توان گفت رستم این رساله نیز بارها زیارت
 او مشرف شده کلماتی تقریرات گنیش کنار و امن بر کرده جزاه العذیر انتهى و نسبت
 به فیهام ملام ساختن بقیان هر چهار امام بسوی فاضل نبیل و اولانا محمد اسمعیل حر
 صرف افتد ای این به گام است برای اغوی جهال امام و ضلال عوام کالانعام قوله
 ص ۱۴ در تنویر بعضین نام رساله نوشته دلیت شعری کیف بخور التزم تقلید شخص
 مع تمن الرجوع الی الروایات المنقولہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم الصریحہ الدلالت علی
 خلاف قول الامام المقلدان لم یرک قول امامه فیه شائعه من الشک اقول در
 صحت و حسن مدعای تنویر که این شیراز احساس آن ضرریت ریسی شکلی را منی یابد
 زیرا که وجود بر قول یک امام مقلد با قدرت رجوع بسوی روایات منقولہ از بنی صلعم
 و الیه بر خلاف قول مذکور هیچ مسلمی تجویز نمی نماید و کند شستن قول امام را با وجود مخالفه
 آن از قول بنی صلی اللہ علیہ وسلم از شائعه شرک و از قبیل اتخاذ ارباب من و دن اید
 هر کس میدانم چنانچه کلام تمهیدین این ضرر نیز درین باب همچو کلام صاحب تنویر است
 قال الشیخ ابن العزنی فی الفتوحات المکیة اذ صبح الحدیث و عارضه
 قول صاحب او امام فلام اسمعیل الی العدول من الحدیث و یرک قول ذلک الامام و
 الصاحب للخبیر ثم قال ولا یجوز ترک ایه او خیر صحیح بقول صاحب او امام و من
 ذلک فقد فعل ضللا لا ینبوا و خرج عن دین الله انتهى و قال الشیخ ابن العزنی فی الیوایب

این کتاب
 در شهر مکه
 مدعی سکونت
 است

و الجواهر وكان الامام احمد يقول ليس لاحد مع الله ورسوله كلام لا يقبلني ولا يقبلني بالكا
 ولا الاذاعي ولا الشجعي ولا غيرهم وهذا الاحكام من حيث اخذوه من الكتاب وسته است
 وقال السيوطي في الرد على من اخذ الى الارض حمل ان الاحتيا وفي كل عصر فرض
 على ائمة مالك والشافعي والحنيفة والشافعي رضي الله عنهم قائل الاحاد تقليد بهم حاشا للمؤمن به اهل انهم
 قد سئوا عن ذلك وسئوا منه ولم يسمعوا الاخذ فيه انتهى چون سخن درین مقام و تقلید محمدی
 معین از مجتهدین اعلام افتاد پس باید دانست که تقلید مجتهدی معین از مجتهدین است
 در هر مسئله واجب نیست و رجوع از تقلید یکی بسومی تقلید دیگری در مسئله واحد بعد عمل
 نیز جایز است اگر رجوع در مسئله واحد بعد عمل در یک حادثه یا در صورت استلزام این
 رجوع بتلفیق عمل بامر که خلاف مذمومین بود و اکثر جایز نیست پس آنچه در فخر مرسوم
 است و ان الرجوع عن التقليد بعد العمل باطل اتفاقا و هو المختار فی المذهب محکم ان همان
 حادثه واحد یا صورت مذکور باشد و دعوی اتفاق بر بطلان این رجوع و ان محل نظر بود
 و اینهمه و صورتی است که التزام مذمومی معین نکرده باشد اما در صورت التزام مذمومی معین پس
 اختلاف است و اینکه ایال لازم است استمرار بنیت که در کلامی مسأله تقلید غیر ممکنه یا نه و ان سه
 قول است بعضی گفته که لازم است بر التزام استمرار و بعضی گفته که لازم نیست بر التزام و بعضی
 گفته که التزام مانند غیر التزام است فخر محققین قول اخیر است قال ابن حجاب فی
 مختصر الاصول و لا يرجع عنه بعد تعلیه اتفاقا و فی حکم اخر الحار جواره انتهى و قال
 القاضي عسکرة الله و الدین فی شرح مختصر الاصول اذا عمل العامی بقول مجتهد فی
 حکم مسئله فليس له الرجوع الى غيره اتفاقا و اما فی حکم مسئله اخری فليس يجوز له ان يقيد غيره بخلاف
 جواره انتهى و قال ابن الهمام فی التحریر لا يرجع فيما قلده فيه اتفاقا و بل يقيد غيره فی
 غیره المختار نعم للقطع بانهم كانوا يستوفون مرة واحدة مرة غیره غیر ملتزمین نفسا و احدا فلو
 التزم مذمبا كما جئنا فيه و انما نفعی فليس يلزمه فقیل يلزم و قل لا و قل لمن لم يلتزم ان عمل

حكم تقليد الأئمة في غير ذلك التقليد غيره وهو الغالب على الطعن لعدم ما يوجب شرعا انتهى
 وقال محمد بن الحسين الشيباني بامير بادشاه انحنى في التفسير شرح التحرير نقل الامري
 وابن الحاجب للاجماع على عدم جواز رجوع المقلد فيما قلده وقال الزركشي ليس كما قالوا في
 كلام غيره بما يقتضي جريان الخلاف بعد الفصل انتهى وايضا في ذيل شرح
 قوله وقيل لا وهو الاصح لان التزامه غير ملزم اذ لا يوجب الا ما اوجب الله ورسوله ولم يوجب
 على احد ان يتخذ به مذهب بل من الامامة فيقلده في كل ما يأتي ويترددون غيره و
 التزامه ليس لتدريج فيجب الوفا به وقال ابن حزم انه لا يحل لحاكم ولا مفت تقليد
 فلا يحكم ولا يفتي الا بقوله بل قيل لا يصح للعامة مذهب لان المذهب انما يكون لمن ائمه
 نظر بصيرة بالمذهب او لمن قرر كما بان في فروغ مذهب يعرف فتاوى امامه واولاده
 وامام من لم يتاثر بذلك بل قال انحنى اوشا فني لم يصير من اهل نولك المذهب بمجرد
 هذا القول كما لو قال انحنى او نحنى لم يصير فقيها او نحو ما وقال الامام صلاح الدين
 العلائي والذي صرح به الفقهاء من مشهور كتبهم جواز الاستئصال في احاد والمسائل والعمل فيها
 بخلاف مذهب الامم او المكن على وجه المتبع للخص انتهى وقال محمد بن امير الحاج
 في التقرير شرح التحرير في شرح قوله اتفاقا ذكره الامري وابن الحاجب قال الزركشي
 وليس كما قال لان في كلام غيره بما يقتضي جريان الخلاف بعد العمل ايضا كيف
 يمتنع اذا اعتقده صحة لكن وجه ما قاله بالترام مذهب امام مكلف به ما لم يظهر له غيره وجامع
 لا يظهر له بخلاف المذهب حيث لا يتقبل من ائمة الى ائمة انتهى وايضا في شرح
 قوله وقيل لا وهو الاصح في الرافعي وغيره لان التزامه غير ملزم اذ لا يوجب الا ما اوجب الله
 ورسوله ولم يوجب الله ورسوله على احد من الناس ان يتخذ به مذهب بل من الامامة
 فيقلده في كل ما يأتي ويترددون غيره على ان ابن حزم قال جمعوا انه لا يحل لحاكم
 ولا مفت تقليد بل فلا يحكم ولا يفتي الا بقوله انتهى وقد انطوت القرون الفاضلة على

عدم القول بذلك بل لا يصح للعامة تزيه بذهب لوزن بذهب بل ان المذهب انما يكون لمن له
 نوع نظر مستدلال وجبر المذهب على حسنه او لمن قرر كتابا في فروع ذلك المذهب
 وعرف قاصدا ما هو واقواله واما من لم يتأهل لذلك التبع بل قال انما ينبغي او ينبغي او
 غير ذلك بحج هذا القول الخ والاضحية في ذيل قوله قيل لمن لم يلزم الخ قال السبكي و
 هو الاعدل انتهى وقال جيب الله القنداري في معقنم الحصول ثم ان
 الشرح على الحنفى قرآن منع عن الرجوع بعد العمل انما هو في تلك الحادثة بخصوصها لا في غيرها
 وهل يتقيد المتقيد بالعمل بذهب في حكم غيره في غيره المختار نعم للقطع بان المستفتين من عصر
 الصحابة ولم يجر اكان يستقنون مرة واحدا و اخرى غيره وغيره من مضيا واحدا وساع ذلك
 وتكرر ولم يكره فكان اجماعا على ان التزام بذهب معين غير لازم انتهى وقال محب البدر
 البهاري في المسلم ولو التزم بذهب معين لم يذهب بغيره في غير فله يلزمه الاستمرار
 عليه قيل نعم لان الالتزام لا يخلو عن اعتقاد غلبته بحقيقته فيه قيل لا اذ لا واجب الا
 اوجبه الله تعالى ولم يوجب على احد ان يذهب بذهب بل من الامة قيل لمن لم يلزم فلا
 يرجع عما قلده في غيره فله من شاء وعليه السبكي وفي التحريم وهو الغالب على لفظ لعدم
 ما يوجب شرعا انتهى وقال بحر العلوم في شرح المسلم بعد قوله لان التزم
 لا يخلو عن اعتقاد غلبته بحقيقته فيه قلنا لا نسلم ذلك فان الشخص قد يلزم من المتساوين
 امر النفع له في الحال ودفع الحجج عن نفسه ولو سلم فمذا الاعتقاد لم يثبتا بدليل شرعي بل هو
 مهوس من هوسات المعتق ولا يجب الاستمرار على هوسه فانهم قيل لا يجب الاستمرار وحيج
 الاستعمال وهذا هو الحق الذي ينبغي ان يؤمن به ويعتقد عليه لكن ينبغي ان يكون الانتقال
 للشي فان التمسى حرام قطعا في التمهيد كان اولى غيره اولا واجب الا ما اوجبه الله تعالى
 واكماله ولم يوجب على احد ان يذهب بذهب بل من الامة فايضا به بشرط كبح شرع جديد
 انتهى وقال الشامي في رد المحتار حاشية رد المحتار قوله وان الرجوع المختار

بذلك الحق ابن الهمام في تحريره وشد في أصل الالهي وابن الحاجب في جميع الجوامع وهو محمول كما
 قال ابن حجر والزمي في شرحه على النواجيد ابن قاسم في حاشيته على الأناطلي من آثار الفاضل ابن
 الزبيدي إلى مفسيق أهل شبي لا يقول به كل من الهندسين كسقيفة الشافعي في مسح بعض الراس
 والكل في طهارة الكلب في صلوة واحدة وكما وافق في بزيونة زوسه وعلما كذا كذا في اختتام
 مقلد الحق بطلان المكرة ثم افتاد شافعي بعد من الخشت نيسنج عذرا ان يطاير الاولى مقلد الحق
 والثانية مقلد الحق في ادب محمول على منع التقية في تلك الحوادث بعينها مثلها كما صرح بالهام
 السبكي ووجه عليه جماعة وذلك كما هو في غير المسح رابع الراس مقلد الحق في فدية له بطلانها بفتاوى
 كروم مقلد الحق والماضي في ما على مذنب داروان ليعلى يوما اخر على غيره فلا يمنع منه على
 ان في دعوى الاتفاق نظر افتد على خلاف فيجوز اتباع القائل باجواز كذا افتاد العلامة
 الشريفي في العقد الفردي ثم قال بعد ذكر فروع من اهل المذهب صرحه باجواز وكلام
 طويل فيحصل ما ذكرناه انه ليس على الانسان التزام مذنب معين وانه يجوز له العمل بما يوجب
 العمل على مذنب مقلد فيه غير امامه مستجعا شرطه والعمل بامر من متفادين في حاشيتين لا حق
 لواحدة منهما بالآخر وليس له البطلان عين مقلد بنفسه امام المرسلان او غيره الفصل كما مضى
 القاضي لا ينقض وقال ايضا ان له التقليد بعد العمل كما اذا صلى طائفة ما على مذنب ثم
 بنين بطلانها في مذنب وصحتها على مذنب غير فله تقليده ويجوز في تلك الصلوة على ما
 في البرزانية انه روى عن ابو يوسف انه صلى الجمعة مستملا من امام ثم اخبر بفساد منية في
 يده احكام فقال ماخذ يقول اخبرنا من اهل المدينة او ابلع الما قليتين لم يحل جنبنا امانتي
وقال عابد بندي في طواريع الانوار حاشية الدر المختار قال الشيخ ابو الهادي
 من علماء السند التوفى في حدود التمانين من التمانين والالف من الهجرة فقرر في الاصول
 ان من اتى بفعل مما روي في احوال الصحابة واهل بيته واهل بيته في الامضاء و
 وجوب تقليد محددين لا يجوز عليه الامتناع من جهة الشريعة ولا من جهة العقل كما ذكره في شرح ابن

من غیبه فی حق القدر و کتاب المسمی تجرید الاصول و بعدیم و حرم شیخ ابن عبد السلام
فی مختصر من الاصول من المألفه و الحق عند المذنبین من اشیائهم و ذکر ابن امیر الحاج فی التقریر
شرح القواعد القرون الاثنته عشر ما جمعا علی الاندلیل لما حکم و الاغتت بتقلید جرح و احیث

که یکم و این معنی فی نیت من الاحکام الا لقوله آخر **قوله** **باب اول** -

و یقصد بحدوده عقیده **اول** اعمال و افعال و در نهیب مبتدع داخل اند و حقیقت ایمان مثل
تصدیق بنای این سئله از خوارج و معتزله بود که با بیان این نهیب مبتدع و با بیان این نهیب
مختصر سبب نمانی بر بناس از آیه های تازه و مناسباتی بی اندازه افزوده و در غیره که بیان چنان
رخشان و درخشان نمودند که گوی سقوت از اسناد و رویداد بعضی افعال که در اهل سنت و جماعت
بلکه کافه است اجابت با تفاوت حرام یا مکروه یا تحریمی یا مستحب یا مباح
یا سنت بدی یا سنت رایده که کفر میگومند و این سئله اصلی است عمده برای نهیب بخدیان
و سببی و متفرع علیه تمام مسائل تقویه الایمان و هرگاه ثابت شود که آن اصل نزد اهل سنت
مردود است ظاهر گردد که تقویه الایمان هم که بران متفرع است و نهیب سنت و جماعت مطرود است

الخ اقول مضمون ایه قال پر اشتغال فترتت بلا ریب و امانت رجاء بغیب محصلش
اوست که بمثلان **مرول** دخول افعال و اعمال و حقیقت ایمان یعنی مجموع افعال و اعمال

و تصدیق و اقرار با ایمان قرار دادن نهیب مبتدع است و امر دوم همین دخول افعال و
اعمال با تصدیق و اقرار و حقیقت ایمان نهیب خوارج و معتزله است و امر سوم دخول
افعال و اعمال و حقیقت ایمان سببی و متفرع علیه حکم کفر بر بعضی افعال مباح یا مستحب یا مستنوی
مشکلی تواند و امر چهارم همین سئله یعنی دخول افعال و اعمال و حقیقت ایمان سببی و

متفرع علیه تمام مسائل تقویه الایمان است و در **مرول** نظر است چه نهیب همه محدثین

و بعضی سلف دخول افعال و اعمال و حقیقت ایمان است حتا که ایشان قول خروج اعمال را قول
محدث نموده اند پس این نهیب را نهیب مبتدع گفتن غرضی بکی از فروع و در مطاعین بعضی

قال سيف الدين الآدمي في البحار الأفكار قد اشفق اهل الاسلام

بان مفهوم لفظ الايمان لا يخرج عن اعمال القلب ومنهم من قال انه لا يخرج عن اعمال الجوارح

ومنهم من قال انه لا يخرج عن القلب ومن قال انه لا يخرج عن اعمال القلب فقد اختلفوا بينهم

من قال الايمان هو تصديق القلب ونزيب شئ الى الحسن والقاصي في بكره والاوستاد

ابي اسحق واكثر الامعة ووافقتهم في ذلك الصالحى وابن الروندي من العقلة ومنهم من قال

الايمان بالسرة تعالى معرفته وبزهد بهم بن صفوان وبكر ابن اخت عبد الوجد بن زيد والمامية

ومنهم من قال الايمان معرفته والورد سدا واما است به الرسل على الجملة وهو منقول عن بعض الفقهاء

واما من قال انه لا يخرج عن اعمال الجوارح منهم من قال هو اقرار اللسان بالشهادتين لا غير

وهو بذهب الكرامية منهم من قال هو الطاعة لكن اختلفوا بينهم من قال كل طاعة ايمان طاعة

كان فرضا ونقلوا وهو بذهب الجوارح والعلاف وعبد الجبار من التغرلة ومنهم من قال الطاعة

المعروفة وهو بذهب الجبائي وابنه واكثر التغرلة البصرية ومنهم من قال الايمان هو الاقرار

باللسان والمعرفة ونزاد بذهب الفلاسقة وهو ايضا يحكى عن ابي حنيفة وعبد الله بن سعد بن كلاب

ومنهم من قال هو الاقرار باللسان ومعرفة بالقلب وعمل بالاركان وذهب ابو بذهب الفلاسقى

من اصحابنا وابن الجبار من التغرلة واماسن قال انه لا يخرج من الركب عن اعمال القلب

والجوارح قال هو المعرفة بالبحان والاقرار باللسان واعمل بالاركان وهو بذهب اكثر اهل

الاشتر وابن مجاهد انتهى وقال البضاوى في الطولع الايمان في اللغة التصيد

وفي المشرع عبادة عن تصديق الرسول بكل ما علم بحديثه سلام به عندنا ومن كتمت الشهادتين

عند الكرامية وعن امثال الواجبات والاحتساب عن الجبارات عند التغرلة وعن مجموع ذلك

عند اكثر السلف انتهى وقال الاصمغاني في شرح الطولع

الاغلاف في ان الايمان لغة التصديق وفي الشرح اختلفوا فيه بذهب شيخ ابو الحسن الاشعرى

والقاصى والبكر والاستاد والواحد واكثر الامية من اهل السنة الى ان الايمان عبارة عن التصديق

اقبل للرسول عليه السلام بكل ما علم نبيه بالضرورة وعن كل شي الشادة عند الكرامية والتمثال بالقبول
 واجتناب المحلات عند المقر له انتهى وقال ايضا فيه وعن مجموع ذلك
 اي عن تصديق الرسول عليه السلام في كل ما علم نبيه بالضرورة كالصلوات الخمس وجوب الصوم
 والزكوة وحرمة الخمر والزنا وعن كل شي الشادة وعن التمثال الواجب والاجتناب عن المحرمات
 عند اكثر السلف فانهم قالوا الايمان عبارة عن التصديق بالحيثان والاقرار بالسلطان والعمل
 بالاركان انتهى فقال الروي في شرح الطولج وقد نص في الخلاف فيه بان يقال الايمان
 اما اسم لعل القلب او الجوارح او المجموع والاول اما اسم للمعرفة او للتصديق لان نزهة الكرامية
 والثاني نزهة الاشاعرة فانما اسم للتصديق الخاص عنهم كما ذكرنا والثاني وهو العمل اما اسم
 للقول او لسائر الاعمال والاول نزهة الكرامية فانهم قالوا هو التمسك بقطعة الشادة والثاني اما
 اسم لفصل الواجبات والاجتناب عن المنهيات والمحرمات وهو نزهة اكثر المقر له واما اسم لفصل
 الطاعات مطلقا وهو نزهة القاصي عند الجبار والى التذليل والثالث هو مجموع وهو نزهة
 اكثر السلف انتهى قال الامام الزمزمي في نهاية المعقول المسئلة الاولى في حقيقة الايمان لابد من
 المذهب فيقول القوم اعلى انه لا يمكن ان يكون اسم لقلب الجوارح وهو ما كان اسم لقلب فريضة الايمان
 ان يجعل اسم للمعرفة وهو نزهة الامامية وهم بن صفوان وقد قيل اليه الواطن رضي الله عنه
 والثاني ان يجعل اسم للتصديق المتقاضي وهو نزهة ما قد عرفت الفرق بينه وبين الاعتقاد الاراد
 واسما كان اسم لالجوارح فالان يكون اسم للقول او لسائر الاعمال والاول نزهة الكرامية
 فانهم يسمونه اسم للتلفظ بالشهادة والى الثاني فعلى مذهبنا ان يجعل اسم لفصل الواجبات
 والاجتناب عن المحظورات فقط وهو نزهة الى على والى باسم وثانيهما ان يجعل اسم لفصل
 الطاعات باسم اسوار كانت واجبة او مندوبة وهو نزهة الى التذليل وعند الجبار بن احمد
 وما كان اسم للمجموع اعمال القلب والجوارح فهم الذين قالوا الايمان تصديق بالقلب وقرار بالسلطان
 وعمل بالاركان وهم اكثر السلف انتهى وقال الكاظمي في الفصل شرح المحصل

وزهيب المعزلة الى انه اسم للطاعات وزهيب السلف الى انه اسم للتصديقات والاقرار باللسان
 والعمل بالاركان واجتمع الامام على البطلان بزهيب المعزلة والسلف بان قال لو كانت هذه الطاعات
 نفس مسمى الايمان لكان زهيب المعزلة اوجز من مسمى الايمان كما وزهيب اليه السلف لكان
 تقييد الايمان بالطاعة كمراد بالمحصية تفصله التالي باطل فالمقدم مثله انتهى وقال القاضي
 عضد الملك والدين في المواثق والسيد السند في شرحه اعلم ان الايمان في
 اللغة هو التصديق مطلقا قال الله تعالى حكاية عن اخوة يوسف وهايت بهومن لنا اي مصدق
 فيما حدثناك به وقال عليه السلام الايمان ان تؤمن بالهدى والاكيدة وكتبه ورسلا اي تصديق
 فلان يؤمن بكذا اي يصدق ويعترف به واما في الشرع وهو متعلق بذكرناه من الاحكام يعني
 الثواب على التقاميل المذكورة فهو عند النبي اتباع شئ الى الحسين وعليه اكثر الآية كالتقاضي
 والاول ستادوا فقم على ذلك الصالحى وابن الراوندى من المعزلة للتصديق للرسول فيما علم
 مجلبة ضرورة تفصيلا فيما علم تفصيلا واجمالا فيما علم اجمالا فهو في الشرع تصديق خاص وميل
 الايمان هو المعرفة فتقوم بالهدى وزهيب بسم بن صفوان وقوم بالسند بما جارت به الرسل
 اجمالا وهو منقول عن بعض الفقهاء وقالت الكرامية هو كل ما في الشهادة وقال طائفة هو التصديق مع
 الحكيمين في دينهم هذا عن بعضه وقال قوم انه اعمال الجوارح قهيب الجوارح والعلاقات وعبد الجوار
 الى ان يطاعت باسمها فرضا كانت او نفلا وزهيب الجبارى وابنه واكثر المعزلة البصرية الى ان الطاعات
 المفضضة من الافعال والتروك ودون النوافل وقال السلف اي بعضهم كابن مجاهد واصحاب
 الاثر اي المحدثون كلهم انه مجموع هذه الائمة فهو عندهم تصديق بالجنان واقرار باللسان وعمل
 بالاركان انتهى وقال القوشجى في شرح التوحيد والايمان في اللغة هو التصديق مطلقا
 قال الله تعالى حكاية عن اخوة يوسف وهايت بهومن لنا اي مصدق فيما حدثناك به وقال
 عم الايمان ان تؤمن بالهدى والاكيدة اي تصديق واما في الشرع فهو عند الشاعرة التصديق
 بالرسول فيما علم مجلبة ضرورة تفصيلا با علم تفصيلا واجمالا فيما علم اجمالا فهو الشرع تصديق

خاص و قال انما اتيه به كلمته اسماوة و قال قوم انما اعمال الجوارح قد سبب الخوارج و العلوم
عبد الجبار الى و نه اعطيت ابره فرضا كانت انظما و به اسجبا و انه لا تتركه مشرلا اليه الى انه اعطاه الله من نعمته من
كرو قال المخدرون و بعض السلف كابن مجاهد ان تصديق باليمان و اقرار باللسان و عمل بالاركان
و قال طائفة من تصديق مع كلمته الشهاد و يرى من ابراهيم على مدار الوهم حيث قال تصديق
القلب باللسان و لا يفي الا اول اثنين تصديق بالقلب و بعده ليلان ما اتفق و قال ابن
الضبي في شرح اربعين النووي او للجمهور و هو منيب اكثر السلف و جميع ائمة الحديث من المتكلمين
و على انشائي اجماع الصحابة و التابعين فمن بعدهم عن ابي بكر و عمر و عثمان و علي بن ابي طالب و
عن الايمان النكار لا شديدا و من اكثر و جعله قول محمد بن اسمعيل بن جبر و ميمون بن مهران و قتادة
و ابو الحسن النخعي و الزهري و يحيى بن كثير قال النووي هو رأي محدث و ان كان اس على غيره
قال الاوزاعي كان يرضى من سلف لا يفرقون بين الايمان و العمل انتهى و قال التورستني
المعتمد علامي اسلام احتمل كونه انه كان عبادت از اعتقاد و قول يا عبادت از اعتقاد و قول
و اعمال يشي امام اعظم جيفه ترجمه عليه و اصحاب وى و سيارى از متكلمان اصحاب امام شافعي
رحمة الله عليه ايمان عبادت از اعتقاد و قول سبب ظهوره است و مجموع ائمة تصديق گويم و يشي امام
معظم شافعي رحمة الله عليه و جمهور اصحاب حديث قول است و عمل و اعتقاد و معتزله هم برين اند
و جعت طائفة او الى است كه ايمان در موضوع لغت تصديق است و بى دليل قاطع چيست
و گيرد ان خرم كردن روا نباشد و ديگر انكه بارتعالي اعمال صالحه را در قران در بسيارى جابر
ايمان عطف كرد چنانكه ان الذين امنوا و عملوا الصالحات و معطوف غير معطوف عليه باشد و است
كه كبر است من قبل او كسبت في ايمان اخير اجماع ايرين قابيل است و ديگر انكه هتمالي در قران ايمان را
بدان وصف كرد كه و دالت ميكنند بر انكه حشر دل است چنانكه كتب في قلوبهم الايمان و لما يظن
الايمان في قلوبهم و دالت ميكنند بر انكه ايمان از اعمال دال است چنانكه و طلبة طليق بالايان لم
يؤمن قلوبهم و ديگر انكه اگر عمل در سمي ايمان داخل بودى بايستى كه تارك عمل با وجود قدرت

والا فليس بالمتكلمين

مومن بودی چنانکه تارک قول بمقتضای اعتقاد مومن نیست و دیگر آنکه اگر تصدیق از سکاف یافته
 شده با تصدیق ترکب کما سرشد با اتفاق هر دو فرقه الا معتزله ایمان دی مثبت باشد و اگر
 اعمال خیر از ایمان بودی بایستی که باقیض آن ایمان مثبت نبود چنانکه باقیض تصدیق مثبت
 نیست و حجت طائفة دیگر آنست که حقیقی گفت و ما امر الیه و الله مخلصین له الدین جزنا و یلقی الصلوة
 ویلوا الزکوة و ذلك وین الیقین و چون این مجموع را دین خواند اعمال از جمله دین باشد و دین
 اسلام است چنانکه حقیقی گفت بن الدین عند الله الاسلام و اسلام ایمان است زیرا که اگر غیر ایمان
 بودی مقبول نبود از بهر آنکه حقیقی میفرماید و من یخرج غیر الاسلام دنیا علی یقین منه و هو فی الآخرة
 من الخاسرین پس چون ایمان اسلام است و اعمال از دین است اعمال ادا ایمان باشد و
 حجت دیگر حدیث و در عبد القیس است که گفت و ایند که ایمان چیست گفتند رسول الله علم گفت شهادة
 ان لا اله الا الله محمد رسول الله و اقام الصلوة و اتیاء الزکوة و صوم رمضان و ان تقطع النفس من
 الغنم و این دلالت بر آنکه اعمال از ایمانست و اگر انچه از دو طائفة یاد کرده اند از دلائل و انچه از مشبهات
 سیر که یاد کرده اند یاد کنند محال باید و قصد ما در تمیذ آنست که هر یک از فریقین بدانند که علمای ایشان
 انچه گفتند از طریق استنباط و استدلال گفته و کل وجهیه و موهلیها ما مستقر الخیرات و این مسئله
 نیاز به دلیل دیگر مسائل است که در آن مخالفت ظاهر و صریح است یا مخالفت اجمال بلکه الکی طائفة ایتی
 را تمسک ساخته اند طائفة دیگر ایتی دیگر تمسک ساخته اند اگر کی حدیثی آورده است آن دیگر ترجیح
 بر طائفة آن کرده است هیچ یک ازین دو قول مقتضی نیست باهمال فرضی ادر فی الضمیر پس باید که
 هیچ یک از فریقین ادر طریق تصبیل یکدیگر نکنند و هر یک بطریق مقتضای خود تمسک سازند
 اتنی گفته نخواهد شد که محل نزاع اشعاره و مستقر اصل ایمانست و محل قول سلف و محدثین ایمان
 کامل چنانکه بعضی علما قائل آن شده اند زیرا که انچه از بزرگان پیشوایان نقل پوشیده صریح است در لزوم
 امر و احد که اصل ایمان است محل نزاع متفرکه است اشعاره و سلف و محدثین و غیرهم است و حاشا
 نزاع ایشان نزاع لفظی تجویز کرده شود و منشای غلطالین بعضی که قائل این قول بوده اند

انتی و ابن الاثیر در نهایی نوشته جعل الطیقه شرک کالعدم ثانی فی اعتقاد جلب الفیض و در
 النص لم یجعل کفر الاذن لو کان کفرا ما ذهب بالتوکل انتی و شیخ عبد الحق در ترجمه مشکو
 به شرح الطیقه شرک نوشته فال بگرفتین از اعمال شرکانت و موجب شرک حنی و اگر بجزیم عقاید
 کنند که البته چنین خواهد شد آن خود بی شک کفر است انتی و شیخ علی قاری در شرح فقه
 نوشته و او اهل لیس فی نقد شرک ای ظاهر او مشابهه شرکین انتی و ابن الاثیر در نهایی
 نوشته من حلف لیس فی نقد شرک نیت جعلی لا یجلب به محو قایه کاسم الذی یکون الشریع انتی و
 شیخ عبد القادر جیلانی در فتوح الغیب فرموده لیس شرک عبادۃ الاصنام غصب
 بل اذانت الی غیره فقد شکر بخر و جعل فاعذر انتی و نیز فرموده لیس شرک
 عبادۃ الاصنام غصب بل متابع لیس لیس شرک انتی و در امر ثانی نیز فرموده زیرا که
 از ارباب انکار آمده و نهایت عقلی امام رازی و مفصل کاتبی و طوالمح بیضای
 و شرف آن از اصفهانی در وی و موقف قاضی عضد و شرح موقف سید سرفراز
 و شرح تحریر علامه فیضیه از کتب کلاسیه است و نیز در فروع افعال و اعمال نفس ایستاد بر این
 اگر بعضی تجزیه و تمیز مفهوم است لیکر من عامه کتب کلاسیه عینی است در شرح عمده نسفی
 سطور است قالت الغلامه فیض من المتکلمین ایمان هو التصدیق لعه و شرع فاعمل الواجبات انتی
 و در امر ثالث نیز نظر است زیرا که قول به بنای تکلیف بر افعال مستحبه و منسوبه بر دخول
 افعال و اعمال در ایمان مسبب البطلان است بلکه مضحک بطلان چه دخول افعال و اعمال در ایمان
 موجب حکم به ایمان بر افعال مذکوره باشد نه موجب حکم کفر بر آن امر راجع افزا و استقامت
 چه عاقل و کالاکه عقیده صاحب تقویۃ الایمان دخول افعال و اعمال و حقیقت ایمان باشد و بنای
 که ای سلفه تقویۃ الایمان برین عقیده بود یا بودن ایمان عبارت از تصدیق حکم کفر یا شرک بر بعض
 افعال و اعمال سبب بودن این افعال و اعمال امارت عدم تصدیق یا نفی توحید و بعضی غیر
 حنی کفر یا شرک حقیقی هیچ محل استقامت در شرح موقف سطور است ثانی من

صدق با جا به البنی علی المد علیہ وسلم مع ذلک سجده الشمس منی ان یدیکون مومنا و الا جماع علی خلافه
 قلنا بودلیل عدم التصدیق از سجده نما نیل بظاهره علی انه لیس بمصدق و نحن بحکم الباطلین قلنا ک
 حکما لعدم ایمانه الا لان عدم السجود لغیر المد داخل فی حقیقه الایمان حتی لو علم انه لم یجد علی
 سبیل التعظیم و اعتقاد الالهیة بل سجد لدا و قلبه مطمئن بالتصدیق لم یحکم بکفره و یا مینه و بین المد و
 ان حب علیہ حکم الکفر فی الظاهر است و ترسیب در
 است المقصد الثالث فی الکفر و هو خلاف الایمان فهو عدم التصدیق فی بعض ما علم بحقیقه و قد
 فان قبل نشا الزناد و الالبس الفیاض بالاختیار لا یكون کافرا اذا کان مصداقاً فی الاکل و هو باطل
 اجماعاً قلنا جعلنا الشی الصادر عنه باخیاره علامه للتکذیب حکماً علیہ بذلك اسی بکونه کافراً غیر مصداق
 انتی نقضاً انی در شرح عقائد نوشته و لا نزاع فی ان من المعاصی ما جعله الشارع اماره
 للتکذیب و علم کونه كذلك بالادلة الشرعیة کسجود الصنم و القاء المصحف فی القاذورات و السفوف بکلمات
 الکفر و نحو ذلک مما ثبت بالادلة انک انتی و عصام در حاشیه شرح عقائد نوشته قوله اماره
 للتکذیب اسی بحسب الظاهر لان اهل الشرع یکفرون لادن مدار الاحکام علی الظاهر انتی و بضایوی
 در انوار التنزیل نوشته و انما علیس الفیاض و الزناد و نحوهما کما لا انما نزل علی التکذیب
 فان من صدق الرسول لا یحجز علیها ظاهر الا انما کفر فی نفسها انتی قوله صدق که دلائل برای
 البطلان ندیدیم نیست آورده اند یکی از ان آیت کریمه و یا یومن اکثرهم بالادلة و هم مشرکون است که
 دلالت میکند بر اجتماع ایمان با شرک حال آنکه قصد یوحییع ما جابه البنی علی المد علیہ وسلم بانکر جماع
 منی شود چه یوحید هم از جمله است پس ایمان عبارت از تصدیق بصیحت صاحب معارف است و دلیل معتزله
 نقل نموده جوبانها قول مقصود صاحب فتوحه الایمان از لایم و این آیت اثبات اجتماع اقرار و دعوی
 ایمان با شرک است نه البطلان بودن ایمان عبارت از تصدیق که مقصود معتزله است و در دعوی
 دلیل فخرین با مخالفت مدعی هر دو چه باک است و در مشرکین بعضین ایمان اگر تصدیق بعضی -

سطر بانور که انتهی و نیز در حاشیه چپ می فرمود است و علی الاحتمال الاولی فی عموم الناس
 در صحیحین از ابن مسعود رضی الله عنه مروی است قال لما نزلت الذین امنوا اولم
 یعلموا انهم یظلمون ذلك علی اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم و قالوا یا رسول الله انما لم
 یظلم نفسه فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم لیس ذاک انما جواشک الم تسموا قول لقمان
 لا اله الا انت انت الشک بالبدان الشک یظلم عظیم و فی روایه لیس مع کما یظنون انما جواشک قال
 لقمان الابن سید حاشیه مشکوٰه بذیل ایضاً در حدیث نوشته نموده اخذ المعصیه بالایمان لان
 الشک لا یصور خطا فاجاب بان خطا به ممکن بان یؤمن بالله و یشک فی عبادته قال
 ابیانی و یؤمن اکثرهم بالله لادیم مشرکون و قال الحسن الایمان الظاهر بالشک الباطن انتفی
 و شیخ عبدالحق و طبری در ترجمه مشکوٰه نوشته خطایان به شرک چه صورت
 دارد و شرک خدا ایمان است لغیر خطا و مزج صحیح با ایمان تصورست و صحابه از مجاب به این
 وادی رفتند که از ظلم صحیح نمیدانند و جواشک آنکه خطایان به شرک واقع است چنانکه مشرکان
 که ایمان بخدا داشتند و بت پرستی میکردند و بتانرا در عبادت شرک می ساختند شرک
 در وجود و خالقیت و عبادت می باشند و اینجا ما شرک در عبادت است و نفس قرآن بدان
 نااطاعت است در جای که میفرماید و یؤمن اکثرهم بالله لادیم مشرکون ایمان نمی دارند بشترین ایشان
 که در حالیکه ایشان مشرکانند یا مراد ایمان آوردن بر زبان و شرک نگاه داشتن در دل چنانکه
 حل مناقشات که خطا کرده اند ایمان ظاهراً با شرک باطن انتفی قوله ص ۹۳ و از استدلال
 به است کریمه و من لم یحکم بما انزل الله فادکب هم الکافرون جواب داد المراد من لم یحکم بشی
 مما نزل الله اصلاً او المراد بما نزل الله هو التوریت بقرینه ما قبله متخص بالیهود اقول و در نقل
 این عبارت حذف است و اصل عبارت شرح مواقف اینست المراد من لم یحکم بشی مما
 انزل الله اصلاً و لا تراعی فی کونه کافراً او نقول المراد بما نزل الله هو التوریت بقرینه ما قبله و هو اما
 انزل الله التوریت الایه و اما نعم غیر متعبدین بالتحکم بها متخص بالیهود و فلیزم ان تكونوا کافرین اذا

هم الامکان بقیتم الشک و اما ان بصره علی انما یحکم

لم یکنوا بالتوریت انتهى قوله ص ۴۹ الغرض بجدہ دلیل مخالفین از آیت و حدیث کہ
 اکثران بالسنة بجدیہ دائر نقل نموده از همه جواب داده اقول از دوران اکثر ادله
 مخالفین بالسنة بجدیہ مراد است دوران بتقریب اثبات دعوی مخالفین یا دوران
 بتقریب اثبات مطلوبی موافق مذہب اہل سنت بہ شوق اول کذب و افتراء دین قول است
 و بہ شوق ثانی مخدوری درین دوران نیست قوله ایمان حقیقی آنست کہ مرتب شود بر
 احکام حسردی و ہمانست محل نزاع مذاہبان ظاہری کہ منافق را ہشامست اقول
 در بحث احکام حسردی محل نزاع بودن ایمان حقیقی مسلم است و اما در بحث احکام
 دنیا محل نزاع بودنش ممنوع است و حکم بہ کفر و ایمان در ظاہر شریعت از احکام دنیا
 است در شرح موقف مسطور است و لای انہ یترب فی الشریع احکام الاہیان ظاہر ان
 الشارع جعل مناط الاحکام الامور الظاہرة المنضبطة والتصديق القلبی امخفی لا یطلع علیہ
 بخلاف الاقرار باللسان فانہ یشوب بالاسترافیة الاحکام الدنیویة و در تفسیر کبیر
 بذیل یوم یجمع اللہ الیہ مرفوم است قد ثبت فی الاصول ان العلم والظن غیر
 واحدی صل عند کل احد من حال تغییر انما ہو الظن لا العلم و لهذا قال ابنی صلے اللہ علیہ و
 سلم نحن نحکم بالظاہر والتدقیق الی السرائر انتهى قوله ص ۵۰ بالجملة بر عقیدہ اہل سنت حکم
 ایمان و کفر بے تصدیق و اقرار راست نمی شنید الی آخره اقول بر قول یکساعتین
 و اقرار را ایمان یا خیر ایمان میگویند بے تصدیق و اقرار نہ نشستن حکم ایمان صحیح است
 اما راست نہ نشستن حکم کفر بخلاف نمی آید و حکم کفر بر امارات با وجود تصدیق مجمع علیہ اہل
 اسلام است و حکم کفر بر امارات منافی تا دل آیاتی و احادیثیکہ منقرض و خارج ہر ان کہ
 استدلال کردہ اندیشہ تفسیر ضیائی مرفور است و انما تکیس العیار و شد الزمان
 و نحو کما لا یستدل علی الکذب فان من صدق الرسول صلے اللہ علیہ و سلم لا یجوز
 علیہ ما ظہر لا انما کفر فی نفسہ انتهى و در تفسیر کبیر مرفوم است فان قیل یبطل

ما ذکر تم من جهة العکس لب التیاری و متذکر الزیاد و اشتباهها فانه کفر من ان ذلک است آخر متو
 ترک ما الی به الرسول فیما علم بالضرورة جمیع و ظنا بذه الاشیاء فی الحقیقه لم یست کفر لان
 التصدیق و عدمه امر باطن لا اطلاع للخلق علیه و من عاوده الشرع انه لا ینبئ الاحکام فی
 اشتغال بذه الامور علی نفس المعنی لانه لا یسبیل الی الاطلاع علیها بل جعل لها معارف
 و علامات ظاهرة و جعل تلك المظان الظاهرة مبادی الاحکام الشرعیة و لبس العباد
 و متذکر الزیاد من هذا الباب فان الظاهر من التصدیق بالرسول انه لا یأتی بنسبه
 الافعال محض الی سبادل علی عدم التصدیق فلا یسبم للشرع ان یفرغ الاحکام
 لا انسانی انما کفر انتی قوله ۵۵ مذهب مختار جمهور فقها و مجتهدین متکلمین و ائمه
 مسلمین عدم تکفیر است و جهات منصوص متون و شروح و مختار فتاوی و تکفیر کننده
 منسوب لعدم قناعت و نه عقیدت است اقول از اینجا نقل ننوده ظاهر گردید
 ایضا در مسئله محتمله الوجود و مختلف فیما موجب تکفیر مسلم است اما در مسائل تکفیر عمومیا
 پس ممنوع است در اشتباه و لفظا مستطور است و لا یکفر احد من اهل القبلة الا لوجود
 ما دخله فیه و حاصل ما ذکره اصحابنا فی الفتاوی من الفاظ التکفیر یرجع الی ذلک و فی
 بعض اختلاف لکن لا یفتی با فیه اختلاف انتی و در عمده و می باشد حاشیه شباه و
 و لفظا مستطور است حاصل ما ذکره اصحابنا الفتاوی من الفاظ التکفیر یرجع الی ذلک و مثل
 ما اذا استخف بدینیه کما اذا اطلق لفظ الکفر عمدا و لکنه لم یعقده الکفر قال بعضهم لا یکفر
 لان الکفر یختص بالضمیر و لم یعقده بدینیه علی الکفر و قال بعضهم کفر و هو الصحیح لانه استخف
 بدینیه کما فی مختصر الظلمیه انتی و نیز در عمده و می باشد حاشیه شباه و
 و لکن لا یفتی با فیه خلاف لکن یوسر قائلما تجدید النکاح و التوبة احتیاطا و ما کان
 جاللا لا یوسر الا بالاستغفار و الرجوع عنه و کان فیه من وجوه لو تجدید واحد بمقیه
 یسبیل العالم الی ما ینبج الکفر و لا یرجع الوجود علی الوجه اللهم الا اذا صرح باراه و جب

الکفر فلا ينفعه التاويل انتهى **در مختار** و قوم است قال المصنف وفي الفتح من ينزل بلفظ
 كفر ائمة وان لم يعتقدوا شيئا فهو كفر الضاد و **مخطاوي** در حاشیه در مختار نوشته قوله
 وفي الفتح من ينزل النح قال في الفتاوى النجيرية نقلا عن الجوهري والحاصل ان من تكلم
 بكلمة الكفر بان لا ولا عابا كفر عند الكل ولا اعتبار باعتقاده كما صرح به قاضيان في فتاواه ان تكلم به
 خطار او لم يبالا يكفر عند الكل ومن تكلم بها عالما عاده الكفر عند الكل من تكلم بها اختيارا ابا بلال
 باهنا كفر فيه اختلاف انتهى و **در فتاوى نيزاريه** مسطور است ويحكي عن بعض من سلف
 له انه كان يقول ما ذكره في الفتاوى انه يكفر بكذا ان ذلك للمعصية والتسويل لا لحققة الكفر و
 نه الكلام باطل انتهى و **در خزانه المفتين** - مسطور است وان الى بلفظ الكفر فان
 كان اعتقاده لا شك انه كافر وان لم يعتقد به او لم يعلم انها لفظ الكفر ولكن الى بها عن
 اختيار فقد كفر عند عامة العلماء ولا يعذر بالجبل وان لم يكن قاصدا في ذلك بان اراد ان
 يتلفظ بلفظ اخر فخرى على لسانه لفظ الكفر نحو ان يقول بحن انك توحداي وما نبدگان
 تو فخرى على لسانه على العكس لا يكفر انتهى و **در خلاصه الفتاوى** مسطور است
 من الى بلفظ الكفر و هو لم يعلم انها كفر الا انه الى بها عن اختيار كغيره علماء فاما لبعض
 ولا يعذر بالجبل اما اذا اراد ان يتكلم فخرى على لسانه كلمة الكفر والعياذ بالله من غير قصد الكفر
 انتهى و **در فتاوى حماديه** مسطور است وان من علم بلفظ الكفر قال به بحقه انه كفر
 بالاجماع ولو اني به قصد او لم يعلم به او لم يعتقد كغيره العامة ولا يعذر بالجبل ولو اني به قصد
 بان اراد ان يتكلم شيئا فخرى ذلك على لسانه لا يكفر ديانته وان لم يلفظ الكفر لا اختلاف فهو
 يوجب احبا العمل واما اختلف فيه فهو يوجب التوبة وتجدد الاكتمال احتياطا واما كان
 خطا فهو يوجب الاستغفارة انتهى و **حموي** در حاشیه اشباهه نوشته قال في العاديه
 بعد كلام ثم اعلم ان اذا كان في المسئله وجوه تؤنب التكفير و وجب لا يوجب فعل المفتي
 ان يسيل الى الوجه الذي ينفعه تحيينا للنظر بالسلم ان كانت فيه العاقل ذلك فهو مسلم

والکائناتية الوجه الذي يوجب الكفر لا ينفع حمل الحق كلامه على الوجه الذي لا يوجب الكفر
 ويؤثر بالتوبة والرجوع في تجديد الكمال بعد الاسلام ثم اني لكانت الشهادة على وجه العادة لم
 ينفعه ما لم يرجع عما قال لانه بالاثبات بكلمة الشهادة على وجه العادة لا يرفع الكفر انتهى
 وهو التماس كفا في الفتاوى الظهيرية انتهى ودر فتاوى عالمگیری مرقوم است اذا
 اطلق الرجل لفظ الكفر عند الكفر لم يعتقد الكفر قال بعض صحابنا لا يفر قال بعضهم كيف وهو
 الصحيح كذا في البحر الرائق من اني لا يلفظ الكفر ولا يعلم انها كفر الا انه اني سباعن اختيار
 كيف عند عامة العلماء خلافا لبعض ولا يغير بالجل كذا في خلاصة العارل وانتهى الكلام بكفر عفا
 فاما يكون كفر عند الكل والكان اعتقاده خلاف ذلك اذا جري على لسانه كلمة الكفر خطأ
 بان يريد ان يتكلم باليس بكفر فخرى على سانه كلمة الكفر خطأ لم يكن ذلك كفر عند الكل
 كذا في فتاوى قاض خان انتهى ودر شرح فقه اكبر مسطور است ثم اعلم ان المراد
 بابل القبلة الذين اتفقوا على ما هو من ضرورات الدين كدوث العالم وحشر الاجابة
 وعلم الله تعالى بالهكيات والجزئيات وما اشبه ذلك من المسائل المهمة فمن وط
 طول عمره على الطاعات والعبادات مع اعتقاده قدم العالم او نفى الحشر ونفى صلته
 سبحانه وتعالى بالجزئيات لا يكون من اهل القبلة وان المراد بعد تكفير احد من اهل القبلة
 عند اهل السنة لا يكفر ما لم يوجب حجة من امارات الكفر وعلاماته ولم يصدر منه
 شيء من موجباته انتهى وانچه در مصنفه ه از شرح فقه الكبر نقل نموده مفيد عامي نقل
 كه نفى عام است نيست بلكه مفادش نفى عموم است واز تسليم ختم منكر نيست شيخ
 اللامية پاره از عبارت شرح فقه اكبر كه در اینجا است نقل نموده است تمام عبارتش
 آيت فالتاس في حين تكفير اهل المقالات الفاسدة والعتقاد الكاسد في النجاسة
 المحم الذي بحث به رسول الله الى المحلن على طرفين ووسط من حين الاختلاف في تكفير

اهل الکبار العیلة فظانقه نقول لا تکفر من اهل القبلة احد فتنفی الکفر نفیاً عاماً مع العلم
 بان من اهل القبلة المناقضین الذین منیم من هو الکفر من الیهود والنصارى بالکتاب
 والنسب واجماع الامة ومنیم من قد یظهر بعد ذلک حیث یکنهم وهم یطاهر دین -
 بانسدادین والیفه خلاف بین المسلمین ان الرسل واطهر الکفار الولوجیات الظاهرة
 المتواترة والمهمات الظاهرة المتواترة فانه تسیتات فان تاب فیما لا قتل کافر امرنا
 والنفاق — والردة مظنة البعید والجور کما ذکره التحلل فی کتاب البسنة لبند
 الی محمد بن سیرن انه قال ان اسرع الناس ردة اهل الایهوار وکان یری ذره
 الایه نزلت فیمهم واذا رایت الذین یخوضون فی حدیث غیره ولما امتنع کثیر من
 الایه عن اطلاق القول باننا لا تکفر احد ابذنب بل لیقال اننا لا تکفرهم کل ذنب کما یفعله
 السخاویج وفرق بین النفی العام ولفی العموم والواجب انما هو نفی العموم السخ
قوله ه ه ه - چهارم از همان کتب فتاوی که در صور مناسبه مذاق
 حوائش در باب تکفیر است ناد میکنند در همان کتب حکم تکفیر به بسنت امور مستطوره که
 مخالفین هم لاحاله تکذیب ورد آن روایات می کنند **اقول** استناد به
 کتابی در مسائل متفق علیها جمهورانام ونامه از هول مشرع وقواعد اسلام مستلزم تسلیم
 بر مسله کتاب مذکور نیست پس رد و تکذیب کلامی مسله عمومناسانی قبول و تصدیق
 مسله دیگر همان کتاب نباشد **قوله ه ه ه** پنجم اندراج خوارج معتزله در خفیه انداز
 حدیث **لخ اقول** اندراج بعض اهل بدعت اصولاً در خفیه و ما ممکن است
 و واقع لیکن این اندراج مستلزم منقول بودن روایات فتاوی از خوارج و
 معتزله خفیه در روایات نقشه این خفیه نیست مادامیکه بنای آن بر اصول اهل
 بدعت ثابت نگردد **قوله ه ه ه** ششم چون انیمقدمه ممد شد حالانقل میکنم عبارت
 تقویه الایمان منسوبه اول منی شرک سبحنا چاهمی که اکثر لوگ پیر دنگوا و پیغمبر

اور شہید و نکو اور سب شوقگو اور پر یو کو مشکل کے وقت پکارے تین اور اون سے
 مرادین مانگتے ہیں اور اون کی منتیں مانتی ہیں اور حاجت برائی کی لئے اون کی
 نذر دینا کرتے ہیں کوئی اپنی بیٹے کا نام عبدالبی رکھتا ہی کوئی غلام بنے کوئی
 غلام رسول کوئی حسین بخش حسن بخش پیر بخش مادر بخش قلندر بخش غلام حیدر غلام رسول
 اور اون کی جینی کے لئے کوئی کیسی نام کے چوٹی رکھتا ہی کوئی کیسی نام کے ہی
 پیتا ہی کوئی کیسی کپڑی پہنتا ہی کوئی کیسی نام کی بیڑی ڈالتا ہی کوئی کیسی نام کے
 جانور کرتا ہی کوئی مشکل کے وقت کیسی دہائی دیتا ہی کوئی باتوین کیسی نام کی قسم
 کھاتا ہی غرض کہ جو کچھ ہندو اپنی بتوں سے کرتے ہیں وہ سب کچھ یہ جوئے مسلمان
 اولیا اور انبیاء اور اماموں اور شہیدوں نے اور فرشتوں اور پیر پچھلے کر گذرے
 ہیں اور دعویٰ مسلمانے کا کئے جاتے ہیں سبحان اللہ یہ مونہ اور یہ دعویٰ
 سچ نہ پایا ہی اللہ صاحب نے سورہ یوسف میں دیا یوسف اکثر ہم باند
 الاثم سرکون اور ہمیں اکثر لوگ مسلمان مگر کہ شرک کرتے ہیں فائدہ
 لئے اکثر لوگ جو دعویٰ ایمان کا رکھتے ہیں سو شرک میں گرفتار ہیں بینکہ مرن
 باعتبار افعال و اعمال حکم شرک جاری نمودہ الخ **اقول** مخفی مباد
 کہ عبادت غیر خدا ازان امور کہ در شرح امارت تلمذ یہ گردانیدہ شدہ است

میشاوی در تفسیر نوشتہ اللہ المتعلیٰ النادی کما قال جریرہ ایتما یجعلن
 الی مذہبہ ما یمیز لہ فی حسب مذہبہ من مذہبہ و اذا تفرقوا دوت الرجل خالفہ
 حصن بالمالی الخ المتعلیٰ فی الذات کا حصن المسادی للمتعلیٰ فی القدر و شیمہ بالیہ
 اکثر کون من دون اللہ انداد او ما زعموا انہا تساوی فی داتہ و صفاتہ ولا الہا تحافہ
 فی افعالہ الا انہم لما تروہ عبادتہ الی عبادتہا یسموہا لہم شامت حال من یعتقدہا
 فذات واجبہ بالذات قادرۃ علی ان ترفع عنہم باس اللہ و یمخیمہم بالم یرد الیہم

من خیر قسمکم بهم و شیخ عظیم بان یصلو الله اذا لم یستع ان یکون له منی شیخ عبد الجبار
 در ترجمه مشکوٰه نوشته بت پرستان اگر چه بتانرا مانند خدا و مخالف او تعالی بنیدارند
 ولیکن چون آندامی پرستند و تعظیم می کنند گویا مثل و مانند او میدارند و
 اعتقاد دارند که ایشانرا از عذاب خدایمانندانی و عبادت عبارت از غیبت
 که مشعر بر بنات خصوع و تذلل و غایت تعظیم باشد و حدان فعل تعظیمی است که
 در غیر جنس تعظیمات مشرعه فیما بین الناس که صادر باشد از خصوع و تذلل
 بنا بر تعظیم بدل برای طلب منفعت یا دفع مضرت و صاحب تقویۃ الایمان در
 عنوان رد الاشترک که متن تقویۃ الایمان نوشته فحقق ان الاشترک علی
 نوعین اشترک فی العلم و اشترک فی التصرف و یفرع منهما الاشترک

فی العبادات و ذلك بان اذا اعتقد فی احدان علمه محیط او تصرفه فانه فلا بد

ان یتذلل عنده و یفعل له یا فعال العظیم و المخصوص و یعظم تعظیما لا یكون من جنس التعظیمات
 المتعارفة فیما بین الناس و هو المسمی بالعبادة اتملی و در تنویرات مسطور است بدینکه
 عبادت ذلیل ساختن خود است بدل نزد کسی یا امید نفع یا بیم مضرت از وی و این
 مختص بحجرت باری تعالی است زیرا که اگر تعظیم رسول صلیو الله علیه است امید نفع و بیم
 مضرت از ایشان نیست بلکه تعظیم ایشان بر حسب امر الهی است بسان تعظیم قرآن شریف
 و الاشیان مالک نفع و ضرر خویش نبودند تا بدگرچه رسد کما قال الله تعالی قل الا ملک لنفسی

نفعاً و الاضرارا الا ان الله لو کنت اعلم الغیب لاسکررت من انیخروا منی السور ان انا
 الا نذیر و تشیه لقوم یؤمنون و اگر کسی امید نفع و بیم مضرت از ایشان داشته تذلل کند

البتة شرک است و از عبادت احصاء فرقی نیست البتة کما قال الله تعالی خطا بالغیب علیه

اسلام و مانند من دون الله لا یفعلک لیک شرک فان فعلت فاکبر اذا من الظالمین
 انتمی و افعال مالمه عبادت مشرکین گوار تعظیمات مشرعه فیما بین الناس باشد برای

غیر ذی روح یا غیر ذی عقل بدون اذن شایع بقصد تعظیم و سب یا بر طلب تنفیت و
 دفع مغرت نیز محدود در عبادات غیر خدا تعالی است و استعانت و تدبیر نیز در عبادت
 محدود است و مقسم به گردانیدن نیز در حکم ندارد است و تفسیر معالم التنزیل سطور
 است الاستعانة نوع التقيد والعبادة الطاعة مع التمدل و در بحر رائق سطور
 و التمدل للمخلوق لا يجوز لانه عبادة و العبادة لا تكون للمخلوق و همچنین نوشته است
 علامه قاسم در شرح در الرجال و شیخ الاسلام محمد بن عبدالعزیز انتم انما ترون در ساله نزد
 و ترمذی در جامع خود و از عبدالرحمن بن عمر روایت کرده که گفت سمعت رسول الله صلی الله علیه
 علیه وسلم يقول من حلف بغير خدا شرک یعنی شنیدم پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم
 را که میفرمود و کسیکه بگوید خور و غیر خدا پس بختیق شرک است گردانیدن غیر او و بعضی فقها
 قائل به تکلیف وی شده اند چنانکه شیخ عبدالحق دلبوی در لمعات و ترجمه مشکوه نوشته است
 و اعمالیکه اینجا در تقوئیه الایمان بران حکم شرک جاری است بعضی قبیل استعانة
 است بغير خدا و بعضی از قبیل نذر غیر خداست و بعضی از قبیل گنبدن حکم شرک در اینجا جاری
 نشد مگر بر عبادت غیر خدا که بجهل امارات تکذیب توحید است و حکم شرک و کفر بر
 امارات تکذیب محج علیهم اهل اسلام است و کلام در ان نمی کنند جز یکسکه مقدسی اغوی
 انما بائنه قوله ۵ و در حنب انفعال که شرک را به ان منوط ساخته اقرار
 را هم معتبر نداشته النخ - ا قول با استعانت از غیر خدا تعالی و
 عبادت غیر او تعالی و اعتقاد بقرع غیر او تعالی اقرار بنده مخلوق بودن غیر مذکور
 چگونه در منع اجزای حکم شرک تاثیر نماید شرکین سابقین نیز اینچنین اقرار میکردند و
 شرک در عبادت و استعانت مینوشتند و اقرار یکسکه منوط حکم به ایمان است اقرار بجهل باجهل
 به الیمنی صلی الله علیه وسلم با شرک منافی این اقرار است چنانکه بالا از حاشیه حموی سطور
 کرده که ایشان بکلمه تناوید مسب حادة بدون رجوع از کلمه کفر در منع اجزای حکم کفر ننوشتند

سو دیند نذر دھولہ ۴۵ و ہم دران فوستہ جو کوئی کسی پیر پیغمبر کو یا بیوت پر کو یا کسی
 جوئے یا ہی قبر کو یا کسی تھان یا کسی چلے کو یا کسی مکان کو یا کسی کے تبرک کو یا
 تشنگو یا بیوت کو سید کرے یا رکوع کرے یا اوسکی نام کا روزہ رکھے یا بات باندہ کر
 کر اہودی یا جانور حیشہ اوی یا اونکی نام پر مال خرچ کرے یا ایسی مکانوں میں دور دور
 سے قصد کرے کہ جادی یا وہان روئے کرے یا غلاف دالی یا چادر سپرہ اوی
 یا اوسکے نام کی چیزیں کھڑی کرے یا اوسکے قبر کو بوسہ دیوی یا موچل جہلی یا
 او سپر شامیانہ کنہا کرے رخصت ہوتے وقت اوسے پاؤں چلی چوکت کو بوسہ
 دیوی بات باندہ کرے التجا کرے اور اسے قسم کے باتیں کہے سو ادھر مشرک ثابت
 ہو تا ہی بینید کہ صرف سبب ارتکاب افعال مکرم شرک جاری نمودہ الخ الخ قول
 پیر پرستان منافقین ابن امت مصداقین افعال انسانیہ خضوع و تذلل
 بقصد غایت تعظیم بودہ انہیں مہم این افعال عبارت باشند و حکم شرک بر عبادت
 خیر خدا با اتقان اہل اسلام جاری است از مذہب خوارج این اشیاء نہیں نیست و عبادت
 غیر خدا مطلقاً شرک است خواہ آن غیر استخوان عبادت بالاسۃ قتال دانہ خواہ اعطای
 او تعالیٰ از نیاحت کہ صاحب تقویۃ الایمان این افعال را باین عنوان کہ تیسری
 بات یہ کہ بعضے کام تعظیم کے اسدنی اپنی لئے خاص کیے ہیں کہ او کو عبادت کہتے ہیں
 انتہی ذکر نمودہ و خصوصیت این افعال باصحاب انحال مفید عبادت بودن انہا
 صاحب تقیہ انہا بہ عبادت نیست ہر کس این قید را عرف تو ان دریافت شلا
 آب ریختن بر درخت پھیل دتے و دست لبتہ بالتجا استادن پیش شکما و شد
 رحاں برای زیارت اجود دیا و کاسٹے و پتھر الطور عبادت رائج در کفار ہند است
 پس غنم متوانم کہ پھیل اور کسے پر پانی ڈھنا اور ڈھندوت پتھر کے سانہی کرنا
 اور اجود دیا یا کاسٹے پتھر کا تیرت کرنا شرک ہی امام رازی در تفسیر کہیر

نوشته در اینجا اسم و صفات و اوصاف و الاوتان علی صور اعیانهم و اکاریم و
 نعموا اسم شئی استغفرو العباد و یا الهامیل فان اولیک الاکاریم تكون استغفار لهم
 عند الد و نظیره فی هذا الزمان استغفار کثیر من الخلق بقیع قیور الاکاریم علی اعتقاد
 انهم اذا غفلوا قیورهم فانهم کیون شفعا رهم عند البدائی و طلیبی در شرح مشکوٰۃ
 بی شرح قوله علیه السلام اللهم لا تجعل قبری و منامی و شقیة فی شقیة ای لا تجعل قبری
 مثل التوت المعبود فی عظیم الناس و عودهم للزيارة الیه بعد البذر و استقبالهم نحو فی
 السجود و کما یفسر فی شاهد الان من بعض المرات و المشاهد انتمی و خفاجی در شرح شفا
 نوشته و من ثم یقین علی کل احد ان لا یعظمه الله علیه و سلم الا باذن الله
 لا یتیم مع صلی الله علیه و سلم فی جنبه عالمین بالبشر فان مجازة ذلک لیس فی الاکاریم العباد
 بالبدائی و ابن القیم در اعانة اللذین نوشته قال ابو الوفاء ابن عقیل
 بالفظ لما صعب التکالیف علی الجبال عدلوا عن اوصاع الشرع الی التعلیم ضاع
 معو یا الفقیه فیهما علم علم یخار با تحت امر غیرهم قال و هم عندی کفار بنده الا انهم
 مثل التعلیم القیور و اگر ایضا بمانی عند الشرع من القیاد النیران و تعلیمها و تحلیفها و خطا
 المونی بالحوایج و کتابة الرقاق فیها یا مولای افضل کذا و کذا و اخذت ربنا بترکنا و افاضت
 الطیب علی القیور و یتد الرجال الیهما و القاد الخرق علی الشجر اقتدا برعین الملائک
 الذین و در راو المعاد و نوشته و المقصود ان النفوس لجامد الفاعل اسقطت عبودیه
 المدحانه و شکرک فیهما من التعلیم من الخلق فیهما لیس المذکر و قامت بین یدیه
 قیام الصلوة و خلعت غیره و تدرت لیسیر و کعبته لیسیر و طافت بعبثیه
 و غلظت بالحب و الخوف و الرجاء و الطامع کما یعطو الخلق و صوت من العبد من
 الخلقین برب العالمین و هو لا رهم المصداقون له عود المثل و هم الذین یبرهم عیدون
 و هم الذین یقولون و هم فی النار مع الهم یقیمون بالبدان کما فی ظلال بین انهم

برب العالمین و هم الدین قال فیهم من الناس من یجتهدون الذنبا و ايجونهم بحسب الله
 و الذین امنوا شدوا بالند و هذا کلمه من الشکر و ان الله لا یغفر ان یشکر به انتقی محمد بن
 اسمعیل الهمینی در تطبیح الاعتقاد عن اول ان الاکاد نوشته و العبادۃ البدنیۃ کا لقیام و
 الکرکوع و السجود و الصوم و الطواف و المالیۃ کاخراج جز من المال انشالا لامر و محققه به تعالی
 فافراد الله تعالی بتوحید العبادۃ لایتم الا ان یکون الله عارکله للند تعالی و الذنبا فی الشکاکه لا یکون الا
 للند و حده و الا شفاعته باحد و حده و الخیر و جمیع النواع العبادات من مخصوص و القیامۃ تدلا و الکرکوع
 و السجود و الطواف کله لا یکون الا للند من فضل ذلک مخلوق من حی او میت سواء کان ملکا امیثا
 او ولیا او خزا او قرا او حیثا فقد اشکر فی العبادۃ و ان اقربا الله و حده انتهى شاه عبد العزیز
 و لاهی در فتح العزیز فی تفسیر سجود بنعم بحسب الله نوشته و برخی از ایشان ارجح در بر ملائکه
 مملکه را بر مخلوقات یا ارواح انبیاء و اولیا و عباد و ربابین واجب و علما را بی ملاحظه حلاقه بندگی خدا و
 محبوبیت او بالاستقلال در محبت برابر خدا میسازند و ندو و دوا بین بنام منامی و منهد و حکام ایشان را
 بی تامل در اخذ سبب را بر وحی ناطق الهی می شمارند بلکه بعضی از ایشان با صورت و بی شکل و متصور و
 معابد و ساکن و مجالس آنها افغانی که در مسجد و کعبه برای خدا باید کرد و فعل می دارند مانند سیر بر زمین
 ندان و گرداگر گشتن و دست استبته بصورت استقبال قبله و نماز استادن حال آنکه این محبت
 ایشان مقتضای ایمان بخدا و برای غلامیت تانزد خدا مفید افتد و در رضامندی او بکار آید
 زیرا که این محبت از حد محبت مخلوق و گذشته است و در ایمان لازم است که در محبت مخلوق
 و خالق فرق کرده شود و انتقی قوله **هـ** حالا خصوصیت افغانی را که کفر و اراد او
 است باید دریافت که خاص خاص حکم هر هر فعل در شرح حبیت اول سجده بر غیر خدا از همه
 نظر و در قیاس بر همه بنیت حاش آنکه سجده برای غیر خدا و قسم است سجده عبودیت یعنی حیرت و سجده
 و اله اعتقاد نموده سجده نماید و ان شکر است و سجده تحیت که در شرع اربع سالقه جائز بود و
 درین شریعت منسوخ است اگر چه بعضی فقها و بعضی جاهل و ابله از ان رفته اند مگر مفتی و مفتی

حرم است اقول تفصیله در سجده برای غیر خدا تعالی از بعضی نقل منقول است
 محل آن سجده در غیر مظان شرک است اما سجود برای غیر خدا و بر مظان شرک مطلقا کفر است
 و نفس سجود امارت اعتقاد معبودیه و الوهیتیه سجود اینجاست که سجود برای اقباب و بت و کفر
 گفته اند و قول بشریه می باشد که قابل عدم کفر بود شیخ انکاشته اند پس سجده برای قبر که در مظان
 شرک است محل تفصیل نباشد و تشریح مواقیف مذکور بت سجده شمس یعنی آن کیون
 مبینا و الاجماع علی خلاف قلنا بود ولی عدم التصدیق او سجود و یذل بظاهر و علی انه لیس بمصدق
 و نحن حکم بانظار فلذل حکما لعدم ایمانه لالان عدم السجود و لغیر الله دخل فی حقیقه الایمان حتی
 لو علم انه لم یسجد لیا علی سبل العظیم و اعتقاد الالهیه بل سجده با قلبه مطمئن که حکم کفره فیما بین و
 بین الله و ان اجری علیه حکم الکفر فی الظاهر است و در تشریح مقاصد مسطور است
 اساسا و لو کان الایمان نفس التصدیق لازم آن کیون نفس الی و القاهر المصحف فی القادریات
 و سجده اصرار و سجده ذلک کفر ادا و تصدیق القلب بجمع با جابر بن النبی صلی الله علیه و سلم باقی
 و الا لازم منتفی قطعاً و اجیب ان فی المعاصی ما جعله الشارع اماره عدم التصدیق علیه و علی
 و لیس و الامور الذمیه من هذا القبیل است و در معجم البلدان مرقوم است و علی
 عنه ای عن بشر بن عیاض احوال شنیعه که قوله ان السجود للشمس کفر نیست و آن
 ملک در تشریح مصابیح بشرح لعن الله اليهود و النصارى الحديث نوشته
 و علیه دعای علیه السلام علی اليهود و النصارى باللعنة انهم یصلون فی المواقف التي فیها انبیاءهم
 و یقولون لا یسجدون لهم و یأکفون لان السجود لا یجوز الا لله و اما لاعتقادهم ان الصلوة لله فضل لکنها
 خدمه و تعظیماً لانیائسیم و هذا شرک لانه لا یجوز ان یقصد بالصلوة الا تعظیم الله تعالی و طاعته
 انتفی و اما سجده برای غیر خدا تعالی در غیر مظان شرک نز و بعضی مطلقا کفرست و نز و
 بعضی عبادت کفرست و تحیه کفر نیست لیکن حرام است و از شرح فقہ اکر بلا علی قاری چنین
 مستقام است که محل فرق عبادت و تحیت صورت اگر اه است اما صورت رضا سجود مطلقا ببت

تفصیل برای غیر خدا کفر است عبارت مستخرج فقه اکبر انیسیت و فی محیط اذا قال
اهل الحزب المسلم سجده للملک والاقتناک فالافضل ان لا یسجد لان بها کفر صریح و افضل بان لا یسجد
لما هو کفر صریح و ان کان فی حاله الاکراه یعنی و لا یسجد لعل الاکراه من المحکم لامن سلطان و قیه حاکم
مستور سیاقی و من سجده للسلطان نیت العبادۃ اولم یخضع بافقد کفر فی انخلاصه من سجده لم ان
ار او تعظیم اسمی کتعلیم اسم سجده کفر و ان اراد به التیمه اخار بعض العلماء انه لا یمیز قول و
هذا هو الاظهر و فی التلمیه تیه قال بعضهم کفر مطلقا هذا اذا سجده لاهل الاکراه ای لمن یتادی منه الاکراه
و تحقیق منه ذلك بان کراه علیه مثل الملک عند الی ضیفه او کل قواد علی قتل الساجد ای ان
اقنع عند الی یوسف و محمد و اما اذا سجده لغير الاکراه ای و لو اسره علی القولین کفر عند جمیع مباحث
و اما تقبیل الارض فهو قریب من السجود و الا ان وضع الجبین او الخد علی الارض فحش و قبح
من تقبیل الارض اقول وضع الجبین اقبح من وضع الخد فینبغی ان لا یمیز الا بوضع الجبین -
و دون غیره لان نه سجده محققه لله تعالی انتفی و کسیکه سجده مطلقا را برای غیر خدا کفر گفته
از سجده ملائکه برای حضرت ادم و از سجده پدر و خاله و برادران حضرت یوسف برای وی علیه السلام
بوجود جواب و او در آنرا نمجده اول آنکه سجده برای ایشان با نخواستن و نه بوضع جبهه که محل
نزاع است و دوم آنکه محتمل است که سجده ملائکه در حقیقت برای آدم نبود و آدم صرف قبله توجه
گردانیده شده بود و سوم آنکه محتمل است که مراد از سجده ملائکه برای آدم مذلل و نقیاد ایشان
باشد نه سجده نمودن چه در آنکه محتمل است که سجده پدر و خاله و برادران یوسف علیه السلام برای
حضرت یوسف و سوی وی بنود بلکه برای خدا تعالی بود و ضمیر له درایت کریمه جزو الة سجده
اگر ضمیر راجع بسوی خدا تعالی باشد پس مخدوی نیست و اگر راجع بسوی یوسف علیه السلام
باشد پس باعتبار آنست که یوسف علیه السلام سبب ادب این شک بود و میضای وی در تفسیر
نوشته و از سجده فی الاصل تذلل مع تطامن قال الشاعر **تترى الالک فیه سجد للکفر**
و قال **و قلن له اسجد لیلی فاسجد** + یعنی البعبع اذا طاطا راسه و فی اشعر

وضع الجبهة على قصبة العبادۃ والما سوره اما المعنى التشرى فالسجود له باقية هو المدعى و
 جعل ادم قبله سجودهم تفخيما لشانه اوسبا لوجوبه و كانه تعالى لما خلقه بحيث يكون انفوجا
 للمبعدات كلها بل الموجودات باسرها وشخه لما فى العالم الروحانى والمحبانى وزيقه للملائكة
 الى استيفاء با قدر لهم من الكمالات ووصله الى ظهور ما بانوا فيه من المراتب الدجيات
 امهم بالسجود و قد لا المار اواقية من عظم قدرته و باهر اياته وشكر الما انعم به ساطعة فاللام فيه
 كاللام فى قول حسان البيرى دل من على التسلية واعرف الناس بالقران حسن اوفى قوله
 اقم الصلوة لعلك تسبح واما المعنى اللغوى وهو التواضع لادوم تحية وتعظيمها له سجود اخوة يوسف
 او التذلل والافتقار بالسعى فى تحصيل ما يوطبه معاشهم وتيمم به كما انتهى ذنير بضاوى
 و تفسير خرواله سجدة نوحته وكرمه له فان السجود كان عندهم سحرى مجرا و قيل منها
 خروالا سجدة شكر او قيل التمسيد والاولا بويه واخرته انتقى و چلی در
 حاشیه بضاوى نوشته قوله خروالا سجدة شكر الله فى التفسير الكبير وذا قول ابن عباس
 قال لم تشرى و ذافيه بنو قال صاحب الكشف لانه جعله تاويل روياء من قبل و فهارهم
 الى ساجدين انتهى لكن ذال قال جعل اللام فيها ايضا للتعليل كما ذكره الامام وغيره و ذال
 التاويل هو الاقرب انتهى و سيعطى سورة فتشور به تفسير خرواله سجدة نوحته اخرج
 جرير وابن منذر وابو الشيخ عن ابن جرير قال بلغنا ان البويه واخوته سجدة يوسف
 ايامه برويهم كهيئة الاعاجم وكانت تلك حقيقته انتهى و در تفسير ابن عباس
 سطواست خرواله سجدة خضعوا له بالسجود البواه واخوته وكان سجودهم تحميم كان يسجد
 الوضيع للشرىف والشاب للشيخ والصغير للكبير كهيئة الركوع نحو فعل الاعاجم انتهى و ابو
 در معالم التشرىل نوشته وقوله اسجدوا لله قولان الاصح ان اسجدوا كان لادم على حقيقة
 وتضمن معنى الطاعة لادم عز وجل بانثال امره وكان ذلك سجود تعظيم وشية لاسجود عبادة كعبه
 اخوة يوسف له فى قوله عز وجل خرواله سجدة و لم يكن فيه وضع كعبه على الارض انما كان اسجود

فلما جاء الاسلام اطلب ذلك بالسلام ذيل معنى قوله اسجدوا لادم اى الى ادم قبله واسجدوا لله تعالى
 كما جعلت الكعبة قبله للصلاة والصلوة لله عز وجل انتهى ونيز در عالم التشریف مسطور است
 وخرود اسجد البني يعقوب وخالته واخوته وكانت تحية الناس يومئذ اسجدوا ولم يردوا بالسجود
 ورضع الحياه على الارض وانما هو الانحمار والتواضع وقيل وضعوا كجاءه على الارض وكان ذلك
 على طريق التثنية والتعظيم لا على طريق العبادة وكان ذلك جازا في الامم السابقة فثبت في نه
 الشريعة وروى عن ابن عباس انه قال معناه خروا لله عز وجل اسجدوا من يد يوسف الاول
 اصح انتهى ودر تفسير حلبين مرثوم است اسجدوا لادم سجد تحية الانحمار انتهى ونيز
 در تفسير حلبين مسطور است خروا اى البواه واخوته له اسجدوا سجدة واحدة لا وضع
 جبهه وكان تحية في ذلك الزمان انتهى واپو حانغزالى در تفسير سوره يوسف
 وروایت از ابن عباس معطاکرده اند معنی الله عنهم که ان سجود حق سبحانه تعالی را بوجوب
 شکر گذاری و جبران یوسف علیه السلام و بر این تقدیر ان سجده شکر بوده باشد والله تعالی
 مسجود و لیکن آن شکر از جهت ملاقات یوسف علیه السلام بود و دلیل بر حجت این تاویل
 آنست که اگر سجده می یوسف را بود اول ذکر سجود و بعد از آن ذکر سجود و بعد از آن ذکر
 به تواضع نزدیک تر است انتهى و امام زاری در تفسیر کبیر نوشته عن صیب
 ان معاذا رضی الله عنه لما قدم لمن سجد للنبي صلى الله عليه وسلم فقال يا معاذا ما هذا قال
 ان اليهود تسجد لعلمائنا وعلماها ورائت انهم صاروا تسجد لميسما او بطارقا قلت ما هذا
 قالوا تحية الانبياء فقال صلى الله عليه وسلم كذبوا على انبيائهم انتهى و در فتاوی
 ناصریه مسطور است ان اسجد لعبد الله فقد احقته كفر انتهى و در مفاتیح
 مذکور است ما یصل کثیر من العجالة بن یدی المشایخ فان ذلك حرام قطعاً کل حال سوار
 کان الى التوبة او الى غیره با سوار قطعاً سجود لله تعالی او عقل عنه انتهى و در مخرج قویم
 مرثوم است سجود کثیر بن یدی مشایخ حرام اتفاقاً ولو اقصدا التقرب الى الله فی

بعض الصور يكون كفر انتهى ودر شعب الايمان مسطور است السجود لمخلوق
 حرام مطلقا ومن مقدمات عبادة الهنم سوا ركان السجود له شيئا و سلطانا وفي بعض اوصاف
 يفيض الى الكفر عافانا الله الكريم انتهى ودر خلاصته الفتاوى مذکور است السجود
 له ولا ارجاء في تركه فلو كبره لا يكفر قال بعضه يكفر مطلقا انتهى وبمجمين است در -
 احكام كلمات الكفر ونصاب الكففة ودر فتاوى حماديه مرقوم است
 وان سجد بلبثية العبادة للسلطان او لم تحضره النية فقد كفر انتهى وبمجمين است در -
 جواهر اخلاطيه وفتاوى هندیه وخراتيه المفتين ودر كفایه شعبی
 مسطور است واما في شريعنا فلا يجوز ان يسجد احد لاجد بوجه من الوجوه ومن فعل ذلك
 فقد كفر انتهى ودر نصاب الاحتساب مذکور است اذا سجد بغير الله ككفر لا
 وضع الوجهة على الارض الا يجوز الا لله تعالى واذا قال اهل الحرب لبسكم اسجد الملك الاقلنا
 فلا افضل ان لا يسجد لانه كفر صورة والا فضل للانسان ان لا ياتي بما هو كفر صورة والكان
 في حالة الاكراه انتهى ودر سير كبير وفتاوى الاصل وفتاوى كبرى
 واقعات ناطقي ودر تنقيح شرح تنقي مسطور است وتقبل الارض بن -
 يرى الظاهر والفاعل والراضي به امان ثم الكعبة على وجه التحية لوجه العبادة او لا
 كفر كما يكفر بالسجدة مطلقا على ما في الظهيرية انتهى وبمجمين در جامع المرفوع مرقوم
 است ودر ترجمه عقبيه مذکور است السجدة بغير الله تعالى على وجه العبادة او لا
 كفر غلط وكفر مغنيط بليل قوله قل لا تسجد الشمس ولا القمر واسجدوا لله الذي خلقهن
 ان كنتم اياه تعبدون وقوله قل لا تسجدوا لله الذي خلقهن في السموات والارض
 ويعلم ما يخفون وما يعلنون وغيرهما من الآيات الكثيرة الدالة على ان السجدة في حق الخلق
 التقدير العبر بالغيث والشهادة خصوصا في الشريعة الحسنية المحمدية على صاحبها الصلوة
 والسلام وضح لمن قوله عليه السلام حين اراد بعض اصحابه ان يسجد له لما رواه ابن ابي

سجد علی علیه السلام کو امر کریم بالسجدة لغيره علی لامت المرة ان تسجد لزوجها و
التمسک بسجدة المملکة لادم علیه السلام ههنا فی غایة الفساد واذ لا یکن ان لیماس احکام الشریع
علی احکام الملک وکذا التمسک بسجود اخوة یوسف له فانه لم یمکن واولا سجود مصطفی وثنایا انما یصح
التمسک بشرایع من قبلنا واولما یات فی شریعتنا مشننا وهدا حکم منسوخ قطعاً فی شریعتنا انتهی
و در مقام شرح مشکوٰه یشرح لعن الله الیهود والنصارى الحديث مسطور است بسبب
اما لانهم كانوا یسجدون لصور الانبیاء تعظیماً لهم وذلك هو الشکر الجلی واما لانهم كانوا یشترکون لصلوات
لله تعالی فی ما من الانبیاء ولسجد علی مقابرهم والتوجه الی قبورهم حاله لصلوة نظر انهم بذلك
الی عبادة الله والمبالغة فی تعظیم الانبیاء وذلك هو الشکر الخفی تعظیماً یمرجع الی تعظیم مخلوق
فیما لم یوزن له انتهی و آنچه شیخ السبابة نسبت تجویز سجده تحية برای غیر خدا بسبب بعضی
کرده محض افتراء بر بعض فقهاء است هیچ کس از فقهاء قائل جواز سجده تحية برای غیر خدا نشده است
سجود لغير الله عموماً وشرعیات محمدیه علی صاحبها الصلوة و السلام مع علیهِ است آری بعض
شیعه اند باقر مجلسی بجواز آن برای سلاطین ظلمه فتوی داده است و بعضی مشایخ از قلت تدبر
بی علمی اگر میرید آن خود را امر بسجود کرده باشند و قائل بجواز آن باشند قول شان قابل
تمسک و قبول نیست بلکه مستوجب انکار و رد است و آنچه در تفسیر عبد الکریم بومره کجائی و
فوائد الفوائد رقم یافته حضرت شاه عبدالعزیز دهلوی و فتوی خود بر وزن پر و اخته و
امام فخر الدین رازی و تفسیر کبیر ذیل اتحدوا جبارهم و سبناهم ارباباً من دون الله
نوشته و القول الثانی فی تفسیر هذه الالیه ان الجبال و الحصىة اذا بال لغوا فی تعظیم شیخهم
و قد و تم فتمسک طبعهم الی القول بالحلول والاتحاد وذلك الشیخ اذا کان طالباً للهدایة
بعیداً عن الدین فقد یطیق الیهیم ان الامر كما یقولون و یعتقدون و شایع است بعضاً از دین
من کان بعیداً عن الدین کان یا مر اصحابه و اتباعه ان یسجدوا له و کان لقول لهم انتم
عبیدی و کان یطیق الیهیم من الحلول والاتحاد منجذوا بعض الحقاقر من اتباعهم و یا داعی

الالهيه فادكان هذا مشايراني هذه الامة كيف يعيد ثبوتها في الامم السابقة وحاصل الكلام ان تلك
 الربوبية تحمل ان يكون الامم او من انهم اطاعوا هم فيها كانوا مخالفين فيه حكم الله وان يكون المراد منهم
 كانوا يعظمونهم بالسجود ولم يمع ان السجود عبادة لا يليق بالاسد وكل من قبلوا منهم الواع
 الكفر فكفروا بالاسد فصار ذلك جارا مجزيا لهم اتحدوا اربابا من دون الله وكل انهم اتحدوا في
 حقهم المحلول والاتحاد وكل من ينه الوجوه الالهيه مشاهير واقع في هذه الامة انتهى قوله ص ۵۹
 وخطاير انست كه سجده تحت شرک ميت چا اگر شرک می بود در شرائع سابقه هم جائز نمی شد
 سجده ملائکه اوم را و سجده والدين و اخوان يوسف يوسف مخصوص قرآن است اقول
 كسيكه مطلق سجده را شرک و كفر گفته منع ميكنند چو از سجده مسجوت عنا را برای غير خدا تعالی
 در شرائع سابقه كوتخته باشد زیرا كه سجده مجوزه شرائع سابقه بانجا بود و نه بوضع جبهه و سجده
 مسجوت عنا بوضع جبهه است و كیفیت سجد ملائكه اوم را و سجده والدين و اخوان يوسف
 را كه مخصوص قرآن است بالا در صفحه ۱۱۳ معلوم شد و معندا عموم این قاعده كه آنچه شرک و كفر
 درین شریعت است و شرائع سابقه جائز نبود و مستوح اما ندانسته اند كه احتمال غم و فلاح با حوائج
 و شرائع سابقه جائز نبود و درین شریعت كفر است پس ممكن است كه سجده عموما و شرائع عبادت
 نباشد و درین شریعت عبادت باشد پس سجده بدون تفصیل درین شریعت كفر باشد كه عبادت
 غیر خدا كفر است بخلاف شرائع سابقه كه در آن تفصیل باشد آری كفر و شرک بجهتیه كفر و شرک
 در هیچ شریعتی از شرائع سابقه و حال جائز نشده است و حرمت آن دایمی است و دلیل مقارن
 بودن سجده مطلقا آیه كرمه لا تعبدوا الشمس و القمر و السجدة و السجدة الذي خلقن ان منكم ایه
 تقدیر آن است و نیز حدیث سند امام احمد كه ارعاشه رضی الله عنهما روی است ان رسول
 الله صلی الله علیه و سلم كان فی نفر من المهاجرین و الانصار فجاءه بعیر فربطه فقال صحابه یا
 الله سجد لك الهائم و لم یخف عن الحق ان سجد لك فقال اعبدوا كرم و اكرموا انما خلقكم قوله
 ص ۵۹ واركبا السفاهت هت آنچه در تواتر الايمان نوشته اورجی كونی

کسی کہ اگلی دنیویں کسی کسی مخلوق کو ہی سجدہ کرتے تھے جیسے فشتون نے حضرت
 آدم کو اور حضرت یعقوب نے حضرت یوسف کو تو ہم ہی اگر کسی بزرگ کو کر لین تو کچھ مضائقہ
 نہیں سو یہ بات غلطی آدم کے وقت کی لوگ اپنی بہنوں سے نکاح کر لیتے تھے ۔
 چاہیے کہ یہی اپنے بہنوں سے نکاح کر لین آئی آخر یہاں تاہم نفیہ حرمت و منوعیت
 چیزی دیگرست و شرک چیزی دیگر است **اقول** ابن تمیمل و قول کسی است کہ بر جواز سجدہ
 برای غیر خدا درین شریعت از جواز شرائع سابقہ استدلال کردہ بنظر کہ ممکن است
 کہ چیزی در شرائع سابقہ جائز بود درین شریعت جائز نباشد و شک نیست کہ این
 تمیمل مفید این معنی است و ممکن است حمل کلام بر رد تحلیل سجدہ از تحلیل نکاح و خود
 کہ بر دو کفر است بہر حال انصاف نمایند کہ منافیت کیست قولہ ص ۵۹ لطف انکہ خود
 ہم در جای دیگر و بیان تقویۃ الایمان می نویسند شرک سے منع اور حید کا حکم شرع یقین
 میں بتا پین رفض کلامس ثابت کہ سجدہ مجوزہ شرائع سابقہ شرک نیست **اقول**
 بالاذکر بانیہ کہ حرمت شرک من حیث ہو شرک و الی است اما جائز بودن چیزی و شرائع
 سابقہ و شرک بودنش درین شریعت پس ممکن است درین تقدیر ازین کلامس چگونه
 ثابت گردد کہ سجدہ مجوزہ شرائع سابقہ شرک نیست **قولہ ص ۵۹** و تفسیر غریزی
 نوشتہ پیشانی بر زمین نهادن بدو طور واقع میشود الی حسنہ **اقول** اول محل
 بحث در تقویۃ الایمان سجدہ عبادت است دوم تسمیم سجدہ در تفسیر غریزی بنا بر
 قولیست کہ سجدہ تحیت را در شرائع سابقہ جائز گفته و این منافاتی عبادت بودن سجدہ
 مطلقاً درین شریعت نیست صاحب تفسیر مذکور در تحفہ نوشتہ کہ آیات بسیار دلالت
 بر خصم سجدہ می کنند و حق خالق توانا کہ دانای مہمان و اسکار است خصوصاً در تعریض
 و تمسک بسجدہ ملائکہ برای آدم در مقام نہایت بیجاست کہ احکام آدمی را
 بر احکام ملائکہ قیاساً نتوان کرد و همچنین است تمسک بسجدہ و اخوة یوسف بر آ

یوسف که اول سجود نمود دوم شک شریعت سابقه من قبلنا وقتی دست میشود
 که در شریعت مانع آن نیامده باشد و این حکم بایشید و شریعت مانع است
قوله صفت بنیید که عظمت مقید بقید ذاتی است و صاحب تقویه الایمان بجا
 اطلاق نوشته داد خواه یون بجه خواه یون بجه هر طرح شرک است و برای اقول
 تقید عظمت ذاتی درین عبارت تفسیر غریبی که پیشانی نهادن بدو طور واقع
 میشود یکی آنکه برای ادای حق عبودیت باشد و این قسم در جمیع ادیان و ملل بر آن غیر
 خدا حرام و ممنوع است و هیچگاه جایز نشده زیرا که از حرمات عقلیه است و حرمت
 عقلیه به تبدل ادیان و ملل تبدل نمیشود و دلش آنکه این تقید بر شرع غایت ملکی
 است و غایتی تذلل برای کسی ندارد است که در غایه عظمت باشد و غایه عظمت است
 که ذاتی باشد و عظمت ذاتی خاص بحضرت حق است و هیچ مخلوق یافته نمیشود اشی
 مفید هر شرک بودن سجد عبودیت و صورت اعتقاد عظمت ذاتی عبودیت
 بلکه حاصل عبارت تفسیر است که سجد برای ادای حق عبودیت ندارد برای کسی
 است که عظمت ذاتی نداشته و آن جز خدای تعالی کسی نیست نه آنکه سجد برای ادا
 عبودیت بدون اعتقاد عظمت ذاتی سجود شرک نباشد چه تعظیم غیر خدا تعالی بنا بر
 ادای حق عبودیت اگر چه با اعتقاد عظمت غیر ذاتی غیر خدا باشد با ضرورت شرک است که
 نفس این تعظیم گویا اعتقاد عظمت ذاتی آن غیر است و چون سجد درین شریعت
 جز برای ادای حق عبودیت نیست سجد مطلقاً برای غیر خدا شرک باشد بقول
 مشرک انما ذکر الشیطان در آن است هو لا اله الا الله و ما نعبد الا الله یوما
 الی الله تعالی صریح آنکه اعتقاد عظمت ذاتی معبودان خود داشتند و شرک
 بودند **قوله** صاحب مایه مسائل تقبیل و انحناء را کرده و سجد و تحیت و
 طواف را حرام نوشته در تقویه الایمان همه شرک را رد داده و حق است که طواف

ذاتی سجود

و حکم سجده تحیت نیست مثل تعریف است متقارب بقبول و کرامت این اشیا مختلف فیہ بین
 و مجموعا باعث تمیز و تفریق بر مرکبین هم نمیتواند شد چه جای تکفیر حرکه بسیاری از کارها بصحیح
 بجواز آن کرده اند گویا جماعتی بجان بجانب عدم تماثلست و فقیر جمیعین مسلک سالک است
 الخ **اقول** بحث در تقویۃ الایمان تقبل و انحاء طواف عبادت است بیل عنوان موضوع ذکر این
 امور و شک نیست در شرک بودن عبادت غیر خدا تعالی و اما تقبل و انحاء طواف که نه بطور
 عادت باشد پس باتفاق فقهای امت و ائمه شریعت که عبادت بر قول انبیاست کرده و حکم
 است و کسیکه تصریح بجواز آن کرده و توأش در دوست و دشمنش مطرود و مقصود بعضی فقها از
 تشبیه تعریف بطواف انکار جواز تعریف است یعنی چنانکه طواف کرامی خانه غیر خانه کعبه
 جائز نیست تعریف نیز در غیر عارفات کلامی مسجد جائز نیست و چون حرمت طواف
 متفق علیهاست و عدم جواز تعریف مختلف فیہ اندا اشکریں جواز تعریف تعریف را همچو
 طواف گفته اند و هیچ فقهی از فقهای معتبرین طواف را همچو تعریف ننوشتہ چنانکه
 مرغوم شیخ اللمبایہ است و مخفی سبب آنکه تعریف مختلف فیہ بین الفقه با تعریف و مسجد بلبرای
 و ما و ذکر است اما تعریف نزد قریس بالاجماع حرام است شیخ الاسلام محمد بن
 عبد الحلیم در حصر ط مستقیم نوشته من ذلک بالیقین یوم عرفة محمدا اعلم بن السکین
 خلاف فی الشی عنہ و هو قصد قبر من یحسن الظن والاجتماع اعظم عند قبره کما یفعل من
 بعض ارض المشرق و المغرب و نیز نوشته - فاما قصد الرجل مسجد بلبرای یوم عرفة للدار و ذکر
 فاما ما هو التعریف فی الاصطلاح الذی اختلف العلماء فیہ فعلم ابن عباس و عمر بن حریث بن
 الصحابة و طائفة من البصره من المحدثین و بعض فیہ احمد و النکان مع ذلک لا یستحسنون ان یسجدوا عند قبره
 من الکوفین کما برأهم النخعی و حنیفہ و مالک و عمر بن و من کرمه قال یوم البدر فیندج فی العموم
 لعلنا و من یحسن فیہ قال فعلم ابن عباس فی البصره و حنین کان حلیفہ لعلی بن عیال فیما و انکر
 و یفعل فی عمل خلفا الراشدین من غیر انکار لایکون معنی و در نظر الفریق است و لا یفعل فیما

مخصوصه بجان لم یخز هذه الا سنة ذلك المكان كالطواف وغيره لا ترى انه لا يجوز الطواف
 حول سائر البيوت تشبيها كذا في غاية البيان واما ظاهره في انه يكره تحريم انتی و همچنین است
 در حجر اوق و نوزوی در مناسک نوشته و لا يجوز ان يطاف بقبره
 صلى الله عليه وسلم ويكره الصاق البطن والظهر بحجار القبر قاله الحلبي وغيره و نیز نوشته و يكره
 و تقبيله و الا بانه ان يحيد نكاحا فيجوز خضرت في حوته بنا هو الصواب و هو الذي قاله العلماء و طبقوا عليه
 و من خطر بآله ان اسح باليد و نحوه ابلغ في البركة فهو من جملة و غفلة لان البركة انما هي فيما
 وافق الشرع و اقوال العلماء انتی و ابو حامد غزالي در احیاء نوشته س شاهر
 و تقبيلها عادة النصارى و اليهود انتی و زعفرانی در کتاب خود نوشته وضع اليد
 على القبر و مسه تقبيله من الجذع التي تنكر شرعا و هو ان الناس بن مالك راي رجلا وضع يده
 على قبر النبي صلى الله عليه وسلم فنهاه و قال كان تعرف هذا صلى الله عليه وسلم جعل الله صلى الله عليه وسلم
 سلم و قد اكره مالك و الشافعي و احمد انه لا تكلم انتی و سمنه و نوزوی در وفاء الوفا
 نوشته و منها اجتناب الانحناء للقبر عند التسليم قال ابن جماعة قال بعض العلماء انه من البدع
 و فین من العالم انه من شعار التعظيم و ارفع منه تقبيل الارض للقبر اقول فليقل السلف اصحاب
 و انحر كلك في اتباعهم من خطر بآله ان تقبيل الارض ابلغ في البركة فهو من جملة و غفلة لان
 البركة انما هي فيما وافق الشرع و اقوال السلف و علمهم قال ليس عجبي ممن جعل ذلك فاركبه
 بل عجبي ممن اتى بحسينه مع عمله بقبحه و مخالفه فعل السلف استشهد لذلك بالشر انتی
 قلت و قد شاهدت بعض جبال القضاة فعل ذلك بحجرة الملا و اذ عليه و وضع
 كتيبة الساجد فبقعه العوام و لا قوة الا بالانتی و در سنن العمدی مسطور است
 لا يحیی عند الخطيرة و هو حاله صلى الله عليه وسلم مثل حاله الركوع كما يفعل العوام فانهم يمشون
 ايضا انتی و نیز در ان مذکور است و ينبغي للزائر ان لا يطوف حول الخطيرة و الشرقة كما يفعل
 بعض الجهال تشبيها بالبيت العتيق اذ هو حرام و بدعي فتركه انتی و ملا علی قاری

در شرح مناسک نوشته لایطوف ای لایدر حول البقعة الشرفیة لان الطواف من
 مخصوصات الکعبة المنیفة فحرم حول قبور الانبیاء و الاولیاء و لاعبرة بالفعلة کجمله ولو کانوا
 فی صورہ الشانخ و العلماء انتہی و در شرح عین العلم نوشته لایس ای القبر و لا
 اتبوت و لا بجوار فور و النہی عن مثل لک بقبرہ علیہ السلام کفیف بقبرہ سائر الانام و
 لا تقبل فانه زیادہ علی المس فهو اولی فالتقبل تخص بالحج الاسود و بایدی الانبیاء و العلماء
 و لصلی اللہ علیہ و آلہ و سلم و در حقاہ شرح شکوہ نوشته فی شرح لکسم للہوی حنی النظر مکروہ للحد
 یصحیح فی النہی عنه و لاعبرة بکثرة من یفعلہ ممن ینسب الی العلم بالصلح انتہی و -
 شیخ عبد الحق دہلوی در مدارج النبوت نوشته بوسہ داود قبر او و مسجدہ و در
 انرا و کلمہ داود حرام و موقوف است و در بوسہ داود قبر و الدین روایت فقہی نقل می کنند
 و صحیح است کہ لا یجوز است انتہی و مناوی و در شرح جامع صغیر نوشته
 لایس القبر و لا تقبل فانه عادة النصارى انتہی و در مضمرات مسطور است لا تقبل
 القبر لانه عادة النصارى انتہی و در تاج الخانیہ مسطور است و لا تقبل القبر لانه
 من عادة النصارى انتہی و در فتاوی کبری و مفید المسفید مرقوم است
 لا تقبل القبر فانه من عادة النصارى انتہی و غایتہ البیان مسطور است لا یجوز
 الطواف حول سایر البیوت تشبہا انتہی و در معراج الدرایہ مسطور است ۴
 لوطاف حول مسجد سوی الکعبة الشرفیة تحتی علیہ الکفر انتہی و در جوہر اخلاطی مرقوم
 است الاغتسال للسلطان او غیرہ مکروہ لانه یشبہ فعل المجوس انتہی و در فتاوی
 مرقماشی مسطور است بکرمہ الاغتسال للسلطان و بہ و رد النہی انتہی و در ذخیرہ
 مذکور است و فی الفصول العماویۃ الاغتسال للسلطان او غیرہ مکروہ لانه یشبہ فعل
 المجوس انتہی و همچنین است و در انصاب الاحساب و در محبتی مرقوم است
 الايام بالسلام الی قریب الکرم کالسبحہ و الاغتسال مکروہ انتہی و در جامع الکشتی مسطور

است اما الاغنا للسلطان وغيره فلا يجوز كونه شيئا بالكون والكون والسبح وخص به تعالى
استغنى ودر انقباه بذیل اذکار و شغال چشتیه طواف در عمل کشف قبور از رساله عزیزی
منقول است مسلک صاحب ابتداء جوازش نیست چون بشما کتابی که در ذکر سلاله اذکار و اولاد سلاله
بدون رد چیزی از نیست لهذا ذکر چیزی در آن مشعر بر قبولش نباشد صاحب ابتداء در
قول جمیل عمل کشف قبور بدون طواف مذکور فرموده است و در حجه الله الیها لعمري
صدق رسول الله صلی الله علیه و سلم حیث قال لیتمتعن من من قبلکم بشیر البشر
و ذرا عابذراع حتی لو دخلوا محر ضب لتبعموهم قالوا یا رسول الله الیهود والنصارى قال
فمن الآن اصفت لکم ما احسنه منافقوا من وجوه الشرک و اغضبوا قلب صبی و ضیقوا
صدر حامل و حیه فقد راينا رجالا فی ضیضی المسلمین یخذون الاحبار و الرهبان اربابا
من دون الله یجولون حول قبورهم و یحجون الی قبورهم و آثارهم و اتلوا لهم کما کان الیهود
و النصارى یفعلون ذلک استنبه قولہ من یا چادر چڑھاوے یا اونکے نام کی چٹری
کھڑی کرے یا مورچیل چیلے یا شامیانہ کھڑا کرے محصل دعوی آنکہ بعضے کار بار خدا
تعالی برای تعظیم خود خاص کرده است کہ آنرا عبادت گویند پس اگر کسی آن کار را برآ
غیر خدا کند بر و شرک ثابت شود این را شرک فی العبادۃ می گویند و شمار نمود در آن
کار با این چهار چیز را هم بینند چه جرئت افتر است بر الله تعالی الله تعالی کجا فرموده است
لہ این چیز را برای خود خاص کرده ام اقول محصل دعوی آنست کہ عبادت را کہ
عبادت از امور تعظیمیه است خدا تعالی در آیه کریمه ان لا تعبدوا الا الله و آیه کریمه لا تعبدوا
الاياه و در دیگر آیات بخود خاص فرموده پس اگر کسی عبادت غیر خدا خواهد کرد شرک
فی العبادت بر و ثابت خواهد گردید و شک نیست کہ این چهار چیز منجمله آنچیزهاست
کہ گور پرستان منافقین این است در عبادت غیر خدا مگر آن می شوند در تقویۃ
این چهار چیز در کارها نیکه خدا تعالی بخود خاص نموده معدوم نیست بلکه در امثال

کار با نیکیہ خدا تعالیٰ بخود خاص فرمودہ معدود است بہر حال میں ہر چہ چیز از افراد عبادت است پس اختصاص عبادت بوی تعالیٰ مستلزم اختصاص این چہ چیز باشد زیر کہ اختصاص کلی مستلزم اختصاص جزئی باشد و نیز نسبت انجہ بواسطہ رسول علیہ الصلوٰۃ و السلام معلوم شدہ باشد بسوی خدا تعالیٰ جاہ نیست و صحیحین از عبد اللہ بن ابی لیلیٰ قول کعب بن عجرہ مروی است کہ گفت کسب از رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم کیف الصلوٰۃ علیکم اہل البیت فان اللہ قد علما کیف نسلم علیکم در مرقاۃ بشرح آن مسطور است اسی فی التقیات اللہ بواسطہ لسانک **قولہ** شامیانہ کہڑا کرنا جو عبادت خدا کی ہو کہان کہڑا کرے عرش پر یا خانہ کعبہ کہ وہ ہوں ہند ہی اور یہ عبادت کہو کہو کیونکہ نصیب ہوئی یا نہیں اور خدا کے نام کے چھری کہڑی کر نیکیا ہو طریقہ پوچھنا ضرورتہا **قول** شامیانہ کہڑا کرنا جو عبادت خدا کی ہو وہ مسجد میں واسطی راحت پانے نازیون کے کہڑا کرے اور یہ عبادت خدا پر مسلما نو لگو اکثر نصیب ہوتے ہو یا ان شامیانہ کہڑا کرنا جو عبادت غیر خدا کی ہو وہ گور پرستون منافقین اس امت کو نصیب ہو کہ قبروں پر طلسم اور کجواب کے شامیانہ کہڑے کرتے ہیں یہ شخص اس قدر نہیں سمجھتا ہو کہ یہ کیا ضرور ہو کہ جو عبادت مشرک لوگ اپنے معبودوں کے لئے کرتے ہوں وہ بعینہ خدا کے لئے بھی جائز ہوں بھلا خدا کی لئے ڈنڈوٹ کہان کی جاے اور پائے کہان ڈالا جاے اور سوت کہان باندھا جاے اور موہن بھوک کہان چرٹھایا جاے اور ہار پھول کہان ڈالے جائیں یہ سب عبادت مشرکین ہند کی اسطے احنام اور اوٹان کے ہیں جہاں ان چیزوں کا خدا کے لئے مقام ہو دیر شامیانہ اور چھری کہڑی کر نیکیا خدا کی لئے مقام ہو چھری غیر خدا کے نام کی کہڑی کرنا از قبیل نصیب انصاب ہو کہن و نیم در انشاۃ اللہ فان نوشتہ ومن الانصاب ما قد نصبة الشیطان للمشرکین من

شجره اود و او و شن او قبر او خشبه او نحو ذلک و الواجب ہدم ذلک و محو اثرہ
 النہی قولہ صلّی میگویم عیسیٰ در شرح بخاری نوشتہ کہ عبد اللہ بن عمر و ابو سعید
 و ابن مسیب مکر وہ میداشتند ضرب فسطاط و قبرہ را الخ اقول عینہ حصہ
 مکر وہ دارندگان ضرب فسطاط در ابن عمر و ابی سعید و ابن مسیب مکر وہ بلکہ معہ
 بودن ایشان منجملہ مکر وہ دارندگان از ابن التین نقل کردہ کیف و البجمہ و مکر یہو
 ذلک و انچہ از بعض سلف فعل آن حکایت کنند جملش خوف نفس و غیرہ است
 اینہمہ بر تقدیر سبب کہ ضرب فسطاط بنظر تعظیم میت نباشد و اما ضرب فسطاط
 بنظر تعظیم میت پس از افراد عبادت است و عبادت غیر خدا تعالی شرک است
 عیسیٰ در شرح صحیح البخاری بشرح لمات الحسن المحدث نوشتہ او و البخاری
 ذلک و لیلاً علی الکراہتہ و کرہ لہ ان یضرب علی القبر فسطاط و اوصی ابو ہریرۃ عند
 موتہ ان لا تضربوا علی فسطاطاً و نیز عیسیٰ در شرح صحیح البخاری نوشتہ م
 عبد اللہ بن عمر علی قبر عبد الرحمن بن ابی بکر اخی عائشہ رض و علیہ فسطاط مضروب
 فقال یا علام انزعہ فانما یطکہ علمہ قال العلام تضرب بنی مولائی قال کلا فزعہ و بشرح
 فانما یطکہ علمہ نوشتہ فذل ہذا علی ان لصب الخیام علی القبر مکر وہ و لا ینفع لمیت
 ذلک و لا ینفعہ الا عملہ الصالح الذی قدمہ لنتنہ و ابن ہلال مقدسہ در
 شرح صحیح البخاری نوشتہ ضرب الفسطاط علی القبر مکر وہ و ما روی عن بعض
 السلف فعلہ کان من خوف النہش و غیرہ ضرورۃ او کان عند الدفن موقع التبیحۃ
 فلم ینزع یوماً او یومین فصاعداً کما ہذا و کما سلاکن ہذا فی النساء فطہر و اما فی الرجال
 فلما روی ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سبی قبر سعد بن معاذ النہی و قال منہ
 حسین بن علی کرم اللہ وجہہ کہ بر قبر شوہر خود خیمہ استخوانودہ و وقت نزع خیمہ اول صدق
 از یاقوت آمد الاہل و جد و انا فصدوا و بار در گدائی دیگر آمد ہل میسوا فانقلبوا و در

شرقة الاسلام مرقومست بکړه ان یبني علیه مسجد یصلی فیہ وان یضرب علیه فسطاط
 او قبة یقام لیل القبر فانما یطیل المیت عمله انتہی و در قضاوی رحمانیہ مسطور است
 بکړه ان یضرب علیه فسطاط او قبة لیل القبر و انما یطیل المیت عمله انتہی و در قضاوی
 ابراهیم شاهی مذکورست بکړه ان یضرب علیه فسطاط او قبة انتہی و در مسطور
 عن و ار الغر و مسطورست و بکړه ان یضرب علیه قبة او فسطاط یقام فیہ لیل القبر و
 یطیل عمله انتہی و در کشف الغطا مرقومست مکرره است تا پویشاندن و درون خیمه و سایبان
 بروی زیر اچہ سایه بکند میت را مگر عمل وی انتہی و فی درہم الکبیر و خیمه استخوان
 برای سایه نیز مکرره است انتہی و همچنین است در خلاصۃ الفقہ از خلاصہ و مضمرا
 و شیخ الاسلام احمد بن عبد الحکیم در صراط مستقیم نوشته و من المحرمات الککوف
 عنده و سدائنه و تعلیق السور علیه کانه بیت اللہ الکعبۃ انتہی و ابن الیقیم در اغاثۃ
 الکلمھان نوشته فاذا قرر الشیطان عنده ان الاقسام علی اللہ و الدعاء بلغ فی تقیید
 و احترامه و الحج فی قضاء السجدة نقله الی درجۃ الاعلی من ملک و ہی دعاء نفسه من ان اللہ
 ثم الی درجۃ فوق ملک ہی اتخاذه و ثنا یحییٰ علیہ و یوقد علیہ القنديل و یعلق علیہ ستور
 و یبني علیہ المسجد و یعبده بالسجود و الطواف علیہ و تقبیلہ و استلامہ و الحج الیه و الذبح عنہ
 لم یبق الی دعاء الناس الی عبادۃ و اتخاذه عبدا و منسکا و ان ذلک الفع لهم فی دنیاہم
 و آخر تم انتہی و احمد بن علی افندی در محال بس الابراہیم بزیل مفاسد باریت بجا
 نوشتہ و منها اتخاذا المساجد و السرج الیہا و منها الککوف عندہا و تعلیق التوریا علیہا
 و اتخاذا و اب رتہ لہا حتی ان عبادہا یزحجون المجاورۃ عندہا علی المجاورۃ عند المسجد الحرام
 و یرون سدا لہا فتنزل من خدمۃ المساجد انتہی و استدلال از اشراق اسم بن محمد
 قال دخلت علی عائشۃ رضی اللہ عنہا فقلت یا امہ الکشف لی عن قبر رسول اللہ صلعم
 و صا جعبہ فاشفت لی برپوشیدہ داشتن قبور متبرکہ از غلاف و خیمہ ناشی از جہل است

چه بر قبور آنحضرت و قبر حضرت ابی بکر و حضرت عمر خلافت و خیمه نبود که قاسم بن محمد در خواب
 از آله آن از حضرت عائشه صدقیه رضی الله عنها نموده بلکه حضرت عائشه صدقیه رضی
 عنها بخوف ارتکاب جهال بافعال شنیعه شرکیه پرده حجه خود که در آن این قبور متبرکه بود
 پرده فرو بسته بود که بوقت زیارت اهل زیارت می برداشت چنانچه قاسم بن محمد
 درخواست رفع همان پرده از عائشه رضی الله عنها فرمود شیخ علی قاری
 در مرقاة شرح مشکوٰۃ نوشته اشی الطهری وارفی ستره افشاید شیخ عبدالحق
 و هلوک در ترجمه مشکوٰۃ نوشته این تصور در حجه عائشه بود و تا آنوقت آ
 راه بود و پرده بردارفته بودند چون میخواستند که زیارت مشرف شوند پیر بر میدادند
 و می دادند آنستة قوله رخصت هوتے وقت اولٹے پاون چلے از همان قسم
 محتاج سند ظاهریه که داخل بدعات سینه میکنند و فقها می نویسند استحبابها المثلث
 اقول رجعت قهقری که از شعائر حج و منجمله افراد عبادت خدا نزد فقهاست عبادت
 سینه بودنش نزد ظاهریه بجهت عدم ورود شرع بآن منافی عبادت بودنش نسبت اینجا
 ظاهریه از افراد عبادت بودنش نسبت بلکه از ورود شرع بدین عبادت است هرگاه رجعت
 قهقری منجمله افراد عبادت شد و عبادت غیر خدا شرک است رجعت قهقری در زیارت
 قبور بوقت وداع از قبور بقصد تعظیم و تقرب غیر خدا چنانکه معمول کرده شقاوت پزیر
 مقابریه است لاریب شرک بود فی الهدایة قالوا ینبغی ان ینصرف و هو لمیشی و اراره
 و وجهه الی البیت متباکیا متحسرا علی فراق البیت حتی ینخرج من المسجد انشبه و فی
 وقایة المر و ایة یرجع قهقری حتی ینخرج من المسجد انشبه و همچنین است در مجمع و
 ملتقى و شرح آن در منتقى و در مختار و کافی و شرح کنز زیلعی و بحر
 و نهر و مستخلص و ارکان اربعه و شامی در رد المحتار نوشته و
 فی مناسک النووی ان ذلک مکروه لانه لیس فیہ سنه مرویه و لا اثر محکم و لا اثر له

لا یخرج علیه الغتة وتبعه الکمال والطرابلسی فی مناسکة لکنه قال وقد فعله الاصحاب یعتبر
 اصحاب مذہبنا وسمی دوی در وفار الوفا نوشته منها ای من اداب زیارة قبره
 صلے الله علیه وسلم ان ینصرف عقب ذلک تلقاء وجهه ولا یستقیم القمقری اسلے
 خلفه الغتة وشیخ دہلوی در جذب القلوب نوشته ودر زیارت آنحضرت پایی
 پس فتن را در وقت وداع در اداب شمرده اند بخلاف وداع بیت الله که سنت
 در آنجا در وقت وداع پایی پس فتن سنت تأمیر و ن مسجد و تواضع و جویان باشد
 که ما ثور در وداع آنحضرت صلے الله علیه بیت الله را زاده الله تشریفاً و تعظیماً یجوز
 و یصح جابقل نکرده اند که در حضور آنحضرت اصحاب وقت وداع آنچنین میکردند
 والله تعالی اعلم الغتة قوله ۷۳ بات باندہ کے کہ اہل ہندو سے دلیل این دعوی کہ
 در فصل چہارم حدیث من سرہ ان تمثیل لہ الناس قیاماً مستقبلاً مقعدہ من النار
 و بس کہ در بیان آن مانند شتر علی چہار ہر سود ویدہ بر ہر ذی عقل ظاہر کہ معنی
 حدیث را با دعوی اش مناسب نیست اقول دست بستہ ایستادن کہ قیام سنت بہ
 نہایت تذلل و خشوع منجملہ افراد عبادت سنت و ہر فرد عبادت برای غیر خدا تعالی
 شرک سنت پس این قیام برای تعظیم غیر او تعالی شرک باشد و آنکہ تجویز این قیام در
 زیارت قبر شریف از بعض منقول است اگر حملش قیام بجهت تذلل و خشوع در حضور
 بار تعالی شانہ عندالہ عام باشد نزاع در آن نیست والا این تجویز قابل تسلیم نبود و بنا
 این تجویز بہ استقبال قبلہ درین وقوف کہ از انستاب ہر دو و بسوی کرمانی ظاہرست مؤید
 حل مذکور شدن تواند در سنن الہدی فی متابعتہ المصطفیٰ مسطورست قال الکرمائے
 من الحقیقۃ و یقف عند راسہ و یدنو منہ و یکون وقوفہ بین القبر و المنبر مستقبلًا للقبلة
 الغتہ و در طوابع الانوار ماشیہ در مختار مذکورست فلا یلتفت الی ما قالہ الکرمائے
 من اصحابنا الحقیقۃ و یقف عند راسہ و یکون وقوفہ بین القبر و المنبر مستقبلًا للقبلة

و نیز در طوابع الاوار است قال الکرمانی و یضع یمینه علی شاکله کما فی الصلوة و ینتهي پس
سکبه باختیار است باریقه تجویز این هدایت و رین قوف کرده بکنه قول کریم سر سیده لهذا تجویز
نزد اهل تحقیق مطرود باشد فی الدررة المصنیه بل یضع یمینه ام لافیه خلاف آنچه
و فی نسیم الریاض شرح الشفا لقا ضعیف عیاض قال الکرمانی انحنی فی مناسکله یضع
یمینه علی شاکله کما یقف فی الصلوة و قال غیره الاولی الارسل لکما یتشبه بالمصلی فانه
منه عن انتبه و فی اغاثة اللہ فان و لقد جرد السلف الصالح التوجید و صموا
جانبه حتی کان احدہم اذا سلم علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ثم اراد الدعاء استقبل القبلة و
جعل ظهره الی جدار القبر ثم دعا قال سلمة بن وردان رايت النس بن مالک یسلم علی النبی
صلی اللہ علیہ وسلم لم یسند ظهره الی جدار القبر ثم یدعوا و یض علی فلیک الائمة الاربعہ انہ
لستقبل القبلة وقت الدعاء انتبه و فی مجالس الابرار کان احدہم اذا سلم علی النبی
سلم و اراد الدعاء استقبل القبلة و جعل ظهره الی جدار القبر ثم دعا ہذا ما نزل عنہ
من العلماء و انما نزعہم فی وقت السلام علیہ قال ابو حنیفہ لستقبل القبلة عند السلام
ایضاً و لا یستقبل القبر و قال غیرہ یستقبل القبر لا عند الدعاء بل قالوا انہ یستقبل
القبلة وقت الدعاء و لا یستقبل القبر انتبه و فی شرح المشارق لعلم الدین
الاسخمار للقبر او الوقوف بین ید یبا بجهة التعظیم کما فی الصلوة مکروہ انتبه و یحیی
در مطالب المومنین و شیخ علی قاری در شرح عین العلم نوشته و لا یحیی
فان الاسخمار یکبر کذا فی المھیط الذخیرة و لانه یشبه الركوع و ہو رکن من ارکان
الصلوة فکل لا یجوز ان لیسجد احد للاحد لا یجوز ان یرکع و کذا القیام علی ہدیتہ الوقوف
فی الصلوة بحديث من سرہ ان یمثل لہ الرجال فلیتبعوا متعده من النار رواہ ابو داود
و الترمذی و حسنہ و عن النس قنایا رسول اللہ ینحنی لبعضنا لبعض قال لا رواہ الترمذی
و حسنہ و ابن ماجہ انتبه و ابن القیم در زاد المعاد نوشته صح عنہ صلی اللہ علیہ وسلم

الخسنة عن القيام وهو جالس كما يعظم الاعاجم لبعضها بعض حتى منع من ذلك في الصلاة
 وامرهم اذا صلى جالسا ان يصعدوا اجلسا وهم اصحون لا عذر لهم لذلك فيقوموا وهو جالس
 مع ان قيامهم بعد فكيف اذا كان القيام تعظيما وعبودية لغيره اغنته ومناسبة من مشرق
 الحديث باو عوى از كلام شارح عين العلم كه منجمله مستندين امام المبتدعين ست خود
 ظاهرست وبر ماس علوم شرعية مخفى نبيست كه وعيد نار بر سرور اين قيام مشير لسوى
 كه است اين قيام باشد كه سرور مباح مستوجب سجد وعيد نبود قوله صلى الله عليه وآله
 بكنة شيمه ربه در مجاورة كه معظمه اختلاف است اقول محل نزاع مجاورتيكه عبارت از
 اقامت ست نبيست بلكه كلام و مجاورت بمعنى سدانست و عكوف بر قبور و امثال نسبت
 بقصد تعظيم و تقرب غير او تعالى و غالبا از عادات مجاورين قبور او ليا ترغيث و تحريص
 زائرين ست لسوى سجد و طواف و غيرهما از عبادات برامى قبول پس شك نسبت مشك
 گرديدن اين مجاورين از سجد عمل كه الرضاء بالكفر كف كما فى السير الكبير اذا لقن الرجل رجلا
 كلمة الكفر فانه لصير كافرا وان كان على وجه اللعب كذا فى الهندية ان من امر رجلا ان يكفر
 كان الامر كافرا كف المامور او لم يكفر كذا فى فتاوى قاضى حان قوله صلى الله عليه وآله و حسن مجاورت
 مدنية منوره با حادىث صحيحه و آثار صريحه ثابت اقول حكايت اختلاف در مجاورت كه
 و ذكر ثبوت حسن مجاورت مدنية با حادىث صحيحه و آثار صريحه بدون نقل اختلاف در ان جزء
 تقصيب چه باشد زيرا كه حكم مجاورت كه و مجاورت مدنية واحدست در و مختار مرقوم
 لا يكره المجاورة بالمدينة وكذا بكه لمن لم يثق بنفسه اغنته و در طوابع الانوار شبيه در مختار
 مذکورست قال الشيخ على القارى فى شرح اللباب تحت قول الماتن وقيل تكره اى المجاورة
 بها الا لمن يثق بنفسه اى يعتمد عليها القيام بحقوقها و ادائها و اما من تجاور بها و يتحقق بوفائها
 و ما لها من الوجوه احرته او يدعى التوكل و مخط نظره الطبع من التجار المجاورين او الاغنياء
 الواردين و الممار راير و السمعة محترم عليه هذه المجاورة ولو كانت الائمة فى زماننا متحقق لهم

شاہناہیہ حوا باحرمتہ فان مدار الطائفة واساس المعرفة على لطافة الملقمة ونظافة النية
 قال الله تعالى يا ايها الرسل كلوا من الطيبات واعلموا اصلها وقال عز وجل يا ايها الذين
 امنوا كلوا من طيبات ما رزقناكم واشكروا لله ان كنتم اياه تعبدون والامام ابي في
 ذلك كثيرة والاخبار والآثار شهيرة انتہ ودر شباه والنظائر مسطورست و
 فكره المجاورة به انتہ ونیز در شباه مذکورست ولا حرم للمدينة فلا تثبت هذه ^{الاحكام}
 الاستثنان الغسل لدخولها وكراته المجاورة بها انتہ وحموى وحاشم ^{شباب}
 فوشته فكره المجاورة به اى بالحرم والمراد به حرم مكة اذ المدينة لاحرم لها وان كان
 كره المجاورة بها وعلة الكراهة خوف سقوط حرمة البيت في نظره فيصير في نظره القفا
 كسائر البيوت والعياذ بالله تعالى او تنقص النية والحرمة الاولى في نظره كما هو
 كثير ولذا كان عمر بن الخطاب يدور على الساج بعد قضاء النكاح بالدة ويقول
 يا اهل اليمن مينكم ويا اهل الشام شاكم ويا اهل العراق عاقلكم فانه ابقى لحرمة بيتكم
 في قلوبكم وكان اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم يحجون ثم يرجعون ويعتبرون
 ثم يرجعون ولا يسجدون ذكره عبد الرزاق في مصنفه والقول بالكراته مذنب الام
 الاعظم وجميع من المختارين في الدين وقال ابو يوسف ومحمد لا باس بالمجاورة وهو ^{فصل}
 وعليه عمل الناس كذا في الملتقطات ونقل الفارسي ان الفتوى على قولها وروى عن
 النبي صلى الله عليه وسلم انه قال من صبر على حق مكة تسعة ثمان مائة
 عام انتہ ودر فتاوى مطالب المؤمنين مرقومست فكره مجاورة المسجد الحرام
 وقال اصحابنا لا تكره وعليه عمل الناس اليوم كذا في اعتكاف السلجوقية انتہ قوله ٦٥
 و باسكے گرو و پیش کے جنگل کا ادب کرے در عامہ کتب حدیث باب حرم المدينة
 بعد باب حرم مکہ موجود اقوال نزاع در حرم گروانیدن موضعیت کہ حرم بودنش
 منصوص از شارع نیست چنانکہ مقابریہ صحرا حوالی فرات اولیا را برسی تقریباً

حرم میگردد و حرم بودن مدینه شریفی نزد کسیکه قائل است بدان بدالات احادیث
 صحیح است و آن نیز برای تقرب خداست نه برای تقرب غیر او تعالی امام الهی
 در اینجا بعضی اتباع هوا از رتبه تقلید بیرون آمده نوشت که در عامه کتب حدیث باب
 حرم المدینه بعد باب حرم مکه موجود حال آنکه نزد حنفیه مدینه حرم نیست چنانکه مکه
 حرم است در شرح شریعت الاسلام مسطور است ذهب ابو حنیفه الی نفی الحرم
 من المدینه و قال لا حرم لاهل هوکسائر البلاد البته در در مختار مرقوم است
 لا حرم للمدینه عندنا البته و طحاوی در حاشیه در مختار نوشته اعلم ان للسنن للمدینه
 حرم عندنا فیجوز الاطیاف فیها و قطع اشجارها البته و همچنین عابد سند
 ملوای الاوار حاشیه در مختار نوشته و عینی در عمدة القاری شرح صحیح البخاری
 نوشته قال الثوری و عبد الله بن المبارك و ابو حنیفه و ابو یوسف و محمد لیس للمدینه حرم
 کما کان مکة فلا ینع احد من اخذ صیدها و قطع شجرها البته و در مسطور در سه قصه که
 ما و سه سفر برای زیارت قبر رسول الله صلی الله علیه وسلم در تمام کتب حدیث و فقه
 مذکور اقول نزاع در سفر برای تقرب غیر خداست نه در سفر برای تقرب خدا که منصوص
 جواز آن از شارع است و سفر برای زیارت قبر شریف نزد کسیکه جائز است برای تقرب
 بدالات احادیث صحیح است در مجمع البحار مسطور است و کره مالکان یقال زر ناقره
 صلی الله علیه وسلم و علموه بان لفظ الزیارة صامشترک بین ما شرع و بین ما لم یشرع
 فان منهم من قصد زیارة قبور الانبیاء و الصلحاء ان یصلی عند قبورهم و یدعو عندها و
 یسألهم الخواتم فذلک لا یجوز عند احد من علماء المسلمین فان العبادة و طلب الخواتم و الاستغاثه
 حق لله و حده البته و در تفهیمات شاه ولی الله دهلوی مرقوم است من ذهب
 بلدة اجمیر الی قبر سائر مسعود غلزمی او ما ضاها بالاجل حاجه لطلبها فانه اثر انا کبر
 من القتل و الزنا لیس مثله الا من کان یعبد المصنوعات او مثل من کان یدعو اللات

والغری اختصاره و در تفسیر فتح الغریبه مذکور است و اگر کسی از قاصدان معابد کفار پیش
 ناید که شمار برای چه و برای که میرود البته واضح خواهد شد که اینها در رفتن این مکانات
 قصد تقرب بخدای از مخلوقات خواه روحانیه باشند خواه جسمانی می نمایند و از توجه
 بذات خالق غافل محض اند این قسم کسانی که محض بر توجیه الی الله معین و مقرر باشند
 در اقطار زمین غیر از خانه کعبه و صخره ببت المقدس یافته نمیشود و لهذا همین مکان را
 بیاقت قبله بودن حاصل شد و پس گری معابد کفار اگر مشابیهی دارند با قبور اولیا
 و صلحا یا چله های ایشان دارند نه با کعبه و صخره ششان مینمایند و از همین جا واضح شد
 ستر تاکیدات بدیعیه که در حدیث شریف در بنی از زیارت قبور و از شدت حال ستمو
 غیر از مساجد ثلثه و از آنکه قبور انبیاء و مساجد سازند و آورده شده مدعا همین است که در
 عمل اکثر جهال را اعتقادیکه مشرکین را در بزرگان خود و بر سیده است بهم میرسد و توجه
 الی الله صرف و محض باقی نمی ماند مگر در پرده و حجاب آن ارواح و اینقدر توجه در آخرت
 که وقت ظهور صلاح و فساد نفس انسانیست بکار نمی آید البته قوله ۶۵ روی
 الدار قطنی و البراز عنہ صلی الله علیه و سلم من جابر فی زائر الا تعلم حاجه الازلیه فی کان
 حقا علی ان کون له شفیعاً یوم القیامه اقول در اسناد این حدیث مسلم بن سالم
 ابی حنیفه و عبد الله بن عمر العمری است فاما مسلم بن سالم ابی حنیفه البصری فقال بود او
 السجستانه لیس ثبوت لضعف علیه الحافظ ابن حجر فی اللسان و اما عبد الله بن عمر العمری
 فقال الترمذی فی جامعہ انه لیس بالقوی عده اهل الحدیث و قال احمد کان یزید فی
 الاسانید و یخالف و کان یحیی بن سعید یضعفه و قال عبد الله بن علی بن المدینی عن
 ابی حنیفه و قال یعقوب بن یحیی فی حدیثه اضطراب و قال النسائی ضعیف الحدیث
 کذا فی تهذیب الکمال و غیره من کتب اسام الرجال قوله ۶۵ و اخرج الدار قطنی فی
 من حج و زار قبری بعد موتی کان کمن زارنی فی حیویتی اقول در اسناد این حدیث

حسن بن الطیب و حفص بن سلیمان است فاما حسن بن الطیب فقال البرقانی انه ذاهب
 اسدیت و قال الدارقطنی لایساوی شیئا حدث به الا یسمع و عن مطین انه کذاب اما
 حفص بن سلیمان فكان داهیا فی السدیت و قال عبد اللہ بن احمد عن ابیه انه متروک
 اسدیت و قال ابن معین لیس شقة و قال البخاری ترکوه و قال ابو حنیم متروک
 لا یصح به و قال ابن خراش کذاب یضع السدیت کذا فی میزان الاعتدال للذهبی قوله
 در حدیث شد رحال استثناسبت لمساجد است نزد اهل حق اقول نزد جمهور اهل
 حق استثناء در حدیث شد رحال بے نسبت سائر ائمه است نه بے نسبت صرف مساجد
 تفصیل این اجمال در حسن الاقوال است لهذا بسیار از علما ذاهب مانند قاضی عیاض
 از مالکیه و ابو محمد جوینی و قاضی حسین از شافعیه و ابن عقیل و ابن بطه و ابن تیمیه و ابن
 القيم و شمس الدین بن عبد الهادی از حنابلہ بحرمت سفر برای زیارت قبور اولیا نقل
 فرموده اند و در رد المحتار حاشیه در مختار مسطور است و اهل تشد باب الرحله اهاکم
 اعتید من الرحله الی زیارة غلیل الرحمن و اهل و اولاده و زیارة اسید الابد و غیره
 من الاکابر الکرام لم امر من صرح به من امتنا و منع عنه بعض ائمة الشافعیة اما زیارة
 صلی الله علیه وسلم قیاسا علی منع الرحله لغیر المساجد الثلاث و رده الغزالی اعتبه
 کرمانی در کواکب الدراری شرح صحیح البخاری نوشته و قد وقع فی هذه
 فی عصرنا ما فی البلاد الشامیة من اطرات کثیرة و صنف فیها رسائل من الطرفين و
 سنا الان لیبیاننا انتهی قوله صلی و چون این بحث در ردو سحایات بے تکمیل
 رسانیده ام در اینجا از تفصیل عطف عنان نموده ام اقول آنچه در ردو سحایات
 بے تکمیل رسانیده تنقیص آن در فرسولیات گردید قوله صلی ابن تیمیه و غیره
 بدمذهبان برآه شد و ذر فتمه که کلام و تکلیفش مردود نزد اهل سنت اقول
 نیک مذہبان را بدمذہب گفتن و قول ایشانرا شناساند و مردود قرار دادن جزو الحاد

چه باشد وجوب زیارت قبر شریف از ندز که قائل ان ابن کج است قطع نظر از نیکویی
 باشد یا نه مضر خصم نتوان شد چه مالش نیست مگر مشروعیته زیارت قبر شریف و نزاع
 در مشروعیته زیارت قبر شریف نیست بلکه محل نزاع شد در حال برای زیارت
 قبور است و کسیکه مجوز شد در حال برای زیارت قبر شریف است و لیلیش احادیث
 زیارت است حافظ ابن حجر در فتح الباری نوشته که ناصر بن ابن تیمیه را از صحت
 نسبت تحریم زیارت قبر شریف بسوی می انگارست عبارتش نیست و لذا انکر ناصر
 ذلک و شیخ علی قاری در شرح شفا نوشته نعم یکن محل کلام من حرم

او کرده علی صورة خاصة من الزیارة من الاجتماع فی وقت خاص علی هیئته منكرة او
 صفة مکروهة من اجتماع الرجال والنساء فی وقت واحد لما فیہ من اتخاذه قبره عبدا
 الموجب لما اوروفیه و عبید الله قولہ ص ۷۷ مراد مانگه دعای زائر از جناب الهی
 برای خود و برای میت در شرع آمده و دعای زائر باینطور که الهی بجزمت نبی و ولی
 حاجت مرار و اکن جائز است این دو جمله از مائت المسائل است اقول مفاد این جمله
 جواز مراد خواستن از خدای تعالی است و اینجا در ان نزاع نیست محل نزاع مراد
 خواستن از غیر تعالی است از اموات اگر چه دعا باینطور که الهی بجزمت نبی و ولی حاجت
 مرار و اکن نیز نزد امام بیحقیقه رحمه الله علیه جائز نیست در در محنتا مسطور است
 و فی التتارخانیة مغریا للنتیقة عن ابی یوسف عن ابی حنیفة لا ینبغ لاحد ان یدعوا الله الای
 والدعاء المأذون فیہ المأمور به ما یتقید من قوله تعالی و لیس الا السماء الحسنه فادعوا
 بها انتی قولہ ص ۷۷ و دعای زائر باینطور که یا رسول الله یا ولی الله در جناب الله
 عرض کنید که حاجت من برآید در مذرب حق از افعال و اقوال و تقاریر صحابه تابعین
 و تبع تابعین و ائمه مسلمین و علمای مذاهبا رابعة از متقدمین و متاخرین تا شاه ولی
 و شاه عبد الغزیز بخوبی ثابت انج اقول اینهمه افراست بر صحابه کرام و تابعین تبع تابعین

عظام وعلی عا لیهام شیخ الاسلام احمد بن عبد الحکیم در صراط مستقیم نوشته و احضار
رسول الله صلی الله علیه وسلم قد اجدوا مرات و دہتم نواب عن ذلک فہذا جاد و
فاستسقوا و استعانوا عند قبر النبی صلی الله علیه وسلم بل خرج عمر بن العباس بنی ہاشم
و لم یستسق عند قبر النبی صلی الله علیه وسلم و نیز در صراط مستقیم نوشته فقد کان من قبور
اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم عدو کثیر و عندہم التابون و من بعدہم من
الائمة و ما استعانوا عند قبر صاحب قط و لا استسقوا عنده و لا بہ و لا استنصر و اعند
ولا بہ و من المعلوم ان مثل ہذا ما یتوفر الہم والدواعی علی نقلہ بل ما ہود و نہ و
من تامل کتب الآثار و عرف حال السلف یتقن قطعاً ان القوم ما كانوا یستغثون
عند القبور و لا یجرون الدعا عندہا بل كانوا ینہون عن ذلک ما یفعلہ جہالہم کما
قد ذکرنا بعضہ اشتہ و نیز در صراط مستقیم نوشته و المقصود ہنا اذا کان السلف الائمة
قالوا فی سوالہ بالخلق ما قد ذکرہ فکیف لسوال المخلوق المیت سوال ان لیسأل
الله اولیسأل قضاء الحاجۃ و نحو ذلک عما یفعلہ بعض الناس اما عند قبر المیت و اما عند
غیبتہ و صاحب الشرع صلعم حسم المادۃ و سد الذریعۃ بلغہ من تنجید قبور الانبیاء و
الصالحین و ان لا یصل عندہا و لا یسأل غیر الله و حذر انہ ذلک فکیف اذا وقع نفس
المحذور من الشرک و اسباب الشرک اشتہ و نیز در صراط مستقیم نوشته و الاستعاذۃ
لا تصح بخلق کما نص علیہ الامام احمد و غیرہ من الائمة لفتہ و احمد بن محمد
البرکسی المالکی در قواعد الطریقۃ نوشته و قد روى عن مالک لا یتوسل
بخلق و لا یستعاب کلام الله اعلام ہجو مسائل و تفہیم المسائل و غیرہ از
کتب و رسائل ملاحظہ باید کرد و آنچه جریان انتفاع و استفادہ و متصور بود ان فاو
واعانت از اولیا و مومنین منقول از شاہ عبد العزیز و بلوی است دلیل جواز شتہ
از اولیا و مومنین مد فونین شدن نمیتواند کہ جریان و تصور شہادت جواز ان امری

قوله ۶۶ اکثر لوگ پیر و نکو او پیغمبر و نکو او را مومنکو او رشتید و نکو او فرشتو نکو او پورنگو
 مشکل کے وقت پکارتے ہیں اور مرادین مانگتے ہیں نفس این ہر دو فعل اصلہ شرک
 نیست شرک عبارتست از اعتقاد الوہیت غیر اللہ تعالیٰ و بی اعتقاد امثال این
 افعال شرک شدن نمیتواند اقول مشکل کے وقت پکارنا دعاست اور اونے
 مرادین مانگنا استعانتست و این ہر دو عبادتست و اعتقاد الوہیت پیش از
 اعتقاد معبودیتہ نیست و تفسیر غشا پوری مرقومست حقیقۃ الدعاء استدعاء
 العبد ربہ جل جلالہ والاستدعاء المعنویۃ انتہی و نیز تفسیر غشا پوری
 مذکورست قال جمهور العلماء ان الدعاء من اعظم مقامات العبودیۃ انتہی و تفسیر
 معالم التنزیل مسطورست الاستعانة نوع تعبد انتہی و تفسیر کبیر مذکورست
 اختلف الناس فی تفسیر لفظ الاله والاصح انه هو المعبود انتہی و در ملل و نحل
 شہرستانی مسطورست لکن القوم لما علفوا علی التوجہ الیہا ورطوا حواجمہا
 من غیر اذن و حجتہ و بریان و سلطان من اللہ تعالیٰ کان عکوفہم ذلک عبادۃ و
 و طلبہم احواج منها اثبات البیت لہا انتہی و بمعہذا عبادت غیر خدا منجملہ امارات تکذیب
 است کہ حکم کفر و شرک بران در ظاہر شریعت بدون تفتیش نافذست فی الاشباہ
 عبادۃ الصنم کفر و لا اعتبار بانی قلبہ انتہی قوله ۶۷ بلکہ مامور و در شرع وارد ادا
 ارادعونافلیناد اعینونی یا عباد اللہ اقول قطع نظر از ضعف این حدیث کہ سبب
 مبینست و معارض بودنش با حدیث صحیح اذا استعنت فاستعن باللہ و آیت
 کریمہ ایاک نعبد و ایاک نستعین حکمش خصوصست بوردش کہ انقلات و ابہ در
 صحراست بدالت احادیث دیگر کہ اجنہ یا ملائکہ برای الضرام این کار در صحرا مامور
 از جانب خدا تعالیٰ بودہ اند و این استعانت از سباب سبب الاسبابست و ان
 نزاع نیست محل نزاع استعانت از اموات در امور نیست کہ اختیار ایشان در ان

ثابت نیست در مجمع البحار مرقوم است فان العبادة وطلب السحارج والاستئانة
 حق الله وحده انتبه ووجه البند قاضی شهاب الدین دولت آباد
 صاحب تفسیر بحر موج در عقیده اسلامیة نوشته بیان الفاظ الکفر والافعال
 التي تحبط بها الطاعات كلها من الخواص والعوام سواء كانت بالقصد او بالسهو
 استنباطه استماع اصوات الملاهي وخلوة الاجنبیات والنظر الى الامار وصبیح الوجه
 وضرب الاقدام بعد الصلوة الى العراق اقرار على المشايخ الذين يتبعون النبي عم
 في الحركات والسكنات والاقوال والاحوال واستحلال المعصية صغيرة كانت او كبيرة
 واستحفاؤها واستهزاء الشريعة واستهانتها وطلب السحارج من الاموات والاستغناء
 بهم وتكذيب الرسل او واحد منهم فيما اخبروا من ضرورات الدين وتحقيرهم او واحد منهم
 وترك التعظیم للملائكة عليهم السلام وتصدیق الکاهن فيما اخبره من الغيب انتبه و
 عجمه السلام حسام الدین بن حبیب الله العلوی در محکم المطالبین
 نوشته وجزاین سه نوع زیارت کردن به هر یکی که باشد ممنوع و محذور است
 وگاه باشد که خوف کفر بود در صورتیکه زائر سجد کند قبرا و یا از میت حاجت خواهد
 و حصول مراد از میت داند و بنام آن میت قربانی کند انتبه قوله ص ۷۶ من گانت له
 ضرورة فليتوضأ وليصل ركعتين ثم ليقل اللهم اني اسألك واتوجه اليك محمد بنك
 بنی الرحمة یا محمد انی توجهت بك الی ربی فی حاجتی هذه لتقضی لی اللهم شفعة فی این
 هر دو روایت در حصن حصین است اقول روایت اولی بلفظها در حصن حصین
 یافته نمیشود و در روایت ثانیه جمله من گانت له ضرورة فليتوضأ وليصل ركعتين ثم ليقل
 اوراق صاحب حصن حصین است ضریه البصر بموجب تعلیم آنحضرت صلی الله علیه وسلم
 او لا خود را بجانب باری تعالی در دو حال مشغول ساخته پس آن استشفاع از آنحضرت در
 حالت حیات وی صلی الله علیه وسلم نمود و چون آنحضرت برای او استشفاع فرمود

بها نوقت ضرر البصر گفت اللهم شفعه في ورجوانه استشفع از آنحضرت صلی الله علیه وسلم
 در حالت حیات نزاعی نیست محل نزاع استعانت از اموات است و روایت طبرانی
 که عموم حکم استعمال این دعا از آن بیان کنند ضعیف است از جهت ضعف روح بن
 صلاح راوی آن چنانکه عابد سندی گفته و مع هذا آن را می عثمان بن حنیف است
 بقصد تبرک از الفاظ رسول خدا صلی الله علیه وسلم بدون قصد استعانة در شفاعت
 از وی صلی الله علیه وسلم طبعی در شرح مشکوٰۃ نوشته قوله فی توجیه
 یک بعد قوله التوجه فیہ معنی قوله تعالی من ذالذی یشفع عنده اذا باؤنه معال اولان
 یا ذن الله نبیه یشفع له ثم اقبل علی البنی ملتسماً لان شفیع له ثم اتی قبله علی الله ان یقبل
 شفاعته قال فشفعه انتبه و شیخ الاسلام احمد بن عبد الحکیم در حراط مستقیم
 نوشته فعل ان ذلک التوسل الذی ذکره هو ما یفعل بالاحیاء و دون الاموات
 و المیت لا یطلب منه شی لا دعاء و لا غیره کذلک حدیث الاعمی فانه یتطلب من البنی صلی
 الله علیه وسلم ان یدعوه لری الله علیه بصره فعلمه البنی صلی الله علیه وسلم دعاء و امر
 فیہ ان یسأل الله قبول شفاعته فیهذا یدل علی ان البنی صلی الله علیه وسلم شفیع
 فیہ و امره ان یسأل الله فی وزن شفاعته و ان قوله اسألك و التوجه الیک بنیک
 بنی الرحمة امی بدعائه و شفاعته كما قال عمر انا نتوسل الیک بعم فبینا فلفظ التوجه
 و التوسل فی السجدتین بمعنی واحد انتبه و بر تقدیر لتکلیم صحت روایت خطاب سندی
 مجازی بدلالات قرینه سیاق و سباق کلام است قوله صلی الله علیه و آله و سلم
 تفسیر سوره و نشئت نوشته الخ اقول مفادین تحریر جواز مراد خودستن از غیر خود
 نیست چه وقوع امری بر جواز آن دلالت نمیکند خود شاه عبد العزیز در تفسیر و رتل
 القرآن ترتیل نوشته اند که درین نوع تقرب متقرب الیه را و چیزی می باید اول حالت
 علمی به افکار قلبیه و لسانیه و اکربین باوصف ثنائات المکنه و از مننه و مدرکه و اسند

تا ذکر قلبی و لسانی هر ذاکر معلوم کند دوم قوت نزدیک شدن و در بدر که او در آن
و آنرا پر کردن و حکم صفت او پیدا کردن که در عرف شریع آنرا دلف و تدلی و نزول
و قرب خوانند و این هر دو صفت خاصه ذات پاک او تعالی است هیچ مخلوق را حاصل
نیست آری کفره در حق بعضی از معبودان و بعضی پیرستان از زمره مسلمین در حق
پیران خود امر اول را ثابت میکنند و در وقت احتیاج بهمین اعتقاد به آنها استعانت
می نمایند اما مطرد نمی یابند و در حقیقت در اشتباه واقع شده اند که بیان آن اشتباه
در اینجا مایه است انستے قوله مثلاً قوله او را و کی منتین مانته بین اور حاجت بر آنکه
لئے نذر و نیاز کرتے ہیں خود در جواب رد مولوی عبدالحکیم بر استفهامی شاه عبد الغزیز
صاحب تفصیل تصریح نموده است که نذر و نیاز بدو طریق است حسن و قبیح اقول
مراد صاحب تقویۃ الایمان قسم قبیح است و شرک بود لش متیقن است زیرا که عبادت
ست و عبادت غیر خدا تعالی از امارات تکذیب است قوله مثلاً مولوی فیح الدین
در رساله نذور مزارات اولیا نوشته اند اخ اقول بر تقدیر صحت نقل عرف هر وقت
و هر قوم جدا بودن ممکن است پس متصور است که شاید عرف بلدشان در آنوقت موا
همین تحریر باشد لیکن عرف سابق و حال در نذر و نیاز اولیا که مشاهد ما در مقابر ریه جبال
ست آنست که هر چه میکنند برای اولیا در صورت و حقیقت محض برک ایشان میکنند
در تحریر الحق شرح کنزالدقائق مسطور است و اما النذر الذی یبذره اکثر العوام علی
ما هو مشاهد کان یکون للالان غائب او مریض اوله حاجت ضروریاتی فی بعض مزارات
الصالحین فی جبل ستره علی راسه و یقول یا ستیدی فلان بن فلان ان رو غائبی او عوفی
مریضی او قضیت حاجتی فلک من الذهب کذا او من الفضة کذا او من الطعام کذا او
من الشمع کذا او من الریت کذا فخذ النذر باطل بالاجماع بوجوه منها انه نذر لمخلوق
و النذر للمخلوق لا یجوز لانه عبادۃ و العبادۃ لا یکون لمخلوق و منها ان المنذور له میت

والمیت لایملک ومنها ظن ان المیت یتصرف فی الامور دون الله واعتقاده بذلک کفر
 و نیز در بحر الرائق است الاجماع علی حرمة النذر للمخلوق ولا یستغفد ولا یشتغل لذمة
 به وانه حرام بل سحت ولا یجوز لحادوم الشیخ اخذه ولا اكله ولا التصرف فیه بوجه من
 الوجوه و در فتاوی عالمگیری به مرقوم است والنذر الذی یقع من اکثر العوام بان
 یاتی الی قبر بعض الصالحین و یرفع ستمه قائلاً یا سید فلان ان قضیت حاجتی فک
 منی الذی کذا باطل اجماعاً استی و همچنین است در بحر فائق و در مختار و غیره
 قوله صلوات الله شاه عبدالعزیز در تحفه نوشته انھ اقول عبارت تحفه مفید جواز نذر غیر
 الله نیست ورنه افادہ جواز پرستش غیر خدا بتعالی نیز نمایند چه در ان موجود است حضرت
 امیر و ذریت او را تمام است بر مثال پیران و مرشدان می پرستند اشتی ندانسته که
 بیان رواج مردم مستلزم تجویز نیست مولانا شاه عبدالعزیز صاحب تحفه در تفسیر خود
 بذکر مشرکان می نگارند از آنجمله کسانی که در فح و نذور و قربانیها با خدا دیگران را همسر میکنند
 البته پس تجویز نذر غیر خدا از جناب وی چگونه گن گرده شود قوله ص ۶۸ ما یجمله
 افعلایکم دینجا شرک قرار داده انھ اقول در فصل چهارم تقویۃ الایمان اختصاص عبادت
 بخدا بتعالی و شرک بودن عبادت غیر او تعالی از آیات و احادیث ثابت فرموده اختصاص
 مطلق مفید اختصاص افرازی باشد پس بعد اثبات اختصاص مطلق عبادت احتیاج
 اختصاص افعال مذکوره که از افراد عبادت است هیچ نماده و انکار شوب تخصیص از آیات
 مذکوره فصل چهارم صرف بغی و عناد است از ان لا تعبدوا الا الله و از ان لا تعبدوا
 الا اياه و از ان کنتم اياه تعبدون شاید در نظرش تخصیص عبادت ثابت نباشد باجملة دلیل
 موافق دعوی است و تفسیر وی غیو مطابق آنچه از رسول مقبول و صحابه کرام و ائمه
 سوا و اعظم مروی است هرگز نیست شیخ الاسلام امام ابن القیم در زاد المعاد نوشته
 و المقصود ان النفوس الساجدة الضالة تقطعت عبودیتہ الله سبحانه و شرکت فیه من

تغلمه من الخلق فسجدت لغير الله وركعت له وقامت بين يديه قيام الصلوة وحلفت بغيره
 ونذرت لغيره وذبحت لغيره وطافت بغيره وعظمته بالسحب والسحوف والرحاب
 والطاعة كما يعظم الخلق بل اشد وسوت من تعبده من الخلقين برأ العالمين يقولون
 المضادون له دعوة الرسل وهم الذين برهم يعبدون وهم الذين يقولون وهم في النار
 مع الكهنتهم يخيمون بالله ان كنا لفي ضلال مبين اولسئلكم رب العالمين وهم الذين
 قال تعالى فيهم ومن الناس من يتخذ من دون الله اندادا يحبونهم كحب الله والذين امنوا
 اشد حبا لله وهذا كله من الشرك وان الله لا يعفران لشرك به انتهي وامام شوكانه
 درنبيل الاوطار شرح منتهى الاخبار نوشته و قد حدثت من تشييد انبياء القبور و حسيما
 مفسد نيكر با الاسلام منها اعتقاد بجهلها كاعتقاد الكفار بالاصنام و تعظم ذلك
 فطوره انها قادرة على جلب النفع و دفع الضرر فجعلوا بمقاصد لطلب قضاء اسوائج
 و المطالب و سالوا منها ما يسأل الله العباد من ربهم و شدوا اليها الرجال و مشحوا بها و
 استغاثوا و بالجملة لم يدعوا شيئا مما كانت اسبابه تفعله بالاصنام الا فعلوه فان الله
 وانا اليه راجعون انتهي قوله ص ٦٩ بايد دانست كه كلام فيما بين علمای كلام در افعالی بوده است
 كه بدون آن مغصبت به لائل شرعية ثابت و شارع آنرا امارت و علامت تكذيب گردانيد
 باشد انچه قول صاحب تقوية الايمان حكم شرك و كفر به نسبت افعالی نموده كه از افراد
 عبادت ست و امارت تكذيب بودن عبادت غير خدا از شرع ثابت گردیده قوله ص ٦٩
 در تفسير عزيزي نوشته استعانت يا بغير نيست كه توهم استقلال آن چيز در وهم و فهم بچسب
 از مشركين و موحدين نيگردد و تقسيم استعانت بلا كه است جائز است يا بغير نيست كه توهم
 استقلال آن چيز در مدارك مشركين جا گرفته مثل استعانت بار و اوح فلكيه و عنصريه ارب
 سائر و امثال ذلك و اين نوع استعانت عين شرك است منافی ملت حنفي است انتهي
 ملخصا قول نقل عبارت تفسير سجذ و تصرف كثير بر ادعائش آن در رنگ تجويز

استعانت از اهل قبور است و حاشا که مدعی صاحب تفسیر تحریر استعانت بابل قبور باشد
استعانتیکه بلا کر است جائز نگاشته استعانت با سبب عادی است و استعانت
ببرواح را که استعانت بابل قبور همانست عین شرک نوشته و اصل عبارت تفسیر است
و استعانت یا بخرسیت که توهم استقلال انجیز در توهم و فهم هیچکس از مشرکین و مومنین
نیکنند و مثل استعانت بجنوب و غلات و زعفران و سنگ و استعانت باب و شتر نهادر
دفع تشنگی و استعانت برای راحت به سایه درختی و مانند آن در دفع مرض باد و بیهوشی
و در تعیین وجه معاش بباد شاه و امیر که در حقیقت معاوضه خدمت بهالست و مستحق
تذلل نسبت یا باطلبا و معاصیان که بسبب تخریب و اطلاع زائد از آنها طلب مشوره است
و استقلال متوهم نمیشود پس این قسم استعانت بلا کر است جائز نیست زیرا که در حقیقت
استعانت نیست و اگر استعانت است استعانت بجد است یا بخرسیت که توهم استقلال
انجیز در مدارک مشرکین جا گرفته مثل استعانت ببارواح و روحانیات فلکیه و عنصریه یا
ارواح سائره مثل بهوانی و شیخ سدد و امثال ذلک و این نوع استعانت عین شرک است
و منافق ملت حنفی است ائمه قولہ سنہ و ایضافیه و من الناس من یجذب من دون الله
یعنی سواي خدا که منعم حقیقی است و محبوب بالذات غیر از او در عالم نیست انداد یعنی
همتا یان حال آنکه اینقدر دلائل ظاهره منع میکند از آنکه غیر او برابر او تواند شد اگر چه
یک کس باشد چه حاجی اینهمه انبوه خدایان باز بر اعتقاد همتای هم اکتفا نمیکند بلکه در هر
چیز آنها را برابر خدا میکنند حتی که بجهنم یعنی دوست میدارند آنها را کعبه الله مانند
دوستی که با خدا باید داشت زیرا که او تعالی را بالذات و بالاصالت دوست باید داشت
و هر چه غیر او است یا بحکم او محبوب است مثل انبیا و اولیا و صلحا یا بنا بر اینکه بکرده و تعالی
وسیله حاجت روائی اینکس شده الی آخر ماقال اقول درین عبارت تفسیر فتح العریضه
اگر چه حذف از در میان چند جا است که از پس قولہ تعالی و من الناس عبارت یعنی

از فرقه آدمیان که ممتاز بشعور و عقل اند از جمیع مخلوقات در مرتبه هر نعمت می شناسند
اشتهای را و از پس قوله تعالی من یتجوز عبارت یعنی جماعه هستند که برای خود میگیرند
از راه کمال ضلالت در آمده و از حد آدمیت بر آمده اشتی را حذف نموده لیکن این
حذف بیج مضر خصم و مفید ناقل نیست آری مقصود ناقل متعلق به کد اشتی مثل
غیر نیست که بگرفته او تعالی وسیله حاجت روائی اینکس شده برای نانش آنکه این غیر
نیز انبیا و اولیا اند لهذا الی آخر ماقال نوشته بعد قوله اینکس شده اشتی که موقوف
مانند مال و اولاد و وطن و خانه و اینان بی فمید علاقه محبت بالذات و الماصات
اینهارا دوست میدارند اشتی از نقل گذشته قوله صلوات و برخی از ایشان ارواح
مدبره و ملائکه موکله را بر مخلوقات یا ارواح انبیا و اولیا و عباد و ربابین و احبار و
علمای ملاحظه علاقه بندگی خدا و محبوبیت او بالا استقلال در محبت برابر خدایانند
و الذین آمنوا یعنی و کسانی که ایمان آورده اند اگر چه بعضی ازین چیزها را برای خدا بحکم
خدا محبوب می دارند و واسطه حصول نعمت و می فهمند و بنده و مطیع او میدانند
لکن نه بانیتد که برابر خدا سازند بلکه ایشان آشد حبانته یعنی بسیار سخت تر و محکم تر اند
در دوستی خدا هم نسبت این چیزها زیرا که خدا را بالا صالت دوست میدارند و
این چیزها را بقدر ظهور جهت محبت الهیه در آنها و باندازه حکم او تعالی دوست
میگیرند الی آخر ماقال اقول درین عبارت تفسیر فتح الغریر از میان قول که محبت
برابر خدایانند اشتی و قوله تعالی و الذین امنوا عبارت و نند در و قراین
بنام آنها می دهند و احکام ایشان را بی تا مل در ماخذها برابر و حی ناطق الهی
می شمارند بلکه بعضی از ایشان با صور و هیاکل و قبور و معابد و مساکن مجلس
انها افعالیکه در مسجد و کعبه برای خدا باید کرد و بعمل می آرند مانند سر بر زمین نهادن
و اگر دگشتن و دوست بستن بصورت استقبال قبله و نماز هستاندن حال آنکه

این محبت ایشان مقتضای ایمان بخدا و برای خدا نیست تا نزد خدا منجید افتد و
 در رضا مندی او بکار آید زیرا که این محبت از حد محبت مخلوق در گذشته است
 و در ایمان لازم است که در محبت مخلوق و خالق فرق کرده شود و البته را که افاده
 مدعای صاحب نفیة الایمان می نمود حذف کرده قوله صلی الله علیه و آله نقل کردیم
 ثابت شد که نیست شرک فی العلم مگر ثابت کردن علم ذاتی برای غیر خدا قول معلوم
 که منشیای شرک در صفات و افعال مختصه او تعالی اختصاص آنهاست نه ذاتی
 بودن آنها پس بلحاظ این منشاء اختصاص آن اگر از یک جهت است اثبات آن بغیر خدا
 از همان یک جهت شرک باشد و اگر از چند جهت است اثبات آن بغیر خدا از هر یک جهت
 از آن جهات شرک باشد مثلاً اختصاص صفت علم بچند جهت است که از آن جمله قدم
 و ذاتیه و احاطه بود پس اثباتش برای غیر خدا از هر یک جهت از این جهات شرک باشد
 و اگر شرک در صفات منوط بر ذاتیت بودی حال شرک فی الالوهیه همچین بودی
 حال آنکه مشرکین عرب که قرآن ناطق از حال شان است معبودان خود را اله بالذات
 نمیدانستند و کفیر مثبت علم غیب برای غیر خدا جابر نبودی حال آنکه کتب بنییه مظهر
 تکفیر است و تقدیر قید ذاتی مانعی تفتید غیب است چه علم ذاتی مطلقاً علم غیب باشد
 یا علم شهادت مختص بخدا تعالی است و اثبات آن بغیر او تعالی شرک و کفر است بجمعه
 علم محیط و علم غیب قطع نظر از ذاتیه که همه علم خدا تعالی ذاتی است بجهت احاطه و غیب
 مختص بخدا تعالی است و اثبات آن بغیر او تعالی شرک است و در عبارت فخر الکبیر
 تفتید مطلق علم است نه ذاتی نه تفتید علم غیب یا علم محیط و مع هذا مراد من فخر الکبیر
 از ذاتی فرعون و امام الیهامیه نیست بلکه علم نیست که بدون تلقی از غیر و بلا تشتم کسب
 حاصل شده باشد گوشت این نوع علم از عطای او تعالی گمان کرده شود پس از آنچه
 نقل کرده چگونگی انحصار شرک فی العلم در اثبات علم ذاتی فرعون و او برای غیر خدا ثابت گرد

قوله ص ۵۵ و نیز ثابت شد که نیست شرک فی التصرف مگر باستقلال اقول تصرف در
 اموریکه اختیار مخلوق در آن ثابت نیست مختص بحضرت حق تعالی شانه است بالا
 معلوم گردید که منشای شرک در صفات و افعال اختصاص است نه ذاتیه و استقلال
 پس اثبات تصرف مختص بخداست برای غیر او تعالی مطلقاً شرک است بالاستقلال
 بود باید و استقلال قوله ص ۵۶ و هم ثابت گردیده که از افعال حق که از معبود بزرگ
 غیر خدا هم شرک لازم نمی شود بی آنکه غیر را معبود و اله اعتقاد کند اقول بالا شوت فتم
 که سجده برای اصنام و او شان مانند قبر و چله و نشان بدون اعتبار اعتقاد شرک و
 کفر است چه جائیکه مرنکبین آن بقصد تعظیم و از نهایت تذلل و خشوع آنرا میکنند که
 معبود و اله اعتقاد کردن بیش ازین نیست و بعد اثبات معنی معبود و اله برای غیر او تعالی
 حذر از اطلاق لفظ معبود و اله چه مفید باشد قوله ص ۵۷ منجمله آیات عظم آورون
 آیت کریمه و من اضل الی آخره را در نی مقام خالی از جنون نیست چه مراد این آیت باتفاق
 مفسرین تویح عبده اصنام است اقول دعوی اتفاق مفسرین کذب است شاید
 بیضاوی هم ندیده که صریح است در نیکه مراد آیت تویح مشرکین است عبده اصنام باشد
 یا عبده غیر اصنام عبارت تفسیر بیضاوی نیست و من اضل ممن یدعون من دون الله
 من لا یستجیب که انکار آن یکن است اضل من المشرکین حیث ترکوا عبادة السمیع اجمع
 القادر الخیر الی عبادة من لا یستجیب لهم لوسمع دعاءهم فضلاً ان یعلم سرارهم و یراع
 مصاحبهم الی یوم القیامة تا دامت الدنیا و هم من دعاءهم غفلون لانهم اما جمادات
 و اما عباد و سحر و من مشغلون باحوالهم انتهی قوله ص ۵۸ باجمه محصل آیات بصورت
 علم غیب است بخداست تعالی انهم اقول بعد تسلیم آنکه محصل آیات خصوصیت علم غیب
 بخداست تعالی انکار شرک بودن اثبات علم غیب برای غیر خدا جز اسما چه باشد قوله ص ۵۹
 از ایشان باید پرسید که لایطهر علی غیبه احد الا من ارضی من رسول هم آیت قرآنی است

اگر هست این استثنا بنده سبب استعمیل چگونگی درست شود اقول غیب عبارت از امر
 خفی است که بحسب و بداهت عقل مدرک نگردد و علم آن عبارت است از ادراک آن و
 اعلام کسی و دلالت و دلیل و علامتی و بعضی غیب که علم آن مختص بخدا تعالی است
 همان امر خفی را گفته اند که دلیل بران مضروب نباشد و مخلوقی بران اطلاع نیافته باشد
 بهر حال اطلاع بر غیب را که باظهار خدا تعالی بیا به دلالت و دلیل و علامتی حاصل گردد
 علم غیب نتوان گفت پس این استثنا درست نیست لیکن مفید ثبوت علم غیب
 برای غیر خدا تعالی نیست مفادش صرف اطلاع رسولانست بر بعضی غیوب
 بالعمی الاول مانند کفر مبطلون اهل نفاق و علامات قیامت و احوال جنت و نار و غیره
 نه بر همه غیوب تا مستلزم اطلاع ندای منادیان باشد و اطلاع بعضی انبیاء و اولیا
 بر لوح محفوظ بطریق تفصیل نه بطریق اجمال در بعضی اوقات اگر تسلیم کرده شود مستلزم
 محفوظ ماندن همه مضامینش در هر وقت نیست تا موجب اطلاع ندای منادیان باشد
 چه جائیکه مجرد اطلاع بواسطه مطالع لوح محفوظ یا بواسطه اخبار برای محنت ندای
 الحقیقه کافی نیست که لا ینفیه و بعضی تلخیص مرام بدین پیرایه و عنوان کرده اند که غیب قسم
 است قسمیکه بران دلیل نهاده اند و قسمیکه دلیل بران نصب نکرده اند مختص بخدا تعالی
 قسم ثانی است نه قسم اول و آنچه بران اظهار واقع گردیده داخل قسم اول است بهیضاً و
 در تفسیر یونینون بالغیب نوشته و الغیب مصدر و عطف به للبالغه کالشهادة فی قوله
 تعالی عالم الغیب والشهادة والعرب یسمی المظنون من الارض والسموات التی علی الکلیة
 غیباً و فیعل خفف کقبیل والمراد به الخفی الذی لا یدرک الحس لا لتفصیل بداهت عقل
 و موقسمان قسم الاول علیه و هو المعنی بقوله تعالی و عنده مغانج الغیب لا یعلمها الا الله
 و قسم نصب علیه و دلیل کالصانع و صفاته و الیوم الآخر و احواله و هو المراد به فی
 الاية الشریفة و جملة الحکیم در معاشیه تفسیر بیضاوی نوشته قوله و هو المعنی بقوله تعالی

وعنده مفاتيح الغيب اى خزائنه جمع مفتوح بفتح الميم وهو المخزن واما ما يتوصل به الى
 المغيبات مستعار من المفاتيح التى جمع مفتوح بالكسر وهو المفتاح والمعنى انه المتوصل
 الى المغيبات المحيط عليها واحصر المستفاد من تقديم الطرف دليل على ان المراد به الغيب
 الذى لا دليل عليه وحمله على ان المراد تخصيص مطلق الغيب به وان غيره انما يعلم علام
 حمايا باه سوق الآية فان المناسب للمقام نفى العلم بالغيب عما سواه تعالى مطلقا
 انشته وتفسيره اراك تفسير كل لا يعلم من فى السموات والارض الغيب الا انتم مرقوم
 هست والغيب هو ما لم يقم عليه دليل ولا اطلع عليه مخلوق انشته ودر ملفوظات
 يحيى ميمى مرقوم ست ذكرى در علم غيب و فرست افتاد بنده كى مخدوم مرقوم
 اسخه بفرست مومن را معلوم شود آنرا نگوئيد كه غيب دانست زير كه فرق است
 ميان دانستن غيب ميان دانستن بفرست دانستن غيب آن باشد كه مى دليل دانسته
 چيزيكه در غيب باشد آنرا بداند اما بفرست دانست كه در نظر باطن دليلى و علامتى
 بر وجود چيزى بيند بدان دليل و علامت انچيز را بداند چنانكه در بصيرت هست مثلا
 بديدن دو دليل كند بر وجود آتش انشته آين منذر و آين مردويه در تفاسير خود
 به تفسير فلا يظهر على غيبه احد الا من رضى من رسول روايت كرده اند كه گفت اين
 عباس علم الله الرسل من الغيب الوحي و اظهرهم عليه ما اوحى اليهم من غيبه و
 ما يحكم به الله فانه لا يعلم ذلك غير بچل انشته وعبد بن حميد از سعيد بن جبير مى روى
 من رسول جبرئيل روايت كرده و اين مردويه از ابن عباس روايت كرده
 كه گفت ابن عباس ما نزل الله على نبيه اية من القرآن الا و معه اربعة من الملائكة
 يحفظونها حتى يرووها الى النبى صلى الله عليه وسلم ثم قرء عالم الغيب فلا يظهر على
 غيبه احد الا من ارضى من رسول فانه يسلك من بين يديه ومن خلفه حشد الغيب
 الملائكة الاربعة يعلم ان قرء المبلغوا رسالات ربهم وعبد المراتق وعبد

بن حمید و ابن جریر و ابن المنذر و تفسیر لایطهر علی غیبه الامن الرضی من
رسول از قتاده روایت کرده که گفت قتاده لایطهر من الغیب علی ما شار اذا الرضا
و در تفسیر حلبین مرقوم است عالم الغیب ما غاب من العباد فلا یطهر لایطهر علی
غیبه احد من الناس الامن الرضی من رسول فانه مع اطلاعه علی ما شار منه محجة
له اشته و یعرفی در معالم التنزیل نوشته عالم الغیب رفع علی لغت قوله ر
و قبل هو عالم الغیب فلا یطهر لایطهر علی غیبه احد الامن الرضی من رسول الامن
بیطه رسالته فیطهره علی ما یشار من الغیب لانه یبذل علی نبوته بالایة المعجزة بان
یخبر عن الغیب اشته و یضاهی و انوار التنزیل نوشته عالم الغیب فلا یطهر
علی غیبه احد ای علی الغیب المخصوص به علمه الامن الرضی لعلم بعضه لیکون له محجة
من رسول بیان لمن استدل به علی ابطال الکلمات و جوابه تخصیص الرسول بالملک
و ان یطهر بما لیکون بغير وسط و کلمات الاولیاء علی المعنیات انما لیکون تلقیا عن الملائكة
علی الآخرة بتوسط الانبیاء اشته و حلبی در حاشیه تفسیر یضاهی بذیل شرح
علی الغیب المخصوص نوشته و المقصود الاختراز عن الغیب المنسوب علیه لائل اشته
اما هم را زمی در تفسیر کبیر نوشته و عندی ان الآیة لا دلالة فیها علی شئ مما قالوه
والدی يدل علیه ان قوله علی غیبه لیس فیہ صیغة عموم فیکفی فی العمل بمقتضاه ان لایطهر
لغالی خلقة علی غیب واحد من غیوبه محیل علی وقت وقوع القیامة فیکون المراد
من الآیة ان لغالی لایطهر علی الغیب لاحد فلا یبقی فی الآیة دلالة علی انه لایطهر شیان
الغیوب لاحد والدی یؤكد هذا التاویل انه لغالی انما ذکره عقیب قوله وان ادی
اقرب ما توقعه دن ام محیل له برئی انداز یعنی لا ادری وقت وقوع
القیامة ثم تنال بعده عالم الغیب فلا یطهر علی غیبه احد ای علی وقت
وقوع القیامة من الغیب الذی لایطهر الله لغالی لاحد و باجملة فقوله علی غیبه

مفرد مضاف فيكشف في العمل به حكمه على غيب واحد فاما العموم فليس في اللفظ دلالة عليه فان
قبيل فاذا حملتم ذلك على القيامة فكيف قال من ارتضى من رسول الله لا يظهر هذا الغيب
لاحد من رسوله قلنا بل نزل الملائكة منزلا ولا شك ان الملائكة يعلمون في ذلك
الوقت قيام الساعة وايضا يحتمل ان يكون هذا الاستثناء منقطعاً كما قال عالم الغيب
فلا يظهر على غيبه المخصوص وقيام القيامة احداثهم قال بعده
الا من ارتضى اي لكن من ارتضى من رسول الله بين يديه ومن خلفه صدأ
حفظه يحفظونه من شرمرة الالسن والجن والاعد تعالى انما ذكر هذا الكلام جواباً لسؤال
من سأل عن وقت وقوع القيامة على سبيل الاستخارة والاستحقاق بدنيه ومقتله
اشتهه ودر تفسير مدارك مستورست عالم الغيب خبر مبتدئ ومخزون اي عالم الغيب
فلا يظهر فلا يطبع على غيبه احداً من خلقه الا من ارتضى من رسول الله لا قد ارتضى
يعلم بعض الغيوب ليكون اخباره عن الغيب معجزة له فانه يطلع على غيبه باشار من
رسول بيان لمن ارتضى والولي اذا اخبر بشئ فظهر فهو معجزة للرسول اشتهه ودر تفسير
زا هري مرقوم ست يعني آشكارا كنند ونرساند غيب خود کسی الا من ارتضى قال
سعيد بن حمير بن جبريل عليه السلام وقيل محمد وسائر الانبياء عليه السلام اشتهه ودر تفسير
نیشاپوری تفسیر آیت کریمه واما كان الله ليطالعكم على الغيب الآية مرقوم ست
ومن جهة الايمان بالله ان يعتقدوه وحده علماً للغيوب ومن جهة الايمان بالرسول
ان نيز لوسم منازلهم بان تعلمهم عبید مصطفين لا يعلمون من الغيب الا ما علمهم
تعالى اشتهه ودر تفسير نیشاپوری مرقوم ست ثم امر النبي باظهار ذلك العبودية
حتى لا ينسب اليه نقص ولا يعاب من قبل عدم علم الغيب فقال قل لا اله الا الله
نفعا ولا ضرر الا ما شاء الله وفيه ان قدرته قاصرة وعلمه قلیل وكل من كان عبداً
كان كذلك والقدرة الكاملة والعلم المحيط ليس الا الله تعالى اشتهه ودر تفسير نیشاپوری

مسطور است و ما كان الله ليطلعكم على الغيب ولكن الله يجتبي من رسله من يشاء و
 ما كان الله ليوتق احدكم علم الغيب فيبذل على ما في القلوب من كفر و ايمان و لكنه يجتبي
 لرسالته من يشاء فيوحي اليه ويخبره ببعض المغيبات او ينصب له ما يدل عليها
 فاموا بالله ورسوله لصفته الاخلاص و بان تعلموه وحده مطلعاً على الغيب تعلمون
 عبداً و محبتين لا يعلمون الا ما اعلمه الله و لا يقولون الا ما وحي اليهم روى ان
 الكفرة قالوا ان كان محمد صادقاً فليخبرنا من يؤمن منا و من يكفر و عن السدي انه صلى
 الله عليه وسلم قال عرضت على امتي و اعلمت من يؤمن بي و من يكفر فقال المنفقون
 انه يزعم انه يعرف من يؤمن و من يكفر و نحن معه و لا يعرفنا فنزلت آية و در فتح
 العزيزي ضمن ذكر افراط و تفريط علم نبوت مسطور است يارتبه آية و اوليا و ابرار
 رتبة انبيا و مرسلين عليهم السلام گرداند و انبيا و مرسلين عليهم السلام را الوازم القوت
 از علم غيب و شنيدن فرياد هر کس از هر جا و قدرت بر جميع مقدمات ثابت کند
 آيتي و نقضاً زالي در شرح عقائد نفس نوشته فباجملة العلم بالغيب امر نفرد
 به الله سبحانه لا سبيل اليه للعباد الا باعلام منه و الا لهام بطريق المعجزة و الکرامة
 و الاشارة الى الاستدلال بالامارات فيما يمكن ذلك فيه و لهذا ذکر فی الفتاوى
 ان قول القائل عند رويته بالآلة القمر يكون مطراد عيماً علم الغيب لا بعلامته کفر است
 و شيخ علي قاري در شرح فقه اکبر نوشته ثم اعلم ان الانبياء لم يعلموا المغيبات
 من الاشياء الا ما اعلمهم الله احياناً و ذکر اخفيتها نصريحاً بالتكفير باعتقاد ان
 النبي يعلم الغيب لمعارضته قوله تعالى قل لا يعلم من في السموات و الارض الا
 الله كذا في المسائرة آيتي و در فتاوى قاضیخان مسطور است لا يعلم
 الغيب الا بحسن و لا الا بشئ آيتي و نیز در فتاوى قاضیخان مرقوم
 امرتة قالت لزوجهاتوسر خدا دانی فقال نعم قال الشيخ الامام ابو بكر محمد

بن الفضل كيف الرجل لان السر والغيب واحد ومن ادعى علم الغيب كان كافرا
 انتبه ويري در حاشيه اشباهه نوشته وفي الولوالجية وغيره ما من كتب
 المدسب رجل تزوج امرئة ولم يحضر شاهد فقال تزوجتك بشهادة الله ورسوله
 يكفر لانه يعتقد بان النبي صلعم يعلم الغيب ذللا شبهة لمن لا علم له به ومن عتق هذا
 كفر وبه قال الشيخ ابو القاسم الصغار انتبه ودر بحر رائق مذکورست لوتزوج
 بشهادة الله ورسوله لا يعتقد الكاح وكيف لا اعتقاده ان النبي صلى الله عليه وسلم
 يعلم الغيب انتبه وسمينين است ورحلصه وحنانيه وعالمگيره وفتاوى قاضين
 وغيره ما از عامة كتب فقه ودر جوابه اخلاطيه مسطورست ان زعم ان النبي يعلم
 الغيب يكفر فانك في غيره انتبه ودر فتاوى بني زازيه مرقومست واما علم
 الله تعالى بخيار عباده بالوحى والا الهام لم يبق بعد الاعلام غيبا فخرج عن المحرمين
 المستفادين من تقديم الطرف والمحرم بالامه انتبه ودر مواهب لدنيه مذکورست
 اعلم ان علم الغيب مختص بالله تعالى وما وقع منه على لسان رسول الله صلى الله عليه
 وسلم وغيره فمن الله اباوحى والهام والشاهد لهذا قوله تعالى عالم الغيب فلا
 على غيبه احد الا من ارضى من رسول ليكون معجزة له انتبه وتيز در مواهب
 لدنيه مسطورست في حديث مرانه عليه السلام قال والله في لا اعلم الا ما علمني الله
 فكل ما ورد عنه صلى الله عليه وسلم من الانباء المنبئية عن الغيوب ليس هو الا من
 اعلام الله له به اعلا ما على ثبوت نبوته ودليلا على صدق رسالته انتبه وفضل
 روزبهان در الباطل الباطل نوشته من ضروريات الدين ان علم الغيب
 مخصوص بالله تعالى والنصوص في ذلك كثيرة وعنده مفتاح الغيب لا يعلمها الا
 هو ويلمها في البر والبحر الاية وان الله عنده علم الساعة وينزل الغيث الاية فلا يعلم
 غير الله تعالى ان يقال له انه يعلم الغيب ولهذا ما قيل عند رسول الله صلى الله عليه وسلم

وسلم فی الرحمة فینا بنی یعلم ما فی هذا کلمه علی قائمه وقال دع هذا قلی غیره و با حقه
 لا یجوز ان یتقال لانه یتعلم الغیب نعم الاخبار بالغیب بتعلیم الله تعالی جائز و طریق
 هذا التعلیم اما الوحی او الالهام عند من یحمله طریقاً الی علم الغیب انتهت فی شیخ عبدالحق
 دهلوی در ترجمه مشکوٰۃ بشرح والله انی لاری من خلفی کما اری من بین یدئ
 نوشته بدانکه این دیدن آنحضرت از پس بطریق جرق عادت بود بوحی یا الهام و گاه
 گاه بودند دائم و مود آنست آنچه در خبر آمده که چون ناقه حضرت گم شد و در نیافت
 منافقان گفتند محمد میگوید که خبر از آسمان میرسانم منیدانند که ناقه او کجا است پس
 فرمود آنحضرت والله من نیدانم مگر آنچه بداناندر مایر و ردگار من اکنون نبوده
 پروردگار من که وی در جای چنین و چنان است و چهاروی در شاخ و دختی بند
 است و نیز فرموده است من بشرم منیدانم که پس این دیوار چیست یعنی بی دانان
 حق تعالی انبیه و نیز شیخ عبدالحق دهلوی در ترجمه مشکوٰۃ بشرح حدیث
 لیلته تقریس نوشته اینجا اشکال می آرند در حدیث آمده است که آنحضرت فرمودیم
 من خواب میگذرد و دل من بیدار است پس با وجود بیداری دل چه بود که از طلوع فجر
 آگاه نشد جوانش آنکه دریافت طلوع و غروب کار چشم است چون چشم در خواب بسته
 و پوشیده بود طلوع و غروب را ندید مگر دو و هر چند دل بیدار است که اقلوا و اگر
 گویند چرا به کشف و وحی و الهام در نیافت گوئیم اس فعل باربتعالی است اگر دران
 وحی نفرستاد و کشف نکرد چه توان کرد داشته قولهم صیغه اول ازان حدیث است
 احدی و فینا بنی یعلم ما فی هذا کلمه و قولی ما لدنی کنت تقولین جاس
 مائل است که در حدیث صرف حکم ترک کردن آن قول است و پس نه رسول الله صلعم
 حکم شرک فرموده و نه امر تجدید ایمان و توبه الخ اقول عدم تجدید ایمان و حکم
 شرک بسبب آنست که قائل این قول جاریه غیر مکلفه در ابتدای اسلام بود و شک نیست

ورنیکه ترک آن بسبب نسبت علم غیب است بسوی آنحضرت علیه الصلوة والتحمیه نسبت
 علم غیب بسوی غیر خدا تعالی کفر است چنانکه بالا معلوم شد بطریق در سماء و
 صفات از عایشه رضی الله عنہا روایت کرده که قالت ومن زعم انه یخبر الناس
 ما یمکون فی غده فقد اعظم علی الله الفرتیه والله تعالی یقول قل لا یعلم من فی السموات
 والارض الغیب الا الله واین ماجه در سنن خود از ربیع بنت معوذ روایت
 کرده که گفت دخل علی رسول الله صلی الله علیه وسلم عیینة عری وعندی جارتیان
 تغینان وتند بان ابائی الذین قتلوا یوم بدر وتقولان فیما تقولان وفینا نبی یعلم
 فی غده فقال اما هذا فتقولاه لا یعلم ما فی غده الا الله وتجاری در صحیح خود از ابن
 عمر ز روایت کرده که فرمود نبی صلی الله علیه وسلم مفتح الغیب لا یعلم الا الله لا یعلم
 ما تقبض الارحام الا الله ولا یعلم ما فی غده الا الله ولا یعلم متى یاتی المطر احد الا الله
 ولا تدری نفس بابی ارض تموت الا الله ولا یعلم متى تقوم الساعة الا الله وحافظ
 ابن حجر در فتح الباری شرح صحیح البخاری نوشته وانا انکر علیها ما ذکرتم من
 الاطراح واطلقت علم الغیب وپی صفة مختص بالله تعالی اشتبه وطلبی شرح
 مشکوٰۃ نوشته وانا منع رسول الله صلی الله علیه وسلم القائله بقولها وفینا
 نبی یعلم ما فی غده لکن انتبه نسبت علم الغیب الیه مطلقا لان الغیب لا یعلم الا الله انتبه و
 شیخ علی قاری در مرقاۃ نوشته وانا منع لقولها وفینا نبی انما لک انتبه نسبت علم
 الغیب الیه لانه لا یعلم الغیب الا الله وانا یعلم المرسل من الغیب ما خبر الله و
 شیخ عبد الحق دهلوی در لمعات نوشته قالوا انما منهن عن ذلک کراهته
 ان یسند علم الغیب الیه مطلقا ولا یعلم الغیب الا الله انتبه قوله صدق دوم از
 عایشه رضی الله عنہا من انحرک الخ قطع نظر از تفصیل علم که از تفسیر عزیزی و غیره
 نقل کردیم در حدیث حکم شرک نیست اقول تفصیل علم که از تفسیر عزیزی و غیره

نقل کرده مضر ختم نسبت و چون از حدیث عایشه رضی الله عنها اختصاص علم امور محسوسه
 بخداستعالی ثابت است مشرک بودن اثبات علم امور محسوسه بر غیر خداستعالی استفاد از حدیث
 باشد چه شرک پیش از اثبات صفت محققه او تعالی نبیره او تعالی نباشد و صفت محققه بودن
 علم امور مذکوره از بخیر است ثابت است که مرقوله ص ۹۹ حدیث سوم و الله لا ادعی
 و انما رسول الله بالفضل لی و لایکم در خانه اربعین احتجاجیه هم این حدیث مذکور است اول
 حدیث مشکل مجهوله المحل که علما انواع کلام در معنی آن کرده باشند در مقام شلال
 از کمال اضلال است اقول اول نفس این حدیث نص است بر نفی علم انجام کار مستحکم
 و مخاطبین از مستحکم و مورد و محل آن معلوم است که حکم ام العذر انصاریه است بحسن
 عاقبت عثمان بن مطعون بعد وفات وی باقی تعارضیکه از اخبار داله بر اینکه حضرت
 صلی الله علیه وسلم را علم و یقین نجات خود حاصل بود لازم است مدفوع است بقول
 ورود حدیث قبل اعلام او به غفران چنانکه شیخ عبدالحق در ترجمه مشکوٰۃ نوشته و
 حق است که ورود این قول پیش از نزول قول حق سبحانه است لیغفر لک الله تالیف
 من و نیک و اما خرا اول الهامی بود در عاقبت و بعد از نزول این آیت یقین شد که عاقبت
 بخیر است انقب و یا تخصیص این حدیث از بد و امر غایت مافی الباب آنست که حدیث عام
 مخصوص باشد و عام مخصوص در اعدای مخصوص حجت است چنانکه در اصول مقرر شد
 و یا بحکم حدیث بر علم تفصیل چه دلالت اخبار بر علم نجات بالا جمال است نه بالتفصیل
 شیخ عبدالحق در ترجمه مشکوٰۃ نوشته یا مراد عدم دریافت احوال عاقبت است چه در دنیا
 و چه در آخرت تفصیل چه علم به احوال غیب بتفصیل جزیر و در کار رتالی را نباشد اگر چه
 جمعا معلوم است که عاقبت انبیاء علیهم السلام بخیر است اشتبه دوم شکل بعد تبیین مراد
 در مراد حجت است و شک نیست در تبیین مراد آن که نفی علم غیب است از آنحضرت صلی
 الله علیه وسلم پس از اهل انصاف مطلوب انصاف است که آیا مراد حدیث مذکور در مقام

استدلال بر نفی علم غیب از آنحضرت که مشعر بر خصاص است بخداستیعالی از کمال
اضلال است یا مشکل مجهول المحل گفته نگار برین ایراد از کمال اضلال و نهایت انحرا
این مغوی وضال در تفسیر برینیا وی مرقوم است و ما لیفعل الی و لا یفعل فی الدین
علی التفصیل اذ لا علم لی بالغیب اشتبه و تفرستنی در شرح مصابیح نوشته
لا یجوز حل هذا الحدیث و ما ورد فی معناه علی ان النبى صلی الله علیه وسلم کان متروکاً فی
عاقبة امره غیر متیقن بآله عند الله من احسنه لما ورد عنه من الاحادیث الصحاح التي
ینقطع العذر و درینا بخلاف ذلك و انی یحتمل علی ذلك و هو المنعبر عن الله تعالی انه سلیم
المقام المحمود و انه اکرم السخلائق علی الله تعالی و انه اول شافع و اول مشفع الی غیر ذلك
من الاحادیث الواردة فی معانی الاجتناب فیحتمل ذلك علی انه نفی علم الغیب عن نفسه
انه لیس بمطلع علی المکنون من امره و امر غیره و قد کان هذا القول منه حین قال قلت امرؤ
لعثمان بن مظعون لما توفی بهنیا لک البجته اشتبه و شیخ علی قاری در مرقاة
شرح مشکوٰۃ نوشته و الحاصل انه یرید نفی علم الغیب عن نفسه و انه لیس بمطلع علیه و
انه غیر واقف و لا مطلع علی المقدر له و لغیره و المکنون من امره و امر غیره لا انه متروک
فی امره غیر متیقن بنجاة لما صح من الاحادیث الدالة علی خلاف ذلك اشتبه قوله ص
حجاجی در شرح شفا نوشته و اما ما ورد انه صلی الله علیه وسلم علم علم الاولین و
والاخرین فلعله کان آخر احواله بعد انقطاع عرض جبریل له اقول این عبارت را
در شرح شفا حجاجی بنیاقتم بر تقدیر صحت نقل مضر خصم نیست که از علم اولین و علم
آخرین در اینجا علم جمیع غیوب و علم محیط مراد شدن نمیتواند بلکه مراد از ان علمی از علوم
اولین و آخرین باشد که متعلق بمعرفت خدا و احکام او تعالی بود و منصب سالت
اقتضای آن کند چنانچه در قول حجاجی بعد انقطاع عرض جبریل له تأیید همین است چه این
قول ظاهر است که این علم از ایمان قبیل است که بواسطه جبریل معروض می شد کیف

وقد نقل السيوطي في الاكلیل عن ابن مسعود انه قال من اراد العلم فعليه بالقرآن فان فيه خير الاثر
والآخري قال للزني جميع القرآن علوم الاولين والآخريين بالبداهة مبدانهم که در قرآن ذکر شده
واقعات مسوودات ماضیه و مستقبله و حالیه که متعلق بعرف حقا و حکام و تقاضیت نیاده قو که
شکر فی العلم موافق تصریح کبرای او نیست مگر ثابت کردن علم ذاتی برای غیر خدا
اقول بالا معلوم شد که تقیید علم بقید ذاتی در شرک بودن اثبات مطلق علم است
نه علم غیب و علم محیط چنانچه از کلام شاه ولی الله رحمه الله تعالی خود ظاهر است و
معذرا مراد شاه صاحب از ذاتی آنست که بدون حدس و تخمین کسب و تلقی از غیر
باشد قو که علم غیب اصنافی خاص بحد نسبت بلکه خاص غیب مطلق است انچه
رسول مرتضی بر آنهم واقع اقول غیب اصنافی مانند عالم الوان و عالم اصوات و
لغات و احکان و لذت جماع و غیره که در حقیقت غیب نسبت از ما نحن فیه نباشد
نزاع در غیب حقیقه است که اثبات آن بغیر خدا بتعالی شرک و کفر است که علم غیب
از صفات مختصه او تعالی است و موجودیکه غائب از عقل و حواس غیر خدا بتعالی
باشد و انچه از زمان مستقبل موجود خواهد شد مغلطه غیب حقیقه است و علم بعض غیب
که بواسطه اخبار حاصل شود علم غیب نگونید زیرا که مراد از علم غیب آنست که بلا واسطه
علامت و اخبار باشد قو که علم پس انچه گفته که بکار نمی آید راهی شرک ثابت نمیشود
که او نکوایا سبهم که دور و نزدیکه برابری نسبت بین سخن است غلط محض
یعنی شنیدن از دور و نزدیک برابری خاص کار خداست دیگر از انچه پیشین فهمیدن شرک است
حال آنکه شنیدن خدا از دور و نزدیک برابری مصلحتی ندارد چه او تعالی را همه شیا و
امکنه نسبت واحد است اقول این اعتراض ناشی از جهل است ندانسته که دور
تردیک نسبت مردم و متفاهم ایشان مراد است نه نسبت خدا بتعالی چنانکه در
عالم الغیب و الشهاده مراد غیب و شهادت نسبت مردم است و نه چیزی از خدا

غائب نیست و همه اشیا در مشاهده وی انداخته می در شرح شفا نوشته و الغیب
بالنسبة للناس لا یغیب عنه شقال ذرة وقوله تعالی عالم الغیب الشهاد
ای ما یغیب عنکم و ما تشاهدونه انتم و ابو حامد غزالی در کیمیای سعادت
نوشته چنانکه داناست هر چه دانستی ست بینا و شفا است هر چه دیدنی و شنیدنی
است و دور و نزدیک در شفا ای می برابر بود دانسته بود که شاه عبدالغفر در تفسیر
مقام علیین نوشته که روح را قرب و بعد مکانی مانع این دریافت نمیشود و مثال
در وجود انسانی روح بصری است که ستاره های هفت آسمان را درون چاه می
دید انتم اقول امام الهامیه عبارت تفسیر را بحذف صدر بنمایش آنکه نزد شاه
روح را در برزخ علم هر چیز قریب از قبر باشد یا بعید از آن حاصل است نقل نموده
آنکه مرادش این صاحب کنت که روح را قرب و بعد مکانی که در میان قبر و مقر است
مانع از ادراک حال حضور زائران قبر نباشد بجهت تعلق آن بقبر عبارت تفسیر از
صدر نسبت و مقام علیین بالای هفت آسمان است و پایین آن متصل سده است
ست و بالای آن متصل سیاه است عرش مجید و ارواح بیکان بعد از قبض در آنجا
و زفران یعنی انبیا و اولیا در آن مستقر می مانند و عوام صلحا را بعد از نوبت پندن در
ناحیه های احوال حسب مراتب در آسمان دنیا یا در میان آسمان و زمین یا در چاه زفر قرار
میدهند و تعلقی به قبر نیز این ارواح را می باشد که بحضور زیارت کنندگان و اقارب
و دیگر دوستان بر قبر مطلع و ستایش میکردند زیرا که روح را قرب و بعد مکانی مانع
این دریافت نمی شود از تفسیر شاه صاحب سابق گذشت که شنیدن فرادیه هر
یک را بمخله لوازم الوهیت است قوله شاه در حدیث صحیح موجود است صلوات الله
فان صلواتکم تغنی جبت کنتم افاده همان معنی میکند که سهل علیکم شرک قرار داده اقول
در رسیدن صلوة و اثران بر پندن او تعالی نزاع نیست محل نزاع شنیدن فرادیه

و ند است و درایت هر مراد که شنیدن فریاد و ندای هر کس و دریافت مراد همه از صفات
مختصه او تعالی است لهذا اثبات این صفت را برای غیر خدا تعالی اهل حق شرک
قرار داده اند و حدیث مفید جواز و شرک نبودن آن نیست قوله صلوات الله علیه در مرتبة
بشرح حدیث نوشته قال القاضي و ذلك ان الناس الزكية القدسية اذا تجردت
عن العلائق البدنية عرجت و انصرفت بالملأ الاعلى و لم يبق لها حجاب فترى الكل
كالمشاهد بنفسها او باخبار الملك و فيه سر لطيف عينية من تيسره اقول در کلام فاضل
که صاحب مرقاة نقل نموده چه نظر است اول استلزام بودن تجرد از علائق بدنی
برای عدم بقای حجابی و دیدن همه اشیا مانند مشاهد ممنوع است در صحیحین از سهل
بن سعد مرویست که گفت سهل بن سعد که فرمود رسول خدا صلعم انی فرطکم علی الخمر
من مر علی شرب و من شرب لم یطعم ابد الیردن علی اقوام اعرفهم و یعرفون ثم یجادل
بینی و بینهم فاقول انهم منی فیقال انک لا تدري ما احدثوا بعدک فاقول سخطوا سخطاً
لمن غیر بعدی پس بر تقدیر ثبوت استلزام مذکور نادانستن حال این اقوام از چه رواست
و و هم مقتضای این کلام شنیدن درود و سلام قریب و بعید برابرست بلا واسطه
حال آنکه نیمه در شعب الایمان از ابی هریره رضی الله عنه روایت کرده که قال
قال رسول الله صلوات الله علیه و سلم من صل علی عند قبری سمعته و من صل علی ناسی
البلغته و شیخ عبد الحق دهلوی در ترجمه مشکوة نوشته سخن در آن ماند که این
افضلیت و سلام از آنحضرت مخصوص به زائران قبر شریف اوست صلوات الله علیه و سلم
مثل داخل در مجلس که سلام گوید یا عام است هر کسی که سلام فرستد چنانکه در تشهد غیر از نماز است الا آنکه
زائران بنفس شریف خود بی واسطه سلام فرمایند و و سلام نمایند و دیگران بواسطه
ملائکة سیاحین بود چنانکه از حدیث ابی هریره در فصل ثالث ظاهر میگردد البته این
حجری کلی در شرح همزیه نوشته از اصاله و سلم علیه عند قبره سمعه سما حقیقاً ویرود

من غیر واسطه وان صلی و سلم علیه من بعید لا یسمعه الا بواسطه تدل علیه احادیث کثیره
 الشیخه سوم از مسلمات امام الله بیه بودن حیات آنحضرت صلی الله علیه و سلم در قبر
 حیات جسمانی دنیوی هست پس استدلال بر رسیدن صلوة و سلام بوی صلعم بجز بواسطه
 صورت بند و قوله صل و نیز آنچه در حدیث صحیح وارد شده فانه اذا قال ذلک اصاب
 کل عبد صلح فی السائر والارض موافق اصطلاح دین جدید شرک خواهد گردید اقول
 قطع نظر از نیکه شنیدن فریاد و ندای هر کس و دریافت حال همه که محل نزاع است
 امر لیت و رسیدن دعا و سلام بطریق معین و بالثر برسانیدن او تعالی که غایت
 مفاد حدیث بحسب عم رئیس المبتدعین هست امری دیگر مراد در حدیث رسیدن ثواب
 یا برکت دعا و سلام است نه رسیدن الفاظ دعا و سلام شیخ علی قاری در
 مرقاة نوشته اصحاب فاعله غمیر ذلک ای اصحاب ثواب هذا الدعا را و برکت الشیخه
 و شیخ عبد الحق و بلوی در ترجمه مشکوٰۃ نوشته پس بدستی که وقتیکه بگوید بنده
 این دعا را بسبیل عموم میرسد اثر آن هر بنده صلح را که در زمین و آسمان است منتفی قوله
 الحاصل با اعتقاد ادراک و استماع ارواح در عالم برزخ کلام اجبار از هر جا که باشند
 و اطلاع بر احوال آنها با ایجاد و استماع و اعلام خدای عزوجل نه شرک لازم می آید نه علم
 غیب خاص خدا اقول ادراک و استماع ارواح کلام اجبار از هر جا و اطلاع بر احوال
 آنها بدون اعلام و استماع خدا تعالی اثبات علم غیب خاص او تعالی هست برای غیر او
 و ان شرک است و ما و ما می که استماع و اعلام خدا تعالی برای غیب خاص بنصوص قطعیه
 مانند نصوص و اله بر اختصاص غیب خاص به او تعالی ثابت نگردد عدم آن محقق است
 مجرب و اعتقاد اعلام و استماع با عدم ثبوت هیچ مفید در نفی شرک نباشد قوله صل
 ازین آیات کرات بیس نوع ثابت نمی شود دعوی که در اول کتاب نموده و شمار کرد
 کار ما و گفته خواه یون سمی که ان کامونیکه طاقت او سکم خود بخود بخود یون سمی

که الله در او سگوا ایسی قدرت بخشنده که هر طرح سے شرک ثابت ہو تا آخر اقول
 ازین آیات کلمات اختصاص علم غیب و علم محیط و قدرت کامله و مالکیه نفع و ضرر چیز
 که کارهای شمار کرده متفرع بر آنست ثابت است و اثبات صفاتی مختصه
 او تک و غیر او تک گویا اعتقاد عطا می این صفت آن غیر باشد شرک است چرا اعتقاد عطا که جل است
 مبطل اختصاص صفت نباشد زیرا که استحقاق عبادت بجهت انصاف همین صفات است
 و الوهیت پیش از انصاف این صفات نباشد این امیر السحاج در مسامحه فرمود
 مسایره این همام نوشته و الا الوهیه الانصاف بالصفات التي لا جلها استحق ان يكون
 معبودا و رئیس المبتدعین را مسلم است که اعتقاد مشرکین عرب همین قدر بود که خدا
 ملک علی الاطلاق معبودان ما را خلعت الوهیت عطا فرموده است چنانچه در صفحه
 همین کتاب از فوز الکبیر نقل کرده و این مشرکان در خلق جواهر و تدبیر امور عظام بحکیم
 شرک نمیدانستند و چون خدا تعالی برای کاری ابرام فرمود یک را قدرت غفلت
 اثبات نمیکردند بلکه شرک ایشان در امور خاصه بعضی بندگان بود گمان میکردند که
 مانند آنکه بادشاه عظیم القدر بندگان خاص خود را به اطراف مالک میفرستد و ایشان
 در امور جزئیة تا وقتیکه حکم صریح بادشاه نشده است مختار و منصرف میدارد و خود
 با امور جزئیة بندگان نمی پردازد و حواله سایر بندگان بقهارتیه میکنند و شفاعت
 قناریه در باب خادمان و متوسلان ایشان قبول مینماید همچنین ملک علی الاطلاق
 بعضی بندگان خود را خلعت الوهیت داده است و رضا و سخط ایشان در سایر
 بندگان اثر میکند پس واجب میدانستند تقرب به آن بندگان خاص تا شایسته
 قبول ملک علی الاطلاق حاصل شود و شفاعت برای ایشان در محاری امور و رجب
 پذیرائی باید اعتقاد می در صفحه ای ذکر نموده که در حجت بالغه نوشته بود حال مشرکین در میان
 الی ان الصالحین من قبلهم عبدوا الله و تقربوا الیه فاعطاهم الله الا الهیه فاستحقوا

العبادۃ من سائر خلق الله كما ان ملك الملوك يجزمه عبده فيحسن خدمته فيعطيه
 الملك وليفوض اليه تدبير بلد من بلاده فيستحق السمع والطاعة من اهل ذلك البلد
 پس اگر انصاف بصفتا موجبۃ تحقاق عبادت که الوهیت بیش از ان نیست
 باعتقاد عطا موجب شرک بنودی اعتقاد مشرکان عرب که به عطای الوهیت بود
 شرک نشدی و التالی یا طلل فال مقدم مثله قوله ص ۸۶ و اما از کبرای او نقل کردیم که
 مخدور تصرف بالاستقلال است و پس عاده آن عبارت بی فائده اقول این
 کذب صریح است تفتید تصرف به استقلال در ان عبارت نیست چنانچه آن عبارت
 انیست شرک آنست که غیر خدا را صفات مخصوصه خدا اثبات نماید مثل تصرف در عالم با بره
 که تعبیر از ان به کن فیکون می شود انشبه قوله ص ۸۶ بعد از ان ذکر نمود حدیث اذا
 سالت فاسال الله و اذا استعنت فاستعن بالله و خود نوشت که مشکوۃ کے باب توکل
 و الصبر بین لکھا ہے آوردن حدیث باب توکل در باب شرک عجیب است و تخصیص سوال
 و استعانت در حدیث به انبیا و اولیا حالی از جنون نیست اقول اول حدیث که در
 باب توکل مذکور گردد چه ضرورت که هر جمله آن مودی مضمون توکل باشد دوم
 بر تقدیر تسلیم اینکه هر جمله این حدیث متعلق به توکل است اقامت استدلال بانچه
 بر رد شرک فی التصرف بدو وجه امکان دارد اول آنکه منع از سوال و استعانتیکه متنا
 توکل است از نیست که بسا وقت از عدم توکل شرک فی التصرف ناشی میگردد پس منع از ان
 مستلزم منع شرک فی التصرف بالضرور باشد دوم هر گاه سوال و استعانت در
 امور اختیاریه مخلوق از غیر او تعالی که منافی توکل است بانچه حدیث ممنوع شد سوال
 و استعانت در امور غیر اختیاریه مخلوق از غیر او تعالی که شرک فی التصرف است بدو
 اولی ممنوع باشد پس رد شرک فی التصرف از این حدیث بطریق اولیه ثابت گردود
 صاحب نقویۃ الایمان از این حدیث اختصاص سوال و استعانت بخدا تعالی که مستلزم

دستمناست و سوال از غیر او تعالی است فهمیده نذر و سوال و استمناست از انبیا
 و اولیا بخصوصهم و رکاکت عبارت و تخصیص سوال و استمناست الی آخر تا که مشعر
 بجهنم رئیس المبتدعین میاسته و از شراب قهر آهی است مقام عبرت در **مرقاہ**
 شرح مشکوٰۃ مبسوط است و اذا سالت فاسال الله ای فاساله وحده فان خزائن
 العطایا عنده و مفاتیح المواهب و المزیایا سیده و کل نعمه و نعمة و نبوة و آخره و تبه فای
 نقل الی العبد او تنذ فغ عنه برحمته من غیر شائبه عرض و ضمیمه علت لانه الجواد المطلق
 و الغنی الذی لا یفتقر فی شیء ان لا یرجی الارحمته و لا یخشى الا لفتنته و یلجج عظام المہام
 الیه و یعتد فی جمہور الامور علیہ ای و لا یأل غیره لان غیره غیر قادر علی العطاء و المنع
 و دفع الضرر و جلب النفع فانہم لا یملکون لانفسہم نفعا و لا ضررا و لا یملکون موتا و لا حیا
 و لا نشورا انتہ و نیز در **مرقاہ** مبسوط است و اذا استعذت ای اردت الاستعانة
 فی الطاعة و غیرها من امور الدنیا و الاخرة فاستعن بالله فانه المستعان و علیہ
 المکلان فی کل زمان و مکان و اعلم زیادة حث علی التوجه الیه و التقرب بالاستفادة
 لدیه ان الائمة ای جمیع الخلق من الخاصة و العامة و الانبیاء و الاولیاء و سائر الائمة
 لو اجتمعت ای التفتت فرضا و تقدیرا علی ان یتفحوک بشئ فی امر دنیک او دنیاک
 لم یتفحوک ای لم یقدروا ان یتفحوک الا بشئ قد کتبه الله لک ای قدره و اثبتہ و
 نیز در **مرقاہ** مرقوم است و لو اجتمعوا علی ان یضروک بشئ ای من سلب نفع او جلب
 ضرر لم یضروک ای لم یقدروا ان یضروک الا بشئ قد کتبه الله علیک و خلاصة المعنی انک
 و حد الله فی المطلب و المہرب فهو انصار النافع و المعطى الممانع انتہ قوله **حدیث**
 دوم ان القلب ابن آدم بکل واد شعبة فمن اتبع قلبه الشعب کلہا لم یبال الله
 بامی و اداہلک و من توکل علی الله کفاه الشعب این جرئی ہست بالاتر از اول کہ بعض
 حدیث لفظ توکل موجود و سندش مشکوک است یا بشہر مقابل توکل است **اقول**

وجہ و لفظ توکل و نفس حدیث چہ مضر استدلال است بر رد شرک ب است کہ تباع
 قلب شعب ہر وادی بطور شرک از عدم توکل بر خداستغالی باشد و شرک اگرچہ نفس
 مقابل توکل نیست لیکن شک نیست در شک کہ از افراد مقابل توکل است عدم توکل
 مستلزم ہر شرک نیست و ہر شرک مستلزم عدم توکل نیست قولہ ۱۱ حدیث سوم
 و یسال احدکم حاجتہ کما حتی یبالہ حتی یسأل شیخ لغلہ اذا انقطع بالمحوت عنہ
 بیج علاقہ ندارد و اقول علاقہ داشتن این حدیث ہر رد شرک فی الشرف غایب است بلکہ
 در بخندیت امر است بخوشن ہر حاجت از خداستغالی و آن مشعر است بر ہی خواستن
 ہر حاجت از غیر او تعالی و ہر گاہ از بخندیت منع خواستن ہر حاجت از غیر او تعالی استفادہ
 کردید منع خواستن حاجتہا یکہ اصلاح آن از قدرت و اختیار مخلوق ہر و نیست از غیر خدا تعالی
 کہ شرک فی التعمد است ہر جہ اولی استفادہ کردید و در حدیث سوم لفظ محی و حتی یسال
 نیست این زیادت از رئیس المقتدیین و در حدیث سوم است قولہ ۱۲ حدیث چہارم
 لما تزلت و اندر عشیرہ کس الاقرین و عالمہ صلعم قرابتہ فعم و خلس فقال یا بنی کعب لقد
 انزلکم من السماء لای ملک لکم من اللہ شیئاً ولا اعنی من اللہ شیئاً الی آخرہ قال یا فاطمہ
 المقتدی لک من النار سلی ما شئت من مالی فانی لا اعنی عنک من اللہ شیئاً ولا اعنی
 عنکم من اللہ شیئاً و ترجمہ نمودین ہمین کام آہنکا تمہارے اللہ کے یہاں کچھ عدم ہست
 ترجمہ باللفظ حدیث ہر ظاہر است و اعتقاد و یاد آن حضرت بکار کسی از اہل قرابت ہر
 خدا کار موہن نیست اقول انکار مناسبت ترجمہ باللفظ حدیث ناشی از خبت ہست
 و ترجمہ لای ملک لکم من اللہ شیئاً ہمین اختیار رکھتا تمہارا اللہ کے ہاں کچھ و
 ترجمہ لا اعنی عنکم من اللہ شیئاً ہمین کام آہنکا تمہارے اللہ کے ہاں کچھ بطور صلی
 معنی موافق محاورہ و عرف ما مردم مطابق شرح شرح حدیث است و اعتقاد نیاید
 انحضرت بکار کسی از اہل قرابت و دفع عذاب کہ ارادہ اللہ بہ آن متعلق شدہ باشد

مقتضای ایمان است و اعتقاد خلافت آن موجب خذلان و بکار آمدن بطریق شفاعت
در حقیقت بکار آمدن نیست زیرا که شفاعت محض باذن و اراده خدا متعالی میباشد
نوروی در شرح صحیح مسلم نوشته لایک لکم معناه لا یتخلوا علی قرابتی فانی
لا اقدر علی رفع کمره و یریده الله تعالی کلمه است و شیخ علی قاری در مرقاة
نوشته قوله صلی الله علیه وسلم یا فاطمة القبری لفسک من النار ختم بها لا بها خلاصة
قوله ما تم نعم فی تبری القاذه ایا هم من النار یعنی الا یان والعلم الصالح لقوله فانه
لا ملک لکم ان جمیعکم عالم و جاصکم من الله من عذاب شیئا ای من الملك والقدر و
الرفع والمنفعة والمعنی ای لا اقدر ان ارفع عنکم من عذاب الله شیئا ان اراد الله ان
یبعذکم اشتد و نیز در مرقاة نوشته قوله لا اعنی عنکم من الله شیئا ای لا ابعدکم
ولا ارفع عنکم شیئا من عذاب الله لکن شیخ عبد الحق و بلوی در ترجمه
مشکوٰۃ بشرح لا اعنی عنکم من الله شیئا نوشته بی نیازی نمیتوانم کرد و کفایت
نمیتوانم کرد و فائده بنید هم شمار از عذاب خدا چیزی را نمیتوانم و بشرح لا اعنی عنکم من الله
شیئا نوشته اما از عذاب خدا گرفت وی فائده نمی کنم لکن شیخ قوله ص ۸ و در اینجا
امر نیست که خرافات بیان صاحب تقویۃ الایمان از ان ظاهری نیست و آن اینکه آیت
که میگوید قل سید ملکوت کل شیء و یوحی و لا یجار علیه ان کنتم تعلمون سیقولون لیلید قل
فانی لست و ان لفظ ملکوت را ترجمه نموده بنصرف و از همان آیت که میگوید صاف و صریح است
که مشرکان برای بنیان خود ثابت میکنند و ندانند که خاص میکردند بالقدس پس این قسم شرک فخره
نخبرید یعنی شرک فی التصرف عجب شرک است که در مشرکین یافته نشدند افاده نقیض
نماید میباید و تفسیر نصیب نیست اگر ختم الاهی نیست چیست انما قول ملکوت مبالغه
ملک است و ملک یعنی طاقت و قدرت می آید و صاحب تقویۃ الایمان ترجمه آن بقابل
که معنی طاقت و قدرت است کرده مقصود درین آیت رد شرک فی التصرف است که

مشرکین با وجود اعتراف اختصاص تصرف بخدا تعالیٰ شرک فی التصرف بهستعانت و
 طلب حوائج از دیگران میکردند پس استعانت و طلب حوائج از دیگران امارت اعتقاد
 تصرف دیگران بود که از زبان قائل باختصاص تصرف بخدا تعالیٰ بودند پس از این
 ثابت نیست که مشرکان شرک تصرف نمی کردند بلکه ثابت است که شرک فی التصرف
 میکردند با وجود اعتراف اختصاص آن بخدا تعالیٰ پس قول شان مخالف عمل شان
 بود قوله صلوات الله علیهم ازین آیات و دعای که در اول ثابت نموده اصلاً ثابت نیست که
 بینا سابقاً اقول از آیت اولی و شش و سه اختصاص عبادت باو تعالیٰ و امتناع
 آن برای غیر و تعالیٰ و از آیت ثانیة اختصاص سجده باو تعالیٰ و امتناع آن برای غیر
 او تعالیٰ و از آیت ثالثه شرک بودن دعا و عبادت غیر او تعالیٰ و از آیت رابعه
 بودن مذکور و طواف خانه و بعض دیگر شعائر حج از قربات و عبادات او تعالیٰ و از
 آیت خامسه فسق بودن اهلان غیر الله که مشعر بر اختصاص اهلان است بخدا تعالیٰ
 بجهت بودن آن از قربات و عبادات او تعالیٰ مفهوم است و این مفهوم مثبت
 اشراک فی العبادۃ بودن امثال این افعال است برای غیر او تعالیٰ و همین است
 صاحب تقویۃ الایمان در اول باب و آنچه سابق نوشته مستلزم عدم ثبوت دعا
 صاحب تقویۃ الایمان که در اول باب نموده ازین آیات نیست قوله صلوات الله علیهم
 اول من سره ان یتیمّل له الرجل قیاماً قلینت بورد مقعدین النار حال آن سابق مذکور
 شد اقول آنچه سابق ذکر کرده روش گفته شد و منع قیام تعظیم مستفاد از سجده
 است لهذا ترمذی این حدیث را بر جمعه باب ماجاء فی کراهته قیام الرجل للرجل ذکر کرده
 و حضرت معاویه رضی الله عنه عبد الله بن زبیر و ابن صفوان را از قیام که برای
 وی کرده بودند باستدلال بدیحدیث منع نموده اخرج الترمذی عن ابی
 قال خرج معاویه فقام عبد الله بن زبیر و ابن صفوان حین راؤه فقال اجلسا

سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من سره ان تتمثل له الرجال فليتيقوا مقعده
 من النار وابن قيم در شرح سنن ابی داود بعد نقل این روایت نوشته و فیه رد علی
 من زعم ان سعادان یقوم الرجال فی حضرته و هو قاعد فان معاویه روی الخبر لما
 قال له جین خرج ایتته و منع از فعل بدین شیخ در عرف مانیز شائع است مثلاً چون
 گفته شود که کسی را که کفر مذم خوش آید جای خود در دوزخ جوید مفهوم گردد که کفر مذم
 نیز محذور است صاحب تقوئیه الایمان در ترجمه حدیث نوشته جس شخص کو خوش آمد
 که تصویر کے طرح کھڑے رہیں لوگ اوسکے روبرو سوکھنا ایسے وہ اپنا ٹھکانا گ
 بین ایتھ و در فائدہ اول شرح حدیث مطابق ترجمہ لفظی کرده و بعد معلوم
 امتناع قیام تطیم ازین حدیث افادہ فرمودہ قولہ ^۱ اینہما احادیث را با دعاوی
 مختصره اش پیچ علاقہ نیست اقول از حدیث دوم و چارم و پنجم و ششم پیشین
 آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ظاہر است کہ درین زمان اشراک فی العبادۃ درین است
 حسب ارشاد آنحضرت حادث گردیدہ از حدیث سوم اختصاص ذبح بنام خدا بتعالی
 ثابت است بجهت بولوش منجملہ عبادات پس تفہیم بعد م علاقگی صرف اغواست
 قولہ ^۲ علی ہذا القیاس در فصل پنجم ذکر نمود آیات احادیث را کہ بعضی از دعاوی محض
 بیگانہ الخ اقول پیچ آیتی از آیات و حدیثی از احادیث از مدعا بیگانہ نیست اینہم
 کذب است ازین خناس برای اغوای ناس واجمالیکہ بیانش از مجمل آمدہ باشد و احتیاج
 شراح کہ در شرح حدیث ذکر میکنند عموماً مضرت دلال نبود قولہ ^۳ شہ
 ولی اللہ در حجت بالغہ نوشته الخ اقول انچہ از حجۃ اللہ البالغہ نقل کردیم معانی
 خصم است مراد حضرت شہ صاحب آنست کہ ترک ترویج برای جسم مادہ اعتقاد
 اصابتہ کرده بسبب زناستحب است نہ آنکہ دین فی الواقع شوم است نووی
 در شرح صحیح مسلم بشرح الشوم فی الدار والمرء والفرس نوشته و مختلف

العمل في هذا الحديث فقال مالك وطائفة من علي ظاهره وان الدار قد يجعل الله سكنها
 للضرر والهلاك وكذا استخدا المردة المعينة او الفرس او الخادم قد يحصل الهلاك
 عنده نقصان الله تعالى ومعناه قد يحصل الشوم في هذه الثلاثة كما صرح به في رواية
 ان يكن الشوم في شيء وقال الخطابي وكثيرون وهو معنى الاستئثار من الطيرة
 اى الطيرة منى عنها الا ان يكون له دار كبره سكنها او امره يكره صحبتها او فرس او
 خادم فليفارق الجميع بالبيع ونحوه وطلاق المردة وقال آخرون شوم الدار ضيقها وسوء
 جيرانها واذا هم وشوم المردة عدم ولادتها وسلاطه لسانها وتعرضها للريب وشوم
 الفرس ان لا يعزى عليها وقيل خسرانها وغلات تمنها وشوم الخادم سوء خلقه وقلة
 نعمه لما فوض اليه وقيل المراد بالشوم عدم الموافقة اشتبه وخطابي درمها لم
 السمن نوسنة وقد روى قتادة عن ابي حيان الاخرج ان رجلين دخلا على عتبة
 فقالا ان ابا هريرة يحدث عن رسول الله صلى الله عليه وسلم انه قال انما الطيرة في المردة
 والدار فطارت شقته وقالت انما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم كان اهل الجنة
 يقولون اى الطيرة في الدابة والمردة والدار ثم قرئت ما احبب من مسعيتي في الارض لاني
 انفسكم الا في كتاب من قبل الائمة اشتبه وكرهاني در اوكب الدراري شرح
 انما الشوم في ثلاثة في الفرس والمردة والدار نوسنة فان قلت الشوم قد يكون في غير
 فما معنى احصه قلت قال الخطابي اليمن والشوم علامتان لما يصيب الانسان من الضرر
 والشر ولا يكون شيء من ذلك الا بقضاء الله وهذه الاشياء الثلاثة محال وتعرف جعلت
 مواقع للمصيبة ليس لها بانفسها وطباعتها فعل ولا تاثير في شيء الا انها كانت اسم الاشياء
 التي يظنها الانسان وكان في غالب احواله لا يمتنع عن دار يسكنها وزوجته يسكنها
 وفرس يرتبطه ولا يخلو عن عارض مكره في زمانه اضيق اليمن والشوم اليها اعتد
 الى مكان ومحل وبها صداران عن شبهة الله تعالى اشتبه وعيني در عمدة القاري

نوشته والمعنى الصحيح في هذا الباب نفى الطيرة بأسرها بقوله صلعم لا طيرة فيكون قوله صلعم
انما الشوم في ثلثة بطريق الحكاية عن اهل الجاهلية لانهم كانوا يعتقدون الشوم في هذه الثلثة
لان معناه ان الشوم حاصل في هذه الثلثة في اعتقاد المسلمين وكانت عائشة رضي
الله عنها تنفى الطيرة ولا تعتقد منها شيئا حتى قالت المنسوبة كن تكرهين البنا لا زوا
في شوال مات زوجي رسول الله صلعم الا في شوال ولا نبني في الا في شوال فمن كان حط
منه عنده وكان يستحب ان يدخل على نسائه في شوال وروى الطحاوي عن
علي بن معبد قال ثنا يزيد بن هارون قال انا همام بن يحيى عن قتادة عن ابي حسان
قال دخل رجلان من بني عامر عن عائشة فاخبرها ان ابا هريرة يحدث عن النبي
صلعم الله عليه وسلم انه قال الطيرة في المزة والدار والفرس فغضبت وطار
شقة منها في السماء وشقة في الارض فقالت والذي نزل القرآن على محمد ما قالها
رسول الله قط انا قال ان اهل الجاهلية كانوا يظنون من ذلك فاجرت عائشة
ان ذلك القول كان من النبي حكاية عن اهل الجاهلية لانه عنده كذلك واخرجه
ايضا ابن عسبة البر عن ابي حسان المذكور وفي رواية كذب والذي نزل القرآن
وفي آخره ثم قررت عائشة ما اصاب من مصيبت في الارض ولا في الفسك الا في
كتاب الله الآية لفتنه وتير علي بن در عمة القارمي نوشته وها جواب آخر
هو انه يحتمل ان يكون قوله صلعم الشوم في ثلثة كان في اول الاسلام جبراعا كان
يعتقد العرب في جاهليتها على ما قالت عائشة ثم نسخ ذلك والبطلة القرآن سنن
واخبار الاحاد لا يقطع على عينيها ولما يوجب العمل فقط فقال تعالى قل من يصيبنا الا
ما كتب الله لنا الاية وقال تعالى ما اصاب من مصيبة في الارض الاية
خط في اللوح المحفوظ لم يكن منه بد ولم يستبقها الا النفس ليعا نفع من ذلك
شيئا وقد يقال شوم المزة ان تكون سمية الخلق او تكون غير قاتلة او تكون

سليطة او تكون غير ولود وشوم الفرس ان يكون شومسا وقيل ان يكون يقوى عليها وشوم الدار
 ان يكون ضيقته وقيل ان يكون جارا سورا وروى الثيباطي بسنا وضيقته في الخيل اذا كان ضرما فهو
 مشوم واذا جنت المزة الى زوجها الاول فهي مشومة واذا كانت الدار بعيدة عن المسجد لا يسميها الا
 في مشومة فان قلت روى مالك في موطاه عن يحيى بن سعيد انه قال جارت امرؤ الى النبي صلى الله عليه وسلم
 يا رسول الله وارسكتنا والعهد وكثير المال واخرقت العدة وذو سب المال فقال صلعم دعوها
 ذميمة قلت انما قال كذلك لما رأى منهم انه رشح في قلوبهم ما كانوا عليه في جابليتهم ثم بين لهم
 لغيرهم وسائر امته بالصحيح بقوله لا طيرة ولا عوى وقال الخطابي يحتمل ان يكون امرؤ
 تركها ردت التحول عنها الباطل لما وقع في قلوبهم منها من ان يكون المكروه انما احصاهم بسب الدار
 وسكنها فانما اذا تحولوا منها القطعت مادة ذلك الوهم انتم ودرجتي شرح هو لا مسطور است
 وقال البيهقي امرؤ بالتحول عنها لانهم كانوا على اشتغال بلدها وانما جاش
 فامرهم النبي صلعم بالانتقال عنها ليزول عنهم ما يجدون من الكراهة لانه لا اله
 سب في ذلك وقال ابن العربي انما امرهم بالخروج منها لا اعتقادهم
 ذلك منها وليس كما ظنوا لكن احسن الحق جعل وقت الظهور قصته ومهم
 بالخروج عنها لسلامة قلوبهم بعد ذلك ثم فاستمر اعتقادهم انهم في مرقاة
 بشرح وان يكن الطيرة في شيء ففي الدار والفرس والمرؤ مسطور است والمعنى
 ان فرض وجودها يكون في هذه الثلاثة ولويدا ورد في الصحيح ان الشوم في شيء
 ففي الدار والمقصود منه نفى صحة الطيرة على وجه المبالغة ابن الاثير وانه
 لو شئت وقد جابر في بعض الاحاديث جواز الرقي وفي بعضها النبي صلى الله عليه وسلم
 عم استرقوا لها فان بها النظرة الى الطلوع اليها من ريقها ومن النبي لا يسترقون لا يكتنون
 والاحاديث في القسمين كثيرة ووجه الجمع بينهما انه يكره ما كان بغير اللسان العربي
 وبغير اسم الله تعالى وصفاته وكلامه في كسبه المنزلة وان يعتقد ان الرقبة لغة

لا محالة فيبطل عليها وایا ما اراد بقوله عليه السلام ما تؤكل من استرقى ولا يكره منها
 ما كان بخلان ذلك كالتعوز بالقرآن واسما الله تعالى وعيني در عمدة القاری
 شرح صحیح البخاری ذکر کرده که روی ابن وهب عن مالک کرايته الرقبة باحدید
 والملح وعقد الحنيطه والذی یکتب خاتم سلیمان علی نبینا وعلیه السلام وقال لم
 ذک من الناس القديم الشیء ومیضا وی در شرح مصابیح بشرح
 ان الرقی والتائم والنقولة شرک رواه ابو داود عن ابن مسعود مرفوعا نوشته
 واطلق الشرک علیها اما لان المتعارف منها فی عهد ماکان معبودا فی الحابلین
 وکان شتلا علی ما یتضمن الشرک ولان اتخاذا یبدل علی اعتقاد تاثیرها ویتوفی
 الی الشرک اغتبه ویشخ علی قاری در مرقاة نوشته ویده الاشیاء کلها
 باطله باطل الشرع ایا ما ولذا قال شرک ای کواحد منها قد فیضه الی الشرک
 اما جلیا واما خفیاً الشیء ونووی در شرح صحیح مسلم نوشته وقد نقلوا
 الاجماع علی جواز الرقی بالآیات واذا کار الله تعالى قال المسازری جمیع الکلی
 جائزة اذا كانت بکتاب الله وبذکره ومنهی عنها اذا كانت باللغة العجمیة او بالاید
 معناه لجواز ان یکون فیه کفر الشیء ودر اضاب الاحشباب مرقوم است
 البخی انه کان یکبر کل شیء یعلق علی صغیرا وکبیرا لقیول هو من التائم الشیء ودر
 مفاتیح شرح مصابیح مسطور است ما یعلق باعناق الصبیان من حرز او عزائم لشیء
 المعین منبهی عنه لانه لا دفع الا الله ولا یطلب دفع الموزیات الا بالله وسمائه
 وصفاته الشیء ودر قدیه از حبیط نقل کرده قبیل لامباس بکتابه الفاتحه بالکرم و
 البول اذا علم ان فیه شفاء قلت وهذا یبعد لان الله تعالى لم یجعل الشفاء بالمحرم
 الشیء ونووی در تبیان فی آداب حمله القرآن نوشته لا یجوز کتابة القرآن
 بشیء رجس الشیء وابن قیم در زاد المعاد نوشته کتاب الرعاف کان شیخ الاسلام

ابن تیمیة قدس الله روحه کتیب علی حیثه وقبل یا ارض المبعی مارک و یا سائر اقلعی و غیر
 المار و قضی الامر و سمعته ليقول کتیبها لغير واحد فبر قال ولا يجوز کتیبها بدم الراعت
 كما يفعل الجهال فان الدم نجس فلا يجوز ان کتیب به کلام الله تعالى انتبه و شیخ
 عبد الحق دهلوی در مدارج النبوت نوشته رقیه رعا ف و از آنچه تجربه
 کرده اند برای رعا ف آنکه نوشته شود بر جبهه معروف و قبیل یا ارض المبعی مارک و
 یا سائر اقلعی و غیض المار و قضی الامر و جائز نیست کتابت بخون راعف چنانکه
 بعضی جهال گفتند زیرا که خون نجس است پس جائز نیست کتابت بخون راعف
 کلام خدا انتبه و نیز شیخ عبد الحق در مدارج نوشته و باجماع اجماع دارند علی
 امت بر کتابت رقیه لغير کتاب الله و اسماء و صفات انتبه و نیز شیخ دهلوی
 در مدارج نوشته و دعا و حزب و رقیه که در کاغذ پاره بنویسند و آنرا تعویذ گویند
 و در گردن و بازو بندند بعضی علما ازان نیز منع میکنند ولیکن آنرا از حدیث عبد الله
 بن عمر سندی هست انتبه و نفوسی در تبیان نوشته فصل فی النفث مع الله
 للمرقیة روى ابن ابی داود عن ابی حنیفة الصحابی و اسمه سب بن عبد الله و قبل
 غیر ذلک و عن الحسن البصری و ابراهیم النخعی انهم کرموا ذلک و الخمار ان ذلک غیر
 کرده بل هو سنة متبعة انتبه و نیز نفوسی در تبیان نوشته اختلف العلماء فی
 کتابة القرآن فی اناء ثم یغسل و یسقی المریض فقال الحسن و المجاهد و ابو قلابة و الاوزاعي
 لا بأس به و کرمه النخعی قال القاضی حسین و البغوی و غیر ما من اصحابنا و لو کتب
 القرآن علی الخمار و غیر ما من الاطعمة فلا بأس باکلهما انتبه و نفوسی در شرح
 صحیح مسلم نوشته و مذموب اهل السنة ان المبعین انما یقتصدون و تهملک عند نظر العایان
 یفعل الله تعالى اجری الله سبحانه و تعالی العادة ان یخلق الضرر عند مقابلة هذا
 الشخص بشخص اخر انتبه و شیخ علی قاری در مرقاة نوشته الطیبة شرک

لا اعتقاد لهم ان الطيرة تجلب لهم نفعاً او تدفع عنهم ضرراً فاعلموا جميعاً انهم اشركوا بالله
 في ذلك وسمى شركاً خفياً وقال الشارح يعني من اعتقد ان شيئاً سوى الله ينفع او
 يضر بالاستقلال فقد شرك اى شركاً جلياً قال القاضى وانما سماه شركاً لانهم
 كالوايرون ماتيشيارمون به شيئاً موثقاً في حصول المكروه وملاحظة الاسباب
 في الحجة شرکاً خفياً فكيف اذا انضم اليها جهالة وسوء اعتقاد قاله ثلثاً مبالة في الزجر
 عنها انتهى ويشيخ عبد الحق دهلوى در لمعات نوشته لاطيرة اى ليس
 تأثير في جانب منفعة او دفع مضرة فلما اعتقدوها ولا تعتبرها فالاطيرة منفعية وتبعتها
 الهى عنها انتهى شيخ عبد الحق در ترجمه مشکوة نوشته قال بذكر فتن از
 اعمال شرک است و موجب شرک خفى والى يجرم اعتقاد كنهه كنه البتة حينئذ
 ان خود بى شك كفر است انتهى ويشيخ عبد الحق دهلوى در لمعات
 نوشته قوله لاعدوى اى مجاوزة العلة من صاحبها الى غير ذلك لاعدى لمن
 اذا اصحاب مثله بمقارنته ومجاورته او مواكفته ومباشرة وقد ابطله الاسلام
 كذا في شرح جامع الاصول لمصنفه انتهى وقاضى عياض در مشارق
 نوشته العدوى ما كانت ليعقده اهل الجاهلية من تعدى دار ذى الدار الى من
 تجاوزته وتلاصقه من ليس به دار ففناه الشرع انتهى ابن حجر عسقلانى
 در شرح نخبه الفكر نوشته الاولى فى وجه الجمع بينها ان يقال ان نفيه صلى الله عليه
 وسلم للعدوى باق على عمومته وقد صح قوله لا يعدى شئ شيئاً وقوله فمن اعدى
 الاول يعنى ان الله سبحانه ابدى ذلك فى الدنيا كما ابداه فى الاول والامام بالقرآن
 من المجزوم من باب سد الذرائع لئلا يتحقق للشخص الذى سخط لشيئ من ذلك
 بنقطة الله سبحانه ابتداء الالاب العدوى المنفية فيلزم ان ذلك بسبب مخالفة حقيقة
 صفة العدوى فيقع فى السحر فامرتجنا حسا للمادة انتهى وكرهنا فى در كواكب الدرر

نوشته ان الجذام ستنه من قوله لا عدوى ولغوى در شرح استه نوشته
 ان الجذام ذور الحجة ليقوم من اطل صحته ومواكفته ومضاjectه وليس من العدوى بل
 من باب الطب كما يتضرر باكل ما بيعا وشتم ما يكره انتبه وشيخ على قارى
 مرقاة نوشته وقد اختلف العلماء فى التاويل اى فى تاويل قوله لا عدوى فمنهم
 من يقول ان المراد منه لقى ذلك والبطانة على ما يدل عليه ظاهر الحديث والقارئ
 المسوقه على العدوى وهم الاكثرون ومنهم من يرى انه لم ير الباطلها فقد قال صلعم
 فر من الجذوم فزارك من الاسد وقال لا يرون ذوعاته على صبح وانما اراد بذلك
 لقى ما كان يعتقد اصحاب الطبيقة فانهم كانوا يرون ان العلل المتعدية مؤثرة لا محالة
 انتبه وتجهين ذكره بنوده است شيخ دهلوى در لمعات وتووى در شرح صحيح
 مسلم نوشته قوله صلعم ولا هامة فيه تاويلان احدهما ان العرب كانت تشتارم بالهامة
 وهى الطائر المعروف من طير الليل وقيل هى البومة قال لو كانت اذا سقطت على
 دار احدهم فرأى ما عاتيه له نفسه او بعض اهله وهذا التفسير ما لك بن اس والثانى
 ان العرب كانت تعتقد ان عظام الميت وقيل روجه تنقلب هامة تطير وهذا تفسير
 اكثر العلماء وهو المشهور ويجوز ان يكون المراد النوعين فانها جميعا باطلان فبين البنى
 صل الله عليه وسلم ابطال ذلك وضلاله الساجدة فيما يعتقد من ذلك وهى الهامة
 انتبه وشيخ دهلوى در ترجمه مشکوة نوشته ونسبت صفه در يخا احوال بسيار
 نزد بعضه مراد ماه مشهور است كه پس از حرم بيايد و عام نما محل نزول بلال و حواد
 وآفات دانند اين اعتقاد نيز باطل است و اصله ندارد و نزد بعضه ماری است
 در شك كه بزعم عرب در وقت گر سنگى ميگردد و ايزا ميكنند و گويند الهى كه تزد جوع
 رسد از دست و از يكى بدگرى سر ايت ميكنند و تووى در شرح صحيح مسلم گفته كه
 ان كرهها است در شك كه ميگردد و تزد جوع و گاهى زرد ميكنند بدان آدمى را و هلا

میگرداند و در این پس حکم کرد که اینجه باطل است و بعضی گویند مراد بدان است
 که تاخیر محرم است بصرف و گردانیدن او شهر حرام است و نیز شیخ و بلوی در جمیع
 مشکوٰۃ نوشته غول اضمین معجز و سکون و اوجاع او غیلان در بنایه میگوید که
 جنینی است از جن و شیا کلین زعم عربان بوف که غول در میانها مینماید و دم
 بسکههای گوناگون و گمراه میکند ایشان را و هلاک میکند و اندر این نفی گردانیده
 و گفته اند که مراد نفی ذات غول و عین و می نیست بلکه نفی تلون و نفیس آنها بصیغه
 مختلف و هلاک گردانیدن آن میان را یعنی آنها را بی اذن الهی بر افعال هلاک
 مروم قدرت نبود بلکه تعلیمی و تخفیف پیش نیست و بعضی گفته اند که احتمال دارد که
 مراد صیغه غول شیخ آنها از نفوذ و همراه ساختن و هلاک گردانیدن بیعت آنحضرت
 صلعم چنانکه استراق سمع که جلیان از آن ممنوع گشته است و قاضی بن العزیز
 در شرح موطا نوشته من انتظر المطر من نور علی انه قاعه من دون الله تعالی
 او بجهان بتر شریکافیه فهو کافر لان الخلق من الله وحده ومن انتظر منه علی اجراء
 العادة فلا یشک علیه الشبهة و نفوی در شرح صحیح مسلم نوشته لکن یکدیگر
 شعاع الکفر و موهم الشبهة و طبعی در شرح مشکوٰۃ نوشته اختلافی است کفر
 من قال مطرنا من کذا علی قولین احدیما هو کفر بالله سالب لاصل الایمان و قیله
 احدیما من قال معتقد بان اللو کب قاعل بدیر مشق المطر کتبه اهل الجاهلیة فلا شک
 فی کفره و هو قول الشافعی و الجاهلیر و ثانیها ان قال معتقد بان من الله تعالی
 ان النور علامته له فهذا لا ینفی لانه لبقوله هذا کانه قال مطرنا فی وقت کذا و الاطرانه
 کرده اگرچه تنزیهیه لانه کلامیه بوجه متردده بین الکفر و الایمان فیسار الظن اصحابها و لانه
 شعاع الجاهلیة و القول الثانی لفران لنعمة الله لاقتضاره علی اضافة الغیث الی
 اللو کب الشبهة و نفوی در شرح صحیح مسلم نوشته قال القاضی رحمه الله کانه

الکلمات فی العرب ثلثة اضرب احدا لا يكون للانسان ولى من الجن نخبره بما يستقر من
 السمع من السمار و هذا القسم لطبل من حين بعث الله نبينا صلعم الثاني ان يخبره
 بما يطرا و يكون في افطار الارض و ما خفي عنه ما قربا و بعد و هذا لا بعد و جوده
 و نفث المغزلة و بعض المتكلمين يزين الضمين و احوالها و لا استحالة في ذلك لا بعد
 في وجود كنههم يصيد قون و يكذبون و النهي عن قصد لقيم و السماع منهم عام الثالث
 المنجوان و هذا الضرب يخلق الله تعالى فيه لبعض الناس من قوة ما تكن الكذب فيه اطلب
 و من هذا الفن العرافة و صاحبها عراف و هو الذي يستدل على الامور باسباب
 و مقدمات يدعى معرفتها بها و قد يعتقد بعض هذا الفن ببعض في ذلك بالزجر و
 الطرق و النجوم و اسباب متناوذة و هذا الاضرب كلها لتسه كباته و قد اكدتهم كلهم
 الشرع و نهى عن قصد لقيم و اثباتهم استنبط مقصودا و ذكره ابن حنبل اقواله كه مشتت
 نمونه از خرواری است و استیجاب همه را در فترتی باید درین مختصر مگر بخبر همین قدر است
 که بسیاری از علما می شریعت در نفسی طیر و غیر ما چنانکه متبادر و ظاهر از نصوص است
 هم زبان صاحب تقویة الایمان بوده اند اگر چه قول بعض گوشاه ولی الله صاحب
 باشند باستان سنت و می نباشند و این قول موجب نفرت بر آنچه صاحب تقویة الایمان
 گفته بود چه خلاف بعض با اختیار احتمال خفای و در یک معارض حمل کلام بر ظاهر و متبادر
 با موافقت اما اعلام نباشد قوله صفا خفاهی در شرح شفا نوشته لا تقول احکم
 ما شار الله و شار فلان و هذا الیه تنزیهی لرعاية الادب ترک المعطف بالواد المومنه
 للتساوی و در شرح حدیث بنس خطیب القوم انت نوشته امر النبی صلعم خطیب
 بالافراد لکما یوهم کلام التسویه و المماثل الوفاء الذی قرب عهده بالاسلام و مشک قوله
 لا تقولوا ما شار و شریعت اقوال اولی تنزیهی بودن این نهی منافی بودن منتهی
 ارعادات مشرکان نیست و دوم قول خفاهی که مخالف حمل و صدور بودن منتهی

از قبیل جعل انداز که در بعض طرق نفس این حدیث است مسلم خصم نسبت بهمین
 خفاجی در شرح شفا پس عبارت منقوله نوشته و فی شرح التبیانی انما جابر النبی
 عن التشریک فی المشیة بین الله و غیره لایهامه ان مشیة الله تعالی موقوفه علی
 مشیة غیره لعلی عن ذلک و نیز خفاجی در شرح شفا نوشته و اما الحدیث
 الاول فذهب بعض المحققین الی انه مخصوص بالمشیة لقوله ما اشار الله کان و
 ما لم یأمر لم یکن و قوله و ما تاتون الا ان یأمر الله فانه ذهب لتعلیق الامر بمریة
 الله و حاده فلا یجوز التشریک مشیة غیر الله بمریة سوار فی ذلک النبی صلی الله علیه
 وسلم و غیره و از سببه ظاهر که موجب این نبی تشریک در مشیة است نه عطف با او
 للمشاو و کی تنزیهی بودن نبی و مشیة لا تقولوا ما اشار الله و شئت به امر نبی صلعم
 خطیب اما بالافرد متفرع بر آنست قوله ^{۱۸۸} لانه ففهم منه التسوية فیختص من كان
 كذلك و یقوی بذال احتمال حدیث ابی داود الذی علم فیہ النبی صلی الله علیه وسلم
 ان الله کیف خطبته السجدة انتیة لمخصاً اقول و نقل این عبارت شرح شفا حذف
 از اولی و اوسط و آخر برای مثالش که وجه نبی لا تقولوا ما اشار الله و شئت است حال آنکه
 این وجه انکار است بحدیث بس الخطیب انت عبارت شرح شفا در بمقام نقل
 از فصول مفیده علانی نیست و منها ذلک لا تحار کان مختصاً بذلک الخطیب لانه
 ففهم منه التسوية فیختص من كان كذلك و لعل هذا الجواب هو الاقوی لانهما واقعة
 حال و ذلک احتمال الا انه اذا انضم الیه حدیث ابی داود الذی علم فیہ النبی صلی الله علیه وسلم
 علیه وسلم ان الله کیف خطبته السجدة قوی الاحتمال و مثله قبیل فی حدیث لا تفضلوه
 علی موسی علیه السلام استجب و ابن سعد زرقه بنت حنیف روایت کرده که قال
 جابر جبر من الاحبار الی النبی صلعم فقال یا محمد نعم القوم انتم لولا انکم تشبهون قال
 و کعبه قال یقول احدکم لا و الکعبه فقال النبی صلعم انه خلف فحلف برت الکعبه

فقال يا محمد نعم القوم انتم لولا انكم تتجملون لقتلنا فقال وكيف ذلك قال يقتل احدكم
 ما اشار الله وشئت فقال النبي صلى الله عليه وآله قد قال فمن قال منكم فليقتل ما اشار الله وشئت
 واحمد وابن ماجه وبيهقي از طعيل بن سمره روايت کرده اند راى فيما يرى انهم
 كانه مر بربط من اليهود فقال انتم نعم القوم لولا انكم تزعمون ان غير ابن الله فقالوا
 وانتم نعم القوم لولا انكم تقولون ما اشار الله وشئت محمد بن حريش عن الربيع بن النضر قال
 انتم نعم القوم لولا انكم تقولون السبع ابن الله قالوا وانتم نعم القوم لولا انكم تقولون
 ما اشار الله وشئت محمد بن ابي اسحق اخبر النبي صلى الله عليه وآله بخطب فقال ان طعيل راى راى ما
 وانكم تقولون كذا كان بيننا اسبيار سنكم فلما تقولوا ولكن قولوا ما اشار الله وشئت
 لا شريك له ولا تفسير فتح المصنف مرقوم است انما جمله كساينكه نام ديگرى
 را با نام خدا در مقام عموم علم و قدرت برابر ميسازند چنانچه ناسى وابن ماجه وابن
 عباس روايت کرده كه روزى شخصى آنحضرت عليه الصلوة والسلام را گفت كه ما
 وشئت يعنى هر چه خدا خواهد خواست و شما خواهد خواست خواهد شد آنحضرت صلعم
 فرمود وند جعلتنى لى ند ايل قل ما اشار الله وشئت و امام احمد و ابو داود و ناسى
 وابن ماجه از حديث بن ابيان روايت کرده اند كه آنحضرت صلى الله عليه وآله وسلم فرمود
 ان لا تقولوا ما اشار الله وشئت فلان قولوا ما اشار الله وشئت فلان اشتبه وطحاوسه
 در مشكل الآثار بعد ذكر اين احاديث و اخبار نوشته قال ابو جعفر فكان يروى
 في هذا الباب عن رسول الله صلعم نبيه انتم ان تقولوا ما اشار الله وشئت وامرو
 اياهم ان يقولوا ما اشار الله وشئت قال قائل فان في كتاب الله ما قد دل على
 ابعثه هذا المخطو في هذه الاحاديث ثم ذكر قوله ان اشكر لى واولا الديك ولم يقل
 ثم لولا الديك فكان هو ابنا في ذلك يتوفيق الله ان هذا ما قد كان مباحا قبل مجي
 رسول الله صلعم عن مثله في غيره الاحاديث ثم نهي عما نهى في هذه الاحاديث

فكان ذلك نسخا لما كان مباهما تلوته قبل ذلك وندهبنا ان السنة قد تنسخ القرآن
لان كل واحد منهما من عند الله فتنسخ ما شار منها بما شار منها انتبه وآبن القسيم
ورزا والمعا ونوشته ونسے صلعم ان يقال ما شار الله وشار فلان بل قال
ما شار الله ثم شار فلان قال له رجل ما شار الله وشيئت قال جعلتني لله
قل ما شار الله وحده وفي معنى هذا لولا الله وفلان لما كان كذا بل هو اوضح واكثر
كذلك انا بالله وبفلان واعوذ بالله وبفلان وانما في حساب الله وحسب فلان
تتم على الله وعليك فقال هذا قد جعل فلان الله عز وجل انتبه وشیخ
على قاری در مرقاة شرح مشکوة نوشته لا تقولوا ما شار الله وشار فلان
لما فيه من الشبهة بين الله وبين عباده فان الواو للجمع والاشترک ولكن قولوا
ما شار الله كان ثم شار فلان ای ثم بعد مشیئة الله شار فلان لان ثم للترامی
وانما قدرنا كان قبل ثم شار فلان ليندفع توهم الاشتراك في الحكم ولو بالترامی
ایضا فتأمل فانه مسک و دقیق وبال تحقیق حقیق انتبه ونیز شیخ علی قاری
در مرقاة نوشته وقولوا ما شار الله وحده قال الطیبه فان قلت کیف خص
ان يقال ما شار الله ثم شار فلان ولم یخص فی اسمه صلعم الله علیه وسلم قلت فی
جواب ان احدهما قاله دفعا لمطنة التهمة في قولهم ما شار الله وشار محمد تعظيما وتأيينا
انه راس الموحدين ومشيئة معمورة في مشیئة الله تعالى ومضمحلة فيها قول اصل
السؤال مدفوع لانه صلعم داخل في عموم فلان يجوز ان يقال ما شار الله ثم شار
فلان ولا يجوز ان يقال ما شار الله وشار محمد فجواب الاول خطأ فاحش لانهم
قد قالوا ما شار الله وشار محمد لكان شرهما جلیبا لا مطننة للتهمة التي ذكرها والجواب
الثاني في نفس الامر صحيح لكن لا يفيد جواز الاتيان بالواو مع ان مشیئة غيره صلعم
الله علیه وسلم ایضا مضمحلة في مشیئة الله سبحانه انتبه وشیخ عبدالحق

و بلوی در ترجمه مشکوٰۃ نوشته گفت آنحضرت که گویید ما شمار الله و شمار فلان
 آنچه خواهد خدا و خواهد فلان زیرا که این مساوی و قرین ساختن هست ما سوا
 حق را با وی در ادا و مشیت و لکن قولوا ما شمار الله ثم شمار فلان یعنی اگر بنا بر
 بگوئید و به احدی جز حق تعالی نسبت مشیت کنید بگوئید آنچه خواهد خدا استعاضا
 بعد از وی خواهد فلان تا تأخر و تبعیت مشیت غیر از مشیت وی تعالی مفهوم نگردد
 گفته و نیز شیخ و بلوی در ترجمه مشکوٰۃ نوشته گفت آنحضرت لا تقولوا
 ما شمار الله و شمار محمد گویید آنچه خواهد خدا و خواهد محمد و قولوا ما شمار الله و حمد
 و بگوئید آنچه خواهد حق سبحانه تنهایی شرکت دیگری و در اینجا غایت بندگی و تواضع
 توحید است که آنحضرت در غیر خود اسما و مشیت اگر بطریق تأخر و تبعیت باشد
 از الهی حق خود بابت نیز راضی نشد بلکه امر کرد با سنا و مشیت پروردگار تعالی بی تو
 شرکت گفته قوله ص ۱۹ هرگاه مقرر شد که بتجدد اراده معنی از معانی حکم مبتدل
 می شود پس بچه سبب این قاعده مخصوص شده پسید و در عید جاری نگردیده و حکم
 شرک قطعی نفاذ گردیده عبد الرسول و غلام نبی و نبی بخش چگونه مطلقا شرک گردید
 اقول تبدیل حکم از تبدیل معنی در اراده عموما ممنوع است چنانکه از امارات کشف
 ظاهر است که کفر باعتبار ظاهر شرع با وجود اراده معنی صحیح مبتدل در آن نمیشود و تشبیه
 اولاد و ذاری خود بعبدیت و غلامی غیر خدا تعالی شعار مشرکین است لبعبد فلان
 بدون ثبوت ملک فلان درین مسمی موهم شرک است لهذا در کلام شارح این اطلاق
 یافته نمیشود و عبد الدرس هم و عبد الدنیار که در حدیث وارد گردیده مورد ملامت
 نه مورد استحسان و اگر مطلق وجود در کلام شارح برای جواز تشبیه کافی باشد تشبیه
 به شرک و کفر و عبد الشمس نیز جائز باشد بخلاف اطلاق سید که بر غیر معنی نیز در کلام شارح
 وارد است چنانچه در قوموا الی سید کم و در سید اشباب اهل احنه و مانند آن چه

جایی که اعتقاد و تشبیه کنندگان بعدی و غلام غیر خداستقالی به جلب نفع و سلب ضرر
از آن غیر باشد و مرادشان از این تشبیه بقای حیات ستمی بود که در اعتقاد ایشان
نسبت سوی آن غیر بعدی به موجب امداد آنست به بقای حیات که این صریح شرک است
و استحسان عابد سندی که از سبب مذہبان رئیس المبتدعین بود اگر عیج باشد خصم
حجت نمیتواند شد و نیست تخویر این تشبیه بسوی تمام علی عرب و مصر و روم و شام
و اکابر مذہب اربعه مجیر و نقل نیست. عاری از صحبت در شرح الاسلام مسطور است
و لایسبیه حکما و لایا با حکم و لایا بعسی و لایا بعد فلان افته و در ملخص الانوار مرقوم است
و التفهیم علی تحریر کل اسم معبد و غیره کعبه عمر و عبد الکعبه و اشباه ذلک افته و امام
منصور بن یونس الیهونی الخبیه در شرح زاد المستنقع که مختصر متفق علیه
بن احمد بن محمد بن قدامه است نوشته و یحرم ای التسمیة بنحو عبد الکعبه و عبد البی
افته و ابن حجر کما در تحقیق المحتاج شرح منہاج لنووی نوشته و یحرم ملک
الملوک لان ذلک لیس بغیر الله و کذا عبد البی و عبد الکعبه او الدار علی او الحسن لایا
التشربک افته و شیخ علی قاری در شرح فقه اکبر نوشته و امام شافعی
من التسمیة عبد البی فطهره کفر الا ان اراد بالعبد الملوک افته و نیز شیخ علی
قاری در مرقاة بشرح حدیث احب اسمکم عند الله عبد الله و عبد الرحمن نوشته
و لایجوز بنحو عبد الحارث و لایا عبد البی و لایا عبد با شاع بین الناس افته و شاه
ولی الله در حجة الله البالغة نوشته و منهم من اعتقد ان الله هو سید و هو الله
الله قد خلق علی بعض عبیده لباس الشرف و التاکد و یجعله متصرفا فی بعض الامور
و یقتبل شفاعته فی عباده بمنزلة ملک الملوک یبعث علی کل قطر ملکا و یقبل تدبیر ملک
فیما یشاء الامور العظام فینالجلال لسانه ان لیسیم عبدا و الله فیسیمهم و غیرهم فعدل عن ذلک
الی تسمیة بنو الله و محبوبی الله و سبی نفسه عبد الله ملک عبد المسیح و عبد الغری

و هذا مرض جمهور اليهود والنصارى والمشرکین و بعض الغلاة من منافق دین محمد صلی الله علیه و سلم فی یومنا هذا انتہ و در بدر و ربار غه نوشته و منهم من اعتقد ان الله تعالى هو الشریف و السید و منه التأثير فی العالم و لكنه قد یخلع علی بعض عبیده خلعة ملک و یمکنه علی ناحیة من مملکة فهو ملک الملوک و هم ملوک انما ملکهم هو و كذلك الله العالی و هم الهة لهم قدر عظیم عند الله و تصرف فی مملکته و شفاعته الیه فینبجلهم سائرهم ان یسموهم عباد الله فیسوهم و غیرهم فعدلوا عن ذلك و سموهم ابناء الله و محبوبو الله و معشوقو الله و سموا سائر الناس عبادا لا اولئک فسموا الفسهم عبد المیج و غلام و اسفند یار و غیر ذلك و علی هذا الذہبت اليهود و النصارى و المشرکون و الغلاة من منافق دین محمد صلی الله علیه و سلم فی یومنا هذا انتہ و در فتح الرحمن تفسیر آیت کریمه قل انما لها صاحبا جعله شرکاء نوشته مترجم گوید این تصویر است حال آدمی را که نزدیک ثقل حل نیت اخلاص درست کند و چون فرزند بوجود آرد از فراموش سازد و در تسمیه شرک کند و از اینجا دانسته شد که شرک در تسمیه است از شرک چنانکه اهل زمانه ما غلام فلان و عبد فلان نام بدهند و الله علم است و شاه عبد العزیز دهلوی در تفسیر فتح الغزیر تفسیر آیت کریمه لا تجعلوا لله أندادا نوشته از آنجمله اند کسانی که در نام نهادن خود را بنده فلان و عبد فلان میگویند و این شرک در تسمیه است انتمی قوله عند شاه صاحب در تحفه اثنا عشر نوشته اند انما اقول حاشا که مراد شاه صاحب از آنچه در تحفه نوشته تجویر است حضرت امیر و نذر و نیاز برای وی رضی الله عنه و تفسیر اعتقاد و استغاثه امویین بوی باشد بلکه مراد شاه صاحب صرف بیان حال مردم است نسبت جناب امیر قطع نظر از جواز و صحت آن حال و مراد از تمام است عوام و جهال است اند و پس عبارت شاه صاحب در تحفه نوشته اند و نام شیخین را در نیکه مات کس

بر زبان نے آرد و از فاتحہ و درود و نذر و منت و عرس و مجلس کے
 شریک نہ کند و امور تکوینیہ را وابستہ بہ ایشان نینداند گو
 معقتد کمال و فضیلت ایشان باشد بر مثال انبیاء مثل حضرت
 ابراہیم و حضرت موسیٰ و حضرت عیسیٰ انتہی و همچنین انجہ از
 تفسیر سورۃ الم نشرح مسجد و غلائق گشتن قتل نموده مراد شاہ صاحب
 از ان تجویز سجدہ برائے اولیائے نیست بلکہ مقصود صرف بیان
 مردم است نسبت ایشان قطع نظر از صحت و جواز ان از شرع
 قولہ ص ۹۱ باید دانست کہ لفظ الہ بمعنی معبود است و غالب
 در عرف شرع اطلاق آن بر معبود بحق است و بمعنی موجود واجب
 لذاتہ و در تفسیر کبیر در سورۃ فاتحہ مذکور ان الالہ ہو المعبود سوار
 عبد بحق او باطل ثم غلب استعمالہ علی المعبود باحق و ہم در تفسیر
 رحمانی از امام رازے نقل نموده حیث قال الالہ ہو الموجود والالہ
 الواجب لذاتہ المنزہ عما لایلیق بہ الموحد لغیرہ اقول و اعجابا کہ
 رئیس المستدین انجہ در سنج اختیار نموده در رسالہ نافعہ مقابلہ
 مولانا محمد اسحق رحمۃ اللہ علیہ آزار دکر وہ چنانچہ در رسالہ
 نافعہ نوشتہ کہ بایۃ مسائل کے تفسیر سے سوال کے جواب میں لکھ
 دیا چنانچہ در کتاب تفسیر کبیر در سورۃ فاتحہ مذکور است ان الالہ
 ہو المعبود سوار عبد باحق او باطل ثم غلب فی عرف الشرع
 علی المعبود باحق انتہی اور حال یہہ ہو کہ تفسیر کبیر میں نوین باب
 کے حصے مسئلہ میں لکھا کہ مختار ہمارے نزدیک یہہ ہو کہ یہہ
 لفظ اللہ تعالیٰ کا اسم علم ہو مشتق نہیں اور تین وکیلین کی کہیں

اور مخالفین کے تین اعتراض نقل کر کے جواب دئی دو ستر
 مسئلہ میں مشتق کہنے والوں کے بہت سی وجہیں ذکر کیں اور نہیں
 ایک اسکو بھی ذکر کر کر دیا اصل عبارت یوں ہے الذین قالوا
 انه مشتق ذکر وافیہ وجوہا ان الاله ہو المعبود و سوار عبد بحق او
 بیاطل ثم غلب فی عرف الشرع علی المعبود باحق و علی ہذا التفسیر
 لایکون الہا فی الازل انتہی و بعد دریافت انیکہ ہمیں الزام در مقام عائد حال
 اوست معلوم باد کہ محصل اعتراض امام برد و وجہ اول آنست کہ اشتقاق
 لفظ الہ کہ بر شق اشتقاق در اصل الالہ باشد از الہ بمعنی عبد و بہت نیست جب
 در صورت الہ نبودن خدایتعالی در ازل لازم می آید نہ آنکہ استعمال لفظ الہ عموماً
 معبود باطل است کیف و قد قال الامام نفسہ فی تفسیر قولہ تعالی و اذ قال ابراہیم
 لابیہ افراتخذ اصناما الہ المسمیة السامیة اختلف الناس فی تفسیر لفظ الالہ و
 انه ہو المعبود و ہذا الآية تدل علی ہذا القول لانہم ما اثبتوا للاصنام الا کوہنا معبودہ
 و لا جعل ہذا قال ابراہیم لابیہ انتخذ اصناما الہ و ذلک یدل علی ان تفسیر لفظ الالہ
 ہو المعبود انتہی تو صح مرام و تشریح مقام آنکہ محل خلاف اشتقاق و عدم اشتقاق
 لفظ الہست نہ لفظ الحکمہ بالاتفاق مشتق است سیبویہ و خلیل بن احمد و زجاج
 و جریر بن فضل محلہ و ابو حنیفہ و محمد بن حسن و شافعی و قتال و شافعی ابو سلیمان
 و ابو یزید یحیی و غزالی و غیر ہم سوی عدم اشتقاق رفتہ اند و جاعلے بر اشتقاق رفتہ
 و در اشتقاق وہ مذہب مشہور است شہر بن حوشب گفتہ کہ مشتق است از الہست
 الی مکان بمعنی سکنت الیہ ابن عباس گفتہ کہ مشتق است از الہ اذا فرغ من امرزل الیہ الہ غیر
 ہی اجارہ و بعض گفتہ کہ مشتق است از الہ التفصیل اذا ولع بامہ و بعض گفتہ کہ مشتق است از
 و لہ اذا تحبط عقلہ و بعض گفتہ مشتق است لا و یلوه اذا احتجب و بعض گفتہ کہ مشتق است

از اله یا له اذادام و ثبت و بعض گفته که متخذ هست از مای کثایه بی ضمیر بدخول
لام ملک و مد صوت آن بری تعظیم و ادخال لام تعریف برای تفخیم و لفظ اله سجد معاً
در قرآن مستعمل است مستحق للمعبودیه و خالق و قادر علی الخلق و الابداع و مطاع
و کل مایشغل به القلب امام رازی در تفسیر کبیر نوشته مسئله الیمت
قوله تعالی خالق کل شیء فاعبدوه يدل علی ترتیب الامر بالعبادة علی کونه تعالی
خالقاً لكل الاشیاء بفناء التعقیب و ترتیب الحكم علی الوصف بحرف الفاء مشعر
بالسببیه فهذا یقتضی کونه تعالی خالقاً للاشیاء و هو الموجب لکونه معبوداً علی الاطلاق
والاله هو المستحق للمعبودیه فهذا یشرع به ما یدکره اصحابنا من ان الاله عبارة عن
القادر علی الخلق و الابداع انتهى و نیز امام رازی در تفسیر کبیر نوشته مسئله
الثانیة فی قوله تعالی انت قلت للناس اتخذونی و امی الیمین من دون الله ^{الان} و الله
احد هما ان الاستفهام لا یلیق بعلام الغیوب و ثانیها انه کان عالماً بان علیه
لم یقبل ذلك فلم خاطبه به فان قلتم الغرض منه توبيخ النصارى و تقریرهم فتقول
ان احداً من النصارى لم یدهب الی القول بالبنیة عیسی و مریم مع القول بنفی الالهیة
عن الله تعالی فكیف یجوز ان ینسب هذا القول الیهم مع ان احداً منهم لم یقبل به
الجواب عن السؤال الاول انه استفهام علی سبیل الاستحار و الجواب عن السؤال الثانی
ان الاله هو الخالق و النصارى یعتقدون ان خالق المعجزات التي ظهرت علی ید عیسی
و مریم اله و الله تعالی ما خلقها البتة و لما کان كذلك فالنصارى قد قالوا خالق تلك
المعجزات هو عیسی و مریم و اله لم یخلقها فصح انهم قالوا فی حق بعض الاشیاء کون
عیسی و مریم الیمین لذلك الشیء مع ان الله تعالی لیس الاله فصیح بهذا التاویل
بذیه الحکایة و الروایة انتهى و نیز امام رازی در تفسیر کبیر نوشته و الثانی

قال ابو مسلم من ندبهم ان من صار كالما في الرابضة والمجاهدة ظرفيه اثر حلول
 اللاهوت فيقدر على احيا الموتي وابرار الائمة والابرص وهم ان لم يخلقوا عليه
 لفظ الرب الا انهم اثبتوا في حقه معنى الربوبية والرابع هو انهم كانوا يطيعون احياهم
 في المعاصي وليس المعنى للربوبية الا ذلك وتظيره قوله تعالى افرأيت من اتخذ
 الهه هواه انتبه ونيز امام رازی در تفسیر کبیر و تفسیر من یخذه من
 الله اندا و نوشته القول الثالث فی تفسیر الانداز قول الصوفیة والعارفین
 و بعد ان کل شئی شغل قلبک به سوی الله فقط جعلته فی قلبک الله و هو الله
 من قوله افرأیت من اتخذ الهه هواه انتبه و بیضاوی در انوار التنزیل
 نوشته افرأیت من اتخذ الهه هواه بان اطاعه و بنی علیه و ینه لا یسمع حجة و لا یجبر
 و لیس انتبه قوله عن شرک در شرع عبارت است از شرک گردانیدن غیر
 خدا را بجداد و الوهیت خواه در الوهیت بمعنی استحقاق عبادت مثل بت پرستان
 خواه در الوهیت بمعنی وجوب وجود مثل مجوس اقول مراد از استحقاق
 عبادت اگر انصاف بعبادت و افعال مختصه او تعالی است که موجب استحقاق عبادت
 باشد کلام نیست در انعام حد شرک لیکن انکار رئیس المبتدعین از شرک فی اصفیات
 و الافعال در ما بعد ازین ابا میکند ابن امیر الکاج در مسامره شرح مسامره
 ابن الهمام نوشته و الا لوهیة الانصاف بالصفات التي لا جعلها استحق ان يكون
 معبود و اوهی صفات التي توحد بها سبحانه فلا شرک له فی شئی منها و انتم خواص
 الا لوهیة و منها الایجاد من العدم و تدبیر العالم و الغنی المطلق عن الموجب الموجد
 فی الذات و فی کل من الصفات انتبه بیضاوی در تفسیر آیت کریم و جعلوا
 لله شرکا قل سمعتم ام تنصرونه بالایعلم فی الارض نوشته شرکا و استحقاق العباد
 لا یعلمهم او بصفات لهم یستحقونها لا جعلها و هو العالم بکل شئی انتبه و

چلیبی در حاشیه بیضاوی بسوره لقمان در بودن وجوب و حیات و علم
 قدرت سبب استحقاق عبادت نوشته فان استحقاقه تعالی العبادۃ لا یضافه
 بالصفات الذاتية الجلیله و اختصاصه بها انتبه و امام رازی در تفسیر خالق
 کل شیء فاعبدوه نوشته فهذا یقتضی ان کونه تعالی خالقاً لا مشیاء بهو الموجب لکونه
 معبوداً علی الاطلاق انتبه و الا جمیعیت اینچه نظر است زیرا که شرک مقابل توحید
 است و توحید عبارت از نفی شرک در الوهیت و خواص الوهیت است پس
 شرک عبارت از اثبات شرک در الوهیت و خواص الوهیت باشد و اثبات
 شرک در تدبیر عالم و خلق اجسام و غیره با مثلاً اثبات شرک است در خواص
 الوهیت حال آنکه شرک گردانیدن در استحقاق عبادت با ینفیه و در وجوب وجود
 بر آن صادق نیست تفاتی در شرح مقاصد نوشته حقیقه التوحید
 اعتقاد عدم الشریک فی الالهیه و خواصها و لاتزاع لاهل الاسلام فی ان تدبیر
 و خلق الاجسام و استحقاق العبادۃ و قدم ما یقوم بنفسه کلها من الخواص انتبه
 عید الحکیم سیالکوئی در حاشیه حاشیه خطائی نوشته فی شرح المقاصد من
 ان التوحید عبارت عن عدم اعتقاد الشریک فی الالهیه و خواصها و اراد بالالهیه
 وجوب الوجود و خواصها الامور المنفرقه علیه من کونه خالقاً للاجسام مدبر للعالم
 للعباده انتبه و ابو المنقذ در شرح فقه اکبر نوشته و التوحید ای نفی الشریک
 فی الالهیه و الخلقیه و الازلیه و القدیمیه و القیومیه و الصمدیه فمن نفی الشریک
 فی بعضها دون بعض فهو مشرک لا موحداً انتبه و صاحب بحر المذهب
 نوشته حقیقه التوحید اعتقاد عدم الشریک فی الالهیه و خواصها و لاتزاع لاهل
 الاسلام فی ان تدبیر العالم و خلق الاجسام و استحقاق العبادۃ و قدم ما یقوم
 بنفسه کلها من الخواص انتبه و ابن امیر الحاج در مسامره نوشته فان

قلت لم آخر المصنف كاصلة التوحيد مع انه المقصود والاسم الذي دعا اليه الانبياء
 عليهم السلام قلت لما كان التوحيد هو اعتقاد الوحدة ائنة في الذات والصفات
 والافعال وكان ما تقدم من الوجود والقدم وسائر ما عقده الاصول السبعة
 اوصافا للباري سبحانه كل منها من متعلقات التوحيد ايقض ذلك تقدما لعل
 ما توحده به ذاته تعالى عن سائر الذوات من الملائكية والماضية والعالی عن
 الجسمية والجمهورية والعرضية انتهى وکلا جلال وواني در شرح عقائد
 عضدی نوشته واعلم ان التوحيد بما يحصر وجوب الوجود او يحصر الخلقية او
 يحصر المعبودية انتهى وشیخ علی قاری در شرح تفسیرده الالمی نوشته
 والحاصل ان توحيد اهل الايمان هو تصديق بانحان و اقرار باللسان على انه
 تعالى احد في ذاته واحد في صفاته وخالق بمصنوعات انتهى ودر وصیت نامه
 امام اجمینفه رحمه الله علیه مسطور است من زعم ان تقدیر الخیر والشر من عند غیر
 الله تعالى لکان کافرا واطل توحیده انتهى قوله ملک و صاحب ای مسائل که
 تردید نموده در الوهیت و استحقاق عبادت و گفت که شرک در شریع شریف
 اگر دانیدن غیر خدا را بخدا و الوهیت یا در استحقاق عبادت است انتهى خطا نموده
 و خطایش ثابت از بهان سند که بها بخا ذکر نموده اقول تحطیه بر تردید و الوهیت
 و استحقاق عبادت ناشی از جهالت است چه الوهیت گو بمعنی استحقاق عبادت
 نیز آمده لیکن غالب استعمال ان در وجوب وجود است لهذا در کتب کلامیه
 شرح مقاصد و غیره از الوهیت وجوب وجود مراد داشته اند و استحقاق عبادت
 را از خواص الوهیت شمرده اند ابن امیر الحاج در مسامره شرحه سایر
 نوشته و المراد به ای بالتوحيد هنا اعتقاد عدم الشریک فی اللوہیة و خواصها
 کتدیر العالم و استحقاق العبادۃ و خلق الاجسام انتهى و شیخ علی قاری

در مرقاة نوشته و لم یثبتوا الا شرک بالتحقیقة و هو اثبات الشریک فی الالوهیة
 کالجوس و لا یبغض استحقاق العبادۃ لعبدة الاصنام انتمی و شاه عبدالغیر
 و بلوی در تفسیر فتح العزیز نوشته فلا تجعلوا الله انداد ایضاً مگر دیند
 برای خدا همسران را که آنها را در استحقاق عبادت با وی شریک مقرر کنید چه جا
 آنکه کسی را با وی در البیة یا در صفات کمال برابر اعتقاد نمایند انتمی قوله ص ۹۰
 و همین است شرک سجود عنه که کفر است و بسین و هانست مراد از آیت این است
 لا یغفر ان یشرک به و یغفر ما دون ذلك اقول دلالت این کلام ظاهر است بر آنکه
 مراد از شرک درین آیت شرک شرعی است نه کفر و از شرح عقاید جلالی و کلام
 ابن طاهر و محصن الله سمارپور و حیالی و دیگران بلکه از کلام خودش در مقولات
 عشر و تخیص الحق ظاهر که مراد از شرک درین آیت کفر است نه شرک شرعی فکیف
 التوفیق قوله ص ۹۱ اگر کفر می بود از توکل چگونه دفع می شد اقول قطع نظر
 از آنکه خصم طهره و امثالش را کفر گفته ملازمه در مقدم و تالی این شرطیه ممنوع است
 چه در اندفاع شرک که کفر است از توکل بر خدا تعالی استبعاد نیست بسا است
 که شرک ناشی بود از عدم توکل و کسی که توکل خدا تعالی باشد هرگز پیرامون شرک
 نگردد سید در حاشیة مشکوٰۃ بشرح و ما منا الا و لکن الله یدیه بالتوکل
 نوشته ای و ما منا احد الا ان یعرض له الوهم من قبل الطیرة لیمصر بذکر السحالة المکروه
 و لکن الله یدیه ذلک الوهم المکروه بالتوکل علیه انتمی و شیخ عبدالحق
 و بلوی در لمعات نوشته قوله الطیرة شرک ای من اعمال المشرکین او مقص
 الی الشرک باعقاده موثر او المراد الشرک انتمی قوله و ما منا الا لفظ الا ثابت فی
 النسخة المصححة و التقدير و ما منا احد الا قد یجد فی نفس شیئاً من الطیرة ای ما حال
 احد الا و عبدان شیئاً انتمی قوله ص ۹۱ و انیمه شیخ نجدی شرک غیر مغفور منصوص

آیت کریمه را تقسیم نموده شرک اعظم و شرک ادنی سزای شرک اعظم مخلود فی النار
و سزای شرک ادنی محدود و معین در علم الله تعالی و هر دو غیر مغفور مغفرت این
هر دو شرک ممکن نیست و در باقی گنا یا ن الله تعالی را اختیار است که سزا دهد یا
مغفرت دهد تشریحی است جدید مخالف جمهور اقول تعمیم آن بیشک در آیت کریمه
ان الله لا یغفر ان لیشرک به بهجت و وقوع آن نکره در جنس نفی تشریع جدید نیست
و مغفور بودن بعض کبائر و غیر مغفور بودن بعض دیگر خود مذاهب جمهور شاعره
است گو علم تعین شرک را نفی کنند و بسیاری از شاعره قابل بعد قاطعیت
مغفرت کبائر بلا توبه شده اند و مخالفت جمهور نیز عموماً موجب یکربا باشد در شریک
مواقف مسطور است و قالت المرجیه یعفو عن الصغائر و الکبائر مطلقاً لما عرفت
من مذاهبهم و ذهاب جمهور اصحابنا الی انه یعفو عن بعض الکبائر مطلقاً و بعد
بعضها الا انه لا علم لنا الان بشی من یزین البعضین بعینه و قال کثیر منهم لا یقطع
بعفو عن الکبائر بلا توبه بل بخوزه استثنای قوله شرک غیر مغفور که سزای آن
محدود قرار داده اند نه خود تصریح نمودند که چیست و نه عند التعرض بیان کردند صراحتاً
همین قدر ظاهر ساختند که این شرک سوای اقسام اربعه یعنی شرک فی العلم و شرک
فی التصرف و شرک فی العبادات و شرک فی العاده است انا اقول حکایت
عدم بیان عند التعرض و اظهار صرف همین قدر که این شرک و رای اقسام اربعه است
کذب و افتراءست و ظاهراً که مرادش از شرک غیر مغفور که سزایش محدود گفته بعض اقسام
شرک فی العاده و ریاست قوله مولوی اسمعیل و مولوی عبدالحی در همین
بحث از مولوی یاد علی مانکیپوری تلخیص مولانا بحر العلوم قدس سره ملزم و محجوز
شده بودند اقول اینهم افتراءست مانکیپوری مجادله در فرضیت حج بر اهل هند کرده
که در یا جائل است لیل من طریق نباشد و بالاخر محجوز و ملزم گردیده اعتراف

بفرضیت نمود و قوله ص ۹ و مشرکان عرب اصنام خود را الهه یعنی معبود و عتقا و میکرد
و همین بود شرک شان و تکبر توحید بودند یعنی یک بودن اله عتقا و ندشتند اقول
احدی امیرش کن چه جای مشرکین عرب لفظ التور غیر ذات واجب الوجود مصدرا
اطلاق نکرده قال الله تعالی بل تعلم له سمیا ملا معین در تفسیر اسم الله نوشته
قال ابل التفسیر بل تعرف احدا مسمی بالکذا یا م راغب در مفردات
نوشته المع فیبل اسم الله فیخزن همزة و او غل علیه الالف واللام تخص بالبارئ
لتخصیصه به قال بل تعلم له سمیا و اله جعلوه اسم لكل معبود لهم افترض آری مشرکین عباد
عبادت غیر خدا بتعالی میکرد وند معبودان خود را اله میگفتند از آنکه مستحق عبادت
میدانستند و عبادت شان افعال تعظیمیه بتذلل و خضوع از دل با مبد جلب منفعت
و دفع ضرر بود همان افعال تعظیمیه را برای ارواح اولیا در مقابر منافقین این است بجای آنکه و پیش از
استحقاق ان تعظیمات میدانند گو لفظ اله بر اولیا و ارواح و قبور ایشان اطلاق میگفتند
لیکن از اثبات معنی آن باک ندارند شمرستانی در ملل و نحل نوشته علم
ان الاصناف الثقی ذکرنا ما بهیم یرجعون آخر الامر الی عبادة الاصنام از کان لا یمیز
طریقه الا بشخص حاضر فیظنون الیه و یحکفون علیه و علی هذا المذهب اصحاب
الروحانیات و الکواکب اصناما زعموا انها صورتها و بالجملة وضع الاصنام عینا
قدر انما هو علی معبود غائب حتی یمیز الصنم المعلوم علی صورته و شکله و بیته نائبا
منابه قائما مقامه و الا فنعلم قطعاً ان عاقلاً لا یخت خشیایه صورة ثم یعتقد انه اله
و خالق و اله الكل او کان وجوده مسبوقا بوجود صانع و شکله محدثا لصنم حاشا
لکن القوم لما عکفوا علی التوجه الیه و رطوا حواشیهم به من غیر اذن و حجة و برهان
و سلطان من الله کان عکوفهم ذلک عبادة و طلبهم السواج منها اثبات الیه لئلا
و عن هذا کانوا یقولون ما نعبد هم الا لیتقربوا الی الله لئلا یفلو کالوا مقتدرین علی سوا

بجای آنکه و پیش از
استحقاق ان تعظیمات
میدانند گو لفظ اله
بر اولیا و ارواح و
قبور ایشان اطلاق
میکفتند

فی اعتقاد الربوبیة والالهیة لما بعد واعنها الی رب الارباب انتہی واما م رغب
 در مفروقات نوشته العکوف الاقبال علی الشیخ و ملازمته علی سبیل التعظیم و منه
 الاعتمات انتہی و همچنین است در نسیم المرایض شرح شفای قاضی عیاض و
 امام رازی در تفسیر کبیر نوشته العبادۃ عبارة عن الفضل الذی یولی به العباد
 تعظیم الغیر انتہی و در تفسیر مدارک مرقوم است العبادۃ اقصى غاية الخنوع و
 التذلل انتہی و در تفسیر نقشبند مسطور است والعبادة الطاعة مع التذلل
 و الخنوع انتہی و در تفسیر ففتح العزیز مذکور است حقیقت عبادت است
 که اقصى مراتب تعظیم بجا آورده است و نیز در فتح العزیز مسطور است حقیقت عبادت
 نهایت تذلل است برای نهایت تعظیم غیر خود چون با اختیار صادر شده است قوله ص ۹۳
 الغرض از بودن مشرکین عرب معتقد الوهیت اصنام و کافر شدن ان پیام بهین
 کلام و دانستن شان بتا نزد برابر خدا در الوهیت یعنی معبودیت تمام کتاب سبقت
 و کتب شریعت پر از اقول مراد از برابر دانستن در الوهیت چیست برابر دانستن
 در استحقاق عبادت فی الجملة یا برابر دانستن در استحقاق عبادۃ بالاصالة و بالذات
 بر شق اول ضرری عائد کلام خصم نباشد و بر شق ثانی کذب رئیس المتدینین است
 اگر دو جای در کتب سنت و کتب شریعت برابر دانستن آنها در استحقاق عبادت
 بالاصالة مذکور نیست چه جای که ازین ذکر پراشند بلکه خلاف آن از قوله تعالی
 ما نعبدکم الیقریبو نا الی الله زلفی ظاهر است و ابن سہام در سائر نوشته و
 اعترف الكل بان خلق السموات والارض والالوهیة الاحمليیة لله تعالی انتہی و
 کافر شدن مشرکین از ہشاک بالند بود کہ با خدا استعالی دیگران نیز معبود و مختص
 بودند گو معبود بالاصالة و بالذات خدا تعالی را می دانستند و بالتبع وبالعرض
 ایشان را معبود می انگاشتند و کسیکه گفته کہ اصنام را معبود ذاتی انکار نمود مرادش

آنست که چنانچه را عبادت کنند نه قبله عبادت خداوند قوله ^{۹۴} سجد بیان قرن
شیطان از اعتقاد الوهیت بتان نسبت بمشركان انکار نموده اقول این است
درست شیطان معبر مع حدین متبعین سنت به سجد بیان قرن شیطان درین
مقتضای اهل افتراء و بهتان است اگر رسالت گوشت نشان دهد که ایشان که ام
جا از اعتقاد مشركان به الوهیت بتان انکار نموده اند قوله ^{۹۵} مدار شرک بر افعال
بنیاده افعال مرسومه مشرکین را بابتان نسبت با بنیاد و اولیا با وجود عدم اعتقاد و التوا
و معبودیه شرک و کفر قرار دادند و حال افعال اینکه بعضی حرام بعضی مکروه بعضی
مباح یعنی مستحب بعضی منون بعضی واجب اقول حکایت بنیاد و مدار
شرک بر افعال کذب است و حکم شرک بر افعال تعظیمیه عبارت از جهت امارت
اعتقاد الوهیت آنهاست اگر مراد از الوهیت اتصاف بصفتهائی باشد که
بسبب آن مستحق معبودیه است و اگر مراد از الوهیت معبودیه و استحقاق
عبادت باشد پس سزاوار این افعال تعظیمیه نهایت تذلل و خضوع بامید
جلب نفع دفع ضرر و استنقذ نفس اعتقاد الوهیت است و هیچ فعلی از افعالیکه
محکوم به شرک است گو بغایت تذلل و خضوع و امید جلب منفعت و دفع مضرت
سجا آورده نشود مباح و مستحب و منون واجب نیست چه چاییکه بدینوجه سجا آورده
قوله ^{۹۶} لفظ اله را در تمام لغوئیه الایمان بمعنی شرعی ترجمه نموده چاییکه جای هیچ کس
و ادا اقول بالا معلوم گردید که لفظ اله بمعنی معبود مقصود نیست معنیش متعدد
است پس در ترجمه آن جای معنی و جایی بمعنی دیگری مناسب هر مقام چه استجاب است
و شک نیست در صحت ترجمه لفظ اله بمعنی مالک و حاکم زیرا که مراد از مالک در اینجا
فرا در علی الخلق و الابداع باشد و از حاکم مطاع و اله بمعنی قادر علی الخلق و الابداع
معنی مطاع آمده است لغوی در معالم نوشته و قبیل المالک و المالک نمودن

علی اختراع الایمان من العدم الی الوجود ولا یقدر علیہ احد غیر اللہ اشتبه و امام
 رازی در تفسیر کبیر نوشته فہذا الشیعر بصحة ما یذکرہ اصحابنا من ان الالہ عبارتہ عن
 القادر علی الخلق و الابداع انتہی و نیز امام رازی در تفسیر کبیر نوشته والرابع
 ہواہم کما فی الطبیعۃ احبارہم فی المعاضی و لیس المعنی للربوبیۃ الا ذلک و نظیرہ قولہ
 تعالیٰ اقرئت من اتخذ الہہ ہواہ انتہی و امام راغب در مفردات نوشته
 و علی ہذا قال ولا یامرکم ان تتخذوا الملائکۃ و النبیین اربابا ای الہتہ انتہی قولہ ۹
 در فیل آیتہ والذین اتخذوا من دونہ اولیاء ما نعبدہم الا لیتربوا الی اللہ ز نفی
 نوشتہ اس آیت سے معلوم ہوا کہ جو کوئی کسی کو اپنا حمایتی سمجھے گو کہ یہ جانکر کہ
 اوسکے سبب خدا کے نزدیک حاصل ہوتی ہو سو وہ مشرک ہو اور جہونا اور
 اللہ کا ناشکر اقول درین نقل تخریف است تفویۃ الایمان مطبوعہ مطبع محمدی
 بیحد کہ در ان مسطور است اوسکے پوجنے کے سبب سے خدا کی نزدیکی حاصل ہوتی ہو
 انتہی رئیس المبتدیین برای اقامت اعتراض لفظ پوجنے را حذف نمودہ قولہ ۹
 معنی آیت اینکہ کسی نہ کہ گرفتہ غیر خدا را اولیا و گرفتہ کہ عبادت نمیکنیم اوست اگر کسی
 اینکہ نزدیک گردانند ما را سو می خدا تحقیق اللہ حکم خواہد کرد و در میان شان چہ چیز
 اختلاف میکنند در ان تحقیق اللہ ہدایت نمیکند کسی را کہ دروغ گو و ناشکر است
 اقول این معنی مخترع مخالف تفسیر معتمدہ است کہ جملہ نعبدہم را بتقدیر قالوا
 بر اتخذوا معطوف گردانیدہ حال انگہ ما نعبدہم با ضمار قول خبر مبتدئہ است و یا حال
 از ضمیر اتخذوا و یا بدل از صلہ یعنی قولہ تعالیٰ اتخذوا من دونہ اولیاء نہ معطوف
 بر اتخذوا بیضاوی و انوار التنزیل نوشتہ والذین اتخذوا من دونہ اولیاء
 مختار المتخذین من الفترۃ و المتخذین من الملائکۃ و عیسے و الاصل ما علی حذف الرابع
 استمار المشرکین لدلالۃ المساق علیہم و ہو مبتدئ ضمیرہ علی الاول ما نعبدہم الا لیتربوا

الى الله زلفى باضمار القول او ان الله يحكم بينهم وهو متعین علی الثانی و علی هذا القول
 المضمون فی چیزه حالا و بدلا من الصلوة و زلفی مصدرا و حال اشتبه قوله ص ۹۵
 از آیت کریمه بر هر ذمی شعور ظاهر که نگیرد بر استخاذا و لیا و عبادت شان بر اس
 نزدیکی خداست و لیسر یونا متعلق به لعبد صاحب تقویة الایمان لیسر یونا یا تحذوا
 متعلق نموده و بعد از از میان کان لم یکن قرار داده اقول از ترجمه صاحب
 تقویة الایمان تعلق لیسر یونا به لعبده باشد و با تحذوا و وجودن لعبده بقدر قول خبر میدهد انکه
 عبارت ترجمه نیست اورچو گنگ میسر آتے ہیں و رے اللہ سننے اور حمایتی کہتے ہیں
 کہ ہم جو چاہتے ہیں انکو سوا میں لئی کہ نزدیک کر دین ہمکو اللہ کی طرف مرتبہ بیشک
 اللہ حکم کریگا او نہیں اوس چیز میں کہ اوس میں اختلاف ڈالتے ہیں بیشک اللہ راہ
 نہیں دیتا جھوٹے ناشکر کو اشتبه و از عبارت فائدہ با وجود تحریف نیز تعلق به
 مفهوم نیست آری اگر عبارت فائدہ چنین می بود کہ اوس کے حمایتی سمجھنے کے سبب
 خدا کے نزدیک حاصل ہوتی ہو البتہ این تعلق مفهوم می شد و عبارت فائدہ بعد
 تحریف نیز اینچنین نیست و چون نگیرد بودن بر استخاذا و لیا درین آیت ملزم رئیس
 المتدعین است و این اعتقاد کہ بسبب ایشان نزدیکی خدا حاصل می شود از لیسر یونا
 الی اللہ زلفی ظاهر مضمون عبارت محرفه نیز ازین آیت معلوم گردید و از معنی محرف
 بر هر ذمی شعور ظاهر که نگیرد در آیت بر استخاذا و لیا است و گفتن اینکه عبادت نمیکند مگر
 برای اینکه نزدیک گردانند ما را بسوی خدا نہ بر استخاذا و لیا و عبادت ایشان بر
 نزدیکی خدا قوله ص ۹۶ اگر مطلق ولی فهمیدن کسی را شرک باشد تا در آیت
 کریمه انما ولیکم الله و رسوله و الذین آمنوا الذین یقیمون الصلوة و یؤتون الزکوة
 و هم را کون و من یتولی الله و رسوله و الذین آمنوا فان حزب الله هم الغالبون
 کہ شرک صریح موجود است اقول شرک بودن مطلق ولی فهمیدن کسی را

مراد نیست بلکه ولی فهمیدن بمعنی حمایتی و اگر مطلق ولی فهمیدن کسی غیر خداست چنانکه
را جاز بود و به کدامی معنی ولی فهمیدن شرک و مخلوق نباشد بهافت صریح لازم آید

لیف و قد قال الله تعالى اغيّر الله اخذ وليا فاطر السموات والارض ويطعمهم ويطعمهم

و ايضا قال تعالى وانذر به الدين يخافون ان يحشر والى ربهم ليس لهم من دونه

ولى ولا شفيع لعلمهم يتقون و ايضا قال تعالى لا اتخذوا اباؤكم واوليائكم

ولا تتبعوا من دونه اولياء ما لكم من ولايتهم من شئ و ايضا قال تعالى احسب

الذين كفروا ان يتخذوا عبادى من دولى اولياء و ايضا قال تعالى و ما لهم من دونه

من وال اما م راغب در مفردات نوشته والى الذى فى قوله و ما لهم من

دونه من والى بمعنى الولى انتم و اما م رازى در تفسير كبير تفسير آيت اولى

نوشته و اعلم ان المذكور فى صدر الآيه هو المنع من اتخاذ غير الله تعالى وليا و آتى

عليه بانه فاطر السموات والارض بانه يعطى ولا يعطى ومتى كان الامر كذلك المنع اتخاذ

غير الله وليا انتم و نیز اما م رازى در تفسير كبير همین جا نوشته فثبت بانه كان

صحة انه تعالى فاطر السموات والارض وصحة انه يعطى ولا يعطى و اذا ثبت هذا منع

فى العقل اتخاذ غيره وليا انتم و جمع البحار مذکور است الولى تعالى سوائه

و قبلى المتولى لامور العالم و انما خلق القايىم بها والولى تعالى مالك جميع الاشياء

المستقر فيها و كان الولاية لشعر بالتدبير والقدرة والفعل و ما لم يحتج به ذلك فيها

لم يطلق عليه الولى انتم قوله صلوات الله عليه و سلم انكم به باللفظ من دون الله و شده

انتم را تفسير بر کثر موده قرار داده که مشرکین بتماز برابر خدا نمیدانستند و درین انکار

درین کلام اشعار است بانکار ازین که مشرکین تماز برابر خدا نمیدانستند و درین انکار

انکار است از آیات بنیات که از انجمله است و یقیناً من دون الله و لا یصلحهم و یقولون هو لا یشفعنا عند الله و از انجمله است و الذین اتخذوا من دونه

اولیاء ما نغیب سم الا یقریونا الی الله زلفی واز انجمله است قل سیدہ ملکوت کل شی
و هو یحیر ولا یجاری علیہ انکلمتم تعلمون و سیقولون لیتد قل غانی لشعرون قوله ص ۹۶
حال انکه این لفظ بمعنی غیر و سوا است اقول حصص معنی لفظ دون در غیر و سوا باطل است
زیرا که دون را معنی متعدد است و کمتر نیز از معانی آنست اما هم را عجب و مفروا
نوشته دون یقال للقاصر عن الشئ قال بعضهم هو مقلوب من الدنو والدون الدنی
و قوله لاتخذوا بطانة من دونکم ای من لم یبلغ منزلة من یزیدکم فی الدیانة و قبل فی
القرابة و قوله تعالی و یغفر ما دون ذلک لمن یشاء ای ما کان اقل من ذلک قبل
ما سوا ذلک و المحبان بیلان زمان اشتی و سیوطی در التقان نوشته دون نیز
طرقاً نقیض فوق فلا ینصرف علی المشهور و قبل ینصرف و بالوجهین قری و مناد
ذلک بالرفع و النسب و ترداسا بمعنی غیر اتخذ من دونه الله ای غیره و قال
الزمخشری معناه ادنی مکان من الشئ و سیتعل للتفاوت فی الحال نحو زید و دون عمر
ای فی الشرف و العلم و الشئ فاستعمل فی تجاوز حد الی حد نحو اولیاء من دون المؤمنین
ای لا تجاوزوا ولایة المؤمنین الی ولایة الکافرین اشتی و بیضاوی در الفوار الشریک
نوشته و معنی دون ادنی مکان من الشئ و منه تدوین الکتب لانه ادناها البعض من البعض
و دونک هذا ای خذ من ادنی مکان منک ثم استعیر للرتب فقیل زید و دون عمر و
فی الشرف و منه الشئ الدون ثم الشئ فاستعمل فی کل تجاوز حد و مخطی امر الی آخر
اشتی و نیز بیضاوی در تفسیر قوله تعالی اتخذونی و امی الیهین من دون الله
نوشته یرید توبیخ الکفرة و تبکیتهم و من دون الله صفة للیهین او صفة اتخذونی
او معنی دون اما المغارة فیکون تنبیہ علی ان عبادة الله مع عبادة غیره کلا عبادة
فمن عبده مع عبادتها فکانه عبدا و لم یعبدها و القصور فانهم لم یعتقدوا انها مستقلة
باستحقاق العبادة و انما زعموا ان عبادتها توصل الی عبادة الله و کانہ قبیل اتخذونی

وامی الہین توصیلین بنا الی اللہ اشتہ و در تفسیر نقشبند مسطور است و دون یون
ظرفاً جابر بمعنی تحت و فوق و ورار و امام و بمعنی غیر و منہ الحدیث لیس فیما دون
خمس اواق صدقہ و بمعنی الخمیس و الشریف سے اذا ما علا المرور امام العلماء و
لیقنع بالحدود من کان دوناً و یقال ہذا دون ذلک اسی اولی مکان منہ و دونک
فی الاغوار و لا فعل لہ و بعضہم یقول و ان یدون دوناً و ان ادانہ صار دوناً کما
تدخل من کثیرہ و النار قلیلاً اشتہ و فیروز آبادی در قاموس نوشتہ و
بالضم لیقض الفوق و یكون ظرفاً و بمعنی امام و ورار و فوق ضد و بمعنی غیر قبیل و منہ
لیس فیما دون خمس اواق صدقہ ای فی غیر خمس اواق و بعضی سوی قبیل و منہ الحدیث
اجار الخلع دون عقاص رہا او معناه کل شیء حتی عقاص رہا و بمعنی الشریف
و الخمیس ضد و بمعنی الامر و الوعد لنتہ و شاہ عبد القادر رملوی
در موضع القرآن بہ ترجمہ و الذین اتخذوا من دونہ اولیاء ما نعبدہم الا یقرئوا فی
اللہ زلفی نوشتہ اور جنھوں نے پکڑے ہیں اوس سے وری حمایتی کہتے ہیں
کہ ہم انکو پوجتے ہیں اس واسطے کہ ہمکو پیونچا دیں اللہ کی طرف پاس کے درجہ
قولہ ص ۹۶ بالجملہ خطائی صاحب تقویۃ الایمان درین خصوصین بچند طریق ثابت اولہ
بمعنا لغت تفسیر اقول دعوی مخالفت تفسیر کذب صریح است قولہ ۹۷
ووم انکہ ہمین مضمون در دیگر آیات بی لفظ من دون موجود الہ مع اللہ علیہم قوم
بعد لون قالوا الہتنا خیر ام ہو ما ضربہ الاجل اقول از موجود بودن ہمین مضمون
بی لفظ من دون در دیگر آیات لازم نمی آید کہ مشرکین بتنازل برابر خدا میداشتند و کثر
از و تعالیٰ نمیداشتند و در آیت اولی ترجمہ بعد لون اگر بہ یہاں وون گفتہ معنی شریف
باشد کہ عبادت کردن بتنازل مساوی با خدا تعالیٰ میکنند گو اعتقاد مساوات مذکور
کہ عبادت امارت اعتقاد الصفات بصفات مختصہ او تعالیٰ است عبد بن حمید و ابن المنذر

تفسیر یعدون بیشتر کون از قاده روایت کرده اند و بیضاوی در النوار التقریل
نوشته بل قوم یعدون عن الحق هو التوحید افته و لغوی در معالم نوشته االه
مع الله استقامت علی طریق الانکار ای بل معه معبود سواه اعانه علی صنعہ بل لیس
معه اله هم قوم یعنی کفار مکه یعدون بیشتر کون افته و در تفسیر جلالین هم قوم
اله تحقیق المشرکین و تشبیل الثانیة و ادخال الف بینہما علی الوجهین و فی موضعہ
السبعة مع الله اعانة علی ذلک ای لیس معہ اله بل هم قوم یعدون بیشتر کون
بالمغیرہ افته و در آیت شانیم ذکر خیریت بہ نسبت حضرت عیسیٰ علیہ السلام
بایہ نسبت حضرت ماحمد صلی اللہ علیہ وسلم است نہ بہ نسبت خدای عزوجل چنانکہ
رئیس المبتدعین زعم کرده بیضاوی در النوار التقریل نوشته قالوا اللہنا
خیر ام ہو ای التناخیر عندک ام عیسیٰ فان کان فی النار فلتکن اللہنا معہ و آہتنا
الملائکۃ خیر ام عیسیٰ و اذا جاز ان یعبد و یکون ابن اللہ کانت اللہنا اولی او اللہنا خیر
محمد فعبد ونوع التناخیر و لغوی در معالم نوشته قالوا اللہنا خیر ام ہو قال قتادہ ام ہون
محمد اصعبہ و طبقہ منکر التنا و قال اسک و ابن یدام ہو یعنی عیسیٰ قالوا یرحم محمد ان کل عبد من دون
الله فی النار فحق نرضی ان نکون اللہنا مع عیسیٰ و عزیر و الملائکۃ فی النار افته و امام
رازی در تفسیر کبیر نوشته و ذکر وافیہ و ہو ما کلہا محتمل الاول ان الکفار لما سمعوا
ان النصارى یعدون عیسیٰ قالوا اذا عبدوا عیسیٰ فاللہنا خیر من عیسیٰ و انما قالوا
ذلک لانہم کالوا یعبدون الملائکۃ الثانی روى انه لما نزل قوله تعالی و ما تعبدون
من دون الله فخصب جہنم قال عبد الله ابن الزبیر ہی ہذا خاصۃ لنا و لا اللہنا ام جمیع
الامم فقال البنی صلعم بل ہو جمیع الامم فقال عبد الله خصمتک و رب الکعبۃ است
تزعم ان عیسیٰ بن مریم نبی و تشی علیہ و علی انه خیر و قد علمت ان النصارى یعبدونه
و عزیرہ یعبد و الملائکۃ یعبدون فانما ہو لام فی النار فقد رضینا ان نکون نحن و

والبهتنا معهم فسكت النبي صلى الله عليه وسلم وفرح القوم وضحكوا وضحوا فانزل الله
 تعالى ان الذين سبقتم لهم منا احسن اولئك عنها مبعدون ونزلت هذه الآية
 والمعنى انما ضرب عبد الله ابن الزبير عيسى بن مريم مثلاً وجار كرسول الله لعباده
 النصارى اياه اذا قومك قرئش منه اى من هذا المثل يصعدون اى يرتفع لهم شجج
 خذلاً وضحكاً بسبب ما رويوا من اسكات رسول الله صلعم فانه قد جرت العادة بان
 احداً يخصين اذا انقطع اظهر اخصم الثاني الفرح وقالوا اللهنا خير ام هو يعنون
 ان اللهنا عندك ليست خيراً من عيسى فاذا كان عيسى من حصب النار كان اللهنا
 اهلون لنته ودر تفسير جلالين مسطور است وقالوا اللهنا خير ام هو اى عيسى فمر
 ان تكون اللهنا معه انتبه ودر تفسير زاهدى مرقوم است الكاه خبر داد كه درين
 سؤله مسئله چه گفتند بتان ما بهتر يا عيسى با بزرگى محل وى و آتش انتبه قوله ۹
 سوم اينكه از نفس آيت اخيره و امثال او غلط تقوية الايمان ثابت مى شود چه لفظ
 من دون و انداد بهر دو موجود اگر مراد به من دون الله آن باشد كه مدعى نوشته
 تا تعارض صريح و تنافى قبح لازم مى آيد اقول تقوه به لزوم تعارض و تنافى
 ناشى از جهالت است تشبيه معبودان باطله به انداد حجب تشبيه است نه بالتحقيق بدين
 در انوار التنزيل نوشته و تشبيه ما يعبد المشركون من دون الله انداد و ما زعموا انها
 است و تيه في ذاته وصفاته ولا انها تخالفه في افعاله لانهم لما تركوا عبادة الله الى عبادتها
 و سموها الهه شابهت حالهم حال من يعتقد انها ذات واجبة بالذات قادرة على ان
 ترفع عنهم باس الله و تخضع لهم بالميرد الله بهم و شخ بهم بان يجعلوا انداد من يمتنع
 ان يكون له ندر انتبه قوله ۹ ديگر از اغلاط كلييه بخدي اينكه محبوسيت و شفاعت
 خواص بندگان و تفويض امور و تدبير و تصرف بايشان كه باتفاق شرايع ثابت
 مشركين بخيال آن امور از راه غلط فهمي ان اشخاص را الله اعتقاد نمودند و در الكونيت

برابر خدا ساختند و تفهیدند که این امور موجب الوهیت نیستند بخدییه از اصل این امور
منکر گردیده بخالفت شرایع خود را ملوم و مطعون ساختند **اقول** بخدییه فرعونیه السلام
را از ثبوت محبوبیت و شفاعت خواص بشر و تفویض امور بملائک بطریقیکه شرع
به آن ناطق است انکار نیست انکار از حمل محبوبیت و شفاعت و تفویض غیر
محمل است و تشبیه حال ایشان بحال معشوقین نسبت به عشاق و حال شفاعت از وزرا
و مذما و مغضوبین از نوایان و راجه بایست سلطان متصرف با بجزوت که آن متغیر
این است را موجب اعتقاد الوهیت خواص بشر است چنانکه همین حل و تشبیه
عرب را موجب اعتقاد الوهیت اصنام گردیده گو منافقین این است بسبب تافهین
معنی الوهیت از اطلاق لفظ اله با اثبات معنی تماشایی کنند و مشرکین عرب بسبب
دائستین معنی الوهیت که لفظ زبان ایشان است ازین اطلاق پاک ندارند و انچه از
حجة الله البالغة نقل کرده مؤید همین است نه انچه امام الفرسولیه زعم کرده **قوله** ۹۸
رکن توحید اعتقاد حصر الوهیت است در واحد و اقرار شرط است نه رکن انهم **اقول**
حصر رکن توحید در اعتقاد حصر الوهیت بمعنی معبود تیه چنانکه سیاق و سباق کلام
دلالیت بران دارد و باطل است از انچه از شرح مقاصد و مسامره و بجز المذاهب
و غیرها از کتب کلامیه گذشت که رکن توحید اعتقاد حصر و جوب وجود و تدبیر عالم
و خلق جسم و استحقاق عبادت و غیر ذلک من الصفات و الافعال المختصه به تعالی
و عینی در عده القاری نوشته و التوحید فی الاصل مصدر و مدیوحد و معنی
وحدت الله اعتقدنہ منفردا بذاته و صفاته لا نظیر له و لا شبهه انتہ و نیشایور
در تفسیر ان الدین عند الله الاسلام نوشته اما التوحید فان یعلم ان الله تعالى
لا شریک له و لا نظیر له فی الذات و لا فی صفه من الصفات انتہ **قوله** ۹۸ رکن شرک اعتقاد
شرکت است در الوهیت و اقرار شرط است و سجد طواف و ندو و قرآن غیر

از فروع و عوارض که فی اینهمه شرک موجود و بی اعتقاد الوهیت این اعمال افعال
اعتباری ندارد اقول حصر کن شرک اعتقاد و شرکت در الوهیت بمعنی معبودیت
نیز باطل است چنانکه از دریافت حقیقت توحید بلا حظه عبارت کتب کلامیه ظاهر
گردیده و در عقائد عضدی مرقوم است و لایکفر احد من اهل القبلة الا بافیه
لفی الصانع القادر المختار و با شرک العظیم اشتی ملا جلال و وانی به شرح شرک
العظیم نوشته امافی وجوب الوجود و فی السخالق کالتفکین بالنور و الظلمة الذی
یجعلن النور فاعل الخیر و الظلمة فاعل الشر و اما المعتزلة فاختار انهم لایکفرون
و قد سئل الامام ابو القاسم الانصاری و هو من افاضل تلامذة امام السحرین عن
تکفیرهم فقال لایجوز لانهم تنزهوه تعالی عما یشبیه الظلم و القبح و ما یلیق بالحکمة و سئل
عن اهل البیتر فقال لایجوز تکفیرهم لانهم عظموه تعالی حتی لایکون لغيره قدرة و تاثیر
و ایجاد فاکل متفقون علی انه تعالی منزّه عن السمات النقص و الزوال و اما فی
المجبودیت کعبدة الاصنام و الکواکب و النار اشتی و سجده و طواف قبور و ندود
قربین از عبادت است و عبادت غیر خدا امارت و علامت شرک است پس تکبیر
این افعال برای غیر خدا تعالی بالا اختیار و رضای قلب مشرک است بحکم ظاهر شرع
اعتبار اعتقاد و اقرار وی هیچ نیست و نیز اعتقاد استحقاق این افعال اعتقاد و اقرار
باشی قاضی عیاض در شفا نوشته و كذلك تکفر بكل فعل اجمع المسلمون علی
انه لا یصبر الا من کافر و النکان صاحب مصر حاکم الاسلام مع فعله ذلک الفعل کالسجود
للصنم و الشمس و القمر و الصلیب و النار و کالسعی الی الکائنات و البیع مع الیها و
التزلی بغيرهم من شدة الزنا ویر و فخصر و و سهم فجمع المسلمون علی ان هذا الفعل
لا یوجب الا من کافر و ان هذه الافعال علامته علی الکفر و ان صرح فاعلمها بالاسلام
نوشته شاه ولی الله و بلوئی در حجة الله البالغة نوشته و لما کان منی الشر

علی اقامه الظنّه مقام الاصل عد اشیا محسوسه مظان الاشراک کفر کسجده الاصنام
 والذبح لها والحلف باسمها وامثال ذلك اشتبه قوله حلف واین صفات وفعلا
 باعتبار صفات خاص ذات او تعالی و افعال خاص او تعالی یعنی چنانکه خداست
 درست یعنی حیاتی که خداست یعنی است انچنان حیات و قدرتی که خداست یعنی است
 انچنان قدرت و علم و سمع و بصر انچنانکه خداست یعنی است و تصرف چنانکه
 خداست یعنی است برای دیگری ثابت کردن هم مدار شرک شدن نمیتواند شخص
 قرآن و سنت ثابت که مشرکین اصنام خود را انجمن اعتقادند هستند و مشرک
 بودند پس ثابت شد که شرک شرعی باعتبار صفات و افعال نیست بلکه مدار او
 بر ابروی است غیر آنها و آن صفت الوهیت است که از اعتقاد آن در مخلوق در
 صفات ذاتیه هم شرک میگردد و اگر اعتقاد الوهیت نباشد از اثبات سایر صفات
 شرک شرعی نمیشود و از اینجا ثابت شد که با اعتقاد غیب دانی و تصرف مخلوق گو
 این اعتقاد غلط و باطل باشد شرک شرعی عائد نمیکرد اقول و اعجاب که رئیس معتزله
 منکر است از شرک فی الصفات و الافعال المختصه باعتبار ان شرک فی الالهیه
 حال آنکه شرک بودن شرک فی الالهیه از نیست که امارت شرک فی الصفات و
 الافعال المختصه است که معرفت حاصی و از کتب کلامیه هویدا شد که مدار شرک
 شرعی اثبات شرک است در وجوب وجود و خواص آن که شامل است سایر صفات
 و افعال متفرعه بر وجوب وجود و شرک نیست که غیب دانی و تصرف مختصه خواص است
 پس با اعتقاد غیب دانی و تصرف مخلوق شرک شرعی عائد نمیکرد و به آیات بنیاد
 ثابت است شرک فی الملک و شرک فی الاطاعه و شرک فی الحکم قال الله تعالى و
 لم یکن له شریک فی الملک و ایضا قال تعالی و ان اطعتموهم انکم مشرکون و ایضا قال
 تعالی و لا یشرک فی حکم احد و از شیکه مشرکین عرب اثبات شرک و تصرف الوهیه

بعضی معبودیه میکردند و در صفات ذاتیه و افعال مختصه او تعالی شریکی ثابت نمیکردند
 انحصار شرک شرعی در اشراک فی الالهیه یعنی المعبودیه لازم نمی آید بیضاوی
 در انوار التنزیل نوشته من بیشک بالله اسی فی عبادته او فیما یختص به من الصفات
 و الافعال فقد حرم الله علیه الجنة لمنع و خولها كما یمنع المحرم علیه من المحرم فانها
 دار الموحدين و ماواه النار فانها المعدة للمشركين انتهی زمخشری در کشف
 نوشته اند من بیشک بالله فی عبادته او فیما یختص به من صفاته و افعاله فقد حرم
 الله علیه الجنة و یعنوی در معالم نوشته و لا یشترک فی حکم احد اقرابن عامر
 یعقوب و لا یشترک بالتار علی المخاطبة و الله وقرر الاخر و ان بالیار اسی لا یشترک
 بالله فی حکم احد و قال الحكم ههنا علم الغیب اسی لا یشترک فی علم غیبیه احد انتهی و در
 تفسیر رحمانی مسطور است سئل فی قلوب الذین کفروا الرعب باشرکوا بالله
 ما لم یزل به یكونه لها او متصفا بصفاته او مستحقا لعبادة الله و نیز در تفسیر حمانی
 به تفسیر آیه الکرسی مرقوم است منهم من یشترک فی صفات الکمال و استحقاق العبادۃ
 گفته هو الله الواجب الوجود الذی له الوجود الخلق لا غیره لا یشترک فی صفات کماله
 و لا فی استحقاق العبادۃ غیره انتهی ابو حنیان اندلسی صاحب بحر در تفسیر غیر خود
 نوشته و فنی الشریک بقوله و ما کان معه من الله اسی و ما کان معه شریک فی خلق العالم
 و اختراعهم و لا فی غیر ذلک تا یلیق به من الصفات انتهی قوله مثلا حال نیست که
 درین آیات تخصیص علم غیب است بخدا اسی عز و جل و در آیت لا یظهر علی غیبیه احد
 الا من ارقتی من رسول استثنای بهم موجود اگر غیب مدار شرک می بود آنها را
 دیگری برا و امکان نداشت اقول بالاکه شت که غیبیکه بواسطه اخبار معلوم گردد
 علم غیب بر آن اطلاق نکنند زیرا که مراد از علم غیب علم غیب است بقوت خود بواسطه
 یا علم کل غیب و آنچه از اخبار معلوم شده بعض غیب است و علم بعض غیب مستلزم

دانستن غیبی که منظم بران از خبر غیر صادق ثابت نیست هرگز رو نیست اینست
 نسبت علم غیب مختص بخداست یعنی او تعالی و آن شرک است لهذا از حضرت
 عائشه صدیقه رضی الله عنها بروایت ابی داؤد طیالسی و سعید بن منصور و امام محمد
 و عبد بن حمید و بخاری و مسلم و ترمذی و نسائی و ابن جریر و ابن المنذر و ابن حاتم
 و ابی الشیخ و ابن مردویه و تفسیر درمنثور مذکور است که گفت عائشه رضی الله عنها
 و من زعم انه صلى الله عليه وسلم يخبر الناس بما يكون في غد فقد عظم على الله الفرية و الله
 تعالى يقول قل لا يعلم من في السموات والارض الغيب الا الله الغيبة که اخبار حال
 مستقبل را که بعض غیوب است در علم غیب مختص داخل کرده قوله صلوات
 و آنچه نوشته من زعم ان ارواح الانبياء والاولياء حاضرة و ناظره صادر مشرک است
 از غایت جهل است چه اسمای الهی همه توقیفی اند و در اسما حسنی حاضر و ناظر قرار
 اقول قطع نظر از اینکه در توقیف اسماء الهی جموئیه را نیز علم را کلام است قاضی
 ابو بکر با قلا فی باطلاق اسمیکه اذن و منع بدان وارد نیست و خدا بیتی
 معنی آنست و اطلاقش موهم آنچه مستحیل در حق او تعالی است قائل جواز است
 و امام البحرین متوقف در آن و ابو حامد غالی قائل بجواز اطلاق صفت است نه اسم
 و صفت آنست که دال است بر معنی زائد از ذات و اسم آنست که دال است بر
 ذات افتساب نظر بسوی او تعالی در حدیث صحیح مسلم ان الله لا ينظر الى صوركم و اموالکم
 و لکن ينظر الى قلوبکم و اعمالکم دارد و حاضر ترجمه شهید است و ناظر ترجمه بصیر و مجموع این
 دو لفظ در عرف بمعنی علیم بعلم محیط و خبیر و اطلاق آن بر خداست تعالی شائع و ذائع بکلیه
 و خواص و عوام پس گویا اجماع باشد بر اطلاق آن بر خداست تعالی و معذرا گفته اند که
 در اسما مترادفه اسما وارد در شرع خلاف نیست تفشیرانی در شرح معانی
 نوشته قالوا اهل کل لغة یسمونه باسم مختص بلغاتهم کقولهم یا ای و شکری و شایع مذکور

و ذاع من غیر نیکان اجاعاً قلن کنی بالاجماع و لیلاً علی الاذن الشرعی و هذا ما یقال انه لا
فیما تواف الاسماء الواردة فی الشرع اختلفت در اینجا بحث و اطلاق لفظ حاضر و ناظر بر حسب
نسبت تا حدیث توقیفه اسماء الهی حسب زعم رئیس المبتدعین مضافت بلکه بحث و اطلاق
حاضر و ناظر بر غیر خداست که معنی حاضر و ناظر از صفات مختصه باری تعالی
بپس اطلاقش بر غیر او تعالی اعتقاد و شریک او تعالی در المعنی باشد لهذا در قیامی بزرگ
مرفوم است من قال ان ارواح المشایخ حاضرة تعلم کثیراً منته و در قیامی محکم لظالمین
مستطوره است و دیگر طائفه درویشان جاهل و عامی مردمان میگویند هر وقت پیران حاضر
و مردگان رفته را حاضر میگویند کافر میشوند زیرا که حاضر کسی است که او را از حال اهل
مجلس علم و خبر باشد و مردگان از احوال زندگان خبر ندارند کذا فی زاد المتقین است
خود رئیس المبتدعین را در صفحه ۱۰۴ اعتراف است باینکه غیب مطلق بودن صفت حاضر
ناظر بودن هر جا و در صفحه ۱۰۲ نوشته که غیب خاصه خدا غیب مطلق است انچه قوله
ظاهر اعجاب بجای شهید این لفظ را بر زبان می آرند و در قرآن موجود و فکیت اذ بعیننا
من کل امة لبشید و بعیننا یک علی هؤلاء شهید اقول شهید درین بایت بعضی شاهد و
مشاهد الشیء است نه بعضی حاضر و ناظر هر چیز امام را غیب در مفردات نوشته
اما بالشهید فقد یقال للمشاهد و المشاهد للشیء فقوله معها سابق و شهید ای من شهید له
و علیه و کذا قوله بعیننا من کل امة لبشید و بعیننا یک علی هؤلاء شهید اختلف و امام را از
در تفسیر کبیر نوشته و ذکر السدی ان امة محمد صلعم میباشوند و الرسول بالابلاغ و الرسول
علیه السلام لیسند لامة بالتدقیق فلما قال و کذا یک جعلنا که امة وسطاً لتکون شهداء
علی الناس و یکون الرسول علیکم شهیداً و حکى عن عیسی علیه السلام انه قال و کنت
علیهم شهیداً اما دمت فیهم ائمتهم و نیز امام را زری در تفسیر کبیر نوشته فمعنی ندای السلام
لیف یرون یوم القیامة اذا استشهد الله علی کل امة برسولها و شهید که علی هؤلاء

یعنی قویم الخاطیین الذین شاهد بهم وعرف احوالهم ثم ان اهل کل عصر شهیدون علی غیرهم
 ممن شاهدوا احوالهم وعلی هذا الوجه قال عیسی علیه السلام وکنتم علیهم شهیداً ما دمت بهم
 ائمته وبعیضاً و می در انوار التمزیل به تفسیر آیت کریمه وقل کفی بالله شهیداً
 وبنیکم ومن عنده ام الکتاب نوشته وکفی بالذی یتحقق العبادۃ لا یعلم ما فی اللوح
 الا هو شهید بیننا فیجری الکاذب منا ائمته شاه عبد العزیز واهلوسے در
 فتح العزیز به تفسیر واداعوا شهداء کم من دون الله نوشته معبودان ایشان را
 شهید باد ووجه لقب داده اند اول آنکه شهدا جمع شهید است و شهید ماخوذ از شهید است
 بمعنی حضور وایشان را اعتقاد چنان بود که معبودان ما را علم محیط و قدرت کامله بغير
 حاصل است که هرگاه کسی ایشان را در وقتی از اوقات و مکانی از آنکه میخواند و فریاد
 میکند و یاری میجوید ایشان فی الفور حاضر می شوند و انداد و اعانت مینمایند و آن
 مشکل حل می شود و بنا بر آنکه این اعتقاد مخصوص باشان بود شهدا را اضافه
 بسوی ایشان نموده اند و دوم آنکه شهید ماخوذ از شهادت است و در حق معبودان خود
 ایشان میگفتند که هو لا یشهدون لنا عند الله ائمته قوله ص ۱۳۳ قال رسول الله
 صلعم عرضت علی اعمال امتی الخ اقول در نیکویش ذکر عرض انواع اعمال نه
 آن در عالم حیات نه بعد وفات است و کیفیت عرض مجهول است و قطع نظر از کلام
 در بقای معروض در ذهن علی الدوام عرض تفصیل را رد میکند بسیاری از احادیث
 از جمله است انس بن عباس از نبی صلی الله علیه وسلم روایت کرده که فرمود انکم معشورون
 حفاة عراة غلام قمر کما بدنا اول خلق نعیده و عدا علینا انا کنا فاعلین و اول من
 میسی یوم القیامة اراهم و ان ناسا من اصحابی یؤخذ بهم ذات الشمال فاقول اصحابی
 اصحابی فیقول لهن من یزالن الی الامرتن علی اعتابهم مذقتمهم فاقول کما قال العبد الصالح
 وکنتم علیهم شهداء ما دمت فیهم الی قوله العزیز الحکیم ورا بحمد است انچه سهل بن

روایت کرده که فرمود رسول خدا صلی الله علیه و سلم انی فرطکم علی السحوض من قرعته
شرب ومن شرب لم یطأ ابدالیردن علی اقوام اعرفهم و یعرفونی ثم کمال بینی و یثم
فاقول انهم منی فیقال انک لا تدری ما احد ثوابک فاقول سحفا سحفا لمن خیر بعدی
روایا البخاری و مسلم فی صحیحهما قوله صلا صلوا علی فان صلوتکم تبلغنی حیث کنتم
اقول از رسیدن صلوة و سلام بوی صلی الله علیه و سلم از هر جا حاضر و ناظر بود
وی صلی الله علیه و سلم و خبر هر چیز در هر وقت برابر داشتن وی لازم نمی آید و ممکن است
که مراد از رسیدن صلوة و سلام رسیدن ایشان باشد قوله صلا اول دعوی منو
که هر جا حاضر و ناظر بودن و خبر هر چیز در هر وقت برابر داشتن خاص بحد است انتم مقام
گویا که اشاره است اغیب مطلق و در آن کلام نیست تفریع نمود بر آن بدن نوع پس
اگر کسی بداند که من هر گاه نام نبی یا ولی بر زبان می آریم او را خبر میگرد و مشرک گردانیده
مبینند که متفرع علیه مطلق بود و تفریع مقید و اضافی اقول در غیبت نبی یا ولی
و قنیتکه شکلم خواهد نامش بر زبان بردن غیب است نسبت نبی یا ولی و شک نیست
که اظهار بر آن واقع نشده بجهت عدم دلالت دلیلی بر آن زیرا که عدم اصل است
ما و امیکه دلیل بر وجود قایم نشود و اثبات هر فرد از افراد غیب برای غیر ما و امیکه
آن غیر بران واقع نشده باشد در حکم اثبات غیب مطلق است از اینجا است که آنحضرت
صلی الله علیه و سلم جواب داد قومی را که هستند را که منافع و مضار مستقبله خود گرد
بودند به لا اعلم الغیب یعنی نفی غیب مطلق از خود چنانکه مفسرین گفته بحال آنکه منافع
و مضار مستقبله آن قوم از قبیل همان بود که آثار رئیس المبتدعین غیب مقید و اضافی
گفته قوله صلا و همچنان از جمله افعال خدای عز و جل تصرف را ندارد شرک قرار داد
سوامی آنچه در رد آن مذکور شد یک نکته در یافتنی است که اہم مباحث قرآن مجید در شرک
است و در یک جا اہم این لفظ وارد نگردیده که تمام فضل متعلق آن بسین یکجا اہم این لفظ

در آیات و احادیث ذکر کرده اش نیست اقول تصرف غیر از مالکیت نفع و ضرر و قدرت
 و اختیار همه چیز مانعیت اختصاص آن با و تعالی و انتفاع آن از غیر او تعالی در آیات
 و احادیث مذکوره فصل متعلق رد شرک فی التصرف وارد است الحار آن الحار وجود
 آفتاب در رابعة النهار است و در تحریر ائق و غیره از کتب فقه مسطور است من تلق
 ان المیت تصرف فی الامور دون الله فقد کفر اشته قوله صلا آن افعال را که از
 بندگان خاص برای خود طلب فرموده است کردن آن افعال برای دیگری با اعتقاد الوهیت
 او شرک و فی اعتقاد الوهیت شرک نیست غایة الامر ممنوع خواهد بود اقول کردن
 افعالیکه خدا تعالی برای عبادت خود از بندگان طلب فرموده برای دیگری و امارت
 اعتقاد الوهیت آن دیگر است و در ظاهر شرع حکم ذی الامارت بر امارت جاری است
 پس قطع نظر از اعتقاد الوهیت حکم شرک بر نفس کردن این افعال بالا اختیار بدون
 اجبار بحسب ظاهر شرع نافذ خواهد شد قوله صلا و قید طلب ما اختصاص از برای
 آنست که بعضی صفات و افعال خاص اند برای خدا اگر طلب نیست مثل ان احکم
 الا الله که اختصاص حکم بخدا از ان یافته می شود مگر طلب نیست یعنی خاص مرا حاکم بگویند
 و دیگری را بگویند که خصوصیت طلب فی منع طلب از غیر نباشد انچه اقول این
 قاعده شنیعه ناشی از جهل رئیس الجبال و مختصره این دجال است اگر خاص خدا تعالی را
 حاکم حقیقی گفتن و دیگری را گفتن مطلوب نیست مقصود از تخصیص حکم در ان حکم که چه
 باشد و همچنین اگر خاص از خدا تعالی مدد خواستن و از دیگری مدد خواستن مطلوب نیست
 مقصود از تخصیص خدا تعالی در ایاک استعین چه باشد بیجا و می در انوار التشریح
 نوشته و کر الضمیر للتفصیل علی انه المستعان لا غیر اشته و نبودن خصوصیت طلب منع
 طلب از غیر مسلم است لیکن خصوصیت طلب خود متضمن منع طلب باشد قوله صلا
 و عقیده د و م گویند هر بدعت حرام و کفر است اقول اگر گفتن حرام

بعض

و کفر و هر فرد بدعت را مراد داشته پس این سخن را قریب است و اگر گفتن حرام بعضی از بدعت است و کفر
 افراد دیگر را مراد داشته پس صحت این عقیده شک نیست زیرا که مراد ایشان از بدعت بدعت متعارفه
 است آن منقسم نیست باین سبب و موقوف است و قائلین بقسم بدعت بعضی مطلق باشد
 بعد از رسول الله است نه بدعت متعارفه یعنی ما احداث بدون دلیل شرعی و مراد از
 حرام مطلق مخطور است شامل مکروه تحریمی را و کلیات اهل سنت شکر الله سببهم مطلق
 است بر آنکه بعضی بدعات نیز سودی الی الکفر باشد لفتتارانی در شرح عثمان
 شنف نوشته و ما نقل عن بعض اهل من المنع عن الصلوة خلف المبتدع فمحول علی
 الکراسته اولا کلام فی کراسته الصلوة خلف الفاسق و المبتدع هذا اذا لم یؤد الفسق و البیة
 انما یحد الکفر و اما اذا ادى الیه فلا کلام فی عدم جواز الصلوة خلفه انشد در فتا و
 عالمگیری مسطور است تجوز الصلوة خلف صاحب هوی و بدعت و لا تجوز خلف الکرا
 و الجهمی و القدری و المشبهه و من یقول بخلق القرآن و حاصله الخان هوی لا یفر
 صاحبه تجوز الصلوة خلفه مع الکراسته و الا فلا یکن فی التبین و اخلاصه انشد و در
 بحر اقیق مذکور است الملاق المصنف فی المبتدع لیشمل کل مبتدع هو من اهل قبلته
 و قیده فی الحیط و اخلاصه و المحبته و غیر ما بان لا یتلون بدعت مکفره فاکانت مکفره
 فالصلوة خلفه لا تجوز انشد و در شرح مختصر رب حندی مرقوم است اما المبتدع
 فهو الذی نقص من الدین شیئا او زاد فیہ ما لیس منه بشرط ان لا یوردی ذلک الی الکفر
 فکل من کان من اهل القبلة و لم یمکن علی طریقته الاسته و الجحافه فان غلار فی ہذا جمیع
 حکم بکفره لا تجوز امامته اصلا و ان لم یغل حتی لم یکم بکفره جازت امامته و مکروه انشد
 و در مستخلص شرح کفر مسطور است و المبتدع لانه لصنفه الفاسق مع زیاده
 القلب و هذا اذا لم یورد بدعتہ الی حد الکفر فاذا ادى فلا شک فی عدم جواز الصلوة
 خلفه لستہ قولہ مشا و تعریف میکند بدعت را با آنچه حادث شده باشد بعد

مودی الی
کفر بدعت

زمانه تبع تابعین و آنچه حادث شده باشد در زمانه صحابه و تابعین و تبع تابعین بدعت
 نیست مدار بدعت بر محمد زمانی است و قبح و بدی را اعتبار نمیکند یعنی هر چه بعد
 ازین انومنه حادث شده همه بدعت و حرام و کفر است نیک باشد یا بد بعضی ملا حده
 ظاهریه باین راه رفته اند اقول مراد ایشان از امر حادث بعد زمانه تبع تابعین امریست
 در دین که نه خود در زمان صحابه و تابعین و تبع تابعین موجود شده است و نه نظیر آن
 و مراد از وجود آن در قرون ثلثه آنست که در قرون مذکوره بلا تکثیر تعامل در آن
 جاری شده باشد و بی رود و قدح رواج یافته نه آنکه کسی او را بطریق ندرت بعمل آورده
 باشد یا رود و انکار بر فاعلین آن اگر چه جم غفیر باشند متوجه شده باشد چنانچه حسب
 ایضاح الحق الصریح فی احکام المیت و الصریح تصریح آن نموده و از جهاد شکیه نفی
 بدعت بودنش کرده اند مراد حادثی است که در زمانه صحابه یا تابعین یا تبع تابعین عمل
 به آن بلا تکثیر جاری گردید پس مدار بدعت فی تحقیق بر محمد بد زمانی نیست و اگر
 باشد نیز قبحی ندارد و حادث بعد زمانه تابعین با معنی المذکور بالا جامع بد باشند نه
 نیک پس حرام معنی شامل مکروه یا کفر باشد پس مذسب ملا حده ظاهریه قرار و ادوات
 از تلبیس ابلیس است و کشف بر دومی مرقوم است البدعه الامر المحدث فی الدین
 الذی لم تکن علیه الصحابه و التابعون اشته و در شرح مقاصد مرقوم است
 ان البدعه المزمومه هو المحدث فی الدین من غیر ان یکون فی عهد الصحابه و التابعین
 و لاول علیه الدلیل الشرعی اشته و شهاب الدین احمد افندی ابن علی الرضی
 متوفی ۸۵۰ هجری و هشاد و یک چنانچه ذکرش در کشف الطنون موجود در محاسن
 الا برار نوشته اعلم ان البدعه لها معنیان احدهما لغوی عام و هو المحدث مطلقا
 سوار کان من العادات او من العبادات و الثاني شرعی خاص و هو الزیاده فی الدین
 او النقصان بعد الصحابه بغیر اذن من الشارع لا نقول لا و لا فعلا لا صریحا و لا استزاده

و محمد بن بزر علی المعروف بنیر کلی متوفی سنه ۴۵۰ هجری و یک که ذکرش نیز
در کشف الظنون موجود در طریق محمدیه نوشته للبدعة معنی لغوی عام هو المحدث
مطلقاً عادة او عبادة لانه اسم من الابتداء بمعنی الاحداث کالرفعة من الارتفاع و
الارتفاع من الاختلاف و هذه هي المنقسم في عبارة الفقهاء يعنون بها ما حدث بعد
الصدر الاول مطلقاً و معنی شرعی خاص هو الزيادة في الدين او نقصان منه الحادث
بعد الصحابة بغير اذن من الشارع لا قولاً ولا فعلاً لا صريحاً ولا اشارة اشته و در کفر
العرفان مرقوم است و اما البدعة فقد يراد به معنی لغوی عام و هو المحدث مطلقاً
عادة او عبادة لانه اسم من الابتداء بمعنی الاحداث کالرفعة من الارتفاع فبذه هي
المنقسمة في عبارة الفقهاء يعنون بها ما حدث بعد الصدر الاول مطلقاً كما قالوا ان
البدعة قد يكون مباحة كاستعمال المخمل والمواظبة على اكل لب الحنطة و اشبع منه
تركها اولى و قد تكون مستحبة كبناء المنارة و المدرسته و تصنيف الكتب بل قد تكون
واجبة كنظم الدلائل لرؤية الملاحدة و نحوهم و قد يراد بها معنی شرعی خاص و هو الزيادة
في الدين و النقصان منه الحادث بعد الصحابة بغير اذن من الشارع لا قولاً ولا فعلاً
ولا صريحاً ولا اشارة اشته و افندي در رد البدعة نوشته في شرعة الاسلام
و المراد من هذه السنة التي يجب التمسك بها ما كان عليه القرون المشهورة و انهم بالخير و اصلاح
و الرشاد و هم اخلفاء الرشدين و من عاصر سيد الخلق ثم الذين بعدهم و من البدعة
ما سخره و كل بدعة ضلالة و قد كانت الصحابة رضوان الله تعالى عنهم جميعين بغير
اشد الانكار على من احدث امر او ابتدع ما لم يعهدوه في عهد النبوة قل ذلك
او كثر صغر ذلك او كبر كان في المعاملة او العبادة او الذكر اشته مقصود از اراد
این عبارت ها در اینجا صرف استشهاد است بر تعریف بدعت با آنچه تعدید زمانه
مرعوم رئیس المبتدعین گرد و گو در تعیین زمان بهم اختلافی بود قوله ص ۱۵۰

مصرى نوشته لاشك ان ما يقولون ابتداء قبيح في الدين واختراع فضيخ مخالف لاجماع
 المسلمين حاصله ان ما احدث بعد الازمنة الثلاثة المشهود لها بالخير فهو بدعة ضالة
 لا يتوقع فيها الخير وما احدث في احد منها فهو ليس بدعة وكل الامرين باطلان قطعاً
 اقول علامه بخدي بجواب مصرى نوشته واذا كان المراد من السحادث بعد القرون
 الثلاثة لم يكن نفسه ولا نظيره موجوداً في زمان من ازمنة القرون الثلاثة بالشيوخ
 بدون كبير ومن السحادث في احد من ازمنة القرون الثلاثة ما كان شائعاً فيه بدو
 ردو الكار وجرى به تعامل المسلمين فيه تبين ان ما احدث في احد من ازمنة القرون
 الثلاثة بالرد والاكثار كالحروج والنصب والرفض والقدر والارجاء والاعتزال
 وغيره ليس بسحادث فيه بالمعنى الذى نفى عنه اسم البدعة فالقول ببطلان ما قالوا
 ان ما احدث في احد منها فهو ليس بدعة وما قال ان الخير متوقع فيها بعد ازمنة
 القرون الثلاثة المذكورة فنقول ان توقع الخير فيه قليل نادر والغالب فيه الخيانة
 والكذب واما زمان السلف فالغالب فيه الصدق نص عليه صدر الشريعة في
 التقيع بدليل ما روى في الصحيحين عن عمران بن حصين عن النبي صلى الله عليه وسلم خير
 امتي قرني ثم الذين يليونهم ثم الذين يليونهم ثم ان بعدهم يشهدون ولا يشهدون
 ويخونون ولا يؤتمنون وينذرون ولا يفيون ويظهر فيهم السمن وفي المستدرک
 للحاكم عنه خير القرون قرني ثم الذين يليونهم ثم الذين يليونهم ثم يفسدوا الكذب وبنى
 النفساني عن عمر رضي الله عنه قال قال رسول الله صلعم اكرموا اصحابي فانهم خيركم
 ثم الذين يليونهم ثم الذين يليونهم ثم يظهر الكذب حتى ان الرجل يحلف ولا يتحلف ويشهد
 ولا يشهد ولا يعارضه حديث مثل امتي مثل المطر لا يدرى اوله خير ام آخره لان
 الخير فيه يختلف لاضافات والاعتبارات فلقرون السابقة خيرة بشرف قريب عهد
 رسول الله صلى الله عليه وسلم ولزوم العدل والصدق واجتماع المعاصي ونحو ذلك

على ما اشار اليه قوله عليه السلام ثم ليفشو الكذب واما باعتبار كثرة الثواب وسبيل الدرجة
في الآخرة فلا يدري ان الاول خير لكثرة طاعته وقلة معصيته ام الآخر في ايمانه بعقوب
طوعا وغبته مع القطع زمان مشادة انار الوحي وظهور المعجزات وباتلزمه طريق السنة
مع فساد الزمان كذا ذكر التفاتراني في التلويح وحاصل كلام القاضي في معنى مثل
الحديث انه كما لا يحكم بوجود النفع في بعض الامطار دون بعض فكذا لا يحكم بوجود النجاسة
في بعض افراد الامة دون بعض من جميع الوجوه اذا سمعنا في مختلفه الكيفيات ومعها
فالفصل المتقدم واما هذا التمسك بالمتأخر كذا ذكر الشيخ على القاري في المرقاة على ان
الحديث معلول لحاد بن يحيى اللخمي قال ابو زرعة ليس بالقوي وقال ابو داود وخطه
كما يحطى الناس وذكر البخاري في الضعفاء والضج سراج الدين القزويني في موضوعات
المصاييح على موضوعه واختاره الفتى في تذكرته واما حديث من سن سنة حسنة
فمناه من التي بطريقه مرضية ليقضى بها كما ذكره الفتى في جمع البحار ناقلا عن الطبري
لا من أحدث طريقه حسنة ولو سلم فالمراد بالاحداث الاحبار كما قيل في قول عمر نعمت
البدعة المراد من البدعة الاحبار للسنة فالقول بطلان ما قالوا ان ما حدث بعد
الازمنة المذكورة لا يتوقع فيها التحسين فقله حقا خلاصه لمعنيه در رد المحتار
نجديه در بيان نقل ميكنم اقول در مقام فضلي از صراط مستقيم شيخ الاسلام ابن تيمية
وبعض عبارات ديگر كتب دينيه نقل ميكنم قال شيخ الاسلام قدوة الانام ابن تيمية
الحنبلي في الصراط المستقيم ومن المنكرات في هذا الباب سائر الاعياد والمواسم
المبتدعة واما من المكروهات سواء بلغت الكراهية التحريم او لم تبلغه وذلك ان احاديث
اهل الكتاب والاعاجم نهى عنها شيئين احدهما ان فيها مشابهة الكفار والثاني في انها
من المبدع فاحداث من المواسم والاعياد وهو منكر وان لم يكن فيه مشابهة لاهل الكتاب
بوجهين الوجه الاول ان ذلك داخل في مسمى البدع والمحدثات فيبدل فيما

رواه مسلم في صحيحه عن جابر قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا خطب حمرت عيناه
 وعلى صوته هشتاد غضبه حتى كانه منذر جيش يقول صبحكم ومساءكم وبقول لعشت
 انما والساعة كما بين يقين بين صبيحة السجادة والوسطه وبقول اما بعد فان خير اخذ
 كتاب الله وخير الهدى هدى محمد وشرا الامور محدثاتها وكل بدعة ضلالة وفي رواية
 الكسائي وكل ضلالة في النار وفيه رواه ايضا في الصحيح عن عائشة عن النبي صلى الله
 عليه وسلم من عمل عملا ليس عليه امرنا فهو رد وفي لفظ في الصحيحين من احدث في
 امرنا ليس منه فهو رد وفي الحديث الصحيح الذي رواه اهل السنن عن العباس بن
 سارية عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال من لعش منكم بعدى فسيدي اختلافا كثيرا فليكن
 بسنتي وسنة اخلفاء الراشدين من بعدى تسكوا بها وعصوا عليها بالواحدة
 واماكم ومحدثات الامور فان كل بدعة ضلالة وهذه قاعدتان قد دلت عليهما سنة
 والاجماع مع ما في كتاب الله من الدلالة عليها ايضا قال تعالى ام لهم شركا في شعبي
 لهم من الدين ما لم يأذن به الله فمن ندب الى شئ مما يتقرب به الى الله وواجبه بقوله
 او بفعله من غير ان يشعره الله فقد شرع ما لم يأذن به الله نعم قد يكون متنا ولا في
 هذا الشرع فيغفر له لاجل تاوله اذا كان مجتهدا بالاجتهاد الذي يعفى عنه عن الخطيئتين
 ايضا على اجتهاده ولكن لا يجوز اتباعه في ذلك كما لا يجوز اتباع سائر من قال او عمل
 قولاً او عملاً علم الصواب في خلافه وان كان القائل او الفاعل باجراً ومعدوماً وقد قال
 سبحانه اتخذوا احبارهم وريسا منهم اربابا من دون الله واليسع بن مريم وما امروا الا
 ليعبدوا الهاً واحداً لا اله الا هو سبحانه عما يشركون قال علي بن ابي طالب رضي الله عنه
 صلى الله عليه وسلم ما عبدواهم قال ما عبدواهم ولكن احبوا اليهم احرام فاطعواهم و
 حرموا عليهم الاحلال فاطاعواهم فمن اطاع احداً في دين لم يأذن به الله من تحليل
 او تحريم او ايجاب فقد لحقه من هذا الذم نصيب كما يبلغ الامر والنهي ايضا نصيب

ثم قد يكون كل منها معفو عنه لاجتماعه ومثابا ايضا على الاجتهاد فيختلف عنه الذم لضعف
شرطه او لوجود النقص والتمكان المقتضى له قائما ويلحق الذم من يتبين له الحق فتركه او من
تقصير في طلبه حتى لم يتبين له او من اعرض عن طلب معرفة الهوى او لكسل او نحو ذلك
وايضاً فان الله عاب على المشركين شيئين احدهما انهم اشركوا له ما لم ينزل به سلطانا
والثاني تحريمهم ما لم يحرم عليهم ويدين النبي صلى الله عليه وسلم ذلك فيما رواه مسلم عن
عياض بن حمار رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال الله تعالى اني خلقت
عبادي خفارا فاحسانا لهم الشياطين وحرمت عليهم ما احللت لهم فامرتهم ان يشركوا
بى ما لم انزل به سلطانا قال سبحانه سيقول الذين اشركوا لو اننا انزلنا ما اشركنا
ولا آباءنا ولا حرمنا من شئ فجمعوا بين الشرك والتحريم والشرك يدخل فيه كل عبادة
لم ياذن بها الله فان المشركين يرفعون ان عباداتهم اما واجبة واما مستحبة وان
فعلها خير من تركها ثم منهم من عبد غير الله ليتقرب لعبادة الله ومنهم من ابتدع
دينا عبدا وبالله في رعبهم كما احدثه النصارى من انواع العبادات المحدثه وحصل
الاضلال في اهل الارض انما نشأ من هذين اما اتخاذ دين لم يشير الله له والتحريم ما لم
يحرمه وابدأ كان الاصل الذي بيني والا ما هم احمد وغيره من الائمة عليهم
السلام ان اعمال الخلق تنقسم الى عبادات يتخذونها دينا فينتفعون بها في متاع
فالاصل في العبادات ان لا يشترع منها الا ما شرعه الله والاصل في العبادات ان
لا يحضرها الا محضره الله تعالى وهذه المواسم المحدثه انما نهى عنها لما حدث فيها من
الدين الذي يتقرب به كما سنذكره ان شاء الله تعالى واعلم ان هذه القادة وهى
الاستدلال بكون الشئ بدعة على كراهته قاعة عظيمة وتنامها بالجواب عما يعارضها
وذلك ان من الناس من يقول البدع تنقسم الى قسمين حسنة وقبيحة
بدليل قول عمر رضي الله عنه في صلوة التراويح نعمت ابدعة هذه وبدليل

اشياء من الاقوال والافعال احدثت بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم يستكرهوا
 وهي حسنة للمادة الدالة على ذلك من الاجماع او القياس وربما يضيف الى ذلك من
 لم يحكم اصول العلم ما عليه كثير من الناس من كثيرين العادات او نحوها فيجعل هذه ايضا
 من الدلائل على حسن بعض البدع اما بان يجعل ما اعتاده هو من يعرفه اجماعا وان
 لم يعلم قول سائر المسلمين في ذلك او يستنكر تركه لما اعتاده بمشايخه من اذ قيل
 لهم تعالوا الى ما انزل اليه والى الرسول قالوا احسبنا ما وجدنا عليه اباونا واما اكثر
 ما يحجب بعض من تمييز المنتسبين الى علم او عبادة من حجب ليست من اصول العلم
 التي يعتمد في الدين عليها والغرض ان هذه النصوص الدالة على ذم البدع مختارة
 بما دل على حسن البدع اما من الادلة الشرعية الصريحة او من حجج بعض الناس التي
 يعتمد عليها بعض الجاهلين او المتأولين في البطلان في الجملة ثم هو لا يعارضون لهم بها مقابل
 احدهما ان يقولوا فاذا ثبت ان بعض البدع ليس يقيح بل يكون حسنا فهذا
 يقول بعضهم والمقام الثاني ان يقال عن بدعة معينة وهذه البدعة حسنة
 لان فيها من المصلحة كبيت وكبيت وهو لا يعارضون يقولون ليست كل بدعة
 ضلالة والجواب اما ان القول بان شر الامور محدثاتها وان كل بدعة ضلالة و
 كل ضلالة في النار والتحذير من الامور المحدثات فهذا نص رسول الله صلى الله عليه وسلم فلا يجعل
 لاحد ان يدفع دلالة على ذم البدع ومن نازع في دلالة فهو مراغم واما المعارضة
 فالجواب باحد الجوابين اما ان يقال ان ما ثبت حسنة فليس من البدع فيبقى لعدم
 محفوظ لا خصوص فيه واما ان يقال ما ثبت حسنة فهو مخصوص من العموم والعام
 المخصوص دليل فيما عدا صورة التخصيص ثم التخصيص هو الادلة الشرعية من الكتاب
 والسنة والاجماع لضحا واستنباطا واما عاودة بعض البلاء او اكثرها او قول
 كثير من العلما والعباد او اكثرهم او نحو ذلك فليس مما يصح ان يكون معارضا لكلام

رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى يعارض به ومن اعتقد ان اكثر هذه العادات
 المخالفة للسنة مجمع عليها بنا على ان الامة اقرتها ولم تنكرها فهو مخطئ في هذا الاعتقاد
 فانه لم يزل ولا يزال في كل وقت من ينهى عن عاتمة العادات المحمّدية المخالفة للسنة
 ولا يجوز دعوى الاجماع بعمل بلاد او بلد من بلاد المسلمين فكيف يعمل طوائف منهم
 اذا كان اكثر اهل العلم لم يعتمدوا على عمل اهل المدينة واجماعهم في عصر
 مالك بل رأوا السنة حجة عليهم كما هي حجة على غيرهم مع ما اتوه من العلم والايمان
 فكيف يعتمد المؤمن العالم على عادات اكثر من اعتمادها عاتمة او من قيده العاتمة او قوم
 متراون بالجهالة لم يرسخوا من العلم ولا يعدون من اولى الامر ولا يصلحون للشورى
 ولعلمهم لم يتم ايمانهم بالله وبرسوله وقد دخل معهم فيها بحكم العادة قوم من اهل الفضل
 من غير روية او شبهة حسن احوالهم فيها ان يكونوا فيها بمنزلة المجتهدين من الامة
 الصديقين والاحتجاج بمثل هذه الحجج والاحجاف عنها معلوم انه ليس طريقة اهل
 العلم لكن لكثرة الجهالة قد يستند الى مثلها خلق كثير من الناس حتى المنتسبين الى العلم
 والدين وقد يبدى ذو العلم والدين له فيها مستندا اخر من الادلة الشرعية والتدعيم
 ان قوله بها وعلمه بها ليس مستندا الى ما ابداه من الحجج الشرعية والكتابية شبهة وانما
 مستندا الى امور ليست مأخوذة عن الله ورسوله من انواع المستند التي يستند
 اليها غير اولى العلم والايمان وانما تذكر الحجج الشرعية حجة على غيره ودفعاً لما يناظره
 المجادلة المحمودة انما هي ابدال المدارك والظهار بالحجج التي هي مستند الاقوال الاعمال
 واما الظهار الاعتماد على ما ليس هو المعتمد في القول والعمل فنزوع من النفاق في العلم
 الجدل والكلام والعمل ايضا فلا يجوز حل قوله عم كل بدعة ضلالة على البدعة التي
 نهى عنها بخصوصها لان هذه تعطيل لفائدة هذا الحديث فان ما نهى عنه من الكفر
 الفسوق والنوازع المعاصي قد علم بذلك النبي انه قبيح محرم سواء كان بدعة او لم يكن

بدعة فاذا كان لا منكر من الدين الا ما نهي عنه بخصوصه سواء كان مفعولا على عهد رسول الله
 او لم يكن وما نهي عنه فهو منكر سواء كان بدعة او لم يكن معار وصف البدعة عدم التماثل
 لا يدل وجوده على القبح ولا عدمه على الحسن بل يكون قوله كل بدعة ضلالة بمنزلة قوله
 كل عادة ضلالة او كل ما عليه العرب والعجم فهو ضلالة ويراد بذلك انما نهي عنه من
 ذلك فهو الضلالة وهذا تعطيل المخصوص من نزع التخریص والالتحا وليس من نوع
 التاويل السائغ فيه من المفاسد شيئا واحدا مستقوذا الاعتماد على هذا السند حيث في
 علم انه منهي عنه بخصوصه فقد علم حكمه بذلك النهي وما لم يعلم فلا يندرج في هذا الحديث
 فلا يثبت في هذا السند حيث فائدة مع كون النبي صلى الله عليه وسلم كان يخاطب به في الحج
 وبعده من جوامع الحكم والثاني ان لفظ البدعة ومعناها يكون بها لعدم التأثير
 فتعليق الحكم بهذا اللفظ والمعنى تعليل له بما لا تأثير له كسائر الصفات العدمية التأثير
 والثالث ان الخطاب بمثل هذا اذا لم يقصد الا الوصف الآخر وهو كونه منبها عن
 كتمان لما يجب بيانه وبيان لما يقصد بظاهرة فان البدعة والنهي النخاص بينهما عموم
 وخصوص اذ ليس كل بدعة عنها نهي خاص وليس كل ما فيه نهي خاص بدعة فالتكلم
 باحد الاسمين واردة الاخر تبلييس محض لا يبيح للشك الا ان يكون مدلسا كما
 لو قال لا تسوء عني بالفرس والفرس عني به الاسود والاربع ان قوله كل بدعة ضلالة واما
 ومحدثات الاسود اذا اراد به ما فيه نهي خاص كان قد احالهم في معرفة المراد بهذا السند
 على ما يحيط بالكثرة الا لخاص من الامة ومثل هذا لا يجوز بحال النخاص انه اذا
 اراد به ما فيه النهي النخاص كان ذلك اقل مما ليس فيه نهي خاص من البدع فانك
 لو تأملت البدع التي نهي عنها باعيانها وما لم ينه عنها باعيانها وجدت هذا النصب
 هو الاكثر واللفظ العام لا يجوز ان يراد به الصور القليلة والن درة فهذه الوجوه وغيره
 توجب القطع بان هذا التاويل فاسد لا يجوز حمل السند عليه سواء اراد المتأول ان

يعضد التأويل بدليل صارت اوله يعضده فان على المتناول بيان جواز ارادة المعنى الذي
 حمل الحديث عليه من ذلك الحديث ثم بيان الدليل الصارف له الى ذلك وهذه الوجوه
 جميع جواز ارادة هذا المعنى بالحديث فهذا الجواب عن مقامه الاول واما مقامه الثاني
 فنقول هو ان البدر تنقسم الى حسن وقبيح فهذا القدر لا يمتنع ان يكون هذا الحديث والا على
 قبح الجميع لكن اكثر ما يقال انه اذا ثبت ان هذا حسن يكون مستثنى من العموم والا فلا يصلح
 ان كل بدعة ضلالة فقد بان الجواب عن كل ما يعارض به من انه حسن وهو بدعة فاما
 انه ليس بدعة واما انه مخصوص فقد سلمت دلالة الحديث وهذا الجواب انما هو عما ثبت
 حسنه فاما امور اخرى قد زلن انما حسنة وليست بحسنة وامور يجوز ان تكون حسنة
 فلا تصح المعارضة بها فلا يجاب عنها بالجواب المركب وهو ان ثبت انه حسن فلا يكون
 بدعة او يكون مخصوصا وان لم يثبت انه حسن فهذا داخل في العموم واذا عرفت الجواب
 عن هذا المعارضة باحد الجوابين فعلى التقديرين الدلالة من الحديث باقية لا تزول باذنه ولا يحل
 لاحد ان يقال بهذا الكلمة الساجدة من رسول الله صلى الله عليه وسلم الكلية وهي قوله كل بدعة ضلالة
 بسلب عمومها وهو ان يقال ليست كل بدعة ضلالة فان هذا الى مثاقفة الرسول قربة
 منه الى التأويل بل الذي يقال فيما ثبت انه حسن من الاعمال التي قد يقال هي بدعة
 ان هذا العمل المعين مثلا ليس بدعة فلا يندرج في الحديث او وان اندرج لكنه مستثنى من
 العموم لدليل كذا وكذا اقوى من العموم مع ان الجواب الاول اجمود وهذا الجواب
 فيه نظر فان قصد التعميم المحيطة ظاهر من رسول الله صلى الله عليه وسلم الكلمة الساجدة فلا يبعد
 عن مقصوده بالي هو وامى صلى الله عليه وسلم فاما صلوة التراويح فليست
 بدعة في الشرعية بل سنة لقول رسول الله صلى الله عليه وسلم وفعله فانه قال ان الله فرض عليكم
 صيام رمضان وسنت لكم قيامه ولا صلواتها جافة بدعة بل سنة في الشرعية بل
 قد صلاها رسول الله صلى الله عليه وسلم في الجماعة في اول شهر رمضان وليست بل ثلاثا وصالها

ايضا في العشر الاواخر في جمعة مرات وقال ان الرجل اذا صعد مع الامام حتى ينصرف
 كتب له قيام ليلة لما قام بهم حتى صبا ان يفوتهم الصلاح رواه اهل السنن وبهذا
 الحديث اتج احمد وغيره على ان فعلها في الجماعة افضل من فعلها حال الانفراد
 في قوله هذا ثم غيب قيام رمضان خلف الامام وذلك او كد من ان تكون سنة
 مطلقة وكان الناس يصلونها جماعات في المسجد على عهده ولقبرهم واقرا سنة
 منه صلعم واما قول عمر رضي الله عنه نعمت البدعة هذه فاكثرا المحققين بهذا الوارد
 ان ثبتت حكما لقول عمر الذي لم يخالف فيه لقوا قول الصحاب ليس بحجة فكيف
 يكون حجة لهم في خلاف قول رسول الله صلعم ومن اعتقد ان قول الصحاب حجة
 فلا يعتقد اذا خالف الحديث فعلى التقديرين لا تصح معارضة عموم الحديث بقول
 الصحاب الذي لم يخالف على احد الروايتين فيفيدهم بداحسن تلك البدعة واما
 غيره فلا نقول اكثر ما في هذا التسمية عمر تلك بدعة مع حسنها وهذه تسمية لغوية لا
 شرعية وذلك ان البدعة في اللغة تعم كل ما فعل ابتداء من غير مثال سابق واما
 البدعة الشرعية فلم يدل عليه دليل شرعي فاذا كان نص رسول الله صلعم قد دل
 على استحباب فعل او ايجابه بعد موته او دل عليه مطلقا ولم يدل به الا بعد موته صح
 ان يسمى بدعة في اللغة لانه عمل مبتد به كما ان نفس الدين الذي احيى النبي صلعم يسمى
 بدعة ويسمى محدثا في اللغة كما قالت رسل قريش للنجاشي عن صحاب النبي صلعم ما جئنا
 لي احببته ان هو لا يخرجوا من دين ابا ربهم ولم يدخلوا في دين الملك وجار ولديين
 محدث لا يعرف ثم ذلك العمل الذي دل عليه الكتاب والسنة ليس بدعة في الشرع
 وان يسمى بدعة في اللغة فلفظ البدعة في اللغة اعم من لفظ البدعة في الشريعة وقد علم
 ان قول النبي صلعم كل بدعة لم يرد به ان كل عمل مبتد فان دين الاسلام بل كل
 جازت به الرسل فهو عمل مبتد وانما ارادوا ابتداء من الاعمال التي لم يشيعها صلعم

واذا كان كذلك قد كانوا يصلون قيام رمضان على عبده جماعة وفردى وقد قال لهم
 في ليلة الثالثة والرابعة لما اجتمعوا انه لم ينعني من الخروج اليكم الا كراهته ان يفرض
 عليكم فصلوا في بيوتكم فان افضل صلوة المرء في بيته الا المكتوبة فعلى النبي صلعم عدم
 الخروج خشية الافتراض فعلم بذلك ان المقتضى قائم وانه لو لا خوف الافتراض لم يخرج
 اليهم فلما كان في عهد عمر بن الخطاب على قارى واحد واسرج المسجد فصار هذه النية و
 هى اجتماعهم في المسجد على امام واحد مع الاسراج علام ليعلموا به من قبل فمضى بدعته في اللغة
 سمى بذلك ولم يكن بدعته شرعية لان السنة اقتضت انه على صاحبه لو لا خوف الافتراض
 زال بوجه صلعم فاشقى المعارض وبهذا اجمع القرآن فان المانع من جمعه كان على عهد رسول
 الله صلعم ان الوحي كان لا يزال ينزل فيغير الله ما يشاء ويحكم ما يريد فلو جمع في مصحف احد
 لتعسر وتغير غيره كل وقت فلا استقر بموته صلعم واستقرت الشريعة بموته صلعم من
 الناس من زيادة القرآن ولقعه وامنوا من زيادة الايجاب والتخيم والمقتضى للعمل
 قائم بسنة صلعم فعل المسلمون بمقتضى سنة وذلك العمل من سنة يسمى في اللغة
 بدعة وصار هذا الفئ عمر بن الخطاب وخبير والنصارى بنجران ونحوها من ارض العرب فان النبي
 صلعم عهد بذلك في مرضه فقال اخرجوا اليهود والنصارى من جزيرة العرب وانما ينفذ
 ابو بكر رضي الله عنه لقتال اهل الردة وشر وسعد في قتال فارس والروم فلم يكن من
 ذلك فعل ما امر به النبي صلعم وان كان الفعل قد يسمى بدعة في اللغة كما يقال قال اليهود
 كيف تخربنا وقد اقرنا ابو القاسم ولما جاءوا الى على رضي الله عنه في خلافة قاراء وامنه عاتمه
 وقالوا كتبك بخطك فامتنع من ذلك لان ذلك كان به عهد رسول الله صلعم وكذلك
 قوله صلعم خذوا العطاء وما كان عطاء فاذا كان عموضا عن دين احدكم فلا تأخذوه فليصا
 الامراء ليعلمون مال الله لمن يعينهم على اموالهم وان كانت معيتهم من امتنع من اخذ
 مبتغا سنة رسول الله صلى الله عليه وعلى آله واصحابه وسلم وان كان ترك قبول

العطاء من اولى الامر محمد ثا لكن لما احدثه احد ث لهم حكم آخر بسنة رسول الله صلعم و
 كذلك دفعه الى ابيان بن خنيص سيفاً وقوله قاتل به المشركين فاذا رايت المسلمين
 قد اقتتلوا فاكسر فان كسر سيفه وان كان محمد ثا حيث لم يكن المسلمون يكسرون سيفه
 على عهد رسول الله صلعم لكن هو بامر صلعم ومن هذا الباب قال ابو بكر لما لعى
 الزكوة فانه وان كان بدته لغوية من حيث ان النبي صلعم لقاتل احدا على اتياء الزكوة
 فقط لكن لما قال امرت ان اقاتل الناس حتى يشهدوا ان لا اله الا الله وان محمد
 رسول الله فاذا فعلوا ذلك عصمو اسنى ومارهم واموالهم الا بحقها وحسابهم على الله
 وقد علم ان الزكوة من حقها فلم يعصم من منع الزكوة كما بينه في الحديث الآخر الصحيح
 حتى يشهدوا ان لا اله الا الله وان محمد رسول الله وليقيموا الصلوة وليؤتوا الزكوة
 وهذا باب واسع الضابط في هذا والله اعلم وقد يقال الناس لا يجدون شيئا الا لانهم
 يرونه مصلحة او لو اعتقدوا مفسدة لم يجدوه فانه لا يدعو اليه عقل ولا دين فآراء
 الناس مصلحة نظر في اسبب المحجوج اليه فان كان السبب المحجوج اليه امر احدث بعد
 النبي صلعم من غير تفریط منافية قد يجوز احداث ما تدعو الحاجة اليه وكذلك النكاح ^{المقتض}
 بفعله قائما على عهد رسول الله صلعم لكن تركه النبي صلعم لمعارض زال بونه ولما لم يجد
 سبب يجوز اليه او كان اسبب ^{المقتض} على عهد رسول الله صلعم موجودا لو كان
 مصلحة ولم يفعل فعلم انه ليس بمصلحة واما ما حدث ^{المقتض} له بعد موته من غير معصيته
 الخلق فقد يكون مصلحة ثم يهنا للمفقه طريقان احدهما ان ذلك يفعل ما لم يبين عنه
 وهذا قول القائلين بالمصالح المرسله والثاني ان ذلك لا يفعل ان لم يجر به
 هو قول من لا يرى اثبات الاحكام بالمصالح المرسله وهو لا يعرف ان منهم من لا يثبت
 الحكم ان لم يدخل في لفظ كلام الشارع او فعله او اقراره وهم نقاة القياس ومنهم من
 يشبهه بلفظ الشارع او بجهته وهم القياسيون فاما ما كان ^{المقتض} لفعله موجودا

لو كان صلته ومع هذا لم يشتره فوضعه ^{تعيين} لدين الله وانما دخل فيه من ينسب الى تغيير دين الله
 من الملوك والعلماء والعباد او من نزل منهم باجتهاده كما روى عن النبي صلعم وغيره
 واحد من الصحابة ان اخوف ما اخاف عليكم زلزال عالم وجدال منافق بالقرآن وانتم ضلوا
 فمثال هذا القسم الاذان في العيدين فان هذا ما احده بعض الامراء انكروا مسلمون
 لانه بدعة فلو لم يكن كونه بدعة دليل على كونه تقبيل هذا ذكر الله ودعاء للخلق الى عبادة الله
 فيدخل في العمومات كقولنا ذكر الله وذكر الله كثير او من حسن قولنا من دعا الى الله او فاقا
 على الاذان في الجمعة فان الاستدلال على حسن الاذان في العيدين اقوى من الاستدلال
 على حسن اكثر البدع بل يقال هذا تركه رسول الله مع وجود ما يعتقد مقتضيا وزوال المنع
 وتركه كذلك سنة كما ان فعله سنة فلما امر بالاذان في الجمعة وصل العيدين بلاؤنا
 ولا اقامته كان ترك الاذان فيها سنة فليس لاحد ان يزيد في ذلك بل الزيادة في ذلك
 كالزيادة في اعداد الصلوات او اعداد الركعات او صيام الشهر او الحج فان رجلا لو احب
 ان يصلي الظهر خمس ركعات وقال هذا زيادة على صلح لم يكن له ذلك وليس له ان يقول
 هذه بدعة حسنة بل يقال له كل بدعة ضلالة وسنننا تعلم ان هذا ضلالة قبل ان نعلم نياتنا
 عنها او نعلم ما فيها من المفرة فهذا مثال لما احدث مع قيام المقتضى له وزوال المنع
 لو كان خيرا فان كل ما يبدى المحرث لهذا من الصلوة او يستدل به من الادلة قد كان لبناء
 على عهد رسول الله صلعم ومع هذا لم يفعل رسول الله صلعم هذا الترك سنة خاصة تقى
 على كل عموم وكل قياس ومثال ما حدثت الحاجة اليه من البدع بتفريط من الناس لتقديم
 خطبة في العيدين فانه لما فعله بعض الامراء وانكروا المسلمون لانه بدعة واعتذر
 من احده بان الناس قد صاروا ينفضون قبل سماع الخطبة وكانوا على عهد رسول الله
 صلعم لا ينفضون حتى يسبحوا او اكثر ثم يقال له سبب هذا قفر طيغ فان النبي صلعم كان
 يخطبهم خطبة كان يقصد بها تفهم وتبليغهم وهدايتهم وانت قصدك اقامته رياسته وان

قصدت صلاح ودينهم فلا تعلمهم ما ينفعهم فهذه المعصية منك لا تبغ لك احداث معصية
 آخر بل الطريق الى ذلك ان تتوب اليه وتبتغ سبته نبيه وقد استقام الامر وان استقم
 فلا اسالك الا عن عملك لا عن علمهم ويزان المعنيان من فهمها الحجة عنه كثير من شبه البدع
 السائدة فانه قد روي عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال ما احدث قوم بدعة الا نزع عنهم من السنة
 مثلها وقد اشترت الى هذا المعنى فيا تقدم وبينت ان اشترائع اغذية القلوب متى اعتدت
 القلوب بالبدع لم يبق فيها فضل للسنن فيكون بمنزلة من اغتذى بالطعام انجسيت و
 حاة الامر وانما احدثوا انواعا من سياسات السجاسة من اخذ اموال لا يجوز اخذها وعيوب
 على الجرائم لا يجوز لانهم فطروا في المشرع من الامر بالمعروف والنهي عن المنكر والا فلو قبضوا
 ما ليسوع قبضوه وضعوه حيث ليسوع وضعه طالمين بذلك اقامة دين الله لا رايسته
 لانفسهم واقاموا السجد والمشرقة على الشرف والوضيع والقريب والبعيد تحرس في
 تر عليهم وترسلهم للعدل الذي شرعه الله فاحتاجوا الى المكوس الموضوعة ولا الى العقوبة
 السجاسة ولا الى من حفظهم من العبيد والمستغدين كما كان الخلفاء والرشد من وعمر بن
 عبد العزيز وغيرهم من اماراء بعض الاقاليم وكذلك اذا اقاموا كتاب الله وفقهوا ما فيه من
 النيات التي هي حجج الله وما فيه من الهدى الذي هو العلم النافع والعمل الصالح واقاموا
 حكمة الله التي بعث رسوله وهي السنة لوجدها فيها من انواع العلوم النافعة تاحيط
 بعلم العامة عامة الناس وتبين واجل بين الحق والمطل من جميع الخلق بوصف الشهادة
 التي جعلها الله لهذه الامة حيث يقول وكذلك جعلناكم امة وسطا لتكونوا شهداء
 على الناس ولا تكونوا منكم عدا ابتداء المبتدعون من الحجج الفاضلة التي يرفعهم بها
 الكلاميون انهم يفسرون بها اصل الدين ومن الرأى الفاسد الذي يزعم القياسيون
 انهم يتبعون فروع الدين وما كان من الحجج صحيحا ومن الرأى سديا فذلك له اصل في
 كتاب الله وسنة رسوله فممن فمنهم وحرمة من حرمة وكذلك العباد اذا تعبدوا

بما شرع من الاقوال والاعمال ظاهرا وباطنا وذاقوا طعم الكلام الطيب والعمل الصالح
 الذي بعث الله به الرسول وحجوا في ذلك من الاحوال الزكية والمقامات العلية و
 النتائج العظيمة ما يعينهم عما قد احدث في نوعه كالتيخير ونحوه من السماعات المبتدعة
 الصارفة عن سماع القرآن والنوع من الاذكار والايراد لفتحها لبعض الناس او في
 قدره كزيادات من التعبدات احدثها من احدثها لنقص متسكة بالمشرع منها والتمسك
 كثير من العلماء والعباد بل الامر معذور فيما احدثه لنوع اجتهاد فالغرض ان يعرف
 الدليل الصحيح والنحان التارك له قد يكون معذورا لاجتهاد بل قد يكون صدقيا عظيما
 فليس من شرط التصديق ان يكون قوله كله صحيحا وعمله كله سنة اذا كان يكون بمنزلة النبي
 صلى الله عليه وسلم وبذا باب واسع والكلام في انواع البدع واحكامها وصفاتها
 لا يتسع له هذا الكتاب وانما الغرض التنبيه على ما يزيل شبهة المعارضة للمحدث الصحيح الذي
 ذكرناه ويعرف ان النصوص الدالة على ذم البدع مما يجب العمل بها الوجه الثاني
 في ذم المواسم والاعيان والمحدثات ما يشتمل عليه من الفساد في الدين واعلم انه ليس كل احدث
 ولا اكثر الناس يدرك فساد هذا النوع من البدع لاسبابا اذا كان من جنس العبادات
 المشروعة بل الواوالباب هم يدركون بعض ما فيه من الفساد والوجوب على الخلق اتباع
 الكتاب والسنة وان لم يدركوا ما في ذلك من المصلحة والمفسدة فتنبه على بعض فساد
 الخ ودر مقمعه احمدية بحجاب لمعه كبنية مرقوم هت وما قيل ان تدوين علم الصرف
 والنحو واللغة والبلاغة والفقه واصول الفقه والكلام والتمجرح والتقدير والبحث
 في مسائلها واعراب القرآن وبنابر المدارس وتصنيف الكتب ونحوها امور متخنة مع
 انها بدعة فاجواب اننا لاسلم انها بدعة بالمعنى المذكور الا ترمى الى انها ثابتة بالاجماع
 وقياسات المجتهدين ولا ريب في انها دليلان شرعيان وما ثبت بدليل شرعي ليس ببدعة
 قال السخطاني كل شيء احدث على غير مثال اصل من اصول الدين وعلى غير عبارة وقير

فهو بدعة وضلالة واما ما كان منها مبنيًا على قواعد الأصول ومردودا اليها فليس بدعة
 ولا ضلالة انتهى وذكر العيني في عمدة القاري والمراد بها هي المحدثات الامور ما حدث
 وليس له اصل في الشرع ويسمى في عرف المشرع بدعة وما كان له اصل يدل عليه الشرع
 فليس بدعة انتهى وبه قال الحافظ ابن حجر في فتح الباري وزاد عليه فالبدعة في عرف
 الشرع مذمومة بخلاف اللغة انتهى وقد نقل عن الغزالي انه قال المذابة عون للاصلاح
 وقت الصلوة وتصنيف الكتب عون للتعليم والتبليغ ونظم الدلائل لم يشبه الملاحدة
 والفرق الضال انتهى عن المنكر وذبح عن الدين فكل منها ما ذون فيه بل ما موربه لان البنية
 الغير السنية مالم يتحقق اليه الاوائل ثم احتاج اليه الاواخر ورأوه حسنا على سبيل الاجراء
 بل انزعج انتهى وكذلك قال ابن سيرين على الافندي في الطريقة المحمدية لكن قال بعد قوله
 ما موربه وعدم وقوعه في الصدر الاول اما لعدم الاحتياج او لعدم القدرة لعدم
 اسان او لعدم التفرض بالاستشغال بالاهم او نحو ذلك ولو تتبععت كل ما قيل فيه بدعة
 حسنة من جنس العبادة وجدته ما ذونا فيه من الشارع استارة هو دالة
 انتهى واما ما نقل عن الشافعي رحمه الله المحدثات من الامور فبان احدها ما حدثت
 كتابا او سنة او اثرا او اجماعا فهو البدعة الضلالة الثانية ما حدثت من الخير لا ضلالة
 فيه لواحد من هذا فبهذه محدثة غير مذمومة فاول بان مراده من المحدثات المحدثات بعد رسول
 الله صلعم لا المحدثات الشرعية فان كلها مذمومة ليس شيء منها بخير وهي امور احدثت بدو
 وليس شرعي ومن المخالف مالم يوافق وحالين لمخالفة ما كان موافقا قال ابن الملك
 في شرح كل محدثة بدعة امي كل خصلة محدثة في بدعة ومعنى المحدثات والبدعة في اللغة
 واحد ولكن المراد بالبدعة في الحديث المخالفة للسنة يعني كل خصلة التي بها جددت في
 السنة عليه السلام فهي مخالفة للسنة ومخالفة السنة ضلالة انتهى كيف وقد قال الشافعي
 من حكم الكلام في الدين او في شيء من هذه الاله او ليس فيه امام متقدم من النبي صلعم

او اصحابه فقد احدث في الاسلام حدثا وقد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من احدث حدثا او كلف
 محدثا في الاسلام فعليه لعنة الله والملائكة والناس اجمعين لا يقبل منه صرف ولا عدل
 احسنه على التام ليقوله رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم يفعله ولم يقره مع وجود المقتضى
 وعدم المانع ولم يدل عليه دليل شرعي فعدمه سنة و طريقه مسوكة في الدين فلا محالة
 يكون احداثه خلافا للسنة ورفعا له واليه يشير قوله عليه السلام ما احدث قوم بدعة
 الا رفع مثلها من السنة وقول حسان ما ابتدع قوم بدعة في دينهم الا نزع اليه من
 سنتهم مثلها فمن قال ان كل بدعة تنزع من السنة وتنازعها فهي مذمومة لو كان مرادها
 من البدعة ما احدث بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم ومن المزامنة والمنازعة ما قلنا به هنا فكل ما
 حق والا فباطل وقوله عليه السلام من سن في الاسلام سنة حسنة السعيد يسلم
 سن فيه بمعنى احدث كان المراد من سنة احسنه ما احدث بدليل شرعي كالقياس والاجماع
 فلا بد من تخصيص من باهل القياس والاجماع وقوله عليه السلام من ابتدع بدعة ضلالة
 لا يرضاها الله ورسوله السعيد ليس بحجة على منكري تقييم البدعة الشرعية لان في كل
 الضلالة بعد البدعة بيان للواقع كما ان قوله لا يرضاها الله ورسوله بعد بيان له
 وصفة كاشفة لها على ان المعنى اللغو فحق ما قال من ثم رسول الله صلى الله عليه وسلم باخذ خالد اللوار في غزوة مؤتة
 مع عدم امره صلى الله عليه وسلم فجاوبه بوجوه منها انه لم يرو عنه امره صلى الله عليه وسلم باخذ
 اللوار بعد الثلثة بل روى انه صلى الله عليه وسلم قال ان قتل عبد الله بن رواحة فامر
 المسلمون من شاروه فلما قتل عبد الله بن رواحة اجمع المسلمون على اماره خالد بن
 الوليد فاخذ خالد اللوار فقوله عليه السلام هذا كان امر باخذ اللوار وما قال ان النبي صلى
 الله عليه وسلم مدح بلالا على صلواته كعتيقين كلما توفنا مع انه لم يات به عنه صلى الله عليه وسلم
 فجاوبه ان عدم اخذه عنه صلى الله عليه وسلم لافيهم مما روي بنا في الصحيحين عن ابي هريرة قال
 قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لبلا عند صلوة الفجر يا بلال حدثني بارجى عمل علمته في الاسلام

فانی سمعت وف تعلیک بین یدیتی فی الجنة قال ما علمت علما ارجی عندی انی لم تطهر
 طهورا فی ساعه من لیل او نهار لا صلیت بذلک الطهور ما کتب لی ان اصل فیجوز
 ان کان اخذه عن رسول الله صلعم من غیر ان یتب له ان شئت اقمدری در سائله زودیت
 نوشته اعلم ان الملاق البدعة غالباً فی القبیحة و هی العمل المحدث فی الدین و حسنة ما یتبع
 الی احداثه فی الدین لضرورة و هی ذهاب الدین او نقصانه و مثلاً کتابه القرآن و اعلم
 و کتابه الحدیث و اخراج قواعد الفروع و الصرف و اصول الفقه و اصول الکلام لا یناهن
 باب حفظ الدین و هو فرض و کان الاولون یکرهون کتابه الحدیث لئلا یتغفل الناس
 بها عن الحفظ و قالوا احفظوا کما یحفظ و لذا کره ابو بکر رضی الله عنه تصحیف القرآن فی
 مصحف و قال کیف یفعل شیئاً لم یفعله رسول الله صلعم حتی اشار الصحابة الیه خوفاً
 من تکاسل الناس و من ان یقع نزاع فی کلمة فلا یوجد اصل یرجع الیه ان شئت و در البیضاء
 مستطوره است جمع قرآن و ترتیب سور نماز تراویح بهیئت مخصوصه و اذان اول برآ
 نماز جمعه و اعراب قرآن مجید و مناظره اهل بدعت بدلائل نقلیه و تصنیف کتب حدیث
 و تبیین قواعد نحو و تنقید رواة حدیث و اشتغال باستنباط احکام فقهیه بقدر حاجت
 همه از قبیل ملحق بائنه است که در قرون مشهوره لها بانجیمه روح گردید و به آن تعامل بها
 غیر در آن قرون جاری شده چنانچه برعبره فن تاریخ پوشیده نیست ان شئت و معین
 بن صفی در شرح اربعین نووی نوشته خان قلت قد اشتمر البدعة نوعان حسنة
 و سببة فکیف کل بدعة ضلالة بلا تخصیص قلت المراد من البدعة فی الحدیث البدعة الشرعیة
 و هی عمل لیس له دلیل شرعی و کل ما فعله او امره الشارع صلی الله علیه وسلم فعله او لم
 و سواه قد فعل علی عبده و لم یفعل علی عبده لانتفاء شرط الفعل او وجود مانعه امر
 ایجاب او استحباب فهو لیس ببدعة شرعیة و البدعة فیما اشتهر ان البدعة نوعان بدعة
 لغویة و هی ما ابدع و اخترع اعم من البدعة الشرعیة و قول عمر بن الخطاب فی التواضع نعمت البدعة

مراده بدعة لغوية لان التراویح سنة سنهار رسول الله صلعم و فعلها ليلتين من اول رمضان
وثلث ليل من آخره ثم تركها لئلا يحكم بغير نصيتها التمسقة على امتهم ثم اذا زال هذا الوهم ادا
عبره وكذا القول في الجمع المصحف لثمان في زمان النبي عم ينزل الوحي وبتغير احكامه
وترقيبه فلا يمكن الجمع ثم اذا زال هذا المانع جمعه عثمان و ما قيل المراد من البدعة غير
وردا النبي عنها فرد و لعدم فائدة الحديث المتفق على انه جوامع الكلم كما لا يخفى ولانه
يلزم انه عليه السلام بين شيئا غير مقصود ظاهره و ما بين المراد منه و تاخير البيان غير جائز
عن وقت الحاجة فان بين البدعة و ما ورد النبي عنه عموم و خصوص و اراد من العام
فليدا من افراده فهو كمن قال كل ما عليه الامة فهو ضلالة ثم يقول اردت ما عليه الامة
وردا النبي عنه و هذا تحريف و قول باطل و فيه مفاسد اخر لا تفر من المتامل ان شاء الله
بن عبد السلام كه مصافحه بعد العصر و الفجر امثال بدعت مباحه ذكر نموده شيخ
على قاري در هر قاة نوشته امي عند الشافعية و اما عند الحنفية فكرهتة لفته و نودي
از علمای شافعية كه اول اباحت آن بعد از الدين بن عبد السلام بشرح و بسط با قامت
دليلی بيان نموده ابن حجر عسقلانی از شافعية در فتح الباري و شيخ على قاري در هر قاة و احمد
بن على الرومي در حبالس بر بخشش پرداخته اند و صاحب در مختار كه اقفا می نویدی
خصوص کرده صاحب رد المحتار تعقب می کرده چنانچه بذیل قوله كما افاده النووي
في اذكاره نوشته لکن قد يقال ان المولامة عليها بعد الصلوة خاصة قد يؤدي الى جهل
الى اعتقاد سنيتها في خصوص هذه المواضع وان لها خصوصية زائدة على غير ما مضى
كلامهم لم ينعلم احد من السلف في هذه المواضع وكذا قالوا بسنية قرارة السور
الثلث في الوتر ملترك احيانا لئلا يعتقد وجوبها و نقل في تبين المحارم عن الملقط انه
ذكره المصافحه بعد اداء الصلوة بكل حال لان الصحابة رضي الله تعالى عنهم ما صافحو بعد
اداء الصلوة و لا ما من سنن الروافض آه ثم نقل عن ابن حجر من ان شافعية انها بدعة

مكرهته لا اصل لها في الشرع وانه ينيب صاحبها اولاً ويعز ثانياً ثم قال وقال ابن السكيت
 من المالكية في المدخل انما من البدع وموضع المصافحة في الشرع انما هو عند تقابل
 الايدي لا في ادبار الصلوات فيحيث وضعا الشارع لا يضعها فينبذ عن ذلك ليعبر
 فاعله لما اتى به خلاف السنة آه ثم اطال في ذلك فخرج به آه اختصه وبديل قوله و
 عليه يحمل ما نقله عنه شارح الجمع من انها بعد الفجر والعصر ليس بشئ نوشته امي عن
 النووي في شرحه على صحيح المسلم كما صرح به ابن ملك في شرح الجمع فافهم اقول وهذا
 العمل يعجبه جدا والظاهر انه مبني على اختلاف راي الامام النووي في كتابه وانه في
 شرح مسلم نظر الى ما يلزم عليه من المحذور والى ان ذلك بخصوصه غير مأمور به فلا يعارض
 ما قدمناه عن المنقطع من انها من سنن الروافض والله اعلم انتهى واقفدي رسالة
 روي عن ابي عبد الله نقل كرده ومن البدع المكرهته زخرفة الساجد وتزيين المصحف
 والمصافحة عقيب الصبح والعصر واجتماعه والاذان الشدا رلية لجمعة اجتماعاً وافترقا
 الصلوة على النبي صلى الله عليه وسلم قبل الاذان وبعده وقراءة بعض آيات القرآن
 قبل الاذان وقراءة حديث في الكلام حالة الخطبة قبل الصعود وعلى المنبر وقراءة الفاتحة
 والمعوذات ودرج السلاطين وذكرهم قبله وفي الخطبة ونيز آفندي درين رساله نوشته
 وفي المنقطع تكره المصافحة بعد اداء المكتوبة في كل حال لان الصحابة رضی الله عنهم
 ولانها من سنن الروافض انتهى وباقی روایات منع مصافحة بعد العصر والفجر وصلوة
 وصلوة عید را در تفهیم السائل باید دید قوله ^{صلا} من بعد ذكر منوذه عبارت سیرت
 شامی را در باب مولد غیر البشر صلی الله علیه وسلم اقول احمد بن محمد مصري در قول
 معتمد از امام مذاهب اربعه مانند ابو الحسن علی بن الفضل المتقدم
 و ابو عبد الله ابن السكاج و ابو الفاسم عبد الرحمن بن عبد المجید و محمد بن
 ابی بكر الخرمی و تلج الدین فاكهانی از مالکیه و علاء الدین بن اسمعیل شافعی

و حافظ ابو بکر بن عبد الغنی مشهور بابن النقطه حنفی و شرف الدین باجمه
 استقام علی مولد نقل موده و در فتاوی قاضی شهاب الدین دولت آبادی صاحب تفسیر بحر موعود
 فتاوی دیرة الالکین و کتاب نور الیقین لمن طلب الدین نیز از بدعات مذمومة
 بودن این عمل مسطور است و محمد بن بصر علی افندی حنفی در منبیه
 طریقه محمدیه در بیان بدعات مستنکره نوشته و العاشر اجتماع النصار و توحیدین
 بالجهر و خلوتین فی بیت اجنبی و خروجین للتهنئة و التخریة و العیادة و زیارة القبور
 و الدعوة اذا کان للاجنبی و قراءتین مولود النبی صلی الله علیه وسلم بالجهر بحیث یسمعه
 الرجال من خارج البیت خصوصاً الذوات الازواج و الشواب مع الزنیة و الطیب و
 رجب بن احمد حنفی در شرح طریقه محمدیه نوشته و اما اجتماع النصار و مولودین
 و توحیدین فقد ذکره الشعرانی فی تنبییه قال ابن الحاج و من جملة ما احدثوه من البدع
 مع اعتقادهم من کثر العبادات ما یفعلونه من المولد و قد احتوی ذلک علی بدع و
 محرمات و شتاهمی در رد المحتار عشیة در مختار نوشته اما لوند زیتا لایق و
 قندیل فوق الشیخ او فی المنارة کما تفعل النصار من نذر التریة سعیدی عبد القادر
 و ثوقه فی المنارة بجهة المشرق فو باطل و اقم منه النذر بقرارة المولد فی المنائر مع شتمه
 علی الفغار و اللعب و ایهاب ثواب ذلک الی حضرة المصطفی صلی الله علیه وسلم انتقد
 و شیخ الاسلام احمد بن عبد الحکیم تقی الدین ابن تیمیة حنبلی در صراط مستقیم نوشته
 و کذا لک ما یحدثه بعض الناس اما مضایاة للنصار فی میلاد و عیسی علیه السلام اما
 محبة للنبی صلی الله علیه وسلم و تعظیمه و الله حشم علی هذه المحبة و التعظیم باجتهاد فی
 الابتعاد لا علی البدع من اتخا ذمولد النبی صلعم عیداً مع اختلاف الناس فی مولده
 فان هذا لم یفعله السلف مع قیام المقنن له و عدم المانع منه لو کان خیراً و لو کان
 ذراً خیراً و مضایاة لکان السلف رضی الله عنهم ائمة منافقین کما نواشد محبة

رسول الله صلى الله عليه وسلم ولتعليمه منا وهم على الخير احرص وانما كمال محبته و
 تعظيمه في متابعتة واتباع امره واجبار سنته باطنا وظاهرا ونشر ما بعث به والجهاد
 على ذلك بالقلب واليد واللسان فان هذه طريقة السابقين الاولين من المهاجرين
 والانصار والذين اتبعوهم باحسان واكثر هؤلاء الذين تجدهم حراصا على امثال هذه
 البدع مع ما لهم فيها من حسن المقصد والاجتهاد الذي يرجى به المشوكة تجدهم في
 امر الله رسول راغباً عما امروا بالانشاط فيه وانما مثلهم منزلة من يحكي المصحف ولا يقر
 فيه ولا يقر فيه ولا يتبعه ومنزلة من يحرر المسجد ولا يصلي فيه او يصلي فيه قلباً او
 بمنزلة من يتخذ المسابح والسجادات المزخرفة وامثال هذه الزخارف الطاهرة التي
 لم تشرع ويصحبها من الرياض والكبر والاشتغال عن المشروع ما يفسد حال صاحبها
 كما جاز في الحديث ما اشار على قوم قط الاخر فوامسا جدهم اغتبه وكساني راكه از تخم
 عمل مولد شمرده بعض ايشان مجهولين اند وبعض ايشان مطعون بالبلوغ لعن وبعض
 ايشان كمر مذكور ونسبت تجوز بسبب بعض غلط منجمه ايشان حال ابن وحيد است
 كه حافظ ضياع الدين از ابراهيم سهروردی نقل کرده كه ان مشايخ المغرب كتبوا له خبر
 رقت عفيفه وكفنه فرايت منه غير شي مما يدل على ذلك وحماد بن واصل گفته كه كان تهما
 بالمجازفة في النقل وابن نقطة گفته كه انه كان يدعي اشياء لا حقيقة لها وابن النجار گفته
 كه رايت الناس جميعين على كذبه وضعفه وادعاه يسمعون له لم يسمعوا له وقارن له لم يقرنوا له
 امارات ذلك عليه لاسمته وآبوا الحسين بن الفضل گفته علمت انه متماون جري على الكذب
 وابن عساكر گفته انه كان يهتم في الرواية كذا في لسان الميزان ويوسف السجزي ويوسف بن
 علي بن زريق راكه وكس شمرده همان يك كس هست كه در سيرت شامييه بدین نسبت
 مذکور گردیده وحميد بن البطاح ونصير الدين يك كس هست ونسبت تجوز بسبب ابن
 افرست ناشي از القباس ابن الجوزي به ابن الجوزي هست باقی این بحث در رساله

غایة الکلام که برای رد بدعت علی مولد موضوع است بشرح و بسط مذکور است و چیزی
 از آن در رد و فصولیات نیز بیان کرده ایم قوله شاه عبدالعزیز در فتوی جواز عرس
 نوشته اند الخ اقول که احمی فتوای شاه عبدالعزیز دهلوی در جواز عرس بیاید شونت
 غیر سد خود شاه عبدالعزیز در رجوع الشیاطین نوشته که هر بدعتی در عبادات بدنی محضه
 مثل صوم و صلوة و زکوة و غسل تطهیرت نوپیدا نماید همه سبیه است بدعت مباحه
 منحصه در عادات است مثل بچتن پلاؤ و رشادی و مانکن و بدعت حسنه در عبادات
 مالیة مثل بنای مدارس و خانقاهات اما در عبادات بدنیة محضه پس بدعت نسیبانه
 مگر بدعت سبیه افتنه و اجتماع مردم و ختم کلام اند عبادات بدنیة محضه است و فائحه
 بر شیرینی یا طعام و تقسیم آن در حاضرین عبادت مرکبه از بدنیة و مالیة نه از عادات و
 باک نیست اشاره بسوی اباحت است و بدعت مباحه مستحبات و در صراط مستقیم
 شیخ الاسلام تقی الدین احمد بن عبدالحکیم مسطور است و اما اتخاذ قبور رسم اعیاد افهوت
 حرمة الله و رسوله و اعتقاد قصد بزه القبور فی وقت معین و الاجتماع فی العام عند
 فی وقت معین بر اتخاذ عید کما تقدم افتنه و در منج مسقیم فی تنبیه الصیحم و السقیم
 بذکر انواع مبتدعین مرقوم است و منهم من الذی دایت علیهم المشیئة اتخاذ عند عید
 مشایخهم سوفا فی کل عام و لیسونه یوم العرس افتنه و در تفسیر منظمی مرقوم است
 فلا يجوز لاحد ان یقول فی امر فقی علما الشرع علی حرمة او کراهته ان مشایخ الصوفیة
 سوا کذلک و نحن ننتفع سنتهم و الصیحم ان الصوفیة الکرام ما فعلوا قط علی خلاف مقتضی
 الشرع و انما الفاد من جهال اتباعهم و ایضا لا يجوز ما یفعله اجهال بقبور الاولیاء و
 الشهداء من السجود و الطواف حولها و اتخاذ الحرج و المساجد علیها و من الاحتمل
 بعد الحول کالاعیاد و لیسونه عرس افتنه و در آرشا و الطالبین مسطور است
 اولیاء را بلند کردن و گذاردن بر آن ساختن و موس و امثال آن و چراغان کردن همه بدعت است

بعضی از آن حرام و بعضی مکروه استند محمد نعیم الله بهر انجی در مقامات مظهریه
 در ذکر و ضایای حضرت میرزا جاجانان رحمه الله علیه نوشته و تسمیات عرفی از عرس
 و غیره مقید بناید بود که در کتاب آن شاعت بسیار است و شیخ عبدالحق
 دهلوی در مدارج النبوت نوشته و عادت نبود که برای میت جمع شوند و قرآن
 خوانند و ختمات خوانند نه بر سر گور نه غیر آن و این مجموع بدعت است نعم برای تغزیت اهل بیت
 جمع و تسلیه و صبر فرمودن ایشان راست و مستحب است اما این اجتماع مخصوص روز
 سوم و انتخاب تحفیات دیگر و صرف اموال فی وصیت از حق متعالی بدعت است و
 حرام استند شاه ولی الله دهلوی در وصیت نامه نوشته دیگر از عادات شنیعه
 ما مردم اسراف است تمام ما و سوم و چهل و شش مای و فاتحه سالبینه و اینهمه را در عرب
 وجود نبود مصلحت نیست که غیر تغزیت و ارشاد میت تا سه روز و اطعام ایشان یک شب
 رسمی نباشد استند شیخ علی متقی اوستاد الاوستاد شیخ عبدالحق دهلوی در رساله
 رد بدعات تغزیت نوشته الاول الاجتماع للقرارة بالقرآن علی الميت بالتخصیص فی
 المقبرة او السجدة و البیت بدعت مذمونه استند و ابن العقیم در زاد المعاد نوشته
 و لم یکن من هدیة ان یجتمع للقرارة و لقرارة القرآن لا عند القبر و لا عند غیره و کل هذا بدعة
 حاوثة بعده مکروهه استند و افسندی در رساله رد بدعات نوشته و من البدع المنکرات
 فی المعروفات فی زماننا احضار اهل اوس فی المساجد ای فی لیلته من شهر رمضان و تخصیص
 بعض صمیمات با کل مخصوص و اکل العجوة السبعة بیوم عاشوراء و الاجتماع علی المقبرة فی
 الیوم الثالث و تقسیم الورد و الطیب و الثار و غیره با شه و کذا تک تجیر العود و اللبان
 و الاطعام فی الایام المخصوصات کالثالث و النخمس و التاسع و العاشر و العشرین و
 و الاربعین و الشهر السادس و هتة استند و در قفاوسی براریه مرقوم است
 بیکره اتخاذ الطعام فی الیوم الاول و الثالث و بعد الایسوع و نقل الطعام الی القبر

فی المواسم واتخاذ الدعوة لقرارة القرآن وجمع الصلحاء و الفقراء للختمة او لقرارة سورة الانعام
 والاخلاص اخته ودر قنای جامع الروایات مسطور است فی شرح المنهاج
 للنفوس الاجتماع علی المقبرة فی الیوم الثالث وتقسیم الورد والعود والعام الطعام فی
 الایام المخصوصة کالثالث والخامس والتاسع والعاشر والعشرون والاربعین والشهر
 السادس والستة بدته ممنوعة اخته ودر مصنفی مذکور است ویکه اتخاذ الطعام فی الیوم
 الاول والثالث وبعدها السبع و فی الاعیاد ونقل الطعام الی المقبرة فی الاعیاد وغیرها
 واتخاذ الدعوة لقرارة القرآن وجمع القراء لقرارة القرآن والحاصل ان اتخاذ الضیفة
 لقرارة القرآن لایکل اخته قوله **سمی** امام غزالی علیه الرحمة وراجیاء العلوم فوشه الادب
 النخمس موافقة القوم فی القیام اذا قام واحد منهم فی وجدا قول قطع نظر از یکدم
 احیاء انواع کلام از ائمه اعلام مانند قاضی عیاض مالکی وآبن الجوزی وشمس الدین بها
 وغیرهم منقول است چنانچه ابن الجوزی کتابی مسمی به اعلام الاحیاء با غلط الاحیاء
 ورا غلط احیاء نوشته و اشارتی بسوی بعض آن در تبیین ابلیس نیز کرده وآبوالسفر
 سبط ابن الجوزی گفته وضعه علی مذاهب الصوفیة وترك فیه قانون الفقه فانکروا
 علیه ما فیه من الاحادیث التی لم تصح اخته وذهبی در میزان الاعتدال در ترجمه حارث
 محاسبی نیز به ترمیم آن اشاره نموده ضرورت نیست که هر کلام غزالی قابل تسلیم باشد
 آنچه در منقول به توهمین اجمینیفه رحمة الله علیه و مذهب وی گفته در صفحه ۲۴۵ این کتاب
 مذکور گردیده گو در احیاء بر خلاف آن رفته کسی که قیام تقطیع را مکروه میدانند و گنجش
 کلام او در کلام غزالی بسیار است **قرطبی** در تذکره از ابی بکر طوسی نقل کرده آنکه
 عن قوم یحتملون فی مکان یقرءون شیئا من القرآن ثم یبشده لهم منشد شیئا من الشعر
 فیرقصون ویطربون ویضربون بالدف و اشباهه بل الحضور معهم حلال ام لا فقال من
 مذهب اناس الجالین سجا کون الصوفیة بطائفة و جهالة و ما لاسلام الا کتاب

الله وسنة رسوله صلى الله عليه وسلم واما الرقص والتواجد فاقول من احسنه اصحاب
 السامرة لما اتخذ لهم عملا جسد كخوار قاموا برقصون حوله وتواجدون فهو دين
 الكفار وعبادة العجل وانا كان النبي صلى الله عليه وسلم يجلس مع اصحابه كانا على
 رؤسهم الطير مع الوقار فينبغي للسلطان ولوايه ان ينعو بهم من الحضور في المساجد
 وغيرهم ولا يجلس لاحد يؤمن بالله واليوم الآخر ان يحضر معهم ولا يعينهم على باطلهم هذا
 مذنب مالك والشافعي والحنابلة وغيرهم من ائمة المسلمين اشتهر واذا كان حال
 التواجد هذا فكيف تجوز مصاحبة اصحاب التواجد ثم موافقتهم في القيام اذا قام واحد
 منهم ولا يجوز الاعتقاد بقول الغزالي كما قال غير واحد من العلماء في ذكره صلوة الكرام
 وغيره في كتبه كذا في المقتبة الاحمدية قوله ^{عنه} عقيدته سوم فعل مباح بلكه حسن وسائر
 امور خير ازداومت ولازمت وتخصيص زماني ومكاني حرام وكفر ميگرد الخ اقول
 اصل اين عقیده صرف بهین قدرت که اعمال را که از کتاب یا سنت اباحت و حسن
 آن در مکانی یا زمانی یا بهیئتی و حالی یا بدون تقیید و تخصیص ثابت است ارتکاب آن
 در غیر مکان یا زمان مذکور یا بهیئتی و حالی مستطوره در قسم اول و تقیید و تخصیص آن بکافی
 یا زمانی یا بهیئتی و حالی در قسم ثانی مکروه است و بدعت باقی همه اقرار است کسی از متبعین
 شیخ الفرسولیه جز این اعتقاد ندارد و بر بحث این اعتقاد و حدیث آن مختصر علیه الصلوة
 والتحیث و کتب و مینیة اهل سنت گواه است از مداومت و ملازمت بحث نیست لیکن
 و قتیکه موسم تخصیص و اعتقاد لزوم و وجوب باشد چیزی ازین بحث در دروس و رسولات
 تحریر یافته آنچه مناسب مقام است در اینجا ذکر کرده میشود و در صحیح مسلم از ابی هریره رضی
 الله عنه مروی است که قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا تختصوا اليلة الجمعة
 بقيام من بين الليالي ولا تختصوا يوم الجمعة بصيام من بين الايام الا ان يكون في صومكم
 يصومه احدكم لتوومي در شرح صحیح مسلم نوشته و فی هذا الحديث النسخة الصريحة

تخصيص ليلة الجمعة لصلوة من بين الليالي وبذا منتفق على كراهته وحتج به العلماء على كراهته
بذه الصلوة المبتهدة التي تسمى الرغائب قاتل الله وانعمها وحترعها فانما بدعة منكدة
من البدع التي هي ضلالة وجبالة وفيها منكرات ظلمة وقد صنف جماعة من الائمة مصنفات
نقبت في تفقيها وتضليل مصليها ومبتدعها ودلائل قبحها وابطالها وتضليل فاعلمها
اكثر من ان يحصر والله اعلم الشئ وحافظ ابن حجر در فتح الباري نوشته واما
تخصيص المصافحة بما قبل الصبح والعصر فقد مثل ابن عبد السلام في القواعد البهية
المبابة لها قال النووي واصل المصافحة سنة وكونهم حافظوا عليها في بعض الاحوال
لا يخرج ذلك من اصل السنة قلت والنظر فيه محال فان اصل الصلوة التامة سنة
مرغب فيها ومع ذلك فقد كره المحققون تخصيص وقت بها دون وقت ومنهم من
اطلق تحريم مثل ذلك كصلوة الرغائب التي لا اصل لها الشئ وشاخي در رد المحتار
نوشته بتبينه في الاقتصار على ما ذكر من الوارد اشارة الى انه لا يسن الاذان عند اذان
الميت في قبره كما هو المعتاد الا ان وقد صرح ابن حجر في فتاواه بانه بدعة وقال من لم
ان سنة قياسا على ندبها للمولود والحقا سبحة الامم بانه فلم يعيبه وقد صرح
بعض علمائنا وغيرهم بكراهية المصافحة المعتادة عقب الصلوة مع ان المصافحة
سنة وما ذاك الا لكونها لم تؤثر في خصوص هذا الموضع فالواظبة عليها فيه توسيم العوم
بابها سنة فيه ولذا منعوا عن الاجتماع لصلوة الرغائب التي احداثها بعض المتعبدين
لانها لم تؤثر على هذا الكيفية في تلك الليالي المخصوصة والحنكات الصلوة بين خير موضوع
اشتهر در احكام الاحكام ازا ملا شيخ تقي الدين بن دقيق العيد مرقوم است ان
بذه المخصوصيات بالوقت او بالسكان والبيئة والفعل المخصوص تحتاج الى دليل
يقتضى استحبابه لخصوصه وبذا قرب والله اعلم الشئ ويزد احكام الاحكام به
الملا ابن دقيق العيد مسطور است وورد عن السلطان الصالح ما يؤيده في مواضع الاثر

ان ابن عمر قال في صلاة الفجر انما بدت لانه لم يثبت عنده فيها دليل ولم يرد بها
 تحت عمومات الصلوة لتخصيصها بالوقت المخصوص وكذلك قال في القنوت الذي كان
 يفعل الناس في عصره انه بدت ولم يرد راجع تحت عمومات الدعاء وكذلك ما روى الترمذي
 من قول عبد الله بن مغفل انه في الجهر بالبسطة اياك الحمد ولم يرد راجع تحت دليل عام و
 كذلك ما جاز عن ابن مسعود ربه فيما خرج الطير في بسنده عن قيس بن حازم قال ذكر
 لابن مسعود قاص يجلس بالليل ويقول للناس قولوا اذوا وكذا فقال اذاراتيموه فاجبر
 فاجبروه فاجاب عبد الله متقنعا فقال من عرفني فقد عرفني ومن لم يعرفني فانا عبد الله بن
 مسعود يعلمون انكم لا بدى من محمد صلعم واصحابه يعني او انكم متعلقون بدين ضلالة وفي
 رواية لقد جئتم ببيعة ظلي ولقد فضلت اصحاب محمد عليا فهذا ابن مسعود انكر هذا الفعل
 مع امكان ادراجه تحت عموم فضيلة الذكر ائتمه ودر بحر رايق نكوه است لاني كره
 اذا قصد به التخصيص بوقت دون وقت او شيء دون شيء لم يكن مشروعا لم يرد الشرع
 به ائتمه وافتدى در رساله رد بدعات نوشته ماتقول في قوم خصوصا وقتا معينا
 لعبادة معينة وادعوا زيادة الفضيلة في دين اهل محدثون ام لا بل هم مبتدعون زادوا
 في العمل والاعتقاد للذين ليسوا في الدين وادعوا الكذب في الفضل والقرب من الله تعالى
 ائتمه واز تذكره امام نقل کرده وکذا تک تخصیص کل عبادۃ بزمان او مکان لیس فیها
 نص عن النبی صلی الله علیه وسلم و عدد من العقائد يدل علی انه حرام ائتمه اما ندیده
 که در یقین سورتی از سورت قرآن در نماز فقط کلام کرده اند بلکه در مداومت سوره نوره
 نیز بحث کرده اند و تخصیص موضع را از مسجد برای نماز نیز کرده گفته اند در هدایه قوم
 بیکه ان یؤتی شی من القرآن بشی من الصلوة لما فیها من بهر الباقی و ایهام التفصیل
 ائتمه و ابن الهام در فتح القدر حاشیه هدایه نوشته قوله ویکره ان یؤتی
 الخ کالسجدة و الا ان یغیر الجمعة و الجمعة و المنافقین للجمعة قال الطحطاوی و الا یجوز بان

بما اذا راهتم ولا يجوز غيره الا لو قرر للتبني او تبركا بقرآنه صلى الله عليه وسلم فلا كراهته لكن
 يستلزم ان يقر وغيره باحيانا كذا يظن الجاهل ان غيره لا يجوز ولا تخبر في هذه العبارة
 بعد العلم بان الكلام في المداومته والحق ان المداومته مطلقا مكرهه سواء راهتما او
 غيره اولالان دليل الكراهته هو ايها المفضل وهو الباقي لكن الجبر انما يلزم لو لم يقر
 الباقي في صلوة اخرى فالحق انه ايها المتعين انتته ودرر المختار مسطور است
 ولا يخفى ان المتبادر من تعيين شي من اختصاصه به بحيث لا يصح لغيره وفي الشرح وج
 بانه اذا لم يعين الشارع عليه شيئا تفسيره عليه كره له ان يعين كما سجدة والاشنان
 الفجر الجمعة لما فيه من سحر الباقي وايها المفضل كذا في الهداية وقيد الاشيجابي وغيره
 بما اذا راهتم ولا يجوز غيره او كرهه انا لو كان للتبني عليه او تبركا بالما ثور فلا لكن شي
 ان يقر وغيره باحيانا كذا يظن ان غيره لا يجوز افا وفي الفتح ولا تخبر في هذه العبارة
 بعد العلم بان الكلام في المداومته والحق انما مطلقا مكرهه سواء راهتما او كرهه غيره
 او دليل الكراهته هو ايها المفضل وهو الباقي لكن الجبر انما يلزم لو لم يقر الباقي في
 صلوة اخرى فالحق انه ايها المتعين انتته ودرر المختار مسطور است ذكر في و
 البحر عن النهاية انه لا ينبغي ان يقر سورة معينة على الدوام كذا يظن بعض الناس
 انه واجب انتته ودرر المختار مذکور است واقول حاصل معنى كلام بدتني
 يعني الطحاوي والاشيجابي بيان وجه الكراهته في المداومته وهو انه راي ذلك جهما
 يكره من حيث تغيير المشروع والا يكره من حيث ايها الجاهل انتته ودرر المختار
 عالمكيري مرقوم است يكره للانسان ان يختص لنفسه مكانا في المسجد ليصلي فيه انتته
 ودرر المختار من عبد الله بن مسعود وخرى است قال لا يجعل احدكم للشيطان شيئا
 من صلواته يري ان حقا عليه ان لا ينصرف الا عن مبينه لقد رايت رسول الله صلى
 الله عليه وسلم كثيرا ينصرف عن ابناء ملك ودر شرح مصابيح بشر است
 كثير اينصرف عن ابناء آبن ملك ودر شرح مصابيح بشر است

یعنی کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یصرف ویشی الی جانب یمنه مرة اذا فرغ من
 صلوته والی جانب یساره مرة فاذا کان رسول الله صلعم ینصرف الی الجانبین فمن
 اعتقد انه حق علیه ان ینصرف عن یمنه وون یساره فقد اعتقد شیئا غیر ما فعله
 رسول الله صلی الله علیه وسلم فقد تابع الشیطان ومن تابع الشیطان فی صلوته
 او عقیب صلوته باعتقاد بدعة او ترک سنته فقد اذهب الشیطان بکمال صلوته
 افنته وشیخ علی قاری در مرقاة بذیل شرح ابن خلدون نوشتہ قال
 الطیبی وفيه من اصر على امر مندوب وجعله عروا ولم يعمل بالرخصة فقد اصاب منه
 من الانتماء فكيف من اصر على بدعة ومنكر افنته ونیز فقها گفته اند کہ کردن متابعت
 باعث بر اعتقاد جهال بہ سمیت یا وجوب ان گردد مکرره است در فتاوی
 عالمگیری بہ مرقوم است و ما یفیل عقیب الصلوۃ مکروه لان الجهال یعتقدونها
 سنته او واجبة وکل مباح یودی الیه فکروه بهذا فی الزایدی افنته ذکر لمخصیات
 مقفحة احمد یہ جواب لمعنیہ مناسب مقام افتاد و اما الاستدلال علی جواز
 التخصیص یصح بحديث صوم یوم عاشوراء حیث قال فان اليهود وقتوا هذا الیوم وخصصوا
 للمسلم وقيل رسول الله صلعم منهم وصییر سنته من کل سنته آه فهو من جملة وضلالتهم
 فان هذا التوقیت لم یکن من اليهود ومن عند أنفسهم بل کان فی شریعتهم ورسول الله صلعم
 لم یعتد بحجۃ وقول اليهود بل اعتمد علیه بعد ظهور صدقه بالتواتر او بحجۃ جاتہ المسلمین
 منهم کعبہ الله بن سلام واما من علی أنهم او باوحی الیه بعد اخبارهم بذلك کما
 اص علیه الشرح وکیف یقبل رسول الله صلعم قولهم و یعمل بہ ویوافقهم و خبرهم
 فی الدیانات غیر مقبولة وانه صلعم یحب مخالفتهم و اذا ثبت هذا التوقیت من شریعتهم
 موسی ثم قبلها رسول الله صلعم علیه وسلم فابین هذا من ذاک اذا النزاع فی التوقیت
 الذی لا یدل علیه دلیل شرعی و یدل علیه دلیل شرعی قد ذکرنا سابقا ان

البهائم لا دولة فيه على صلوة بعد كل ونور بدون شرعه صلعم لها واما تخصيص الصوم
 بالاشنين فهو ثابت لبعده صلعم وبيان وجهه وكذلك تخصيصات المذخور التي لا بد منها
 فيها ومنها النحر بوانه قد اجازها الشرع مع ان ذلك التخصيص لم يعتبه الا لقوله
 صلعم الله عليه وسلم اوف بنزرك لا تخصيص ذلك الرجل وكذا حال العتيرة عند حجة
 فان تفسير رسول الله صلعم حجة شرعية اثنى وفتواى مولوى رفيع الدين صاحب
 توصيت نامه مولوى عبد الله اگر بصحت بسدر بر خصم حجت نباشد و استعمال رقی
 نامشروع و آنچه بالیقین مشروع بودن آن معلوم نیست جائز نیست گو مجرب باشد
 و تخصیصات رقی که مشروع است از محث خارج است و ذکر کچره امام حسین در مختار
 و قنبه نیست بلکه لابس به بودن طعامی که بر روز عاشورا که روز متبرک از قدیم قبل از
 زمان وجود حضرت امام حسین و وفات شان است بطریق توسع طعام باظهار سرور
 می پزند در آن مرقوم است طحاوی در حاشیه در مختار نوشته و رقم فی القنبه للوثوق
 قال خلط الجواح لیم عاشورا لم یرد فيه اثر قوی و لابس به و ربایثاب و الذی فی حفظ
 انه ثياب بالتوسعة على عياله المندوب اليها ما بحديث وهو من وسع على عياله وسع الله
 عليه سائر سنة فاخذ الناس منه التوسعة باستعمال انواع من الحبوب و هي ما قصد
 عليه التوسعة و قال بعض الفضلاء ما محصله انه لا يقتصر فيه على التوسعة لنوع واحد بل
 يعبرها في سائر المأكول والملابس وغير ذلك مما تحصل به التوسعة و انه احق من سائر المواسم
 باعمال فيها من التوسعات الغير المشروعة كالاعیاد و نحو ما اثنى و شيخ الاسلام
 قسطنطين الدين ابن تيمية در منهاج السنة اول نوشته و القسمة الناس سبب هذا
 فی يوم عاشورا الذي قتل فيه الحسين الى قسمين فالشيعة اتخذته يوم ماتم و جرت
 تعميل فيه من المنكرات لا لا يفعلها الا من هو اجل الناس و اضلهم و قوم اتخذوه بمنزلة
 العبة فصاروا يوسعون فيه النفقات و الاطعمة و اللباس و روي فيه احاديث مرفوعة

كقولہ من وسع علی اہل یوم عاشوراء وسع اللہ علیہ سائر سنتہ و ہذا الحدیث کذب
 علی النبی صلعم الخ و بعد ازین نوشتہ و قد سبطن الکلام علیہ فی موضع آخر و بنیان
 کل ما یفعل فیہ سوی الصوم بدعتہ کمر و بہتہ لم یستحبہا احد من الائمۃ مثل الاکتال و یستحب
 و طبع المحبوب بلحم الاضحیۃ و التوسیع فی النفقۃ و غیر ذلک و اصل ہذا من ابتداء
 قتلہ بحسینؑ و نحوہم اشترکہ و در صراط مستقیم نوشتہ و اما اتخاذ مثل ایام المصاب
 ماتما فلیس ہذا بدین المسلمین بل ہوا لی دین الجاہلین اقرب ثم فو تو ابدلک ما فی صوم
 ہذا الیوم من الفضل و احدث بعض الناس فیہ شبایہ مستندۃ الی حدیث موضوعۃ
 لا اصل لہا مثل فضل الاغتسال فیہ او التکبیل او المصافحۃ و ہذا الاشیاء و نحوہا من
 الامور المبتدعۃ کلہا کمر و بہتہ و اما المستحب صومہ و قدر وی فی التوسیع علی العیال فیہ
 آثار معروفۃ و قد یکون بسبب الغلو فی تعظیمہ من بعض السنتیۃ لمقابلۃ الروافضیۃ فان اشیا
 قصد ان یخیر الخلق عن الصراط المستقیم و لا یبالی الی امی الشقیین صاروا فینبغ ان
 یحسب ہذا المحدثات شنیعۃ قولہ صاۃ عقیدہ چہارم اصل در شبایہ حرمت است یعنی
 ہر چہ از شارع منقول نیست حرام است و نسبت میکنند بکتب فقہ و اصول فی آنکہ
 بمذہب کلام سند لمحض بحث در اصل اشیا نیست کہ حسن و قبح نزد معتزلہ عقلی است
 و موجب حکم نہیں اشیا نیکہ حسن و قبح آن معلوم است منقسم باقسام خمسہ واجب و مندوب
 و مخطور و مکروہ و مباح قبل الشرع و بعد الشرع بی مداخلت شارع و چیزیکہ علت حسن
 و قبح آن بعقل معلوم نمیکرد و معتزلہ را قبل شرع سہ مذہب است اول اباحت آن مذہب
 معتزلہ بعدہ است دوم حرمت و آن مذہب معتزلہ بغداد است سوم توقف و این
 اباحت را اباحت اصلیہ و اباحت حقیقیہ گویند کہ اشعریہ و ماتریدیہ از ان
 منکر کہ نزد شان قبل شرع حکم نیست و بحثیکہ در اہل سنت است
 کہ اصل در اشیا اباحت است و آن مختار اکثر شافعیہ و حنفیہ است کہ مذہب غیر

اثبات نیست نسبت بزمان فترت و این باباحت غیر باباحت معتزله است که حکم نیست نزد
 اهل سنت انما قول اصل این عقیده صرف ذکر اختلاف فقها و اصولین است ورنیکه
 اصل در شیا حرمت است یا باباحت یا توقف بنقل اقوال ایشان و در بعض مسائل
 بنا بر فرض هر یکی از مذاهب ثلثه چنانکه از بعض علمای مبعوضین شیخ المبتدعین قوی
 نه جزم نمودن باینکه اصل در شیا عموما حرمت است و حاشا که کسی از مبعوضین یا المبتدعین
 حرفی از نیکه اصل در همه شیا حرمت است زده باشند آری اگر کسی از علما قائل بتفصیل
 شده باشند که در بعض شیا مانند توقیفیات حرمت اصل است و در بعض باباحت
 انکار آن نمیکند و این قول را صحیح میدانم و آنچه شیخ الفرسولیه بجز کلام رسیده نوشته
 بمفاسد آن گوش باید نهاد اول آنکه قبل الشرع و زمان فترت را دو زمان فهمیده
 حال آنکه مراد از قبل شرع همان زمان فترت است و الا کدامی زمان از آدم تا ایندم
 از شرعی خالی نگذشته پس قبل شرع معنی ندارد و در کشف بز و وی مرقوم است
 لا يتصور القول بالاباحت او السخط او التوقف قبل وجود الخلق لان هذا الاحكام بالنسبة لهم
 و بعد ما وجد لم تتركوا سدى في زمان فلم يكن محل الخلاف الا زمان الفترة و لوئده ما ذكره
 في شرح ويلات في هذه المسئلة و هنا الخلاف انما يتحقق فيمن بلغ في شأهق الجبل و لم يبلغه
 دليل السمع او في زمان الفترة و ذكر عبد القاهر البغدادى و هذا هو الموقف مذنب الحسن
 الاشعري و ضرار و بشر الميمني و به قال اكثر اصحابنا المشافعي مع قولهم بانه لم يخلو زمان
 عن شريعة الله و هم بنا برهين فهم زمان خلاف معتزله را غير زمان خلاف اهل
 دانسته حال آنکه زمان خلاف هر دو همان یک زمان فترت است در منهاج الاحكام
 مرقوم است الافعال الاختيارية قبل البعثة مباهة عند المعتزلة البصرية و بعض الفقهاء
 و محرم عند المعتزلة البغدادية و بعض الامامية و ابن ابی هريرة من الاشافعية و توقف
 الشيخ ابو الحسن الاشعري و ابو بكر الصيرفي الاشافعي و در تلوق مسطور است

المسئلة انما هي لبيان حكم الافعال قبل البعثة فان كان اضطراريا كالقنص ونحوه فهو
ليس بممنوع الا عند من يجوز تكليف الحال وان كان اختياريا كالكل الفواكه فحكمه حكم الاباحه
عند بعض المعتزله وبعض الفقهاء من الحنفية والشافعية والسرمة عند المعتزله البغدادية
وبعض الشيعة والتوقف عند الاشعري والصيرفي انتهى سوم از انچه نوشته ظاهر
که چیزیکه علت حسن و قبح آن بعقل معلوم نمیشود معتزله را قبل شرع سه مذمت است
و اهل سنت را در آن سه مذمت نیست حال آنکه چنانکه در آن معتزله را قبل شرع
سه مذمت است اهل سنت را نیز در آن قبل شرع سه مذمت است فرق صرف نیست
که اشاعره قائل تقسیم اختیار میکنند بلکه نزدشان جهت محسنه یا مقبیور در جمیع افعال معتقل
معلوم نمیشود و معتزله افعال اختیاریه را دو قسم میکنند قسمی آنکه جهت محسنه یا مقبیور معتقل
در آن معلوم می شود و قسمی آنکه جهت محسنه یا مقبیور در آن بعقل معلوم نمیشود و قسم اول
مقسم با حکام خمسست و محکوم علیه بهمان حکم که از عقل معلوم شده باشد و در قسم ثانی
قبل شرع سه مذمت است پس سه مذمت معتزله در صرف قسم ثانی افعال اختیاریه
است و سه مذمت اهل سنت در همه افعال اختیاریه و تخصیص معتزله بذات ثلثه
که در بعض کتب واقع گردیده از جهت همین فرق است و نیز بنا بر بودن محل حکم
اهل سنت نزد ایشان بعد شرع نه قبل شرع چهارم انچه نوشته که اشعریه مایزیه
از اباحت اصلیه معتزله منکر که نزدشان قبل شرع حکم نیست بوجوه منطوقیه است
اول آنکه بعد تسلیم دعوی معتزله بجا که بودن عقل چنانکه معنی تنزل است انکار اشاعره
از اباحت اصلیه بدینوجه که قبل شرع حکم نیست اشکالی صریح دارد و ایراد این
مسئله در اصول شافعیه و اشاعره بر سبیل تنزل بسوی مذمت معتزله خود در المقتبذ
از تلویح نقل نموده و وم حکم نزد اشاعره قدیم است گو تعلق حکم حادث باشد
لیکن در زمان فترت تعلق نیز موجود و محل نزاع زمان فترت است پس عدم حکم نزد

اهل سنت در زمان فترت معنی ندارد با اتفاق معتزله و اهل سنت حاکم عقل نیست فرق
 آنست که نزد اهل سنت عقل در معرفت حکم شرع کافی نیست و نزد معتزله کافی است
 و آنچه در غایه الکلام نوشته ایم که با جماع اهل اسلام کاشف بحکم شارع بحسن چیزیست
 چیز شرع است مراد ما از اهل اسلام در اینجا اهل سنت اند که فرد کامل اهل اسلام بوده اند
 اسمعیلی در شرح منهاج نوشته قتلخص ان احکام حقیقه هو الشرع اجماعا و انما
 الاختلاف فی ان العقل هو کاف فی معرفته ام لا یعوم انکارا از اباحت اصلیه بدینچه
 که قبل شرع حکم نیست و الوقت درست شود که اباحت اصلیه را حکم شرع گویند
 و خود از تنقیح نقل نموده و فیه نظر لان الاباته الاصلیه لیست حکم شرعی و صاحب
 که نوشته الاباته حکم شرعی لانه خطاب الشرع بالتیخیر و الاباته الاصلیه التي يقولون بها
 لیست من الاباته الشرعیه فانها خطاب الشارع بالتیخیر و الاباته الاصلیه لیست خطابا
 و لذلك قالوا انها لیست بقابله للنسخ فالافعال قبل ورود البعث مباحه فاباته
 اصلیه یعنی انها لا حرج فی فعلها و ترکها فان ارید بها اذن فیه فیه حکم آخر فالظاهر ان
 الاباته الاصلیه نحو آخر من الاحکام و لا نزاع فیه لاحد فجعلها ههنا من الاحکام الشرعیه فی
 غیر موضع و المصنف ايضا لم یرض بهذا فیما ذکر من قبل و لعله انما ذکر ههنا متابعه
 للمقوم افته چهارم آنکه اهل سنت منکر از صرف اباحت اصلیه معتزله بمنجین نیستند بلکه
 انکار از مطلق اباحت شان دارند زیرا که نزد اهل سنت اباته شرعیه حکم شرعی است
 بعدم حرج در فعل و ترک و نزد معتزله عدم حرج است در فعل و ترک این حاجب
 در مختصر الاصول نوشته الاباته حکم شرعی خلافا لبعض المعتزله قاضی عضد در
 شرح مختصر نوشته الاباته حکم شرعی خلافا لبعض المعتزله فانهم يقولون المبلح بالتیخیر
 الحرج فی فعله و ترکه و ذلك ثابت قبل الشرع و بعده و نحن نکر ان ذلك باته شرعی
 بل الاباته خطاب الشارع بذلك فافترقا افته و در شرح المشرح حاشیه شرح مختصر

بشرح قوله ونحن ننكر ذلك اباقة شرعية نوشته فان قيل من اعتقد ان الاباقة لا يلزم
ان يكون حكم شرعيا وانها تحقق قبل الشرع كيف تقدّر في دعواه انكار كون ما انتفى
الحرج في فعله وتركه اباقة شرعية قلنا ليس المراد بالشرعية الثابتة بالشرع بل المتعلقة
في الشرع يعني نحن ننكر ان ذلك مفهوم لفظ الاباقة بحسب عرف الشرع فربح النزاع
الى ان الاباقة المتعلقة في لسان الشرع معناها انتفاء الحرج في الفعل والترك وخطاب
الشارع بذلك انتهى وميرزا جان در حاشية شرح مختصر بشرح قوله خلاف
لبعض المعترلة نوشته هم الذين قالوا الافعال الاختيارية التي لا يدرك العقل اشتغالها
على المصلحة والمفسدة وخلوها عنها مباهة قبل الشرع بالاباقة الاصلية لانه تعالى
خلق العبد وما يفتق به فالحكمة لتقتضيه اباقة له دفعا للعبث وحاصل النزاع يرجع الى
ان الاباقة في لسان الشرع بل هو عدم الحرج في فعله وتركه او حكم الشارع بذلك والتحقق
ان لا يدرك العقل اشتغالها على المصلحة والمفسدة وخلوها عنها ولم يتعلق به الخطاب
الكاشف عن حاله صريحا مباح بالاتفاق الا عند هؤلاء البعض من جهة ان الاباقة في
الشرع يعني عدم الحرج في فعله وتركه وعند الجمهور ان كلما عدم المدرك الشرعي للحرج
في فعله وتركه فذلك مدرك شرعي بحكم الشارع بالتخيير انتهى وحفي مباحا وكدرك كلام
ميرزا جان مراد از اتفاق اتفاق مبين اهل سنت ومعتزلة است واز جمهور مبين اهل
وحيث نكته نزد مبين اهل سنت عدم مدرك شرعي للحرج في فعله وتركه مدرك شرعي است
بحكم شارع بالتخيير مبين نزد محمدين عدم مدرك شرعي لعدم الحرج في فعله وتركه مدرك
شرعي باشد بحكم شارع بالتحريم والجمهوري در حاشية شرح مختصر نوشته وها
اختلاف مبنى على ان المباح هو ما عدم الحرج في فعله وتركه سواء كان ذلك لعدم الحرج
او لعدم الحكم فيه او ما حكم لعدم الحرج في فعله وتركه اما بالخطاب من الشارع كما هو
او بالعقل كما هو مذهب المعترلة انتهى بالجملة انكارا باحت معتزلة بصريح بنافذة

در حد اباحت باشد نه بنا بر اختلاف در وجود حکم و عدم آن و بنا بر نبودن حکم انکار از
حرمت نیز لازم است خصوصیت اباحت پنج نسبت ابجهری در حاشیه مختصر
نوشته فہذا خلاف مع جمیع المعقولات و قد مر ذکرہ و لم یس مختصا بالمباح بل آت فی جمیع الاحکام
اشتبہ وانکار از اباحت معقولات بصرہ مخصوص بہ اہل سنت نیست بلکہ معقولات بعد از انکار
منکر اند ابجهری در حاشیہ شرح مختصر نوشته و کذا اینکه معقولات بعد از عدم
حکم العقل نفی المحرج فیہا اشتبہ پنجم در آنچه نوشته یعنی کسی کہ پیدا شد بعد از انکار
شرعیت سابقہ و جعل احکام پس این جعل عذر است و بر ہمین اباحت مبنی است الخ
اقتضاست بر بیان قول مجتہدین و ترک است قول محرمین را بحر العلوم در شرح
مسلم بعد تمہید اینکه زمانی از ابتدای آفرینش آدم تا ایندم از بعثت رسولی خالی نگذاشته
گفته فحینئذ لا یتاتی خلاف فی زمان من الازمنۃ وجود الانسان اصلاً و لا یتاتی احکاماً
مطلقاً و لا بالتحریم مطلقاً کیف فی کل زمان شرعیہ فیہا تحریم بعض الاشیاء و ایجاب
و اباحتہ و غیر ذلک فاذا لم یس الخلاف الا فی زمان الفترۃ الذی اندرست فیہ الشرع
بتقصیر من قبلہم و حاصلہ ان الذین جاور و بعد اندرس الشرعیہ و جعل الاحکام قائماً
جہلہم ہذا کیون عذر افعال مع الافعال کلہا معاملۃ المباح اعنی الا یواخذ بالفعل
و لا بالترک كما فی المباح و ذہب الیہ اکثر المحققین و الشافعیہ و سمریہ و اباحتہ اصلیتہ و
ہذا ہو مراد فخر الاسلام بقولہ و لم یس نقول ہذا الاصل ای بكون المحرم ناسخاً للاباحتہ
الاصلیۃ لو وضع ان البشر لم یتبرک سدی فی شئی من الازمان و اما ہذا ای القول بالاباحتہ
الاصلیۃ بنا بر علی زمان الفترۃ قبل شرعینا یعنی اذا لا باحتہ حقیقۃ بل بمعنی نفی المحرج
و لعل المراد من الافعال ما عد الکفر و نحرہ فان حرمتہا فی کل شرع بین ظهور اقامہ
و اما لا یكون عذر فحینئذ لا بد من القول بتحریم الاشیاء کلہا لا خلاط السکال باحرام
للجہل بالیعین فحرمت احتیاطاً فصار الاصل التہویم كما عند غیرہم و لعلمہم ارادوا

ما سوى الاشياء الضرورية و مرسوم صدر الاسلام ان تحريم النفس اصل ثابت في كل
 شرع لم ينسخ قط حكمه و اما غير ما فقد جلبت و هذا الجمل عذر و لذا فصل و لعل هذا
 منه لقول المحققية و اثنا فعية و في كلام المصنف اشارة اليه ايضا هذا ما عند العبد
 و لعل الله يحدث بعد ذلك امر الله و في تصحيحه نيز که عبارت شرح مسلم بحر العلوم
 نقل نموده عبارت و لعل المراد تا آخر از نقل گذشته قوله **الغرض** بعد و رد
 و عدم مدرک شرعی حرج در فعل و ترک بر ابحاث اتفاق اهل اصول است انما قول
 دعوی اتفاق ناشی از جمل است و عدم فهم اینکه عدم مدرک شرعی را برای حرج در فعل
 و ترک مدرک شرعی حکم شرع بالتجییه گفتن قول اهل ابحاث است نه قول همه اصولیین در علم
 نيز که این قول را از ان نقل نموده مرقوم است و اما اختلاف المنقول بين اهل السنة ان اصل
 في الافعال الاباحه كما هو مختار اكثر الحنفية و اثنا فعية و الخط في النفس فقيل بعد الشرع
 و همچنین است در تحریر این بهام و حق آنست آنچه بالا ذکر کردیم که در افعال تفصیل است
 اصل در بعض ابحاث است و در بعض خط تاج الدین سبکه **جمع الجوامع**
 نوشته حکم المنافع و المختصر قبل الشرع و بعد الصیحه ان اصل المضار التحريم و المنافع
 اصل قال الشيخ الامام الاموالها بقوله صلعم ان دمارکم و اموالکم علیکم حرام الله و محلی
 در شرح جمع الجوامع نوشته و مقابل الصیحه ان الاصل في الاشياء التحريم و بعضهم
 ان الاصل فيها اصل لفتنه و چون گفتیم که حق تفصیل است حدیث ابن عباس بن که
 متعلق باکولات غیر ضراره است اگر مفید ابحاث شد چه مضر باشد و همچنین حال حدیث
 ابی ثعلبه حشی است و مع هذا در حدیث ابی ثعلبه فلا تجتثوا عنها محمول بر توقف و تحريم
 شدن می تواند و آنچه از مدرک نقل نموده هیچ مضر نیست که ابحاث نیز ثابت نمی
 مگر بوجی آبی و شرع نه بهوای نفس باشد تحريم امام رازی در تفسیر کبیر نوشته
 المسئلة الثانية لما بين الله تعالى ان التحريم والتحليل لا يثبت الا بوجي الله تعالى

قل لا احب فيها اوحى الى محرما على طاعم يطعمه على اكل ياكله وذكر هذا ليطهر منه ان المراد منه
 بيان ما يحل ويحرم من المأكولات اشتهه وانچه از شرح و تقايه و هدايه نقل کرده و در سلك
 مخصوصه است نه در همه اشيا وانچه از فضل حداد هدايه نقل نموده بشرح آن در نهايه كتاب
 هدايه مرقوم است اى ابا طه الزينية اصل خصوصاً في حق النساء قال الله تعالى قد حرم
 زينة الله التي اخرج لعباده اشتهه و در همان باب غنائم هدايه مرقوم است الا انه محرم
 المتعرض في الاصل اشتهه و نیز در هدايه در سلك شتى از كتاب القضا مسطور است و الاصل
 عنده اى عند ايجيفيه الخطر اشتهه ابن الملك در شرح المصانيع بشرح حديث
 الامر ثلثة امرين شده فاقبعه و امر بين عبيه فاجتنبه و امر خلت فيه فكله الى الله شئ
 ما لم تثبت حكمه بالنص و لم يبين الشرع حكمه فلا تقل فيه شيئاً من نفى او اثبات بل
 كل علمه الى الله مثل مثل تشابهات القرآن و العلم بالقيامة يعنى متى تقوم و كون طفل
 الكفار انهم من اهل الجنة ام من اهل النار و غير ذلك ما لم يبينه الشرع اشتهه و نیز ابن الملك
 در شرح مصانيع نوشته قوله و اختلف فيه قد يحتمل ان يكون معناه اشتهه و
 خفي حكمه و يحتمل ان يكون معناه اختلف فيه الناس من تلقاء القسم من غير ان
 يبين الله و رسوله حكمه فكله الفار للتعقيب و كل امر مخاطب من و كل بكل و معنى كل
 فوض امره الى الله اشتهه و اما م رازى در تفسير كبير به تفسير آيه كريمه و لا تأخذوا
 في الارض بعد اصلاحها نوشته المسئلة الثانية هذه الآية تدل على ان الاصل في
 الحرمة و المنع على الاطلاق اشتهه قوله ص ۱۲۵ صاحب مائة در جواب سوال حبل
 و هشتم نوشته امر كيه منقول از آنحضرت صلى الله عليه وسلم و صحابه بنا شد غير مشهور
 است چنانچه صاحب هدايه عدم نقل را از آنحضرت و صحابه دليل گرفته است
 منها في كتب الصلوة في فصل الاوقات التي تكبر فيها الصلوة قال كبره ان
 بعد طلوع الفجر باكثر من ركعتي الفجر لانه عليه السلام لم يزيد عليها مع حرصه على الصلوة

و منها ما قال في باب العيد ينفصل في المصلى قبل العيد لانه عليه السلام لم يفعل مع حرمه
على الصلوة و مدعى صاحب مائة مسائل ازین روایات علاقه ندارد چه عدم نقل خبر
دیگر و نقل عدم چیزی دیگر الخ اقول در نقل عدم و عدم نقل حکما فرق نیست زیرا که
اصل عدم است تا آنکه دلیل دلالت کند بر وجود و چون دلیل که نقل است نباشد
عدم بر اصل خود باقی ماند پس عدم دلیل وجود بمنزله دلیل عدم باشد در ضیوع
علاقه داشتن مدعی صاحب مائة مسائل ازین روایات خود ظاهراست در هر قاعه
شرح مشکوة مرقوم است ثم قال ای ابن حجر و عدم در روده لایدل علی عدم وقوعه
قلنا فاما رد و بل الاصل عدم وقوعه حتی یوجد دلیل و روده اختص بهذا در هدایه
در باب الغنائم مرقوم است اما فی المنقول المجرى لا يجوز المن بالمر و علیهم السلام لم یرد بالشرع
فیه اشتمه و در باب صلوة الکسوف مسطور است و لیس فی الکسوف خطیبه لانه لم تنقل
اشتمه و در باب صلوة الاستسقام مذکور است لا یقلب القوم اردیتم لانه لم یقل انه
صلی الله علیه وسلم امرهم بذلك اشتمه و در عامه کتب فقه مرقوم است ان الزیاده
على الثمان كروية بالاجماع ای باجماع اجماعه و صاحبیه و هذا یفید انها تحریریه گذشت
النمر الفائق و قال صاحب البدهای انه یکره لانه لم یرو عن النبى صلی الله علیه وسلم
اشتمه و در تحریر الفی مسطور است یکره ان یقال فی الاذان حی علی خیر العمل لانه لم
عن النبى صلی الله علیه وسلم تسید شریف جرجانی در شرح خلاصه کیدانی
به تعداد محرمات نوشته و الزیاده فی التکبیر بان یقال الله اکبر اعلی لانه غیر منقول عن النبى
ولا عن الصحابة اشتمه و آنچه در تصحیح نوشته لقیض آن در فقهیم کرده شد من شاء فلیحضر
قولهم صلی الله علیه وسلم یاخذ این عقیده کلام ظاهراست مصری در شرح مسند و بحث تلفظ
به نیت بعد نقل استصحاب آن از جماعت کثیره از حنفیه و شافعیه نوشته اما الخ الملاحظه
الظاهریه و مستدلهم بان المتأیة الخ اقول جواب قول مصری در فقه احمدیه

مرقوم است عبارتش نسبت و اما قول الملاحدة الباطنية كالمصري بان الاستدلال
بان المتابعة كما تجب في الفعل مطلقا تجب في الترك ايضا فمن بادر على فعل لم يفعل
رسول الله صلى الله عليه وسلم فهو مبتدع لان عدم الفعل كفعله في الجملة من غير تفاوت
باتفاق الائمة فمن جعلهم باصول الدين امتنع فمع انه مشتق على اياته المحدثين بالتسمية
ملاحدة ظاهرة كيف و هذا الاستدلال منقول عنهم قال الشيخ على القاري في تزيين العبادة
لتحسين الاشارة بكيفية في موجب تكفير الكيد في اياته للمحدثين الذين هم عمدة ائمة الدين المعنوم
من قوله كابل الحديث المنفصل الى قلة الادب المقصنية لسور الحاتمة اذ من المعلوم ان
اهل القرآن اهل الله و اهل الحديث اهل رسول الله الى اخره قال من تحريفاتهم الكاذبة
و ليس انهم الزائفة للمقاصد الحقبة بنحو عبيداتهم الباطلة لان من قال ان المتابعة كما تجب في
الفعل تجب في الترك مراده ان المتابعة كما تجب في الفعل الذي فعله صلى الله عليه وسلم
عبادة على سبيل الدوام بدون الترك احيانا من غير وجوبه عليه تجب فيما لم يفعل صلى الله
عليه وسلم من العبادات و ايا مع وجود مقتضى و فقد ان مانع بالكتف والانتهاز عنه و اكتف
فعل و التكليف فجعل جائز بلا خلاف بين الاصوليين و هذا اصل متوارث من الصدور الاول
جميع عليه لا خلاف فيه الا لمن لا اعتد به و لذا كره جمع المصحف في مصحف واحد و لا
ابو بكر الصديق و قال عمر كيف تفعل شيئا لم يفعل رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم زيد بن ثابت
و قال لابي بكر و من كان معه كيف تفعلون شيئا لم يفعل رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم اجتهدا
و قاسوا جميع الكثير على جميع القليل و علموا ان تركه صلى الله عليه وآله وسلم كان لعدم مقتضى
له في زمانه و وجوده و ما نفع في اوانه فاجمعوا عليه و انكر ابن عباس رضي الله عنه على معاوية
رضي الله عنه باستئلام الركنتين الاخيرين سوى الركن اليماني و الركن الاسود كما اخرج
الامام احمد في مسنده عن مجاهد عن ابن عباس رضي الله عنهما انه طاف مع معاوية بالبيت فجعل معاوية
يستلم الاركان كلها فقال له ابن عباس لا تستلم هذين الركنتين و لم يكن رسول الله صلى الله عليه وسلم

يستهلمها فقال معاوية ليس شيء من البيوت مهجرا فقال ابن عباس لقد كان لكم في رسول الله
اسوة حسنة فقال معاوية صدقت قال القسطلاني في شرح صحيح البخاري اصاب عنه
اي عن قول معاوية اما من الشافعي باننا لم ندع استلامها هجر البيوت وكيف
ومن نظوف به لكن اتبع السنة فعلا وتركها ولو كان ترك استلامها هجر المكان استلام بين
الاركان هجرا ولا فاكل به انتبه وذكر ابن القيم في الهدى قال الشافعي ولم يدع احد
استلامها هجرة البيوت انما ولكن استلم رسول الله و اسك عامك عنه
وكذلك انكر عثمان رضي الله عنه على يعلى بن امية باستلامه الركن الغزني الذي على
الاسود كما اخرج الامام احمد ايضا في مسنده عن بعض بني يعلى بن امية قال قال يعلى
طاعت مع عثمان فاستقمنا الركن قال يعلى فمكنت مما على البيوت فلما بلغنا الركن الغزني
الذي على الاسود جرت بيدي ليستلم فقال ما شانك فقلت الاستلم قال فقال لا الم
تطعت مع رسول الله صلعم فقلت بلى قال ارانيه سيتم بدين الركنين الغزبيين قلت
لا قال افليس لك فيه اسوة سنية قلت بلى قال فانفذ عنك قال صاحب المناقب
ويستلم الركن اليماني والنجوى الاسود لا يغيرها من الاركان فاستلامه بدعة منكورة انتبه
انظر عمر رضي الله عنه عذرا اذا زاد مسجد رسول الله صلى الله عليه وسلم كما اخرج الامام احمد
ايضا في مسنده عن نافع ان عمر زاد في المسجد من الاسطوانة الى المقصورة وزاد عثمان
وقال عمر اولوا في سمعت رسول الله صلعم ليقول نفعي تزيد في مسجدنا ما زدت فيه وانكروا
على عثمان رضي الله تعالى عنه حين اراد تغيير مسجد الرسول صلعم شيئا سمعوه وبنار به
المنقوشة قال الكوفي في شرح صحيح البخاري بعضهم كانوا يكرهون عليه تغيير بناء المسجد
وجعله بالحجارة المنقوشة انتبه وقال ابن حجر في فتح الباري لما اراد عثمان بناء المسجد كره
الناس ذلك واجبه ان يدعوا على هينة اي في عهد النبي صلى الله عليه وآله وسلم لم ينته
وقال البغوي في شرح السنة الفعل الذي كره الصحابة من عثمان بنار به بالحجارة المنقوشة

لا حرج وتوسيعه اغتبه فانظر العذر كما اخرج البخاري وغيره عن عبيد الله الخولاني انه سمع عثمان
 بن عفان يقول عند قول الناس فيه حين بنى مسجد رسول انكم اكثرتم واني سمعت رسول الله
 صلى الله عليه وسلم يقول من بنى مسجد اقال بكبر حستانه قال يعني به وجه الله نبي الله
 مثله في الجنة وانكر عبد الله بن عمر على سعيد بن يسار نزوله عن البعير لصلوة الوتر في السفر
 لعدم تبوءه عنه صلى الله عليه وسلم عنده كما اخرج البخاري وغيره عن سعيد بن يسار انه
 قال كنت اسير مع عبد الله بن عمر بن الخطاب فقلت لابي بكر فقال سعيد فلي خشيت الصبح فزلت فاورث
 ثم لحقت فقال عبد الله بن عمر ان كنت فقدت خشيت الصبح فزلت فاورث فقال
 اليس لك في رسول الله اسوة حسنة فقدت بلى والله قال فان رسول الله صلى الله
 عليه وسلم كان يؤثر على البعير وترك ابن عمر استلام الركنتين الغريبتين الذين هما غير الركنتين
 لانه لم ير رسول الله صلى الله عليه وسلم ان يتلم وتترك الابلال ايضا من حين روية الهلال
 لانه لم يره ان يهبل حتى تنبعث به راحته كما اخرج البخاري وغيره عن عبيد بن جريح انه قال
 لعبد الله بن عمر يا ابا عبد الرحمن رايتك تصنع اربعاً لم ار احداً من اصحابك يصنعها قال
 وما هي يا بن جريح قال رايتك لا تمس الاركان الا اليمينين ورايتك تلبس النعال السنية
 ورايتك تصنع بالصفرة ورايتك اذ كنت بكمة اهل الناس اذا راوا الهلال ولم تهمل انت
 حتى كان يوم التزوية قال عبد الله اما الاركان فاني لم ار رسول الله صلى الله عليه وسلم
 اما النعال السنية فاني رايت رسول الله صلى الله عليه وسلم يلبس النعال التي ليس فيها شعر
 ويؤمض فيها فانا احب ان لبسها واما الصفرة فاني رايت رسول الله صلى الله عليه وسلم
 وسلم يصنع بها فاني احب ان اصنع واما الابلال فاني لم ار رسول الله صلى الله عليه وسلم
 يهبل حتى تنبعث به راحته وابي عثمان بن ابي العاص عن اجماعة دعوة الختان لعدهما في
 عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم كما اخرج الامام احمد في مسنده عن الحسن قال دعى
 عثمان بن ابي العاص الى الختان فابي ان يحيب فقال انا كنا لان في الختان على عهد

رسول الله صلى الله عليه وسلم ولا ندعي له الميرور المبتدعون قول مستندهم المتبع في
بعض المخترع حيث قال في المواهب الطريق الثاني ان نقول لو انه عم ترك الغيبة ^{بالتسبب}
وجوب علينا تركه للدلائل الدالة على وجوب الاقتدار به ولما لم يجب علينا تركه
ثبتت انه ما تركه بل فعله ^{بالتسبب} اغتبه وايضا قال فيه ورفع الصوت بها اى بالغيبة ^{بالتسبب} والبهر بالاذن
والدعوات التي شرعت سرا وتطويل ماسن تخفيفه كالنشد الاول الى غير ذلك مما يفعله كثير
ممن ابتلي بدار الوسوسة عافانا الله منها وهى نوع من الجنون وساجها بلا ريب متبع
مستنبط في افعاله واقواله شيئا لم يفعله النبي صلى الله عليه وسلم ولا احد من اصحابه وقد
قال عليه السلام ان خير الهدى هدى محمد وشر الامور محمد ثاشا وعنه صلى الله عليه وسلم ايضا
واياكم ومحدثات الامور فان كل محدثة بدعة وكل بدعة ضلالة وكل ضلالة في النار ^{بالتسبب} اغتبه وقال ابن
القيم في الهدى ولا افتحة اى الطواف بالتكبير كما تكبر للصلاة كما يفعله من لا علم عنده بل
هو من البدع المنكرات ^{بالتسبب} اغتبه وقال صاحب المناسك ولم يفعل نويت طوافا في كذا او ^{بالتسبب} ففتنة
بالتكبير كما يفعله كثير مما لا علم عنده وذلك من البدع المنكرة ^{بالتسبب} اغتبه وعدم الحكم لعدم دليله
صحيح بالاتفاق ولا تغتر بالنقل عن الخفئية انكار الاستدلال بالنفي مطلقا لان مرادهم
التعلييل بالنفي اى كونه علة باعثة وموشرة والاستدلال على عدم الحكم بنفي دليله اذا
لم يكن الدليل متبعنا ^{بالتسبب} اغتبه ودر منكر مرقوم هست ومثله التعلييل بالنفي لان استقصاء
العدم لا يمنع الوجود من وجوه آخر لقول الشافعي في النكاح شهادة النساء مع الرجال
انه ليس بالالا ان يكون سبب معين كقول محمد في ولد الغصبان لم يمين لانه لم ^{بالتسبب} لغضب
اغتبه ودر اصول شاشي مرقوم هست الا اذا كانت علة الحكم منحصرة في معنى فكيون
ذلك المعنى لازما للحكم فيستدل بانتقاره على عدم الحكم ^{بالتسبب} اغتبه ودر فو ضيغ مسطورا
ومنها اى من الحجج الفاسدة التعلييل بالنفي كما ذكر في شهادة النساء اى في المانعة
في دفع العلل الطردية والاش فانه يمكن الوجود بعلة اخرى الا ان يثبت بالاجماع

ان له علة واحدة فقط كقول محمد بن ولد الغصب الخ غير مضمون لانه لم يقصّب لولده اشتبهه ودر مکتوب
 مذکور است اما اذا ثبت نبض واجماع ان العلة واحدة فهو استدلال صحيح مرجه الى الفصل والاجماع
 كما اذا ثبت بين امرين لازم وتناقض فيستدل من وجوب الملزوم وجوب اللازم ومن انتفاء اللازم على انتفاء الملزوم
 او يتبعون احد المتناقضين على انتفاء الآخر اشتبهه وقاضى ابو زيد در تقويم نوشته انا
 قالها محمد على سبيل الاستدلال دون التعليل والمقايضة لان حكم العلة لا بد من ان
 يعدم اذا عدت العلة كما كان معدوما قبل العلة وانما ابدنا اضافته لعدم
 الى عدم العلة واجبا به واذا بطلت الاضافة لم يكن علة وانما ينفي الحكم مع عدم العلة
 بعلة اخرى فيكون مثل الاخرى لا عينها في الوجوب والتعلق بها واذا كان كذلك
 صح الاستدلال بعدم العلة على عدم الحكم اذا وقع الاختلاف في حكم علة بعينها اشتبهه
 ودر ميزان مذکور است ان التعليل بالنفي على وجهين احدهما ان لعلى النفي الحكم بنفي
 وصف من اوصاف منصوص عليه وهو فاسد لا يجوز ان يكون الحكم معلقا بوصف
 آخر وهو في الحقيقة لتعليل بعلة فاصرة ويجوز ان يكون الحكم ثابتا لعلى والثاني ان
 يكون الحكم ثابتا بعلة معينة ليست هو علة اخرى كضمان الغصب لا يجب بدون الغصب
 وحده السرقة لا يجب بدون السرقة فكان نفى الحكم بنفي الغصب والسرقة نفيا صحيحا
 الا ترى الى قوله تعالى قل لا اجد فيها اوحى الى محرما الاية فان التحريم لما كان لا يعرف الا
 بالوحى لعدم عند عدمه اشتبهه ودر فتح القدير مستطوره است عدم العلة وان كان لا بد
 عدم الحكم لكن اذا اتحدت العلة لزمت من عدمها عدم ما بعينها يوشك عدم بل لا بد
 الوجود لعدم علة الوجوب فيبقى عدم الحكم على عدمه الاصله اشتبهه ودر كشف برزوك
 مذکور است فحينئذ اذا وقع اختلاف في حكم معين لصح الاستدلال لعدم العلة
 على عدم الحكم لان ذلك اى حكم بسبب معين او حكم بسبب لائى له لا يوجد بغير ذلك
 السبب فانما ذلك السبب لا يتحققا حكم ضرورة اشتبهه وقاضى عنده در شرح مختصة

نوشته يجوز تعليل الحكم الثبوتى بالشبوتى كالتهديم بالاسكار والعدمى بالعدمى لعدم نفاذ
التصرف بعدم العقل والعدمى بالوجودى لعدم نفاذ التصرف بالاسراف واما عكسه
هو تعليل الحكم الوجودى بالوصف العدمى ففيه اختلاف والاكثر على جوازها وللمختار منعها
والمستوفى وشرح منهاج نوشته الدليل السوس من الادلة المقبولة عند المصنف
الاستدلال على عدم الحكم لعدم ما يدل عليه وتقريره ان يقال فقدان الدليل ^{الفحص} بعد
البليغ يغلب ظن عدمه يعنى عدم الدليل وظن عدمه يوجب ظن عدم الحكم بالاعتدال
الاولى فوصفته واما الثانية فلان عدم الدليل يتلزم عدم الحكم اذ لو ثبت حكم شرعى
ولم يكن عليه دليل لكان يلزم منه تكليف الغافل وهو ممتنع فنجح فقدان الدليل بعد
الفحص المبدى يوجب ظن عدم الحكم والعلة بالظن واجب والمرد بعدم الحكم هنا
عدم تعلقه بعدم ذاته فان الاحكام قديمة عندنا وهذه الطريقة التى اختارها المصنف
لغتها الامام فى الحصول عن بعض الفقهاء ودر تحرير ابن الهام مذكورة وست ويطروا قلنا
فى عدم علة ثبت اتحادها بعدم حكمها كقول محمد بن فى ولد المغصوب لا يضمن لانه لم ^{لغيب}
وايجنبته فى نفى خمس العين لم يوجب عليه والوجه ما قلنا انه ليس حقيقيا اضافتها انما
هو عدم الحكم لعدم الدليل وليس ما نحن فيه من العلم انتم ودر تقريره شرح تحرير ابن
سهايم مسطور است ومنهاى من شروط العلة ان لا يكون عدم الوجودى لها ثمة من
التأقية منهم الاذى وغيرهم كابن الحاحب وصاحب الدرع وخواه سراج الدين البهمنى
فى شرحه الى الجمهور والاكثر منهم البهمنى وى مذنبهم الجواز اى جواز كونها عدم الوجودى ^{لغيب}
اتفاقا قيل وجواز تعليل العدمى به اى بالعدمى لعدم نفاذ التصرف لعدم العقل ^{نفاذ}
ذكر غير واحد منهم القاضى عضد الغنى ونيز در تقريره قوم است واخلت فى امورا
فى كونها ادلة شرعية للاحكام الاستدلال بالعدم والظاهر ان المراد من التعليل بالعدم
فانه الذى نفاه الحنفية وتقدم فى المرصد الثانى من شروط العلة فيه فعلى له مطلقا

عنهم لاعداد علة متحدة كقول محمد ولد المنصوب لا يضمن لانه لم يغصب على تحقيق المصنف
 في ان اضافة الحكم الى هذه العلة انما هي اضافة الى العدم فقط والى الوجود بمعنى كونه
 شئ واشتاتاله عن غيرهم على تفصيل فيه بين ان يكون عدما مطلقا ومضافا وبين ان يكون
 الحكم المعلل به وجوديا وعدميا والا فكلما المصنف انه يفيد عدم الحكم لعدم دليله
 صحيح عند الخفعية كما نزل عليه قول محمده المذكور اشتهه ودرسم مذكور است ومنها
 ان لا يكون عدما لوجودى وعليه الامدى وابن الساجب والاكثر على جواز كلفه اتفاقا
 وهو المختار وجواز العدمى بالعدمى قبل اتفاق وقيل اخفعية ينعون العدم مطلقا وقيل
 محمد فى ولد المنصوب لا يضمن لانه لم يغصب واجتيفقة فى نفى خمس الغنم لم يوجب عنه
 من عدم الحكم لعدم العلة اشتهه ودرمغتنم مسطور است ومنها ان لا يكون عدما والحكم
 وجودى عند طائفة من الشافعية كالامدى وغيرهم كابن الساجب والاكثر على جواز
 لعكسه اتفاقا واما جواز تعليل العدمى بالعدمى فى العدمى اتفاق وفى التخرير
 ينعون العدم مطلقا وان وقع الاضافة اليه فلفظه كقول محمد فى ولد المنصوب لا يضمن
 لانه لم يغصب وابي حنيفة فى نفى خمس الغنم لم يوجب عليه الخيل والركاب فمثل هذا
 لعدم العلة الثابت اتحادا على عدم الحكم اشتهه ونيز درمغتنم مرقوم است ومنها
 فقد الدليل بعد الفحص البليغ فى التقرير الاستدلال بالعدم بيفاه الخفعية فى التقرير
 كان المراد به التعليل بالعدم فانه الذى نفوه وقدم الكلام فيه والافساد وكلام المصنف
 انه ان عدم الحكم بعدم دليله صحيح عند الخفعية اشتهه قوله ٢١١ عقيدة تخيم مطلقا
 مستلزم مساواة است وربعين عقيدة فروع كثيرة در باره تكفير يخرج موده اندو
 آن عقيدة حديث من تشبه بقوم فهو منهم كه بوداؤوا ابن عمر بنى الله تعالى عنه
 باسناد روايت كرده است انما اقول اصل اين عقيدة صرف بهين قدر است
 كه مبغضين امام الفرسولين از امر كيه در ان تشبه از كفاره لازم مى آيد و چاره از

منع میکنند و این معنی از احادیث بی شمار و اقوال فقهائى نادر ثابت چنانچه می آید
 باقی نسبت اعتقاد استلزام تشبه مطلق برای مسأله لبسوی الشیطان اقتراس
 محض است و تضعیف حدیث من تشبه بقوم فهو منهم بنا بر قول مناوی بعضی
 یک اسناد آن با وجود تخمین همان مناوی برای اسناد دیگر خبر عناده باشد
 و تضعیف مناوی یک اسناد را شاید نباشد مگر از جهت عبد الرحمن بن ثابت
 حال آنکه یحیی بن معین و ابن المدینی در حق وی گفته اند که بایس و همچنین گفته اند
 در حق وی یعقوب بن ابی شیبہ و دحیم بن زوشیق وی کرده و ابو حاتم گفته که ثقه
 است و مستقیم حدیث و ابو داود گفته که کان فیه سلامه و کان محاب الدعوه و
 لبس به ماس و ابن جبان در ثقات وی را ذکر کرده و بر حال این حدیث در سند
 امام احمد و سنن ابی داود و مستدرک حاکم و معجم طبرانی و غیره متعدد طرق مرویست
 و حجت گرفته اند علماء بدان بر منع تشبه فکیف یقبل القول بضعفه تخصیص تشبه
 منته عن تشبه در امر مذموم یا امریکه قصد تشبه بدان کرده شده باشد چنانکه او
 منقول است بی دلیل محض است و خلاف ظاهر احادیث و اقوال فقهائى اگر
 مراد از ما بقصد التشبه امری باشد که قصد کرده میشود بدان تشبه در عادت یا
 امریکه بناچارى کرده نشود و ترکیب آن قصد تشبه بدان کند یا نکند صحت منقول میشود
 شد و معنی تشبه قصد مشابهت کردن نیز می باشد است و خلاف آن از تصریحات
 علماء هر در نهاییه حاشیه هدایه در ذکر قرارت از مصنف در نماز مرقوم است الا انه
 یکره لانه صنع اهل الکتاب فانهم یصلون بکذا فکره للتشبه لانا نهنا عن التشبه
 فیما لنا منه بکذا یکره لانا ان یصل متنا و لا ثوبه لانه صنع اهل الکتاب و منه
 برفیکره التشبه بهم قلت و بقوله فیما لنا منه بکذا خرج الجواب عما قال الشافعی بانه لو
 هذا الصنع لانه صنع اهل الکتاب کان یجب ان یکره اذا صل و هو یقر بظاهر القلب لانهم

من يصلي هكذا وكذلك نتصدق كما يتصدقون وناكل ونشرب كما ياكلون ويشربون
 ولا يكره لما ان هذه الاشياء ليس مما لنا منه بيا انفقته ونيزر در نمايه مرقوم است انه
 اذا دخل الطاق صدر ممتازا عن القوم في المكان لانه في معنى بيت آخر وذلك صنع بل الكتاب
 والعشبة بهم كمره قال عليه السلام من تشبه بقوم فهو منهم خصوصا في الصلوة ولهذا
 يكره الاعجاز وقطعية الفم في الصلوة لانه تشبه بهم انفقته ويشيخ الاسلام احمد بن
 عبد الحليم در صراط مستقيم نوشته ان مخالفتهم مشروع سوار كان ذلك الفعل
 مما قصد فاعل التشبه بهم او لم يقصد فان عامة هذه الاعمال لم يكن المسلمون يقصدون
 المشابهة فيها وفيها لا يتصور قصد المشابهة فيه كبياض الشعر وطول الشارب بخود
 ثم اعلم ان اعمالهم ثلاثة اقسام قسم مشروع في ديننا مع كونه مشروعا لهم وقسم كان
 مشروعا ثم منعه شرع القرآن وقسم لم يكن مشروعا بحال وانما هم احد ثلثه وهذه الاقسام
 الثلاثة اما ان تكون في العبادات المحضه واما ان تكون في العادات المحضه وهي الاداب
 واما ان تجمع العبادات فهذه ثلثة اقسام فاما القسم الاول وهو ما كان مشروعا في
 الشرعيتين او ما كان مشروعا لنا وهم يفعلونهم فهذا الصوم يوم عاشوراء وكامل الصلوة
 والصيام فبهنا تقع المخالفة في صفته ذلك العمل كما لنا صوم تاسوعاء وعاشوراء
 وكما امرنا بتجمل الفطر والمعرب مخالفة لاهل الكتاب وبتأخير السجود مخالفة لاهل الكتاب
 وكما امرنا بالصلوة في النعلين مخالفة لليهود وواكثر في العبادات وكذلك في
 العادات قال صلى الله عليه وسلم للحد لنا والشق لغيرنا وبين توجه قبور المسلمين الى
 الكعبة تمييزها عن مقابر الكافرين فاحصل الدفن من الامور المشروعة في الامور العاديه
 ثم قد اختلف الشرائع في صفته وهو ايضا فيه عبادات وليس النعل في الصلوة فيه
 عبادة وعادة ونزع النعل في الصلوة شرعية كانت لموسى عم وكذلك اعتراف ابي
 ونحو ذلك من الشرائع التي جامعناهم في هملها ومخالفتها في وصفها والقسم الثاني

ما كان مشروعا ثم نسخ بالكلية كاستسبب او ايجاب صلوته وصوممه ولا يخفى النسخ عن
 موافقتهم في هذا سوار كان واجبا عليهم فيكون عبادة او محرما عليهم فيتعلم بالعادات
 فليس للرجل ان يمتنع من اكل الشحوم وكل ذي ظفر على وجه التدين بذلك وكذلك
 مركبا منها وهي الاعياد التي كانت مشروعة لهم فان العيد المشروع يجزى عبادة وهو
 ما فيه من صلوة او ذكر او صدقة او شك ويجزى عادة وهو ما يفعل فيه من التوسيع
 في الطعام واللباس وما يتبع ذلك من ترك الاعمال الواجبة واللعب لما ذور
 فيه في الاعياد لمن يمتنع باللعب ونحو ذلك ولذا قال النبي صلى الله عليه لما زجر
 ابو بكر اسحاريتين عن الغمار في بيته دعها يا ابا بكر فان لكل قوم عيدا وان هذا عيدنا
 وكان الحشمة يلعبون بالحرب يوم العيد والنبي يتظر فالاعياد المشروعة شرعا فيها
 وجوبا واستحبابا من العبادات ما لم يشرع في غير ما وسياح فيها من العادات ا
 للنفوس فيها حظ ما لا يكون في غير ما كذلك ولهذا وجب فطر يوم العيدين وقرن
 بالصلوة في احدها الصدقة وقرن بها في الاخرى الذبح وكلاهما من سباب الطعام
 فمواظقتهم في هذا القسم المنسوخ من العبادات والعادات او كليهما اقبج من موافقتهم
 فيما هو مشروع الاصل ولهذا كانت الموافقة في هذا محرمة كما سذكره وفي الاول
 قد لا تكون الاكروية واما القسم الثالث وهو ما احده من العبادات والعادات
 او كليهما فهو اقبج فانه لو احده المسلمون لقد كان قبيحا فكيف اذا كان محال لم يشرع
 بل احده الكافرون فالموافقة فيه ظاهرة القبح فهذا اصل واصل آخر وهو ان كل
 ما يشبه من عبادة او عادة او كليهما هو من المحذورات في هذه الامة ومن البدع
 او الكلام فيما كان من خصائصهم ولما كان مشروعا لنا وقد فعله سلفنا السابقون
 فلا كلام فيه جميع الا انه الدالة من الكتاب والسنة والاجماع على قبح البدع وكرهها
 تحريما او تنزيها تندرج هذه المشبهات فيها فيجب فيها انما بدع محدثة وانها

مشابهة للكافرين وكل واحد من الوصفين موجب للنهي اذا المثل بهته منه عندها
 في الجملة ولو كانت في السلف والبدع منه عنها في الجملة ولو لم يفعلها الكفار انفتحت
 ونيز شيخ الاسلام در صراط مستقيم نوشته وقد اتجه الامام احمد وغيره بهذا
 الحديث اى من تشبه بقوم فهو منهم واصل احواله ان يقتضيه احوال التشبه بهم و
 ان كان ظاهره يقتضيه كفر التشبه بهم كما في قوله ومن يتولهم منك فانه منهم وهو نظير
 ما سنده عن عبد الله بن عمر انه قال من بنى بارض المشركين وضع يده فيهم
 مهر جانهم وتشبه حتى يموت حشر معهم يوم القيامة فقد كمل هذا على التشبه المطلق فانه
 يوجب الكفر ولتقتضيه تحريم ابغاض ذلك وكمل على انه منهم في القدر الشبه الذي
 يشابههم فيه فان كان كفر او معصية او شعار لها كان حكمه كذلك وكمل حال يقتضى
 تحريم التشبه بجملة كونها تشبها والتشبه لعم من فعل الشئ لاجل انهم فعلوه وهو
 ومن اتبع غيره في الغرض له في ذلك اذا كان حصل الفعل ما يؤخذ عن ذلك الغير فاما
 من فعل الشئ والفق ان الغير فعله ايضا ولم ياخذ احد بها عن صاحبه ففى كونها تشبها
 نظر لكن قد ينهى عن هذا لئلا يكون ذريعة الى التشبه انفتحت ودر ذكر مسئلة تعريف در
 فتح القدير مسطور است ونفس الوقوف وكشف الرؤس يستلزم التشبه وان
 لم يقصد فالحق انه ان عرض الوقوف في ذلك اليوم بسبب يوجبه كالاستسقاء مثلا
 لا يكره اما قصد ذلك اليوم بالخروج فيه فهو معنى التشبه انفتحت ودر نهج الفائق
 مذکور است والاولى الملقا ان نفس الوقوف وكشف الرؤس يستلزم التشبه وان
 لم يقصد نعم لو عرض ما يوجب الوقوف في ذلك اليوم كالاستسقاء لم يكره انفتحت و
 در رد المحتار عاشره در مختار مرقوم است قوله وقيل يستحب لعلة المراد من قول النبي
 عن ابى يوسف ومحمد في غير رواية الاصول انه لا يكره لما روى ان ابن عباس فعل ذلك
 بالبره آه قال في الفتح وهذا يفيد ان مقابله من رواية الاصول الكراهية ثم قال في هذا

حسا لمفسدة اعتقادية يتوقع من العوام ونفس الوقوف وكشف الرؤس يستلزم التشبه
 وان لم يقصد فالحق انه عرض للوقوف في ذلك اليوم سبب يوجب كالا استسقاء مثلاً
 لا يكره اما قصد ذلك اليوم بالخروج فهو معنى التشبه اذا تأملت وما في جاب مع التماثل
 لو اجتمع اشرف ذلك اليوم جاز كل عليه بلا وقوف وكشف آه والساحل ان الصحيح
 الكرامة كما في الدرر بل في البحران ظاهر ما في غاية البيان انها تحريرية وفي النهران عبارة
 ناطقة تبرجج الكرامة وشذوذ غيره انشئ ومقصود ازايرد عبارت فتح القدير وغير
 صرف بيان التشتت كقصد تشبه ومعنى تشبه داخل غيبست ودر مقعهم احمد يبر
 مذكور يست وقد دلت الاحاديث والآثار واقتوال الاثمة على النية عن التشبه
 في افعالهم مطلقاً من غير تقييد بان يقصد التشبه المشابهة فيها بهم وعلى الخالفة
 عنهم في العبادات والعبادات مطلقاً بدون تقييد بان يقصد الفاعل الموافقة بهم
 اما الاحاديث والآثار فمنها ما اخرجه ابو داود وفي سننه حدثنا عثمان بن ابي شيبة
 نا ابو النضر ناعبد الرحمن بن ثابت نا حسان بن عطية عن ابي منيب البحرشي عن ابن عمر
 قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من تشبه بقوم فهو منهم وهذا اسناد جيد فان ابن ابي شيبة
 واما ابو النضر نا شمس بن القاسم من ثقات مشاهير اهل الجاهل من رجال الصحيحين واما عبد الرحمن
 بن ثابت فقال يحيى بن معين وابوزرعة واحمد بن عبد الله ليس به باس وقال
 عبد الرحمن بن ابراهيم جيم هو ثقة وقال ابو حاتم بن عيسى هو مستقيم الحديث واما حسان
 بن عطية فهو من ثقات التابعين ومشاهيرهم وثقة احمد ويحيى واما ابو منيب
 البحرشي فقال فيه احمد بن عبد الله العجلي هو ثقة وما علمت احد اذكره بسوء وقد سمع
 منه حسان بن عطية واخرج الطبراني في الاوسط والبيرار في مسنده عن حذيفة بن
 اليمان مرفوعاً نحوه من طريقين آخرين واخرج البزار في مسنده عن ابي هريرة مرفوعاً
 نحوه من طريق آخر واخرج احمد في مسنده عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم

عليه وسلم بعثت بين يدي الساعة بالسيف حتى يعبد الله وحده لا شريك له وجعل زرقى
تحت ظل رحى وجعل الذلّة والصغار على من خالف أمرى ومن تشبه بقوم فهو منهم و
أخرج أبو نعيم في تاريخ أصبهان في ترجمة أحمد بن محمود عن النسائي فروعا نحوه من طريق
أخر وأخرج أبو يعلى في مسنده عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن التشبه
بالأعاجم وقال من تشبه بقوم فهو منهم ومنها ما أخرجه أبو بكر الخلال عن محمد بن سيرين
أن حذيفة بن اليمان أتى بئيا فرأى في مرساة فبىه أبا بريق الصدفر والخصاص فلم يدر ففعله
وقال من تشبه بقوم فهو منهم وفي لفظ آخر فرأى شيئا من زى الجهم فخرج وقال من تشبه
بقوم فهو منهم ومنها ما أخرجه الترمذى في جامعه عن أبي هريرة والنسائي في مسنده عن
ابن عمر والنزيير قالوا قال رسول الله صلى الله عليه وسلم غيروا الشيب ولا تشبهوا
باليهود ومنها ما أخرجه الترمذى عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده أن رسول الله
صلى الله عليه وسلم قال ليس منا من تشبه بغيرنا لا تشبهوا باليهود ولا بالنصارى فان تسليم اليهود
الاشارة بالأصابع وتسليم النصارى الاشارة بالاكف ومنها ما أخرجه سعيد بن
منصور في مسنده عن عائشة رضي الله عنها أنها كرهت الاختصار في الصلوة وتقا
لا تشبهوا باليهود ومنها ما أخرجه سعيد بن منصور أيضا في مسنده عن ابن جردان
كان يكره الصلوة في الطاق وقال انه في الكنائس فلا تشبهوا بأهل الكتاب ومنها
ما أخرجه الترمذى عن صالح بن حسان قال سمعت سعيد بن المسيب يقول ان الله
طيب يحب الطيب لطيف يحب اللطافة كريم يحب الكريم جواد يحب الجود فظنّفوا
أراه قال افغظكم ولا تشبهوا باليهود ومنها ما أخرجه ابن أبي عاصم في مسنده عن
أبي جلدان معاوية قال ان لتوتية القبر من السنة وقد رفعت اليهود والنصارى
فلا تشبهوا بهم ومنها ما أخرجه البخارى ومسلم في صحيحهما عن ابن عمر قال قال رسول
الله صلى الله عليه وسلم خالفوا المشركين وامضوا إلى الحى واحفوا الشوارب ومنها

ما اخرج ابو داود في سننه عن شداد بن اوس قال قال رسول الله صلعم خالفوا اليهود
 فانهم لا يصلون في لغالهم وخفافهم ومنهما ما اخرج البخاري وسلم عن ابي هريرة
 قال ان النبي صلعم قال ان اليهود والنصارى لا يصبغون فخالفوهم ومنهما
 ما اخرج ابو داود وابن ماجه والترمذي عن عبادة الصامت قال كان رسول الله
 صلعم اذا شجع جنازة لم يعقد حتى توضع في اللحد فعرض له خبر فقال بهذا انصنع محمد
 قال فجلس رسول الله صلعم وقال خالفوهم ومنهما ما اخرج الامام احمد في مسنده
 عن ابن عباس قال قال رسول الله صلعم صوموا عاشوراء وخالفوا اليهود و
 صوموا قبله او بعده يوما ومنهما ما اخرج الامام احمد ايضا في مسنده عن ام سلمة
 قالت كان رسول الله صلعم يصوم يوم السبت ويوم الاحد اكثر ما يصوم من
 الايام ويقول انما يوم عبيد المشركين فانما احب ان اخالفهم ومنهما ما اخرج ابو داود
 في سننه عن اسحاق بن حسان قال دخلنا على انس بن مالك فحدثني اخي المغيرة
 قالت وانت يومئذ غلام والكم قرآن او قصتان فمسح راسك وبرك عليك
 وقال احلقوا اذنين او قصصهما فان هذا راي اليهود ومنهما ما اخرج ابو داود في سننه
 عن عمرو بن المشري عن ابيه قال مر على رسول الله صلعم عليه السلام وانا جالس هكذا
 وقد وضعت يدي اليسرى خلف ظهري والكنايت على اية يدي فقال اتقعد
 فعدة المغضوب عليهم ومنهما ما اخرج ابن ماجه في سننه عن ابي ذر قال مر على
 النبي صلعم وانا مضطجع على الطلبي فركضني برجله فقال يا جندب انما هي ضجعة اهل النار
 ومنهما ما اخرج مسلم في صحيحه عن عبد الله بن عمرو بن العاص قال راي رسول الله
 صلعم على ثوبين محصفرين فقال ان هذه من ثياب الكفار فلا تلبسها ومنهما
 ما اخرج الترمذي وابو داود والنسائي عن بردة عن النبي صلعم قال لرجل عليه
 ثوب من شبه مالي احب منك يريح الاعن نام فطره ثم عابو عليه خاتم من حديد

فقال مالي اري عليك حلية اهل النار فطره ومنها ما اخرج به البخاري ومسلم عن ابي
بن خديج قال قلت يا رسول الله انا لا تقرب عبد وخذاء وليست معنا كدري فخذ
بالغضب قال ما انهر الدم وذكر اسم الله فكل ليس السن والظفر وساحدك عنه
انا السن فظلم واما الظفر فمدي الحشيش ومنها ما اخرج به ابو داود عن ابي هريرة
عن النبي صلى الله عليه وسلم قال لا يزال الدين ظاهرا ما عجل الناس الفطر لان اليهود والنصارى
يؤخرون ومنها ما اخرج به مسلم عن عمرو بن العاص قال قال رسول الله صلى الله
عليه وسلم فصل ما بين صيامنا وبين صيام اهل الكتاب اكل السمح ومنها ما اخرج به ابو داود
عن ركانة قال سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول فرق بيننا وبين المشركين انهم اكلوا
ومنها ما اخرج به سعيد بن منصور في سننه عن ابي امرؤة بشير بن الحنصا حبة
اروت ان اصوم يومين مواصلة فنها في عنه زوجي وقال ان رسول الله صلى الله
عليه وسلم قال انما يفعل ذلك النصارى صوموا كما امركم الله واتقوا الصوم كما امر
الله واتقوا الصيام فاذا كان الليل فافطروا ومنها ما اخرج به البخاري في صحيحه عن
قيس بن ابي حازم قال دخل ابو بكر الصديق على امرؤة من حمص فقال لها تكلمي
هذه ابي الصمت من عمل السجالية فتكلمت ومنها ما اخرج به البخاري في صحيحه عن عمر
بن الخطاب انه كتب الى المسلمين المقيمين ببلاد فارس اياكم وزى اهل الشرك وروى
الامام احمد في مسنده عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال ذروا التعم وزى الجهم واليضا
روى في مسنده عن ابي عثمان النهدي قال جازنا كتاب عمر ونحن باذربيجان يا عنتبة بن
فرقد اياكم والتعم وزى اهل الشرك ومنها ما اخرج به ابن المبارك في كتاب الزعزعة
سعيد بن وهب قال خرج علي بن قيس قوما بعدوا فقال ما لهم كانوا يهودا وخرجوا
من قصورهم واما اقول الامة فمنا ما قال المروزي سالت ابا عبد الله
يعني احمد بن حنبل عن حلق القفا قال هو من فعل المجوس ومن تشبه بقوم فهو منهم

وقد ذكر الخلال باسماؤه عن الهيثم بن حميد قال خلق القفا من شكل الجوس وعن المعمر
 بن سليمان القتيبي قال كان ابني اذا جرد شعره لم يحلق قفاه قيل له لم قال كان يكره
 ان يشبه بالجم ومثما ما قال محمد بن حرب سئل احمد عن اهل سندی يخرج فيه
 فخره للرجل والمررة ذكره الضرار وقال بومن روى الجم وكذلك نقل عن سعيد
 بن عامر وعبد الله بن مبارك ومثما ما قال الميموني رايت ابا عبد الله عاتقه تحت
 ذقنه ويكره غير ذلك وقال العرب عاتقه تحت اذقانها وقال احمد في رواية
 الحسن بن محمد كره ان لا تكون العاتقه تحت اسنك كراهته شديدة وقال انما يعتم
 بمثل ذلك اليهود والنصارى ومثما ما قال مالك في رواه ابن القاسم في المدة
 ويكره ترك العل يوم الجمعة كفعّل اهل الكتاب في السبت والاحد ومثما ما قال بعض
 اصحاب مالك من يلج في عيدهم فكانوا في خنزير او كذلك اصحاب الشافعي ذكروا هذا
 الاصل في غير موضع من مسائلهم والكوفيون مبالغون في هذا الباب حتى تكلم ابو
 في كغير من تشبه بالكفار في لباسهم واعبادهم وتفصيل هذا كله والبسط في باب في
 الاصطراط المستقيم الشيخ الاسلام احمد بن عبد الحليم الكون نقل الاثر كلمات بعض المتأخرين
 من شرح الحديث والفقهاء قال الطيبي في شرح الشكوة واما جعلها اى النجاس
 من حديث حليته اهل النار لان احمد يرمى بعض الكفار وهم اهل النار وقال العوارق
 في شرح الصايح وليقال انما قال حليته اهل النار لانه يرمى بعض الكفار وهم اهل النار
 وقال الشيخ علي القاري في المرقاة في شرح قول علي رضي الله الشطر من
 الامام جبريل واه البيهقي في شعب الايمان اى قاربهم حقيقة وصورة والتشبه بهم
 وفي شرح قوله لم يلبس من تشبه بغيرنا ولا تشبهوا باليهود ولا بالنصارى والمغنى
 لا تشبهوا بهم في جميع افعالهم خصوصاً في ما تدين الخصلتين وفي شرح قوله لا فرغ
 ولا غيرة رواه البخاري وسلم عن ابى هريرة وفي شرح استه كانوا يذبحون لاهوتهم

فی السجایة وقد کان المسلمون یفعلونه فی بدو الاسلام ای عند سجانة ثم نسخ ونهی عنه
 للتشبه انتمی ما قصدنا نقله عن المتوفی الاحمدیه طیبی در شرح مشکوٰۃ نوشته قول
 من تشبه بقوم هذا عام فی الخلق والخلق والشعار واذ کان الشعار یظهر فی التشبه
 ذکر فی هذا الباب انتمی وفتنی در مجمع البحار نوشته من تشبه بقوم فهو منهم ای من تشبه
 بالکفار فی اللباس وغیره او بالفاسق او بابل النصف او بالصالح او بالابرار فهو منهم
 وشیخ عبدالحق وبلوئی در لمعات نوشته ای من تشبه نفسه بالکفار فی
 اللباس وغیره او بالفاسق والفجار او بابل النصف والصالح والابرار فهو منهم
 ای فی الاثم والنجیر انتمی ودر ترجمه مشکوٰۃ نوشته هر کس که مشابه کرد خود را بقرین
 پس انکس از انقوم است و معدود است در ایشان تشبه باطلاق خود شامل است
 اخلاق و اعمال و لباس را خواه باخیر باشد یا به شر اگر در خلاق و اعمال است
 حکم او در ظاهر و باطن جاری است و اگر در لباس است مخصوص بظاهر خواهد بود و
 بیشتر در متغایم عرف این را در لباس اطلاق کنند و با بیخاست این حدیث را در کتاب
 اللباس آورده با جمله حکم مشابهی حکم الشیء است ظاهر کان او باطن انتمی بن الی
 جمعه در ترجمه النفوس نوشته ان التشبه بابل الشر من الشر بعینه ذلک ما نهی
 صلعم عن التشبه بابل الکتاب و قد ورد عنه علیه السلام من تشبه بقوم فهو منهم
 و محمد حیات سند بی مدنی در رساله رد بدعات نوشته و التشبه بالکفار
 منته عنه و ان یقصد ما قصدوه لقوله علیه السلام من تشبه بقوم فهو منهم رواه ابو داود
 وغیره انتمی و تعلیقی در شرح صحیح البخاری نوشته و اذا شئت ولینیت فیها
 منکر فانهم عن ذلک فارجع لا انک ان جاستهم ظنوا انک راض بفعالهم و رو عن
 النبی صلعم انه قال من تشبه بقوم فهو منهم انتمی و ابن القیم در زوا المعاد نوشته
 و ای النس جماعه علیهم الطیامته فقال ما تشبه بهم یدو و خیر و من یهنا کر لیس

جماعة من السلف والخلف لما روى ابو داود و اسحاق في المستدرک عن ابن عمر
 عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال من تشبه بقوم فهو منهم وفي الترمذي عنه صلى الله عليه وسلم انه
 قال من تشبه بغيرنا فليس منا الشبهة ودر خزانة المفتیین مرقوم است قال صاحب
 الجامع الصغير المسلم اذا ابدى يوم النیر وزالى مسلم آخر شيئا ولم يرد تعظيم ذلك
 اليوم ولكن جرى على ما اعتاده بعض الناس لا يكفر ولكن ينبغي ان لا يفعل ذلك في
 ذلك اليوم خاصة ولا يفعله قبله او بعده لئلا يكون منتشبا بهؤلاء القوم وقد قال عليه
 السلام من تشبه بقوم فهو منهم الشبهة وبهچین است در خزانه الروايات ودر شرح
 فقه الكبريت على قارى نوشته و كذا لبس تاج الرضا كروه كراهته تحريم وان لم يكن
 كفرا بناه على عدم تكفيرهم بقوله عليه السلام من تشبه بقوم فهو منهم الشبهة ودر خزانه
 بلقيس والمافراز عذرة المريد شرح جوهر التوحيد براهان الدين ابراهيم حسن لقاني مالكي
 يقول است والعلماء في التشبه بالكفار و بارباب الجرائم على قولين الكراهته والحرمته
 وورد الشبهة في الحديث عن خاتمي الحديد والخاس وقال به امامنا مالک في لبس البرنس
 العجمية وحل اصحابه بها العجم على الجوس الشبهة ودر شفاى قاضى تبيين افعال موجبه
 كفر نوشته كاسعى الى الكفر والبص مع اهلها والتمترى برسيم من شد الزنا وخصوسهم
 فتد اجمع المسلمون على ان هذا الفعل لا يؤيد الا من كفر الشبهة وخفاجى ودر شفا
 وشرح فخصوسهم نوشته و هو زنى عبادهم فالتشبه بهم قصد الكفر و هو ربهانية الشبهة
 كما حكاها الله عنهم الشبهة و مخفى بها و كذا مراد قصد در بخا قصد تشبه غيبست بلکه ارتكاب
 بين فعل بالقصد بدون اضطرار و الكراه مراد است و اگر مراد كساينكه گفته اند كه تشبه
 در فعلی است كه مقصود به و بهمين باشد سورت صوٹ قول شان پديد آيد و در فتا و
 جواهر مرقوم است كشت الراس يعنى في الصلوة بدنه لم يرد عن احد من السلف مثل ذلك
 بل يكون هذا تشبها بما يفعله النصارى في كسائهم واليهود في سيمهم الشبهة ودر عذرة القارى

مذکورست قبیل ان قوما تجرون طلوع الشمس وغروبها فی سجودن بها عبادة من دون الله
 فنهى النبي صلى الله عليه وسلم عنه كراهته ان يشبهوا بهم اغتبه ودر مرقاة مسطور است
 قال عليه السلام من صام يوم الشك فقد صلى ابا القاسم لان فيه تشبها بابل الكتاب انهم
 زادوا في مدة الصوم اشته وشیخ عبدالحق دهلوی در لمعات بشرح حدیث
 من حلف بالامانة فليس منارواه ابو داود عن بريدة مرفوعا نوشته ليس من اتقته
 بطريقنا بل من المنتهين لغيرنا فانه من دیدن اهل الكتاب اغتبه ودر مختصر طحاوی
 ومضمرات مرقوم است والتشبه بفعل اهل الكتاب خارج الصلوة مکروه فلان يكون
 مکروه لا في الصلوة اولی اشته ودر جامع صغیر خانی مذکورست والتشبه بهم في
 خارج الصلوة مکروه ففي الصلوة اولی اشته ودر هدایم مذکورست وبکراهه ان يقوم
 في الطاق لانه تشبه صنع اهل الكتاب من حيث تخصيص الامام في المكان اشته ونیز
 در هدایم مذکورست ولو لبس ثوبا فيه التضاوير بکراهه لانه تشبه حامل الصنم اشته
 ودر کافي مسطورست لو صلى الى ثور او كانون فيه نار متوقدة مکروه لانه يشبه عبادة
 النار والى تذييل او شمع او سراج لا لعدم التشبه اشته ودر عقد اللالی مرقوم است
 مکروه الصلوة في المقبرة لانه تشبه باليهود اشته ودر محیط در وجه کراهت سدل ثوب
 مسطورست لانه تشبه بفعل المجوس حال عبادتهم النيران اشته ودر لمعين التحف
 مرقوم است بکراهه التلقم وتغطية الالف والقم في الصلوة لانه تشبه بفعل المجوس حال عبادتهم
 النيران اشته واین امير الحاج ودر شرح مدينة در وجه نهی از صلوة در مقبره نوشته
 وقيل لانه تشبه باليهود وعليه شي قاضيان وكان هذا من باب الاكثار والا فهو
 تشبه بالنصارى ايضا اشته ودر فتاوی قاضيان مذکورست بکراهه مسح الابهام
 بالغاند على المائدة لانه تشبه بالفرعنة اشته ونیز در فتاوی قاضيان مذکورست
 ويغني ان لا يفعل في هذا اليوم الا يفعل قبل هذا اليوم ولا بعده ويجتز عن التشبه

بالکفره انشته و محسلی در دختار در باب تراویح نوشته و تکره قاعد الزیاده تاکد باطنی

قبیل لا ینفع مع القدرة علی القیام کما یکره تاخیر القیام الی رکوع الامام للتشبه بالمؤمنین

انشته و طحاوی در حاشیه در دختار نوشته قوله کما یکره تاخیر القیام ظاهره انما

تحریمیه للعده المذكوره انشته و نیز طحاوی در حاشیه در دختار بذکره سبال نوشته

و قبیل یکره لما فیه من التشبه بالمجوس و ذکر له رسول الله صلی الله علیه وسلم المجوس

فقال انهم یوفرون سبالهم و یخلقون کما هم فخی لفوسهم ابو السعود عن العلامة نوح

و ظاهره ان تطویل السیال مکروه تحریرا للتشبه المذكور انشته باجملة کتب و بنیه از

منع تشبه در افعالیکه فاعل آن قصد تشبه نکرده و شعاع نسبت و نه مذموم نبی

الا مال است پس ضرورت حمل انچه خفکی از بحر نقل نموده بر محلی صحیح بوجه سبکه کلمتیم

و همچنین حمل کلام علی قاری بر معنی که تشبیه که موجب ثبوت حکم تشبه به تشبه باشد

منه از ان در شعاریم قوله ص ۱۲۹ در تفسیر عزیزی در ذیل آیه کریمه ان السفا و المرفق

من شعائر الله مسطور است صفا و مروه را از شعائر الله بودن محض برکت صبر حضرت

باجره انچه اقول امام الفرسولیه عبارت تفسیر عزیزی را بتجریف نقل نموده تا مضمون

مختصر و مبطلون مبتدع را به پیرایه کلام صاحب تفسیر جلوه دهد و حاشا که شائبه از

مبطلون وی مفاد کلام صاحب تفسیر باشد عبارت تفسیر خالی از تجریف است

باجمله صفا و مروه را از شعائر الله بودن محض برکت صبر حضرت باجره حاصل گشته که

محبت خاصه حضرت حق جل و علی در میان همین دو کوه باشکوه در حق ایشان جلوه

شد و حل شکل ایشان فرمود و از ان باز معنی شعائر الله بودن درین هر دو کوه بمنزله

جوهر ذاتی آنها گشته زیرا که سعی در میان آنها هفت بار صورت تحقیق بصفت سبعة

الهیة ابعاد از تخلف به آن صفت بهفت شرط طواف و حق کا ملین و تشبه به اهل کمال

است در حق قاصران و ناقصان و ایتیمانی بعوارض طاریه از ان هر دو منفک نمیشود

چنانچه خانه کعبه بسبب آنکه چند روز در غلبه کفار بیت الاحسان و بتخانه شده بود از قبله
و مصطفی بودن اهل جهان معزول و ساقط نگشت لان ما بالذات لایزول با بالغیر
هیچنان این دو کوه با صفا بسبب آنکه جابلان مکه اسما و نائله را بر آنها نهاده پرستش میکردند
و در اصل اسما و نائله مردوزنی بودند که در عین کعبه لیسنتوت یکی دیگری را دست ساندند
و اراده زمانموده بچوهر سنگ ممسوخ گشته بودند و عظامی آنوقت برای عبرت مردان
اسما را بر صفا و نائله را بر مروه نهاده بودند این جابلان صورت تراشیده از سنگ
بت خیالی کرده معبود ساختند و باین مرتبه در ضلالت گرفتار شدند که بت ممسوخ را
از بت مصنوع نشناختند و در هر سال در میان این دو کوه برای پرستش آنها جمعی مینمودند
از شعائر الله بودن معزول و ساقط نگشته اند بلکه این یعنی بمنزله جبره ذاتی آنهاست
که لایزول بالغیر فمن حج البیت یعنی هر که حج کند خانه کعبه را از عرفات او اعتمر یعنی
یا عمره نماید از خانه خود یا بیرون از حرم و فرقی در میان حج و عمره آنست که در حج رفتن
بعرفات شرط است و از آنجا آمدن برای طواف خانه کعبه و در عمره رفتن بعرفات شرط
اگر عمره کننده از بیرون مکه می آید پس او را راست بکعبه باید آمد و طواف باید کرد و اگر سن
مکه است پس او را بیرون حرم باید برآمد و از آنجا احرام بسته برای طواف خانه کعبه باید
و نیز حج میشود مگر یک بار در یک سال زیرا که رفتن عرفات در روز عرفه که نهم ذیحجه است
شرط حج است و این روز در یک سال مکرر نمی تواند آمد و عمره هر روز می تواند شد و وقتی
برای او مخصوص نیست و بهر حال سعی در میان صفا و مروه در هر دو لشک ضرورت
پس هر که قصد حج یا قصد عمره نماید فلا جناح علیه یعنی پس هیچ خطره گناه نیست بروی از
جهت مشابَهت کفار و بت پرستان آن بطواف بهای یعنی در آنکه طواف کند باین هر
کوه برای تکیه طواف بخانه کعبه و تمیز آن زیرا که خطره گناه بتا بهت کفار و بت پرستان
جایی معتبر میباشد که در آنجا حکم ناطق شرع وارد نشده باشد و این هر دو کوه از وقت

حضرت ابراهیم و حضرت اسمعیل علیهما السلام جامی طواف و سعی اند و بسبب نهادن بتان بر آن هر دو کوه از مطاف بودن برآمده اند چنانچه خانه کعبه بسبب نهادن بتان گرداگرد او و در جوف او از مطاف بودن نه برآمده چون حج و عمره آن خانه در نیجالت می توان کرد طواف این دو کوه چنانستوان کرد و اگر بیرون و فشاری بر شما باین بابت طعن نمایند و گویند که شما مکانات بتان را تعظیم میکنید و طواف آن مکانات می نمائید و مشابیهت کفار بتان بر خود گوارا میکنید و این مخالف جمیع ملتها و ادیان است پس ازین طعن ایشان پرسش میکنید و تنگ دل نشوید زیرا که معامله با خداست و نیت شما بجا آوردن حج و عمره است نه تعظیم بتان و حج و عمره بلا شبهه امر نیک است و بجا آوردن آن طاعت و منقطع خیرا یعنی هر که بقصد طاعت بجا آورد کاری نیک را فان الله شاکر یعنی پس تحقیق خدا بیغالی قدر دان است عمل او را را نکان نمیکند گویند هر مشابیهت با کفار پیدا شده باشد مانند روزه روز عاشورا زیرا که او تعالی علیم یعنی دانا است به نیت عمل کنندگان پس هر که درین مکانات به نیت تعظیم بتان می رود عمل او رر و میفرماید و هر که به نیت ادای مناسک می رود عمل او را قبول نمیکند سعید بن منصور و عبد بن حمید و ابن جریر و دیگر محدثین رضی الله عنهم از شعبی روایت کرده اند که بر کوه صفاتی بود که او را اساف میگفتند و بر کوه مروه نیز بتی بود که او را ناکه میگفتند و اهل جاهلیت چون بعد از طواف خانه کعبه در میان این دو کوه سعی مینمودند این هر دو بت را بوسه میدادند و بت میرسانیدند چون آنحضرت علیه السلام در مدینه منوره تشریف آوردند و در سوره حج امر بطواف خانه کعبه آمد و سعی در میان صفا و مروه مذکور نشد مردم عرض کردند که یا رسول الله در میان صفا و مروه برای آن بت اهل جاهلیت میدویدند این سعی از شعائر الله نیست پس با راجه ضرورت است که در میان این دو کوه سعی نمائیم بلکه خوف آنست که اگر ما نیز مرتکب این سعی شویم مشابیهت با اهل جاهلیت کرده باشیم

حق تعالی آیت فرستاد و خطره گناه را از خاطر ایشان دفع نمود و نیز همین محدثین مذکور
از مجاهد روایت کرده اند که انصاری از راه طعن می گفتند که سعی در میان این دو سنگ
از عمل جاهلیت و بت پرستان هست نه از احکام ملت ابراهیم علیه السلام حق تعالی این
آیت نازل فرمود و در بخاری و مسلم بر روایت حضرت عائشه رضی الله عنهما چنین آمده که انصاریان
در جاهلیت منات پرست بودند و قاعده جاهلیت آن بود که هر تنی را که می پرستید
هرگز در مکان بت دیگر نمی رفت از سبخت انصاریان نزدیک صفا و مروه نمی رفتند چون
عمل اسلام آمد موافق عادت خود از رفتن صفا و مروه اندیشه ناک بودند حق تعالی
این آیت فرستاد با جمله بدلولی این آیت همین است که صفا و مروه از منتهیات خدا
و شعائر اویند و چون بدلیل قطعی ثابت شود در حق چیزی که از شعائر الله است پس
مشابهت کفار را در آن چیز تاثیر نباید فهمید و نیت خود را خالص برای اطاعت خدا
کرده بجا باید آورد آری مشابهت کفار و تقوی موجب حرمت فعل میشود که مرضی بود
آن فعل بدلیل یقینی ثابت شده باشد مانند تعظیم نیر و زرد حیرجان و تعبد با عباد
همنو و مثل هولی و دوالی و بسنت و دسهره یا تکبیس بلباس ایشان و رفتن بمجاذیب ایشان
و قشقه کشیدن و ریش و بروت را در وقت مصیبت صاف تره کشیدن و زنار در گلو
انداختن و در وقت خوردن قصد آسرو بدن را بر نه کردن و اگر مطلق مشابهت
گو در افعال مرضیه الهی باشد موجب حرمت می شد لازم می آمد که حج و عمره و خفته و
وصوم عاشوراء و قربانی و تعظیم شهر حرم و تعظیم هدی و قتل و دیگر بقایای ملت
ابراهمی که در کفار اوقات رائج بود یا نماز کسوف و خسوف و صدقه دادن در اوقات
آرزو کردن برده و ضیافت جهنم و مہیا داشتن آب بر سر راه یا برای مسافران
که معمول همنو است نیز حرام میگشت البته بقوله الله از عباد معتقدات فاسده
مبتدعات کاسده گو یا که مابا لامتیار این طائفه از اهل سنت و جماعت است

مسئله استعانت است از ارواح انبیا و اولیا که شرک دانند و دلیل شان آنست
 ایکنستعین که بسبب تقدیم مفعول فاعله حصر میابد و احادیث باب معبر و توکل و تفویض
 تعالی این بحث را در رد احقایات بخوب ترین وجه تحقیق نموده ایم در اینجا بر نقل بعض
 کلمات تفسیر عزیزی اکتفا میبرد و واضح باد که فصل مقوم این طائفه توهمین و تحقیق
 حضرت ارحم الراحمین است در بنیام بنو موسی کلام عامه مبارک آن که امام علیه السلام
 نقل میگویند یا مسئله استعانت خصم و بیعت نه داشته باشد اللهم اقول از استعانت
 به ارواح انبیا و اولیا اگر طلب شناسی را نیز و آمدن غائب و کشاکش رزق و دفع
 مصائب و غیر ذلک از این ارواح مراد داشته پس در شرک بودن آن چه کلام است
 ما میدانیم که شاید کسی از اهل اسلام منکر از شرک بودن آن نباشد و اگر در عالم توهم از این
 ارواح بعد انتقال از دار دنیا مراد داشته پس کسی از مبغوضین شیخ الفرسولیه قایل
 شرک بودن آن معنی شرکی که کفر است هنوز دیده و شنیده نشده است آری اگر این قسم
 بدعت در استعانت بخدا که نوعی از عبادت است یا شرک اصغر گفته باشد محل استجاب
 نیست که کلمات جمهور اهل اسلام مؤید همین است جز اینکه بعضی علما مانند قاضی ابوبکر
 بن العزنی المالکی قاتل جواز توسل بنی صلی الله علیه وسلم شده و عزالدین بن عبد السلام
 این را از خصوصیت نبی صلی الله علیه وسلم شمرده و تقی الدین سبکی از عنایت شیخ الاسلام
 و رشفاد الاستقام مبالغه درین باب کرده گفت که قبل این تمییه کسی منکر از توسل
 بنی نبی نشده حال آنکه این دعوی او غلط است و رد کرده است این را ابن امیر سادات
 در شرح منیه و ما در صفحه ۷۷ و ۷۸ و ۷۹ و ۸۰ این کتاب از امام فقه ما اندام مالک
 و امام ابی حنیفه رحمهما الله تعالی نقل نموده ایم که نزد ایشان توسل بغیر خدا و صفات
 باری نیست و فصل مقوم فرقه اهل بیه فراط و تعظیم مقومین حضرت ارحم الراحمین
 باشد تعظیم مشرکین برای معبودین ایشان نیست و تسک به بدعات مبتدعین و رسوم

بعد از سه سال و هشتاد که فردی از افراد مبلغین امام الفرسولین و یکی از قودین و تحقیق
 بخاطر گذراندیده باشد و اخوات از تعظیم ایشان کرده باشد انکار از صرف عدم فرق
 در میان تعظیم خالق و مخلوق است و از تعظیم مخلوق به تعظیم مخصوص خالق و چون در
 حکم کرام ما کلام نیست و در تعظیم از علمای کرام منع است تعانت نقل کرده ایم تا
 عاده اقوال شان در اینجا بیست نیست بعضی اقوال دیگر متعلق مسئله است تعانت در اینجا
 پیرایه نقل می پوشد احمد بن محمد البرلسی المالکی در قواعد الطریقیه نوشته و بنا
 که قال ابو بکر بن العزبی فی زیارة المقابر لا تزار لتتبع بها الاقبیه حسن الله علیه و سلم انت
 و شامی در رد المحتار حاشیه در مختار نوشته ذکر العائنه المندوی فی حدیث اللهم
 انی صا لک التوبه الیک ینبیک نبی الرحمة محسن العزبن عبد السلام انه یذنی کونه مقف و را علی
 علیه السلام و سلم و ان لا تقسم علی الله غیره و ان یکون من خصائصه قال و قال السیکی
 یحیی بن التوسل بالنبی الی ربہ و لم ینکره احد من سلف و لا اختلف الابن تمیته فابتدع
 ما لم یقبله عالم قبله انت و نازع العلامة ابن امیر حاج فی دعوی الخصوصية و المال الکلام
 علی ذلک فی الفصل الثالث عشر آخر شرحه علی المینة فراجع انت و خفاجی در شرح
 شفا نوشته و زیارة القبور اما یبتدع کبریا الموت و یغیظ و یذبح فی جمیعها اولد عار
 الابلها المسلمین کما زار صلعم اهل البقیع و یذا مستحب و للتبرک بین فیها من الانبیاء و الصالحین
 فیتبع زیارتهم فذهب بعض المالکیة انه مخصوص بالانبیاء و انه فی غیرهم بدعة و اما فی
 الانبیاء فی مشروقة و توقف فیہ البکی انت و شیخ الاسلام احمد بن عبد الحکیم
 در صراط مستقیم نوشته و قد اختلف الفقهاء فی الصلوة فی المقبرة هل هی محرمة
 او مکروهة فاذا قبل هی محرمة فی تصحیح التحریم الم و المشهور عندنا انها محرمة لا تصح
 و من نامل النصوص المتقدمة تبیین له انها محرمة بلا شک و ان صلوة لا یصح و لیس
 الغرض هنا تغییر المسائل المذكورة فانها معروفة و اما الغرض التنبیہ علی یلتفت من غیر

فما يدخل في هذا قصد القبور للدعاء عندها أو بها فان الدعاء عند القبور وغيره من الأعمال
تنقسم الى نوعين احدهما ان يحيل الدعاء في البقعة بحكم الاتفاق لا الدعاء فيها
كما يدعو الله في طريقه ويتفق ان يثر بالقبور او كمن يزورها ويسلم عليها وسال الله
العافية له وللموتى كما حاورت به السنة فهذا ونحوه مما لا باس به الشافعي ان تحرى
الدعاء بحيث يشترط ان الدعاء هناك اجوب منه في غيره فهذا النوع منعه عنه
انما نهي تحريم او تنزيه وهو الى التحريم اقرب والفرق بين الباين ظاهر فان الرجل
لو كان يدعو لله واجتاز في حرمه لصنم او صليب او كنيسة او كان يدعو في بقعة بها
صليب هو عنه ذاهل او دخل في كنيسة ليس فيها محبت حاجز ودعا الله في البقعة
او بات في بيت بعض اصداقائه ودعا الله لم يكن بهذا باس ولو تحرى الدعاء عند
صنم او صليب او في كنيسة يرجو الاجابة بالدعاء في تلك البقعة لكان هذا من الخطأ
بل لو قصد ميتا او حالوتا في السوق او بعض عوامية الطرقات يدعو عند ما يرجو الاجابة
بالدعاء لكان هذا من المنكرات المحرمة اذ ليس للدعاء عند ما فضل فتقصد القبور للدعاء
عند ما من هذا الباب بل هو اشد من بعضه لان النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن اتخاذ
مساجد واتخاذ ما عدا عن الصلوة عند ما بخلاف كثير في هذه المواضع وما يرويه
الناس من انه قال اذا سجدتم في الامور فاستعينوا باهل القبور ونحو هذا فهو كلام موهوم
كذب باتفاق العلماء والذي يبين ذلك امور احدها انه تبين ان العلة التي نهى
النبي صلى الله عليه وسلم لاجلها عن الصلوة عند ما انما هو لئلا تتخذ ذريعة الى نوع من
الشرك بالعلوف عليها وتعلق القلوب بهار غيبة ورغبة ومن المعلوم ان المضط في
الدعاء الذي قد نزلت به نازلة فيدعو لاستجابة غير كالاستسقاء او لرفع شأنه
حاله في افتقانه بالقبور اذ رجاء الاجابة عند ما اعظم من حال من يؤدى الفرض عند ما
في حال العافية فان اكثر المصلين في حال العافية لا تتأخروا قلوبهم تفضن بذلك الا قليلا

انا الدعاة المضطرون ففتنتهم بذلك عظيمة جدا فاذا كانت المفسدة والفتنه التي لا حياء
 نهى عن الصلوة مختلفة في حال هو لا كان بينهم عن ذلك او كد وهذا واضح لمن فقه في
 دين الله وتبين له ما جارت به الحقيفة من الدين الخالص لله وعلم كمال استقام
 المستقيمين في تجريد التوحيد ونفي الشرك بكل طريق والثاني ان قصد القبور للدعاء
 عند ما ورجاء للاجابة بالدعاء هناك رجاء اكثر من رجاء ما بالدعاء في غير ذلك المكان
 امر لم يشرعه الله ولا رسوله ولا فعله احد من العلماء ولا الصالحين المتقدمين بل اكثر
 ما ينقل ذلك عن بعض المتأخرين بعد المائة الثانية ونيز در صراط مستقيم نوشته
 فلما يتخلوا ان يكون الدعاء عند ما افضل منه في غير تلك البقعة او لا يكون فان كان افضل
 لم يجز ان يخفى علم هذا عن الصحابة والتابعين وتابعيهم فكون القرون الثلاثة افضل
 جالبة بهذا الفضل العظيم ويعلمه من بعدهم ولم يجز ان يعلموا ما فيه من الفضل وميزه وما
 فيه مع حرصهم على كل خير لاسيما الدعاء وهم يعلمون فضل الدعاء عند القبور ثم
 لا يقصدونه بهذا حال طبعاً وشرعاً وان لم يكن الدعاء عند ما افضل كان قصد الدعاء
 عند ما سئلته او معصيته كما لو تخرج الدعاء وقصده عند سائر البقاع التي لا فضيلة لله
 من شلوط الانهار ومغارس الاشجار وجوانب الاسواق وجوانب الطرقات وما
 عدوه الا الله وهذا الدليل قد دل عليه كتاب الله في غير موضع مثل قوله انهم كانوا
 شرعوا لهم من الدين ما لم ياذن الله به فاذا لم يشرع الله استحباب الدعاء عند المقابر
 لا وجوب فمن شرعه فقد شرع من الدين ما لم ياذن به الله وقال تعالى قل انما حرم
 الفواحش ما ظهر منها وما بطن والاثم والبغى بغير الحق وان تشرعوا بالله ما لم ينزل به
 سلطاناً وان تقولوا على الله ما لا يعلمون وهذه العبادة عند المقابر نوع من ان يشرع
 بالله ما لم ينزل به سلطاناً لان الله لم ينزل حجة يتضمن استحباب قصد الدعاء عند القبور
 وفضله على غيره ومن جعل ذلك من دين الله فقد قال على الله ما لم يعلم وما حسن

قوله تعالى الم نزل به سلطانا لئلا يحتج بالمتفائيس والحكايات ومثل هذا قوله تعالى في
 حكايته عن اخليص صلعم وحاجته قومه قال اتخا جوتي في الله وقد هان ولا اخاف ما تشركون
 به الا ان ليشار ربي توسع ربي كل شيء على افلا تنذكرون وكيف اخاف ما تشركون
 ولا تخافون انكم اشركتم ما بعد الم نزل به عليكم سلطانا فاعى الفرقين بالامن ان كنتم
 تعلمون الذين امنوا لم يلبيسوا اليانهم ليطلم اولئك لهم الامن وهم مستدون النحر وغير
 در صراط مستقيم نوشته واذ اختلفت فيه المتأخرون فانما فصل بينهم هو الكتاب و
 السنة واجماع المتقدمين فناد استنباطا فكيف والسنة لا ينقل عن امام معروضا
 ولا عالم متبع بل المنقول في ذلك اما ان يكون كذا على صاحب مثل ما حكى بعضهم عن
 الشافعي انه قال اني اذا نزلت بي شدة اجبى فادعو عند قبر ابي حنيفة فاجاب او
 كلاما هذا معناه وبذلك كذب معلوم كذبه بالاضطرار عنده من له معرفة بالنقل فان الشافعي
 لما قدم بغداد لم يكن بغداد وقبر ثقات للدعاء عنده البتة ولو لم يكن هذا على عهد الشافعي
 معروفا وقد راي الشافعي باحجاز واليمن والشام والعراق ومصر من قبور الانبياء و
 الصحابة والتابعين من كان اصحابها عنده وعند المسلمين افضل من ابي حنيفة وثمان
 من العلما رفا بالله لم يتوخ الدعاء الا عنده ثم اصحاب ابي حنيفة الذين اوركوه مثل
 ابي يوسف ومحمد بن زفر واحسن بن زياد وطبقته لم يكونوا يتحرون الدعاء لاعد قبر
 ابي حنيفة ولا غيره ثم قد تقدم من الشافعي ما هو ثابت في كتابه من كراهته تعظيم قبور
 المتوفين خشية المغتنة بها وانما يصنع مثل هذه الحكايات من قيل علمه ودينه وامان
 يكون المنقول من هذه الحكايات عن مجهول لا يعرف ونحو لوروي لنا مثل هذه الحكايات
 المبينة احاديث عن لا ينطق عن الهوى لما جاء التسك بها حتى تثبت فكيف بالمتنقل
 عن غيره ونيز در صراط مستقيم نوشته ثم قصدا حاجته بعض هؤلاء الداعين بالاعتبة
 المحترمة ان الرجل قد يكون مضطرا فله اضطراره لو دعا الله بها مشرك عند وثن لا تجيب

لصدق توجهه الى الله وان كان تخرى الدعار عند الوثن شركا ولو استجب له عند هذا
 المتوسل له صاحب القبر او غيره لاستغاثته فذلك فانه يعاقب على ذلك ويؤمر
 في النار اذا لم يعف الله عنه ونيز در صراط مستقيم نوشته واما ذكر في الناسك بعد
 تهيئة المني صلعم وصاحبيه الصلوة والسلام يدعو فقد ذكر الامام احمد وغيره انه
 يستقبل القبلة ويجعل الحجة عن يساره للاستدبار وذلك بعد تهيئة والصلوة و
 السلام ثم يدعو لنفسه وذكر والله اذ اجبى وصلى عليه يستقبل وجهه باليمنى واتي صلى الله
 عليه وسلم فاذا اراد الدعار جعل الحجة عن يساره واستقبل القبلة ودعا بما راعاه
 منهم لذلك فان الدعار عند القبر لا يكره مطلقا بل يؤمر به كما جازت له السنة كما تقدم
 ضمنا وتبعها واما المكروه الذي تخرى المني الى القبر للدعار عنده وكذلك ذكر اصحاب
 مالك قالوا يدنو من القبر فيسلم على النبي ثم يدعو مستقبل القبلة بويليه ظهره وقيل لا يولي ظهره
 فانما اختلفوا لما فيه من استدباره فانما اذا جعل الحجة عن يساره فقد زال المحذور بلا خلاف
 وصار في الروضة او امامها ولعل هذا الذي ذكره الائمة اخذوه من كراهية الصلوة الى
 القبر فان ذلك قد ثبت النهي فيه عن النبي صلعم كما تقدم فلما نهى ان يتخذ القبر مسجدا او
 قبلة امر واما ان لا تخرى الدعار اليه كما لا يصلح اليه ولهذا والله اعلم حرفت الحجة ونكثت
 لما بنيت فلم يجعل حالها الشألى على سمت القبلة ولا جعل مسطحا وكذلك قصدوا
 قبل ان يدخل الحجة في المسجد فروى ابن بطينة باسنا ومعروف عن هشام بن عروة ^{رضي} عن
 ابي قال كان الناس يصلون الى القبر فامر عمر بن عبد العزيز فرجع حتى لا يصل الى الناس
 ونيز در صراط مستقيم نوشته الا ترى ان الرجل لما نهى عن الصلوة الى جهة المشرق
 وغيره فانه يبنى ان تخرى استقبالها وقت الدعار من الناس من تخرى وقت دعا
 استقبال الجهة التي فيها الرجل الصالح سواء كانت في المشرق او غيره وهذا من اهل
 بين وشرك واضح كما لبعض الناس يتنع من استدبار الجهة التي فيها بعض الصالحين

هو سيد بر الهجته التي فيها بيت الله وقبر رسول الله وكل هذه الاشياء من البدرج
تصارع دين النصاري ونيز در صراط مستقيمهم نوشته ولهذا كره مالك وغيره من
اهل العلم لاهل المدينة كل دخل احد منهم المسجد ان يجي فيسلم على قبر النبي وصاحبه قال
وانما يكون ذلك لاحد من سفر او اراد سفر او نحو ذلك ورض بعضهم في
عليه اذا دخل المسجد للصلاة او نحوها واما قصده للصلاة والسلام فما علمت احد من
فيه لان ذلك نوع من اتخاذه عيداً ونيز در صراط مستقيمهم نوشته الوجه الثالث
في كراهته قصده للدعاء ان السلف رضي الله عنهم كرهوا ذلك منها ولين في ذلك قوله
صلعم لا تتخذوا قبوري عيداً كما ذكرنا ذلك عن علي بن الحسين واحسن وهما افضل اثر
من التابعين وعلم بهذا لان من غيرهما لم يورثها الحجة النبوية نسباً وكانوا وقد ذكرنا
عن احمد وغيره انه امر من سلم على النبي عليه السلام وصاحبه ثم اراد ان يدعوا بنصيبه
فيستقبل القبلة وكذلك انكر ذلك غير واحد من العلماء المتقدمين كما ملك وغيره و
المتأخرين مثل ابو الوفاء بن عقيل وابي الفرج بن الجوزي واما حفظه لاهل صاحب
ولا عن تابع ولا عن امام معروف انه استحب قصده شئ من القبور للدعاء عنده ولا روى
احد شيئاً لاهل النبي صلعم ولا عن الصحابة ولا عن احد من الائمة المعروفين قد صنف
الناس في الدعاء ووقاته واكلته وذكر وافيته الآثار فما ذكر احد منه في فضل الدعاء عنده
شئ من القبور حرقاً واحداً فيما علم فكيف يجوز والساحل هذه ان يكون الدعاء عندهما اجوب
وافضل والسلف شكره ولا يعرفه وتنبه عنه ولا تأمر به نعم صغار من نحو المائة الثلاثة صلعم
متفرقا في كلام بعض الناس فلان ترجى الاجابة عنده وقلان يدعى عند قبره ونحو
ذلك والناظر على من يقول ذلك وياضه كائناً ما كان ونيز در صراط مستقيمهم بعد
ذكر رواية ابن ابي فديك نوشته فهذا الاثر من ابن ابي فديك قد يقال فيه استحباب
قصده الدعاء عند القبر والاحجة فيه بوجوه احد بان ابن ابي فديك روى هذا عن محبوب

وذكر ذلك المجهول بلا غشاً عن لا يعرف ومثل هذا لا يثبت به شيء أصلاً وان ابن أبي
 فديك متأخر في حدود المائة الثانية ليس فيه من التابعين ولا من تابعيهم المشايخ
 حتى يقال قد كان هذا معروفاً في القرن الثالثة وحسب ان اهل العلم بالمدينة القديمة
 لم ينقلوا شيئاً من ذلك ونيز در صراط مستقيم نوشته ولم يكن احد من السلف يأتى
 الى قبر بنى ولا غير بنى لاجل الدعار عنده ولا كان الصحابة يقصدون الدعار عند قبر
 النبي صلعم ولا عند قبر غيره من الانبياء وانما كانوا يصلون ويسلمون على النبي و صحابه
 واتفق الائمة اذا عابسجد النبي صلعم لا يستقبل قبره وهو الذي ذكره اصحاب التفسير
 والائمة من وصاعنه وقال ابو حنيفة بل يستقبل القبلة ويسلم عليه كما في كتب اصحابه
 وقال مالك فما ذكره سمعيل بن اسحق في المبسوط والقاضى عياض وغيرهما لارى ان
 يقف عند قبر النبي صلعم ويدعو ولكن يسلم ويضع وقال ايضا في المبسوط لا يابس لم يرد
 من سفر او خرج ان يقف على قبر النبي صلعم ويدعوله ولا يركع ولا يركب ولا يركب
 من اهل المدينة لا يقعدون من سفر ولا يريدونه يفعلون ذلك في اليوم مرة او اكثر عند
 مسلمون ويدعون ساعه فقال لم يبلغنى هذا عن احد من اهل الفقه ببلدنا ولا يصلح اخر
 هذه الائمة الا ما صلح اولها ولم يبلغني عن اول هذه الائمة وصدراهم كانوا يفعلون كسب
 ويكره الامن جابر عن سفر او اراده وقد تقدم في ذلك من الآثار عن السلف والائمة
 ما يوافق هذا ويومئذ من انهم كانوا يستحبون عند قبره ما هو جدير الدعار والتحية كالصلاة
 والصيام ويكرهون قصده للدعار والوقوف عنده للدعار ومن رخص منهم في شيء
 من ذلك فانه انما رخص فيما اذا سلم عليه ثم اراد الدعار ان يدعوه مستقبل القبلة المستند
 القبر واما من خرافة وهو ان يستقبل القبلة ويدعو ولا يدعوه مستقبل القبر وكذا المنقول
 عن سائر الائمة ليس في ائمة المسلمين من استحباب للمرء ان يستقبل قبر النبي ويدعوه عنده
 در صراط مستقيم بعد نقل حكايته مناظره ابى جعفر وامام مالك از شنيدى قاضى عياض

نوشته فهداه الحكاية على هذا الوجه اما ان يكون ضعيقة او مغيرة واما ان نفسهم كما يوافق مذهبه
او قد يفهم منها ناسه خلاف مذهبه المعروف بنقل الثقات من اصحابه فانه لا يختلف
انه لا يستقبل القبر عند الدعار وقد رض على انه لا يقف عند الدعار مطلقا وذكر طائفة
من اصحابه انه يدنو من القبر ويسلم على النبي صلعم ثم يدعو مستقبل القبلة ويؤذنه
وقبل الاولي عليه ظهره فانفقوا في استقبال القبلة وتنازعوا في تولية القبر ظهره وقت الدعار
ونيز در صراط مستقيم نوشته ان محمد بن الحسن هذا قد روى اخبار عن السلف يؤيد
ما ذكرناه فقال حدثني عمر بن مارون عن سلمة بن وردان قال رايت النبي بن مالك
يسلم على النبي صلعم ثم يسند ظهره الى جدار القبر ثم يدعو ونيز در صراط مستقيم نوشته
والمقصود هنا انه قد علم ان مالكا من اعلم الناس بشئ هذا الامر فانه مقيم بالمدينة
ما يفعله التابعون وتابعوهم ويسمع ما ينقلونه عن الصحابة واكابر التابعين ونهيهما
عن الوقوف عند القبر للدعار ويذكر انه لم يفعله السلف وقد جذب الناس على عهد
عمر بن الخطاب فاستسقى بالعباس فقيهم البخاري عن النبي ان عمر بن الخطاب قال
اللهم انا كنا اولا جدنا نتوسل اليك نبينا ففستقينا وانا نتوسل اليك بعم نبيك فاستقينا
فيسقون فاستسقوا به كما كانوا يستسقون بالنبي صلعم في حياته وهم انهم يتوسلون
وشفاعته لهم فيدعولهم ويدعونه كالامام والمامومين من غير ان يكونوا يقيمون على
المدائح والامات صلعم تو سلوا بدعار العباس وتستقوا به ولهذا قال الفقهاء
الاستسقاء بالابن الدارين والا فخل ان يكونوا من اهل بيت النبي صلعم وقد استسقى
معاوية بن يزيد بن الاسود الجعفي وقال اللهم انا نستسقى بيزيد بن الاسود يا نزيه يرفع
يدك فرفع يديه ودعا ودعا الناس حتى انظر واذهب الناس ولم يذهب احد
من الصحابة الى قبر النبي ولا غيره يستسقى عنده ولا به ونيز در صراط مستقيم نوشته
واما ان يقصد بالزبايره سوال الميت والاسام به على الله واستجابة الدعار عند

تلك البقعة فهذا لم يكن من فعل أحد من سلف الامة ولا الصحابة ولا التابعين لهم حسان
 وانا حدث ذلك بعد ذلك ونيز در صراط مستقيم نوشته والمقصود ان الشكر يقع
 كثيرا وكذلك الشكر باهل القبور من دعائهم والتضرع اليهم والوعظ اليهم ونحو ذلك فاذا
 كان النبي صلعم نبي عن الصلوة التي تضمن الدعاء لله وحده خالصا عند القبور لم يفتن
 ذلك الى نوع من الشكر ببرهم فكيف اذا وجد ما هو نوع الشكر من الرغبة اليهم سواء
 طلب منهم قضاء الحاجات وتفريج الكربات او طلب منهم ان يطلبوا ذلك من الله
 بل لو اقسام على الله ببعض خلقه من الانبياء والملائكة وغيرهم لني عن ذلك ولو لم يكن
 عنده قبره ونيز در صراط مستقيم نوشته وقد بسطت هذه المسئلة في غير هذا الموضع
 والمقصود هنا اذا كان السلف والائمة قالوا في سواله بالخلق ما قد ذكره فكيف بسؤال
 الخلق الميت سواء سال ان يسأل الله او يسأل قضاء الحاجات ونحو ذلك مما يفعل
 بعض الناس اما عند قبر الميت واما عند غيبته وصاحب الشريعة صمم المادة وسد الذريعة
 بلغة من تجتنب قبور الانبياء والصالحين مساجد وان لا يعمل عندها ولا تسأل الله
 وحذر ائمة عن ذلك فكيف اذا وقع نفس المحذور من الشكر وسباب الشكر انفسهم
 امام ابن القيم در زاد المعاد نوشته والاشراك به والاقسام على الله به سوال
 السحاح والاستعانة والتوجه اليه عكس هدي صلى الله عليه وسلم فانه هدى توجيه
 واحسان الى الميت وهدى هو لا يهدي شرك واسارة الى نفوسهم والى الميت وشتم
 اقسام اما يدعون الميت او يدعون به او يدعون عنده ويرون الدعاء عنده او يدعون
 اولي من الدعاء في المساجد ومن تامل هدى رسول الله صلى الله عليه وسلم تتبين له
 الفرق بين الامرين وبالله التوفيق لفتي ودر اغاثة اللهفان نوشته وكيف يكون
 دعاء الموتي ودعاء عند قبورهم والاستشفاع بهم مشروعا وعلما صالحا وتصرف عنه
 القرون الثلاثة المفضلة تنص الرسول ثم يفوز به الخلق الذين يقولون لا يفعلون

و يفعلون بالايومرون انفتت و نیز در اغاشة اللهفان نوشته اهل بيكن اهل الضلالت
 ان يا قوا عن احد منهم بنقل صحيح او حسن او ضعيف او منقطع انهم كانوا اذا كان لهم حجة
 فصدوا القبور فدعوا عندها و لمستحوا بها فضلا ان يصلحوا عندها و سألوا الله بالصالحات
 حوائجهم فليأتوا عنهم باثر او يوقفونا على حرف واحد بل يكلمهم ان يا قوا عن الخلق
 التي ظننت بعدهم و كل طال الزمان و تاخر العهد كان ذلك اكثر فقد و جدت
 في ذلك المصنفات عدة ليس في شيء منها عن رسول الله و لا عن خلفائه و سائر
 اصحابه حرف واحد بل من خلاف ذلك كثير كما قدمناه من الاحاديث المرفوعة و اما
 اثار الصحابة فاكثرت ان يجالط بها و نیز در اغاشة اللهفان نوشته و لو كانت
 للدعاء عند القبور و التبرك بها فضيلة لنصب المباحرون و الاضرار بهذا القبر
 اى قبر و انبال على و دعوا عنده فقد كانوا سابقين الى كل خير و كذلك التابون
 كان عندهم من قبور اصحاب رسول الله صلعم بالامصار عدة كثيرة فاستغاثوا
 بقبر احد منهم و لا دعوه و لا دعوا به و لا دعوا عنده و لا استشفعوا به و لو كان ذلك
 منهم لنقل ان يكون ذلك فضلا حرمه خير القرون و جهلوه و ظفروا به الخلف و علموه
 ام كانوا عالمين به و لكنهم زهدوا فيه و قد كانوا حرص الناس على الخير فلم يكن
 لنا من المشرع مع احتياج كل احد الى الدعاء سيما عند نزول الحوادث العظيمة
 به بازید و افيه و نیز در اغاشة اللهفان نوشته شيخنا قدس الله روحه و لهذه
 الامور المبتدعة عند القبور مراتب ابعدها عن الشرع ان لبال الميت حاجته و
 يستغث به فيها كما يفعل كثير من الناس قال و هو لا من جنس عبادة الاصنام لهذا
 قد تمثّل اهل الشيطان في صورة الميت و الغائب كما تمثّل لعبادة الاصنام و هذا يحصل
 لكفار من المشركين و اهل الكتاب يدعوا احد منهم من يعظمهم فيتمثّل لهم الشيطان جنبا
 و قد سخطهم ببعض الامور الغائبة و كذلك السجود للقبر و التمسح بقبيله الممرته الشبهة

ان يسأل الله به وهذا يفعلهُ كثير من المتأخرين فبوجهه اتفاق المسلمين الثالث ان يسأله نفسه
ان يسأل الله حاجته الرابعة ان يظن ان الدعار عند قبره مستجاب وانه افضل
من الدعار في المسجد فيقصد زيارته والصلاة عنده لاجل طلب حاجته وهذا ايضا من
الاعتكارات المبتدعة باتفاق المسلمين وهي محرمة وما علمت في ذلك نزاعا بين ائمة الدنيا
والنجان كثير من المتأخرين يفعل ذلك ويقول بعضهم قبر فلان تزيق حجة الحكامة
المنقولة عن الشافعي انه كان يقصد الدعار عند قبر ابي حنيفة من الكذب الظاهر ونيز
دراغاة اللهبان نوشته وفي فتاوى ابن عبد السلام نحو ذلك اسى لا يقول
في دعائه اسالك بملأ فمك او بابنيك او نحو ذلك وتوقف في بني اسرائيل انه عليه
وسلم لا اعتقاده ان ذلك جابر في حديثه وانه لم يعرف صحة الحديث انتبه وحسب
بن علي افندي رومي متوفى سنة ٨٧٠ هـ صدق وشهدا ويك انجرت بنى صلى الله
عليه وسلم در مجالس الابرار نوشته اما الزيارة البدعية فهي زيارة القبور لاجل الصلاة
عندها والطواف بها والتقبيلها واستلامها وتغصير الخدود عليها واخذ ترابها ودعاء رجليها
والاستعانة بهم وسؤالهم النصر والرزق والعافية والولد وقضاء الدين وتقرير الكرام
واغاثه اللهبان وغير ذلك من السجاعات التي كان عبدا والاصنام يقيسار لون من صناعاتهم
فان اصل هذه الزيارة البدعية ماخوذ منهم وليس لشي من ذلك مشروعاً باتفاق علماء
المسلمين اذ لم يفعلهُ رسول رب العالمين ولا احد من الصحابة والتابعين وسائر ائمة
الدين بل قد انكر الصحابة ما بهودون ذلك بكثير ونيز در مجالس الابرار نوشته والذم
اوقع عبدا القبور في الاقناتان بها امور منها الجهل بحقيقة ما بعث الله تعالى به رسوله
تحقيق التوحيد وقطع اسباب الشرك بما لذين قل نصيبهم من ذلك اذا وعاهم الشيطان
الى الفتنة بها ولم يكن لهم ما يبطل دعوتهم لئلا يحسب ما عندهم من الجهل وعصموا
بقدر ما معهم من العلم ومنها احاديث كذوبة ومنعها على رسول الله صلى الله عليه وسلم

استباه عباد الاصلنام من المقابرية وهي تنافس ما حارب به من دينه كحديث اذا تحجرت
 في الامور فاستعينوا بابل القبور وحديث اذا اعتيكم الامور فعليك باصحاب القبور
 وحديث لو حسن احدكم ظننه بحجر نفعه وامثال هذه الاحاديث التي هي من مقتضات دين
 الاسلام وضعها عباد الاصلنام من المقابرية وراحت آلى الجهال والضلال الله تعالى
 انما بعث رسوله لقتال من حسن ظننه بالاحبار والاشجار وجنب امته من الفتنة بالقبور
 بكل طريق ومنها حكايات حكيت عن اهل القبور ان فلانا استغاث بالقبور الفلانية
 في شدة فخلص منها وفلان نزل به خبر فاستدعى صاحب ذلك القبر فكشف خضه
 وفلان دعا حاجته فقضيت حاجته وعند السنة والمقابرية شئ من ذلك يطول كونه
 وهم من الكذب خلق الله على الاحبار والاموات والنفوس مولعة بقضار حوائجها
 وازالة ضروراتها لاسيما من كان مضطرا تشبث بكل سبب والنكاح فيه كرامات
 فاذا سمع احد ان قبر فلان مزياق حرج ميليل اليه فيذهب اليه ويدعو عنده بحقرة
 وذلة وانكاس فيجيب الله دعوته لما قام بقلبه من الذلة والانكاس لا لاهل القبور
 لو دعا كذلك في السمانة والسحامة والسوق لاجابه فينزل السحاب اهل ان للقبور تاثير في اجابة
 ملك الدعوة ولا يعلم ان الله تعالى يجيب دعوة المضطر ولو كان كافرا فليس من اجاب الله
 دعاه يكون راضيا عنه ولا مقتله ولا راعيا له لئلا يفعله فانه يجيب دعاء البر والفاجر
 المؤمن والكافر لئلا يستدعيهم ويستدعيهم فيستدعيهم فيستدعيهم فيستدعيهم فيستدعيهم
 اهل بدعت هت ودعوى بعض دعوات هزبان الاثان در طواع الاقوال حاشية وخرق
 نوشته رايت بخط جدى وكان من اكابر العلماء النساكين والاولياء المخلصين انه وجد
 بخط شيخه عبد الحكيم وكان من اكابر عباد الصالحين ان من كان له حاجة فليذهب الى قبر
 صالح يوم الجمعة قبل عصره فليجلس حاشيا عند راس القبر متوجها الى القبلة متوضعا وقير
 سورة الفاتحة مرة وآية الكرسي مرة والزلزلة مرتين والمكاشرة ثلاثا والاخلاص عشرة

و آیه فذلک الحمد آخر الحاقینة ثلث و یکبر تکبیر العیدین ثلث و بی الله اکبر الله اکبر لا اله الا الله
 و الله اکبر الله اکبر و الله الحمد و یصلی علی النبی صلی الله علیه و سلم او لا و آخر سبعا
 برهنه الصیغه صلی الله علی محمد النبی الامی و آله کما هو اوله و یحیی ثواب کف لک لصا
 القبر و یال حاجته من الله و حده و لا یقول یا صاحب القبر یا فلان اقض حاجتی
 او سلها من الله او کن لی شفیعاً عند الله بل یقول یا من لا یشترک فی حکم احد انظر
 لی حاجتی بذه و جید کما خلقتنی و یکبر رنزه الکلمات سبعا فان الله تعالی یجضر له
 روح صاحب القبر فی تلك البساقه فیشفعه له و تقضی حاجته فان هذا من المجربات استغاثه
 و در صفحه ۱۴۵ این کتاب عبارت تفسیر عزیزی مذکور شد که دران عین شرک و
 منافی ملت جنیفی بودن استعانت بارواح مرقوم است قوله ص ۱۳۱ لفظ حاضر
 ارواح انبیا و اولیا باید دید انچه اقول دیده شد محذیش از مبتدعین حسب اد
 ایشان پیسیده می شود قوله ص ۱۳۲ زیارت قبور شهیدان صاحبین عبادت نیست
 اقول عبادت خدا بودن زیارت قبور چه مضر مبغضین شیخ الفرسوله است قوله ص ۱۳۳
 منقول سوم انچه اقول عبادت قلب بودن محبت محبوبان خدا و بغض مبغضان خدا
 چه منافات از مدعیات خصم دارد قوله ص ۱۳۲ منقول چهارم انچه اقول استعانت
 از غیر آنرا منظره عن الاهی دانسته که جواز آن در منقول مذکور است استعانت بجهوب و
 غلات و آب و شترها و سایه درخت و اوویه و عقاقیر و غیره است نه استعانت
 به ارواح چنانچه از عبارت تفسیر عزیزی که در صفحه ۱۴۵ این کتاب منقول شده
 دریافت گردیده پس اینمقله را از محل نزاع چه لعلق باشد قوله ص ۱۳۳ منقول پنجم انچه
 اقول اینمقله نیز لعلق با عانت از ارواح ندارد بلکه متعلق با عانت اسباب عادی
 طاهره است قوله ص ۱۳۳ منقول ششم انچه اقول شمردن این قسم استعانت از فرها
 و تفریط استعانت مفید جواز استعانت هر قسم غیر این قسم نیست قوله ص ۱۳۴

مقوله سیمم الخ اقول غایه حاصل این مقوله روا گردیدن حاجت است بتوسل اهل
بدون تقیید بحیات و ممات شان پس به قطع نظر از اینکه جواز توسل به اهل الله
مختلف فیہ بین الفقہا است امام ابی حنیفہ و امام مالک و غیرہا جائز ندارند و بعض
دیگر قائل بجواز آن و خصم گفتن میتوانند کہ قید حیات برای تصحیح کلام مراد است بگویم
کہ این حاصل مفید جواز توسل نیست کہ روا گردیدن حاجت بتوسل ایشان امری
است و جواز توسل بایشان امری دیگر قوله ^{۱۳۵} هشتمم الخ اقول این مقوله
متعلق بامداد و اعانت ملائکہ موکلین است کہ اسباب کار خانات این عالم بحسب
عادت آہی بوده اند نہ متعلق بامداد ارواح قوله مقوله نهم الخ اقول منشی
حاصل این مقوله جبریان انتفاع و استفادہ از اولیا و دیگر مؤمنین و تصور افادہ
و اعانت و طلبیدن ارباب حاجات حل مشکل از ایشان نیست و این منتهای حاصل
مفید جواز استفادہ و طلب حاجات نیست قوله ^{۱۳۶} این آیات و احادیث
بہمین معنی متمسک معتزلہ اند در نیاب الخ اقول این آیات و احادیث بہمین معنی
درین باب یعنی در عدم سماع موتی متمسک معتزلہ نیست بلکہ آیت کریمہ لا یذوقون
فیہا الا الموتۃ الاولی و آیت کریمہ انک لا تسمع الموتی و آیت کریمہ و ما انت لمسمع
من فی القبور در عدم تغذیب و تنغیم میت متمسک معتزلہ است بجهت دلالت آیت
اولی بر انتقام موتی بعد موت و دنیا قبل حیات آخرت کہ لابد است وجود آن بر تقدیر
حیات در بر رخ و دلالت آیتین اخیرتین بر عدم سماع موتی و آیات ثلثہ در عدم سماع
موتی کلام احیاء را متمسک مولانا عبد السبحی رحمۃ اللہ علیہ و اہل سنت منکر از عدم
تغذیب و تنغیم میت و مثبت تغذیب و تنغیم آن بوده اند نہ منکر از عدم سماع موتی
و قائل سماع باقی اتحاد و دلیل باختلاف دعوی موجب اتحاد دعوی نباشد و موافقت
معتزلہ در آن مسئلہ کہ اہل سنت در آن مخالفان ایشان نباشند بلکہ تصریح موافقت

ایشان کرده باشند قبحی ندارد بلکه چاره نیست سنیان را از ان و بیان معنی آیت
اولی گویند ظاهر موافق بیان معتزله است لیکن در حقیقت فرق در میان هر دو است
چه درین قول مولانا که در موت دنیا و حیات آخرت حیاتی و موتی نیست انقضای
مراد از حیات حیات کامله است که با آن قدرت و افعال اختیاریه باشد و جسمانی
کیفیات این عالم بدان تواند شد و از موت موتیکه پس این حیات طاری گردد و
مراد معتزله نفی حیات و موت مطلق است بعد موت دنیا قبل از حیات آخرت
و شتت ان بینما و در کتب کلامیه بحواب معتزله انکار از دلالت آیت اولی بر نفی
موت مطلق مسطور است نه از دلالت آن بر نفی موتیکه بعد حیات کامله طاری گردد
با بجه مقصود مولانا نفی حیات بقدر انیتالم و تیلد ذبها بالام الاخره و لذائذها است
بلکه مقصود نفی حیات کامله و حیات بقدر ما لیسع بها کلام الاحیاء عمومًا است
این حیات نیست از ادله شرعیه ثابت نمیشود و لو فرضنا که استدلال از آیت
اولی بدین پنج مستلزم محذور می باشد این استلزام نه موجب بطلان مدلول است
و نه موجب موافقت مذہبی با معتزله با است و رد و پنج محذور است بر استدلال
اهل سنت و درین قول مولانا که مرده و خوابیده در پنج موت یکسانند فرق همین است
که مرده را حکم بازگردیدن در دنیا نیست و خوابیده را حکم بازگردیدن هست البته
مراد از پنج موت نفس تو فی نفس است که در آن مرده و خوابیده یکسانست گو
تفاوت در کیفیت تو فی باشد و بر همین تفاوت بنای فرق مذکور است و این تفسیر
مولانا مطابق با تواتر از شخص حضرت و صحابه و تابعین و دیگر اهل تفسیر است در تفسیر
معالم التنزیل مرقوم است لا یذوقون فیها الا الموت الا الموت الا الموت الا الموت الا الموت
اولی التي ذاقوها فی الدنیا انتی و سیلیف الدین آمدی در ابکار الافکار
نوشته و اما قوله تعالی انک لا تتبع الموتی تشبیه الکفار بالموتی و نحن لانکرم الموتی

لا يسمع الله وقفا زاني در شرح مقاصد نوشته و اما قوله تعالى و ما انت
 بمسمع من في القبور فتشيل لجمال الكفرة بجال الموتى ولا نزاع في ان الميت لا يسمع الله
 وعبد بن حميد وابن المنذر وابن ابى حاتم از فتاوه در تفسير قوله تعالى انك لا تسمع الموتى
 روايت کرده که قال هذا مثل صريه الله للكافرين لا يسمع الميت كذلك لا يسمع
 الكافر ولا ينفق به ولا يسمع الصم لله عام اذا اولوا مدبرين يقول لوان اصم ولى مدبرا
 ثم نادى لم يسمع كذلك الكافر لا يسمع ولا ينفق به لا يسمع الله و اما هم رازى و شافعى
 كبير نوشته الموت والنوم يشتركان في كون كل واحد منهما توفيان النفس ثم ميتا
 كل واحد منهما عن الآخر بخلاف معيضة الله وابن ابى شيبة از ابى جعفر روايت کرده
 که قال كان رسول الله صلعم في سفره التي ناموا منه حتى طلعت الشمس ثم قال انكم
 كنتم امواتا فزاد الله اليكم ارواحكم واخرج ابن ابى شيبة واحمد والبخاري والبوداوي
 والنسائي عن فتاوة ابن النبی صلعم قال ليلة الوادي ان الله قبض ارواحكم عین
 ورودا عليكم حين شأوا واخرج عبد بن حميد وابن جرير وابن المنذر والطبراني
 في الاوسط وابو الشيخ في العظمة وابن مروييه والضياع في المختارة عن ابن عباس
 في قوله الله يتوفى النفس الآتية قال يلقى ارواح الاجبار و ارواح الاموات في اهل
 فيقتسمون بينهم ما شاء الله ثم يمسيك الله ارواح الاموات ويرسل ارواح الابرار
 الى اجسادها الى اهل ممسى واخرج عبد بن حميد وابن المنذر عن فرقة قال من
 ليلة من ليالي الدنيا الا والرب تبارك وتعالى يقبض الارواح كلها مومنها وكافرها
 فيسأل كل نفس ما عمل صاحبها من النهار وهو اعلم ثم يدعوا ملك الموت فيقول انظر
 هذا قبض هذا من قبض عليه الموت ويرسل الاخرى الى اهل ممسى قوله صلى الله عليه
 از نظام شاه عبد العزيز مذکور میگردد اقول كلامى را که در اینجا منسوب بسوى شاه
 عبد العزيز قدس سره العزيز کرده بدین نسبت باور نداریم چه از ادله شرعية و از آنچه

درین کلام بدین تقریب مذکور ثبوت شعور و ادراک نیست مگر بقدر ما یتلذذ و یتالم
نه آنقدر که زائران قبر را شناسد و سلام و کلام ایشان خود شنود و قواعد فلسفه
و دالات نمیکند مگر برینکه ادراکات سابقه نفس بعد مفارقت ترقی می یابد نه بر آنکه
ادراکات جدید این عالم نفس را بعد مفارقت از بدن لاحق میشود و چگونه بگفتن
میتوانیم که نزد فلاسفه نفس بعد از مفارقت سلام زائر قبر می شنود و او را می شناسد
زیرا که این شنودن و شناختن او را خیر نیل ماوییه است و نزد ایشان برای ادراک جزئی
ماوییه آلات شرط است و آنچه گفته اند که بعد از مفارقت حاجت آلات مانند مرد
آنست که چون نفس بعد مفارقت از بدن در اک جزئی نماید این عالم نکند و ادراک
مقصود را در ادراکات سابقه و ادراک امور آخرت باشد و در نقای ادراکات سابقه
ادراک امور آخرت حاجت آلات نیست لهذا او را بعد از مفارقت در ادراک احوال
الآت مانند تفتازانی در شرح مقاصد نوشته لما کان ادراک البخاریات مشتملاً

عند الفلاسفة بجمول الصورة فی الآلات فعند مفارقة النفس و لطلان الآلات
لا یبقی مدرکة للبخاریات ضرورة انقمار المشروط بانتفاء الشرط انتفاء حیات برای تله و تنعم
و تالم را ضرورت نیست ادراک کیفیات این عالم و شهدا را نیز حیات همین قسم است و تلبش
از حال پس ماندگان بدریافت از اعلام خدا متعالی باشد نه از خود شنیدن و ویدن حال
پس ماندگان سلام بر موقی و مکلومی با آنها که مالورست برای تحسیر و عبرت اجاب است
برای اسماع آنها و از خطاب با کشنگان بدر فقهایی خفیه بوجه جواب داده اند و من جمیع
انه لو صح فذاک معجزة لرسول الله صلعم کذا فی الکفایة شاه عبد العزیز قدس سره العزیز در
بعض فتاوی خود نوشته واره و اینکه از ابدان مفارق شده اند تاثیر آنها در عالم اصلا
در شرع نیابد و هم باعتبار فلسفه تاثیر آنها در عالم اصلا نیست نمی آید زیرا که فلاسفه ارواح
مفارقة را یا مشغول بلدات روحانی میدانند یا گرفتار اقام روحانی آنها را تصرف در امور

عالم کجا نیست قوله ص ۱۳۹ و در تفسیر غزیری در ذیل آیت ولا تقولوا لمن يقتل فی سبیل الله
 الی قوله ص ۱۴۲ و در تفسیر سرور طارق نوشته جان آدمی هرگز فنا نپذیر نیست شعور
 و ادراک و تلذذ و تالم خاصه اوست البته ملخصاً اقوال تلذذ و تالم و عدم فنا
 روح نزع نیست مابه النزاع سماع اموات کلام اجبار است نه شعور و ادراک لذت
 و الم آخرت و اطلاع بر حضور زیارت کنندگان صرف بطور استیناس مفید سماع کلام ایشان
 و شناخت ایشان بامتیاز نباشد و غایبه مستغایب عبارات تفسیر خبر شعور و ادراک کوب
 و اطلاع مسطور نیست قوله ص ۱۴۲ مولوی امجد علی در تفسیر الايمان آیت کریمه و من
 ممن یدعون من دون الله من الاستجیبه الی یوم القیامه و هم عن وعائهم غافلون را در تفسیر
 منع استعانت و آیت کریمه لم یأیدى شیطان بهما لم یأیدى شیطان بهما و غیره را در
 کالین بود آورده سهرگرم ندیان سهرایها گردید حالش انبیت که این آیات در معارضه
 انگسان وارد اند که احبار را معبودان آنها و معبودات باعیانها میدانستند الخ قول
 مخصوص مورد قیادح عموم لفظ نباشد و شرک گردانیدن احبار و اشجار و بهائم و
 انسان و ناقصین و کاملین باند استعالی در حکم مساوی است چنانچه عبادت کننده
 حجر و شجر کافر است همچنان عبادت کننده ولی و نبی نیز کافر و خصم است نمیکند که شکر
 احبار را معبودان آنها و معبود باعیانها میدانستند بلکه این اعتقاد مخصوص بعض خلایف
 و مفسهائی ایشان بود و سلف و عقلائی ایشان احبار را قبله توجیه ارواح کاملین میدانستند
 و معبود ارواح کاملین را لیکن نه لذات آنها بلکه بجهت مقرب و شفیع بودن ایشان ببارگاه
 خدا و در قرآن رد هر دو فریق مقصود است گو بعض مفسرین در تفسیر بعض آیات قیفاً
 بطور یک فریق کرده باشند و آنچه از حجة الله البالغه نقل نموده تأیید گفته باینکه در توجیه
 مرقوم است ان العبرة للفظ لا للخصوص اسبب عندنا ان الله و در تلخیص مسطور
 ان التمسک انما هو باللفظ و هو عام و خصوص اسبب لاینا فی عموم اللفظ ولا یقتضی قضاة

ولانه قد استحق من الصحابة ومن بعدهم التمسك بالعمومات الواردة في حوادث وسماع
خاصة من غير قصر لها على تلك الاسباب فيكون اجماعاً على ان العبارة لعموم اللفظ
انتهى وبهذا وسمى در لغته نوشته و من اصل بمن يدعو من دون الله
من لا يستجيب له الخار ان يكون احد اصل من المشرکین حيث ترکوا عبادة السمیع
افقار الخیر الی من لا يستجيب لهم لو سمع وعادهم فضلاً ان یعلم سر سرهم ویرای مصیبت
الی یوم القیامة ما دامت الدنیا وسم عن دعا وسم غافلون لانهم اما جادات واما عباد
مسخر و نشتغلون باحوالهم انتهی قوله ص ۱۲۳ حال ارواح انذکی از انچه شاه ولی الله
در حجة باغه نوشته باید شنید اقول انچه در اینجا از حجة الله البالغة نقل نموده بر سماع
اموات کلام اجبار و دیدن انها اجبار و کلام کردن انها به اجبار دلالت نمیکند قوله
ص ۱۲۶ اسماعیکه انرا نفی فرموده از موتی حصر فرمود ان اسماع را در مومنین یعنی کفرین
و موتی از اسماعیکه بی بهره اند از آن اسماع مخصوص است بمومنین پس از اینجا خیال عدم
سماع موتی بسبب دور از کار است نفی سماع چیزی دیگر و نفی سماع چیزی دیگر اقول
کفار کلام رسول خدا صل الله علیه و آله وسلم می شنیدند لیکن چون ثمره سماع از ایشان ظاهر
نمیشد پس شنیدن ایشان مشابه شنیدن شده لهذا خدا میغالی کفار مذکورین بقصیر
موتی و صم که اصلاً سماع ندارند بطریق تشبیه نموده و نفی سماع موتی در اینجا بجهت
انتفاء سماع است از موتی چنانکه نفی سماع صم است در اینجا بجهت انتفاء سماع از صم
خدا از جهت عدم صلاحیت مسمع برای سماع بذریکه صلاحیت مسمع از آیت کریمه وان
نسمع الا من یؤمن بایاتنا ثابت است از اینجا خیال عدم سماع موتی بسبب دور از کار
بود چه اهل سنت بحدیث معتزله پاینده دام این خیال شدند و گفتند که نزاع نیست و عدم
سماع میت چنانکه از اخبار افکار آمدی و شرح مقاصد تفکراتی بالا گذشت و امام
رازی در نهایت العقول نوشته و الجواب عما تسکوا به ثالثاً من قوله تعالى

و ما انت لیسع من فی القبور یوان الغرض من سیاق الآیه تشبیه الکفرة بالموتی و نحن نقدر
 بان الذین فی القبور لا یسمعون حتی ما کونون موتی فسقط استدلالهم عن الآیه الغتبه و نقضها
 حنفیه کثرهم الله و جعل سبعم شکور برین طریق رفتند چنانکه در جامع صغیر و فتح القدیر
 و کفایه و عنایه و حاشیه عینی بر هدایه و کافی شرح وافی و شروح کثیره باین تخلص و شرح
 عینی و غیره با تفصیل مسطور است و عبارت تالیف کتب در تأیید سائل و تفهیم المسائل غیر
 مذکور است **خطابی** در حاشیه بیضاوی نوشته قوله فاکف لا تسمع هو تعلیل ما
 یفهم من الكلام السابق کانه قیل لا تخزن لعدم ابتداء رسم بتذکیر فاکف لا تسمع الخ
 قال ابن الهمام اکثر ما نحننا علی ان المیت لا یسمع استدلال بهذه الآیه و نحو ما و لذلک نقول
 بتلقین القبر و قالوا لو حلف لا یکلم فلانا فکلمه مقبلاً لا یجبت و اورد علیهم قوله صلعم فی
 اهل القلیب و ما انتم باسمع منهم و احبب تارة بانه روى عن عائشه رضی الله عنها
 انها اکرته و اخری بانه من خصوصیات معجزه له و انه تمثیل کما روى عن علی کرم الله وجهه
 و اورد علیه ما فی مسلم من ان المیت لیسع قرع لغالهم اذا الضر فوالا ان یخص باول
 الوضع فی القبر مقدمه للسؤال جمعا بینه و بین ما فی القرآن الغتبه و عینی در شرح
صحیح البخاری نوشته قال ابن التین لامعارضه بین حدیث ابن عمر و الآیه لان الله
 لا یسمعون بلا شک لکن اذا اراد الله اسماع ما لیس من شأنه السماع لم یمتنع کقولہ تعالی
 انا عرضنا الامانه الایه لان الموتی لا یسمعون الغتبه قوله حدیث ۱۲۶ حال شبه دوم آنکه
 حضرت عائشه رضی الله عنها در ان مقام حاضر نبود و صرف استبعاد عقلی آن صدیقیه را حجت
 مثل فاروق که حاضر واقع و گویش خود از رسول الله شنیده رد قرار دادن از نادان
 است رجوع باصول باید کرد انما اقول بر بنیت رد کردن حدیث از صرف استبعاد
 عقلی بسوی عائشه صدیقیه رضی الله تعالی عنها جبرأت کسی جز این دریده و من نیست
 و ندانسته که رد کردن آن صدیقیه از جهت مخالفت آن بمبصوص قرآن بود که خبر جا

با احتمال خطا از سوره حفظ را وی معارض آن شدن نمیتواند و نیز از جهت مخالفت آن
 با آنچه خود از آنحضرت شنیده محفوظ میداشت نه از صرف استبعاد عقلی آری رجوع
 وی صدقیه از انکار بنا بر روایت وی این واقعیه را که از سنده امام احمد بسند ضعیف
 نقل کنند ثابت کردن صرف تخمین عقلی است ناشی از فساد اعتقاد و بتقابل انکار منکر
 از وی و نسبت ناواقعی بسوی کسی که مستقبعا و عائشه صدقیه رضی الله عنها را در
 قرار داده و دیگر تصریحات و تشبیحات همه عائد بسوی عامه فقهاء حنفیه رتبه اللهیم
 است که در جواب ایراد این واقعیه و حضرت عائشه را ذکر کرده اند که ما فی در
 شرح صحیح البخاری نوشته و کان حدیث ما انتم باسمع منهم لم یثبت عندنا و مذنبنا
 ان اهل القبور یعلمون ما سمعوا قبل الموت ولا یسمعون بعد الموت انتم و سبطی
 در شرح صحیح البخاری نوشته ذکر البخاری فی غرقة بدر بعد هذا قال قتادة حیاهم
 الله حتی اسمعهم فویحوا و نفقه و علی هذا التاویل جمهور الامة و لم یس فی قول عائشه ما یح
 روایة ابن عمر لا مکان انه قال فی قتل بدر القولین جمیعا و لم تحفظ عائشه هذا الاح
 و حفظ غیر ما اسمعهم بعد احیاءهم انتم و در نهایت حاشیه هدایه مرقوم است و کذب
 الکلام و الدخول بان قال لا یکلم فلانا و قال لا یدخل علی فلان فکلم بعد مائت و دخل
 علیه بعد مائت لا یبحث فی مبدیه لان المقصود من الکلام الالفهام و الموت ینافیها
 فقیل ان رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم کلم اصحاب القلیب سبهم باسماهم فقال
 هل وجدتم ما وعد ربکم حقا فقال عمر بن الخطاب المیت یا رسول الله فقال علیه السلام
 ما انتم باسمع من هولاء قلنا قد انکرت عائشه رضی الله عنها هذا الحدیث و قالت
 کیف یصح هذا و قد قال الله تعالی انک لا تسمع الموتی الخ قوله ص ۱۴ و از ابراهیم
 دین جابید بحث شفاعت است الخ اقول از اشع عقائد هم مذنبان این بلیید
 شفاعت بدون اذن است که شفاعت حضرت ختم رسالت برای همه اهل کبائر

بدون اذن اول تعالی شدنی هست و اذن که در آیات وارد یعنی مشیت و اراده است بمعنی
 حکم و پر و انگی یا اذن در دنیا برای شفاعت همه اهل کبار از مومنین شده رفت و در آخر
 اذنی شدن فی نیست و مغبوضین این اخوان شهادین اعتقاد دارند بحقیقت شفاعت
 بالا اذن و گویند که شفاعت عامه حضرت ختم رسالت که مسمی شفاعت کبری است
 بعد اذن اول تعالی در روز محشر و شفاعت آنحضرت و دیگر انبیا و صاحبین برای اهل
 کبار از مرده مومنین که اذن شفاعت ایشان باو نشان شده باشد شدنی هست
 و صرف اذن از معنی حقیقه که حکم و پر و انگی است بسوی معنی حجاب که مشیت و اراده است
 و بی هیچ نذر و بلکه آیت کریمه و کم من ملک فی السموات لا یغنی شفاعتهم شیئا الا من بعد
 ان یأذن الله لمن یشاء و برضی بودن اذن را بر معنی خود تا بید میدهد و بر اذن شده
 رفیق خبری و اثری و دلالت نمیکند بلکه خلاف آن از کتاب و سنت و اقوال علمای است
 ثابت می شود در شرح عقائد جلالی مرقوم است و الشفاعة کدفع العذاب
 رفع الدرجات حق لمن اذن له الرحمن من الانبیاء و المومنین بعضهم لبعض بقوله تعالی
 یومئذ لا تنفع الشفاعة الا لمن اذن له الرحمن و رضی له قولا و قوله تعالی من ذا الذی
 یشفع عنده الا باذنه البته و در شرح مواقف مسطور است و الامام الرازی بعد
 ما اورده شبهات المعترز له فی اثبات ما ادعوه فقال و السجواب عنها اجمالا ان یقال و لانکم فی نفی
 الشفاعة لابد ان تكون عامه فی الاشخاص و الاوقات و دلالتها فی اثباتها لابد ان تكون
 خاصه فیها لانا لانثبت الشفاعة فی حق کل شخص و لا فی جمیع الاوقات و اشخاص مقدم
 علی العام فالترجیح معنا انتی و اما م را نه می در نهایی العقول بجواب استدلال
 معترز که از آیت کریمه و لا یشفعون الا لمن ارتضی بر نفی شفاعت فاسق بجهت غیر مرتضی
 بر روش نوشته بل المراد و لا یشفعون الا لمن ارتضی الشفاعة فی حقته و هذا الاضمار تاکد
 بقوله تعالی من ذا الذی یشفع عنده الا باذنه و بقوله تعالی و کم من ملک فی السموات

لا تخفى شفا عتبتهم شيئا الا من بعد ان ياذن الله لمن يشاء ويرضى ان يشيخ الاسلام
 احمد بن عبد الحليم در صراط المستقيم نوشته قد جعل الخير كله في انا لا نعبد الا اياه و
 لا نستعين الا اياه وعامة آيات القرآن تثبت هذا الاصل الاصيل حتى انه سبحانه قطع اثر
 الشفاعة بدون اذنه كقوله سبحانه من والذی يشفع عنده الا باذنه وكقوله سبحانه وانذر
 الذين يخافون ان يحشروا الى ربهم ليس لهم من دونه ولي ولا شفيع وكقوله سبحانه وذكر
 ان يسئل نفس با كبت ليس لها من دون الله ولي ولا شفيع وكقوله تعالى قل ان ادعوا
 من دون الله لانيقنوا ولا يضرنا الآية وكقوله سبحانه ولقد جئتنا فرادى كما خلقناكم
 اول مرة وتركتم ما حولناكم وراء ظهوركم وما نرى معكم شفعاءكم الذين زعمتم انهم فيكم
 شركاء لقد قطع بينكم وصل عنكم ما كنتم ترغمون وسورة الانعام سورة عظيمة مشتقة
 على اصول الايمان وكذلك قوله تعالى ثم استوى على العرش ما لكم من دونه من دلي لا يشي
 وقوله تعالى والذين استخذوا من دونه اولياء ما يغضب الله الا ليقربونا الى الله زلفى وقوله
 تعالى ام استخذوا من دون الله شفعاء قل اولو كانوا لا يملكون شيئا ولا يعقلون قل
 الله الشفاعة جميعا اغتته واما هم ابن القيم در اغنية الايهان نوشته ومن العجب انهم
 ينسبون اهل التوحيد الى التفتيش بالمشايخ والانبيا والصالحين وما دعيهم الا ان قالوا
 انهم عبید لا يملكون انفسهم لا لغيرهم صرا ولا نفعا ولا موتا ولا حياة ولا نشورا وانهم
 لا يشفعون لعايديهم ابدال قد حرم الله شفا عتبتهم لهم ولا يشفعون لاهل التوحيد الا بعد
 اذن الله لهم في الشفاعة وليس لهم من الامر شي بل الامر كله لله والشفاعة كلها سبحانه
 والولاية له فليس تخلفه من دونه ولي ولا شفيع والمشكل الطائفة بالسور ان
 يظن الله انه سبحانه يحتاج الى من يدبر العالم معه هذا اعظم النقص لمن يؤمن بذاة وكل سوء فقير اليه
 واما الذين لا يعلمون حتى يعلم الواسطة ولا يحرم حتى يشفع اليه الواسطة كما يشفع المخلوق عند المخلوق
 ولا يجيب العباد حتى يابوا الواسطة ان ترفع تلك الحاجات اليه كما هو حال ملك الخلق

اذ يطعن انه لا يسمع وعارهم بعده عنهم حتى ترفع الوسائط اليه ذلك اولى من ان الخلق
 عليه حق فيقسم عليه بذلك الحق وتبوسل اليه به كما تبوسل الى الكابر من الملوك بمن
 يعز عليهم ولا يمكنهم مخالفة وبذا غاية المنقص للرؤية ولذا اقتضت حكمته تعالى ان
 لا يغيره وان يجلد صاحبه في العذاب اشته ودر زل والمعاد ونوشته من ظن ان له
 تعالى ولدا او شركا وان احد لا يشفع عنده بدون اذنه فقد ظن باقبح الظن واسوء
 الشبهة ومحمد بن محمد بن عبد الغفور بن عبد الرحمن السندى الحنفى در فرائض الاسلام
 نوشته ان شفاعته بيميننا صلى الله عليه وآله وسلم وسائر الانبياء عليهم السلام وشفاعته
 الاولياء والعلماء والصالحين بعد ان ياذن الله تعالى لهم حتى انته وزيين الدين
 بن على كه از تلامذه ابن حجر مكي است در مرشد الطلاب نوشته واعلم انه صلى
 الله عليه وسلم لا يشفع لجميع عباده بل يشفع لمن اذن الله في شفاعته انته
 وبشيئا وبى در افوار التمزيل نوشته وكم من ملك في السموات لا يغنى شفاعتهم
 شيئا وكثير من الملائكة لا تغنى شفاعتهم شيئا ولا تنفع الا من بعد ان ياذن الله في
 الشفاعة لمن يشاء من الملائكة ان يشفع او من الناس ان يشفع له ويرضى ويراه بالها
 لذلك فكيف يشفع الاصنام بعد تم انته ويعفوى در معالم التمزيل نوشته وكم
 من ملك في السموات ممن بعد سوا لا الكفار ويرجون شفاعتهم عند الله لا يغنى شفاعتهم
 شيئا الا من بعد ان ياذن الله في الشفاعة لمن يشاء ويرضى من اهل التوحيد انته
 وزيين بيشنا وبى در تفسير آية كريمة يوم تقوم الروح والملائكة صفا لا يتكلمن الا من اذن
 له الرحمن وقال صوابا نوشته التفسير وتوكيد لقوله لا يتكلمن فان سوا الذين هم افضل
 عندك واقربهم من الله اذ لم يقدر وان يتكلموا باكان صوابا كالشفاعة لمن ارضى الله
 باذن فكيف يمكن غيرهم ان يشفعوا واما هم رازى في تفسير كبير نوشته واما قوله تعالى من اذن
 ليشفع عنده الا باذنه فليس المراد لى الشفاعة وقبولها كما في هذه الآية حيث رويهم

وانما المراد عظيمة الله تعالى لا ينطق في حضرته احد ولا يبككم كما في قوله تعالى لا يتكلمون الا
 من بعد ان ياذن الله لمن يشاء من رازي ام رازي ام رازي ام رازي ام رازي ام رازي ام رازي
 الله شفعا لآية نوحته ان في يوم القيامة لا يملك احد شيئا فلا يقدر احد على الشفاعة
 الا باذن الله تعالى فيكون الشفيع في الحقيقة هو الله الذي ياذن في تلك الشفاعة
 محكان الاستقلال بعبادته اولى من الاشتغال بعبادة غيره اشتبه ونيزا ما م رازي
 ورتفسير كبير نوحته واعلم ان المقصود من هذا الكلام انه سبحانه عالم باحوال الشفاعة
 والمشفوع له فيما يتعلق باستحقاق الثواب والعقاب لانه عالم بجميع المعلومات لا يخفى
 عليه ما فيه والشفعار لا يعلمون من انفسهم ان لهم من الطاعة وما يستحقون هذه المنزلة الغنية
 عند الله ولا يعلمون ان الله تعالى هل ياذن لهم في تلك الشفاعة ام لا وتبصير
 ان لا ياذن الله في تلك الشفاعة انهم يستحقون الموت والجزع على ذلك وهذا يدل
 على انه ليس لاحد من المخلوق ان يقدم على الشفاعة الا باذن الله اشتبه ونيزا ما م رازي
 ورتفسير آيت كريمة لا تقبل منها شفاعة ولا يؤخذ منها عدل فوشة والذي تحققت علم انه تعالى
 بين ان احد من الشافعين لا يشفع الا باذن الله تعالى فعمل الرسول صلى الله عليه
 وسلم لا يكون ماذونا في بعض المواضع وبعض الاوقات فلا يشفع في ذلك المكان ولا
 في ذلك الزمان ثم يصير ماذونا في موضع آخر في وقت آخر في الشفاعة فيشفع هناك
 ائتمته ونيزا ما م رازي ام رازي ام رازي ام رازي ام رازي ام رازي ام رازي
 احباب اصحابنا عن السؤال الاول فقالوا ان القوم الكافرين كانوا يقولون في الاصنام
 انها تشفع عند الله من غير حاجة فيه الى اذن الله ولهذا السبب رذال عليهم ذلك
 بقوله من ذا الذي يشفع عنده الا باذنه فهذا يدل على ان القوم اعلموا انه لا يحجب
 الله حاجته الاصنام في تلك الشفاعة وهذا نوحه الله والله تعالى نعم في تلك الطاعة
 بقوله ما لظالمين من حليم ولا يشفع بطاع ائتمته ونيزا ما م رازي ام رازي ام رازي ام رازي

وما لهم فيها من شرك وما له منهم من ظهير ولا تنفع الشفاعة عنده الا لمن اذن له بعد قول خرو
 واعلم ان المذاهب المفضية الى الشرك اربعة الخ نوشته وراجعها قول من قال انما عند
 الاصنام التي هي صور الملائكة ليسفعوا اليها فقال في المطال قولهم ولا تنفع الشفاعة عنده
 الا لمن اذن له ولا فائدة في عبادتك غير الله فان الله تعالى لا ياذن في الشفاعة لمن
 يعبد غير الله ونيز امام راسي در تفسير آيت كريمة وانذرية الذين يخافون ان
 يحشروا الى ربهم ليس لهم من دلي ولا شفيع نوشته ثم ههنا بحث وذلك لانه المكان المراد
 من الذين يخافون ان يحشروا الى ربهم الكفار فالكلام ظاهر لانه ليس لهم عند الله شفيع
 وذلك لان اليهود والنصارى كانوا يقولون نحن ابناؤ الله واجباره والله كذبهم
 وذكر ايضا في آية اخرى فقال بالظالمين من جميع ولا شفيع لطاع وقال ايضا فما
 شفيع شفاعة الشافعين والكان المراد المسلمين فيقول قوله ليس لهم من دونه ولي
 ولا شفيع لاينا في مذهبا في اثبات الشفاعة للمؤمنين لان شفاعة الملائكة والرسل
 للمؤمنين انما يكون باذن الله بقوله تعالى من ذا الذي يشفع عنده الا باذنه فلما كان
 ملك الشفاعة باذن الله كانت في الحقيقة من الله تعالى انتهى ودر تفسير لباب
 التاويل مرقوم است لا يشفع شافع يوم القيامة الا من بعد ان ياذن الله له في
 الشفاعة انتهى ونيز در لباب التاويل مسطور است قل لله الشفاعة جميعا الى لا
 احد الا باذنه فكان الاشتغال بعبادته اولى لانه هو الشفيع في الحقيقة وهو ياذن في
 الشفاعة لمن يشاء من عباده انتهى ودر تفسير غشيا پورمي بقسم وانذرية الذين
 يخافون ان يحشروا الى ربهم ليس لهم من دونه ولي ولا شفيع الآية نوشته فالكلم الضمير
 لكفار وظاهر وان كان للمؤمنين شفاعة الملائكة والرسل اذا كانت باذن الله تعالى
 فانهما يكونان بالحقيقة من الله فصح انه ليس لهم من دونه ولي ولا شفيع انتهى ودر تفسير
 كاشي مسطور است لا يملكون احد الشفاعة من عذابه تعالى الا باذنه اذا لا يقدر احد

ان يخاطبه تعالى خوفاً لشيئته ودر تفسیر جامع البیان تفسیر قتل منه الشفاعة جميعاً
 مرقوم است اسی بود که لا یستطیع احد ان یشفع الا باذنه ولا یفیع الا من اذن له
 انشئه و مسلم در صحیح خود از ابی سعید خدری رضی الله تعالی عنه روایت کرده که
 قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم اما اهل النار الذين هم اهلها فانهم لا یؤتون
 فیها ولا یحییون ولكن ناس اصابتهم النار بذنوبهم او قال لخطایا هم فانهم اماتة
 حتی اذا كانوا فیها اذن بالشفاعة و نیز مسلم در صحیح خود از انس رضی الله تعالی عنه
 روایت کرده قال قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فیا تونی فاستاذن علی
 ربی فیؤذن لی فاذا انما رایتہ وقعت ساجداً فیدعی ما شاء الله فیقال یا محمد ارفع
 رأسک قل تسبیح سل تعطه اشفع تشفع فارفع رأسی فاحدث لی تعالی تجید بعلمینہ
 عز وجل ثم اشفع فیحد لی حداً فاخرجهم من النار وادخلهم الجنة وتووی فی شرح
 صحیح مسلم نوشته قوله فیا تونی فاستاذن علی ربی فیؤذن لی قال القاضی
 عیاض معناه والله اعلم فیؤذن لی فی الشفاعة الموعود بها والمقام المحمود الذی هو
 الله تعالی واعلم انه یبغی فیہ قال القاضی وجابر فی حدیث انس و حدیث ابی ہریرة
 البیہی صلى الله عليه وآله وسلم بعد سجوده و حمدہ والاذن له فی الشفاعة بقوله انتی انتی انتی
 وابن طاہر فتنی در مجمع البحار نوشته فیؤذن لی فی الشفاعة والمقام المحمود المخر
 لاراحة اهل الموقف من الهول و تعیل الحساب انشئه و کرمانی در شرح صحیح البخاری
 نوشته اشفع تشفع هو من الشفیع اسی تقبل شفاعتک فاقول انتی انتی فان قلت الطاهر
 عنه عامۃ الخلق عن هول الموقف لا للاخراج عن النار اجیب بما مر فی قوله حدی حدی
 ان المعنی فیؤذن لی فی تلك الشفاعة فی ازالة الهول انشئه و ابو حاتم غزالی در
 احیاء نوشته فاعلم ان کل مسلم فهو منتظر شفاعة رسول الله علیه وسلم والنسب
 جدیر بان یرجو ما ولكن لیشترط ان یمشی الله و یخاف ان یعضب علیه فلا یأذن

في الشفاعة له فان الذنوب تنقسم الى ما يوجب للمقت والبعد فلا يؤذن في الشفاعة لصاحبها
 والى ما يعفى عنه بسبب الشفاعة كالذنوب عند ملوك الدنيا فان كل ذي مكانة عند الملك
 لا يقدر على الشفاعة فحينئذ يشتد عليه غضب الملك فمن الذنوب ما لا تنجي عنه الشفاعة
 وعنه العبارة بقوله تعالى لا تنفع الشفاعة عنده الا لمن اذن له وبقوله تعالى لا يشفع
 الا لمن ارتضى وبقوله تعالى من ذا الذي يشفع عنده الا باذنه وبقوله تعالى لا تنفع
 الشفاعة الا لمن اذن له الرحمن ورضي له قولا واذا انقسمت الذنوب الى ما يشفع
 والى ما لا يشفع فيها وجب الخوف والاشفاق لاحتماله ولو كان كل ذنب تقبل فيه
 الشفاعة لما امر قريشا بالطاعة ولما نهى فاطمة عن المعصية وكان ياذن لها في ابتداء
 الشهوات لتكمل لذاتها في الدنيا ثم تشفع لها في الآخرة لتكمل لذتها في الآخرة فلا يهاجم
 في الذنوب وترك التقوى اعتمادا على رحابة الشفاعة ايضا هي الهناك المريض في شبهة
 وترك الاعتماد على طبيب حاذق قريب له مشفق من اب او اخ او غيره وذلك جهل
 لان سعي الطبيب ومهنة وجده ينفع في ازالة بعض الامراض لا في كلها فلا يجوز ترك
 العناية مطلقا اعتمادا على مجرد الطبيب بل للطبيب اثر على الجملة ولكن في الامراض الحقيقية
 وعند غلبة اعتدال المزاج فهكذا ينبغي ان يقيم عناية تشفعار من الانبياء والصالحين و
 الاقارب والاجانب فانه كذلك مجرد الطلب قطعاً وذلك لا يزيل الخوف والخذل
 يزول وخير الخلق بعد رسول الله اصحابه وقد كانوا يتيمنون ان يكونوا بها ثم من خوف الآخرة
 مع كمال تقواهم وحسن اعمالهم وصغار قلوبهم وما سمعوه من وعد رسول الله اياهم بما
 خاضعة وسائر المسلمين بالشفاعة عامته ولم يكلوا عليه ولم يبارق الخشوع والخوف
 قد هم بكيفية يعجب منه ويكمل على الشفاعة من ليس له مثل صحتهم وبقايتهم انفسه و
 كمال طهارته في رسوله اسباب لديه نوشته وبالجملة فقد دلت هذه الآية على انه
 تعالى يبدى به على الله عليه السلام كلاما يرضاه واما ما يغتر به الجهال من انه صلى الله عليه

لا یرضی و واحد من امتی فی النار ولا یرضی ان یدخل احد من امتی النار فهو من غر الشیطان
 لهم ولعبد بهم فانه صلی الله علیه وسلم یرضی با یرضی به تبارک و تعالی و هو سبحانه یدخل النار
 من استغفها من الکفار والعصاة ثم یجد لرسول الله صلی الله علیه وسلم حدا لیشفع فیهم
 و رسول الله صلی الله علیه و سلم اعرف به بحجة من ان یقول لا ارضی ان یدخل احد
 من امتی النار و یدعه فیها بل انه تبارک و تعالی یا اذن له فی الشفاعة فیشفع فیمن شاء الله
 ان یشفع فیہ ولا یشفع فی غیر من اذن له و رضیہ الله فوله صلیا و اختلاف است
 در آنکه شفاعت برای کیست برای مؤمنین مستحقین ثواب یا برای اهل کبائر مستحقین عذاب
 اول مذهب معتزله است گویند تاثیر شفاعت حصول زیادت منافع است بر قدر
 استحقاق و ثانی مذهب اهل سنت است تاثیر شفاعت إسقاط عذاب است الخ
 اقول مذنب اهل سنت را مقصود بر شفاعت برای دفع عذاب کردن غلط است
 نزد اهل سنت شفاعت برای رفع درجات نیز ثابت است آری نزد بعض کسان نزد
 جمهور اهل سنت حقیقت شفاعت در دفع مضار فقط است نه آنکه شفاعت برای
 زیادت منافع نزد ایشان شد فی النسبت بالا از شرح عقائد حبلالی گذشت که
 الشفاعة لدفع المعذاب و رفع الدرجات حق و در سترح مقاصد مسطور است
 المبحث الثالث عشر فی الشفاعة یدل علی ثبوتها النص والاجماع الا ان المعتزلة یحرمون
 علی المطیعین والتائبین لرفع الدرجات و زیادة الثواب و عندنا یجوز لاهل الکبائر
 ایضا فی حظ السیئات اما فی العرصات و اما بعد و حول النار الله و نیز در شرح مقاصد
 مذکور است نعم لوتتم ما ذکره بعض اصحابنا من ان الشفاعة لا یجوز ان تکون حقیقة لزیادة
 المنافع بل لا إسقاط المضار فقط والصغائر مکفرة عندکم باجتناب الکبائر مستحقین
 ان تکون لا إسقاط الکبائر لکنان فی اثبات اصل الشفاعة اثبات المطلوب و در شرح
 مسطور است و قبیل فی إسقاط المضار و الحق صدق الشفاعة فیها و قوی شیخی شرح

تجربہ دیو نوشتہ ذہب طائفۃ الی ان الشفاعة بالنسبة الی العصاة فی اسقاط المضام
 عنہم والحق عند المصنف صدق الشفاعة فیہا ای فی زیادة المنافع لہم و فی اسقاط المضام
 عنہم اذ یقال شفع فلان لفلان اذا طلب لہ زیادة منافع واسقاط مضام قوالہ
 مذہب نجد یہ کہ شفاعت قسم بہت بالوجاہت وبالجمہ واعتقاد میں دو قسم شفاعت
 کہ شرک بہت چہ کہ مستلزم قہر وغلبہ شفیع بہت بر اللہ تعالیٰ قسم سوم شفاعت بالان
 بہت یعنی گنہگار کی کہ بر گناہ مداومت مذہب شتارخ اقول این دریدہ دینی
 صاحب تقویۃ الایمان بہت کہ وی اول نوشتہ اکثر لوگ انبیاء و اولیاء کی شفاعت
 پر بہول رسے ہیں اور اس کے معنی غلط سمجھ کر اللہ کو بھول گئے ہیں سو شفاعت کے
 حقیقت سمجھ لینا چاہی سو سنا چاہی کہ شفاعت کہتے ہیں سفارش کو اور دنیا میں
 کئے طرح کی ہوتی ہی ایشیہ پس ازین سفارش و نیار کہ نزد امرا و سلاطین دنیا میں
 بسہ صورت تصور پر نمودہ نام صورت اولی شفاعت بالوجاہت و نام صورت ثانیہ
 شفاعت بالجمہ و نام صورت ثالثہ شفاعت بالاذن نہادہ گفت کہ شفاعت بصورت
 اولی و ثانیہ در جناب باری تعالیٰ ممکن نیست و اعتقاد این شفاعت در جناب باری تعالیٰ
 شرک و کفر بہت و شفاعت عینیکہ در جناب باری تعالیٰ شد فی بہت شفاعت بصورت ثالثہ
 و عبارت تقویۃ الایمان در بیان صورت ثالثہ سفارش دنیا نیست فیہ صورت
 ای کہ چور پر چورے تو ثابت ہو گئے مگر وہ ہمیشہ کاچور نہیں اور چورے کو اسنے کچھ
 پیشہ نہیں تھہرایا مگر نفس کی شامت سے قصور ہو گیا سوا سپر شرمندہ ہی اور آ
 دن ڈر تا ہی اور بادشاہ کے آئین کو سر و انگھوں پر رکھ کر اپنے تین تقصیر و سرچش
 اور لائق سزا کے جانتا ہی اور بادشاہ سے بھاگ کر کسے امیر و وزیر کی پناہ نہیں ہوتا
 اور اس کے مقابلہ میں کیسے حمایت نہیں جاتا اور رات دن اسکی مانند دیکھتا رہتا
 کہ دیکھتے میرے حق میں کیا فرمائے سوا اسکا یہ حال دیکھ کر بادشاہ کے دل میں آج

ترس آتا ہو اگر آئین بادشاہت کا خیال کر کے نئے سبب و گزرنین کر سکا کہ
 لوگوں کے دلوں میں اس آئین کی قدر گہٹ نہ جائے سو کوئی امیر و وزیر اوسکی مرضی
 پا کر اوس تقصیر وار کی سفارش کرتا ہو اور بادشاہ اوس میر کی عزت بڑھانیکوئی
 میں اوسکی سفارش کا نام کر کے اوس چور کی تقصیر معاف کر دیتا ہو سو اوس امیر
 سے اوس چور کی سفارش اسلیں نہیں کی کہ اوسکا قزاقی ہو یا اشتہا یا اوسکی حیثیت
 اوسنے اوٹھا ہو بلکہ محض بادشاہ کی مرضی سمجھ کر کیونکہ وہ تو بادشاہ کا امیر
 نہ چور و نکاح تھا لگی جو چور کا حمایتی بن کر اوسکی سفارش کرتا تو آپ ہی چور ہو جاتا
 اسکو شفاعت بالاذن سمجھتے ہیں یعنی یہ سفارش خود مالک کی پر وانگے سے ہوتی
 ہو سو اللہ کے جناب میں ایسی قسم کی شفاعت ہو سکتے ہو اور جس نبی و ولی کی شفاعت
 کا قرآن و حدیث میں مذکور ہو سو اوسکے معنی ہی میں افستہ درین عبارت از
 قوله اللہ کے جناب میں ایسی قسم کے شفاعت ہو سکتے ہیں افستہ جاری گردیدن ہمہ
 جزئیات تفصیل صورت ثالثہ در شفاعت عینکہ جناب احمدیت شدنی است مراد نسبت
 چہ جزئیات تفصیل مذکور باعتبار حال اہل اسلامین دنیا است و در شفاعت آخرت
 حفظ مرتبہ ذات احمدیت ملحوظ ماندن لابد است بلکہ صرف تمثیل و تشبیہ شفاعت آخرت
 بصورت ثالثہ در بدو نش بارادہ و حکم مراد است و پس و اگر جریان جزئیات تفصیل
 مذکور در شفاعت آخرت فرض کر دہ شود پس محل بحث این محقق و مقام است اول
 قوله چور پر چوری تو ثابت ہو گئی مگر وہ ہمیشہ کا چور نہیں اور چور سے کو اوسنے کچھ ہمیشہ
 نہیں ٹھہرایا مگر نفس کی شامت سے قصور ہو گیا سو و سپر شرمندہ ہو افستہ گویند
 کہ مفاوش بودن شفاعت برای نائب است و این مذرب معتزلہ است گوئم غلط است
 بدو وجہ اول مفا و کلام شفاعت برای نائب نیست بلکہ شفاعت بر اخیرہ مصیبت
 زیرا کہ مداومت مصیبتہ بوجہیکہ از ارتکاب مصیبت شرم کند و از ایشہ خود گرداندا

استبانه انشت و آن خروج است از ایمان و غیر مومن با اتفاق مستحق شفاعت نیست
ابن الملک در شرح مصابیح نوشته لایبغی ان تیرک سنه موکده علی الذم
 فان ترک السنه علی الذم و ام یدل علی قلته صلاح الرجل و استحقاقه بالشرع اغتفر ^{تفسیر}
 عزیزی مرقوم است باید دانست که استبانه معصیت کفر است و معنی استبانه انشت
 که در دل خوف بر آن نماند و قبح آن از اعتقاد زایل شود و گوید اند که این معصیت را در شرع
 حرام کرده اند و از آن منع شدید نموده اند و بنابر هم اقرار نماید که این معصیت معصیت
 است زیرا که معنی استباحه مباح دانستن است نه مباح گفتن و چون خوف عقاب
 از معصیت دور شد و آن معصیت را اعتقاد قبح نماند مباح گردید و معامله مباح
 به آن معصیت بوقوع آمد و ظاهر بیان فقه می فهمند که انکار حرمت او در شرع نیز
 لازم استبانه است و این سخن نادر الوقوع است از روی آیات و احادیث و تحقیق
 استبانه همین قدر کافی است اغتفر ^{ملخصا} و منشای استبانه این جهل استمندگی
 ترجمه ندامت و دانستن است حال آنکه ترجمه ندامت پیشانی است و شتمند ترجمه حیاء
 و توبه عبارت از ندامت است نه از حیاء و ندامت را عزم عدم عود و بسوی معصیت
 وقت قدرت لازم است و بچاره نیست در توبه از آن لهذا بعض علماء برای تقریر
 نوکید اضافت این قید به ندامت در توبه کرده اند در شرح مواقف گویند
 است و فی الشرع الذم علی معصیته من حیث هی معصیته مع عزم ان لا یعود الیه
 اذا قدر علیها لغتیه و عزم شفاعت برای تابیدن و دفع عذاب از عبارت تقویة الایمان
 می فهمند مذمب معتزله نیست مذمب معتزله شفاعت مومنین در رفع درجات و
 زیادت مشوات است گویند شفاعت بر شفاعت برای اهل توبه در دفع عذاب آن
 معاصی که از توبه معفو نگردیده که قبول توبه بر الله تعالی نرد اهل سنت واجب نیست
 و نزد معتزله واجب مذمب اهل سنت نیز نیست لیکن مواخذه در نیوجاوه

معتزله بودند و میگویند که سبب در گذر زمین کر سکتا که گمین لوگو نکه دلونین
 اسل آیین کی قدر گهت سخا می اشتی گویند ازین قول معلل بودن افعال الهیه و انکار
 عموم قدرت خدا تعالی لازم می آید گویم دعوی لزوم ممنوع است زیرا که منشای توهم
 معلل بودن افعال لفظی سبب است و از افعال الهیه علل معنی موثرات و موثبات
 علیها گو منفی است لیکن سباب برای آن بجز عی عاده الله بنا بر رعایت مصالح حکم
 ثابت است پس از بودن سباب برای افعال الهیه بدین معنی که گفته شد معلل بودن
 افعال الهیه لازم نمی آید در شرح مقاصد مذکور است ما ذهب الیه الاشیاء
 من ان افعال الله تعالی نیست معللة بالاغراض لیفهم من بعض اولیهم عموم سلب
 لزوم المنفی معنی آنست که چون شی من افعال معللة بالغرض ومن بعضی سلب عموم
 و نفی لزوم معنی آنست که لیس بلازم فی کل فعل اشتی و نیز در شرح مقاصد
 مسطور است و الحق آنست که بعضی افعال سیما فی شرعیة الاحکام با حکم و الصالحات
 اشتی و در توضیح مرقوم است فمن انکه التعلیل فقد انکه النبوة اشتی و منشای توهم
 انکار عموم قدرت لفظی زمین کر سکتا است و این لفظ در محاوره زبان مابعد و معنی متعل
 است یکی معنی نفی قدرت و دوم معنی خلاف مصلحت و حکمت بسیار است که گفته شد
 که بیه حاکم فلان مجرم کونز یاوه اس سے سزا نہیں دی سکتا حال آنکه حاکم مذکور را
 در واقع قدرتی بر دادن سزائی زائد ازین سزا میباید شد پس مراد زمین بود که از
 ازین سزا دادن خلاف آیین حاکم مذکور است که مبتنی بر حکمت و مصلحت است نه آنکه او
 قدرت بر زیادت سزا حاصل نیست و مراد اینجا معنی ثانی است بدالت سیاق
 و سابق کلام باقی شفاعت بالوجاهت و بالحبیة بدالمنعنه که صاحب تقویة الایمان
 انکار تحقیق آن در جناب باری تعالی نموده هیچ مسلمان تجویز آن نمیکند قوله ۱۴۹
 مو کو فضل حق خیر اکا دی جزاء الله انزل لفظاً چنانچه باید و شاید مبشاهه اش

رد فرموده انما اقول مولوی حیدر علی رامپوری جزاء اللہ خیر الجزاء و دیگران نیز
 باطلی را که مولوی فضل حق خیر آبادی بصورت حق نمایان کرده بود ابطال فرموده اند
 بدیه گردانیده قوله ^ص از اینجا غلط فهمی صاحب تقویۃ الایمان ثابت شد که صورت
 غلبه و زور و قهر قسیم شفاعت است نه قسم آن که از نفس آیت مستفاد و اصل
 او تصریح نموده انما اقول شفاعت بالوجاهت و بالمحبة در دفع عذاب چیزی
 دیگرست غیر نصرت است بدفع عذاب بقهر و غلبه در شفاعت شیع باظهار عجز
 ربانی مجرم میخواهد گو حاکم که نزد او شفاعت میکند ترس او در دل میدارد که شاید
 بر تقدیر عدم رضا ضرری بدو رساند و در نصرت ناصر غلبه و قهر خود ظاهر کرده خدا را
 مجرم میطلبد و مع هذا اینهمه مواضع لفظ است بعد تحقق معنی که واجب محصلین نیست
 و لامناقش فی الاصطلاح و ظاهر کردن چیزی را به پیرایه اسباب بنا بر حکم و مصالح
 تمبیس غلط نامی بنشدن صرف مستی شراب قهر آبی است قوله ^ص ملخص تعلیل
 اینکه شفاعت در قرآن مشروط است باذن پس اگر اذن خواهد شد خواهد بود والا
 لا وقوع شفاعت یقینی نیست یعنی بطریق قضیه شرطیه که صحیح است نه بطریق
 بیتی اقول اعتقاد مبغوضین شیخ الفرسولیین آنست که شفاعت انبیا و مؤمنین
 در حق کسانی که اذن برای شفاعت شان صادر خواهد شد یقیناً شدن است و این
 نیز متیقن است که اذن برای شفاعت مشرکین و کافران صادر نخواهد گردید و برای
 شفاعت مؤمنین اهل کبارت صادر خواهد گردید و حاشا که در خطر بودن اذن شفاعت
 فی الجمله اعتقاد کسی از مبغوضین تمبیس المضلین باشد و تخصیص شفاعت را بشخص
 مازوفین راجع بسوی قضیه شرطیه کردن و از آن مفهوم شرط بر آوردن هیچ منصرف
 او نیست زیرا که وضع مقدم تمیز و منع تالی میباید و اذعان نسبت مقدم مفید اذعان
 نسبت تالی میباشد قوله ^ص انفسار غلط و تغلیط لفظ اذن است که بعضی آن

نرسیدند و محصور در پر و انگی و حکم بیانی فهمیدند این قول مبعوضین شیخ الفریز
 حصر معنی اذن در پر و انگی و حکم بیانی نمیکند بلکه میگویند که اذن در اینجا بمعنی حکم و پر و
 است غیر مشیت و اراده و حقیقت و کیفیت حکم و پر و انگی در علم الهی است پس بیان
 آن صرف بطور تشبیل و تشبیه است نه بوجه تحقیق و منشای جهل رئیس اجهال در اینجا
 تفسیر حارن و غیره است که در آن تفسیر باذنه بامره و بارادته وارد لیکن ندانسته که
 مجموع بامره و بارادته تفسیر باذنه است نه عطف بارادته بر بامره عطف تفسیری
 و اگر تفسیر اذن بشیت و اراده نیز وارد می شد خصم گفتن می توانست که این تفسیر
 نه لازم است نه اصل معنی آن و مراد نفی اذن آخرت نیست بلکه مراد آنست که چون شفاعت
 باذن خواهد شد و اذن را مشیت لازم پس لابد شفاعت از مشیت خدا خواهد شد پس نشین
 بشفاعت و در حقیقت بخشیدن بدون شفاعت است در تقسیم نمیشاید پوری مرقوم
 است که ما فی السموات و ما فی الارض لان کل ما سواه فانما تقویمت ما بهیته و حصول و محو
 به فیکون ملکاً له و یلزم منه ان یکون حکمه جاری فی الكل و لا یکون لغیره فی شئ من شیان
 حکم الا باذنه و امره و هو المراد بقوله من ذوالله الذی یشفع عنده الا باذنه و معنی الاستفهام بهنا
 انکار اشی لا یشفع و غیره رد علی المشرکین القائلین للاصنام هم یؤثر فاعارنا عند الله قوله
 من ذوالله من الملائکه و الانبیاء و الصالحین و الشهداء و الغرض انه سبحانه عالم باحوال
 الشافع و المشفوع له فیهما تعلق باستحقاق الثواب و العقاب لانه عالم بجمع المعلومات
 لا یحتمل علیه خافیه الشفعا لا یعلمون من انفسهم انه لهم من الطاعات ما یستحقون به هذه المیزه
 العظیمه عند الله و لا یعلمون ان الله تعالی اذن لهم فی تلك الشفاعه ام لا انشبه قوله
 و برای قطع ماده نزاع و شکیت و سکاات مخالفین نقل میکنم عبارت تفسیر عزیزی را و بی
 هذه و اگر حقیقت شفاعت را استمع در بابیم این قول سابق گذشت که کیفیت حقیقت
 اذن و حکم در علم الهی است بیان بطریق تشبیه است بوجه تحقیق پس اختلاف درین بیان

مضر اصل مدعا که نفی شفاعت بدون اذن محکم است هیچ نیست و شیخ الفرسوایی را
تفسیر را بسوزد صد که مخالف بعض مدعیان او بود و نقل نموده عبارت تفسیر از حد
اینست گوئیم آیات و احادیث بسیار دلالت بر وقوع شفاعت میکند پس تخصیص
این آیت لابد است اهل سنت بکار تخصیص میکنند و میگویند که معنی این آیت آنست
که شفاعت بی حکم در آن روز مقبول نخواهد شد بدلیل آنکه در آیات بسیار نفی شفاعت
مقید باین قید فرموده اند مانند یومئذ لا تنفع الشفاعة الا من اذن له الرحمن و رضی له
قولا و من فی الذی یشفع عنده الا باذنه و من جمیم و لا یشفع و طیار و لا تنفع الشفاعة
الا من اذن له و احادیث متواتره بیان کردند که غیر از کافر در حق همه اهل معاصی حکم شفاعت
خواهد شد پس معلوم شد که محروم مطلق از شفاعت کافر است و لیس و مناسب مقام
هم نفی همین شفاعت است زیرا که این کلام برای روحیال فاسد اهل کتاب و نیز مشرکان
الشیان است از اولاد انبیاء و اولیا و متوسلان بزرگان دین که خود را تبوسل بزرگان مومن
از خواخیزه و باز پرس میدهند و می فهمند که با وجود کفر و قباح دیگر بزرگان ما را از
عذاب آخرت خلاص خواهند ساخت و طریق رد این خیال آنست که شفاعت عینک شفاعت
بتوقع آن غرض می شود در آن روز واقع نخواهد شد زیرا که شفاعت هر شفیع در آن روز موقوف
بر حکم الهی خواهد بود چون شفاعت موقوف بر حکم الهی شده باشد اعما و ثمان چه توسل به آن شفیع
در حصول آن کفایت نخواهد کرد بلکه حکم الهی هم در کار است و این در خطر است شویانه
شود شما بعض توسل بکاملی نازش نکنند که این توسل مستقل نیست و لهذا بعض شفاعت
همین منبر را و لا تقبل منها شفاعة و لا یؤخذ منها عدل راجع به نفس تفسیر و ارساخته اند
و آنرا قید شفاعت مخفی کرده اند یعنی قبول نخواهد شد شفاعت عتیکه بتوسل این تفسیر و ارساخته
و فریاد و زاری و مضطکات است و هم باشد چنانچه در دنیا می شود و در بصورت در ضلالت
سابقه و لاحق هم انتشار نمی شود و نفی شفاعت مطلقا هم لازم نمی آید و اگر حقیقت

شفاعت را به تحقق در یابیم الخ و نیز در تفسیر عزیزی تفسیر و الامور یومئذیه مرقوم است
 یعنی حکم و فرمان آن روز محض بری خداست و چنانچه در دنیا حکم با و شاه بر رعیت و حکم
 والدین بر فرزندان و حکم آقا بر نوکر و حکم شوهر بر زن و حکم مالک بر مملوک جاری بود در آن
 القطاع پذیرد و غیر از حکم او تعالی دیگری را محال حکم نباشد هر که از او تعالی بجمیع وجود
 ناپسند فرمود بلاگت این نصیب او شد و هر که را از بعضی وجوه پسند فرمود و از بعضی
 دیگر ناپسند شفیعان را که پیغمبران و اولیا و علما و حفاظ و شهداء و فرشتگان خواهند بود حکم
 خواهد شد که شفاعت فلانی بکنند تا شفاعت و جاه حاصل شود و این قسم شفاعت که موقوف
 بر حکم حاکم باشد محل اعتنا و جانی خل و تصرف نیست و از همین تقریر معلوم شد که درین
 آیت چنانچه معتزله می فهمند لفظی شفاعت اینها مذکور نیست بلکه شفاعت را بر حکم حاکم
 علی الاطلاق موقوف داشتن است و همین است مذهب اهل سنت و جماعت و نیز در
 تفسیر عزیزی مرقوم است لایمکنون یعنی درین حالت اصلاح سخن نگویند و دم نزنند
 اگر چه مقام شفاعت و شهادت باشد الا من اذن له الرحمن یعنی مگر کسیکه پیر و انگی دهد
 او را رحمت و حکم شود که در حق فلان کس شفاعت کن یا شهادت ادا و این حکم با مقتضا
 رحمت باشد در حق آنکس و قال صوابا و بگوید آنکس سخن درست را و خلاف قاعده عرض
 نکند مثلاً در حق کافر و بداعتقاد شفاعت نکند و هر که بجهت ایمان مستحق عفو است شفاعت
 جرائم او خواهد و همچنین در شهادت نیز احتیاط نماید و زیاده و کم نگوید انشته قوله ۱۵
 فائده از جمله خرافات شان انکار تبرک بآثار صاحبین و تعظیم و تکریم آن الخ اقول
 حاشا که احدی از مغفوضین شیخ الفرسولیه از تبرک بآثار صاحبین بوجهیکه مشروع است
 انکاری داشته باشد انکاری نیست از تبرک آثار جعلیه و تجاوز و تکریم و تعظیم آن از حد
 شرعیه است شاه عبدالعزیز دهلوی که از فتوای شان در اینجا متمسک است و بعضی
 فتوای خود می نویسند و متبرک صحیح مثل مومبارک اکثر جا بصوت میرسد متبرک شدن آن

بنا بر او امام عوام کالافام هست آنرا متبرک و شستن نشاید مادامیکه بطریق صحیح متبرک کنی و
ثابت نشود اعتقاد صحت او نباید کرد و گفته و نیز شاه عبد العزیز و دهلوی
در بعض مکاتیب در وجه قطع شجره بیعه الرضوان مینویسند لان اجعل و الخشن فی التبرکات
امر مذموم و لهذا یجب علی الامان یعز من یجیل شعرا و شیئا من التبرکات و منسبه الی
الرسول صلی الله علیه و آله و سلم بلا سند و لا دلیل فالامر بالقطع انما کان لاجل ان عمر
رضی الله تعالی عنه کان یعلم ان الشجرة عمت عن الانصار و ان هذه الشجرة لم یست
لک الشجرة من شأنها ان یمبرک بها الفتی و احمد بن عبد الحکیم در صراط المستقیم
نوشته فمن هذه الائمة ما یظن ان قبره فی اورجل صالح و لیس كذلك اولی من ان مقام لم
ولیس كذلك فاما مکان قبره اذ بقا من النوع الثانی و هذا باب واسع اذ کثیر بعض
اعیان من ذلک عدة اکنة بدمشق مشهد لابی بن کعب خارج الباب الشرقی
و لا خلاف بین اهل العلم ان ابی بن کعب توفی بالمدينة و لم یبت بدمشق و الله اعلم قبره من
هو لکنه لیس بقبر لابی بن کعب صاحب رسول الله صلعم بلا شک و کذلک مکان کعب
القبیله یقال انه فیه قبره و علیه السلام و ما علمت احدا من اهل العلم ذکر ان هو علیه السلام
مات بدمشق بل قد فیل انه مات باليمن و قیل بکفة فان مبعثه کان باليمن و مهاجرة
بعد هلاک قومه کان الی مکة و اما الشام فلا داره و لا مهاجرة فموت بهما و الحال هذه
مع ان اهل العلم لم یدکره بل ذکر و اخلافه فی غایة البعد و کذلک مشهد خارج الباب
الغربی من دمشق یقال انه اولیس القر فی و ما علمت احدا ذکر ان اویس مات بدمشق و
لا هو متوفی بها یمنی فان اویس قدم من اليمن الی ارض العراق و قیل انه قتل بصغیر
قتیل انه مات بنوا سحر ارض فارس و غیر ذلک فاما الشام فما ذکر انه قدم الیها فضلا
عن المات بها و من ذلک ایضا قبر یقال انه قبر ام سلمة زوج النبی صلی الله علیه
و سلم و لا خلاف انما رضی الله عنهما ماتت بالمدينة لا بالشام و لم تقدم الشام

ايضا فان ام سلمة زوج النبي صلى الله عليه وآله وسلم لم تفر بعد رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم
 وآله وسلم بل عليها ام سلمة بنت يزيد بن السكن الانصارية فان اهل الشام كشم بن
 حوشب وسخوه كانوا اذا تحدثوا عنها قالوا ام سلمة بنت عم معاوية بن جبل ومسي عن ابن
 المسيب بيات ومن ذوات الفقه والدين منهن او عليها ام سلمة امرأة يزيد بن معاوية
 وهو يعبد فان هذه ليست مشهورة بعلم ودين وما اكثر الغلط في هذه الاشياء واشتباها
 من جهة الاسماء المشتركة او المتغيرة ومن ذلك مشهد كان بقاهرة مصر يقال
 ان فيه راس الحسين رضي الله تعالى عنه اصله انه كان بعسقلان مشهد يقال ان فيه
 راس الحسين فحل فيما قيل الراس من هناك الى مصر وهو باطل بالتفاق اهل العلم
 اذ لم يقبل واحد من اهل العلم ان راس الحسين رضي الله تعالى عنه كان بعسقلان بل
 فيه اقوال ليس هذا منها فانه حل راسه الى قدام عبيد الله بن زياد بالكونية حتى وصل
 ما يبينه عن النبي صلعم وبعض الناس يذكر ان الرواية كانت امام يزيد بن معاوية
 بالاشام ولا يشبه ذلك فان الصحابة المسلمين في احد بيث انما كانوا بالعراق وكذلك
 مقابر كثيرة لاسمار رجال معروفين قد علم انها ليست مقابر لهم فهذه الموضع ليست فيها
 فضيلة اصلا وان اعتقد الجاهلون ان لها فضيلة اللهم الا ان يكون قبر الرجل اسلم
 فيكون كسائر قبور المسلمين ليس لهما من الخصوصية ما يحجب به الجاهل وان كانت قبور صحيحة
 لا يجوز اتخاذها اعيادا ولا ما يفعل عند هذه القبور المكذوبة او يكون قبر رجل صالح غير
 المسعى فيكون من القسم الثاني ومن هذا الباب ايضا مواضع يقال ان فيها
 اثر قدم النبي صلى الله عليه وآله وسلم او غيره وايضا هي بها مقام ابراهيم الذي بكته كما يقولون انها
 في الصخرة التي سببت المقدس ان فيها اثر من طي النبي صلعم وبلغني ان بعض الجاهل
 يزعم انها من طي الرب سبحانه وتعالى فيؤمنون ان ذلك الاثر موضع القدم وفي مسجد
 قبلي دمشق سبها مسجد القدم به ايضا اثر يقال ان ذلك اثر قدم موسى عليه السلام

وهذا باطل لا اصل له ولم يقدم موسى عليه السلام دمشق ولا ما حولها وكذلك
 مشا بد نصا وان الى بعض الاغيار والعاصمين بنار على انه روى في المنام هناك و
 روى النبي او الرسل الصالح في المنام بدقيقة لا يلوجب لها فضيلة تقصد البقعة لاجلها
 وتحت مصدق مني عنه باجماع المسلمين وانا يفعل هذا امثاله اهل الكتاب اذ رما صام
 فيه عبادة النبي صلعم او الرجل الصالح او بعض اعضائه مضامة لاهل الكتاب كما كان
 في بعض مساجد دمشق سما مسجد الكف فيه مثال كفت يقال انه كفت على بن ابي طالب
 كرم الله وجهه حتى يدم الله ذلك الوثن وهذه الالكنة كثيرة موجودة في اكثر البلاد
 وفي الحجاز منها مواضع كفار عن عمن الطريق وانت ذاهب من بدر الى مكة يقال
 انها الغار الذي كان فيه النبي صلى الله عليه وآله وسلم وانه الغار الذي ذكره في القرآن
 في قوله ثاني اثنين اذ هما في الغار ولا خلاف بين اهل العلم ان هذا الغار المذكور انما
 هو غار جبل ثور قريب من مكة معروف عند اهل مكة الى اليوم فهذه البقعة التي
 تقصد لها خصيصته كانت لا تعظم فان تعظيم مكان لم يعظمه الشرع شر من تعظيم
 زمان لم يعظمه فان تعظيم الاجسام بالعبادة عند ما اقرب الى عبادة الاوثان من تعظيم
 الزمان حتى ان الذي ينبغي ان تحتجب الصلوة فيها والكان المصلي لا تقصد تعظيمها
 سلكا يكون ذلك ذريعة الى تخصيصها بالصلوة فيها كما ينبغي عن الصلوة عند القبور
 المحققة وان لم يكن المصلي يقصد الصلوة لاجلها وكما ينبغي عن افراد الجمعة وشهر رمضان
 بالصوم والكان الصائم لا يقصد تخصيص تلك الصوم فانما كان المقصود بالتخصيص
 مع النبي عن ذلك الله عن تخصيصه ايضا بالفعل ونيز احمد بن عبد الحليم
 صراط مستقيم نوشته والغرض من تعيين هذا القسم الاول هو منع تعظيم الالكنة
 لاخصيصتها لها اما مع العلم بانه لاخصيصتها لها او مع عدم العلم بان لها خصيصته اذ العباد
 والعلم لا يغير علم منه عنه كما ان العبادة والعمل بما يخالف العلم منه وركن الدين

محمد شامی در سیرت شامیه نوشته ذکر کثیر از من المراج ان البنی صلی الله علیه
 آله وسلم کان اذا مشی علی الصخر فاصت قدماه فیه ولا وجوه ولذلک فی کتب السحر
 البنته وقد انکره الامام برهان الدین الناجی بالنون الدمشقی وجرم بعدم ورویه شیخ
 یعنی جلال الدین السیوطی فی فتاواه و قال انه لم یقف علی اصل ولا سند ولا رأی من
 خرجه فی شی من کتب السحر وناهیک باطلاع ایشخ و قد راجعت الکتاب الا فی ذکر
 فی آخر الکتاب فلم ار من ذکر ذلک فشی لا یوجد فی کتب السحر و التواتر کفیف
 یسوغ نسبتہ الی البنی صلی الله علیه و آله و سلم انتہی و ابن حجر مکی در شرح قصیده
 ہمزہ بعد قول ناظم کہ در ان ذکر ابن خضیمہ بود نوشته شہد الذی ذکرہ الناظم ذکر
 غیرہ ممن تکلم فی اختصاص لکن بلا سند ہم مذہبان رئیس المضلین افعالیکہ در تبرک
 بہ آثار جعلیہ میکنند در تبرک بہ آثار اصلیہ آن افعال در شرع وارد نشده چه جائیکہ با آثار
 جعلیہ کردہ شود استلام رکنین غیر رکن اسود و بیانی رافضیہای حنفیہ کردہ نوشته اند
 از انکہ از حضرت ختم رسالت ثابت نگردیدہ با آنکہ بعض صحابہ مانند معاویہ و ابن زبیر کردہ
 بودند و ہمہ بیت معظم و مکرم و متبرک است فی الدار المختار و کیرہ استلام غیر ہما انتہی و
 سلف بتسبیح حجر مقام ابراہیم النکار کردہ از انکہ تسبیح آن مامور نیست چنانچہ ابن تیمیہ
 در مصنف و از عبد اللہ بن الزبیر روایت کردہ کہ وی جامعی را دید کہ سنگ مقام
 ابراہیم را تسبیح میکنند گفت شما را خدا تعالی تسبیح کردن این سنگ نفع نرود بلکہ حکم او
 ہمین است کہ متصل او نماز گذارید و امام ابن القیم در اغاثۃ اللہقان نوشتہ
 ولقد انکر السلف التمسح بحجر المقام الذی امر الله ان یتمذ منه مصلی کما ذکر الازرقی عن
 قتادہ قال انما امروا ان یصلوا عنده ولم یؤمروا بمسحه و کان علی ہذا الحجر اثر قدم الخلیل
 واصابعہ فزالت ہذہ الامۃ تسبیح حتی اخلو ق انتہی و خفاجی کہ از متذہبن شیخ الفریسوی
 است در تسبیح اللہ یا حیض شرح شفا می قاضی عیاض می نویسد و لا یمس القبر بید

فیکره الصاق الظهر او البطن بجدار القبر المکرم و یلیق بجداره جدار الساتر علی المستور
 بالحریه لان لما فی ذلک مخالفة الادب مع صلی الله علیه و آله و سلم و من ثم تعین علی
 کل احد ان یعظمه صلی الله علیه و آله و سلم الا باذن الله فیه لامته مع صلی الله علیه
 و آله و سلم فی حبسه ما یلیق بالبشر فان مجاوزة ذلک یقضی الی الکفر العیاذ بالله بل
 مجاوزة الوارد من حیث هو ربایودی الی محدور فلیقتصر علی الوارد ما کن و سن
 ما یقن در شرح عده نوشته لایشرع التقییل الا للجم الاسود و المصحف و ایام
 الصالحین من العلماء و غیرهم و للفقاهین من سفر بشرط ان لا یکون امر و لا امر
 محرمة و لوجوه الموتی الصالحین و من نطق بعلم او حکمة ینتفع بها و کل ذلک قد
 فی الامادیث الصحیحة و فعل السلف و اما التقییل الاحجار و القبور و البحار ان و استور
 ایدی الظلمة و الفسقة و استلام ذلک جمیعہ فلما یجوز و لو كانت احجار الکعبه او القبر
 او ستورها او صخرة بیت المقدس فان التقییل و الاستلام و نحوها تعظیم و التظیم
 خاص بالله تعالی لا یجوز الا فیما اذن فیه الله و علی فی در شرح صحیح البخاری
 بعد قول حضرت عمر انی لاعلم انک حجر ما تنفع و لا تضر و لولا انی رايت رسول الله صلی الله
 علیه و آله و سلم یقبل ما قبلتک نوشته فیه کرامته تقییل مالم یرد الشرع بتقییل من الاحجار
 و غیر ما الله و خفاجی در شرح شفا بعد بیان قول نوشته و فی الحدیث من احکام
 ان یمیز تقییل مالم یرد الشرع بتقییل کما یفعله بعض العوام من تقییل قبور الانبیاء و
 الا ما کن المبارکة و علی بنقی در شعب الایمان از عبد الرحمن بن قزاد صحابی زود
 کرده که ان النبی صلی الله علیه و آله و سلم توضأ بربو ما فجعل اصحابه یمسحون بوضوئه فقال لهم
 النبی صلی الله علیه و آله و سلم ما یحکمکم علی هذا قالوا حب الله و رسوله فقال النبی صلی الله
 علیه و آله و سلم من ستره ان یحب الله و رسوله او یحبه الله و رسوله فلیصدق مدینه اذا
 حدث و لیود ما نته اذا التمن و لیحب جوار من جاوره یعنی آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم

وضو کرد و روی پس مسح کرد و گفتند یا ران او بر آب بقیه وضوی وی صلی الله علیه
 آله و سلم پس گفت پیغمبر خدا صلی الله علیه آله و سلم چه چیز برداشت شمارا برین کار گفتند
 با بحث برین کار محبت خدا و رسول خداست پس فرمود پیغمبر خدا صلی الله علیه آله
 و سلم کسیکه شاد و میگرداند او را که دوست دارد خدا و رسول خدا را یا دوست دارد او را
 خدا و رسول خدا پس باید که دست گوید سخن در این سخن و باید که او کند و بر اندامانت دم چون نهاده شود
 نزد وی و باید که نیک کند همسایگی کسی که همسایه شده است او را سبید در شایسته
 مشکوفا نوشته یعنی او عالمی که محبت الله و رسوله لایتم تمسح الوضوء بل بپزد الامور
 انشده و شیخ عبدالحق و بلوی در ترجمه مشکوفا نوشته یعنی دعوی محبت خدا
 و رسول خدا با مثال این امور که تمسح به آب وضو است مثلاً و چندان مؤنت ندارد و
 بر نفس شاق نیست ثابت نیست و عده در آن امتثال او امر نوالی است انشده و معالیه
 حضرت موسی علیه السلام را با عصا که از آثار انبیا بود حضرت آدم علیه السلام آنرا ازشت
 آورده بودند و بطریق توارث در دست انبیا علیهم السلام می بود تا آنکه از حضرت ابراهیم
 علیه السلام به اسیر ایشان که مدین نام داشت رسید و از وی چندی واسطه حضرت شعیب
 علیه السلام رسید و حضرت شعیب آنرا بحضرت موسی علیه السلام دادند ملاحظه کنید
 حکایتش بقول حضرت موسی علیه السلام بحجاب تاملک بمینیک یا موسی مخصوص قرآن است
 که قال ہی عصای التوکار علیها و اهش بها علی غنمی ولی فیها مارب اخری یعنی گفت
 حضرت موسی که تکیه میزنم بر آن و برگ میزنم از آن بر گله خویش و مرا اندرین عصا
 مقاصد دیگر اند و خلفا با عصای حضرت صلی الله علیه آله و سلم که له ایشان رسیده و در عهد
 حضرت عثمان رضی الله تعالی عنه چهاه غفاری آنرا شکسته و حضرت علی کرم الله وجهه
 با ولد و ذوالفقار که خود آنحضرت وی جناب را مرحمت فرموده بپنید که چه میکردند
 و مسلم و صحیح خود از انس رضی الله عنه روایت کرده که قال لقد سمیت رسول الله

صلعم بقدری هذا الشراب كله العسل والبنيد والماء واللبن شيخ عبدالحق واهل
 درلمحات نوشته اشتري هذا القدح النضر بن النضر بن ثمانمائة الف وعن البخاري
 انه راه بالبصرة وشرب منه اغتبه ونجاري ودر صحيح خود از النضر بن روايت کرده که ان
 قدح النبي صلى الله عليه وسلم انكسر فاتخذ مكان الشعب سلسله من فضة وكفته كفة
 عاصم رايت القدح وشربت منه واما ما احمد وبنار در مسند بن خويش از
 عبدالله بن عمر بن روايت کرده اند که انه يدبر ناقته وهو را که با فئيل عن فعله ذلك لا
 شيء هو فقال لا اوري الا اني رايت رسول الله صلعم ليعيله خفاجي در شرح شفا
 اعداين روايت نوشته وفيه انه يستحب الاقدار بافعاله صلعم تبركا وتينالا انه قيل او صدر
 عنه امر محفل اتفاقا بمقتضى الجملة البشرية لابنية التعبد بل يستحب فعله ام لا فذهب الاكثر
 الى انه لا يستحب الا انه لا باس به وهو الظاهر واما غيره فيكره الاقدار به في مشك كماله
 بعض الصوفية في اتباع آثار مشايخهم ومن هذا القبيل لبس الخفزة ونحوه فاعرفه الله
 قوله سلا غلوا اين طائفة درين باب به کمال است شياطين نجديه که هنگام تغلب از
 تعدی زباني تجاوز نموده بدست ورازی هم گريبان ايمان خود را راجاک کرده اند حتا که مسل
 متبرکه واقع حرمين و ما بين حرمين محترمين را باين سبب که از آثار نبويه بودند حکم بخانه و
 منهدم کرده بکمال توپين باز مين برابر ساختند انچه اقول اگر مبعوضين شياطين نهان
 معبرين به سجده مساجد کيه بنا بر آن بر قبور صاحبين و آثار ايشان بقصد تعظيم اين بگن
 نه خالصا لوجه الله واقع گرديده بود و مردم دران مساجد و مشاهد مجتمع شده در نماز
 و دعا تعظيم ايشان ملحوظ ميداشتند و رجا بر و شفا از ايشان ميکردند منهدم نمودند
 چه گناه کرده اند که حکم اين مساجد حکم مسجد ضرار است فان ذلك المسجد لا بني ضرار و کفر او
 تفريقا بين المؤمنين و اوصا و المن حارب الله و رسوله من قبل بني الله عليه صلى الله
 عليه آله و سلم عن الصلوة فيه و امر بهدمه و هذه المشاهدة لما طلة نما وضعت مضاماة

لبيوت الله وتعظيمها لم يعظمه الله عكوفاً لأشياء لا تنفع كذا في الصراط المستقيم ونيز
 احمد بن عبد الحكيم در صراط مستقيم نوشته فاما بنا را المساجد على القبور فمقتد
 صرح عامة علماء الطوائف بالنهي عنه مثابفة للحديث وصرح اصحابنا وغيرهم من
 اصحاب مالک والشافعي وغيرهما بتحريمه ومن العلماء من اطلق فيه لفظ الكراهة وغيرهم
 بن عبد الحكيم در صراط مستقيم نوشته فمقتد المساجد المبنية على قبور الانبياء و
 الصالحين والملوك وغيرهم بتعيين ازالتهما بهدم او غيره هذا ما لا اعلم فيه خلافاً بين العلماء
 المعروفين وذكره الصلوة فيها من غير خلاف اعلمه ولا تصح عندنا في ظاهر المذهب لاجل
 الله والكف الوارد في ذلك ولا حديث اخر ونيز احمد بن عبد الحكيم در صراط مستقيم
 نوشته وامر عمر رضي الله تعالى عنه بقطع الشجرة التي تسمى ابناء الشجرة التي يبيع الصبيان
 تحتها بيقعة الرضوان لما راي الناس يفتابونها ويصلون عند بابها المسجداً المحرام ومسجد الله
 وكذلك لما رايهم قد عكفوا على مكان قد حصه فيه النبي صلى الله عليه وسلم عكفوا عما هناهم عن ذلك و
 قال اريدون ان تتخذوا آثار انبياءكم مساجد واما ابن القيم در زاد المعاد نوشته
 فان رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم نهى عن الصلوة في مسجد الضرار ولم يهجمه وسجد
 يصلي فيه ويذكر الله فيه لما كان بناه ضراراً وتفرق بين المؤمنين وما وسى للمنافقين
 كل مكان هذا شأنه فواجب على الامام تعطيله اما بهدم او تحريق واما بتغيير صورته واخر
 عما وضع له واذا كان شأن مسجد الضرار فثابت هذا الشرک التي تدعو سدنتها الى اتخاذه
 من فيها انداداً من دون الله اخفى بالهدم واوجب ونيز در زاد المعاد نوشته لا يجوز
 البقاء مواضع الشرک والطواغيت بعد القدرة على هدمها وابطالها بما واحد فافانها شيا
 الكفر والشرك وهي اعظم المنكرات فلا يجوز الاقرار عليها مع القدرة على ازالتهما وهكذا حكم
 المشرك الذي بنيت على القبور التي اتخذت اوثاناً وطواغيت من دون الله والاحباب
 التي يقصد بها التعظيم والتبرک والنذر والتقبيل ولا يجوز البقاء شيء منها مع القدرة

ازالته ودر اغاشة اللهب فان نوشته ومن الانصاب قد نصبه الشيطان للشركيين
 شجرة او عود او وثن او قبر او خشبة او نحو ذلك والواجب بهدم ذلك ومحاشة كافر
 صلى الله عليه وآله وسلم عليا كرم الله وجهه بهدم القبور المشرفة وتسويتها بالارض كما تقدم
 من حديث الى الربيع الاسدي وكما عني الصحابة بامر عمر رضي الله عنه قبر دانيال و
 اخفاء عن الناس ولما بلغه ان الناس يلتابون الشجرة التي بايع تحتها رسول الله صلى
 الله عليه وآله وسلم اصحابه ارسل لقطعها رواه ابن وضاح في كتابه قال سمعت عيسى بن
 يونس يقول امر عمر ابن الخطاب بقطع الشجرة التي بايع تحتها النبي صلى الله عليه وآله وسلم
 لان الناس كانوا يذهبون فيصلون تحتها فخاف عليهم الفتنة قال عيسى بن يونس وهو
 عندنا من حديث ابن عون عن نافع فاذا كان هذا فعل عمر بالشجرة التي ذكر الله تعالى
 في القرآن وبايع تحتها الصحابة لرسول الله صلى الله عليه وآله وسلم فاما حكمه في ما عداها من هذه الانصاب
 التي قد عظمت الفتنة بها واشتدت البلية من المساجد المعمورة على القبور فانما او
 بالهدم من مسجد الضار الذي يدمر رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم وعظم فتنة وفساد وكذا القباب
 التي على القبور فانه يجب هدمها لانها اسست على معصية الرسول لما تقدم من
 نهية عن البناء على القبور فبئس اسس على معصية ومخالفة بنار غير محترمة وهو اولي
 بالهدم من بنار الغاصب قطعاً وقدام رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم بهدم
 القبور المشرفة بهدم القباب والمساجد التي بنيت عليها اولي لانه صلى الله عليه وآله وسلم
 اله وسلم لعن المتخذ من المساجد عليها وكذا يجب ازالته كل قنديل وسراج على قبرنا
 فاعلموا ان على لانه صلى الله عليه وآله وسلم اسست وحافظ ابو شامة واستاد
 ابو دوى در كتاب البدرع والاحراوثة نوشته ومن هذا القسم ما قدم به التلوة
 من تزئين الشيطان للعامة تخليق الحيطان والعمد وسرج اما كن مختصة بحكي بهم
 حال انه راي في منامه بها احدا من اهل الصلاح فيما فطون على مثل ذلك مع

مع اصنافهم فمر الفضل الله وسننه وليظنون انهم يتقربون بذلك ثم تجاوزون هذا الى ان
 يعظم تلك الامكن فيعطونها ويرجون شفاها من صناعهم وقضاهم حوائجهم بالنذر لها الغنة
 والابو الوفا بن عقيل حنبلي که معاصر حلی سنه لغوی هست در کتابی نوشته
 بنا صعبت التكاليف على البهال عدلوا عن اوضاع الشرع الى اوضاع وضعوها
 لانفسهم فسهلت عليهم ولم يخلوا تحت امر غيرهم وبعد ازین نوشته و هم عندی
 و هذه الاوضاع مثل تعظيم القبور واكرامها باهني عنه الشرع من ايقاد البيران و
 تعظيمها وتخليتها وخطاب الموتى بالسحاح وكتب الرقاع فيها ما مولاي افضل كذا
 وكذا واخذت ربها تبركا واصنافه الطيب على القبور واما من القيم دعاثة اللعنات
 از ابی محمد مقدسی نقل کرده که گفت لان تخصیص القبور بالصلوة عند بابهم
 تعظیم الاحصان بالسجود لها والتصرف اليها وقدر وینا ان ابتداع عبادة الاصنام
 تعظیم الاموات باتخاذ صورهم والتسج بها والصلوة عند بابهم واحمد بن علی
 افندی رومی در حوالی السالابرار نوشته قال الامام ابو بكر الطرسوسی انظر وا
 رحكم الله انما وجدتم شجرة يقصد بها الناس ويعطونها ويرجون البر والشفا من قلوبها
 ويقربون بها المسامير والخرق فهي ذات الفواط فقطعوا غلتها وابن ابی شیبہ
 مصنف خود آورده حدثنا معاذ قال اخبرنا ابن عون عن نافع قال بلغ عمر بن
 الخطاب ان ناسا ياتون الشجرة التي يبيع تحتها قال فامر بها فقطعت ومسلم در صحیح
 خود از سعید بن المسیب وایت کرده که قال کان ابی من بايع رسول الله صلى الله عليه
 عليه وآله وسلم عند الشجرة قال فاطلقنا في قابل حاجين مخفي علينا مكانها فان كانت
 تثبت لكم فانتم اعلم وبخاری در صحیح خود از نافع روايت کرده که قال ابن عمر
 رجعا من العام المقبل فاجتمع منا اثنان على الشجرة التي بايعنا تحتها كانت رحمة
 من الله فوومي در شرح صحيح مسلم نوشته قال العلما سبب خفائها ان لا

ان بنی لما جرى تحتها من الخمر ونزول الرضوان والسكينة وغير ذلك فلو بقيت ظاهرة
 معلومة لخيفت فظيم الاعراب والجهال اياها وعباوتهم لها فكان خفاء بارحة من الله تعالى
 اشتهى ذكرها في در شرح صحيح البخاري نوشته قوله فاجتمع من اهل ما واقفنا
 رجلمان على شجرة ابناء بنی التي وقعت المبالغة تحتها بل خفي علينا مكانها انتمى وعتی
 در شرح صحيح البخاري نوشته اى ما واقفنا من رجلمان على هذه الشجرة ابناء بنی التي
 بايعنا تحتها بل خفي مكانها وقيل اشتبهت عليهم قوله كانت رحمة اى كانت هذه الشجرة
 موضع رحمة الله ومحل رضوانه قال الله تعالى لقد رضى الله عن المؤمنين اذ يبايعونك
 تحت الشجرة وقال النووى سبب خفاء النخ وحافظ ابن حجر در فتح الباري
 نوشته والتكرار سعيد بن المسيب على من زعم انه عرفها معتمدا على قول ابيه انه لم يعرفها
 في العام القابل لا يدل على رفع معرفتها اصلاً فقد رفع عند المصنف اى البخاري في
 حديث جابر السابق قريباً لو كنت البصر اليوم لاريتكم مكان الشجرة فهذا يدل على انه
 كان يضبط موضعها فففيه دلالة على انه كان يعرفها بعينها بعد از بن نوشته ووجدت
 عبد ابن سعيد باسناداً صحيحاً عن نافع عن عمر انه بلغه ان توّاً يأتون الشجرة فيصلون
 عند ما فتوعدهم ثم امر لقطعها انتمى ونيز حافظ ابن حجر در فتح الباري نوشته
 ومحصل ذلك ان ابن عمر كان يتبرك بتلك الاماكن وتشده في الاتباع مشهور و
 لا يعارض ذلك ما ثبت عن ابيه انه رأى الناس في سفر ميتا درون الى مكان شمال
 عن ذلك فقالوا قد صلى فيه النبي صلى الله عليه واله وسلم فقال من عرضت له الصلوة
 فليصل والا فليمض فانما تلك اهل الكتاب لانهم يتبعوا آثار انبياءهم فاستخذوها كنائس
 وبيعاً لان ذلك من عمر محمول على انه كره زيارتهم لمثل ذلك لغير صلوة او خشى ان
 يشكل ذلك على بن لا يعرف حقيقة الامر فيطنه واجبا وكلا الامرين مأمون من ابن عمر
 انتمى وخفاجى در شرح شفا نوشته وقدام ابن عمر كان يحجرى الصلوة

والتزول والمرحیث صل الله علیه وآله وسلم ونزل وماروی عن مالک مما یصح
 ذلك فهو جری علی عادته فی سده الذرائع وكذا ما جابر عن عمر انه رأى الناس فی الرجوع
 عن الحج ابتدوا مسجدا فقال ما هذا قالوا مسجد رسول الله صلعم فقال هكذا هلك اهل الکتاب
 قبلکم استخذوا آثار الانبیاء بیعا من عرضت له مشکم الصلوة فیصل ومن لم تعرض فلیضر
 اغتنى ونیز خفاجی در شرح شفا نوشته و هذا یدل علی جواز التبرک بالانبیاء و
 الصالحین و آثارهم ما یتعلق بهم الم یؤدلی الفتنة و فساد عقیده و علی هذا یجمل کلام
 عن عمر من انه قطع الشجرة التي وقعت تحتها البیعة لئلا یفتتن بها الناس لقرب عبد
 باسما بلیته فلما منفاة بینما قوله ۱۵۹ میگوید فقیر حقیر که از آثار شریفه و تبرکات متنبیه
 انچه از مطنان اعظام و اکرام دراو ام این لیا م بغایت مستبعد باشد آنرا ذکر نمی نم
 و نقل مینمایم حال و قال اهل کمال و تکریم و تجلیل شان مثال یعنی مثال فعل مبارک آنحضرت
 صلعم را که بر کاغذ یا پارچه نقش کشیده طیار میسازند انرا قول حمق و جهل نام الالهین
 کمتر از حمق و جهل مشرکین موجودین و سابقین نیست مشرکین تعظیم سنگها میکنند و میگویند
 و بتوسل آن رحابی شفا و دفع بلا میدهند این رئیس المنافقین تعظیم نقش و کاغذ و
 پارچه میکنند و بتوسل آن امید علی مشکلات و قضای حاجات میدارند و ارقم گوید سبکه
 از علما و صلحا مصدر سمجھ قول و فعل شده خطا کرده تقلید خطای ایشان مانند تقلید مشرکین
 است که تقلید خطای آبا ی خود میکردند و تعظیم این نقش و کاغذ و پارچه و نحو آن بدون
 اذن شرعی بامید نفع و ضرر و تعظیم بت و سنگ و درخت و آفتاب بهچنین چه فرق
 توان کرد شاهی عبد العزیز دهلوی در تحفه اثنا عشریه در ذکر انواع اوها م
 شیعه نوشته نوع شانزدهم صورت چیزی را حکم آن چیز دادن و این و همه اکثر راه
 بت پرستان زده و اینها را در ضلالت افکنده و اطفال خرد سال نیز درین و بسیم بار
 گرفتار می باشند سپان و سلاح و دیگر چیزها را از چوب و گل ساخته خورسندی شوند

و حقیقت اسب و سلاح می کارند و دختران خردسال پسران و دختران از جامه ها
سبز و منقش و ملون ساخته با هم کحل آنها میکنند و شادی مینمایند و در شیعه این دم
خیلی غلبه کرده قبور حضرت امامین و حضرت امیر و حضرت زهرا را تصویر میکنند و بکمان
آنکه این قبور حقیقه قبور جمیع النور آن بنده گواران است تعظیم و افر نمایند بلکه نوبت
بسجدهات رسانند و فاتحه خوانند و سلام و درود رسانند و گیس آنها می منقش و قرین
گرفته اند و اگر دستاوه شوند در رنگ مجاوران و داد شرک میدهند و نزد عقل و حرکت
طفلان و حرکات این پیران نابالغ هیچ تفاوت نیستانفته و اسلامی ترجمه عقیده به
نوشته النوع السادس عشر تقریر حکم شی کشمیه و هذا الوسم قد اضل عبدة الاصنام اكثر
من طريق الصواب و اوقعهم في ماوتيه البهالة و تكون الاطفال الصغار يا خوذین في
هذا الوسم كثيرا ايضا فيفرحون باليصنعون من الخيل و سلاح و غیرها بالجشب الطین
و یجسبونها فرسا و سلاحا حقیقه و کذا الصبیات الصغیرة یجعلن الابنار و البنات من الثور
المنقش و الملون و ینکحن اولئک البنین بالبنات و یفرحن بذلک و قد غلب هذا الوسم
شدیدا علی اشیعة ایضا فانهم یصورون قبور الامامین و الامیر و الزهراء و یجسبونها قبور
اولئک الکبار حقیقه بل یتصنعون نعال الفرس و البغال و الضابا علی اشکال مختلفة
کأکف الناس و غیرها و یمسبونها الی اولئک الکرام و یرغمون انها نعال فرسهم علام
درایت بجوشهم و عسا کرهم و یعطونها تعظیما و افرایل یسجدون لها و یقرعون الفاتحه
علیها و لو صلحوا الیها تحائف الصلوة و التختة و تقومون حولها لذبح الذباب عنها ^{این}
فی ایدیمهم بالمراوح و المذاب اسی لالات المزنقة المنقشة التي یدفع بها الذباب عن السلاطین
و الامراء و سجاد و رهنها و انما فی تلك الايام بهذا السحال و لیودون حق الاشترک و لاتفاوت
ولا فرق عند العقل بین حرکات الاطفال و حرکات هؤلاء الکهول السحقا لغير الباعین
من الرجال و قد یصدق علیهم هذا المثل الفارسی گوساله ما پیر شد و گاونشد یعنی غلبنا

قد شایب و لم یصر ثورا انتبه و در سفینه النجات نوشته در ملک هند جعنه مولی
 علی و قادی و قشقه کر بلا و مدینه منوره و کعبه معظمه و چشمه فی بی و کوه مرتضی و قد
 جعلی که منسوب به آنحضرت میکنند همه اسب از منکرات و بدعات و عینی شمرده شوند
 پس مومنین احتراز کردن از آن لازم است انچه قوله ص ۱۶۱ از جمله عقائد و عقاید
 سجدیه باینکه اگر بر جانور زنده گفته شود که برای پیغمبر است مثلا و ذبح کرده شود بنام
 خدا و سجدیه حرام است و ذابح مرتد گو ذابح غیر نام نهیده باشد اقول از عقاید مضحکین
 راس اللها بدین آنست که جانوریکه بسبب تقرب غیر خدا ذبح کنند گو وقت ذبح بطریق
 عادت نام خدا بر آن ذکر نمایند حرام است و قصد تقرب غیر خدا فی ذبح آن جانور که عباد
 است موجب ارتداد و از اگر و ایشان جانور برای انبیا و اولیا و شهدا و غیر هم مشهور
 اگر و در نام ایشان مراد قصد تقرب ایشان بذبح آن باشد و احدی از مبغوضین
 امام الفرسولین ذابحی را که قصد تقرب غیر خدا نموده و نه راضی است به آن مرتد گفته پس
 نسبت این قول بسوی ایشان جز افترا چه باشد قوله ص ۱۶۵ بیشک محیب آنچه نوشته
 ملخص تفسیر عزیزی است اینقدر خود درست است اما آنچه بعد از آن نوشته که همین
 مخصوص جمهور مفسرین متقدمین محض بی اصل این اقول با اصل بودن این تخریج
 آفتاب در نصف النهار روشن است شیر چشم اگر در روز روشن نه بیند تصور آفتاب
 چه باشد قوله ص ۱۶۵ از آنچه در تفسیر اتفاق تفسیر افتاد بود رجوع فرمود اقول
 صاحب تفسیر از آنچه در تفسیر تطبیق فرموده صرفا فرقت است اما اهل بدعت شاخه انان
 و دیگر بلاد از محض تقلید شاه صاحب درین مسئله هم زبان مبغوضین پیشخ الفرسولین
 بوده اند قوله ص ۱۶۸ باجمله هرگاه خود صاحب تفسیر عزیزی و خص خواص آن بزرگوار
 را اعتراف باشد بخالف قدما می نمسرت پس دیگر چه دعوی مطابقت و موافقت تفسیر
 عزیزی با تفسیر قدیمیهان مثل است که مدعی حسنت و گواه حسنت اقول صاحب تفسیر عزیزی

اعتراف بخلافت قدماى مفسرين کما هست بلکه از همان کلام که اعتراف فرمود هست ^{فقت} موافقت
تفسير با تفاسير قدمايه ظاهر که در تفاسير قدمايه مانند اين تفسير نفرقه در میان هر دو قسم
و قوله لا شک فی وقوع الاختلاف انچه جواب بر سبیل منزل است قوله ص ۱۶۸ از عبارات
تفسير رحمانی که نقل نموده صاف ظاهر که حرام ذکر اسم غیر الله است اعلم از نيکه اسم الله با
ذکر کرده شود یا نه کرده شود پس تائيد تفسير عزيزی یا تائيد جواب جيب از کدام لفظ
آن عبارت فهميده اقول چون ما اهل به لغیر الله به اعتبار لفظ بر عموم است و در تفسير
تقديم آن مذکور است نه تقديم ما ذکر اسم الله علیه عند الذبح پس از عبارات تفسير مذکور تائيد
تفسير و نیز تائيد جواب جيب ظاهر است قوله ص ۱۶۸ و لغوی نوشته ما اهل به لغیر الله
ای ما ذبح للاحنام والطواغيت انچه اقول این تفسير تائيد میدهد در تفسير عزيزی را
زیرا که چون مراد از ما اهل به لغیر الله ما ذبح للاحنام والطواغيت شد شک نماند
در نيکه جانور نيکه برای انبيا و اوليا و سيد احمد کبير و شيخ سدد و زين خان بقصد
تقرب ایشان ذبح کرده باشند گو عند الذبح بران نام خدا بر سبیل عادت ذکر کنند
و از افراد ما ذبح للطواغيت است قوله ص ۱۶۹ در نيشاپوری قبل عبارت مذکوره
نوشته و اما ما اهل به لغیر الله معناه رفع به الصوت انچه اقول این عبارت نيشاپوری
چه مضر خصم است و قولی اهل جايليت باسم اللات والعزی را اگر مخصوص به عند الذبح
کرده شود پس این مثال حال شائست و خصوص مورد قاذح عجم لفظ نباشد
قوله ص ۱۶۹ چنانکه در نقل عبارت نيشاپوری بر سبک کار آمد و اگر عمدت محل است
است که بجای قال لفظ اجمع گردیده اقول چون در مفهوم قال العلماء که جمع محلی با
مفید استغراق باشد و اجمع العلماء فرق نیست اگر سبب اختلاف نشخ تفاوت لفظ
گردیده نزد محصلین محل طعن نباشد قوله ص ۱۶۹ اعتباری ولی اعتباری صرف بوده
بحکم جيب نیست انچه اقول حکم بی اعتباری از جهت مخالفت جمهور است چنانکه

رئیس المبتدعین در حدیث ۱۹۱ تقسیم خطا در تفسیر احمدی تجویز کرده قوله خداوندی اولی
 معنی حدیث صاف بیان نموده که از ذبح بنام غیر خدا و بیجه حرام می شود اقول حاصل کلام
 بنوی آنست که مراد از ذبح لغیر الله ذبح است بنام غیر خدا نه ذبح برای ضیافت
 غیر خدا و خوراندن وی و آن عام است از اینکه ناش بر وقت ذبح ذکر کرده شود
 یا قبل آن قوله خدا و مقوله ابراهیم نقل نموده بقول رافعی رد کرده اقول ابراهیم نقل
 فتوای اهل بخار است رد کردن مقوله اش بقول رافعی چه معنی دارد و خداوند رافعی در حل
 ذبح وقت استقبال سلطان است بر تقرب بسوی او که نزد او محمول بر استبشار و تقدیم
 است و نه مذبح برای تقرب غیر خدا بالاتفاق حرام است قوله خدا از شباه و النظائر
 صحت ظاهر که مراد از ذباح ذبیحه جن است اقول از شباه و النظائر صاف ظاهر است
 که مراد در بخیدیش از ذباح جن ذبیحه جن است زیرا که در شباه و النظائر این حدیث در حد
 بیان احکام جن از ملقط منقول است پس محتمل است که مراد ازین نقل بیان مکی و
 باشد اگر چه ذکر آن بعد ذبیحه جن قرینه بر اراده ذبیحه جن توان شد و عامه کتب و مینی
 مالامال است از اینکه مراد از ذباح جن در بخیدیش جانور است که برای جن ذبح کرد
 شده باشد در غرائب و بستان و کنز العبا و و ابراهیم شاهی قریب است
 لا یجوز ذبح البقر و الغنم عند القبور لقوله علیه السلام لا تعقر فی الاسلام عند القبور کذا فی
 سنن ابی داود و کذا لا یجوز الذبح عند البناء بحمدید و عند شرا الدار لان النبی صلی
 الله علیه و سلم نهی عن ذباح الجن بنا و علی انهم یکرمون مخافة انهم لولم یدبحوا یومئذ
 الحسن فابطل النبی صلی الله علیه و سلم و نهی عنه اغتبی و در تحفة الفقهاء مرسل
 است لا یجوز الذبح علی البناء و عند شرا الدار لان النبی صلی الله علیه و سلم نهی
 عن ذباح الجن رواه البیهقی عن الزهری اغتبی و در صراط مستقیم شیخ الاسلام
 مذکور است و علی هذا فلو ذبح لغیر الله متقر با به الیه یجرم و ان قال فیه باسم الله

كما قد يفعله طائفة من منافقي هذه الامة الذين قد يتقربون الى الكواكب بالذبح
 والبحور ونحو ذلك والخاص هؤلاء مرتدين لا يتاح ذبيحتهم بحال لكن يجمعهم في الذبيحة
 بالافان ومن هذا الباب ما قد يفعله الجاهلون بكملة شرعها الله وغيره من الذبح للبحر
 ولهذا روى عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم انه نهى عن ذبائح الجهنم ودرجوة الجحيم وان يذبح
 مرقوم است روى عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم انه نهى عن ذبائح الجهنم ودرجوة الجحيم وان يذبح
 صلى الله عليه وآله وسلم انه نهى عن ذبائح الجهنم ودرجوة الجحيم وان يذبح
 او يستخرج العين وما شبه ذلك فيذبح لها ذبيحة وكانوا يقولون اذا فعل ذلك
 لا يضرها الجهنم فابطل النبي صلى الله عليه وآله وسلم ذلك ونهى عنه أشد من ميزان
 الاعتدال ذهبى مذکور است يقال معنى ذبائح الجهنم كانوا اذا اشتروا دارا وادخلوها
 لها لئلا يصيبهم اذى من الجهنم اشترى مسطور است نهى عن ذبائح الجهنم كانوا
 اذا اشتروا دارا او اشترى جوا عينا او بنوا بنينا ذبحوا ذبيحة مخافة ان يصيبهم الجهنم فاضيف
 الذبح اليهم اشترى ودرجوة الجحيم مذکور است نهى عن ذبائح الجهنم كانوا اذا اشتروا
 دارا او اشترى جوا عينا او بنوا بنينا ذبحوا ذبيحة مخافة ان يصيبهم الجهنم اشترى
 مرقوم است ذبائح الجهنم ان يشترى الرجل الدار او يستخرج العين او ما شبه ذلك
 لها ذبيحة مخافة ان يذبحوا ذبيحة الجهنم اشترى قوله صلى الله عليه وآله وسلم
 جافور از تشبیه برای غیر خدا حرام می شود و دلالت اینهمه روایت آنکه از ذبح برای غیر خدا
 حرام می شود فاین هدامن ذلك انما قول تشبیه برای غیر خدا متعارف در جافور است
 که ذبح آن برای همان غیر مقصود باشد ودلالت اینهمه روایات بر حرمت جافور از ذبح
 برای غیر خدا خود مسلم رئیس المبتدعین است قوله صلى الله عليه وآله وسلم انما ذبح
 و غیر ما درین باب چه خواهد بود و در شرع بر تحریم آن نکیر وارد گردیده اقول بر تحریم
 بحائر و سوائب و و صائل و غیر ما در شرع نکیر وارد نیست زیرا که اهل جابلیت گوشت

این جانوران را حرام ننمودند چنانچه بعد مردن آنها گوشت آنها میخوردند بلکه بر تحریم
 انتفاع به این جانوران مانند رکوب و تکمیل و دوشیدن شیر و گرفتن چشم و مو و گوشت
 این جانوران که از خصوص و چراگاه نمی رانند و ذبح نمیکردند و نسبت این تحریم بسبب
 خدا تعالی میکردند در آیت کریمه ما جعل الله من بحیره ولا سائبة ولا وحیلة ولا حام
 ولكن الذین کفروا یفترون علی الله الذنب وادست پس اند بودنش از جانوریکه برک
 غیر خدا ذبح کرده شده باشد درین باب بخیال نمی آید آقام رازی در تفسیر کبیر نوشته
 و اما کان الکفار یحرمون علی أنفسهم الانتفاع بهذه الحيوانات و انما نوافی غایة الاطلاق
 الی الانتفاع بها بین الله تعالی ان ذلک باطل فقال ما جعل الله من بحیره ولا سائبة
 انشیه و تبصیرا وی در تفسیر خود نوشته و لكن الذین کفروا یفترون علی الله الذنب
 بتحریم ذلک و نسبتة الیهم البته قوله صلیا ثانیاً در باب سبأ الخ اقول تخلیل بجا
 یعنی گاویکه هنوز آن میگذرانند و دست از انتفاع آن نمی بردارند و بالیقین معلوم است
 که مقصودشان تخلیک کسی و اباحت انتفاع آن برای دیگری هرگز نمی باشد منظور
 است زیرا که از ملک شان خارج نمی شود و تصرف در ملک غیر بدون رضا
 مالک اصلاً جائز نیست و در مختار از جمیع الفتاوی منقول است و لا یتخرج عن
 ملکنه باعتبار انشیه و آنچه در فتح القدیر نوشته لواخذ و هو حلال ثم احرم فارسله ثم
 و جده بعد الاحلال فی بد شخص کان له ان یاخذ لانه ما ارسله عن اختیار کذا حلل اکثرنا
 فتدبیر علی انه لو ارسله من غیر احرام کیون اباحت استیجاب محمل آن بها نیست که عدم
 اباحت از مالک معلوم نباشد قوله صلیا ثانیاً کتاب فقہ حملوا اندازیکه جانوری
 که برای بنان است مسلم ذبح کند حلال است اکل آن اقول این مسئله را در کتب فقہ
 از جامع الفتاوی نقل کرده اند لیکن مخالف است یا آنچه در عامه کتب فقہ مذکور که
 جانوریکه برای تقرب غیر خدا ذبح کرده شود گوشت و قیمت ذبح نام خدا بران ذکر کنند حرام

پس لائق اعتقاد نباشد و شاید صاحب جامع الفتاوی خیال کرده که چون مسلم برای نماز
 و بیت و بناش ذبح نکرد که مقصود محوسی ووشنی بود بلکه برای خدا و بنام او تعالی ذبح
 نمود غاصب گردید و گوشت جانور مضروب ملک غاصب می آید گوشتان مضروب
 عصیان غصب بروی لازم آید پس خوردن گوشت آن برای وی و کسی که وی را
 حلال بود زیرا که بنام خدا و تقرب او تعالی ذبح کرده شده است که مسلم نام غیر خدا
 وقت ذبح ذکر میکند و نه تقرب غیر خدا قصد می نماید و بجهت غصب این فعل مسلم
 کرده خواهد بود قوله **ص** اربعاً در بدایه و غیره کتب فقه بالاتفاق بلا خلاف بتصریح
 موجود که اگر کسی قبل از ذبح بگوید که آلهی قبول کن این از فلان نیست در آنجا اقول
 قول آنکس که آلهی قبول کن این ادوات میکند بر تقرب خدا و محل جانور نیست که شهر
 داده شده باشد قبل ذبح باینکه تقرب غیر خدا از ذبح آن مقصود است قوله **ص** ۱۴
 خامساً بالاتفاق فقها و مفسرین و اجماع سلف صاحبین اهلال لغیر الله صرف وقت ذبح
 موجب حرمت است و بس اقول حصر موجب حرمت بودن اهلال لغیر الله در
 وقت ذبح از تفکیک معتبر و کتابی از کتب معتدیه فقه و غیره ثابت نیست چه جای که اتفاق
 فقها و مفسرین و اجماع سلف صاحبین بر آن باشد و لوسلم پس در محل نزاع نیز اهلال
 لغیر الله وقت ذبح حکماً موجود است لانه لما کان فی ذلک تعظیم لغیر الله تعالی لم یکن
 القسمة مجردة لله تعالی حکماً لکن لوقال بسم الله واسم فلان ذکره الشافعی فی رد المحتار
 در در مختار مرقوم است ذبح لقدم الامیر و نحوه کواحد من العطار یحرم لانه اهل
 لغیر الله ولو ذکر اسم الله تعالی انتم و در **شاه و النظائر** مسطور است لو
 ذبح لقدم الامیر او واحد من العطار یحرم وان ذکر اسم الله تعالی علیه لانه حامل
 لغیر الله است و در **فتاوی غرائب** مذکور است وان نوى القرب الى **الصفی**
 و قصد تعظیم فهذا یوجب المحرقة و یكون الذاب مشرکاً حیث عظم غیر الله تعالی

فیه خل تحت قوله تعالی و ما اهل به لغیر الله اشته و در جوهره نیره مرقوم است الذکر
 عند مری الضیف تعظیما له لایجل اکساک و کذا عند قدوم الامیر و نحوه تعظیما له لانه اهل
 لغیر الله اشته و حاکم و تفسیر آورده و ما اهل به لغیر الله قبیل ذکر علیه غیر اسم الله بذکر
 الربیع و ابن بدو جماعه و ابن ابی حاتم از ابی العالیه روایت کرده و ما اهل به لغیر الله
 یقول ما ذکر علیه اسم غیر الله و در تفسیر کواشی مسطور است معنی ما اهل به لغیر الله
 نووی علیه لغیر اسم الله اشته و در تفسیر کبیر مذکور است و قال ربیع بن انس ربیع
 بن بدو یعنی ما ذکر علیه غیر اسم الله و هذا القول اولی لانه شد مطابقه للفظ قال العلماء
 لو ان مسلماً ذبح ذبیحه و قصد بذبحها التقرب الی غیر الله صار تذاً و ذبیحه ذبیحه مرتداً
 و همچنین است و تفسیر نیشاپوری و در تفسیر عبد الصمد مرقوم است ذکر الاما
 ابو عاصم العامری محمد بن احمد من اصحابنا ان سلطاناً لو دخل بلداً فذبح الناس الذبائح
 تقرباً الیه بذبحها و اراقة دمه لم یجل تناول شی منها لانه قد اهل بها لغیر الله و تقرب بذبحها
 الی غیره اشته و در شیل الاوطار شرح منتهی الاخبار مسطور است و ذکر الشیخ ابراهیم
 المروزی من اصحابنا فی ان ما یدبح عند استقبال السلطان تقرباً الیه انقی انک
 بتحریمه لانه ما اهل به لغیر الله اشته و همچنین ذکر کرده است نووی در شرح صحیح مسلم
 علقه در شرح جامع صغیر و جزر می در نهایت نوشته و فی حدیث ابن عباس
 لا تأکلوا من معافر الاعراب فانی لا امن ان یکون ما اهل به لغیر الله هو عقرهم الابل کان
 یتباری الرحلان فی الجود و السخار فیعقران ابلا حتی یفخر احدیها الآخر و کانوا یتعلمونه
 ربایه و سمعته و تفاخر اولایقصدون به وجه الله فشبیه با ذبح لغیر الله اشته و در
 جمیع البحار مذکور است لا تأکلوا من معافر الاعراب فانی لا امن ان یکون ما اهل به
 لغیر الله هو ما کان یتباری الرحلان فی الجود و السخار فیعقر ذابلاً و هذا ابلاً حتی یفخر
 احدهما الآخر ربایه و سمعته و تفاخر اولایقصدون به وجه الله فشبیه با ذبح لغیر الله اشته و در میر

ورحيموه الجيوان نوشته روى ابو داود وسناده حسن ان النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن معاقرة الاعراب في حرمهم
 فانهم كانوا يتفخرون بان يعقر كل واحد منهم عددا من ابله فابها كان عقره اكثر كان غالب فله النبي صلى الله عليه وسلم
 عليه السلام لم يحمله لئلا يكون مما اهل بغير الله اشبه ونيز وغميرى ورحيموه الجيوان نوشته فقد روى
 ابن ابي عاتم عن الجارود بن ابي سيرة قال كان جل من بنى يقال له بن شيل كان شاعرانا فز غالب ابا الفزريق
 بمار بطعم الكوفة على ان يعقر هذا مائة من الابل وبهذا ليعين ابله اذا وردت المار فدل وردت المار بمار وبنو
 يكشغان عاقبتهم قال فخرج الناس على اسجد البغال يريدون اللحم قال على رضى الله تعالى عنه بالكوفرة فخرج على
 بغله رسول الله صلى الله عليه وسلم البضا وهو يتبعه يا ايها الناس لا تاكلوا من لحوها فانها مما
 اهل به بغير الله اشبه شيخ الاسلام احمد بن عبد الحكيم در صراط مستقيم نوشته واما القرابات فتدبر
 ولهذه قال النبي صلى الله عليه وسلم في قرابة اللهم منك لك بعد له بسم الله والله اكبر تبارك الله ان صلواته
 وسلامه وبركاته على سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم الكافرون يصنعون بالهتيم كذا فتارة يسعون الهتهم على الذبايح فارة
 فيخرجون قريانا اليهم فجمعوا بينهم وكل ذلك الله اعلم بديل فيما اهل بغير الله فانه يستقيم قد اهل بغير الله فقوله بسم الله
 استعانة وقوله كذا عبادة له ولهذه اجمع الله بينهما في قوله اياك نعبد واياك نستعين
 وايضا فانه سبحانه حرم ما ذبح على النصب وهى كل ما ينصب ليعبد من دون الله
 ونيز شيخ الاسلام در صراط مستقيم نوشته ويدل على المسئلة ما قد مرنا من
 ان النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن الذبح في مواضع الاضنام ومواضع اعياد الكفار ويدل على ذلك
 ايضا ما روى ابو داود في سننه حدثنا يارون بن عبد الله حدثنا حماد بن مسعدة عن
 عوف عن ابي ليحانة عن ابن عباس قال نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن معاقرة الاعراب قال
 ابو داود وعنده من وقفه على ابن عباس روى ابن ابي شيبة في تفسيره حدثنا وكيع
 عن اصحابه عن عوف الاعرابي عن ابي ربحانة قال سئل ابن عباس عن معاقرة الاعراب
 بينهما فقال انى اخاف ان يكون مما اهل بغير الله به وروى ابو سحر ابراهيم بن عبد الرحمن
 وحكيم في تفسيره حدثنا ابي حدثنا سعيد بن منصور عن ربعي بن عبد الله بن الجارود

قال سمعت البحار و دکان یعنی من بنی رباح رجل یقال له ابن وثیل و کان مشاعراً فافر
 بالفرزدق غالباً بما ربطه الکوفه علی ان یعقر بذاتیة من ابله و بذاتیة من ابله و اذ
 للماء فمل و ردت الابل المارفاً الیهما باسیاً فیها فجعلتا کیشقان عاقبهما فخرج النسر
 علی الحمیر و البغال یریدون الحبل و علی رضی اللہ بالکوفه فخرج علی بغله رسول اللہ
 البیضاء و هو ینادی یا ایها الناس لاتاکلوا من کوحها فانها اهل بها لغير الله فهو لای
 الصحابة قد فسر و اما قصد بذبحه غیر الله و اخلاً فیما اهل به لغير الله فعلت ان الآیة لم
 بها علی اللفظ باسم غیر الله بل ما قصد به التقرب الی غیر الله فهو كذلك استنتی قوله
 ص ۱۷۰ چه در عامه تفاسیر قید عند الذبح موجود اقول قید عند الذبح بلحاظ مورد
 است و خصوص مورد قاذح عموم لفظ نباشد و در تاج المصداق و بیہقی مرقوم
 و ما اهل به لغير الله ای نودی علیہ لغير اسم الله است و در شمس العلوم مسطور است
 و قوله تعالی و ما اهل به لغير الله ای ذکر علیہ اسم غیر الله است قوله ص ۱۷۰ و در زیلعی شرح
 نوشته لایقال ان الآیة مجتہ لایدری بل ارید بها حال الذبح او الطبخ او حاله الاکل لانا
 نقول اجمع اسلف علی ان المراد بها حاله الذبح فیکون مفسرة متم الاحتجاج بها بلین
 حرمت از ذکر غیر قبل ذبح اختراعی و ابتداء نیست در دین اقول این عبارت زیلعی متعلق
 از آیت کریمه و لاتاکلوا لحم یدکر اسم الله علیہ است نہ متعلق از ما اهل به لغير الله مقتضی
 از نقل عبارت زیلعی بحذف اول کلام تغلیط عوام است در بی مقام تمام عبارت زیلعی
 انیسست قال مجوسی و وثنی و مرند و محرم و تارک اسم الله عداً ای لا تحلل ذبیحة ہو لای
 تارک اسم الله عداً فلقوله تعالی و لاتاکلوا لحم یدکر اسم الله علیہ و انه لفسق و لقوله
 علیہ السلام لعدی اذا ارسلت کلبک المعلم و ذکرک اسم الله فکل السحیث و قال
 الشافعی اذا ترک الذابح التسمیة عداً توکل ذبیحة و المسلم و الکتابی فیہ سوار و کذا
 اذا ترک التسمیة عند المرء و ارسال البحار یوکل عنده لقوله علیہ السلام یدبح علی

اسم الله ستمی اولم یسیم قال وحل لونا سیاً ای حل المزکی ان ترک التسمیه سیاً و قال
 مالک لا یجکل لما بیننا من الاوله اذ لا فضل فیها قلن النسیان مرفوع حکمه لقوله علیه السلام
 رفع عن امتی الخطاء والنسیان ولان فی اعتباره حرماً بیننا والحرَج مدفوع بالنص
 واما قلن ذلک لان الانسان کثیر النسیان فیعذر فی الاشیاء التي لا یدکر لها من حیثه
 حاله کالاکل فی الصوم و ترک الترتیب فی قصار الفوات بین الصلوات بخلاف الاکل
 وغیره فی الصلوة والجماع فی الحج حیث لا یختلف فیہ بین الناسی والعاذ لانه حاله
 تذکره والنص غیر محرر عنی الطلاقه اذ لو ارید مطلقاً لما جرت المخالفة بین سلف فظهم
 الاتفاق وارتفع الخلاف من سبهم واقامته المله مقام التسمیه فی حق الناسی و معذره
 لا یدل علی الاقامه فی حق العاذه ولا عذر له والناسی لیس لمخصوص حتی یقاس علی غیره
 ونحیض بالقیاس لانه ذاکر و قیم تقدیر القیام المله مقامها ولا یقال ان الآیه مجمله لانه
 لا یدری هل ارید بها حال الذبح او الطبخ او حاله الاکل لانا نقول اجمع سلف علی ان
 المراد بها حاله الذبح فتکون مفسر فتم الاحتجاج الا ترى ان ذبیحه المجوسی لا تؤکل
 و ذبیحه الکتابی تؤکل و لیس بینهما فرق فیضل الا ان الکتابی یسمى عند الذبح دون
 المجوسی الثمنه و دعوی حرمت از ذکر غیره عموماً قبل ذبح کسی نکرده بلکه مقصود متبعون
 شیخ الکتابین حرمت است از ذکر غیر قبل ذبح بوجهیکه مشعر باشد بر قصد تقرب غیر
 از ذبح قوله ص ۳۱۷ و همین است مراد از ما اهل به بغیر الله نزدائمه مجتهدین و عامه
 مفسرین و بس اقول بالا ازائمه دین نقل کرده شد که آنچه بقصد تقرب غیر خدا ذبح
 کنند اگر چه وقت ذبح نام خدا یتعالی بران ذکر نمایند نیز داخل ما اهل به بغیر الله است
 پس قصر مراد از ما اهل به بغیر الله بر دو صورت مذکور باطل باشد قوله ص ۳۱۷
 عینی در عاشیه هدایه نوشته و لو قال بسم الله و صلی الله تعالی علی محمد و آله و اولی
 ان لا یقول و لو قال بسم الله و صلی الله علی محمد مع الواو یجکل اكله اقول بعض

کتاب فقه در مع الواو بدون الواو فرق نیست که به طور مکرر است اگر چه در حلال
باشد بشرطیکه اشترک در تشبیه بذكر محمد مرادند هشتم باشد چنانچه در مسطور است
مرقوم است ولو قال بسم الله والله اکبر و صلی الله علی محمد ان اراد بذكر محمد الا شترک
فی التسمیة لایحیل وان اراد التبرک دون الا شترک یحیل لکن در ذمیر مسطور است
ولو قال بسم الله و صلی الله علی محمد و قال صلی علی محمد بدون الواو حل الذبح و لکن
بکیرة ذلک و فی البقیة حل الذبح ان وافق الذبح التسمیة و قبل ان اراد بذكر محمد
الا شترک فی التسمیة لایحیل وان اراد به التبرک بذكر محمد یحیل الذبح و بکیرة ذلک اختاره
قولہ صلیا و لو قال بسم الله و باسمه فلان لایحیل هو المختار اقول در ذمیرة قوم
قال البرسم بن یوسف یصیر مبتیة و باخذ الصدر الشہید فی واقعاته و قاضی بخان گفته
و هو الصحیح و در تنویر الابصار مسطور است و ان عطف حرمت نحو بسم الله و اسم فلان
او و فلان اشبه و شامی در رد المختار تصحیح آن کرده و در بدایه مذکور است و الثانیة
ان بذكر موصولا علی وجه العطف و الشکره بان یقول بسم الله و اسم فلان او یقول بسم الله
و فلان او بسم الله و محمد رسول الله بکسر الدال فتحرم الذبیحة لانه اهل به یغیر الله است
قولہ صلیا لانه لو صار مبتیة صار الرجل کافرا قول شامی در رد المختار نوشته قلت
تمنع الملازمة بان الکفر امر باطنی و الحکم به صعب فیفرق کذا فی شرح المقدسی سربالیه
اشبه قولہ صلیا در کفایه از امام ترمذی نقل نموده و ان ذکر اسم الرسول مع الواو
ان خفضه لایحیل لانه یصیر ذابجا بها و ان رفعه یحیل لانه کلام مبتدئ و ان نصبه یختل فواهی
انما قول و در رد مختار مسطور است و منه بسم الله محمد رسول الله بالرفع لعدم العطف
فیكون مبتدئا لکن بکیرة للوصل صورة و لو بالسجرا و النصب حرم در قبیل هذا الواو
النحو و الاوجه ان لا یعتبر الاعراب بل یجرم مطلقا بالعطف لعدم العرف زبلی و شامی
در رد المختار نوشته قوله كما افاده لقوله و ان عطف اسم فان ظاهرة الحرمة مع العطف

في حاله الجبر وغيره بحيث اطلق ولم يقل كقول ابيداية ومحمد رسول الله كسبر الدال
 وكون هذا مضافا وكلام الزبيعي يقتضيه انه حمل كلامه على ظاهره ويؤيده ان ابن ملك قال
 في صورة العطف قبيل ولورفع سئل لكن الوجه الى آخر ما قدمناه عن الزبيعي ولم يميز
 لاحد قوله **ص** وفي فتاوى قاضيه ان اذا قال باسم الله واسم فلان قال ابراهيم
 بن يوسف يكون منية وقال محمد بن سلمة لا يصير منية وقال الامام ابو بكر محمد بن الفضل
 اذا قال باسم الله وباسم محمد ان اراد بذكر اسم النبي تعظيمه جاز ولا بأس به وان اراد
 به الشراكة مع اسم الله تعالى لا تنحل الذبيحة **اقول** اين عبارت بدین لفظ و در کتاب **الاشیخیه**
 و کتاب الصيد والذباح و کتاب الذکاة فتاوی قاضیه ان بافته نمیشود آری و کتاب الذکاة
 مرقوم است و لو قال باسم الله وباسم محمد قال ابو القاسم الصفار لا یجوز و لو قال باسم الله و
صلی الله علی محمد یجوز کلامه فلو قال باسم الله واسم فلان قال ابراهيم بن يوسف رحمه الله
 یكون منية و هو الصحيح قال محمد بن سلمة لا یصير منية لانها لو صارت منية یصير الرجل كافرا **الاشیخیه** و کتاب
الاشیخیه مرقوم است و جل ضحی فوج قال باسم الله بنام خدا و یا محمد علیه السلام **الاشیخیه** الامام محمد بن الفضل ان
 الرجل یذكر اسم النبي علیه السلام تعظیمه و تعظیمه جاز ولا بأس به وان اراد به الشراكة مع الله لا یجوز **الاشیخیه** و عبارت
 منقوله خط و جمع عبارت و وجاست حذف قال باسم الله وباسم محمد قال ابو القاسم الصفار لا یجوز
 اول و حذف لفظ و هو الصحيح پس قوله کیون منية قوله **ص** در عالمگیری نوشته قبیل
 ان اراد بذكر محمد الاشتراك فی التسمیه لا یجوز **اقول** اين عبارت عالمگیری متعلق
 بسم الله و **صلی الله علی محمد** یا **صلی الله علی محمد** است نه متعلق به بسم الله و باسم محمد
 تام عبارت عالمگیری نیست و لو قال باسم الله و **صلی الله علی محمد** او قال **صلی الله علی**
محمد بدون الواو حل الذبيحة لكن بکیره ذلك و فی البقالي حل الذبیح ان وافق التسمیه و قبیل
 ان اراد بذكر محمد **صلی الله علیه و آله** و سلم الاشتراك فی التسمیه لا یجوز و ان اراد التبرک بذكر
 محمد یحل الذبیح و بکیره ذلك کذا فی المحيط **الاشیخیه** و نیز در همین عالمگیری مرقوم است

ذبح عند مری الضیف تعظیماً له لایجل الکها وکذا عند قدوم الامیر و غیره تعظیماً لانتی
قولہ صلواته و در فتاوی قاضیخان نوشته رجل ضعی و ذبح فقال باسم الله بنام خدا
و بنام محمد علیه السلام قال الشيخ الامام ابو بکر محمد بن الفضل رحمه الله ان اراد الرجل بذکر
اهم النبي بتجلیه و تعظیبه حاز و ان اراد به الشکره مع اسم الله تعالى لا تحل الذبیته اقول
ان مبسوط و ذخیره و محیط چنان ظاهر میگردد که قول ابی بکر محمد بن الفضل متعلق بسم الله
و صلواته علی محمد است نه متعلق بنام خدا و بنام محمد که صریح شرکت است تفصیل
در ان معنی نادر ولیکن قاضیخان را اختلاط یا خطا این قول را بسوی بنام خدا و بنام
محمد اصناف کرده و خود قاضیخان در کتاب الذکاة در باسم الله و باسم محمد بدون
تفصیل عدم حلت را بی القاسم الصغار نقل کرده و در باسم الله و اسم فلان تفصیح
حرمت نموده و نیز قاضیخان در کتاب الرذة حرمت جانوریکه ذبح کرده شده باشد
برای غیر خدا از سیمین ابی بکر محمد بن الفضل نقل کرده عبارت قاضیخان در کتاب الرذة
ان هیست رجل ذبح لوجه انسان فی وقت الخلقه و الثانی فی الخوارات و ما شبه
ذلک قال الشيخ الامام ابو بکر هذا هو کفر و المذبح مینه لا توکل و قال الشيخ اسمعیل
الزاهد اذا ذبح الابل و البقر فی الخوارات لقدوم الحاج او الغراه قال جماعة من العلماء
کیون کفر فاما انا اقول بیکره ذلک اشد الکراهته و لایکون کفر انتی قولہ صلواته اقول
تحریم راجع است باینکه ذکر نکرده نام خدا بلکه ذبح کرد بنام قادم یا نام خدا هم بنام
قادم ذکر کرده انما اقول این توجیه قول است بالایرضی قائم و تحریف کلام
زیرا که در مختار و دیگر عامه کتب فقه بالتصریح مرقوم است که اگر چه نام خدا و که
کند و در میان ذبح للقدوم و ذبح للضیف فرق مسطور است و اگر ذکر نام خدا
یا ذکر نام قادم مراد می بود حاجت ذکر فرق ایچ نبود که حرمت چنانکه بذکر نام
قادم ثابت است بذکر نام ضیف نیز ثابت باشد و اگر نام قادم ذکر کرده باشد

ونام ضیف ذکر کنند خود فرق از ذکر و عدم ذکر ظاهر است و در مختار مرقوم است
 و لودیع تقدوم الامیر و نحوه کواحد من العظام بحرم لانه اهل به غیر الله و لود صلیه ذکر اسم الله
 تعالی و لودیع للضيف لا یحرم لانه سنة الخلیل و اکرام الضیف اکرام الله تعالی
 و الفارق ان ان قد هما لیا کل منهما کان الذبح لله و المنفعة للضيف و للولیة
 للربح و ان لم یقد هما لیا کل منهما بل بدفعها لغيره کان لتعظیم غیر الله فحرم و بل کیف
 قولان بزاریه و شرح و سبانیة قلت و فی صید المقتیه انه یکره و لا یکفر لانه لا یسئ
 الظن بالمسلم انه یتقرب الی الا و حی هذا النحر و نحوه فی شرح الوهبانیة عن الذخیرة
 و قطره فقال و فاعله جمهورهم قال کافر و فضله و سمعیل لیس بکفر اشته و طحا و
 در حاشیه و در مختار نوشته قوله لانه اهل به غیر الله الالهال رفع الصوت بالذکر و
 ای مبنیة و لود ذکر الله تعالی خالصا و شامی در رد المحتار نوشته قوله و الفارق
 ای بین ما اهل به غیر الله بسبب التعظیم المخلوق و بین غیره و نیز شامی در رد المحتار
 نوشته قوله انه یتقرب الی الا و حی ای علی وجه العبادة لانه مکفر و هذا البعید من جالی سلم
 فالظاهر انه قصد الدنيا او القبول عنده بانها المحبة بذبح فذاع عنه لکن لما کان فی
 ذلک تعظیم له لم یکن التمتیة محرمة لله تعالی حکما کما لو قال اللهم الله و اسم فلان حرمت
 و لا ملازمة بین الحرمة و الکفر کما قد مناه عن المقدسی فانهم اشته و در فقیه مسطور است
 عن ابی العاصم القاری ذبح للضيف شاة و سمي الله تعالی یحی و لود بجه تقدوم
 الامیر او واحد من العظام و لود ذکر اسم الله لا یحی لان فی الاول الذبح لله تعالی
 و المنفعة للضيف و ابد الصیغة عنده و یا کل منه و فی الثانی التعظیم للامیر لله تعالی
 و ابد الصیغة عنده بل بدفعه لغيره اشته و سمجین در فتاوی مطالب العبد
 نیز مذکور است و در جامع الرموز مرقوم است فلو سمي علی ذبحة و ذبح لغيره یحی
 و انما قلنا هذا لانه لو سمي و ذبح لغيره و الامیر او نحوه من العظام لا یحی لانه ذبح لغيره

لا ینتہی در بدایتی المہندی مسطور است ذبح شاة للضیف و ذکر اسم اللہ تعالیٰ علیہ سئل اکلہ و شربہ
 لاجل قدوم امیر و واحد من العظام و ذکر اسم اللہ یحرم اکلہ لان المسئلة الاولى کان الذبح لاجل اللہ
 و ذکر اسم اللہ ایضا و لہذا یضعی بین یدیه یا کلہ بخلاف الثانية لان ذبحا لاجل تعظیما لا تعظیما ینتہی تعالیٰ
 و لہذا لا یضیع بین یدیه لیاکل منها بل یدفعہا لغيرہ انتہی و در دستور القضاء
 مرقوم است رجل ذبح للضیف شاة و ذکر اسم اللہ سئل اکلہ و لو ذبح لاجل قدوم امیر
 او واحد من العظام و ذکر اسم اللہ علیہ یحرم اکلہ لان فی المسئلة الثانية کان الذبح تعظیما
 لا تعظیما ینتہی تعالیٰ انتہی و در مضامین الاحتمال مذکور است ما یفعلہ بہتہ
 من الذبح عند قبور المشائخ و الشہداء و غیرہم و عند شرا الدار و علی الدنبار السجدید
 و باب البیوت و عند دخول الامیر و فی وجبات و ما شہدہ و لک فہذا یوجب الحرمة
 اذا کان لغير اللہ و الحان ذکر اسم اللہ تعالیٰ علیہ و یکفون بذلک و ہذا مسر غفل
 الناس عنہ خواہم فکیف عوامہم انتہی و همچنین مرقوم است در حرآة الصفا و در
 فتاویٰ ابراہیم شاہی مسطور است رجل ذبح للضیف شاة و ذکر اسم اللہ تعالیٰ
 سئل اکلہ و لو ذبح لاجل قوم او قدوم واحد من العظام و ذکر اسم اللہ تعالیٰ یحرم اکلہ
 لان فی المسئلة الثانية کان الذبح تعظیما لا تعظیما ینتہی تعالیٰ انتہی و در فتاویٰ یمینیہ
 مذکور است رجل ذبح شاة و ذکر اسم اللہ تعالیٰ علیہ سئل اکلہ و لو ذبح لاجل قوم او
 قدوم واحد من العظام و ذکر اسم اللہ تعالیٰ یحرم اکلہ لان فی المسئلة الثانية کان الذبح
 تعظیما ینتہی تعالیٰ لہذا لا یضیع بین یدیه فیاکل منه بل یدفع لغيرہ و الذاب مشرک المذبو
 مہیئة و امراتہ بائنة انتہی و جمعی در حاشیہ نوشتہ ان الذبح
 المقترن بذکر اسم اللہ اذا کان قبل قدوم قادم للتہنئة یضیفتہ او بعد قدومہ تبرئ
 لذلك فلا شبهة فی جوازہ بل مندوبہ و جواز اکل ذلک المذبوب و اما اذا کان عند القدوم
 فان کان المقصد ذلک ناکل ما ذکر و ان کان لمجرد التعظیم فحرام و المذبوب مہیئة و ضابطہ

انه ان طبع و قدوم للضعيف فهو للصياغة وان امر الذابح ان يتوارع عن الناس كما هو معروف
 سبله تنا فهو لحدو التعظيم وحكمة ما علمت وعليه حمل كلام المصنف اشته قوله **ص** انست
 اطلاق لغير الله سواي آن که ذکر کردیم اقول بقصد تقرب غیر خدا تعالی ذبح کردن
 نیز اطلاق لغير الله است و حصر اطلاق لغير الله در آنچه ذکر کرده باطل است چنانکه در
 دانسته شد قوله **ص** اهرگاه معنی اهل به لغير الله در کلام در مختار متعین و متحقق
 شد انحر اقول تعین معنی اهل به لغير الله در کلام در مختار با آنچه ذکر کرد ممنوع است
 و قول صاحب در مختار لانه مما اهل به لغير الله به من بتعصبيه مفید عدم حصر و تعین
 قوله **ص** او حرمت برین تقدیر از آنست که ذبیحه مرتد است اقول از عامه کتب فقہ
 که عبارت بعض آنها بالا ذکر یافته ظاهر که حرمت برین تقدیر از قصد تعظیم غیر خدا تعالی
 است بذبح آن و از شرح مقدسی و شرنبلالیه و حاشیه شامیه گذشت که در میان
 حرمت و کفر ملازمست ممنوع است علامه پیرمی در حاشیه **شبهه** النظائر
 نهشته فان ذبح لقدم الامیر او واحد من الغنم یحرم ولو ذکر الله قال فی البرزخیه لا
 ذبح لتعظیم غیر الله تعالی اشته قوله **ص** و سئل الامام الفضل عن الخوازارات التي
 يتخذها الجهال للقدم فقال كل ذلك لهو ولعب وحرام ومن ذبح شاة في وجه ان
 في وقت الخلقة او القدم وما يشبه ذلك من الخوازارات و في المحيط او اتخذ خوازارات
 كفر ای اذالم لیسم الله تعالی فی وجهها او شارک القدم فی التسمیة و اما بدون ذلك فلا یظهر
 وجه الکفر فی هذه القضية نسبت عبارت ملا علی قاری از شرح فقه اکبر اقول ملا علی قاری
 یا باتباع اسمعیل برخلاف جمهور این ذبح را بر ذبح برای تقرب قادم حمل نموده و یا باتباع
 رافعی این ذبح را بر ذبح برای استبشار للقدم نه بر ذبح برای تعظیم قادم حمل نموده
 بهر حال کلام ملا علی قاری مضر خصم نسبت که حصر وجه کفر نه وجه حرمت ذبیحه درین
 دو وجه کرده و محل نزاع وجه حرمت است که درین دو وجه مضر نسبت ندارد و قضیه

مرقوم هـت قوم اتخذوا السخارات لاجل النية منه وقدوم الحاج قال الشيخ ابو بكر محمد
الفضل ذلك لهو ولعب فلا يكون كفرا رجل ذبح لوجه الله في وقت الخلقة والتهاني
في السخارات وما شبه ذلك قال الشيخ الامام ابو بكر هذا هو كفر والمذبح مبيته لا تؤكل
ونكح الشيخ سمعيل الزاهد اذا ذبح الابل والبقر في السخارات لقدوم الحاج اول الفزة
قال جماعة من العلماء يكون كفرا واما انا فاقول بكفره ذلك اشد الكراهة ولا يكون كفرا
انتيه ودر فتاوى مطالب المؤمنين مسطور هـت ومن ذبح في وجه الله
شيئا وقت الخلقة فقد كفر الذابح والمذبح مبيته وقال الامام سمعيل اذا ذبح الرجل
الابل والبقر لاجل المذبي يقدم من الحج او الغزو كان الشيخ الامام ابو حفص والقاضي الامام
ابو علي النسفي والحاكم ابو عبد الله وغيرهم يقولون بكفره واما انا فأكفره ذلك اشد الكراهة
ولكن لا أكفره لانا لانسي الظن بالمسلم ان يتقرب الى الاوحى بهذا النحر كذا في المحيط والذبح
انتيه ودر ذخيره مذکور هـت وسئل الشيخ الامام ابو بكر محمد بن الفضل رحمه الله عن
السخارات لابل الغزو والحاج قال كل ذلك لهو ولعب ومن يذبح في وجه الله شيئا
وقت الخلقة او اتخذ غزاه فقد كفر الذابح والمذبح مبيته وقال الامام الزاهد سمعيل اذا
ذبح الرجل الابل والبقر في السخارات لاجل الذي يقدم من الحج او الغزو يكفر وكذا كان
الامام ابو عبد الله الخليلي والشيخ الامام ابو حفص السفاوري رحمه الله والقاضي الامام
ابو علي النسفي والحاكم الامام ابو عبد الرحمن الكاتب والشيخ الامام عبد الواحد بن الشيخ
ابو اسحق الترمذي والحاكم الامام ابو محمد بكفره يقولون واما انا فأكفره تلك اشد الكراهة
ولكن لا أكفره لانا لانسي الظن بالمسلم ان يتقرب الى الاوحى بهذا النحر والله اعلم انتيه
و در صدور الفتاوى مرقوم هـت في كفاية الاسلام ان رجلا او امرأة ذبح طيرا
او شاة فوق قبر ولي او شهيدا وغيره عند نقعة طلوا وقت لطق صبي او عند مفازة كان
به الشهيد اراو وقت وضع الحجر في الجدار او وقت عمارة قرة ليعبر المذبح مبيته و

والذبح کافرانتی و بدیهی است که اگر حرمت کفر درین ذبائح از جهت تشبیه خدا
یا مشارکت غیر و تشبیه می بود و وجه تخصیص حرمت و کفر درین مواضع هیچ معلوم^{منشئ}
بماند که بنام غیر ذبح خواهد شد ذبیحه حرام خواهد گردید و کفر عائد حال ذبح خواهد شد
قوله **حک** در بستان ابو اللیث مذکور است **الح** اقول عبارت بستان متعلق
بصورتی است که از ذبح تعظیم امیر مقصود نباشد و محل نزاع جانور است که برای تعظیم
غیر ذبح کرده شده باشد و عبارت بستان را بحدف و تصرف نقل نموده بجای ابلح لحم
ابلح النبیة و بجای الرثوة بمنزلة الرثوة و بجای فانه لیکره اتخذ ذک اللحم فانه لیکره اللحم نوشتن
و از در میان قوله علی الامر و قوله فلما یجوز لفظ فیه و کیده حذف کرده قوله **حک**
سعید بن مسیب و شعبی و حسن و کحول و عطاء و غیر هم از اکابر بران رفته اند که مراد
بنا اهل به لغیر الله خاص ذبائح بت پرستان است **الح** اقول مذسب سعید بن مسیب
و شعبی و حسن و غیر هم استثنای ذبائح اهل کتاب از نا اهل به لغیر الله است نه آنکه مراد از
نا اهل به لغیر الله خاص ذبائح بت پرستان است قوله **حک** یعنی صرفاً ذبائح بنام
غیر ذبیحه حرام گردید **الح** اقول چنانکه از ذبح بنام غیر ذبیحه حرام گردید همچنان از ذبح
برای غیر بقصد تعظیم غیر مذکور ذبیحه حرام میگردد و ذبائح نیز نذر و جهوهر مرتد میگردد که تعظیم
بدن عبادت است و حرمت این ذبیحه بجهت اهل لغیر الله است خواه بجهت آنکه اهل
لغیر الله باعتبار لفظ عام است که وقت ذبح باشد یا قبل ذبح متصل آن یا بجهت آنکه
مراد از اهل لغیر الله ذبح لغیر الله است برای تعظیم آن غیر عام از آنیکه نام غیر بران وقت
ذبح ذکر کرده شود یا ذکر کرده نشود و گو عادت مشرکین عرب ذکر نام غیر وقت ذبح باشد
یا بجهت آنکه مراد از اهل لغیر الله مراد ذکر نام غیر بر وقت ذبح است و قصد تعظیم غیر
بدن ذبح در حکم ذکر نام غیر وقت ذبح است و نصرائی قصد تعظیم غیر خدا نمیکند گو در میان
خدا و مسیح فرق نگرفته باشد قوله **حک** امدار محل و حرمت بر ذکر و لفظ ذبائح است

عند الذبح صحت وفساد اراوه و نیت یا مالک ذبیحه را بی تلفظ از زبان بیج و نعل نسبت
 اقول نیت و قصد تقرب خدا از ذبح نیز در حل ذبیحه شرط است که گاه ذبیحه را قصد
 بقرب غیر خدا حرام میشود و آری علم آن نصبت بی تلفظ یا امارتی و اله بر آن ممکن نیست
 و چنین بجای غیر مشهور کرده ذبح کرد و تلفظ هم یافته شد لهذا نصرا فی اگر ذبح کرد باسم
 ذبیحه اش حلال است گو مرادش مسیح باشد زیرا که تلفظ و امارت و اله بر نیکی مرادش
 مسیح است یافته نمیشود و اگر ذبح کرد باسم الله الذی هو ثالث ثلثه ذبیحه اش حلال
 نیست زیرا که از تلفظ معلوم شد که مرادش از اله مسیح است در فتاویٰ غریب

مرقوم است و فی الذبح بشرط تجرید التسمیة مع قصد التقرب الی الله تعالی و حده

بالذبح فان فات قصد التقییم لله تعالی فی الذبح بان قصد به التقرب الی الادمی لا یجوز

وان ذکر التسمیة فعلی هذا ما یفعله الجهلة من الذبح علی قبور المشرک و الشهداء و غیرهم و عند

شراء الدار و علی البناء السجید و باب البیوت و عند البیور و الحوض و عند دخول الامیر

فی البلد و فی اصطبل الخیول و الحییر البغال و ما شبه ذلك فهذا یوجب الحرمة اذا

كان لغير الله و ان ذکر و اسم الله علیه و کیف و نیت و بذا غفل عنه الناس خواصهم

فکیف حواهم انتم قوله ^ص بلکه اصل نیت درین کار شرط نیست در عالمگیری ^{نیت}

و لو قال بسم الله و لم تحضره النیة اكل عند العامة و هو الصیح بهذا فی فتاویٰ قاضیخان

اقول ازین باره عبارت قاضیخان عدم اشتراط نیت در تسمیه برای ذبیحه فهمیده ^{حال}

تسمیه بر ذبیحه در صورت عدم حضور نیت باعتبار ظاهر حال بمنزله نیت تسمیه براس

ذبح قرار داده شده است شیخ علی قاری در شرح مختصر و قایم نشسته

و یشرط فی التسمیة فی ذکاة الاختیار ان یقصد انها الذبیحة و لو سمی و لم تحضره النیة ^{جاءت}

لانه اقمی بالتسمیة و ظاهر حاله انها للذبیحة فقیع عنها و لو سمی لا یتدار الفعل کما فی الافعال

لا تعلق الذبیحة انتم و تمام عبارت قاضیخان در اینجا نیست و لو قال بسم الله و لم تحضره

النية او اراد به التسمية على الذبح اكل اما اذا نوى التسمية على الذبح فظاهر واما اذا لم
 نية فكذا لك عند العامة وهو الصحيح وان لم ير التسمية على الذبح وانما اراد شيئا آخر
 لا يحل له لانه نوى غير ما امر به الله ودر قما وى عالمگير نيه مرقوم هست و منها
 انى من شرائط التسمية فى الذبح ان يريدها التسمية لافتتاح العمل لا يحل اللهيه غير
 فتاوى عالمگير به مرقوم هست و منها ان يعقده بذكر اسم الله تعظيمه على المخلص
 ودر مفتقى شرح ملتقى مسطور هست لو سمى ولم ينو للذبح لم يحل كما فى القسطنطين
 عن الكبرى اشته ودر ورحمته مذكور هست ولو سمى ولم تحضره النية صح بخلاف لو قصد
 التبرك فى ابتداء الفعل او نوى بها امر آخر فانه لا يصح فلا تحل كما لو قال الله اكبر
 و اراد به متالفة المودان فانه لا يصح شرعا فى الصلوة بزازية اشته ودر خلاصة
 الفتاوى مرقوم هست رجل سمى عند الذبح ان اراد التسمية على الذبح تحل وان
 اراد به التسمية على غير الذبح لا تحل اشته ودر هداية مذكور هست اما اذا كان لا يصط
 ولا يعقل التسمية فالذبيحة لا تحل لان التسمية على الذبيحة شرط بالنص وذلك بالقصد
 وصحة القصد باذكار الله ودر حفايه حاشية هداية مرقوم هست وتحل اذا كان
 الذابح يعقل التسمية قبل يعقل لفظ التسمية وقيل ان يعقل عمل الذبيحة بالتسمية اشته
 ودر كفايه حاشية هداية مسطور هست قوله وتحل اذا كان يعقل التسمية قبل معناه
 ان يعلم حل الذبيحة بالتسمية اشته قوله صد ۱۸ او از داده شد و شهرت داده شد
 اين تفسير بالراى مخالف جمهور اهل سنت هست كافة مفسرين بر خلاف آن تفسير کرده اند
 الخ اقول تفسير موافق لغت و صحا و ره اهل سان را تفسير بالراى قرار دادن و انرا
 مخالف جمهور اهل سنت تصور نمودن و تفسير كافة مفسرين را بر خلاف آن دانستن
 اشتراک شراب فساد عقيدت هست تفسير آن به ما ذبح للاصنام يا ما ذبح لغير الله
 تفسير صحاحلى معنى هست نه ترجمه لفظه جانورى که آواز داده شده و شهرت داده شد که بر سه

که برای غیر خداست پس اذان ذبح کرده شد ذبح بغیر الله بر آن صادق است همچنین
تفسیر آن تا ذکر علیه اسم غیر الله و سیکه اضافه قید عند الذبح باین تفسیر کرده مقصود
تفسیر باعتبار مورد است نه تفسیر لفظ اما موافق لغت و محاوره اهل لسان بودن این
تفسیر پس ظاهر است جوهری در صحاح نوشته اهل المغنم اذ ارفع صوته بالتبلیته و
الله بالتبلیته علی الذبیحه و قوله تعالی و ما اهل به بغیر الله ای نووی علیه بغیر اسم الله و
رفع الصوت غنقه و غیره و زابا وی در قاموس نوشته اهل الرجل صاحب کتاب
الصیبه رفع صوته بالبکار کابل و ابن حجر گفته است بیل بالفد قدر کبابها +
کابل الراكب المضموم و در تفسیر نیشاپوری مسطور است و اما اهل به بغیر الله فمعنا
رفع به الصوت للصنم و در تفسیر کبیر مذکور است و الرابع اهل بغیر الله به الابلال
رفع الصوت و منه یقال اهل فلان با کج اذ البلی و منه استهل الصیبه و هو صراخه اذ اوله
و نیز در تفسیر کبیر مرقوم است و ما اهل به بغیر الله قال الاصمعی اصله رفع الصوت
و کل رافع صوته جهل ثم یقل للحرم جهل لرفع الصوت بالتبلیته و الذابح جهل و در تفسیر
مدارک مرقوم است و ما اهل بغیر الله به ای رفع به الصوت بغیر الله و در تفسیر بعضی
مذکور است و ما اهل بغیر الله به ای رفع الصوت بغیر الله به و در تفسیر کواشی مسطور است
ان معنی ما اهل به بغیر الله نووی علیه اسم غیر الله قوله ۱۸۲ قوله اینهمه حرام است محل
نظر است الخ اقول از ما سبق معلوم شد که مشرکین از ذبح بجه و سائبه و صلیبه
و حامی تقرب بتان قصد نمیکردند و نه گوشت آنها بر خو و حرام میدانستند بلکه بعد
مردن این جانوران گوشت آنها میخور وند بلکه انتفاع از این جانوران حرام نمیکردند
و آنرا حکم الهی میدانستند لهذا برین تحریم و حکم الهی و استغن این تحریم بر ایشان تأکید است
گر دیده جانور زنده حلال را که بذبح آن تقرب غیر خدا مقصود است از این جانوران
چنینا سبب است قوله ۱۸۲ و ذبح جانور برای تقرب غیر خدا چیزی دیگر و مقرب

کرده و ادن جانور زنده برای غیر خدا چیزی دیگر اقول مراد از مقرر کرده دادن جانور
 زنده برای غیر خدا مقرر کرده و ادن آنست برای تقرب غیر خدا بذبح آن که بعد ذبح
 برای تقرب غیر خدا گوشت خوردن حرام است قوله ص ۱۸۲ و آنچه بعد ترجمه تعمیم
 که خواهد وقت ذبح نام خدا بگیرد یا نه این اصنافه حکم از جانب خود است اقول ای
 تعمیم مفاد لفظ حدیث است و شرح نوزوی موافق حال مشرکین آن زمان قوله ص ۱۸۳
 مدعی فائده نکردن نام خدا بسبب ذبح جانور برای تقرب بغیر خدا و در علت فائده
 نکردن نام خدا بسبب شهرت دادن اقول از سابق معلوم شد که مراد از شهرت
 دادن باینکه این جانور برای غیر خداست اظهار قصد تقرب بآن غیر است بذبح آن جانور
 قوله ص ۱۸۳ بر جانور کشته ذکر نام خدا چه معنی دارد انچه اقول ذکر نام خدا بر جانور کشته
 کبی در تفسیر است چه حاصل مدعاش ذکر نام خداست وقت کشتن جانور یک در آن خشت
 قرار دادن جان او از آن غیر خداست سببیت گردیده که بعد سببیت این خشت ذکر
 نام خدا بیچ مفید نیست قوله ص ۱۸۳ لطف نیست که تشبیه خدا باندک تقدیمی انچه اقول
 چون مقصود از شهرت دادن بنام غیر خدا قبل ذبح قصد تقرب غیر خداست بذبح
 آن و آن قصد مستمره است و بر وقت ذبح نیز موجود پس با وجود قصد تقرب غیر خدا
 بذبح آن چگونه ذکر نام خدا اثر کند و ذایع اگر غیر مالک است سفیر محض باشد مالک
 مقاصد تقرب غیر خداست پس قصد ذایع بمقابله قصد مالک چه باشد قوله ص ۱۸۴
 قوله مانند سگ و خوک از اینجا مستفاد می شود که حرمت آن جانور حرمت بعینه نیست
 اقول مستفاد بودن اینکه حرمت آن جانور حرمت بعینه نیست از اینجا بخوبی می آید
 زیرا که حرمت و وقوع آن بعد مذبح شدن جانور است و چون جانور بر قصد تقسیم
 غیر خدا مذبح گردیده حرمت در آن ثابت و واقع گردیده اکنون تذکیر آن جانور
 مستفاد نیست و آخر کلامش متعلق بوقت عدم ثبوت و وقوع حرمت است قوله ص ۱۸۴

العجب که جانور زنده عبارت است از مجموع جسم و جان **انح** اقول عبارت بودن
 جانور زنده از مجموع جسم و جان ممنوع بلکه خصم گفتن میتواند که جانور زنده عبارت
 است از جسم باعتبار تعلق جان و جان از ان خارج و سائر عقود جاری جسم
 باعتبار مذکور است و هرگاه دادن جان مستلزم زیان و بلکه است لهذا ثواب اختیار
 زیان بنابر محض رضای آفریننده جان مترتب قوله ص ۱۱۵ هرگاه ملکیت جان جانور
 ثابت و از کلامش ظاهر گردد **انح** اقول ملکیت جان جانور هرگز ثابت نیست
 چنانکه دانسته شد و نه از کلامش ظاهر که جان مملوک در اضافت است نه به توصیف
 قوله ص ۱۱۶ اول که از ان صاف ظاهر **انح** اقول از عبارت تفسیر ظاهر نیست که تجزیه
 این دو احتمال در فعل نذر کنندگان بذبح جانور بنام غیر خداست زیرا که در تشهیر جانور
 بنام غیر خدا اظهار قصد تقرب غیر خداست بذبح آن بلکه ظاهر حیلۀ جهال آنوقت است
 به ادا نشدن نذر از خوراندن گوشت خریدۀ سچۀ بعضی آن جانور در اعتقاد ایشان
 پس قول ایشان که قصد با گوشت را سچۀ دادن برای رسانیدن ثواب برده است
 باطل گردید و مطلق آواز برداشتن تشهیر در حق جانور که برای غیر خداست منصرف
 بسوی قصد تقرب غیر خدا بذبح آن بقرینه حال نذر کنندگان که دال بر اشتقاق
 ص ۱۱۷ دوم اینکه سوای خوراندن گوشت بمسلمانان رسانیدن ثواب دادن جان بر
 خدا برده که حسب اعتراف صاحب تفسیر صحیح و ثابت است مقصود باشد **انح** اقول
 در تفسیر رد حیلۀ جهال آنوقت است و اما جواب حیلۀ این جاہل که الحال حادث است
 انقیست که ما از حال این جاہل معلوم است که مقصود ایشان از تشهیر این جانور
 بنام غیر خدا قصد تقرب غیر خدا بذبح آن باشد قوله ص ۱۱۸ سوم اینکه جواز دادن
 عوض مندر و سکه جهندی و مختلف فیہ است بین الامم **انح** اقول حکم شرک تب
 بر ذبح جانور برای تقرب غیر خداست نه بر عدم اختیار عوض آری عدم حقیقت عوض

وال بر نفی قول ایشان است که قصد ما دادن گوشت پنجه است برک ایصال خواست
 میت قوله صد ۱۸۶ افعال مسلم را که از شارس نفی دران افعال نباشد خواهی نمود
 بزور خود بر امر نامشروع حمل کردی آنکه زبانی اقرار کند در شرع ممنوع است
 اقول ذبح جانور بقصد تعظیم عبادت است و عبادت غیر خدا از امارات شرک است
 و آن منصوص در شرع و با وجود امارات نصرت اسلام هیچ مفید نباشد و در صحاح
 قاضی عیاض مرقوم است اجمع المسلمون علی انه لا یصدر الا من کافر و الخان صحت
 مصرحاً بالا سلام مع فعله ذلک الفعل کالسجود للصنم و للشتم و للمقهر و الصلیب
 و المنار و کالسعی الی الکائنات و البیع مع اهلها قوله صد ۱۸۷ معاذ الله تفسیر یا ثور از صحاح
 و تابعین و تبع تابعین و جمهور مفسرین متقدمین و متأخرین و مقبول و معول علیه
 اند مجتهدین را صرف بر اختراع و بهم خود نگویند این را اقول تفسیر یا ثور از صحاح
 و تابعین و تبع تابعین و جمهور مفسرین متقدمین و متأخرین و مقبول و معول علیه
 مجتهدین هرگز مخالفت تفسیر صاحب تفسیر غیبت حاشا که اکابر مذکورین اهل اهل
 ذبح گرفته باشد و غیر الله را بجای باسم غیر الله ساخته باشند پس نگویند تفسیر یا ثور
 چگونه از عبارت تفسیر لازم آمد قوله صد ۱۸۸ مقصود ازین نقل چیست انما اقول
 مقصود ازین نقل تأیید بر عموم لفظ بودن ما اهل لغیر الله است در حکم بدلیل فکری این
 مسئله تفسیر ما اهل لغیر الله قوله صد ۱۸۹ سبب مقبول نشدن طواف کعبه بودن
 طواف کنندگان کافر است همچنان سبب حرمت ذبیحه ذبح مشرک است اقول چه
 مسلمان از قصد تعظیم غیر خدا بدع مرتد میگردد و پس این ذبح نیز ذبح مرتد شد و چنانکه
 طواف کنندگان کافر و مرتد از مسلمان مقبول نیست همچنین ذبح کنندگان کافر و مرتد
 از مسلم نیز مقبول نباشد قوله سور نسی است پس بدین که ممنوع است انما اقول این
 حکم است بر امارت کفر موافق با هر شرع نه سور نسی به مسلمین قوله صد ۱۹۰ اگر بی ذکر

نام هذا الذی مخالف است باول دعوی انما اقول سمایت خبث معتبر بر وقت فوج است
 که وقت ترتب حکم حرمت هست پس تبدیل قصد قبل آن امکانی دارد و در خصوص
 قولش باول دعوی مخالف نباشد قوله ص ۱۸۱ و از آنچه در تفسیر اتفاق تفسیر افتاد
 باین رجوع فرمود اقول حکایت رجوع افتر است قوله ص ۱۹۴ اول
 که این دعوی مخالف است با آنچه در تفسیر اقام یافته چه مدار حرمت در اینجا بر آواز
 بر آورده شدن بود حالا بر نیت و اگر گردیده اقول مدار حمل و حرمت و تفسیر نیز
 بر نیت است چه از آواز بر آورده شدن بنام غیر هذا الکشف نیست تقرب غیر خدا
 قوله ص ۱۹۴ دوم آنکه مراد از حدیث الاعمال بالنیات نزد حنفیه قاطعه ثواب است
 انما اقول در حدیث انما الاعمال بالنیات تقدیر حکم است که شامل اخروی و دنیوی
 است لیکن بالاتفاق مراد اخروی است و آن عام است از ثواب و استحقاق عقاب
 پس تخصیص مراد به ثواب نزد حنفیه مطلق است و ثواب و استحقاق عقاب را حلت است

لازم ذکر قاضیان فی فتاواه ان بیع العصیر ممن یخذلهم ان قصد به التجارة فلا یحرم
 و ان قصد به لاجل التعمیر حرم کذا فی الاشباه و تمجین در اشباه و النظمیة
 است و الهج فوق ثلث دائر مع القصد فان قصد به المکرم و الا لا و الا لا و الا لا
 علی المیت غیر زوجا فوق ثلث دائر مع القصد فان قصد ترک الزینة و التظیب
 لاجل المیت حرم علیها و الا فلا و نیز در اشباه و النظمیة مسطور است و الذبح
 قد یکون لاکل فیکون مباحا و مندوبا و الا لا ضیحة فیکون عبادة او لغدوم فیکون
 حراما و کذا علی قول و مع هذا نیت در عبادات محضه جزا سلام شرط صحت است
 و ذبح برای تعظیم از عبادت محضه نیست در اشباه مرقوم است و اما فی العبادات
 کلها فی شرط صحتها الا الاسلام اشتهر قوله ص ۱۹۴ و اشتراط نیت و ذبح منقول
 نیست اقول اشتراط تجرید التسمیة از تقرب غیر خدا نیز در ذبح از عامه کتب در

حرمت ذبح للقادم مسطور است معلوم و از فتاوی غرائب گذشته که تخریج تسمیه
 با قصد تقرب خدا در ذبح شرط است قوله ص ۱۹۵ در المختار نوشته لوسی که تخریج
 النیة اکل عند العامة اقول در عبارت در مختار اکل عند العامة نیست عبارت
 انیست و لوسی و لم تحضر النیة صح قوله ص ۱۹۵ چهارم نیت عمل نمیکند مگر در
 و این قاعده مقرره فقه است اقول این قاعده متعلق بقعود نیست که وقوع
 آن از الفاظ میگردد مانند طلاق و عتاق و یمین و مراد از لفظ درین قاعده مذکور
 است یعنی آنچه مذکور نیست و محذوف است در آن نیت عمل نمیکند مثلاً گفت
 ان اکلت فامر قتی طالق که مفعول اکلت ذکر نمود و قسمی را از طعام را راده کرد
 تصدیق کرده نخواهد شد تمام عبارت اشباه متعلق این قاعده نیست النیة
 لتعمل فی الملفوظ و هی سئله ان اکلت و لوسی طعاماً دون طعام الا اذا قال ان حرمته و
 لوسی السفر المتنوع و فیما اذا حلف لا یتزوج و لوسی حبشیة او عربیة لنتیة پس اجل
 این اجل الناس ملاحظه کردنی است که از اینجا عدم عمل نیت در غیر اقوال فهمیده و
 مذیده که در صوم نیت شرط است حال آنکه از قبیل اقوال نیست قوله ص ۱۹۶ و خود
 معنی آن آیت را بزرگتر نام غیر خدا و وقت ذبح بیان میکنند انخ اقول این کذب و
 افتراست و رفع شبهات شیخ الدماویه بالا است قوله ص ۱۹۶ پنجم از همین استفتا
 ظاهر که محل بحث نیت نسبت گاو سید احمد کبیر انخ اقول ازین نسبت مقصود
 اظهار قصد تقرب سید احمد کبیر است پس حکومت مانعت از آن شارع راست و
 جناب شاه صاحب مرشد بسوی حکم شارع قوله ص ۱۹۶ ششم معنی نیت هم از
 جهال شنیده اند انخ اقول آنچه جهال گفته اند معنی نیت است بلکه حیل سبک
 برای اجزای شرک است قوله ص ۱۹۶ هفتم اغترفت در مقام بصر حکم بر نیت
 ذایع انخ اقول مراد از ذایع در اینجا قاصد ذبح است و آن مالک جانور باشد

قوله ۱۹۴ چه در آن مذکور نیست که از آواز بر آوردن غیر و نیت نسبت کردن
 بغیر خدا جانور حرام میگردد این قول سابق گذشت که مراد از آواز بر آوردن
 بنام غیر اظهار قصد تقرب غیر باشد و مذبح بنام غیر خدا عند الذبح عموماً حرام است
 و مذبح تقرب غیر خدا کرده شود یا نکرده شود پس اگر مراد غیثا پوری همان بودی
 که مرعوم شیخ الله بیه است ذکر این مسئله بعنوان قصد تقرب غیر خدا چنانکه
 و درین مسئله ذبول از قید ذکر نام غیر بر ذبیحه وقت ذبح که مدار حرمت ذبیحه
 زعم امام الله بیه است لازم آمدی قوله ۱۹۴ گفته که حرمت بسبب نیت است
 بلکه در دلیل اهل به بغیر الله آورده اقول اهل به را در دلیل آوردن دال است
 بر آنکه قصد تقرب غیر خدا نیز داخل اهل است حکم و مراد از نسبت
 بسببی غیر تقرب غیر است و آنچه در در مختار و غیره فارق مذکور است از آن صفا
 ظاهر است حرمت ذبیحه متنازع فیها و آن از جهت قصد تقرب غیر خدا نه از
 جهت ذکر نام غیر خدا وقت ذبح قوله ۱۹۴ واضح باد که صاحب در مختار
 اشباه و نظائر و امثال آن از محققین و از زمره جهال مستندین نیستند که در صورت
 مخالفت با فقهای کبار کلام شان قابل استناد باشد این قول از بیجا زبان
 است بر فقهای نامدار بسبب تصریح شان مخالف در ادین رئیس الاشکوه و کلام صاحب
 در مختار و اشباه و نظائر و امثال آن در بیجا هرگز مخالفتی با بیج یکی از فقهای کبار ندارد
 بلکه همه فقهای کبار شکم بهمان بوده که در در مختار و اشباه و غیره است قوله ۱۹۸
 بعین که در همین باب چه بلا بر پا نموده که کوشته داد و لا تحلل ذبیحه جبری لو ابوه سنیا
 و لو ابوه جبر یا علت اشباه لانه صاهر کمره قنیه ندارند که صاحب قنیه مقننی
 است این قول در اشباه این مسئله از قنیه منقول نیست صاحب در مختار اصل
 مسئله را از اشباه نقل نموده و دلیل علت ذبیحه جبری که پدرش نیز جبری باشد

البتة از قنیه نقل نموده پس از کجا معلوم شد که صاحب دخیل و صاحب شباه
 لفظ ابی علی را ندیده و مجرّه و اهل عدل را انقبیده بلکه گفتن چیزی نه مجرّه و سنّه نه اهل
 عدل درین مسئله دلیل صریح است بر فهم شان پس بنای این مسئله بر تکیه چیزی
 است نه بر مذاهب اهل اعتزال قوله ص ۱۹۸ این روایت بی محل است از اقوال
 محل ذکر ذبح برای تقرب غیر خداست و امتناع ذبح برای تقرب غیر خدا ازین روایت است
 است قوله ص ۱۹۸ از همان قول نووی رود عاوی مدعی و نص مدعی مایا است الخ
 اقول بالاتفاق قول نووی با دعوی مدعی و مخالف با مدعی امام الله بیه مذکور گردد
 قوله ص ۱۹۹ چه از تفاوت عادات و از منته معانی الفاظ متبدل نمیشود اقول فیما الذبح
 درین تفاسیر معنی لفظ نیست بلکه شرح مورد است و پس قوله ص ۱۹۹ همین است
 مقصود التحريم اقول مقصود تحريم در ذکر نام غیر عند الذبح بی دلیل است برخلاف
 دلالت الفاظ قوله ص ۱۹۹ با اعتراض آیت کریمیه موافق تفاسیر قدیمیه افاده حکم دین
 خصوص نمیکند الخ اقول از کجا معلوم شد که با اعتراض آیت کریمیه موافق تفاسیر
 قدیمیه افاده حکم حرمت درین خصوص نمیکند چه از مقوله اش همین قدر ثابت است که
 درین تفاسیر اگر قید عند الذبح مأخوذ است بنا بر مورد است نه بنا بر ابطال عموم لفظ
 و عموم لفظ آیت مفید حکم حرمت است درین خصوص و در تفاسیر قدیمیه نفی این و
 نیست قوله ص ۱۹۹ این افزای است صریح الخ اقول بسیار می جهال مذکر کنندگان
 باین گاو از حقیقت و شرائط ذبح شرعی آشنایی ندارند پس بعض ایشان اگر بگویند
 ذکر نام خدا نیز ذبح کرده باشند چه عجب است قوله ص ۱۹۹ جایکه گنایم هم نباشد
 و دعوی صراحت نمودن روز را شب گفتن است اقول وضع مسئله در بدایه در
 ذکر حج و از تقرب لغیر الله است چنانکه فرموده و آیه در بیان صورت اولیای
 که ماز حرمت بر وقوع ذبح برای غیر خداست و نیز در بدایه مصرح که شرط ذکر نام

مجرد از ذکر غیر است و نیت غیر در حکم ذکر غیر است پس در صریح بودن عبارت هدایه
در نیکه قصد تقرب غیر خدا بذبح محرم ذبیحه است چه شک است قوله مثل خود گفته
که صریح فیما ذکرنا و باز خود میگوید بعزل عن سئلنا اقول از وضع کردن حدیث
مسئله را در غیر مسئله متنازع فیه لازم نمی آید که کلامش صریح در مسئله متنازع فیه باشد
که بسا است ذکر اشیا تبعاً قوله مثل پس این عبارت را مطلب و معنی عبارت هدایه
قرار دادن کار ذری عقل نیست اقول هر ذی عقل ظاهر است که حاصل مطلب هدایه
همین است اقول در همان هر دو فرق نیست زیرا که ابطال لغیر الله از باعث همین
شرکت در اینجا است قوله مثل چه در مراد صاحب هدایه تقرب را و غلی غیبت اقول
رفع همه این شبهات در سابق گردیده و لا باس به بودن آنچه در ان انفصال صدق
و معنی باشد از هدایه ظاهر است و قید معنی مفید است که فقدان انفصال معنوی منحل
در عمل است در صورت قصد تقرب غیر خدا از ذبح انفصال معنوی مقصود است
قوله مثل و طرفه آنکه صاحب تفسیر احدی در عیشیه بهمان مقام نوشته ان اقول
تاویل نذر اولیا به نذر برای خدا و ثوابان برای اولیا غلط است بنا بر حال نذر
کنندگان که امید نفع و بیم ضرر از اولیا میدارند و تعظیم اولیا ازین نذر قضا میکنند
قوله مثل و همانست مراد صاحب تفسیر احدی که نذر اولیا را ماول اقول نذر اولیا
از هر سه وجه مباح خارج است چه نذر کنندگان درین نذر اصلاً ذکر ایصال ثواب
نمیکنند قوله مثل و النذر الحرام یجعل الناذر عاصیاً لا تأثیر له فی النذر و یبقی علی
ملکه کما یونی عاتر الکتب اقول حواله عامه کتب داده و از کتابی هم نقل نکرده بحث در
بقای آن بر ملک مالک نیست بلکه کلام در انکار تأثیر نذر حرام است در حرمت منذر
در بحر رافق مسطور است و انه حرام بل سحت و لا یجوز لنادم شیخ اخذه و لا اكله
ولا التصرف فیه و در دلیل اصحابین مذکور است النذر لا یكون لانه تعالی

من نذر النبي او ولي لا يلزم عليه شيء فان اعطى بذلك الشيء لاحد من الناس على
 البنية لا يجوز اخذه ان علم الاخذ بذلك فالتحريم طوعا لا يكل الاكله والتحريم فيه
 مبنية فان اكلوا وسما الله تعالى عليها كفر جميعا وان نذر وابتدع تعالى فاكلوا ثم
 وبه اتوا به لاحد من الناس فتلك يجوز انتبه ودر شرح متفق مرقوم است
 البقر الذي ينذره الكافرون باسم الابار والاعباد حرام لان فيه حرمين احدا
 ان المنذر وكذا الناذر لا يجوز للمؤمن ان يتصرف في ملك الغير وياكل لان حق الغير
 حرام والثاني ان ما يلزم الكافرون باسم الابار فهو حرام ولا يجوز للمسلم ان ياكل
 منه وكذا البقر لانه منذور باسم الميت وكذا البقر الذي ينذره الناس بارواح
 المشايخ لانه منذور باسم الميت انتبه وافندي در رساله رد بدعت
 نوشته والاجماع على حرمة النذر للمشايخ ولا ينعقد ولا تشغل الذمة به واخذ
 حرام وسحت انتبه قوله ^ص لا يقيدون حرمة النذر وبطلانه بقولهم ما لم يقيدوا
 صرفها للفقراء اقول حرمت نذر حرام را مقيد به ما لم يقيدوا صرفها للفقراء كونه
 بله حرمت ما يؤخذ وينقل الى خارج الاولياء را مقيد بدین قيد موده ندلعي اين
 چیز را که منقول بسوی خارج اولیا است حرام و الوقت است که نذر اولیاء
 ازان مقصود باشد و چون نذر خدا و تقربا و تعالى و صرف آن برای فقراى درگاه
 شیخ منظور باشد حرام نیست قوله ^ص در شباهه و نظائر ببیند که در مجت
 قاعده ثانیه مینویسد الثانی فی بیان عدم اشتراط استمرار الاقول در عبارت شباهه
 الثامن است نه ثانی تو مراد از استند است نیت در قول مولانا دهلوی باقی ماندن
 نیت اول است تا آخر عمل در حکم نه اعتیاج نیت تا آخر عمل و در عبارت شباهه
 منقول مراد ثانی است فی التجنیس اذا تو ضاع فی منزله لیصل الطهر ثم حضرا سجده
 الفتح الصلوة بتلك المینة فان لم یشتغل بعمل آخر کیفیه ذلک هكذا قال محمد

فی الرقیات کذا فی الاشباه بآنکه ذبح عبادت ذات افعال نیست و در اشباه
 بعد عبارت محقق می شوم بذا النیات من اول الصلوة الی آخرها خصوصاً عند التمام
 من یکن الی رکن و لابد منه نیتة العبادۃ فی کل رکن و النفل کالفرض فیها الا فی
 واحد و هو ان ینوی فی النوافل انہا لطف فی الفرائض و تسهیل لہا انتہی
 مرقوم است و الساصل ان المذهب المعتمد ان العبادۃ الی ذات افعال یکتفی
 بالنیة فی اولہا و لا یحتاج الیہا فی کل فعل کالتغافل بالشیء علیہا الا اذا نوى
 ببعض الافعال غیر ما وضع لہ انتہی قوله صدقہ و نیت ذبح گاؤ برای غیر خدا
 و در منوی کہ ذبح است نام خدا بیاں آمد ان نیت سابقہ باطل گردید اقول
 چون از عادات منافقین این امت ذبح بنام خدا بطریق رسم با قصد تقرب
 بغیر خدا است نام خدا بیاں آمدن منافی نیت سابقہ کہ قصد تقرب بغیر خدا
 نباشد کتف و القلب جابل للنیة ولو اختلف اللسان و القلب فالمتعبر بالمتی
 القلب کما فی الاشباه و غیرہ قوله حفظ سوم در نذر نیت کفایت نمیکند بلکه
 تلفظ شرط است اقول مراد از نہ کفایت کردن نیت در نذر چیست اگر مراد
 کفایت کردن نیت در اسباب نذر خدا تعالی است پس سلم است و مضر خصم و مفید
 امام اللهابیہ نیست و اگر مراد کفایت نکردن نیت در اطلاق نذر بر نذر غیر خدا
 پس عبارت اشباه را بران دلالت نیست بآنکه در محل نزاع تلفظ نیز موجود است
 قوله صدقہ قبل علیہ نیابت در نیت نزد حنفیہ جاری نیست انما اقول در
 قول مولانا دہلوی ذکر نیابت در نیت نیست بلکه بیان اعتبار نیت موکل و منسوب
 در ذبح است چنانکہ گفته اند در زکوۃ معتبر نیت موکل است قوله صدقہ و قول
 کلا ضحیۃ قطع نظر از بصر تمثیل قیاس مع الفارق است انما اقول تنظیر ذبح
 برای تقرب را با ضحیہ در اعتبار نیت موکل و منسوب نہ نیت وکیل و نائب و یا شر

گمان کردن و باز آن قیاس را قیاس مع الفارق بدین وجه گفتن که در اضحیه نیست
 شرط است بخلاف دیگر ذابح با وجود عدم تاثیر اشتراط مذکور در ابطال اشتراک
 علت قیاس اگر فرض کرده شود ناشی از جهل جبلی رئیس ابهال است و معین
 اضحیه مخصوص با اشتراط نیست در شبهه و النظائر مرقوم است
 و الهدایا کا الضحایا افسته و در صورت استقانت نیز اعتبار نیست مالم استعین باشد
 یا اعتبار نیست هر دو مانند اسلام و تشبیه قوله ص ۲۵۵ قبل المدلول لیس مخصراً
 فی المدلول لغوی الخ اقول حاصل کلام المدلولی ان هذا المعنى ليس بمدلول
 لغوی و اذالم یکن مدلولاً لغویاً فلا بد ان یكون مدلولاً آخر فلیبین ذلك المدلول الا
 فهو مردود علی قائله فلیس فی الکلام من المحصر شیء و اما قوله بل هو مدلول شرعی فنقول
 لا صحته و اما ما فی المدلول المختار فهو لیس معنی ما قصد به التقرب الی غیر الله تعالی بل هو بیان
 فارق هذا المقصد عن غیره باعتبار حال الرجال قوله ص ۲۵۶ لما قال مشیراً الی مسئله
 السراجیه بذاعین مذسب القائل فقد اقر بان المعتبر فی الذبح و مدارا کل و الحرمة هو
 اللفظ و لا عبرة بالبنیة الخ اقول لا راسخه فی قول المدلولی من هذا الا قرار کیف و حاصل
 قوله ان مسئله السراجیه مبغیة علی ان النصرانی لا یفرق بین الله و المسیح بطرقی السحول
 بل یقول ان الله هو المسیح بن مریم فیکون مراد النصرانی من قوله الله هو الله و ان
 غلط فی تعیین مصداق الله تعالی بطرقی السحول فان ذبح بقوله بسم الله كانت
 ذبیحته عللاً لتطابق اللفظ و النیة فلهذا راکل و الحرمة لم یکن لفظاً یحتاج بل لفظاً
 و المقصود بیان العینیه فی اخلاص البنیة و الخطا فی الاعتقاد باعتبار الخطا فی
 المعنوی فی صورة و عدم اخلاص البنیة و الخطا فی الاعتقاد باعتبار الخطا
 فی العزائم و المعنوی معاً فی صورة فلا یرد ما اورده بقوله و اما ما فرغ علیه الخ
 قوله ص ۲۵۷ ارادة السيد احمد من النیة علی اعتقاد السحولیه حق عنده ام باطل

فان كان حقا فهو من المحلولة والكان باطلا فالحكم بانه لا خلل في نيته بل اخلصت
 باطل قطعا فان الارادة هو النية اقول باختصار الشق الثاني انه لا يلزم منه
 بطلان الحكم بانه لا خلل في نيته بل اخلص النية لله اذا الارادة هو ارادة السيد
 بالله وهو باطل والنية هو نية التقرب الى الله بالذبح وهو حق وليس متعلق الارادة
 والنية امر او احد حتى يلزم من كون الارادة عين النية وبطلان الارادة بطلان
 النية فيلزم بطلان الحكم بانه لا خلل في نيته بل اخلص النية لله تعالى بل متعلقا
 امران متغايران قوله ^{ص ۲} قيل عليه دعوى معارضة اجماع الفقهاء
 ومخالفة العلماء والكبار تقول صرف وتنفوة محض انما اقول المير القاسم
 ما يقولون في مسئلة القادم فانه صريح في معارضته ما في التفسير الاحمدى وامام
 قول الدلوى سيجى انه سيجى في كتاب البيضاوى نقلا عن فتاوى واما الدلائل التي اقامها
 الدلوى قائمة كما كانت لم يبطل منها شئ الى الآن ونزج التحريم على التحليل وكان
 باعثا عليه الاحتياط لا يعدر رجوعا عن التحريم وكان الكلام ههنا على التنزل وبناء
 على معتقد الخصم وهو ايضا لا يكون رجوعا من المقرر عند نفسه قوله ^{ص ۲} قول
 كيك فقيهى حقيرى وعالمى صغيرى هم در جواب مذکور نسبت اقول ايا كلام فقها را
 در مسئلة قادم در مکتوب پنجابى منقول از فتاوى مولانا دهلوى نديده که انکار از ذکر
 میکند قوله ^{ص ۲۹} بالاخر مولوى محمد اسماعيل مبشوره وصلاح انما اقول اين
 كلام پرست از کذب وافترا کما لا يخفى قوله ^{ص ۲} و آخر هم شاه صاحب فتوى
 مختصرى اين جنگ را طى نمودند اقول بر تقدیر صحت نقل اين فتوى گفته خواهد
 که مخالف تفسير و فتاوى سابقه نسبت زيراکه در اين فتوى نيز حرام و مردود و
 حاکم بر کيه از ذبح آن تقرب بسبب غير خدا مقصود باشد مرقوم است قوله ^{ص ۲}
 باب دوم در مکائد نجديه انما اقول آنچه بعنوان مکائد درين باب مذکور است

ناشی است از کذب و افتراء و جهل و تعصب این سببها طرق اضلال فرقه لها بیه که
 تحم ضلالت کاشتن در امت محمدیه علی صاحبها الصلوٰۃ والسلام بنیاد کرده اند
 و فتنه شرک و بدعت در اهل اسلام برپا نموده اند و خلل خواص ایشان و اکمل افراد
 ایشان این خلیفه ابن سلول و نائب ابن سباست بیشتر و بسیار است و زائد آن
 و شمار بطور مشتی نمونه از خرد واری در اینجا اشارتی ببعض آن اجلا کرده می آید تفصیل را
 و فتری باید این مقام وسعت آن ندارد اگر توفیق الہی دست داد تالیف کتاب جدا
 درین باب عین مراد است طریق اول آنکه نصوص آیات و احادیث ظاہرۃ اللہ لالہ
 را بسبب مخالفت هوای نفس و طریقیہ طبع زاد پس پشت اندازند و از معانی ظاہر
 متبادره آن آبا و استگاف نموده مصروف عن الظاہر گردانند و محمول بر غیر محمل
 نمایند و داد بچرفون الکلم عن مواضع دهند و اسناد درین تحریف باقوال و افعال
 اجبار و رسیان خود که در اعتقاد ایشان از باب من و ان منند و کلام ایشان را
 مانند وحی ناطق الہی دانند استناد کنند طریقی و و م آنکه چون اہل سنت
 از اقوال و افعال از باب نوع ایشان حجت بر ایشان قائم کنند بہ اہتمام تصرف
 در نقل یا بکذب در صحت نقل اغوای عوام نمایند طریقی سوم آنکه چون اہل سنت
 از کتب سابقین و علمای ماضین قولی برخلاف مزعم ایشان بنا بر جبلت
 و فطرت این گروه شقاوت پشروہ کہ دم نزن است در قول ایشان بہر گونه کہ
 باشند بنا بر احتجاج بقول ایشان کہ حجت شرعیہ نزد اہل سنت جز کتاب و سنت
 و قیاس محتہدین و اجماع امت نیست نقل کنند گاہ از نقصان استقرا یا دیدہ
 و دانستہ از وجود کتب مذکورہ در سواد عالم انکار کنند و گاہ برائہ قرون سابقہ
 و علمای زمان ماضیہ طعنہ زن باشند حال آنکہ آن کتب نزد اہل سنت حاضر است
 یا عبارتها آنها در کتب موجودہ نزد ایشان حاضر و آرز مناقب ائمہ و علمای مجتہدین

کتاب رجال و تاریخ پرست و اقوال و روایات ایشان نزد علمی معتدین این شیاطین
قول ۲۱۱ گاهی یک فقره را از میان عبارت منقوله حذف کردن تا مدعی درست
اقول اینچنین در نامهای اعمال این دنبال بسیار موجود است که از انجمله است حذف
 پسند سطر از میان عبارت تفسیر عزیزی در صفحه ۳۷ بوارق و از انجمله است حذف
 و هو الصبح از میان عبارت فتاوی قاضیخان در صفحه ۳۷ بوارق و از انجمله است
 حذف قریب دو سطر از میان عبارت و مختار در صفحه ۷۷ تصحیح **قول** ۲۱۱ گاهی
 زیادت یک جمله در میان عبارت منقوله از طرف خود **اقول** نظائرش در مصنفات
 این منبع الی عبارات موجود است مانند زیادت اکل عند العامة بحای صح در میان
 عبارت و مختار در صفحه ۹۵ بوارق و زیادت لفظ بعض در میان عبارت
 شرح منار در صفحه ۱۸۶ تصحیح **قول** ۲۱۱ گاهی اکتفا بر نقل قولیکه ردان عقب
 آن موجود **اقول** رسائل این جا بل ازین کار ساری پرست در صفحه ۴۴ تصحیح در
 نقل عبارت مرقاة بر نقل قول طیبی که عقب آن ردان موجود اکتفا کرد **قول** ۲۱۱
 گاهی بجوای هر کتبی با وجود نبودن آن در آن کتاب **اقول** اینچنین در صفحات ضلالت
 این راسل اشعار و موجود در صفحه ۳۷ بوارق عبارتی بجوایه انتباه نقل کرده با وجود
 نبودن آن در انتباه **قول** چنانچه در حواله طیبی میگویند **اقول** با دمی این قول متوالی
 دلی است که در خرافات ردان لعین انکار از وجود مسئله دفن موداخن در شرح
 مشکوة طیبی کرده و ندانسته که بسا مسائل در کتب فن در ابوابیکه تراجم آن مناسبت
 نباشد طر داد ذکر می یابند عادت لها به آنکه در نقل اکتفا بر ملاحظه همان باب کنند که
 ترجمه اش بظاهر مناسب مسئله مذکور باشد و چون در اصحاب نیاید انکار از وجود
 آن در تمام کتاب بی محابا کنند و زبان درازی نمایند در مایه مسائل مرقوم بود که تخصیص
 مصافحه بوقت فخر و عصر نزد علمای حنفیه مکرده است اما المصافحه عقیب الصبح و العصر

فعند الحنفیه مکرره کما فی شرح مشکوٰۃ لملا علی قاری این جیا در صفحہ ۱۸ تصحیح نفی
 وجود این یعنی از مرقاۃ شرح مشکوٰۃ ملا علی قاری بدین عنوان کرده کہ حکم کردن
 کراہت علی الاطلاق نزد علمای حنفیہ بی رجوع بکتاب یا دیدہ و دانستہ از اہل قریۃ
 کہ ممکن نیست عبارت عربی نقل نمود گفت کہ فی شرح مشکوٰۃ لملا علی قاری این
 سبب شرح ملا علی قاری را دیدم و در باب المصافحہ والمعانقہ اول این عبارت علم
 ان المصافحۃ الخ و بعد ذکر عبارت مرقاۃ بقطع و برید نوشتہ ازین کلام استفاد
 است کہ بعضی علمای ما مکرره گفتہ اند پس نوشتن مجیب مطلقا کراہت آن
 بجای است اشتہی حال آنکہ در باب الاعتصام بالسنۃ مرقاۃ فعند الحنفیہ مکرر
 اشتہی موجود است و بالفرض در سائیکہ صحت آن از عامہ کتب دینیہ باشد
 و در حوالہ آن اتفاق غلط خواه از سہو و خواه از اختلاف لشیخ افتادہ باشد طعنہ
 بر حوالہ کنندہ کردن و غلط را محمول بر محل صحیح و نیک حل نکردن شعاع سلیمین
 و اب محصلین نیست در بحر رائق عدم قبول توبہ سبب شیخین بحوالہ جوہر مسطور است
 و در عامۃ لشیخ جوہرہ این مسئلہ یافتہ نمیشود مسئلہ دفن موناخن در عامۃ کتب
 دینیہ موجود است بدیقی در ضمن کبری مرفوعا روایت کردہ کہ اوشو الالفار
 والدم والشعر فانه میتہ و عینی در شرح صحیح بخاری نوشتہ و ذکر الکرا
 من حسن الخلق فقال و اذا خلق فالستحب ان یبدن بالشق الامین ثم بالایسر وان
 کیون مستقبل القبلۃ وان یکبر بعد الفراغ وان یدفن شعرہ وزاویا المحب الخ لکبری فکر
 من سنۃ صلوٰۃ رکعتین بعدہ سنۃ اذا ختمہ اشتہی و در فتاوی قاضیخان
 مرقوم است اذا قلم الطافیہ او جز شعرہ یعنی ان یدفن ذلک الطفر والشعر المحزور
 فان رمی بہ فلا بأس بہ اشتہی و در خلاصۃ الفتاوی مرقوم است اذا قلم الطافیہ
 او جز شعرہ یعنی ان یدفن ذلک الطفر والشعر المحزور فان رمی فلا بأس بہ اشتہی و

در فتاوی کبری مسطور است لو قلم الطفاره او جز شعره یستجب ان یدفن وان می
 فلا باس به انشته و در فتاوی عالمگیری به مذکور است فاذا قلم الطفاره او جز شعره یستجب
 ان یدفن و ذلک الطفره الشعر المجزوف وان رمی به لا باس انشته و در فتاوی عثمانیه
 مره م است یدفن اربعه الطفره و الشعر و خرقة الحیض و الدم انشته و در جامع الرموز
 مسطور است کالشعر و الطفره فانه جز الادمی و لذا وجب دفنه کما فی التمر تاشی و غیره
 انشته و در فوائده علیهمه مذکور است و لو قلم الطفاره او جز شعره یستجب ان یدفن وان
 رمی فلا باس به انشته قوله مسطور ۲۱ مکیده اول در بایه مسائل بحواب سوال سیام نشو
 قال الملا علی قاری فی شرحه الخ اقول جوابا زین مکیده بدو وجه تصور است جمله اول
 آنکه لباست که اختلاف نسخ موجب تفاوت عبارت بحذف یا زیادت میگردد پس
 در تفاوت عبارت منقولہ بنقل مولانا محمد اسحق و هلمی رحمۃ اللہ علیہ که کلمه اتفاق است
 بر تقوی و دیانت و سی بمقتضا حسن ظن با مؤمنین بالخصوص با کسیکه عدالت و ثقات
 و حسن انضباط و احتیاط او ضرب المثل بین المسلمین باشد عین گمان باید کرد که عبارت منقولہ
 در نسخه مرقاة که اتفاق نقل از ان افتاده همچنین باشد و مؤید صحت این گمان است اختلاف
 اکثر نسخ مرقاة ازین مقام که نظر آمد و عدم صحت نقل ازین ملک بسبب عدم وجود این عبارت
 در شرح مصابیح و شرح مشارق ابن ملک و سخافت افتاده قیبه علیها برای جواز اتخا و مساجد
 بحسب قبور و اعتقاد و علو کلام ملا علی قاری از وقوع سچو امور و شاید سخافت افتاده مذکور
 ادراک عادت اهل کتاب است که نهی از اتخا و مساجد بر قبور از جهت مشابهت فعل ایشان
 وارد گردیده و معلوم است که ایشان گرد قبور انبیاء و صاحبین مساجد بنا میکردند نه بنشین
 قبور بر محل قبور مسلم در صحیح خود در باب انہی عن بناء المساجد علی القبور از عائشہ رضی اللہ
 عنہا روایت کرده کہ قتالت ان ام حبیبہ و ام سلمہ ذکر تکیستہ را تا باها بحبشت فیہا القتا و
 کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ان اولک اذ کان فیہم الرجل الصالح

فیات بنوا علی قبره مسجد اصور و فیه تکلیک الصور اولئک شرار الخلق عند الله یوم القیامة
 و در احکام الاحکام شرح عمدة الاحکام مسطور است قوله علیه السلام بنوا علی قبره
 مسجد اشار الی المنع من ذلک و قد صرح فی الحدیث الآخر لعن الله الیهود و النصران
 اتخذوا قبور انبیاءهم مساجد پس علی در حدیث یا معنی لام باشد یا بمعنی حول و شفیرو
 استعمال علی معنی لام و حول و شفیرو در کلام عرب شائع و کثیر است بیضاوی در تفسیر
 ما ذبح علی النصب نوشته النصب واحد الاضباب و هی اسما کانت حول البیت
 یدجون علیها و یعدون ذلک قربة و قبیل ہی الاحصان و علی معنی اللام اشتیه و امام
 رازی در تفسیر کبیر نوشته ما ذبح علی النصب فیه وجهان احد هما ذبح علی اعتقاد تعظیم
 النصب و الثانی ما ذبح للنصب و اللام و علی تیغا قبان اشتیه و بغوی در معالم ذکر کرد
 که قال قطرب علی معنی اللام ای و ما ذبح لاجل النصب اشتیه و در تفسیر جلالین مرقوم است
 فقالوا ای الکفار انما علیهم ای حولهم بنیائا یستقرهم بهم علم بهم قال الذین غلبوا علی امرهم
 الفقیه و هم المؤمنون لیتخذوا علیهم ای حولهم اشتیه و خود ملا علی قاری در مرقاة بعد شد
 انس قال شهید ما بنیت رسول الله علیه آله و سلم تدفن دفنها و رسول الله صلی الله علیه
 و آله و سلم جالس علی القبر و در شرح علی القبر نوشته ای علی شفیرو اشتیه و فیروز آبادی
 صاحب قاموس در سفر السعادت و در ترجمه حدیث مجو ث عنه نوشته و هنی فرمود
 که بر سر قبر یا مساجد بنا کنند و برگور یا چراغ افروزند و بر فرا علی آن لعنت کرد و اشتیه
 قسطک در شرح صحیح البخاری نوشته و قال الزین بن المنیر کانه قصد بالترتبه الاول
 یعنی قوله باب ما یکره من اتخاذ المساجد علی القبر اتخاذ المساجد لاجل القبر و یحیث لولا اتخاذ
 القبر ما اتخذ المساجد و عراقی در شرح جامع ترمذی در شرح حدیث هنی بنا بر قبر
 نوشته یحتمل ان المراد البناء علی نفس القبر لیرفع عن ان یمیل بالوطی کما یفعله کثیر من الناس
 و ان المراد النصب عن ان یتخذ حول القبر بناء کثرتة او مسجد او مدرسة او نحو ذلک و گفته که حل

القنوي في شرح المذهب على هذا ويشيخ الاسلام احمد بن عبد الحكيم درصراط المستقيم
 نونته فاما بنار المجد على القبور فقد صرح عانته العلل الطوائف بالنع عنه متابعه للاختار
 وصرح اصحابنا وغيرهم من اصحاب مالک والشافعي وغيرهما بتجريمه ومن العلل من اطلق
 فيه لفظ الكراهة فادري عني بالتجريم او التحريم ولا ريب في القطع لما روي سلم في صحيحه عن
 جنذب بن عبد الله الجعفي قال سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول
 اني ابر الى الله ان يكون لي منكم خليل فان الله قد اتخذني خليلا كما اتخذ الله ابراهيم
 ولو كنت متخذا من امتي خليلا لاتخذت ابا بكر خليلا الا وان من كان قبلكم كانوا يتخذون
 قبور انبياءهم مساجد الا فلا تتخذوا القبور مساجد فاني فسيتكم عن ذلك وعن عائشة
 رضي الله عنها وعبد الله بن عباس قال لما نزل رسول الله صلى الله عليه وسلم بطرح خميصته
 على وجهه فاذا اعتم بها كوشفها فقال هو كذلك لعنة الله على اليهود والنصارى اتخذوا قبور
 انبياءهم مساجد يحذروا صنعوا الخرجه البخاري ومسلم واخرجا جميعا عن ابي هريرة ان رسول
 الله صلى الله عليه وسلم قال قاتل الله اليهود اتخذوا قبور انبياءهم مساجد وفي رواية لمسلم لعن الله اليهود
 والنصارى اتخذوا قبور انبياءهم مساجد فقد نهى عن اتخاذ القبور مساجد في اخرجياته ثم انه
 لعن وهو في سياق من فعل ذلك من اهل الكتاب ليحذر امته ان يفعلوا ذلك قالت عائشة
 رضي الله عنها قال رسول الله صلى الله عليه وسلم في معرضه الذي لم يقيم منه لعن الله اليهود والنصارى
 اتخذوا قبور انبياءهم مساجد لولا ذلك ابرز قبره غير انه خشي ان يتخذ مسجدا رواه البخاري
 ومسلم وروى الامام احمد في مسنده باسناد جيد عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه
 النبي صلى الله عليه وسلم قال ان من شر الناس من تدركه الساعة وهم اجبار والذين يتخذون القبور
 مساجد رواه ابو حاتم في صحيحه وعن زيد بن ثابت رضي الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم
 لعن الله اليهود والنصارى اتخذوا قبور انبياءهم مساجد رواه الامام احمد وعين ابن عباس
 الله تعالى عنه قال لعن رسول الله صلى الله عليه وسلم زائرات القبور والمتخذين عليها المساجد والسرج

رواه الامام احمد وابوداود والترزى والنسائى وفى الباب احاديث ليس بها محمل
استقصاء بما فائدة المساجد المبنية على قبور الانبياء والصالحين الملوک وغيرهم تتعین
از التها بهدم او غيره وهذا محال اعلم فيه خلافا بين العلماء المعروفين وتكره الصلوة فيها
من غير خلاف اعلم ولا تصح عندنا فى ظاهر المذهب لاجل النهى والكف الوارد فى ذلك
ولا محادىث اخر ائمتنا واما ابن القيم در زوال المعاد ونوشته وعلى هذا فهمدم
المسجد اذا بنى على قبر كما ينشئ الميت اذا دفن فى المسجد رض على ذلك الامام احمد وغيره
فلما يجتمع فى دين الاسلام مسجد وقبر لايها طر على الآخر منع منه وكان الحكم للسابق
فلو وضعها معالم يجوز ولا يصح هذا التوقف ولا تجوز الصلوة فى هذا المسجد لئنى صلى الله
عليه وسلم عن ذلك ولغنه من اتخذ القبر مسجدا او اوقد عليه سراجا فهذا دين الاسلام
الذى بعث الله به رسوله وغرته بين الناس كما ترى ائمتنا ودر اعانة المفسران توفى
وايقاد السرج عليه وبنار المساجد والقباب عليه تخصيصه وتقنييله واستلامه دعاءه
والدعاء به والسفر اليه والاستعانة مع علم بالضرورة من دين الاسلام انه مضاد لما
بعث الله به ورسوله من تجريد التوحيد لله وان لا يعبد غيره سبحانه واذا انتهى الموضع
عن ذلك اشتركت قلوبهم وقالوا قد ينقص اهل المرتب العالية ليس قال ابن الملك
ونفقه وقيد عليهما يفيدان استحاذ المساجد لا باس به از تصرفات ناسخين بجماع الملائكة
باشد وحمد وهم آله استناد بمرقاة ومعنى مساجد بر قبور است كه بنار مساجد
بر قبور است وايضا از العذر عبارت كه حبيب نقل كرده ظاهر است پس اگر محبت
مستقله استنباط صاحب مرقاة ذكره وچه قبح عائد حال او شد كه احتجاج او بحدیث
است نه به قياس وراى صاحب مرقاة باقى ویدل عليه انهم منقول از مرقاة نسبت
بلكه كلام محبب است براى اثبات استئذان به سنت يهود بدون صلوة در بين جد از حدیث
لهذا عجيب در مائة مسائل در ترجمه عبارت شرح ترجمه اين عبارت نكرده حيث قال

و ترجمه عبارت شرح نیست که حرام کرده شد ساختن مساجد بر قبر با سبب اینکه
درین قسم مسجد نماز خواندن جاری کردن طریق یهودیان است که معمول یهود بود که بر قبور
انبیا و صلحای خود مساجد میساختند و نماز در آن میگردانیدند اشتباه و مقوله این ملک
بسبب قوع آن در کتاب ملا علی قاری مقوله ملا علی قاری قرار دادن و بعنوان قال
الملا علی قاری آنرا ذکر نمودن با یکی ندارد شیخ دهلوی از معتدین امام الله ابی بن و ترجمه
مشکوٰۃ مقوله تورشتی را بسبب قوع آن در شرح مشکوٰۃ طبعی مقوله طبعی قرار داده
نشد و طبعی گوید که اگر این قیام مراد یهودی قوموا السیدکم گفته انچه قوله حدیث یکید
دوم در همان جواب نوشته که مکان بر قبور مثل قبه یا وغیره با هم ساختن حرام و ممنوع
است بموجب حدیث و روایت کتب بعد نقل حدیث جابر از مشکوٰۃ نوشته و
مراد از بنا در حدیث عام است که عمارت نموده شود یا خیمه ستاده کنانیده شود و چنانچه
از ترجمه مشکوٰۃ شیخ عبدالحق دهلوی و شرح مشکوٰۃ ملا علی قاری معلوم می شود
حال آنکه ملا علی قاری بعد نقل از کتاب تورشتی انچه اقول جواب ازین یکیده نیز بدو
ممکن است وجه اول آنکه حواله ترجمه مشکوٰۃ شیخ عبدالحق و شرح مشکوٰۃ ملا علی قاری
که از معتدین سائل اند در عموم بنا است و حدیث نه در حرمت و امتناع بنا که استدلال
بر حرمت و امتناع بنا بر حدیث است و تأیید آن به روایات کتب فقه و وجه دوم آنکه
در قول ملا علی قاری فیستفاد منه ان بیان فاده تعلیل اول تورشتی است و به قال البصر
الشرح انچه نقل قول بعض شراح است و این هر دو با ذکر حرمت که است بنا عموم
از از بار و غیره و نقل تعلیل ثانی تورشتی که دلالت میکند بر اینکه ستاده کردن خیمه
منع عنه است مفید اختیار ملا علی قاری جواز ستاده کردن خیمه ابر قبور برای فائده
و جواز بنا بر قبور علی و شایخ برای استراحت نیست عبارت شرح مصابیح تورشتی
انست قلت وان بنی علیه خیل و جهین النار علی القبر بالحجارة و ما یجری حجارا و الا

ان لا يضرب عليه حباً او نحوه وكلا الوجهين منهي عنه الاول فقد ذكرناه واما الثاني فقلنا
 معنى الاول لانعدام الفائدة فيه ولانه من صنع اهل السجاية وقدر روى عن ابن عمر
 عنه انه راسي فسطاطاً على عبد الرحمن وهو عبد الرحمن بن عمر اخوه فقال انزع غلام
 فانما يطلعه عمله لستته قوله ص ۱۴۷ مكبده سوم در جواب سوال بسبت و نهم نوشته نماز گزاران
 در مقبره ممنوع و مكره است بموجب احاديث و روايات فقهيه و چند حديث نقل نمود
 اول گفتن عمر رضی الله تعالی عنه الش بن مالك القبر القبر چون و يد كه نماز ميگذازد نزد قبر
 حال كنكه در بابه مسائل و اربعين استدلال در مرفوع بمذوده است اقول قطع نظر
 از كلام در صحت نقل حصر استدلال در مرفوع ذكر قول عمر كه دون از قول شيخ عبد الحق
 و يابوي و امثال و نيست و معترض آنرا كالوجي من السامر ميبداند بطريق تائيد مسئله
 است نه بطريق احتجاج بالاستقلال و ندانسته كه حضرت عمر بحضور صحابه حضرت
 الش از كذا ردن نماز نزد قبر بخير كرده و ان شاء الله است داشت و كسي از صحابه دين
 كلام نكرده از انكه بسامع از آن حضرت صلى الله عليه و آله وسلم استقرا كه است نماز
 گزاران نزد قبر و اذ بان صحابه بود و بجاي خود مقرر كه تقليد صحابي در همچو قول واجب است
 و ففتح الباري مرفوع است و الاثر المذكور عن عمر وينا و موصلاً في كتاب الصلوة
 لابن القيم البخاري و لفظه بينما الش يصل الى قبر ناداه عمر القبر القبر فقلنا انه يعني القبر فلما
 راسي انه يعني القبر جاز القبر و صل و له طرق اخرى ميتنا في تعليق التعليق منها من طريق
 حميد عن الش نحوه لستته قوله ص ۱۵۰ دوم حديث ابى مرثد غنوي لا تجلسوا على القبر
 و لا تصلوا اليها كه با مدعي مناسبتت ندارد اقول مدعي امتناع و كراهت نماز گزاران
 در مقبره است و آن متناول است نماز گزاران بسوي قبر ائمه و حديث مفيد امتناع
 نماز گزاران بسوي قبر است پس با مدعي مناسبتت نشتن حديث و خيال نمي آيد در فتح الباري
 مسطور است و بايكره من الصلوة في المقابر يتينا و لا اذا وقعت الصلوة على القبر او

الى القبر وبين القبرين وفي ذلك حديث رواه سلم بن طريق الى مرثد الغنوي مرفوعا
 لا تجلسوا على القبور ولا تصلوا اليها وعليها اشبهه ودر فيض الباري شرح صحيح البخاري
 مذکور است قوله هذا ثبتا واما اذا صلى على القبر واليه او بينها كما قال ابن المرفعة وفيه حديث
 الى مرثداخرجه سلم وابوداؤد والمترنزي والنسائي بلفظ لا تجلسوا على القبور ولا تصلوا
 اليها اشبهه قوايه حديث ابن عمر از ترنزي ابن ماجه حال انكه ترنزي در آخر آن نوشته
 داده است حديث ابن عمر ليس بملك القوي وقد تكلم في زيد بن جبيرة من قبل حفظه
 اقول ترنزي ابدانچه معترض نقل نموده نوشته و قد روى الليث بن سعد هذا الحديث
 عن عبد الله بن عمر العري عن نافع عن ابن عمر عن عمر عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم مثله
 وحديث ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم اشبهه واضح من حديث الليث بن سعد
 ودر كتب اصول حديث وقفه مقرر است كه حديث ضعيف از سور حفظ راوي مرتفع
 ميشود به تعدد طرق بسوي حجتية پس معدود ميشود در حسن بغيره در هر قافه بعد از حديث
 مذکور است قال ابن حجر وسنده حسن اشبهه قوله ۲۵۱ چهارم حديث ابني سعيد حال
 انكه ترنزي نوشته هذا حديث فيه اضطراب اقول اضطراب درين حديث من حيث
 الارسال والاسناد است چنانكه خود ترنزي بيان كرده و على قارى در مرقاة نصير نمرد
 و ترنزي بعد بيان اضطراب روايت سفیان ثوري را كه مرسل است ترجيح داده حيث قال
 وكان رواية الثوري عن عمرو بن يحيى عن ابيه عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم
 در شرح جامع ترنزي نوشته ثم قال المرسل ثبت واضح يعني سند الاولافتر
 صحيح اشبهه و در اصول مقرر است كه از ترجيح اضطراب منتفی ميشود و در مرقاة بعد از
 حديث مذکور است والذي وصله ثقة ايضا فلا يغير ارساله اشبهه شيخ تقي الدين
 ابن دقيق العيد در امام نوشته واصل ما اعل بالارسال و اذا كان الرفع ثقة
 فهو مقبول اشبهه و شيخ الاسلام در صراط مستقيم گفته قال صلى الله عليه وآله وسلم

الارض كلها مسجد الا المقبرة والحمام رواه احمد وابوداؤد والترمذي وابن ماجه والبراقعي
 باسناد جيدة ومن يتكلم فيه فاستوفى طرفه اشبه وحافظ ابن حجر در فتح الباري
 نسبت بهمين حديث ابى سعيد نوشته رجاله ثقات لكن اختلف في وصله وارساله وحكم
 صنع ذلك بصحة الحاكم وابن جبان اشته وعابد سندى در مواهب لطيفة
 شرح مسند اجييفه نوشته وقد نقل ابن المنذر عن اكثر اهل العلم انهم استدلوا بهذا
 الحديث على ان المقبرة ليست بموضع للصلاة ولذا قال البغوي في شرح اشته
 والخطا بى اشته قوله ص ۲۵ كيد چهارم در جواب سوال بفتحه نوشته و في شرح
 المشكوة لملا على قارى ذهب بعض العلماء الى الاستدلال على المنع في الرحلة الزايرة
 المشاهدة وتصور العلماء والصالحين حال آنكه عبارت شرح مذکور نسبت في الاجابة
 ذهب بعض العلماء الى ان قول بذهب محيب عدم جواز اين سفرست ومقصود بيان
 اختلاف علماء وعدم تفرد درين مذهب است نه احتجاج به قول ملا على قارى يا غافل
 وان حاصل است از آنچه كه ذكر كرد پس تمام قول غزالي را نقل نكرد و مذهب صاحب
 كذاست چه گناه كرد امام الملايين بر احتجاج از قول خليفه ثانی كه بحضور صحابه بتليم
 سكوت ديگران صادر گرديده بر محيب معترض است اگر محيب بچاره بذهب صاحب
 و قول او كه در حق او شيخ الاسلام ابن تيمية گفته بضاعته في الحديث فرجاة و لذا
 اكثر في ايراد الموضوعات في كتبه واكثر في كتبه مقالات الفلاسفة حتى قال صاحب كبر
 بن العربي مع شدة تعظيمه له شيخنا ابو حامد دخل في لطن الفلسفة ثم اراد ان يخرج منها
 فاخذ رجايا فخرج منها شيخ الفرسوليين در شرح شفا ذكر منوده محبت نگرفت چه
 قبح عايد حال او شد در همان مرقة كه قيل نفى اعناه بنى اى لا تشافروا الي غير بالاناس
 المساجد متساوي في الرتبة غير متفاوت في القسيبة مكان الترحل اليها صائق كه فرمود
 ومفيد امتناع سفر بسبب غير مساجد غير محيب نقل شود قوله ص ۲۵ كيد و بجم در جواب

سوال سبت و دوم نوشته اینصورت که در سوال مرقوم است صورت استمداد است
 چنانچه از کتاب کشف الغطا تصنیف شیخ الاسلام واضح میشود پس این مسئله مختلف
 است و آن نیست که استمداد نزد قبر انبیا منکر شده اند اما فقها گویند که نیست باز
 قبر مگر برای رسانیدن نفع یا موات بدعا و استغفار برای ایشان پس استمداد نمودن
 از غیر انبیا نزد قبر ولی و شهید حمنوع است و محظور مگر بعضی فقها که قلیل اند بطوریکه
 در سوال مرقوم است جائز داشته اند چنانچه این تفصیل در کتاب کشف الغطا و ترجمه
 مشکوٰۃ از شیخ عبدالحق و شرح عربی ایشان مرقوم است فمن ثمر فلینظر فی ترجمه
 الشیخ و عبارت نه بکذا و اما استمداد بابل قبور و غیر بنیالی قوله صاحب مایه مسائل که بنقل
 عبارت ترجمه شیخ پرداخته و نوشته عبارت نه بکذا و اما استمداد ای ان قال کار عجیب
 نمود اتهام بر سچو کتاب کثیر الوجود جزئی است عجیب این عبارت بعینها در کدامی
 مقام نیست انما اقول صاحب مایه مسائل در اینجا بنقل عبارت کشف الغطا پرداخته
 است نه بنقل عبارت ترجمه شیخ ضمیر واحد مذکر غائب در عبارت راجع بسو کشف الغطا
 نه بسو ترجمه شیخ و در کشف الغطا اینهمه عبارت موجود است لیکن جمع کرده است در
 دو پاره عبارت که در یکی حکایت اختلاف در جواز و عدم جواز استمداد است و در دیگر
 بیان صورت استمداد بنا بر اختصار و اقتصار بر مراد که استمداد است در همین دو امر
 و نیست متروک امر که مخالف باشد باین مراد پس باین نیست درین جمع و اختصار قوله
 ص ۲۱۴ بالجمله تقریر مطلب برین نوع نموده که فقها منکر اند مگر بعضی که بطور قلیل اند لکن
 از کثیر قابل قلیل مراد نیست انما اقول کثیر که بمقابل بعضی آید مراد از آن مقابل قلیل
 باشد چنانکه بعضی که بمقابل کثیر آید مراد از آن قلیل باشد آری اگر بعضی بمقابل کثیر مذکور
 نباشد ضرورت نیست که مراد از آن قلیل باشد چنانچه شیخ در کتاب ابجها و بعضی ابجا
 کثیر آورده و اینجا گفته که مراد شیخ از کثیر فقها همان کسانی است که در قرب زمان شیخ منکر

استنداد بودند و شیخ بر آن نیکر کرده صرف شکم هست و کثیر فقها را مورد نیکر و ملامت گردانید
و مخالف هست با پنج شیخ الاسلام در کشف الغطا گفته و ظاهر نیست که از فقها آنانکه
قائل سمع و ادراک میت اند قائل بجواز اند و آنانکه این انیز انکار کنند گفته قوله
۲۱۸ مکیده ششم در اربعین در جواب مسئله چهل نوشته استعانت و استنداد از اهل قبل
بهر پنج که باشد جائز نیست الی قوله در اینجا دعوی جائز نبود استعانت و استنداد از اهل قبل
بهر پنج که باشد فی تفصیل قولا واحدی بر خلاف مائت نقل نموده است اقول در اربعین
و مائت مسائل هر دو استنداد از مذہب اکثر فقها هست نه از مذہب شیخ آری تصحیح نقل
مذہب از شرح مشکوٰۃ شیخ هست که از معتدین مخالفین هست با کلام در صحت بعض
نقل اعنی استثنای انبیاء و این بر خلاف مائت نقل نیست اگر در اینجا ذکر نکردن و ثبت نکردن
و کلام در صحت بعض نقل نکرد و در اینجا ذکر صرف منکرین کرد که استنداد از مذہب ایشان
است و کلام در صحت بعض نقل نیز کرد مستلزم خلاف در اصل مقصود نباشد قوله ۲۱۸
شیخ نقل نموده است بر نقل منع متوجه نمیشود اقول اگر چه بر نقل بحیثیت نقل منع متوجه
نیست لیکن کلام در صحت آن شدن میتواند و بر دعوی صحت آن منع متوجه نیست لیکر
کلام در صحت آن شدن میتواند و بر دعوی صحت آن منع متوجه میشود قوله ۲۱۸ و هم
این از کجایه برای استنداد حیات و دنیا شرط هست اقول استنداد بدون تصور امکان
امور و عبث هست و برای اعداد بمقابله استنداد در یافت استنداد ضرر و زیان است و متغیر
تجربیات آن عالم مانع و حاجب هست از توجه بسوی معاملات این عالم و چاره نیست
از توجه برای دریافت در صورت در یافت استنداد متعدد هست پس حیات دنیا در
که برای حیات دنیوی و نعم لذات و نعم آلتها و تکریم اجساد و کرمه شائست کافی برای
استنداد نباشد قوله شرط و در نبودن حیات بر رخ حاشا حیات دنیا که انبیاء و شهدا را
یکیان قرار داده کمال بدین است اقول مقصود نفی حاکمیت و احکام فی الجمله هست

پس حکم بدینی اگر بر نفی مماثلت در احکام فی الجمله است پس این حکم عامد حال امام الانبیا
 که بسا احکام حیات و دنیا بر حیات آخرت که انبیا است نزد کسی از اهل اسلام مترتب
 نیست و اگر حکم بدینی بر یکسان قرار دادن انبیا و شهدا است در حیات ابدی پس این
 این بدینی بیهی و سبکی و قرطبی محدثین لها بیه و مستندین ایشان گردید اندک و نیز
 در شرح مصابیح بشرح جعل فی قبر رسول الله صلی الله علیه و سلم قطیفة حرام
 نوشته قلت و اکثر ما وجدنا فی الحدیث ان القطیفة فرشت له فی الحجة و لم یجد فی سجن
 الدفن ان نقرش للمیت و لم یذكر عن الخلفاء الراشدين ولا عن احد من الصحابة و نه
 ذلك و الله اعلم ما یستقیم فی حق نبی الله و لا یتقیم فی حق غیره و ذلك لانه صلی الله علیه
 و سلم فارقی الامتة فی حکم المات كما فارقتهم فی بعض من الاحکام حیوة و هو انه ثبتنا
 بالنص الصیح ان الله تعالی حرم علی الارض ان یاکل احبا و الانبیاء و قال صلعم الانبیاء
 احیاء فی قبورهم یصلون و قال و نبی الله حی یرزق و حق بحمد عصمة الله ان یتغیر
 او یتجیل او یبطل و ان یموت له لان المعنی الذی یموت للحی لم یزل عنه بحکم الموت لیس
 الامر فی غیره علی هذا النمط و الله اعلم الغیبه و یدیه فی در کتاب الاعتقاد و نوشته
 الانبیاء بعد ما قبضوا روت الیهیم ارواحهم فهم احیاء عند ربهم کالشهداء و الله
 در تذکره خود نوشته الموت لیس بعد محض و انما هو انتقال من حال الی حال و یدل
 علی ذلك ان الشهداء بعد قتلهم و موتهم احیاء عند ربهم یرزقون فرمین بشیرین
 صفه الاحیاء فی الانبیاء و اذا کان هذا فی الشهداء فالانبیاء احق و اولی بذلك انتم
 سیوطی در انتباه الاذکیاء از سبکه نقل کرده که گفت حیوة الانبیاء و الشهداء
 فی القبر کحیوة فی الدنیا انتم قوله ص ۲۲۳ کیده هفتم و جواب سوال سماع موقر از فقه
 نوشته فی کتاب الجنائز هذا عند اکثر مشائخنا و هو ان المیت لا یسمع عند سم الخاقول
 تفاوت نیست در میان آنچه منعرض از فتح القدر نقل کرده و آنچه صاحب نامه از همان

فتح القدر نقل نموده گردید و لهذا و ذلک من اختلاف النسخ قوله ۲۲۵ منخلص کلام این است که اینک مریدان
یعنی بالغین تلقین بعد موت همان کنند که منکر سماع انداخته اقول این صریح اقتراست
کذب منخلص کلام این است که اکثر مشایخ ما از تلقین منع کنند از آنکه میت راسماع نیست زیرا
مشایخ ما و طائفه از مشایخ تلقین اجازت دارند از آنکه میت راسماع است نزد ایشان بلکه
بدین وجه که وقت تلقین زمان بر جرح است پس تلقین بر جرحی باشد نه بر کامیت قوله ۲۲۵
مبتدا ایان مذہب خفیه بر عرف است اقول بجا الفاظ ایان عرف مسلم است اما بجا اینچه در باب بیان
تقریبی گویند باشد منع است مذہب نیست فی الکافی الاصل ان الفاظ المستقله فی الایان بمعنی علی الله
عنه ناسی و سکه عدم میت الفاظ ایان نیست اینقدر بدست که اگر مراد فقها که مرید سماع نمی بود که حجت
تجذیم در جواب و قانع موهبت سماع میت مانند قصه بدو غیر با چراغ است قوله ۲۲۵ و شمال معتزله در خفیه
بحدیث که نیز آن سخن و تلقین دیگر شکل است اقول اما الله باینکه زنده است این هم کتاب نزد بودن میت
مذہب مشایخ خفیه که تصریح این کتاب بیان کرد و ظاهر است که اهل سنت خفیه کتاب بیان بر عدم سماع میت کرده اند
پس چگونه مراد از مشایخ خفیه معتزله در کلام این هم شدن اند قوله ۲۲۵ و در باب بیان کلام نوشته اقول اینچه نوشته
بیچ نمیدانم الله باینکه نیست چنانکه کلام بنام است که اگر گفته شود که میت مانند سماع چنانکه کلام با حجت
لازم می آید ازین وجه که کلام کرده است از وی وقت بودن این حدیث که اگر جسم دی می می بینند باید کلام
نیز حجت لازم آید که کلام کرده است از وی وقت بودن اگر مرده شود و شاید جمعی این گفته آید که لیکن منعقد
گردیده است بر جرحی زیرا که متعارف کلام با جرحی است چه مقصود از کلام عرف آنهاست و آن در کلام
با میت منتفع است زیرا که میت راسماع نیست قوله ۲۲۶ در ذیل قول الایان لا یحقق فی البیت لانه
لا یحس نوشته اقول از اینچه در میان نوشته مقصود کلام است بر نفس جس عموما از میت که در دلیل عدم تحقق
ایان این کنند و محل نزاع سماع میت است کلام حیارانه جس عموما زیرا که جس عذاب قبر با جرحی از حیث
نیز اهل سنت ثابت است بخودن آن حیات بر سماع کلام اجبا محتاج اثبات از دلیل شرع

مشوئی مولوی متن

<p>خدا کو کیوں نہیں کافی سمجھتا جسے تو مانگتا ہے اولیاسی جہاں سارا اگر آمادہ ہو جا تصرف کیا کرے گا اور جا میں جو اپنی زندگی میں محتاج ہووے بھلا اوس سے شفا کیونکر ہوگی نبی کریم ہی تسلیم توحید مسلمانوں نے نازل کرنے آفات مگر قرآن تو پڑھتا نہیں ہے یہ باتیں شرک کی ملی ہیں اوسے رہ توحید کو کیوں تو چھوڑا نبایا تاں چھوڑیں شرک کی بو اگر کچھ عقل ہی کافی ہے اتنا دکھا دے ہم سب کو گمراہ اپنی</p>	<p>بدل ہزار توحید خدا کو وہ کیا ہے جنہیں تو مانگے بنا دے لاکھ عالم ایسے جو خود محتاج ہو اپنی بھائی وہ کیونکر روک لے گا جان عالم جو خود ماری مرض کو آپ بچا حاکم روی یا کہ مصطفیٰ ہے تو سگھلتا ہے کفر اور شرک کی خدا کی سکوت فادریاں کیا ہے پڑھیں میں پوہتیاں یاد کرو مگر تو یوں یوں کو پھر نہیں ہے خدا فی انبیا اور اولیا کو نہ تو فی نفع کچھ اوسے اوٹھا بس اب حق سی ہی ہے چاہے جہاں نہ شر کو نکال نام کہو بہری کشتیاں انکلی ہو</p>	<p>اے اوبیتی دشمن خود کے کہ بندوں پاس پرتا ہوتا خدا وہ ہے جو چاہے ایک کرن نہواک بال ہی ٹیڑھی سی جو خود مر جائے ہونہ الہ وہ کیونکر ہو کہ ہو کر کی ہو ذرا خوف کر کہ خدا سے سکھاتی تھی سدا حق کی و توحید تصرف کسکا عالم میں بھلا ہے سمجھتا دعا اوسکا نہیں ہے بھلا کیا زین خان کی ڈیر میں خدا کی کس لیے یوں منہ کو موڑا یہاں تو نے خدا اول کو نبایا وگر ہی مہر دل پر تو کہوں کیا</p>
---	--	--

فہست بعض مباحث مندرجہ صواعق الہیہ

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۶	معنی حدیث ہناک الزلزل والفتن	۱۵	ذکر تہ بنیہ غیر بنی بنی
۱۷	بیان کمالات بنوت و طریق بنوت	۱۸	ذکر کلام با خدا و روت او تعالیٰ در دنیا
۲۰	ذکر نفی فی الروح و حصول فیض	۲۳	ذکر عصمت اولیا
۲۰	ذکر اصحاب طوہر و فضائل اصحاب	۲۹	ذکر دوا و وظاہر
۲۵	ذکر ابن قیم	۳۷	ذکر الرام تحم سفر زیارت قبر شریف
۳۸	ذکر نسبت تجسیم اشات جہت لبواب	۵۳	ذکر نسبت انکار توسل بسوا بنیہ
۵۳	ذکر مناقب ابن قیم و ذکر کتاب	۶۰	ذکر نسبت طعن بر ابن بیت لبواب
۶۱	ذکر بودن مسلک حضرت شاہ ولی اللہ	۶۲	ذکر مسئلہ تقلید
۶۶	رفع مطاع ابن شاہ ولی اللہ	۸۱	ذکر مسئلہ عصمت غیر انبیا
۸۶	ذکر تقلید شخص معین	۹۱	شرح جواب باب اول کرد و غفایہ
۹۲	مسئلہ جنل اعمال و افعال در ایمان	۹۷	استعمال کفر و شرک بمعنی غیر کفر و شرک حقیقی
۹۸	ذکر حکم کفر بر امارات	۹۹	ذکر اجتماع ایمان و کفر
۱۰۳	ذکر تکفیر الفاظ کفر و غیرہ	۱۰۷	ذکر امارت کفر بودن عبادت غیر خدا
۱۰۸	معنی عبادت	۱۱۰	ذکر بعض افعال کہ استعلاش در عبادت غیر خدا
۱۱۳	ذکر سبوح برای غیر خدا	۱۲۱	ذکر اخلا و طواف و قبل و تسبیح
۱۲۶	نصب و خشب و نیزہ برای غیر خدا	۱۲۷	ذکر استادن خصم و شامیانہ قبور و چادر خدا
۱۲۹	ذکر حجت قہر	۱۳۰	ذکر دست بستہ استادن نزد قبور
۱۳۲	ذکر مجاورۃ حرمین	۱۳۳	ذکر حرم مدینہ
۱۳۳	ذکر سفر برای زیارت قبور	۱۳۵	کلام در احادیث زیارت

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۱۳۷	ذکر مسئلہ استعانت از غیر خدا	۱۳۹	ذکر بولن مذاد استعانت از افراد و عباد
۱۳۸	ذکر حدیث اعمی و صلوة الحاجتہ	۱۴۰	ذکر نذر عنہ خدا
۱۳۷	ذکر مناشای شرک و صفات فعال	۱۴۰	ذکر علم غیب
۱۴۱	جواب از کلام قاضی	۱۴۹	ذکر شومی زن و اسپ و خانه
۱۴۲	ذکر زرقی	۱۴۲	ذکر طیره و غیرہا
۱۴۸	ذکر قول ماشاء اللہ و شافلان	۱۸۲	ذکر تسمیہ بہ عبد البنی و غیرہ
۱۸۵	معنی لفظ اللہ	۱۸۶	معنی شرک
۱۹۹	معنی لفظ دون	۲۱۲	شروع جواب عقیدہ و معنی متعلق بہ
۲۲۱	ذکر عدم اعتماد بر جماع اہل مدینہ	۲۳۳	ذکر مصافحہ بعد الفجر و العصر
۲۳۳	ذکر عمل مولد	۲۳۷	ذکر عرض شاخ و سوم و غیرہا
۲۳۹	ذکر ابو حامد غزالی	۲۴۰	ذکر تخصیص افعال و اعمال
۲۴۱	ذکر صلوة الرغائب	۲۴۲	ذکر مصافحہ بعد الفجر و العصر
۲۴۳	ذکر اذان قبر	۲۴۲	ذکر تعیین چپہ از قرآن
۲۴۵	ذکر کبچہ امام حسین و محرم	۲۴۶	مسئلہ اصل اشیا
۲۵۲	ذکر احتجاج بعد نمس	۲۶۱	ذکر تشبہ بہ کفار
۲۷۸	ذکر استعانت بہ ارواح	۲۹۷	ذکر سماع مولی
۲۹۹	ذکر شفاعت	۳۱۵	ذکر تبرک بہ آثار صالحین
۳۲۶	ذکر ذبیحہ برامی تقرب غیر خدا	۳۶۱	شروع جواب باب نم کہ در مکاتبت
۳۶۳	مسئلہ دفن کردن مومن و مومنہ	۳۷۲	کلام شیخ الاسلام در جوابی حامد غزالی

صحیحاً بعض اغلاط کہ نظر سے ہی معاشم

[illegible]

نوع	نوع	نوع	نوع	نوع	نوع	نوع	نوع
۱۹	۱	عوض	عوض	۱۰۹۱	اسلف	اسلف	۱۹۱۲۲
۲۰	۲	غضب	غضب	۱۰۹۲	الفی	القلی	۱۹۱۳
۲۱	۳	اعمال	اعمال	۱۰۹۳	الاشغال	الاشغال	۱۹۱۴
۲۲	۴	اجلا	اجلا	۱۰۹۴	حریم	حریم	۱۹۱۵
۲۳	۵	امن	امن	۱۰۹۵	لاامیه	لاامیه	۱۹۱۶
۲۴	۶	مشوبه	مشوبه	۱۰۹۶	والکلو	والکلو	۱۹۱۷
۲۵	۷	عضو	عضو	۱۰۹۷	التوت	التوت	۱۹۱۸
۲۶	۸	براد	براد	۱۰۹۸	کرده	کرده	۱۹۱۹
۲۷	۹	رمانده	رمانده	۱۰۹۹	سوند	سوند	۱۹۲۰
۲۸	۱۰	زمان	زمان	۱۱۰۰	نمایش	نمایش	۱۹۲۱
۲۹	۱۱	نیکر	نیکر	۱۱۰۱	یکون	یکون	۱۹۲۲
۳۰	۱۲	یهامیه	یهامیه	۱۱۰۲	وطلعت	وطلعت	۱۹۲۳
۳۱	۱۳	یعی	یعی	۱۱۰۳	ایالی	ایالی	۱۹۲۴
۳۲	۱۴	لام	لام	۱۱۰۴	معبد	معبد	۱۹۲۵
۳۳	۱۵	ان	ان	۱۱۰۵	اعضا	اعضا	۱۹۲۶
۳۴	۱۶	احصه	احصه	۱۱۰۶	کلفه	کلفه	۱۹۲۷
۳۵	۱۷	احصا	احصا	۱۱۰۷	کتون	کتون	۱۹۲۸
۳۶	۱۸	عقد	عقد	۱۱۰۸	مسک	مسک	۱۹۲۹
۳۷	۱۹	شاعت	شاعت	۱۱۰۹	سجود	سجود	۱۹۳۰
۳۸	۲۰	مجتهد	مجتهد	۱۱۱۰	محل	محل	۱۹۳۱
۳۹	۲۱	وشرار	وشرار	۱۱۱۱	عادت	عادت	۱۹۳۲
۴۰	۲۲	ایل	ایل	۱۱۱۲	وور	وور	۱۹۳۳
۴۱	۲۳	قال	قال	۱۱۱۳	بهی	بهی	۱۹۳۴
۴۲	۲۴	نظرة	نظرة	۱۱۱۴	شقة	شقة	۱۹۳۵
۴۳	۲۵	بیان	بیان	۱۱۱۵	بیان	بیان	۱۹۳۶
۴۴	۲۶	بیان	بیان	۱۱۱۶	بیان	بیان	۱۹۳۷
۴۵	۲۷	بیان	بیان	۱۱۱۷	بیان	بیان	۱۹۳۸
۴۶	۲۸	بیان	بیان	۱۱۱۸	بیان	بیان	۱۹۳۹
۴۷	۲۹	بیان	بیان	۱۱۱۹	بیان	بیان	۱۹۴۰
۴۸	۳۰	بیان	بیان	۱۱۲۰	بیان	بیان	۱۹۴۱
۴۹	۳۱	بیان	بیان	۱۱۲۱	بیان	بیان	۱۹۴۲
۵۰	۳۲	بیان	بیان	۱۱۲۲	بیان	بیان	۱۹۴۳
۵۱	۳۳	بیان	بیان	۱۱۲۳	بیان	بیان	۱۹۴۴
۵۲	۳۴	بیان	بیان	۱۱۲۴	بیان	بیان	۱۹۴۵
۵۳	۳۵	بیان	بیان	۱۱۲۵	بیان	بیان	۱۹۴۶
۵۴	۳۶	بیان	بیان	۱۱۲۶	بیان	بیان	۱۹۴۷
۵۵	۳۷	بیان	بیان	۱۱۲۷	بیان	بیان	۱۹۴۸
۵۶	۳۸	بیان	بیان	۱۱۲۸	بیان	بیان	۱۹۴۹
۵۷	۳۹	بیان	بیان	۱۱۲۹	بیان	بیان	۱۹۵۰
۵۸	۴۰	بیان	بیان	۱۱۳۰	بیان	بیان	۱۹۵۱
۵۹	۴۱	بیان	بیان	۱۱۳۱	بیان	بیان	۱۹۵۲
۶۰	۴۲	بیان	بیان	۱۱۳۲	بیان	بیان	۱۹۵۳
۶۱	۴۳	بیان	بیان	۱۱۳۳	بیان	بیان	۱۹۵۴
۶۲	۴۴	بیان	بیان	۱۱۳۴	بیان	بیان	۱۹۵۵
۶۳	۴۵	بیان	بیان	۱۱۳۵	بیان	بیان	۱۹۵۶
۶۴	۴۶	بیان	بیان	۱۱۳۶	بیان	بیان	۱۹۵۷
۶۵	۴۷	بیان	بیان	۱۱۳۷	بیان	بیان	۱۹۵۸
۶۶	۴۸	بیان	بیان	۱۱۳۸	بیان	بیان	۱۹۵۹
۶۷	۴۹	بیان	بیان	۱۱۳۹	بیان	بیان	۱۹۶۰
۶۸	۵۰	بیان	بیان	۱۱۴۰	بیان	بیان	۱۹۶۱
۶۹	۵۱	بیان	بیان	۱۱۴۱	بیان	بیان	۱۹۶۲
۷۰	۵۲	بیان	بیان	۱۱۴۲	بیان	بیان	۱۹۶۳
۷۱	۵۳	بیان	بیان	۱۱۴۳	بیان	بیان	۱۹۶۴
۷۲	۵۴	بیان	بیان	۱۱۴۴	بیان	بیان	۱۹۶۵
۷۳	۵۵	بیان	بیان	۱۱۴۵	بیان	بیان	۱۹۶۶
۷۴	۵۶	بیان	بیان	۱۱۴۶	بیان	بیان	۱۹۶۷
۷۵	۵۷	بیان	بیان	۱۱۴۷	بیان	بیان	۱۹۶۸
۷۶	۵۸	بیان	بیان	۱۱۴۸	بیان	بیان	۱۹۶۹
۷۷	۵۹	بیان	بیان	۱۱۴۹	بیان	بیان	۱۹۷۰
۷۸	۶۰	بیان	بیان	۱۱۵۰	بیان	بیان	۱۹۷۱
۷۹	۶۱	بیان	بیان	۱۱۵۱	بیان	بیان	۱۹۷۲
۸۰	۶۲	بیان	بیان	۱۱۵۲	بیان	بیان	۱۹۷۳
۸۱	۶۳	بیان	بیان	۱۱۵۳	بیان	بیان	۱۹۷۴
۸۲	۶۴	بیان	بیان	۱۱۵۴	بیان	بیان	۱۹۷۵
۸۳	۶۵	بیان	بیان	۱۱۵۵	بیان	بیان	۱۹۷۶
۸۴	۶۶	بیان	بیان	۱۱۵۶	بیان	بیان	۱۹۷۷
۸۵	۶۷	بیان	بیان	۱۱۵۷	بیان	بیان	۱۹۷۸
۸۶	۶۸	بیان	بیان	۱۱۵۸	بیان	بیان	۱۹۷۹
۸۷	۶۹	بیان	بیان	۱۱۵۹	بیان	بیان	۱۹۸۰
۸۸	۷۰	بیان	بیان	۱۱۶۰	بیان	بیان	۱۹۸۱
۸۹	۷۱	بیان	بیان	۱۱۶۱	بیان	بیان	۱۹۸۲
۹۰	۷۲	بیان	بیان	۱۱۶۲	بیان	بیان	۱۹۸۳
۹۱	۷۳	بیان	بیان	۱۱۶۳	بیان	بیان	۱۹۸۴
۹۲	۷۴	بیان	بیان	۱۱۶۴	بیان	بیان	۱۹۸۵
۹۳	۷۵	بیان	بیان	۱۱۶۵	بیان	بیان	۱۹۸۶
۹۴	۷۶	بیان	بیان	۱۱۶۶	بیان	بیان	۱۹۸۷
۹۵	۷۷	بیان	بیان	۱۱۶۷	بیان	بیان	۱۹۸۸
۹۶	۷۸	بیان	بیان	۱۱۶۸	بیان	بیان	۱۹۸۹
۹۷	۷۹	بیان	بیان	۱۱۶۹	بیان	بیان	۱۹۹۰
۹۸	۸۰	بیان	بیان	۱۱۷۰	بیان	بیان	۱۹۹۱
۹۹	۸۱	بیان	بیان	۱۱۷۱	بیان	بیان	۱۹۹۲
۱۰۰	۸۲	بیان	بیان	۱۱۷۲	بیان	بیان	۱۹۹۳

[illegible]

١٩	٦	عمار	عمار	١٩	٢٢٥	مهمته	خاصته	١٢	٢٢٢	صبر	صبره	١٧	٢٢١	البرج	البرج
١٣	١٣	يشع	يشع	١٥	٢٢٤	تقريب	تقريب	٢١	٢٢٥	العبير	العبيرة	٢١	٢٢١	فان	فان
١١	١١	يبنه	يبنه	١٢	٢٢٣	الرشيد	الرشيد	١٠	٢٢٤	نوح	نوحه	١٢	٢٢١	الا	الا
٢٢	٢٢	هون	هون	١٥	٢٢٣	لعبث	لعبث	١٤	٢٢٤	اما	اما	٢	٢٢١	اضاف	اضاف
١٨	١٨	البنك	البنك	١٨	٢٢٤	صدقة	صدقة	١٩	٢٢٤	اتخذ	اتخذ	٢	٢٢١	الحكم	الحكم
٥	٥	تحد	تحد	٢١	٢٢٤	حرته	حرته	٢١	٢٢٤	نوسون	نوسون	٣	٢٢١	عده	عده
٦	٦	فا	فا	١١	٢٢٣	ايما	ايما	٣	٢٥٠	بل	بل	٤	٢٢١	قبل	قبل
٢١	٢١	استا	استا	٢٢	٢٢٤	منه	منه	٤	٢٥١	جبل	جبل	٨	٢٢١	عليه	عليه
١١	١١	عن	عن	١٢	٢٢٤	اولد	اولد	١١	٢٢٤	الشيعة	الشيعة	١٧	٢٢١	يفوه	يفوه
١٢	١٢	يقال	يقال	١٢	٢٢٤	الصلوة	الصلوة	١٩	٢٢٤	وسا	وسا	٢٠	٢٢١	سناد	سناد
١٠	١٠	احد	احد	١٣	٢٢١	محل	محل	١٨	٢٥٣	اشد	اشد	١٥	٢٢١	قشود	قشود
١٢	١٢	اللفظ	اللفظ	١٢	٢٢٢	يقفل	يقفل	٢١	٢٥٥	عينة	عينة	١٥	٢٢٢	اسحور	اسحور
٢١	٢١	وهو	وهو	١٤	٢٢٢	بان	بان	٢١	٢٥٥	لاشك	لاشك	١٩	٢٢١	ليس	ليس
٢	٢	ليلة	ليلة	١٤	٢٢٢	منا	منا	٢١	٢٥٦	بجرة	بجرة	٢١	٢٢١	فخا	فخا
٥	٥	سرج	سرج	١٢	٢٢٢	د	د	١١	٢٥٤	تفت	تفت	٢١	٢٢١	تجمع	تجمع
٦	٦	يعملوا	يعملوا	١٤	٢٢١	نذر	نذر	٣	٢٥٨	الدلة	الدلة	١٩	٢٢١	واما	واما
٥	٥	يقال	يقال	١٨	٢٢١	در	در	١١	٢٥٩	لايخو	لايخو	٢١	٢٢١	نشا	نشا
١٣	١٣	تقريب	تقريب	٢٠	٢٢١	در	در	١٤	٢٥٩	اذن	اذن	١٩	٢٢١	تبدل	تبدل
١١	١١	فيها	فيها	٢١	٢٢١	وسجة	وسجة	١٨	٢٥٩	يتقى	يتقى	٢٠	٢٢١	نفل	نفل
٣	٣	وجان	وجان	١٢	٢٢٢	لعين	لعين	١٩	٢٥٩	ويخند	ويخند	١١	٢٢١	الوجيف	الوجيف
٦	٦	وعا	وعا	١٢	٢٢١	دعا	دعا	٨	٢٦٠	دعا	دعا	١٢	٢٢١	قاعه	قاعه
٨	٨	مقتضا	مقتضا	٨	٢٢١	الا	الا	٩	٢٦٠	باطن	باطن	١٢	٢٢١	است	است
١١	١١	لواجب	لواجب	١٢	٢٢١	دعا	دعا	١٣	٢٦٠	مقتضا	مقتضا	١٢	٢٢١	مقتضا	مقتضا

طیرا	ظہرا	۱۹	۳۴۵	اوقاف	اوقاف	۹	۳۴۵	بخیریت	بخیریت	۶	۱۹۵	خالوتا	خالوتا	۱۱	۲۸۰
درسم	درسم	۲	۳۴۶	خلافه	خلافه	۱۶	۳۴۶	"	"	"	"	استغفار	استغفار	۱۹	"
جائیکه	جائیکه	۳	"	قتل	قتل	۱۸	"	عبارتها	عبارتها	۵	۱۹۵	افتقا	افتقا	۲۰	"
المنه	المنه	۴	"	وحدان	وحدان	۹	۳۴۷	فساد	فساد	۳	۳۴۷	تفتن	تفتن	۲۱	"
یعنی	یعنی	"	"	لملما	لملما	۱۹	۳۴۸	جدید	جدید	۲۰	"	اثر	اثر	۶	۲۸۱
انیت	انیت	۳	۳۴۹	فی اذک فی کذ	فی اذک فی کذ	۸	۳۴۹	بقول	بقول	۱۲	۳۵۰	الی فسا	الی فسا	۳	۳۵۱
بارہ	بارہ	۱۶	"	آخر	آخر	"	"	درغایت	درغایت	۱۳	۳۵۱	اجماع	اجماع	۴	"
بہا تبرک	بہا تبرک	۸	۳۵۲	کحل	کحل	۱۶	۳۵۳	عبید	عبید	۱۵	"	لفضا	لفضا	"	"
وصلہ	وصلہ	۱۶	۳۵۴	مخفی	مخفی	۱۸	۳۵۵	امان	امان	۱۹	"	فما ابل	فما ابل	۱۳	"
یعینہ	یعینہ	۱۶	۳۵۵	ثبت	ثبت	۱۹	"	انقص	انقص	۱۹	"	صلح	صلح	۱۳	۳۵۶
حرم	حرم	۱۸	"	بافق	بافق	۱۱	۳۵۶	اسورہ	اسورہ	۵	۳۵۶	ہذا	ہذا	۹	۳۵۷
وہا	وہا	۳	۳۵۷	الفتوی	الفتوی	۱۳	"	کاشی	کاشی	۲۱	۳۵۸	بہم	بہم	۱۵	"
نقرب	نقرب	۱۳	۳۵۸	التمنا	التمنا	۱۶	"	احدا	احدا	"	"	دیدو	دیدو	"	"
بقربینہ	بقربینہ	"	"	نفسیہ	نفسیہ	۱۳	۳۵۹	عن ارجل	عن ارجل	۱۱	۳۵۹	والرغبۃ	والرغبۃ	۳	۳۶۰
باشد	باشد	۱۳	۳۶۰	القدم	القدم	۱۶	"	وہمتہ	وہمتہ	۱۲	"	اشا	اشا	۱۶	"
زینت	زینت	۱۶	۳۶۱	القرب	القرب	۲۰	"	ولعبہ	ولعبہ	۲۳	۳۶۲	مہما	مہما	۶	۳۶۳
برکک	برکک	۱۹	"	الرحاۃ	الرحاۃ	۱۶	۳۶۳	لفلان	لفلان	۳	۳۶۴	الہقا	الہقا	۸	"
دلیل	دلیل	۲۱	"	وقفہ	وقفہ	۱۸	"	مین	مین	۹	"	ابدوا	ابدوا	۱۶	"
لاحد	لاحد	۳	۳۶۵	فیہا	فیہا	۳	۳۶۵	ازند	ازند	۲۱	۳۶۶	ولہذا	ولہذا	"	"
ضارح	ضارح	۱۳	"	عیت	عیت	۳	۳۶۶	مواخذ	مواخذ	۹	۳۶۷	تقر	تقر	۱۳	۳۶۸
"	"	۱۳	"	برود	برود	۱۹	۳۶۸	استغفار	استغفار	۱۶	۳۶۹	افادہ	افادہ	۹	۳۷۰
ازبہ	ازبہ	۱۳	۳۷۰	الاشراک	الاشراک	۳	۳۷۱	این	این	۱۱	۳۷۲	بلکہ قابل	بلکہ قابل	۲۰	"
مرادہ	مرادہ	"	"	الحج	الحج	۲۱	"	ہم	ہم	۱۶	"	جزئیہ	جزئیہ	۶	۳۷۳
یا انک	یا انک	۱۶	"	عدم	عدم	۹	۳۷۳	متقہ	متقہ	۱۶	"	مادیہ	مادیہ	"	"

کلمه	تعداد	معنی	کلمه	تعداد	معنی
۱۵۸	۲۱	برضیحه	برضیحه	۳۶۸	۱۶
۱۵۹	۲۲	منیب	منیب	۳۶۹	۱
۱۶۰	۲۳	منیقین	منیقین	۳۷۰	۴
۱۶۱	۲۴	یکون	یکون	۳۷۱	۱۰
۱۶۲	۲۵	بیاب	بیاب	۳۷۲	۳
۱۶۳	۲۶	نخبانی	نخبانی	۳۷۳	۴
۱۶۴	۲۷	انتباه	انتباه	۳۷۴	۱۱
۱۶۵	۲۸	درگاه	درگاه	۳۷۵	۱۵
۱۶۶	۲۹	تصريح	تصريح	۳۷۶	۵
۱۶۷	۳۰	ذاب	ذاب	۳۷۷	۱۲
۱۶۸	۳۱	شاب	شاب	۳۷۸	۱۹
۱۶۹	۳۲	مسطور	مسطور	۳۷۹	۲
۱۷۰	۳۳	نتهی	نتهی	۳۸۰	۱۲
۱۷۱	۳۴	ملک	ملک	۳۸۱	۱۶
۱۷۲	۳۵	لافی	لافی	۳۸۲	۲
۱۷۳	۳۶	اخبر	اخبر	۳۸۳	۱۱
۱۷۴	۳۷	لغنه	لغنه	۳۸۴	۹
۱۷۵	۳۸	عربیہ	عربیہ	۳۸۵	۱۳
۱۷۶	۳۹	ف	ف	۳۸۶	۱۵

